

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Osmanlı'nın Macaristanı

SADIK MÜFİT BİLGE

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

KİTABEVİ • 426

Kapak

Minyatür / Onur Sönmez

Kapak Fotoğrafı

1617 yılında Budin ve Peşte
(Braun ve Hagenberg) "Civitates orbis
terranum" adlı kitaptan alınmıştır.

Dizgi/İç Düzen

Hülya Aşkın

Baskı

Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No:8
Topkapı - İstanbul

Cilt

Bayrak Matbaası

Baskı

İstanbul. 2010

ISBN 978-605-4208-58-6

T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 0107-34-007408

Online Satış

www.kitabus.com

Osmanlı'nın Macaristanı

Osmanlı Hâkimiyetindeki Macaristan'ın Tarihî
Coğrafyası ve İdarî Taksimâtı
(1526 -1718)

Sadık Müfit Bilge

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu çalışmamı,
Mohaç (1526) ve Haçova (1596) zaferlerinin muzaffer
komutanları, Macaristan fâtipleri Kanûnî Sultan Süleyman
Han ve Sultan III. Mehmed Han ile Budin'in son valisi
Şehid Abdurrahman Abdi Paşa, Uyvar'ın son valisi Şehid
Debreli Hocaîade Hasan Paşa ve Macaristan'ı *"fethetmek ve
elde tutmak için can veren nice yüz bin şehidin"* aziz ruhlarına
rahmet ve saygıyla ithâf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ • XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

Ortaçağda Macarlar ve Kanûnî Sultan Süleyman Dönemine kadar
Osmanlı Devleti-Macaristan Münâsebetleri • 1

İKİNCİ BÖLÜM

Macaristan'daki Osmanlı Fütuhâtı,
İdarî Teşkilatın Kurulması ve Gelişmesi, Macaristan'ın Kaybı • 13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Osmanlı Macaristanı'nda İdarî Teşkilat, Demografik Yapı,
Kent ve Köy Hayatı-İktisadî ve Malî Durum, Yollar ve
Menziller, Kaleler, Palankalar ve Askerî Birlikler • 65

I) İdarî Teşkilat •

A) Osmanlı Macaristanı'ndaki Beylerbeyliklerin Teşkilâtı • 66

1) Beylerbeyi ve Beylerbeyliklerin Merkez Teşkilâtı • 66

2) Sancakbeyi ve Sancakların İdarî Teşkilâtı • 73

3) Kadı ve Kazâların Teşkilâtı • 76

- II) Demografik Yapı • 79
III) Kent ve Köy Hayatı-İktisadî ve Malî Durum • 81
IV) Yollar ve Menziller • 127
V) Kaleler, Palankalar ve Askerî Birlikler • 133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Macaristan'daki Osmanlı Eyâletleri ve İdarî Taksimatı • 149

I) Budin Eyâleti • 149

Budin Eyâleti'nin Sancakları • 152

Budin • 152

Alacahisar • 168

Babofça • 169

Beşkerek • 170

Eğri • 170

Estergon • 171

Filek • 177

Garajgal • 180

Hatvan • 180

İstolni Belgrad • 184

İzvornik • 191

Kopan • 192

Lipova • 195

Mohaç • 195

Novigrad • 199

Ösek • 201

Peçuy • 202

Pojega • 204

Seçen • 206

Segedin • 208

Sekçöy • 211

Seksar • 212

Semendire • 217

Sigetvar • 222

Sikloş • 225

Sirem • 226

Solnok •	231
Şimontorna •	235
Tata •	238
Vaç •	239
Vespirim •	241
Vulçitrın •	242
Začisne •	243

II. Erdel Prenslığı • 243

III. Tımuşvar/Yanova Eyâleti • 258

Tımuşvar Eyâleti'nin Sancakları • 261

Tımuşvar •	261
Alacahisar •	265
Arad •	266
Beşkerek •	267
Çakova •	268
Çanad •	268
Çayla ve Dodvaş •	271
Gûla •	271
Irşova •	273
Lipova •	274
Lugoş •	276
Modava •	277
Naylak ve Makrava •	279
Pançova •	279
Pankota •	280
Segedin •	280
Semendire •	280
Sirem •	281
Şebeş •	281
Verseç •	282
Vidin •	283
Vulçitrın •	283
Yanova •	284

IV. Yanık Eyâleti • 285

Yanık • 286

Senmarten • 287

V. Papa Eyâleti • 287

Papa Eyâleti'nin Sancakları • 288

Papa • 288

Kopan • 289

VI. Sigetvar Eyâleti • 289

Sigetvar Eyâleti'nin Sancakları • 289

Sigetvar • 289

Kopan • 289

Mohaç • 289

Peçuy • 289

Pojega • 289

VII. Eğri Eyâleti • 290

Eğri Eyâleti'nin Sancakları • 291

Eğri • 291

Bačka • 294

Filek • 295

Germat • 296

Hatvan • 297

Seçen • 299

Segedin • 299

Solnok • 302

VIII. Kaniye Eyâleti • 303

Kaniye Eyâleti'nin Sancakları • 304

Kaniye • 304

Balaton • 308

Kopan • 308

Nadaç • 309

Peçuy • 310

Pojega • 311

Rahoviçe • 313

Sigetvar • 314

Sikloş • 315

Valpóva • 315

IX. Varad Eyâleti • 316

Varad Eyâleti'nin Sancakları • 317

Varad • 317

Debreçin • 318

Halmaş • 318

Papmezó • 318

Salanta • 319

Şenkob • 319

X. Uyvar Eyâleti • 320

Uyvar Eyâleti'nin Sancakları • 322

Uyvar • 322

Buyak • 325

Hollok • 325

Leve • 325

Nitre • 326

Novigrad • 326

EKLER

Budin Beylerbeyleri • 329

Tımsıvar Beylerbeyleri • 335

Uyvar Beylerbeyleri • 339

KAYNAKÇA • 341

DİZİN • 369

Önsöz

XIII. yüzyılda Batı Anadolu'da küçük bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti, XV. yüzyılda siyasî ve askerî bakımdan dünyanın en kudretli devletlerinden biri hâline geldi. Sonraki iki yüzyıl içerisinde Ukrayna bozkırlarından Büyük Sahra'ya, Basra Körfezi ve Hazar Denizi kıyılarından, Orta Avrupa ve Atlas Okyanusu'na kadar, bugün var olan kırk ülkenin topraklarının tamamına veya bir kısmına yayılan Osmanlı Devleti, dünya tarihinin zaman ve mekân bakımından önemli bir parçasını oluşturdu.

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına aldığı ülkeler arasında, geç Ortaçağ'da Avrupa'nın en güçlü devletlerinden olan Macaristan Krallığı da vardı. Söz konusu krallığın Osmanlı fethi öncesindeki sınırları, bugünkü Macaristan, Slovakya, Hırvatistan ve Slovenya ile Sırbistan'ın kuzeyindeki Voyvodina'yı, Sırbistan ve Romanya arasında bölüşülen Banat'ı, bugün Romanya'da kalan Transilvanya ile Ukrayna'da kalan Ruthenya'yı içine alıyor ve 330.000 km² büyüklüğe ulaşıyordu.

Osmanlıların 1354'te Rumeli'ye geçmesi, 1358'de Edirne'yi fethetmesi ve 1371'de Meriç nehri kıyısında Çirmen'de Sırları yenesini müteakip Osmanlılar ve Macarlar, tarihte ilk kez karşı kar-

şıya geldiler. 150 yıl süren bu mücadele, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1521'de Belgrad'ı fethinden sonra Macaristan topraklarında fütuhâta dönüştü. Macaristan Krallığı'nın Mohaç Savaşı'nda tarihe karışmasının ardından Kanûnî ve halefleri, 1683 yılına kadar ülkenin çok büyük bölümünü hâkimiyet altına aldılar.

Habsburgların da Macar tahtı üzerinde hak iddia etmeleri, Osmanlılar ve Habsburglar arasında Macaristan topraklarında yüzlerce yıl sürecek uzun ve kanlı bir çekişmeye neden oldu. Orta Avrupa, Akdeniz ve Kuzey Afrika'da, Hristiyan Avrupa'nın en güçlü hükümdârı olan, Almanya ve İspanya tahtına sahip Habsburg imparatoru ile İslâm dünyasının en kudretli hükümdârı olan Osmanlı pâdişâhının karşı karşıya geldiği siyasî ve askerî bir mücadele ortaya çıktı. Osmanlı yönetimindeki eyâletler, Habsburglara ait Kraliyet Macaristanı ve Osmanlı Devleti'ne tâbi Erdel olmak üzere üç parçaya ayrılan Macaristan toprakları, yüzyıllarca devam eden bu mücadele sırasında yaşanan savaşlarda, Osmanlı orduları, Kırım atlıları ve Alman imparatorluk kitalarının seferleri, akınları, yürüyüşleri ve yağmaları altında büyük can ve mal kayıplarına uğradı.

Osmanlılar 1541-1664 arasında fethettikleri Macaristan topraklarında kendi mülkî, idârî, malî ve askerî yapılanmalarını hayata geçirerek Budin, Tımişvar, Eğri, Kanije, Varad ve Uyvar ile çok kısa ömürlü Yanık, Papa, Sigetvar eyâletlerini ve Erdel Voyvodalığı'nı tesis ettiler.

Osmanlıların Macar topraklarındaki eyâletleri, Karlofça (1699) ve Pasaroça (1718) antlaşmalarıyla elden çıktı ve Habsburg İmparatorluğu'na geçti. Macaristan'ın, özellikle 1686 yılında Budin'in kaybı, Osmanlı halkında, XIX. yüzyıla kadar unutulmayan bir acı ve derin bir iz bıraktı. Türkülere konu oldu. Bu acı, ancak 1912-1913'te Rumeli'nin kaybı ile unutuldu.

Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılan topraklarında yer alan eyâletlerin idarî taksimâtı, Andreas Birken'in çalışması dışında toplu olarak ele alınmamış, Osmanlıların Macaristan topraklarında kurdukları eyâletlerle, bu eyâletlerin idarî taksimâtı da, OTAM Dergisi'nin 2001'de çıkan 11. sayısında yayınlanan makalemiz di-

şında toplu hâlde bir yayının konusu olmamıştır. Oysa Osmanlı tarihçiliğinin dünyada bugün ulaştığı noktada, tarihçilerin elinde eyâletlerin idarî taksimatı hakkında doğru, kapsamlı ve kullanışlı listelerin bulunması arzu edilirdi.

Elinizde tuttuğunuz kitap, 15 yıla yakın süren bir çalışma neticesinde Macaristan'daki Osmanlı eyâletlerinin idarî taksimâtı hakkında toplanan bilgileri kapsamakta, muhtemel hatâ ve eksiklerine karşılık, bu idarî yapılanmanın en iyi listesini vermektedir. Eyâletlere bağlı sancaklar ve kazâ-nâhiye gibi alt birimlerin, Osmanlı belgelerinde ve tarihlerinde geçenlerinin tamamına yakını tespit edilmiş ve metinde italik harflerle yazılmıştır. Araştırmacılara kolaylık olması açısından yer adlarının karşısına ilk olarak Macarca, daha sonra bugün kullanılan Macarca (Mac.), Romence (Rom.), Sırpça (Sr.), Hırvatça (Hr.) ve Slovakça (Sl.) isimleri parantez içinde belirtilmiş, Osmanlıca farklı okuyuşları da dipnotlarda gösterilmiştir. Kitabımızda Osmanlı arşiv belgeleri ve tarihleri ile çağdaş tarihçilerin ilgili çalışmaları kullanılmış, bunlar dipnotlarda ve kaynakçada belirtilmiştir.

Osmanlı tarihi evrensel bir tarihtir. Yalnız Türklerin değil, Osmanlı idaresi altına giren ya da onunla ilişkili milletlerin, bu manada Macarların da tarihidir. Ortaçağ Macaristan Krallığı'nın topraklarının çok büyük bölümü, 1526/1541 ile 1699/1716 arasında yaklaşık iki yüzyıl Osmanlı yönetiminde kaldı. Bu topraklar, her şeyden önce bir serhaddi ve hem idarî hem de askerî teşkilatı bu duruma uygun tesis edilmişti. Osmanlı Macaristanı, özellikle 1568–1591 ve 1664–1682 arasında barış, huzur ve refah dönemi yaşadıysa da umumiyetle sürekli askerî mücadele içinde olan bir bölgenin mâruz kaldığı, sıkıntılar, zorluklar ve acılara katlanmak zorunda kaldı.

Osmanlı hâkimiyeti hayatın birçok veçhelerini derinden etkiledi. Balkanlar'da olduğu gibi sürekli ve düzenli bir din değiştirme/İslamlaştırma olmadıysa da özellikle Hristiyanlık içi din değiştirmeler yaşandı. Osmanlı Macaristanı, çok renkli bir yapıya sahipti. Müslümanlar (Türkler, Boşnaklar, Müslüman olmuş Slavlar), Katolik, Protestan, Kalvinist, Unitarian, Macarlar ve Saksonlar, Ka-

tolik Slovaklar, Katolik Hırvatlar, Ortodoks Romenler, çoğu Osmanlı çağında bu topraklara yerleşen Ortodoks Sırlar, Sefarad ve Aşkenaz Yahudileri, Çingeneler, Ermeniler, Rumlar ve İtalyan/Dalmaçyalı tacirler birarada yaşadılar.

Merhum M.Tayyib Gökbilgin ile Şerif Baştav ve M. Feridun Emecen dışında Türk tarihçilerince üzerinde çok durulmamış ve çalışılmamış olan Osmanlı-Macar ilişkileri, Osmanlı Macaristanı'nın nüfus yapısı, kır ve şehir hayatı, ekonomik durumu ve askerî teşkilatı da konunun bütünlüğü maksadı ile özet olarak kitapta ele alınmıştır.

Çok çalışkan ve verimli olan, günümüzde Gyula Káldy-Nagy, Klára Hegyi, Pál Fodor, Gezá Dávid ve Gábor Ágoston gibi dünya çapında isimlerle temsil edilen Macar Osmanlı tarihçilerinin eserleri, çalışmamızın en önemli kaynaklarıdır. Öte yandan, Macar tarihçileri, Osmanlı mali kayıtlarını (Anatal Velics-Ernö Kammerer, *Magyarország Török Kincstári Defterek*, C. I-II. Budapest 1886-1890) ve tahrir defterlerini (Lajos Fekete, *Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása*, Budapest 1943) ilk defa yayınlamanın şerefine sahiptir. Aslen tarihçi olmamakla birlikte, Erdal Çoban ve Burcu Özgüven'in yakın zaman önce yayınlanan çalışmaları da Osmanlı Macaristanı'na çeşitli konularına ilişkin yarar ve katkı sağladı. Türk tarihçilerinin, bu konuda daha çok çalışmaları arzu edilen bir durumdur.

Çalışmaya katkısı olan bazı kişilere teşekkür etmek benim için özel ve zevkli bir borçtur. Çeyrek yüzyıldır dostum olmalarından şeref duyduğum Osmanlı tarihçileri, aziz dostlarım Prof. Dr. Aleksandar Fotić (Belgrad Üniversitesi) ve Prof. Dr. Gábor Ágoston (Georgetown Üniversitesi) ile sevgili kardeşim Dr. Szilard Szilágyi (Bükreş Üniversitesi), bilgilerini benimle paylaştılar, yolladığım metinleri okudular, düzeltmeler ve eklemeler yaptılar. Aleksandar Fotić, eski Yugoslavya topraklarında kalan, Szilard Szilágyi ise Erdel ve bugün Romanya'da kalan sancaklar hakkında kaynak ve katkı sağladılar, yol gösterici oldular. Uyvar Eyâleti konusunda sevgili kardeşim M. Fatih Çalışır'ın (Topkapı Sarayı) katkısı oldu. Kitabın neşrini üstlenen Kitabevi Yayınları'nın sahibi Mehmed Va-

nış'a ve kitabın dizgisini dikkatle yapan Hülya Aşkın-Bilen'e müteşekkirim. Hepsine teşekkür ediyorum. Tabî ki kitapta olabilecek hatâ ve eksikler bana aittir.

Kitapta adı geçen birçok şehir ve kaleyi, 2001–2007 arasında Macaristan ve Slovakya'ya yaptığım seyahatlerde gezip inceledim. Oraları görmemi ve çalışmamı tamamlamayı nasib eden Cenâb-ı Allâh'a şükrediyorum. Bu çalışma, bir zamanlar Macaristan'daki şehir ve kalelerin fethedilmesinde ve savunmasında yer almış, oralarda görev yapmış, yaşamış, ölmüş ve şehid olmuş Osmanlı askerleri ve memurlarının, bugün Cennet'te açmış kızıl güllerin arasında dolaşan *Kızılelmanın Muhafızları'nın* ruhlarına rahmet ve şük-rânla adanmıştır.

Sadık Müfit Bilge

İstanbul–15 Mart 2010

Birinci Bölüm

Ortaçağ'da Macarlar ve Kanûnî Sultan Süleyman Dönemine Kadar Osmanlı-Macar İlişkileri

Fin-Ugor kökenli ve dilli bir halk ve anayurtları Macar geleneğinde *Manga Hungaria* denilen Volga nehri ile Ural Dağları arasındaki topraklar olan Macarlar, V. yüzyılda anayurtlarından göçerek Kuzey Kafkasya ile Don ve Volga nehirleri arasına yerleştiler. VII.-IX. yüzyıllarda Hazar Hakanlığı yönetiminde yaşayan ve bir Türk kavmi olan Onogurlarla karışan Macarlar, bu yüzyıllarda kaleme alınan Bizans, Ermeni ve İslâm tarihlerinde *Türk* diye adlandırılırlar.¹

Peçeneklerin baskısı ile 896'da Árpád hânedanı² önderliğinde bugünkü Macaristan topraklarına göç eden Macarlar, Karpatlar havzasındaki ormanlarda yaşayan ve tarımla uğraşan Slavlara üs-

¹ Bugün Macarları ifade eden isimler de Türkçe ile açıklanmaktadır. İlk kez V. yüzyılda Fin-Ugor dilli akrabalarından ayrılan Macarların ortaya çıkmalarından yüzyıllarca sonra Ortaçağ Müslüman kaynaklarında rastlanan *Magyar* / *Macar* adı; Fin-Ugor: *Mansi* (İnsan) + Türkçe: *Eri*, İnsan + *Eri* anlamına ve Latince *Ungarus*'tan türeyen ve Batı dillerine yerleşen *Hongrois*, *Ungarn*, *Hungary* adları da Türk kavimle-ri olan Hun ve Onogur'dan gelmektedir.

² Türk asıllı olan ve IX. yüzyılda Álmos tarafından kurulan Árpád Hânedanı, onun oğlu Prens Árpád'ın (845-907) adını taşır.

tünlük kurarak, Erdel olarak adlandırdıkları topraklara da hâkim oldular. Bu göç ve yerleşmeye Macar tarihinde *Honfoglalás* (yurt tutma) denmektedir.

Árpád hânedanı ile savaşçı, göçebe, devlet kurmaya ehil, görüşleri, hayat tarzları, askerî taktikleri Türk kavimleriyle aynı olan ve *Macar* adını taşıyan halkın yönetici tabakası ile bazı kabilelerinin Türkçe konuştukları bilinmektedir. Macarları oluşturan Fin-Ugor kökenli Nyék, Megyer, Türk kökenli Tarján, Kér, Jenő, Kürt-Gyarmat, Keszi adlı boylarla (Mac. Törzs), IX. yüzyılda Macarlara katılan Kabarlar, Türk teşkilatlanma modeline göre bir boy birliği hâlini almışlardı. X. yüzyıl ortalarında Peçenekler, XI. yüzyılda Kumanlar, Tuna havzasına ilerleyerek Macar Ovası'na yerleştiler ve müteakip yüzyılda Macarlarla karıştılar.

Macarlar, Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Otto (936–973) karşısında 10 Ağustos 955'te Lechfeld'de yenilgiye uğrayarak Batı'ya doğru ilerleme güçlerini kaybettiler.

Macaristan Krallığı, Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Otto'ya (973–983) elçi göndererek Hristiyanlığı kabul eden Macarların Başbuğu Árpád hânedanından Gezá'nın oğlu I. István'ın (997–1038), Papa II. Sylvester'in (999–1003) gönderdiği krallık tacını 1 Ocak 1001'de Esztergom'da giymesi ile kuruldu.

Macar milletini yaratan ve Macar devletini kuran Árpádlar, XIII. yüzyıl başına kadar Macaristan'ı doğal sınırlarına ulaştırdı. I. István, 1003–1009 arasında Transilvanya'yı tümüyle ele geçirdi. İşgalin ardından Macarların bölgeye göçü teşvik edildi. XI.-XIII. yüzyılda Macarlar, Sekeller ve Saksonlar, artık *Erdel* diye anılmaya başlayan Transilvanya'ya göç ettiler.

Macaristan Kralı Kálmán (1095–1116), Hırvat asillerinin onayı ile 1102 yılında Hırvatistan tahtına oturdu. Sava ve Tuna nehirleri arasında kalan ve Slavonya olarak adlandırılan toprakları Macar kontluk sistemine dâhil edilen Hırvatistan Krallığı'nın bir kısım toprakları üzerinde 1353'te Bosna Krallığı kuruldu. Bosna Kralı I. Stjepan Trvotko (1353–1391), 1377'de *Bosna Banı* ünvanı ile Macaristan Krallığı'na tâbi oldu.

Geç Ortaçağ boyunca Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olan Macaristan'ın Osmanlı fethi öncesindeki sınırları, bugünkü Macaristan, Slovakya, Hırvatistan ve Slovenya ile Sırbistan'ın kuzeyindeki Voyvodina, Sırbistan ve Romanya arasında bölüşülen Banat, bugün Romanya'da kalan Transilvanya ve Ukrayna'da kalan Ruthenya bölgelerini içine alıyordu. 330.000 km² büyüklüğündeki Macaristan Krallığı, Macaristan (239.000 km²), Erdel (59.000 km²), Slavonya (23.000 km²) ve Hırvatistan (12.000 km²) mülklerinden meydana geliyordu. Krallığın toprakları, *megyé* (kontluk) denilen alt birimlere bölünmüştü. Macaristan 57, Erdel 7 ve Slavonya 4 kontluğa ayrılmıştı.³ Kontluklar önceleri *ispán*, daha sonra *főispán* denilen görevlinin yönetimindeydi. Belli bir başkenti olmayan Macar kralları kışı nerede geçirirse orası başkent kabul ediliyordu. Buda, Esztergom, Székesféhervár ve Visegrád başkentler arasındaydı.

Macaristan, Sırbistan Despotu Stefan Duşan'ın (1331–1355) 1346'da kurduğu Sırbistan Çarlığı'nın, onun 20 Aralık 1355'te ölümünden sonra zayıflaması ve dağılması üzerine siyasî parçalanmadan istifade ederek Balkanlar'a doğru yayılma ve bölgeye Katolikliği getirme politikası takip etmeye başladı. Anjou hânedanından olan Macaristan (1342–1382) ve Polonya (1342–1370) Kralı I. Lajos, ülkesinin kudretini Kuzey Balkanlar'a yaymaya muvaffak oldu. Eflâk, Boğdan ve Bosna hükümdarları Macaristan Krallığı'nın hâkimiyetini tanıdı.

Osmanlıların 1354'te Rumeli'ye geçmesi ve 1358 yılında Adrianapolis'i (Edirne) fethetmesinin ardından, ülkesinin sınırlarını güneye ve doğuya yaymak ve Osmanlılara karşı asıl Macaristan'ın önüne bir savunma hattı oluşturmak için Bulgarlara ve Osmanlılara karşı 1365 baharında sefere çıkan I. Lajos, 2 Temmuz 1365'te Vidin'i ele geçirerek Bulgar Banlığı'nı kurdu. Macar istilâsına uğraması, Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nin müttefiki hâline getirdi. Bulgaristan'da Katolikliği zorla yaymak isteyen Macarlar, 1368 ve

³ Pál Engel, *Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London 2001, s.333. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

1369'da Bizans İmparatoru V. Yuannis Palaeologus'un (1341–1391) 180.000 altın vererek desteklediği Çar Ivan Aleksandăr (1331–1371) komutasındaki Bulgarlara yenildiler.

Osmanlıların 26 Eylül 1371'de Meriç nehri kıyısında Çirmen'de Sırları bozguna uğratmasının ardından, Osmanlılar ve Macarlar, tarihte ilk kez karşı karşıya geldiler.⁴ Papa V. Urban'ın (1362–1370) *En Hristiyan Kral* ünvanını verdiği Macaristan Kralı I. Lajos (1342–1382), 1373'te Eflâk, Boğdan ve Bosna birlikleriyle birleşerek Osmanlılara karşı bir haçlı seferi düzenlemek ve Edirne üzerine yürümek için Papa XI. Gregorius'tan (1370–1378) destek istedi. Ancak Eflâk ve Boğdan'ın Osmanlılarla savaşa yanaşmamaları bu sefere imkân vermedi.

I. Lajos'un 1375'teki Eflâk Seferi'nde Eflâk Voyvodası I. Vladislav'a (1364–1377) yardım eden Sultan I. Murad (1362–1389) ve Bulgar Çarı İvan Şişman (1371–1395)'ın gönderdiği birlikler, Macaristan sınırı yakınlarında Macar kuvvetlerini bozdular.

⁴ Macaristan tarihi ve Osmanlı-Macar ilişkilerinin ilk dönemleri için bakınız; Şerif Baştav, *Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya kadar)*, Ankara 1991; Ferenc Eckhart, *Macaristan Tarihi*, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), Ankara 1949; Pál Engel, *Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London 2001; Pál Fodor, "The Simurg and the Dragon. The Ottoman Empire and Hungary (1390–1533)", *Fight Against the Turk in the Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004, s.9–35; Péter Hanák (Ed.), *One Thousand Years. A Concise History of Hungary*, Budapest 1988; László Kontler, *Millenium in Central Europe. A History of Hungary*, Budapest 1999; Benda Kálmán, "Hristiyan Birliği ve XV. Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 28–29, (1974–1975), s.83–111; András Kubinyi, "Hungary's Power Faction and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490–1526)", *Fight Against the Turk in the Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004, s.115–146; Sándor Papp, "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in the Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004, s.37–90; Ferenc Szakály, "Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohács (1365–1526)", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 33, (1979), s.65–111; Peter F. Sugar-Péter Hanák-Tibor Frank (Ed.), *A History of Hungary*, Indiana 1994; Lajos Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Century Hungarian Diplomacy in the East*, Szeged 1978; István György Tóth (Ed.), *A Concise History of Hungary*, Budapest 2005; Hicran Yusufoğlu, *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na kadar)*, Ankara 1995; Otto Zarek, *The History of Hungary*, London 1939. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sultan I. Murad'ın, Sırbistan Knezi Lazar (1371–1389) ve Bosna Kralı I. Stjepan Trvotko komutasındaki Balkanlı güçlere karşı 15 Haziran 1389'da kazandığı I. Kosova Savaşı'ndan sonra Osmanlılara, Macaristan Krallığı'ndan başka, Tuna'nın güneyindeki Balkan topraklarında karşı koyacak bir güç kalmadı. Osmanlıların Balkanlar'da en tehlikeli düşmanı hâline gelen, Avrupa'nın büyük ve güçlü devletlerinden olan Macaristan, XIII. yüzyılda Moğol akınlarına karşı direnmesi, Ortodoks ve Bogomillere karşı gerek asker gerek misyoner göndererek Katolik Kilisesi'ne hizmet etmesi gibi nedenlerle Katolik Avrupa'nın sınır kalesi sayılıyordu.⁵

Osmanlı akıncıları ve Sırp'lar, Macaristan topraklarına girerek 1390'da Macsó, Krassó ve Temesvár'a saldırdılar. Macarlar, aynı yıl Vitovnica yakınında bir Türk akıncı birliğini bozdular. Osmanlı akıncıları, 1391 ve Ocak 1392'de Temesvár ve Syrmium civarını vurdu. Sultan I. Bayezid'in (1389–1402) 1392'de Üsküp'ü fethetmesinin ardından yendiği Sırbistan Despotu Vuk Branković (1389–1397), Osmanlı Devleti'ne tâbi oldu.

Macaristan Kralı Zsigmond (1387–1437) komutasındaki Macar ordusu, Mayıs 1392'de Sırbistan topraklarına girerek Ağustos'a kadar bölgede kaldı. Ancak Osmanlı ve Macar güçleri arasında bir çatışma yaşanmadı. Macar birlikleri, 1393 ve 1394'te yeniden Osmanlı topraklarına saldırdılar. Sultan I. Bayezid, Ekim 1394'te Syrmium'a yapılan akına bizzat komuta etti.

Osmanlıların 1393–1396 arasında bir taraftan Adriyatik Denizi ve Mora Yarımadası, diğer taraftan Tuna nehri kıyılarına ulaşması üzerine Macaristan ve Venedik, Osmanlı tehdidine karşı harekete geçerek Papa IX. Boniface'nin (1389–1404) de desteğiyle, Batı Hristiyan dünyasını bir *Haçlı Seferi* düzenlemek için ikna ettiler.⁶ Papa'nın girişimi ile Macaristan Kralı Zsigmond komutasında, Os-

⁵ Pál Fodor, "The View of the Turk in Hungary: the Apocalyptic Tradition and the Legend of the Red Apple in Ottoman-Hungarian Context", *In Quest of the Golden Apple*, İstanbul 2000, s.71–127.

⁶ Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", (Çev. Ferhan Kılıdökme-Mollaoğlu), OTAM, Sayı 10, Ankara 1999.

manlılara karşı *haçlı seferi* yapıldı. Burgundy Dükü'nün oğlu Jean de Nevers'in yönetiminde 10.000 Fransız, 6000 Alman; Huntington Kontu John Holland yönetiminde 1000 İngiliz, toplam 13.000 Leh, Bohemyalı, İtalyan ve İspanyol şövalye ile 10.000 Eflâklı'nın katıldığı sefer, 25 Eylül 1396'da Niğbolu'da Sultan I. Bayezid komutasındaki Osmanlı ordusu karşısında bozguna uğrayarak başarısız oldu.⁷

130.000 kişilik Haçlı ordusuna komuta eden ve "*gökyüzü çökse mızraklarımızın ucunda tutacağız*" diyen Zsigmond, güçlkle Tuna nehri kıyısına can attı. Balıkçı kılığına girerek, bir balıkçı teknesiyle Tuna ağzında bekleyen bir Venedik gemisine kaçtı ve denizyoluyla İstanbul üzerinden Ocak 1397'de Dalmaçya'ya ulaşabildi.⁸ Osmanlıların Avrupalı müttefik güçlerle karşı karşıya geldiği ilk mücadele olan Niğbolu Savaşı, Osmanlı-Macar düşmanlığını ve Macarlar için Osmanlı tehlikesini arttırdı.

Zsigmond'un 1410'da Kutsal Roma Germen İmparatoru (1410–1437) seçilmesinin ardından Osmanlılar ve Macarlar, iki ayrı voyvodayı himâye etmek suretiyle Eflâk'ın içişlerine müdahale etmeleri yüzünden yeniden karşı karşıya geldiler. Osmanlıların 1418'de Severin (Szörény, Rom. Turnu Severin) Kalesi'ni fethetmesi üzerine sefere çıkan Kutsal Roma Germen İmparatoru ve Macaristan Kralı Zsigmond, Kasım 1419'da Severin Kalesi'ni geri aldı.⁹

Zsigmond, Ekim 1427'de Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada stratejik öneme sahip olan Belgrad önlerine geldi ve Nisan 1428'de şehri Sırp'lardan alarak bölgede Osmanlıların önüne bir set çekti. Bu gelişme üzerine sefere çıkan Osmanlılar, Mayıs 1428'de Golombác (Güvercinlik) ve Kruševac'ı (Alacahisar) fethettiler. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'nın, 12 Haziran 1428'de Zsigmond'u

⁷ Niğbolu Savaşı hakkında bakınız; Aziz Suryal Atiya, *Niğbolu Haçlılar Seferi*, (Çev. Esat Uras), Ankara 1956; Feridun Emecen, "Niğbolu Savaşı", *TDVİA*, C.32; *Niğbolu Meydanı Muharebesi ve Yıldırım Bayezit*, Ankara 1985; M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Niğbolu", *İA*, C.9.

⁸ P.Engel, *Age*. s.204.

⁹ P.Engel, *Age*. s.236.

yenmesinin ardından imzalanan Osmanlı-Macar antlaşmasıyla, tarafların elde ettiği yerlerin hükümranlığı belirlendi.

Macaristan'a karşı yapılacak savaşlarda Tuna nehrinin önemi ni anlayan Osmanlılar, 1430'lardan itibaren Güvercinlik'te hem kürek hem de yelkenle çalışan ve Macar kalelerine karşı güvertelerine toplar yerleştirilen *kalitalar* ve kürekle çalışan küçük gemiler bu-
lundurmaya başladılar.¹⁰

Kutsal Roma Germen İmparatoru ve Macaristan Kralı Zsigmond'un 9 Aralık 1437'de ölümünün ardından 1438'de Macar (Erdel) topraklarına saldıran Sultan II. Murad (1421-1451) Mayıs-Ağustos 1439'da Sırbistan'ı işgal ve ilhâk etti. Evrenosoğlu Ali Bey komutasındaki akıncılar, 1440'ta Macaristan'a büyük bir akın yaparak, 70.000 esir aldılar.

Orta Avrupa'nın kapısı sayılan Belgrad'ı Macarlardan almak için Sultan II. Murad'ın emriyle aynı yıl şehri altı ay kuşatan Evrenosoğlu Ali Bey başarılı olamadı. Belgrad kuşatmasındaki başarısızlığın ardından Osmanlılar, büyük sarsıntı geçirdiler.

Erdel Voyvodası János Hunyadi (Erdel Voyvodası 1441-1446, Macaristan Kral Naibi 1446-1453) komutasındaki Macar ordusu, Vidin Sancakbeyi Mezid Bey emrindeki akıncıları, 22 Mart 1442'de Hermannstad'ta, Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehabeddin Paşa'nın emrindeki akıncıları da 6 Eylül 1442'de Vasak'ta yendi. Bu iki galibiyet, Papa IV. Eugene'in (1431-1447) girişimi ile Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir *haçlı seferi* düzenlenmesine yol açtı. Haçlı seferinin sevk ve idaresi, Jagiellon hânedanından Macaristan (1440-1444) ve Polonya (1434-1444) Kralı I. Ulászlo'ya verildi. Haçlı ittifakına, Macaristan, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Polonya, Eflâk ve Sırbistan'la, Fransa ve Burgundy'den gelen gönüllüler katıldılar. 22 Temmuz 1443'te Buda'dan yola çıkan Haçlı ordusu, 3 Kasım 1443'te Niş'te Osmanlıları yendi. Ancak 24 Kasım 1443'te Sofya'nın doğusundaki İzladi (Zlatica) Geçidi'nde Osmanlılar tarafından geri püskürtüldü.

¹⁰ Gábor Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, (Çev. Tanju Akaş), İstanbul 2006; s. 40.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

Sırbistan'ı boşaltan Osmanlı Devleti ile Macaristan arasında 12 Haziran 1444'te, on yıl süreli Segedin Barış Antlaşması imzalandı.¹¹ Osmanlılar, Tuna'yı geçmemek şartıyla Macarlar ve Sırplarla barış yaptılar. Ancak Papa IV. Eugene'in, temsilcisi Kardinal Giuliano Cesarini vasıtasıyla gönderdiği "*Müslüman'a verilen söz muteber değildir*" fetvası üzerine savaş yeniden başladı. Macaristan ve Polonya Kralı I. Ulászlo ve Erdel Voyvodası János Hunyadi komutasında 18 Eylül 1444'te harekete geçen 80.000 kişilik Haçlı ordusu, Sultan II. Murad komutasındaki Osmanlı ordusu karşısında 10 Kasım 1444'te Varna'da, I. Ulászlo'nun da öldürüldüğü bir bozguna uğradı. Macar ordusunda kullanılan çok sayıda savaş arabası Osmanlıların eline geçti. İncil üzerine yemin ederek imzaladığı barışı bozan I. Ulászlo ve Kardinal Giuliano Cesarini'nin kesik başları, bozdukları Segedin Barış Antlaşması'nın metni ile birlikte birer mızrağın ucuna dikildi.¹²

Erdel Voyvodası János Hunyadi'nin 1445'te Haçlı donanmasının da desteği ile Tuna'daki Osmanlı mevzilerine saldırısı, Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehabeddin Şahin Paşa tarafından püskürtüldü. 9 Haziran 1446'da Macaristan kral naibi seçilen János Hunyadi (1446–1456) komutasında, aralarında Alman ve Çek paralı askerler ile 8000 Eflâklılı bulunan 40–45.000 kişilik Macar ordusu, Sultan II. Murad komutasındaki 50.000 kişilik Osmanlı ordusu karşısında, 17–19 Ekim 1448'de II. Kosova Savaşı'nda bozguna uğradı. Ordusunun tamamına yakını kınılan János Hunyadi, kaçmak zorunda kaldı.¹³

Balkanlar'ı Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak için son Macar teşebbüsü olan II. Kosova Savaşı, Balkanlar'daki Macar etkisinin

¹¹ Segedin Barışı hakkında bakınız; David Angyal, "Le Traite de Paix de Szeged avec Turcs (1444)", *Revue de Hongrie*, (1911), s.233–268, 374–392; Pál Engel, "János Hunyadi and the Peace of Szeged", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 47, (1994), s.241–257.

¹² Varna Savaşı hakkında bakınız; M. Tayyib Gökbilgin, "Varna", *İA*, C.XIII; Colin İmber, *Varna Savaşı*, (Çev. Ayda Arel), İstanbul 2007; Necati Salim [Tacan], *Türk Ordusunun Eski Seferlerinden Bir İmâm Muharebesi. Varna 1444*, Ankara 1931.

¹³ Kosova Savaşı hakkında bakınız; Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", *TDVİA*, C.26; Nevin Genç, *II. Kosova Savaşı*, Eskişehir 1993; Necati Salim [Tacan], *İkinci Kosova Muharebesi (1448)*, Ankara 1932.

sonunu getirdi. Osmanlı-Macar ilişkileri, Fatih Sultan Mehmed'in başarısız Belgrad kuşatmasına kadar bir durgunluk dönemine girdi.

Fatih Sultan Mehmed (1451–1481) komutasındaki 60–70.000 kişilik Osmanlı ordusu, 4 Temmuz 1456'da Macaristan'ın kilidi sayılan ve Mihály Szilágyi komutasında 7000 asker tarafından savunulan Belgrad'ı kuşattı.¹⁴ Osmanlı nehir donanması, 14 Temmuz 1456'da Belgrad önünde Macar donanmasına yenildi. János Hunyadi komutasındaki Macar ordusu, aynı gün Belgrad'a ulaştı. 21 Temmuz'da kuşatmayı Fatih Sultan Mehmed, 22 Temmuz 1456'da János Hunyadi karşısında mağlup oldu. Bu başarısı, János Hunyadi'ye Macar tarihinde efsanevî bir yer kazandırdı. Bu mağlubiyet, Osmanlıların hafızasında da silinmez izler bıraktı ve pâdişâhlar, müteakip 65 yılda Macaristan üzerine sefere çıkmadılar.¹⁵

János Hunyadi'nin Belgrad önündeki savaşta aldığı yaraların etkisi ile 11 Ağustos 1456'da ölümünden sonra Macaristan'da iç karışık yaşandı. 24 Ocak 1458'de kral seçilen János Hunyadi'nin oğlu Mátyás Korvin (1458–1490), Habsburglarla 1463 yılında yaptığı bir anlaşmayla Macar tahtının, varis bulunmadığı takdirde Habsburglara geçmesini kabul etti. Hümanizm ve rönesans kültürü, aydın bir hükümdâr olan Mátyás Korvin'in döneminde Macaristan'da zirveye ulaştı.

Osmanlıların 1458–1464 arasındaki Sırbistan ve Bosna fütuhatında ve sonrasında, Osmanlı ve Macar birlikleri tekrar karşı karşıya geldiler. Güvercinlik Kalesi (Galamboc, Sr. Golubac) 1458 yazında; Semendire (Szendrő, Sr. Smederevo), 20 Nisan 1459'da fethedildi. Mihaloğlu Ali Bey komutasındaki Osmanlı akıncıları, 1461 ve 1466'da Macaristan'a akınlar yaptılar.

Tuna'nın güneyinde Osmanlı hâkimiyetine geçmeyen son ülke olan Hersek Dukalığı, 1466'da fethedildi. Tuna nehrini geçen Mihaloğlu Ali Bey, Varadin'i yakıp yağmaladı ve 32.000 esirle döndü.

¹⁴ Fatih Sultan Mehmed'in Belgrad kuşatması hakkında bakınız; Feridun Dirimtekin, "Belgrad'ın İki Kuşatması", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, (1956), s.51–86.

¹⁵ P.Engel, *Age*, s.296.

Mihaloğlu Ali Bey, 1470 yılında Macaristan'a yapılan akında 20.000 kişilik Macar ordusunu dağıttı ve 8000 esir aldı. 1473 yılında Hırva-tistan'ı baştan başa çiğnedi.

Bu dönemde Macaristan, Osmanlılar tarafından önemli bir tehdit olarak kabul ediliyor ve söz konusu düşünce;

*"Eğer def olmaz ise bu beliiye
Ne İznik kala ne Konstantiniyye"*

beyti ile çok güzel dile getiriliyordu.¹⁶

Semendire Sancakbeyi Hoca Ali Bey komutasındaki Osmanlı akıncıları, 1474 kışında Erdel'e akın yaptılar. 8 Şubat 1474'ta Várad (Rom. Oradea) şehri ateşe verildi ve akında 16.000 esir alındı. Blaise Magyar'ın komutasındaki Macar birlikleri, 10 Ocak 1475'te Vaslui'de, Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'nın birliklerini yendiler. Erdel'e akın yapan Semendire Sancakbeyi Hoca Ali Bey'in 15.000 kişilik akıncı birliği, 13 Ekim 1479'da Mureş nehri yakınındaki Şibot'ta (Zsibód), Temes Kontu Pál Kinizsi ve István Báthory komutasındaki 30.000 kişilik Erdel ordusuna yenildi.¹⁷ Macar birlikleri, 1481'de Sırbistan'a akın yaptılar.

Sultan II. Bayezid (1481–1512) ve Yavuz Sultan Selim (1512–1520) dönemleri, Osmanlı Devleti ile Macaristan arasında barış çağıdır. Macaristan Kralı Mátyás Korvin'in elçileri, Sultan II. Bayezid ile Temmuz 1483'te beş yıl süreli bir barış antlaşması imzaladılar. Macar elçileri, 1485'te yeniden Sultan II. Bayezid'in huzuruna çıktılar. Bir Osmanlı elçisi, 1487'de Buda'ya gelerek Mátyás Korvin ile görüştü. Mátyás Korvin, Osmanlı Devleti'ne karşı Memluk Sultanlığı ile ittifak yapmayı planlamıştı. Ancak 6 Nisan 1490'da ölümü, buna imkân vermedi.

Mátyás Korvin'in ölümünden sonra Macaristan tahtı, bazı soylular tarafından Bohemya Kralı II. Ulászlo'ya verildi. Osmanlı-Ma-

¹⁶ *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavatnamesi*, (Yay. Agâh Sırrı Levend), İstanbul 1956, s.254.

¹⁷ P.Engel, *Age*. s.308. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

car barışı, Macaristan'a gönderilen Osmanlı elçileri vasıtasıyla Nisan 1495 ve 1498'de üçer yıllık sürelerle uzatıldı. II. Ulászlo'nun kral olması, tahta yabancı bir hükümdârın geçmesini istemeyen ve Erdel Voyvodası János Szapolyai'ya destek veren bir kısım Macar soyluları tarafından ise tepkiyle karşılandı.

Şah I. İsmail'in yükselişi ve kazandığı başarılar sebebiyle dikkatini doğuya çeviren Osmanlı Devleti ile "iç çekişmeler yüzünden parçalanmış ve çökmenin eşiğine gelmiş" Macaristan arasında, 22 Ocak 1503'te Buda'da yeni bir barış antlaşması imzalandı. II. Ulászlo, Bosna'daki bazı kalelerin Osmanlıların eline geçtiğini kabul etti. 20 Ağustos 1503'te İstanbul'a ulaşan ve Sultan II. Bayezid'in 5 Kasım 1503'te tasdik ettiği anlaşma ile¹⁸ barış, yedi yıl süreyle uzatıldı.¹⁹

II. Ulászlo'nun, 1512'de tahta çıkan Yavuz Sultan Selim'e Ragusalı Felix adlı elçisi vasıtasıyla Mart 1513'te yaptığı barış talebi üzerine 25 Mayıs 1513'te anlaşma imzalandı. Safevî ve Memluk devletleri üzerine sefer yapmayı ve bu nedenle kuzeybatı sınırını emniyet altına almayı düşünen Yavuz Sultan Selim, II. Ulászlo'ya gönderdiği 8 Ocak 1514 tarihli mektupla, barışı tasdik ettiğini bildirdi. Barış, 28 Mart 1519'da üç yıl uzatıldı.

Sultan II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminde, sınır bölgelerinde yaşanan akınlar ve çatışmalar, barışa rağmen devam etti. Osmanlılar, 1492'de Belgrad'ı kuşattılar. Osmanlı akıncıları, Ocak-Şubat 1493'te Erdel'e akın yaptılar. Hırvatistan topraklarına giren Bosna Sancakbeyi Yakup Paşa, 11 Eylül 1493'te Udbina'da, Hırvatistan Banı İmre Derencsényi'nin de esir edildiği bir zafer kazandı. Macar birlikleri, 1493'te Sırbistan'a, 1502'de Bosna ve Sırbistan'a akınlar yaptılar.

¹⁸ TSMA E. 7675. Lajos Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Century Hungarian Diplomacy in the East*, Szeged 1978, s.112.

¹⁹ Pál Fodor-Géza Dávid, "Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512-1514", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, (Ed. Pál Fodor-Géza Dávid), Budapest 1994, s.9-45; M.Tayyib Gökbilgin, "Korvin Mahtias (Mátyás)'ın II. Bayezid'e Mektupları, Tercümeleri ve 1503 Osmanlı-Macar Muahedesi'nin Türkçe Metni", *Belleten*, C.XXII, Sayı 87, (1958), s.369-390; Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966.

Venedik, 1501'de imzalanan Venedik-Macar antlaşması ile Macaristan'a savaş zamanında yılda 100.000 florin, barış zamanında yılda 30.000 florin ödemeyi üstlendi. Macaristan Kralı Mátyás Korvin tarafından tesis edilen savunma hattının önemli noktalarından olan Srebrenik, Ekim 1512'de Osmanlıların eline geçti. István Báthory, Péter Beriszló ve Ambrose Sárkány, 1513 yılında Osmanlı birliklerine karşı bazı başarılar kazandılar.

30 Eylül 1520'de Osmanlı tahtına çıkan Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520–1566), hem cülûsunu Macaristan Kralı II. Lajos'a (1516–1526) bildirmek, hem de 1513 barışını uzatmak için elçi gönderdiği Divân-ı Hümâyûn çavuşlarından Behram Çavuş'un, Aralık 1520'de hakaret görerek şehid edilmesi üzerine Osmanlı akıncıları, Macaristan içlerine kadar akınlar yaptılar.

İkinci Bölüm

Macaristan'daki Osmanlı Fütuhâtı, İdarî Teşkilatın Kurulması ve Gelişmesi, Macaristan'ın Kaybı

*"Çadırlar toplansın tuğlar dikilsin
Tehlîl sadâları arşa yükselsin
Sancak başa geçsin tekbir çekilsin
Uzanalım yine Macar eline"*

-XVI. yüzyıl akıncı türküsü-

Kanûnî Sultan Süleyman'ın, 29 Ağustos 1521'de Macaristan'ın kilidi sayılan Belgrad'ı fethetmesi ile Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu arasında, Macaristan Krallığı topraklarına hâkim olmak uğruna yapılan ve iki yüzyıla yakın devam eden mücadele dönemi başladı.¹ Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu arasındaki bu mücadele, dört devreye ayrılabilir.

Birinci devreyi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1521-1566 yılları arasındaki Macaristan fütuhâtı;² ikinci devreyi, çeyrek yüzyıllık bir

¹ Macaristan'da yaşanan savaşlar, fetihler ve kayıpların yıl/gün olarak tarihleri için İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 1-4, İstanbul 1947-1960 ve Benda Kálmán, *Magyarország történeti kronológiája II. 1526-1848*, Budapest 1982 esas alınmıştır.

² Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan fütuhâtı hakkında bakınız: Celalzâde Mustafa, *Tabakât-ül Mamlûk ve Derecât-ül Mesâlik*, (Ed. Petra Kappert), Wiesbaden 1981; Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

barış zamanından sonra yaşanan, Macar tarihçilerin *Uzun Savaş* dediği 1593–1606 arasındaki savaş oluşturur.

Osmanlı Devleti'nde çıkan isyanlar, ihtilaller, yaşanan saltanat değişiklikleri ve doğuda Safevîlerle yapılan savaşlar yüzünden, Köprülüler dönemine kadar yarım yüzyıl devam eden barış zamanında, küçük sınır çatışmaları dışında Macaristan topraklarında savaş olmadı. Erdel meselesinden kaynaklanan 1658–1664 arasındaki savaşlar, üçüncü devreyi teşkil eder.

İlk defa Ahmet Refik'in kullandığı tabirle Türk tarihçiliğinde *Felaket Seneleri*, Macar tarihçiliğinde *Kurtuluş Savaşları* denilen, 1683'te İkinci Viyana Seferi ile başlayarak, 1699 yılında Karlofça Barışı ile biten savaşlar ve Osmanlıların Macaristan'daki son topraklarını kaybettiği 1716–1718 arasındaki Osmanlı-Habsburg savaşları, Macaristan'ın Osmanlı idaresinden çıktığı dördüncü devreyi oluşturur.

Osmanlıların Macaristan'da ilerlemesi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 18 Mayıs 1521'de çıktığı *Belgrad Seferi* ve *Birinci Engürüs Seferi* denilen ilk sefer-i hümayûnu sırasında başladı.³ Semendire Sancakbeyi Hüsrev Bey, 3 Temmuz'da Zimony, Rumeli Beylerbeyi Ah-

İbrâhim Peçevî, *Târih-i Peçevî*, C.I, İstanbul 1866; Kemal Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman X. Defter*, (Yay. Şerafettin Severcan), Ankara 1996; Mustafa Selanikî, *Târih-i Selanikî (971–1008/1563 –1600)*, C.I, (Yay. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989; Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Târih-i Âl-i Osman*, C.II, (Yay. Vahit Çabuk), Ankara 1989.

³ Pál Fodor, "Ottoman Policy Towards Hungary 1520–1541", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 45, No. 2–3, (1991). Aynı makalenin gözden geçirilmiş Türkçe çevirisi, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520–1541", (Çev. Özgür Kolçak), *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.40, (2004); Erik Fugedi, "Medieval Hungarian Castles in Existence at the Start of the Ottoman Advance", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M.Bák-Belá K.Király), Brooklyn 1982, s.59–62; M.Tayyip Gökbilgin, "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanûnî Armağanı*, Ankara 1970, s.32; Sándor Papp, "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in the Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004, s.37–90; Ferenc Szakály, "Nándorfehérvár 1521. The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, (Ed. Géza Dávid-Pál Fodor), Budapest 1994, s.44–76; Hüseyin G. Yurdaydın, *Kanûnî'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

med Paşa ise 7 Temmuz'da Sava nehri kıyısındaki Szabács (Os. Böğürdelen) kalelerini fethettiler. Kanûnî Sultan Süleyman, iki ay süren kuşatma neticesinde 1441, 1456 ve 1492'deki kuşatmalarda alınamayan, Orta Avrupa'nın kilidi, Macaristan'ın en güneyde, Osmanlı sınırında yer alan güçlü Belgrad Kalesi'ni, 29 Ağustos 1521'de fethetti.⁴ Fatih Sultan Mehmed'in alamadığı Belgrad'ı fetheden genç pâdişâh, daha ilk seferinde çok parlak bir zaferin sahibi olmuştu.

Belgrad'ın fethinin ardından, civarındaki bütün kale ve kasabalar teslim oldu. Bosna Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Bâli Bey, 500.000 akça hasla, kalenin tamiri ve muhafazası için 3000 asker ve 200 topla Belgrad'da bırakıldı. Akıncılar, Belgrad'ın fethinin ardından Macaristan içlerine akınlar yaptılar.

Belgrad'da 19 gün kalan Kanûnî Sultan Süleyman'ın "*Macar payitahtı Budin'e kadar gitme*" fikri, Anadolu'daki kuvvetlerin Safevî saldırısına karşı Ferhad Paşa'nın komutasında Kayseri'de bekletilmesi ve Macar birliklerinin güneye doğru ilerlemesi yüzünden hayata geçmedi.⁵

Belgrad'ın düşmesi, Macaristan Krallığı için sonun başlangıcı oldu. Avusturya Arşidükü ve Bohemya Kralı I. Ferdinand'ın (1521–1564) İstanbul'a gönderdiği elçi Ogier Ghislain de Busbecq, "*Kısa zaman içinde (Almanya'nın) başına gelen ve ağırlıkları altında hâlâ inlediği bir dizi belâyâ Belgrad'ın zaptı yol açtı. Türkler, bu kapıdan geçerek Macaristan'a girdiler. Bu durum, Kral II. Lâjos'un ölümüne, Budanın kaybına, Transilvanya'nın başka bir dünyanın eline geçmesine yol açtı. Türkler Belgrad'ı alamasalardı, Avrupa'nın en güçlü krallıklarından olan Macaristan'a asla giremezlerdi*" diye yazacaktı.

⁴ Celalzâde Mustafa, *Age*. s.38–44, Kemal Paşazâde, *Age*. s.75–107, Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s.296–302.

⁵ Osmanlı-Safevî mücadelelerinin Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki faaliyetlerine etkisi konusunda bakınız: Pál Fodor, "The Impact of the Sixteenth-Century Ottoman-Persian Wars on Ottoman Policy in Central Europe", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th–17th Centuries*, (Ed. Éva M. Jeremiás), Piliscsaba 2003, s.41–51.

Belgrad'ın fethi, Macaristan'a yönelik Osmanlı baskısının artmasına yol açtı. XVI. yüzyılın başında ticaret yollarının değişmesinin de etkisiyle⁶ Macaristan'ın ekonomik durumu bozulmuş, György Dózsa önderliğinde 1514 yazında çıkan ve Erdel Voyvodası István Szapolyai'nın kanlı şekilde bastırdığı köylü ayaklanması, ülkenin iktisadî ve sosyal yapısında ağır yaralar açmıştı. II. Lajos'un krallığı, Osmanlı saldırısına dayanacak güçte değildi. Kral, her anlamda zayıf, asiller sabırsız, köylüler isyancıydı.⁷

Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Maximilian (1493–1519), 1515'te yapılan bir anlaşma ile Macaristan üstünde otoritesini kabul ettirdi. Söz konusu anlaşmayla, II. Lajos'un varis bırakmadan ölmesi durumunda Macaristan tahtının, I. Maximilian'ın torunu olan ve II. Lajos'un kızkardeşi ile evlenen Ferdinand'a geçmesi kabul edildi. II. Lajos da Ocak 1522'de Ferdinand'ın kızkardeşi Anna ile evlendi.

Osmanlı saldırıları durdurulmazsa hem Macaristan'a hem de Orta Avrupa'daki Habsburg mülklerine zarar geleceğini anlayan II. Lajos ve onun kız kardeşi ile evli olan I. Ferdinand, Kutsal Roma Germen İmparatoru ve İspanya Kralı I. Karl/V.Carlos'tan (1516–1556) Macaristan'a para ve asker yardımı yapmasını istediler. Fransa ile savaş hâlinde olan I. Karl, batıda elverişli bir barış yapmadan yardım edemeyeceğini bildirdi.

Ortaçağ Macaristan Krallığı, Tuna nehri ile bu nehre karışan kollar boyunca Karpat Dağları'ndan Adriyatik'e kadar uzanan güneydeki çift sıra istihkâmlarıyla öğünmekteydi. Osmanlılar, 1521–1526 yılları arasında bu istihkâmların, dört kale dışında tamamını ele geçirdiler.⁸

⁶ Zsigmond Pal Pach, "The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th Centuries", *AHASH*, Vol. 14, No.3-4, Budapest, 1968, s.287–321.

⁷ Macaristan'ın durumu için bakınız Otto Zarek, *The History of Hungary*, (Trans. Peter P. Wolkonsky), London 1939, s.212 vd.

⁸ Geoffrey Parker, *Askeri Devrim. Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500–1800*, (Çev. Tuncay Zorlu), İstanbul 2006, s.314; Ferenc Szakály, "The Hungarian-Croatian Border Defense System and its Collapse", *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M.Bák-Belá K.Király), New York 1982, s.141–158.

Kalocsa Başpiskoposu ve Szerém Kumandanı Pál Tomori komutasındaki Macarlar, Bosna Sancakbeyi Ferhad Bey ve Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Bâli Bey komutasındaki Osmanlı akıncılarını, 6 Ağustos 1523'te Szávaszentdemeter'de yendi.⁹

Kanûnî Sultan Süleyman, 100.000 asker ve 300 toptan oluşan bir ordu ile 23 Nisan 1526'da *İkinci Engürüs Seferi* ve *Mohaç Seferi* adı verilen üçüncü sefer-i hümayûnuna çıktı. 27 Temmuz'da Pétervárad, 8 Ağustos'ta Ujlak ve Ezsék kaleleri fethedildi. Drava nehri ni geçmek için köprü yapıldı. 22 Ağustos'ta bütün ordu geçtikten sonra pâdişâhın emri üzerine köprü yıkıldı. Köprüyü yıktırması, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan'ı fethetmek istediğinin açık bir göstergesiydi.¹⁰

Öncü olarak ileri gönderilen Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Bâli Paşa'nın, "*Semendire'den Sava nehri yoluyla Sirem'e geçtiğini, Macarların endişelenecek bir kuvvet olmadığını, seferin büyük bir zaferle neticeleneceğini*" arz etmesi, pâdişâhı sevindirdi.¹¹

Osmanlı ve Macar orduları, Büyük Macar Ovası'nın güneyinde yer alan, Buda'ya 170 km. mesafedeki Mohaç'ta 29 Ağustos 1526'da karşılaştılar. Tarihin en başarılı imha muharebelerinden olan ve yalnızca iki saat süren Mohaç Meydan Muharebesi'nde Macar ordusu hezimete uğradı. Macaristan, Bohemya ve Hırvatistan Kralı II. Lâjos, bütün üst düzey komutanlar ve yedi piskopos ile Macar askerlerinin büyük bölümü savaş alanında öldü ya da bataklıklarda boğuldu. Binlerce asker esir edildi.¹² 525 yıllık Macaristan Krallığı, tarihten ve siyâsî coğrafyadan silindi.

⁹ András Kubinyi, "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagyolazsi (1523)", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (Ed. Geza Dávid-Pál Fodor), Leiden-Köln 2000, s.71-115.

¹⁰ Celalzâde Mustafa, *Age*. s.72.

¹¹ TSMA E. 6146/2.

¹² Celalzâde Mustafa, *Age*. s.136-149, Kemal Paşazâde, *Age*. s.201-310, Lütfi Paşa, *Age*. s.319-330. Mohaç Savaşı hakkında bakınız; Laszlo M.Alfoldi, "The Battle of Mohács 1526", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M.Bák-Belá K.Király), Brooklyn 1982, s.189-202; Feridun Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", *TDVİA*, C.30; Aynı yazar, "Büyük Türk Pannonia Düzlüklerini Aran Savaş, Mohaç, 1526", *Muhtesem Süleyman*, (Ed. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://antey.org>)

Mohaç'tan 3 Eylül günü hareket eden Osmanlı ordusu, 11 Eylül 1526'da Macaristan Krallığı'nın başkenti Buda'yı fethetti. Buda Yahudi Cemaati Reisi Yosef ben Solomon, şehrin anahtarlarını Földvár'da Kanûnî Sultan Süleyman'a teslim etti. Yosef ben Solomon'a, kendisi ve neslinin vergilerden muaf olacaklarına dair bir ferman veren pâdişâh, direnmeden teslim olan Buda halkının canlarına ve mallarına yapılacak tecavüzleri çok ağır şekilde cezalandıracağını bildirdi.

*"Şah Süleyman-ı zaman ve Hazret-i Hakân-ı Rum
Çekti asker heybetiyle kâfirin aldı ödün
Engürüs'ün tahtın aldı kâtib-i takdîr-i Hak
Yazdı tarihin ânın feth-i kral u hem Budin"*

kıtası ile Budin fethinin tarihi (932/1526) şiirleştirildi.

Buda'da 13 gün kalan ve kurban bayramını kutlayan Kanûnî Sultan Süleyman, Tuna nehri üzerinde köprü kurdurarak Peşte yakasına da geçti. Peşte'de bazı Macar asillerini kabul eden pâdişâh, Macaristan tahtını 10 Kasım 1526'da Erdel Voyvodası János Szapolyai'ya (1526–1540) verdi.¹³

Macaristan tahtıru János Szapolyai'ya vermesini lisân-ı şâhânesi ile

*"Kral-ı Engürüs'ün alıben taht ile tâcın
Bir ednâ bendeme bahşeden Sultânım"*

diye anlatan Kanûnî Sultan Süleyman ve Osmanlı devlet adamları, Tuna'nın ötesinde bütünüyle yabancı bir ülkede doğrudan Osmanlı idaresi kurmanın güç ve masraflı olacağını görerek Macaristan'ı, Eflak ve Boğdan gibi haraç ödeyen tâbi bir devlet hâline getirdi-

Ö.Kumrular), İstanbul 2007, s.45–92; Binbaşı Eşref, *Mohaç Meydan Muharebesi*, İstanbul 1930; Geza Perjes, *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohács, 1526–Buda, 1541*, Boulder 1989, Türkçe Ter. *Mohaç Meydan Muharebesi*, (Çev. Şerif Başta), Ankara 1992; Ferenc Szakály, "The 1526 Mohács Disaster", *The New Hungarian Quarterly*, Vol. 18, No.45, (1977), s.43–63.

¹³ Peçevi, Age. s.74; M.Tayyib Çökbilgin, "Süleyman I." /A.C.11, s.108.

ler.¹⁴ Sava ve Drava nehirleri arasında yer alan Sirem bölgesi ise Osmanlı topraklarına ilhâk edildi. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Orta Avrupa'ya girişini Osmanlılar;

*"Âyet-i fethe iptidâdur bu
Cenâb-ı Fettâh'tan atâdır bu
Ağlasun kanlı yaş döküp a'dâ
Hayli nâdide mâceradır bu"*

diye ihtişam ve memnuniyetle hissederek dile getiriyorlardı.

Kanûnî Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusu, 24 Eylül 1526'da Buda'yı tahliye ederek Macaristan'dan çekildi. Yaklaşan kış şartları, iâşe sıkıntısı, ordunun insan ve hayvan kayıpları, Macar baskınları ve en yakın Osmanlı kaleleri ve garnizonlarına yüzlerce kilometre uzakta, düşman toprakları ortasında bulunmasının savunmasını zorlaştırması, Buda'nın tahliye edilmesinde etkili oldu.¹⁵ Osmanlı ordusu, dönüş sırasında 28 Eylül'de Szeged, 29 Eylül'de Bács kalelerini fethetti.

Macaristan Kralı II. Lâjos'un veliaht bırakmadan savaş alanında ölümü, Avrupa gündemine Macar veraseti meselesini getirdi. Erdel Voyvodası János Szapolyai, 16 Ekim 1526'da Tokaj'da toplanan Diet tarafından kral seçildi ve 10 Kasım 1526'de Székesfehérvár'da Macaristan tacı giydi. II. Lâjos'un kızkardeşi Anna ile evli olan ve ağabeyi Kutsal Roma Germen İmparatoru ve İspanya Kralı I. Karl/V.Carlos'un desteklediği I. Ferdinand da 23 Ekim 1526'da Bohemya kralı, István Báthory'nin başkanlığında 16 Aralık 1526'da Pozsony'de toplanan Diet tarafından da Macaristan kralı ilan edildi.

I. Ferdinand'ın Macar tahtı üzerinde hak iddia etmesi, Osmanlılar ve Habsburglar arasında Macaristan topraklarında iki yüz yıl sürecek uzun ve kanlı bir çekişmenin başlangıcı oldu. Orta Avrupa, Akdeniz ve Kuzey Afrika'da, Hristiyan Avrupa'nın en güçlü hü-

¹⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s.40–41.

¹⁵ P.Fodor, *Agm.* s.34. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kümdârı olan Almanya ve İspanya taçlarına sahip Habsburg imparatoru ile İslâm dünyasının en güçlü hükümdârı olan Osmanlı pâdişâhının karşı karşıya geldiği, siyasî, diplomatik ve askerî bir mücadele ortaya çıktı.¹⁶

Biri Osmanlı Devleti, diğeri Kutsal Roma Germen İmparatorluğu himâyesindeki iki Macar kralı arasındaki savaş, I. Ferdinand'ın zaferiyle bitti. Macar ve Alman paralı askerlerin (*Landsknecht*) komutanı Johann von Katzianer, 1527'de Nagyszombat, Nyitra ve Galgócز dâhil birçok kale ve şehri zapt etti. 20 Ağustos 1527'de Buda'yı ele geçiren I. Ferdinand, 27 Eylül 1527'de Tarcal'da yapılan savaşta János Szapolyai'yı yendi ve 3 Kasım 1527'de Székesfehérvár'da Macaristan kralı olarak taç giydi.

Erdel'e çekilmek zorunda kalan János Szapolyai, İstanbul'a gönderdiği elçisi Hieronym Jaroslaw Lasky vasıtası ile "*Pâdişâhın hil'atı ve gölgesi altında himâye edilmesini*" istedi. Kanûnî Sultan Süleyman, 27 Ocak 1528 günü huzuruna kabul ettiği Hieronym Jaroslaw Lasky ile İstanbul'da imzalanan antlaşma gereği artık "*Erdel kralı*" denilecek olan János Szapolyai'yı, I. Ferdinand'a karşı korumak üzere Habsburglara karşı "*bizzat sefere çıkacağını*" bildirdi.¹⁷

Bu gelişme üzerine, I. Ferdinand da Mayıs 1528'de İstanbul'a gönderdiği elçileri Sigmund Weichselberger ve Johannes Habarda-

¹⁶ Kanûnî Sultan Süleyman çağında Osmanlı-Habsburg rekabeti hakkında bakınız; Géza Dávid, "The Mühimme Defteri as Source for Ottoman-Habsburg Rivalry in the Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, Vol. XX, (2002), s.167-210; John Elliot, "Ottoman-Habsburg Rivalry: The European Perspectives", *Süleyman The Second and His Time*, (Ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar), İstanbul 1993, s.153-162; Charles Issawi, "The Ottoman-Habsburg Balance of Forces", *Süleyman The Second and His Time*, (Ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar) İstanbul 1993, s.145-152; Carl M. Kortepeter, "Habsburg and Ottoman Hungary in the 16th 17th Centuries", *Habsburg-Osmanische Beziehungen CIEPO Colloque*, Wien 1983; Gülrû Necipoğlu, "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Habsburg-Papal Rivalry", *Süleyman The Second and His Time*, (Ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar), İstanbul 1993, s.163-192.

¹⁷ Gábor Barta, "A Forgotten Theatre of War 1526-1528 (Historical Events Preceding the Ottoman-Hungarian Alliance of 1528)", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, (Ed. Géza Dávid-Pál Fodor), Budapest 1994, s.93-130.

necz vasıtası ile pâdişâhtan, vergi vermek şartıyla Macar krallığının tasdik edilmesini ve Osmanlıların fethettiği Macar topraklarının iadesini istedi. Johann von Katzianer ve Bálint Török komutasındaki Alman-Macar birlikleri, János Szapolyai'nın ordusunu, 20 Mart 1528'de Szina Savaşı'nda (günümüzde Slovakya'da Seňa) tekrar yenilgiye uğrattı.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın doğudaki rakibi Safevî hükümdarı Şah I. İsmail, Ekim 1518'de Almanya İmparatoru V. Karl'a Latince bir mektup yazarak, "*Osmanlılara karşı birlikte hareket edilmesini ve Nisan 1519'da Osmanlı topraklarına hücum edilmesini*" teklif etmişti. V. Karl da Şah I. İsmail'in 23 Mayıs 1524'te ölümünden sonra 25 Ağustos 1525'te Tebriz'e ulaşan cevabında, "*Osmanlıların üzerine yürümek için uygun tarihin bildirilmesini, kendisinin de buna göre hazırlık yapacağını*" bildirmişti. İmparator V. Karl, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Viyana Seferi hazırlıklarını haber alınca, elçisi Johann Balbi vasıtası ile 15 Şubat 1529'da gönderdiği mektupta, Şah I. Tahmasb'a, Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak teklif etti.¹⁸

Kanûnî Sultan Süleyman; Macar tahtını korumak, Buda'yı geri almak ve Habsburgları Macaristan'dan atmak maksadıyla 10 Mayıs 1529'da *Gazâ-yı Bec* denilen *Viyana Seferi*'ne çıktı. 8 Eylül 1529'da Buda fethedildi. János Szapolyai'ya, 14 Eylül 1529'da Osmanlı Devleti'ne tâbi olarak Macaristan krallık tacı giydirildi. Buda'dan 12 Eylül 1529'da ayrılan Osmanlı ordusu, 27 Eylül-14 Ekim 1529 arasında Viyana'yı kuşattı. 7 ay 7 gün süren Viyana Seferi, pâdişâhın 16 Aralık 1529'da İstanbul'a dönmesi ile sona erdi.¹⁹

17 Ekim 1530'da İstanbul'a gelen I. Ferdinand'ın elçileri Miklós Jurisics ile Joseph von Lamberg,²⁰ Sadrâzam İbrâhim Paşa ile 25 Ekim ve 9 Kasım'da iki defa görüştüler. Elçiler, hem sadrâzam'a,

¹⁸ G.Sarwar, *History of Shah Ismail Safawi*, Aligarh 1939.

¹⁹ Viyana Seferi ve Birinci Viyana Kuşatması hakkında bakınız; Celalzâde Mustafa, *Age*. s.183-193, İbrâhim Peçevî, *Age*. C.I, s.100-106; Lütfi Paşa, *Age*. s.333-338; Ahmed Refik, *Devr-i Süleyman-ı Kanûnî'de Birinci Viyana Muhararası*, İstanbul 1327.

²⁰ Joseph von Lamberg ve Niclas Jurischits'in, Benedict Curipeschitz tarafından tutulan elçilik günlüğü yayınlanmıştır. *Yolculuk Günlüğü 1530*, (Çev. Özdemir Nutku), Ankara 1989. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hem de 17 Kasım'da huzuruna çıktıkları Kanûnî Sultan Süleyman'a, "I. Ferdinand'ın ırsen Macaristan'da hakkı olduğunu ve krallık kendisine verilirse her sene Osmanlı hazinesine János Szapolyai'nın verdiği kadar, hatta daha çok vergi vereceğini" söylediler. İbrâhim Paşa, 19 Kasım 1530'da yapılan görüşmede, "Macaristan'ın iki defa kılıçla fethedildiğini ve János Szapolyai'nın oraya kral yapıldığını, bu nedenle pâdişâhın burayı kime isterse verebileceğini, Macaristan istenmekte devam edilirse Osmanlı ordularının Alman sınırına kadar gelebileceğini" ifade ederek bu teklifi reddetti.

İstanbul'da müzakereler sürerken bir emrivaki yapmak isteyen I. Ferdinand'ın gönderdiği Friesland Stadtholderi Wilhelm von Roggendorf yönetimindeki imparatorluk ordusu, 31 Ekim-20 Aralık 1530 arasında Buda şehrini kuşattı. 10.000 Macar ve Küçük Kasım Paşa komutasındaki 3000 Osmanlı askerinin koruduğu Buda, kuşatmaya dayandı.

Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Bey'in yardıma gelmesi üzerine kuşatmayı kaldıran imparatorluk ordusu, geri çekilirken çok sayıda ölü verdi. Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Bey ve Hersek Sancakbeyi Murad Bey, Habsburg denetimindeki topraklara akın yaparak çok sayıda kasaba ve köyü tahrip ettiler ve binlerce Macar'ı esir aldılar.

Kanûnî Sultan Süleyman, 25 Nisan 1532'de 120.000 asker ve 400 toptan oluşan ordusuyla *Alaman Seferi* denilen beşinci sefer-i hümayûnuna çıktı.²¹ 21 Temmuz'da Siklós, 25 Temmuz'da Babócsa, 30 Temmuz'da Kanizsa kaleleri fethedildi. Miklós Jurisics'in savunduğu Güns çayı kıyısındaki Köszeg Kalesi, 10-28 Ağustos arasındaki kuşatma neticesi 28 Ağustos'ta teslim oldu. Bütün Avusturya topraklarının Osmanlı akıncılarınca çiğnendiği Alaman Seferi, 21 Kasım 1532'de sona erdi.

1529 Viyana Seferi ve Birinci Viyana Kuşatması ile 1532 Alaman Seferi Habsburgları Macaristan'dan atmak içindi. Ancak başa-

²¹ Alaman Seferi hakkında bakınız; Celalzâde Mustafa, *Age.* s.20-237, İbrâhim Peçevi, *Age.* C.I, s.116-126; Özlem Kumrular, "İspanyol Kaynaklarının Işığında Kanûnî'nin Alaman Seferi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 216-218, 220, 221, (2001-2002).
 Cereviz PDF Kitap Arşivi: <https://tanitey.org>

rısızlıkla sonuçlandı. Ayrıca, hem I. Ferdinand'ın üstünde hak iddia ettiği Macar topraklarını Osmanlılara karşı savunmasının imkânsızlığını hem de Osmanlıların Orta Avrupa'da yapacağı fütuhatın, lojistik imkânsızlık yüzünden sınırlı olacağını gösterdi.

Macaristan tahtı üzerinde hak iddia eden Avusturya Arşidükü ve Bohemya Kralı I. Ferdinand'ın İstanbul'a yolladığı elçileri Hieronym Lasky ve Cornelius Schepper, Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine Esztergom Kalesi'nin anahtarlarını, I. Ferdinand'ın iki mektubu ile birlikte, 29 Mayıs 1533'te pâdişâha sundular. Yapılan müzakereler sonucu, 22 Haziran 1533'te İstanbul Antlaşması imzalandı. Divân-ı Hümayûn'un *Bohemya Kralı ve Avusturya Arşidükü* olarak tanıdığı ve protokolde sadrâzamla denk tutulan I. Ferdinand, János Szapolyai'ya ait topraklara tecavüz etmemeyi ve elinde tuttuğu Yukarı Macaristan toprakları için Osmanlı hazinesine her yıl 30.000 altın vergi ödemeyi kabul etti.²² Osmanlı elçisi Memiş Çavuş, antlaşmanın tasdikli nüshasını, Kanûnî Sultan Süleyman'ın hediyeyle birlikte, I. Ferdinand'a sunmak üzere 1535 yılında Viyana'ya geldi.

Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Mehmed Paşa, Eylül 1537'de Ösek (Eszék) üzerine yürüyen Kont Johann Erhard Katzianer komutasındaki 24.000 kişilik imparatorluk ordusunu, 9 Ekim 1537'de Vertizo'da ağır bir bozguna uğrattı. Kont Katzianer, bu çarpışmadaki korkaklığı yüzünden Viyana'da yargılandı ve zindana atıldı.

János Szapolyai ve I. Ferdinand, 24 Şubat 1538'de pâdişâhtan gizli imzaladıkları Nagyvárad Antlaşması ile birbirlerinin krallığını tanıdılar. János Szapolyai, çocuğu olsun ya da olmasın ölmesi hâlinde topraklarının Habsburg hânedanına geçmesini kabul etti.

Polonya kralının kızı İzabella ile 2 Mart 1539'da evlenen ve ondan bir oğlu olan János Szapolyai, oğlunun kendi yerine tahta çık-

²² Robert Finlay, "Prophecy and Politics in İstanbul: Charles V, Sultan Süleyman, and the Habsburg Embassy of 1533-1534", *Journal of Early Modern History*, Vol. 1, (1998), s.1-31; Gilles Veinstein, "La politique hongroise du sultan Süleyman et d'Ibrahim pacha a travers deux lettres de 1534 au roi Sigismond de Pologne", *Acta Historica ASH*, Vol. XXIII, (1977), s. 177-191.

masını vasiyet ettikten ve bu maksatla Kanûnî Sultan Süleyman'dan yardım alabilmek için István Verböczy'yi İstanbul'a elçi olarak gönderdikten kısa bir süre sonra, 17 Temmuz 1540'da öldü.²³ Kanûnî Sultan Süleyman, István Verböczy'ye "*János Szapolyai'nın oğlu varsa babasının yerine geçeceğini*" bildirdi ve konuyu incelemek üzere Sinan Çavuş'u Buda'ya gönderdi.

János Szapolyai'nun ölümü, Osmanlılar ve Habsburgları Macaristan'da tekrar karşı karşıya getirdi. Péter Perényi başkanlığında altı Macar soylusu, I. Ferdinand'a başvurdu. Eylül 1540'ta Rakosfelde'de toplanan Diet ise János Zsigmond'u kral olarak tanıdı.²⁴ Kraliçe İzabella'nın, oğlu János Zsigmond'un kral olması için yardım istediği Kanûnî Sultan Süleyman, Buda'daki temsilcisi Sinan Çavuş vasıtası ile 13 Eylül 1540'ta Macar krallığını János Zsigmond'a verdi. Macaristan'ın tamamına hâkim olmak isteyen I. Ferdinand, bu maksatla Ekim 1540'ta, Buda yolu üzerinde yer alan Visegrád ve Vác kalelerini zapt etti.

Friesland Stadtholderi Wilhelm von Roggendorf komutasındaki 30.000 kişilik imparatorluk ordusu, 20 Ekim–21 Kasım 1540 ve 4 Mayıs–21 Ağustos 1541 arasında iki defa Buda'yı kuşattıysa da başarılı olamadı. Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Bey, 21–22 Ağustos 1541'de Buda Kalesi dışında imparatorluk ordusunu bastı. Wilhelm von Roggendorf dâhil çok büyük kayıp veren Almanlar geri çekildiler.

Osmanlılar, Macaristan'ı Eflâk ve Boğdan gibi tâbi bir devlet olarak tutmak eğilimindeydi. Ancak Osmanlı çıkarlarını ciddi olarak tehlikeye sokan Nagyvárad Antlaşması, János Zsigmond'un reşit olmaması ve I. Ferdinand'ın Macaristan üzerinde verâset iddiasında bulunması gibi ortaya çıkan yeni şartlar, Osmanlı Devleti'ni 1541–1566 arasında Orta Macaristan ovalarını ele geçirerek, doğrudan merkeze bağlı bir beylerbeylik olarak örgütlemeye itti.²⁵

²³ Albert Lefavre, *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie 1526–1722*, Vol I, Paris 1902, s.63 vd.

²⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. C.3 (1538–1640)*, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, s.20.

²⁵ H.İnalcık, *Age. s.364–365*
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kanûnî Sultan Süleyman ve Osmanlı devlet adamlarının, 1526 yılından itibaren *kılıç hakkı* olarak Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu ifade ettikleri Macaristan'ın 1541 yılına kadar Osmanlı topraklarına katılmaması, Osmanlı devlet adamlarının merkeze uzak ve yabancı bir ülkede doğrudan yönetim tesis etmenin çok güç ve çok masraflı olacağını düşüncelerinden kaynaklanmış olmalıdır.²⁶ Macaristan'daki Osmanlı hâkimiyeti döneminde ortaya çıkan ve yıllık 300.000 altına ulaşan bütçe açıkları, Osmanlı devlet adamlarının düşüncelerinde pek 'haksız olmadıklarını göstermektedir.²⁷

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 20 Haziran 1541'de başlayan ve *Budin Seferi* denilen dokuzuncu sefer-i hümayûnunda 29 Ağustos 1541'de Buda'yı fethinin ardından 15 yıl tâbi bir devlet olarak yaşayan Macaristan Krallığı ilgâ edildi. Tuna nehri boyunca uzanan bölge, 30 Ağustos 1541'de Budin Beylerbeyliği olarak doğrudan Osmanlı topraklarına katıldı.²⁸ İlk Budin beylerbeyliğine Macar asıllı olan eski Diyarbekir, Bağdat ve Anadolu beylerbeyi Uzun Süleyman Paşa, vezâretle tayin edildi.

Kanûnî Sultan Süleyman, Budin'den gönderdiği fetihnâmede seferin neticelerini ve Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne katılmasını, "*Budin şehrini tevâbi ve levâhik ve muzâfât-ı ekâlimi ile feth ü teshîr eyledim. Muazzam kilisalarını cevâmi-i ehli imân edüb cumhûr guzât-ı mülk-sitân ile cuma namazı kılınub ism-i saadet resmîme hutbe okundu. Edâ-i nâkus ile menus olan iklimleri gülbang-ı Ahmedî ve penc-i nevbet-i Muhammed aleyh üs salât-ı ves selam mâmur ve âbad kıldım. Arâzi-i En-*

²⁶ Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan seferlerinde ordunun iâşesi hakkında bkz: Gilles Veinstein, "Some Views of Provisioning in the Hungarian Campaigns of Süleyman The Magnificent", *Osmanistische Studien zur Wirtschafts und sozialgeschichte: In memoriam Vanko Boskov*, (Ed. Hans Georg Majer) Wiesbaden, 1986, s.177-185.

²⁷ Budin Eyâleti'nin yıllık vergi ve gümrük geliri eyâletteki giderlerin üçte birini karşılıyordu. 1559'da 260.000, 1560'ta 280.000 altın İstanbul'dan Budin'e gönderilmişti. [Lâjos Fekete-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550-1580, Türkischer Text*, Budapest 1962, s.771-772.]

²⁸ Budin Seferi hakkında bakınız; Celalzâde Mustafa, *Age*, s.341-345, İbrâhim Peçevi, *Age*, C.I, s.161-168, Lütîfi Paşa, *Age*, s.384-388.

gürüs tamâm kâl'âları ve muzâfât ü mülhakâtı ile reâyâ ve berâyâsı sair memalik-i mahrûse munzam kılınub, kadılar ve dizdârlar ve müstahfızlar nasb olunup hıfz u hirâset için kiti-sitândan bir mikdar asker-i firûzbaht ifrâz olunup düstûr-ı âsaf-şuur vezîrim Süleyman Paşa tayin olundu" diyerek ifade ediyordu.²⁹

Tisza nehrinin doğusundaki Macar kontlukları ile bugün Romanya'nın kuzeybatısında yer alan Transilvanya, yıllık 10.000 altın vergi karşılığı, 31 Ağustos 1541'de Várad Piskoposu Hırvat asıllı György Martinuzzi'nin vesâyeti altındaki 13 aylık János Zsigmond'a (1541–1570) verilerek, Osmanlı Devleti'ne tâbi Erdel Prensligi kuruldu. Kraliçe İzabella ve János Zsigmond, 5 Eylül'de Buda Sarayı'nı terk ederek Lippa Kalesi'ne gittiler.

György Martinuzzi ile Kraliçe İzabella'nın Sırp asıllı müşaviri Peter Petrovics arasındaki rekabet ve güç ilişkilerini dikkate alan Osmanlılar, daha sonra *Banat* adını alacak olan Temesvár ve Lippa bölgeleri ile Marmaros tuz yataklarını, *Petrovity Sancağı* adıyla Peter Petrovics'e verdiler.³⁰

Osmanlı tehlikesini görüşmek için 14 Ocak 1542'de Viyana'da toplanan İmparatorluk Askerî Konseyi, 9 Şubat 1542'de; Budin'i geri almak üzere sefer açılmasına, Tuna nehri filosunun da katılacağı seferin komutasının Brandenburg Kontu II. Joachim Hector von Hohenzollern'e (1535–1571) verilmesine, ordunun masraflarını karşılamak üzere imparatorlukta vergi toplanmasına karar verdi. II. Joachim Hector von Hohenzollern, 1542 yazında Alman, Macar, İspanyol ve Papalık askerlerinden oluşan 55.000 kişilik bir orduyla Budin'i almak için harekete geçti ve 17 Kasım 1542'de Budin'i kuşattı. Kaleden yapılan iki çıkışla püskürtülen Almanlar, 23/24 Kasım gecesi kuşatmayı kaldırarak geri çekildiler. Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Bâli Paşa, 24 Kasım 1542'de yaptığı gece taarruzuyla Peşte Zaferi'ni kazandı ve imparatorluk ordusunun yarısını kılıçtan geçirdi. 17 Kasım 1542'de Osmanlı ordusunun başında

²⁹ Ahmed Feridun Bey, *Münşeât-üs Selâtiyn*, İstanbul 1896, C.I, s.553.

³⁰ Mihnea Berindei-Gilles Veinstein, *L'Empire Otoman et les pays Roumains, 1544–1545: etudes et documents*, Paris 1987, s.27, 40.

İstanbul'dan hareket eden Kanûnî Sultan Süleyman, yoldayken Peşte Zaferi'nin haberi ulaşınca Edirne'de kaldı. Gelişmeleri Edirne'de takip eden pâdişâh, 23 Nisan 1543'te *Estergon Seferi* denilen sefer-i hümayûnuna çıktı.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın muhtemelen Viyana'ya yönelik tasarladığı Estergon Seferi sırasındaki fetihleri, Macaristan'daki Osmanlı hâkimiyetini genişletti. 23 Haziran'da Valpó, 7 Temmuz'da Siklós, 20 Temmuz'da Pecs ve Tolna, 10 Ağustos'ta Estergom, 17 Ağustos'ta Tata, 3 Eylül'de Székesfehérvár fethedildi.³¹

Estergon Seferi, Budin Eyâleti'nin emniyeti için elde tutulması gereken Drava nehri yakınındaki Siklós'tan başlayarak Tuna nehri'nin kuzey dirseğindeki Esztergom ve Vác'a kadar, Tuna nehrinin her iki tarafında yer alan yaklaşık 250 km. uzunluğundaki topraklar ve kalelerin ele geçirilerek eyâlete ilhâk edilmesini sağladı.³² Budin Eyâleti'ne 15.000 asker yerleştirildi. Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Koca Mehmed Paşa, 1544 bahar ve yazında Nogrâd, Hatvan, Simontornya, Visegrâd, Ozora ve Tamásit ile irili ufaklı diğer birçok kaleyi fethetti.

Osmanlı vesikaları, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1544/1545'te Viyana'ya yönelik bir sefer için hazırlık yaptığını göstermektedir.³³ Ancak Safevîlerin Gürcistan ve Şirvan'a yönelik askerî faaliyetleri ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ve Fransa arasında, 10 Kasım 1545'te Crespy Barış Antlaşması'nın imzalanması, söz konusu seferin yapılmasına engel oldu.

Osmanlı Devleti ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, 1545'te mütareke, 19 Haziran 1547'de ise beş yıllık İstanbul Barış'ını imzaladılar. Macaristan'daki Osmanlı fetihlerini tanıyan I. Ferdinand, Macaristan'ın elinde tuttuğu kısımları için pâdişâha tâbi

³¹ Estergon Seferi hakkında bakınız: Mehmet İpçioğlu, "Kanûnî Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543 Yeni Bir Kaynak", *Osmanlı Araştırmaları*, C.X, İstanbul 1990, s.137-159; Sinan Çavuş, *Târih-i Feth-i Siklós, Estergon ve İstolni Belgrad or Süleymanname*, İstanbul 1987.

³² M.T. Gökbilgin, *Agm.* s.32.

³³ M.Berindei-G.Veinstein, *Agm.* s.17, vd.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

bir hükümdâr olmayı ve her yıl Mart ayında 30.000 altın vergi vermeyi kabul etti. Askerî gücünün Habsburgları Macaristan'dan çıkarmaya yeterli olmadığını anlayan Osmanlı Devleti de ilk defa Macaristan'ın *de facto* bölünmesine razı oldu. İstanbul Antlaşması, Kutsal Roma Germen İmparatoru ve İspanya Kralı I. Karl/V. Carlos tarafından 1 Ağustos'ta, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 8 Ekim 1547'de tasdik edildi.

Erdel Prensi János Zsigmond'un vasisi olan Várad Piskoposu György Martinuzzi, Erdel'i Osmanlı himâyesinden çıkarıp Habsburglara bağlamak için 1545'ten sonra girişim ve görüşmelere başlamıştı. György Martinuzzi, 1548 yılında Papa III. Paulus'tan (1534–1549), İmparator I. Karl ile I. Ferdinand'ın, Kraliçe Izabella ve János Zsigmond'u himâyelerine almaları için teşebbüste bulunmasını istedi.

I. Ferdinand'ın temsilcisi Miklós Salm ile György Martinuzzi arasında, Kanûnî Sultan Süleyman'dan gizli olarak 8 Eylül 1549'da yapılan anlaşma ile Tise nehri boyundaki toprakların Osmanlı himâyesinden çıkarılarak, Habsburglara teslim edilmesi kararlaştırıldı.

Mart 1550'de Viyana'ya gelen Osmanlı Elçisi Mahmud Çavuş, I. Ferdinand'ın bazı sözlerini, Ağustos 1550'de Kanûnî Sultan Süleyman'a nakledince pâdişâh ve Divân-ı Hümayûn'un, György Martinuzzi'ye itimadı sarsıldı. Kanûnî Sultan Süleyman, Erdel asillerine, "*György Martinuzzi'yi görevden uzaklaştırıp, Kraliçe Izabella ile onun sadık adamı Péter Petrovics'ten başkasına itaat edilmemesini*" ifade eden bir ferman gönderdi.

György Martinuzzi ile Péter Petrovics arasındaki rekabet, Mart 1551'de çatışmaya dönüştü. I. Ferdinand, Erdel'i kendisine ait Macar topraklarına katmak için General Giovanni Battista Castaldo komutasında bir orduyu, 27 Nisan 1551'de Erdel'e sevk etti. Budin Beylerbeyi Gâzi Kasım Paşa, barışın ihlâli anlamına gelen bu durumu İstanbul'a bildirdi.

Kanûnî Sultan Süleyman, Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'yı *Macaristan Serdârı* yaparak 10 Temmuz 1551'de sefere gönderdi. Pâdişâh, György Martinuzzi'ye yolladığı 20 Temmuz 1551

tarıhli fermanıa, “Kraliçe İzabella’yı Erdel’den çıkarmaya çalışan herkesin, taraftarlarıyla birlikte Osmanlı kılıcı altında can vereceğini” yazıyordu. Ancak Kraliçe İzabella, 19 Temmuz 1551’de Gulafehervár Antlaşması ile Erdel’den ve oğlu János Zsigmond’un Macaristan tahtı üzerindeki haklarından vazgeçti. Péter Petrovics de 30 Temmuz’da söz konusu antlaşmayı kabul ederek, Osmanlı belgelerinde *Petrovity Sancağı* diye geçen Temesvár bölgesini Ferdinand’a bıraktı.

Osmanlı ordusu, György Martinuzzi’nin diplomatik girişimlerine rağmen 7 Eylül 1551’de Petervaradin civarında Tuna nehrini geçti. Sokollu Mehmed Paşa’nın Banat bölgesindeki harekâtı sırasında 18 Eylül’de Becse, 21 Eylül’de Lippa ve Becskerek, 28 Eylül’de Csanád kaleleri fethedildi. Ancak 1–17 Kasım 1551 arasında kuşatılan Temesvár, Istvan Losanczy’nin başarılı savunması ve soğukların başlaması yüzünden alınamadı. Lippa Kalesi de tekrar Habsburgların eline geçti. Osmanlı ordusunun harekete geçmesinin ardından ikiye bölünmüş bir siyaset takip eden György Martinuzzi, Osmanlı Devleti’ne Erdel’in vergisini gönderdi ve Sokollu Mehmed Paşa ile temas imkânı aramaya başladı. Bu gelişmeler üzerine György Martinuzzi, “kendisine ihanet ettiğini” gerekçesi ile I. Ferdinand’ın emriyle, General Giovanni Battista Castaldo tarafından 17 Aralık 1551’de idam edildi.

Osmanlı-İran-Gürcistan sınırlarında yaşanan gelişmeler ve Safevî tehdidi yüzünden doğuya bir sefere çıkmaya hazırlanan Kanûnî Sultan Süleyman,³⁴ Erdel bunalımı nedeni ile ordusunu Macaristan’a yollamayı uygun gördü ve Macaristan serdârlığına 22 Nisan 1552’de İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa’yı tayin etti. Erdel’in kontrolünün hedeflendiği ve ülkenin Alman işgalinden temizlendiği Dâmad Kara Ahmed Paşa’nın *Erdel Seferi* sırasında, 27 Temmuz 1552’de Temesvár, 6 Ağustos’ta Lugos ve 11 Ağustos’ta Karánsebes kaleleri fethedildi.³⁵

³⁴ Topkapı Sarayı Koğuşlar Kütüphanesi No.888, vr. 40a.

³⁵ Erdel Seferi, Tımsıvar’ın kuşatması ve fethi hakkında en önemli kaynaklar, Topkapı Sarayı Koğuşlar Kütüphanesi No.888’de bulunan 950-960/1551-1553 tarihli mü-

Temesvár ve Mureş (Maros) vadisi boyunca 15 kalenin fethedilmesinin ardından, Ağustos 1552'de geçmişte bir "sancak" olarak Péter Petrovics'e bırakılmış olan topraklarda Tımişvar Eyâleti kuruldu.

Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa, Mayıs 1552'de 12.000 askerle sefere çıktı. Budin Eyâleti'nin sınırlarını ve koruma alanını genişletmek maksadı ile 1 Haziran 1552'de Balaton Gölü'nün kuzeyindeki Veszprém, Haziran-Temmuz aylarında Tuna dirseğinin kuzeydoğusundaki Gyarmat, Szecsény, Salgo, Hollókő, Buják, Drégely, Şahy ve Darmoty gibi stratejik açıdan çok önemli kaleler fethedildi. Hadım Ali Paşa, 10 Ağustos 1552'de Fülek yakınında Palást'ta (günümüzde Slovakya'da Plášťovce) yapılan savaşta, Matthias Erasmus Teuffel komutasındaki 8000 kişilik imparatorluk ordusunu imha etti.³⁶

Kara Ahmed Paşa ve Hadım Ali Paşa'nın kuvvetleri, Tise nehri kıyısında birleşerek 22 Ağustos günü başlayan bir kuşatma sonucu, 4 Eylül 1552'de Szolnok'u fethettiler.³⁷ Hadım Ali Paşa ve Kara Ahmed Paşa komutasındaki 60.000 kişilik ordu, 9 Eylül-18 Ekim 1552 arasında şehrin doğusunda, yamaçta kurulu Eger Kalesi'ni kuşattı. Ancak István Dobó komutasındaki 2100 Macar askerinin Hristiyan dünyasında büyük övgüyle karşılanan başarılı savunması, kışın gelmesi ve Şah I. Tahmasb'ın Doğu Anadolu'ya saldırması gibi sebeplerle 19 Ekim 1552'de kuşatmanın kaldırılarak ordunun Anadolu'ya geçmesinin emredilmesi üzerine kale alınamadı.

1551-1552 yıllarında Viyana'ya yönelik bir sefer için hazırlık yapılmıştı. Ancak Şah I. Tahmasb'ın Doğu Anadolu'ya saldırması-

himme defteri ile BOA'de bulunan 1-6 nolu mühimme defterleridir. DAGM, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), (Özet-Transkripsiyon), Ankara 1993; DAGM, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Ankara 1994; DAGM, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Ankara 1995.

³⁶ Bölgedeki Osmanlı fütuhatı hakkında bakınız: Zdeňka Veselá-Přenosilová, "Slovakia and the Ottoman Expansion in the 16th and 17th Centuries", *Ottoman Rule in Middle Europe and the Balkans in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Dissertationes Orientales*, Vol. 40, Prag 1978, s.5-44.

³⁷ Feridun Emecen, "Hadım Ali Paşa", *TDVİA*, C.15; Aynı yazar, "Kara Ahmed Paşa." *TDVİA*, C.24.

nın Safevîlere karşı harekete geçmeyi gerektirmesi yüzünden bu sefere imkân bulunamadı.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 28 Ağustos 1553–30 Haziran 1555 arasında Nahçıvan Seferi'nde olduğu sırada, Budin Beylerbeyi Toygun Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Şemsi Paşa, Babócsa, Kaposvár, Korotna, Szentmiklós, Tihany, Csobánc ve Fülek kalelerini fethettiler. Kopan Sancakbeyi Derviş Bey'in, Ağustos 1554'te Szigetvár'a saldırısı başarısız oldu. 1554'te İstolni Belgrad sancakbeyi tayin edilen Yahya Paşazâde Arslan Paşa, Ekim 1554'te Palota Kalesi'ne hücum etti ve Palota muhafızlarının bütün atlarını kaleden alıp götürdü. Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın 13 Haziran–25 Temmuz 1556 arasındaki Szigetvár kuşatması, başarılı olamadı.

Habsburgların talebi ile Osmanlı Devleti ve Kutsal Roma German İmparatorluğu arasında, 2 Haziran 1555'te Amasya'da altı aylık bir ateşkes imzalandı. Kutsal Roma German İmparatoru I. Karl, 1556'da tahtını kardeşi I. Ferdinand'a (1556–1564) bıraktı. İmparatorluk Dieti, 1558'de bu göreve I. Ferdinand'ı seçti.

Osmanlı Devleti ile Kutsal Roma German İmparatorluğu arasındaki ateşkes, 1 Haziran 1562'de yenilendi. Bu anlaşmayla I. Ferdinand, Erdel'e ait topraklardan ferâgat ederek, Kraliçe Izabella ve oğlu János Zsigmond ile ihtilaflı yerler konusunda anlaşmayı kabul etti. Kanûnî Sultan Süleyman da hukuken kendisine ait olup fiilen Erdel kralının elinde bulunan topraklar ile Habsburglara tâbi Menyhért Balassa, György Báthory gibi Macar asillerine ait arâzileri istemeyeceğini taahhüt etti. Antlaşmanın tasdikli nüshasını, pâdişâhın hediyeleriyle birlikte I. Ferdinand'a iletmek üzere Leh mühtedisi olan Osmanlı elçisi İbrâhim Bey, 1562 yılında Viyana'ya geldi.

İmparator I. Ferdinand'ın 25 Temmuz 1564'te ölümünün ardından yeni imparator II. Maximilian'ın (1564–1576) tahta çıkışını tebrik için Viyana'ya gelen Osmanlı elçisi Bâli Çavuş, Habsburgların elde tuttukları Macaristan toprakları için ödedikleri haracın verilmemiş meblağını istedi. Ödeme, 4 Şubat 1565'te imparatorluk elçileri tarafından yerine getirilerek ateşkes sekiz yıl uzatıldı. Sınır boylarındaki durumlar hakkında şikâyetle bulunmak üzere Nisan 1565'te Viyana'ya gelen Osmanlı elçisi Hidayet Çavuş'un, barışın

devamına ilişkin çabaları başarılı olamadı. İmparator II. Maximilian; İspanya Kralı II. Felipe (1556–1598), Alman prenslikleri ve Papalıktan asker ve para desteği, Fuggerler ve Cenevizli bankerlerden kredi temin ederek Haziran 1565'te Viyana yakınlarında 40.000 asker topladı. II. Maximilian'ın Erdel'e hâkim olma çabaları ve Yukarı Macaristan Kapitanı General Lazarus Freiherr von Schwendi komutasındaki Habsburg birliklerinin Kasım 1565'te Tokaj ve Szerencs'i zapt etmesi ateşkesi bozdu.

Semiz Ali Paşa'nın yerine 29 Haziran 1565'te sadrâzamlığa getirilen ve selefinin aksine Almanya İmparatorluğu ile barış yanlısı olmayan Sokollu Mehmed Paşa, barış görüşmeleri için İstanbul'a gelen Habsburg Elçisi Czernovic'e, II. Maximilian'ın yıllık vergisini vermesi, Tokaj ve Szerencs'i iade etmesi gerektiğini, Szatmar Antlaşması pâdişâhın muvâfakati alınmadan yapıldığı için hükümlerin tatbikinin mümkün olamayacağını söyleyerek *"Senevî vergiyi ale'l-istical Hazîne-i Âmire'ye irsal ve isal eylemek gerektir. Vilâyet-i Erdel havf-ı şimşir-i kişver gir hüsrevânî ile meftuh olmuş memalik-i mahmiyeye dâhil olmuş memleketdir. Ana tâbi olan bilâd ve kıl'a ve reâyâsına ve berâyâsına dahl olunmamak gerektir ve andan gayri Budun havâlisindeki semtler hisarlar kaleler ve mevzilerin hepsi sultân-ı cihan-sitâ-nındır."* diye konuştu.³⁸

Kanûnî Sultan Süleyman, bir kez daha Macar ülkelerine götürdüğü muzaffer ordusunun başında, 1 Mayıs 1566'da *Sigetvar Seferi* olarak anılan on üçüncü sefer-i hümayûnuna çıktı. İkinci Vezir Pertev Paşa, pâdişâh sefere çıkmadan önce, Mart 1566'da Tımsıvar sınırında bulunan Gyula Kalesi'ni fethetmek için gönderildi.³⁹ Tımsıvar Beylerbeyi Hasan Paşa, Pertev Paşa'ya yardımcı olmakla görevlendirildi.⁴⁰ Kanûnî Sultan Süleyman'ın emrindeki, çok sayıda topla donatılmış Osmanlı ordusu,⁴¹ Sava, Tuna ve 19 Temmuz'da Drava nehri- ni geçti.

³⁸ BOA, MD No.6, Hk. 762.

³⁹ TSMA E. 5875

⁴⁰ BOA MD No.5, Hk. 502.

⁴¹ *Archivio Simancas E° 1052, f° 1576 ve Archivio Simancas E° 1146'dan Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çev. M. Ali Kılıçbay), C.II, İstanbul 1990, s.262.

Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Arslan Paşa'nın, 8000 asker ve dört topla 9–18 Haziran 1566 arasında Palota Kalesi'ni kuşatması başarısız oldu. Miklós Saln ve György Thury komutasındaki imparatorluk ordusu, 24 Haziran'da Vespirim, 5 Temmuz'da Tata kalelerini işgal etti. Kalelerdeki Müslümanlar ve Macarlar kılıçtan geçirildi. Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, sınırda düşman birlikleri olmasına rağmen, kendi kuvvetlerini Budin'de bırakarak, Sikloş ile Peçuy arasındaki Harşan'da (Harsány) kurulu Osmanlı ordugâhına geldi. Tata ve Vespirim'in kaybına çok kızan pâdişâh, 3 Ağustos 1566'da Arslan Paşa'yı idam ettirdi.

Osmanlı ordusu, Miklós Zrínyi'nin koruduğu Szigetvár Kalesi'ne yürüdü ve 5 Ağustos'ta kaleyi kuşattı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın 72 yaşında, 6/7 Eylül 1566 gecesini, önünde son nefesini verdiği Szigetvár Kalesi, 8 Eylül'de fethedildi. Pâdişâhın vefatı, seferin devamına ve imparatorluk ordusunun tamamen ezilmesine imkân vermedi. Ancak sefer sırasında Babócsa, Berzence, Jenő ve Gyula kalelerinin fethedilmesi, Habsburglar karşısında Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki konumunu güçlendirdi.⁴²

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan fütuhâtı, tüm Avrupa'nın ilgisini çekmiş, Avrupa'da 1526–1532 arasında Mohaç Savaşı, I. Viyana Kuşatması ve Alaman Seferi'ne ilişkin 259, 1541'deki Budin Seferi'nin ardından 134, Malta Kuşatması (1565) ve Sigetvar Seferi'nin ardından 148 kitap ve risâle basılmıştı. Mohaç Savaşı ile ilgili yazılan ilk kitap, Piskopos István Bodarich tarafından kaleme alındı. "*De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohatz verissima descriptio*" isimli bu Latince kitap, 1527'de Kraków'da basıldı.⁴³

⁴² Sigetvar Seferi hakkında bakınız; M.Tayyip Gökbilgin, "Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1566 Sigetvar Seferi, Sebepleri ve Hazırlıkları", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.16, (1966), s.1–14; Lajos Ruzsás, "The Siege of Szigetvar of 1566: Its Significance in Hungarian Social Development", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M.Bák-Belá K.Király), Brooklyn 1982, s.251–259; Hüseyin G. Yurdaydin, "Sigetvarnâme ler", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2–3, (1952), s.124–130.

⁴³ Ferenc Szakály, "Early Ottoman Period Including Royal Hungary, 1526–1601", P.Sugar-P.Hanák-T.Frank (Ed.), *A History of Hungary*, Indiana 1994, içinde s.95.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan fütuhâtı, devrinin Osmanlı şairlerince de coşkuyla karşılanmış,

Bakî;

*"Baş eğdi âb-ı tığma küffâr-ı Engürüs
Şemşiri gevherini pesend eyledi Freng"*

Yahya Bey;

*"Alındı avni ile nice bin kılâ-ı Freng
Yıkıldı emri ile Engürüs bünyânı"*

musrâları ile bu fütuhâtı şiirleştirmişlerdi.

1521–1566 arasında dokuz Macar kalesi Osmanlı kuşatmalarına yirmi günden fazla, on üç Macar kalesi ise on günden fazla dayanabildi. Sadece 1532 yılında Köszeg, 1551'de Temesvár, 1552'de Eger ve 1556'da Szigetvár, Osmanlı taarruzlarına karşı durabildi. Ancak bu kalelerden Temesvár 1552, Szigetvár 1566 yılında fethe edildi.⁴⁴

Macaristan Krallığı tarafından, Osmanlıların Macaristan'a yönelik akın ve saldırılarını önlemek için 1522 yılında Dalmaçya'dan Hırvatistan ve Batı Macaristan'a, Tuna'nın kuzeyinden Transilvanya'ya kadar 600 km.'lik bir yay oluşturacak şekilde uzanan, elliden fazla kale ve palankadan meydana gelen bir sınır savunma hattı teşkil edilmişti.⁴⁵ Bu hattın başlangıcı, Kral Zsigmond'un Osmanlılar ve Venediklilere karşı bugünkü Hırvatistan topraklarında 1435'te kurduğu *"tabor"* denilen istihkâmlara ve Kral Mátyás Korvin'in 1463'te kurduğu ve 1470'lerde daha da geliştirilen savunma sistemine dayanır.

Sınır savunma hattı, güneyde Szörény'den başlayarak Orsova, Nándorféhvár, Zimony, Szabács, Szrebenik, Jajca ve Knin üzerinden Kilissza'ya; kuzeyde Lugos'tan başlayıp Karánsebes, Temesvár, Pétervárad, Krupa ve Bihács üzerinden Adriyatik kıyısındaki

⁴⁴ G. Ágoston, *Age*. s.59.

⁴⁵ F.Szakaly, *Agm*. s.89.

Zengg'e kadar uzanıyordu. Ancak yeterli devlet finansmanı olmadığından söz konusu kale ve palankaların yapımı, yerel feodal soyluların imkânları ölçüsünde ilerledi.⁴⁶ Habsburglar, sınır savunma hattının daha kapsamlı ve daha iyi finanse edilir hâle gelmesi için resmî düzenlemeler yaptılar. Sınır savunma hattını düzenleyen imparatorluk emirnâmesi 1538 yılında hazırlandı. 1542 yılında yapılan düzenleme ile Dalmaçya'dan Transilvanya'ya kadar *Főkapitány-sag* denilen askerî sınır bölgeleri (Alm. *Militärgrenze*, Mac. *Határőrvidek*) kuruldu. Bu bölgeler, merkezi 1579'a kadar Bihac daha sonra Karlstadt olan Hırvat (*Croatische und Meergrenze*), merkezi Varasd olan Vend/Slavonya (*Weddische Grenze/Slawonische Grenze*), merkezi Kanizsa olan Kanizsa/Balaton-Dráva (*Canischarische Grenze*), merkezi Raab olan Györ/Duna-Balaton (*Raaber Grenze*), merkezi önce Léva, 1589'dan sonra Érsekujvár olan Maden Kasabaları Bölgesi/Bányavidék (*Bergstadtische Grenze*) ve merkezi Kassa olan Yukarı Macaristan (*Oberungarische Grenze*)'dı. Sınır bölgeleri, 1553 yılında tek bir askerî komutanlık olarak birleştirildi.⁴⁷

Kasım 1556'da İmparatorluk Savaş Konseyi'nin (*Hofkriegsrat*) kurulmasından ve Temmuz 1564'de yapılan düzenlemeden sonra daha da güçlendirilen askerî sınır bölgelerine, 1570'lerde 20–22.000 Alman, Macar ve Hırvat askerin görev yaptığı 100–120 kale bağlıydı. Sınıra yakın, stratejik yollar üzerinde yer alan Györ, Érsekujvár, Komárom, Pápa, Tata ve Ovár'da, planları İtalyan askerî mimarlar-

⁴⁶ Gábor Ágoston, "Habsburgs and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power", *The Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. 22, No.1 (1998), s.129–130; Ferenc Szakály, "The Hungarian-Croatian Border Defense System and its Collapse", *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M. Bák-Belá K. Király), New York 1982, s.149.

⁴⁷ Askerî sınır bölgesi hakkında bakınız; G. Ágoston, Aqm. s.130–133; Géza Pálffy, "The Border Defense System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *A Millennium of Hungarian Military History*, (Ed. Béla Királyi-Laszlu Veszprémy), New York 2002, s.111–135; Aynı yazar, "Scorched-Earth Tactics in the Ottoman Hungary: On a Controversy in Military Theory and Practice on the Habsburg-Ottoman Frontier", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 61/1–2 (2008), Gunther Erich Rothenberg, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522–1747*, Urbana 1960; Kurt Vessely, "The Development of the Hungarian Military Frontier Until the Middle of the Eighteenth Century", *Austrian History Yearbook*, No.9–10 (1973–4), s.55–110.

ca çizilen güçlü kaleler kuruldu. Birçok köy tahkim edilerek, palan-kalar inşa edildi. Osmanlı nehir donanmasının Tuna nehri üzerinde hareketlerine engel olmak için tedbir alındı.⁴⁸ Eylül 1532'de merkez üssü Komárom olan Tuna Filosu kuruldu.

Ancak 1567'de sınır bölgesi Almanlar için hâlâ güvenli değildi. İspanya Kralı II. Felipe'nin Viyana'daki elçisi Thomas Perrenot de Chantonnay, *"Hristiyanlığın bu taraflarda kötü korunduğunu"*; Fransa Kralı IX. Charles'ın (1560–1574) İspanya Kralı II. Felipe nezdindeki elçisi Raymond de Fourquevaux ise *"Macaristan'daki Alman askerlerinin işe yaramaz olduğunu, bunları kadın yerine koyan Türklerin, bunları ellerine geçirdikleri her yerde köteklediğini"* yazıyorlardı.⁴⁹

Osmanlı Devleti ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun 17 Şubat 1568'de imzaladığı, 1552–1566 arasında Macaristan'daki bütün Osmanlı fütuhâtını tanıyan Edirne Barışı, iki devlet arasında ve Macar topraklarında çeyrek asır sürecektir barış dönemini başlattı. Osmanlı elçisi İbrâhim Bey, antlaşmanın tasdikli nüshasını vermek üzere 1568 yılında Viyana'ya geldi.

Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu arasındaki sınır, tam olarak çizilmiş değildi. Taraflar, yalnız hangi kalelerin kime ait olduğu konusunda anlaşmışlardı. Bu yüzden bazı köylerin, hangi kaleye, hangi ülkeye ait olduğu, barışın imzalanmasından sonra da tartışma ve çatışmalara yol açtı. Açık bir alan olan sınır bölgesi, Osmanlı başıbozukları ve Habsburglara bağlı Macar haydukların akınlarına uğruyordu. Başıbozuklar ve hayduklar, bölge halkını ele geçirip köle olarak satmak, hayvan sürülerini ve tarım ürünlerini yağmalamak için akın düzenliyorlardı.

İmparator II. Maximilian, 1573'te İstanbul'a gelen elçisi Kont David Ungnad ile gönderdiği mektubunda, *"Budin beylerbeyinin sınırda yer alan bazı köyleri Osmanlı tâbiyetini kabule zorladığını, sancak-*

⁴⁸ Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*, İstanbul 2001, s.23; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi-Osmanlı Devri III. Cilt 4. Kısım Eki, İkinci Viyana Kuşatması* 1683, Ankara 1983, s.22.

⁴⁹ F.Braudel, *Age. C.II*, s.135.

beylerinin bazı köyleri zorla ele geçirmek istediğini" yazıyordu. Habsburg elçileri, Budin valileri ve Estergon sancakbeylerinden barışa uyulmasını, özellikle sınır bölgelerinde soygun ve insan kaçırılmasına engel olunmasını istiyorlardı. Budin beylerbeyleri de sürekli 1568 Antlaşması'na uyulmadığından, sınır ihlalleri, çatışma, baskın ve adam kaçırmaların gündelik vakalar hâline gelmesinden" şikâyet ediyorlardı.

Hem Osmanlılar hem de Habsburglar, 5–6000 kişilik kuvvetler ve hafif toprakla yapılan sınır çatışmaları ile küçük çaplı akınları, barışı ihlâl sebebi saymadıklarından, barışa rağmen sınırlarda çatışmalar yaşanıyordu.⁵⁰ Sınır kalelerinde görevli Macar muhafızlar, bazen aylarca maaş alamadıkları için⁵¹ çektikleri maddî sıkıntılar yüzünden Budin Eyâleti topraklarına saldırarak yağma ve talan ediyorlar, Osmanlı garnizonları da bu saldırılara karşılık vermekte gecikmiyorlardı.⁵²

Erdel Prensi János Zsigmond Szapolyai, 16 Ağustos 1570'de yapılan bir antlaşmayla kral ünvanından feragat ederek, II. Maximilian'ı bütün Macaristan'ın hükümdârı olarak tanıdı ve Szapolyai hânedanının sona ermesi hâlinde, Erdel'in Habsburglara geçmesini kabul etti.

Kanizsa Kalesi Komutanı György Thury'yi 2 Nisan 1571'de Orosztony yakınında yapılan çatışmada yenerek öldüren ve kesik başını İstanbul'a gönderen Sigetvar Sancakbeyi Bosnalı Sarı Ali Bey, 3 Şubat 1573'te Kanizsa ile civardaki birçok köyü ateşe verdi ve talan etti. Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa, 1574'te Habsburglara ait topraklara saldırdı. 1574–1575'te Kékkő, Divény ve So-

⁵⁰ Lajos Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", (Çev. Sadrettin Karatay), *Belleten*, C.XI, Sayı 42, (1947), 316; H.İnalcık, *Age*. s.365; Georg Wagner, "Otuz Yıl Savaşları döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *Osmanlı Araştırmaları*, C.2, (1981), s.147–166.

⁵¹ 1582 yılında Macar askerlerinin ücretlerinin ödenmediği, bunun yerine askerlere sadece kokmuş şarap ve çürük kumaş verildiği haberi, casuslar vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılmıştı. [Sándor Takáts, *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler*, (Çev. Sadrettin Karatay), Ankara 1949, s.309].

⁵² S.Takáts, *Age*. s.10–11.

moskô kaleleri fethedildi. Birçok köy ateşe verilerek çok sayıda esir alındı. Szentgrôt Kalesi, Haziran 1575'te Osmanlı saldırısına uğradı. Kalenin dışındaki yerleşmeler yakıldı ve yağma edildi. Balaton Gölü'nün güney kıyısındaki Fonyód Kalesi, Ekim 1575'te fethedildi.

Sultan III. Murad (1574–1595) ve Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf'un (1576–1608) tahta çıkışlarında Edirne Barışı iki defa yenilendi.⁵³ Osmanlı elçisi Mehmed Bey, antlaşmanın imzalı metnini iletmek üzere 1574 yılında Viyana'ya geldi. Divân-ı Hümayûn, Budin ve Tımişvar valilerine, *"barışın yenilendiğini, sınırın ihlâl edilmemesini ve buna karşı gelenlerin cezalandırılacağını"* bildirdi. II. Rudolf, 1576 yılında elçisi Simmich ile gönderdiği mektupta, *"Solnok, Fülek, Novigrad, Sigetvar, Kopan, Estergon ve İstolni Belgrad sancakbeylerinin sınırdaki tecavüzlerinden"* yakındı ve fethedilen kalelerin geri verilmesini istedi. Sultan III. Murad, *"barışı Habsburg kale komutanlarının ihlâl ettiğini"* belirterek, bu isteği reddetti.⁵⁴ 1577 yılında barış antlaşması yenilendi.

İstolni Belgrad Sancakbeyi Sarı Ali Bey, 1577'de Raab üzerine yürüdü ve Raab muhafızlarını dağıttı. Sokollu Mustafa Paşa'nın 10 Ekim 1578'de idamı üzerine Budin beylerbeyi tayin edilen Kara Üveys Paşa'ya *"barış antlaşması hükümleri Almanlarca bozulmadıkça, uçlardaki askerlerin Habsburglara ait topraklara saldırmamaları ve kontrol altında tutulmaları"* emredildi.⁵⁵

Hırvat soyluları, Mohaç Savaşı'ndan sonra 1 Ocak 1527'de Avusturya Arşidükü I. Ferdinand'ı kral seçmişlerdi. Hırvatistan'ın sivil yöneticisi *Ban*, askerî konularda sınır bölgesinin komutanına bağlıydı. Macar ve Hırvat feodal toprak sahipleri, *Sabor* denilen meclisleri ile askerî sınır bölgelerinin yönetiminde etkiliydi. Osmanlılar, sınır bölgelerinde büyük topraklara sahip olan ve mülk-

⁵³ Özdemir Nutku, "Onaltıncı Yüzyılda Almanya İmparatoru II. Rudolph'un III. Murat'a Gönderdiği Elçilik Heyeti (Stainach Yazması)", *X. Türk Tarih Kongresi*, C.IV, Ankara 1993, s.1179–1191.

⁵⁴ BOA Mühime Defteri No.27, Hk. 34.

⁵⁵ BOA Mühime Defteri No.36, s.93.

lerinin korunmasında çıkarları bulunan Zrinyi, Batthyány, Berzenczei, Nádasdy gibi Macar-Hırvat asillerince toplanan, yönetilen ve büyük ölçüde bunların finanse ettiği küçük ordularla karşı karşıya kaldılar.

Yeterli devlet finansmanı olmadığından, sınırı savunmanın maliyetini yerel feodal soylular üstlendiler. Feodal soyluların, bu maksatla köylülere ağır vergiler yüklemeleri üzerine, 28 Ocak 1573'te Hırvatistan'da Matija Gubec önderliğinde köylü ayaklanması çıktı. Habsburg birlikleri, 9 Şubat'ta Stubičke Toplice'de isyancı köylülere yendi ve binlercesini kılıçtan geçirdi. Osmanlılarla ilişkide olduğu düşüncesi ile "*Gubec Bey*" denilen Matija Gubec, 15 Şubat 1573'te işkence ile öldürüldü.

II. Rudolf, Osmanlı tehdidine karşılık 25 Şubat 1578'de yayınladığı bir emirle Hırvat ve Slavon askerî sınır bölgelerini yeniden düzenleyerek bölgenin savunmasını, amcası Styria Arşidükü II. Karl von Habsburg'a (1564–1590) verdi. Askerî sınır bölgesinde ayrıcalıklı ücretli Alman askerleri (*grenzer*), ücretli kraliyet piyadeleri ve Macar süvarileri görev yapıyorlardı. Hırvat Kapitanı İvan Lenković, 1578–1579'da Kulpa nehri üzerinde, Styria Arşidükü II. Karl von Habsburg'un adı verilen Karlstadt (Mac. Károlyváros, günümüzde Hırvatistan'da Karlovac) Kalesi'ni yaptırdı.

Hırvat ve Macar sınırındaki birlikler, 1570'ten başlayarak yenilendi ve ateşli silahlarla donatıldı.⁵⁶ Ancak savunma hattının maliyeti çok yüksekti. Sınır güvenliğini korumak için yapılan masraf, Habsburg Macaristanı'nın gelirinin çok üstündeydi. II. Karl von Habsburg, sınır bölgesindeki karakollar ve birlikler için her yıl 450.000 florin harcıyordu.⁵⁷ Üstelik en stratejik kalelerde bile malzeme ve mühimmat eksikliği vardı. Malî güçlüklerden dolayı, garnizonlardaki asker sayısı da yetersizdi.

⁵⁶ G.Ágoston, *Age*, s.49; József Kelenik, "The Military Revolution in Hungary", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (Ed. Geza Dávid-Pál Fodor), Leiden-Köln 2000 s.154.

⁵⁷ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573–1576*, (Çev. Türkis Noyan), C.I, İstanbul 2007, s.123.

Drava ve Kulpa nehirleri arasındaki kraliyet topraklarına, Ortodoks ibadetlerini serbestçe yerine getirmek ve topraktan yararlanma hakkına karşılık olarak, Osmanlı topraklarından göç eden Sırp köylüleri yerleştirildi.

Habsburgların sınır boyunca oluşturmaya çalıştığı savunma hattı ile ilgili faaliyetler, Osmanlı yöneticilerince yakından takip ediliyordu. Budin Beylerbeyi Kara Üveys Paşa, Drava nehri ile Balaton Gölü arasında yer alan Güney Transdanubia bölgesinin en önemli savunma merkezi olan Kanizsa ve civarındaki kaleler Habsburglar tarafından modernize edilmeden önce, bölgedeki bütün kale ve ana akarsu geçişlerini gösteren bir harita hazırlatıp İstanbul'a yollamıştı.⁵⁸

Alman-Macar birlikleri, Nisan 1580'de Hatvan'a baskın yaptı. Habsburg topraklarına saldıran Solnok Sancakbeyi Şehsüvâr Bey, 18 Temmuz 1580'de Ferenc Geszty komutasındaki Alman-Macar güçlerine yenildi. Budin Beylerbeyi Kalaylıkoz Ali Paşa, sınır ihlallerini ve Osmanlıların Habsburg Macaristanı'na bağlı köylerden vergi almasını şikâyet eden İmparator II. Rudolf'a, "*Bütün Macaristan'ın kanunen Budin Kalesi'ne bağlı olması gerektiğini çünkü eskiden de Budin'e bağlı olduğu*" cevabını verdi.⁵⁹

Pojega Sancakbeyi İskender Bey, Hırvatistan Banı Tamás Erdődy komutasındaki Macar-Hırvat birlikleriyle, Ekim 1584'te Szluin'de girdiği çatışmada şehid oldu. Sigetvar Sancakbeyi Hasan Bey ile Balaton-Drava Kapitanı György Zrínyi, Ağustos 1585'te çatıştı.

Ferenc Nádasdy emrindeki Alman-Macar kuvvetleri, Ocak 1586'da Balaton Gölü kenarındaki vergilerini ödememiş köylere saldırdı. Ferenc Nádasdy komutasındaki Alman-Macar kuvvetleri, 16 Mart 1587'de Kopan kasabasını basarak Kopan Sancakbeyi Recep Bey ile 300 kadar Müslüman'ı esir aldılar. Sigetvar Sancakbeyi

⁵⁸ Gábor Ágoston, "Macaristan'da Osmanlı Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir Mukayese", *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999, s.445.

⁵⁹ Lajos Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", *Belleten*, C.13, Sayı 52, (1949), s.687.

Şehsüvâr Paşa, Mohaç Sancakbeyi Mısırlı Sinan Bey, Kopan Sancakbeyi Hasan Bey ve Peçuy Sancakbeyi Mahmud Bey'le birlikte Habsburg topraklarına saldırdı. Ancak 9 Ağustos 1587'de Kacorklak'ta György Zrínyi ve Ferenc Nádasdy komutasındaki Alman-Macar birliklerine yenildi.

Mohaç Sancakbeyi Sinan Bey, çatışmada şehid oldu. Barışı ihlâl etmek suçu ile zincire vurulup Ekim 1587'de İstanbul'a getirilen Sigetvar Sancakbeyi Şehsüvâr Paşa sorgusunda, "*barışı önce Habsburgların ihlâl ettiğini*" söyledi. Temmuz 1588'de Gesztes, 7 Eylül 1588'de Tátika kalelerini fetheden İstolni Belgrad Sancakbeyi Kara Ali Bey, 8 Ekim 1588'de Zsigmond Rákoczi komutasındaki Alman-Macar kuvvetlerine yenildi. Gesztes Kalesi, Kasım 1588'de Miklós Pálffy tarafından geri alındı.

Gelişmelere çok kızan Sultan III. Murad, II. Rudolf'a elçisi Mustafa Çavuş vasıtasıyla sert bir mektup göndererek ödenmemiş iki yıllık verginin yollanmasını ve Kopan Sancakbeyi Recep Bey'in bırakılmasını istedi. Habsburgların iki yıllık vergileri ve serbest bırakılan Kopan Sancakbeyi Recep Bey, Mart 1590'da İstanbul'a ulaştı.

Osmanlı Devleti, Macaristan serhâddinde yaşanan çatışmalara, askerî hareketlere ve Habsburgların saldırı hazırlıkları yaptığını bilmesine karşılık⁶⁰ 1578–1590 arasında Safevîlerle uzun süren, can kayıpları ve maliyeti çok yüksek bir savaşa tutuştuğu için Habsburg İmparatorluğu'na savaş açamadı. Sınır bölgelerinde yaşanan akınlar ve ihlâller, çoğu zaman düzenli askerî çatışmalara yol açmakta, bu çatışmalarda her iki taraftan çok sayıda insan ölmekte, esir düşmekte ve sınır bölgeleri çiğnenmekteydi.

İmparator II. Rudolf'un, elinde tuttuğu Macar toprakları için ödediği 30.000 altın vergiyi, 1591 yılında İstanbul'a göndermemesi üzerine, Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa aldığı emirle, Nisan 1592'de Hırvatistan'a girerek, 9 Haziran'da Bihács'ı fethetti. Osmanlı hâkimiyeti, Kulpa nehrinin sağ yakasına kadar genişledi. Bu-

⁶⁰ BOA MD. No.71 s.206; BOA MD. No.72 s.381.

din Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa, Habsburg yöneticilerine sınırlardaki saldırıların önlenmesi ve birikmiş haraçların gönderilmesi için Macarca mektuplar gönderdi. Haziran 1593'te yeniden Hırvatistan'a giren Telli Hasan Paşa, Hırvat Savunma Hattı'nın merkezî durumundaki, üçgen planlı, muhkem bir kale olan Şişek (Szigetvár)'i kuşattı. Telli Hasan Paşa'nın 22 Haziran 1593'te Şişek'te yapılan savaşta kalenin yardımına gelmiş olan Ruprecht von Eggenberg, Hırvatistan Banı Tamás Erdődy ve Károlyváros Kalesi komutanı Andreas Auersperg komutasındaki Alman-Macar-Hırvat birliklerine yenilip şehid olması üzerine Bâb-ı Âli, 4 Temmuz 1593'te Habsburg İmparatorluğu'na savaş açtı.

Papa VIII. Clement'in gönderdiği temsilcilerin girişimleriyle, Osmanlı Devleti'ne tâbi Erdel, Eflak ve Boğdan prenslikleri, Habsburglarla işbirliği yaptılar. Osmanlılara karşı bir haçlı ittifakı meydana geldi. Karadeniz'den Adriyatik'e kadar geniş bir cephe ve bütün Macaristan savaş alanı oldu.

Almanlar, 1593–1594 kışında Filek, Novigrad ve Seçen kalelerini ele geçirdiler. Sadrâzam Koca Sinan Paşa, 1594'te Viyana yolu üzerindeki Györ ve Pápa kalelerini fethetti. 1595'te Eflâk'ı işgal ederek beylerbeylik hâline getirdi. Almanların 1595'te Lipova, Yanova ve Estergon'u işgali üzerine sefere çıkmak zorunda kalan Sultan III. Mehmed (1595–1603), 23–25 Ekim 1596'da Haçova Meydan Muharebesi'ni kazandı. Osmanlılar, 1596 yılında Eger, 1600'de Kanizsa kalelerini fethettiler. 1601'de kaybedilen İstolni Belgrad'ı 1602'de geri aldılar. Doğu'da Şah I. Abbas'ın saldırıya geçmesi Osmanlıların, Istvan Bocskai'nın isyânı ve Sadrâzam Lala Mustafa Paşa'nın elinden Macar Kralı olarak taç giymesi Habsburgların durumunu güçleştirdi. Osmanlıların 1605'te Estergon'u geri almasının ardından, malî kaynakları tükenen taraflar barışa yanaştılar.

Uzun Savaş sırasında, Osmanlılar ve Habsburglar arasında ilk kez bir güç dengesi oluştu. Bu güç dengesi, Alman prenslikleri, Papalık ve Toskana'dan büyük malî ve askerî yardım sağlayan İmparator II. Rudolf'un emrindeki Alman, Macar, İtalyan, Valon, Flaman askerlerin disiplini, İtalya ve Felemenk seferlerinde geliştirilen harp taktikleri, üstün silahlar ve topçu sınıfından kaynaklanmıştı.

Ancak iki tarafın askerî ve malî imkânlarını tüketen Uzun Savaş'ın sonunda Habsburgların elinde Osmanlı ordusuna karşı başarılı olabilecek tek bir askerî birlik kalmamıştı. Bu durum, Osmanlı istihbaratınca da iyi biliniyordu.

Osmanlı Devleti'ni barışa zorlayan sebeplerse, değişen savaş organizasyonu ve tekniklerinin yol açtığı askerî ve malî harcamalar, askerî harekâtlarla ilgili lojistik sıkıntılar, askerlerin moral ve psikolojik durumu, ülkeyi sarsan ve Anadolu topraklarını alt üst eden Celalî isyanları, vezirlerin siyasî ve askerî yetersizlikleri ile 1603'te Safevîlere karşı yeni bir savaşın başlamasıydı. Uzun Savaş, Osmanlıların teknik ve örgütlenme alanında rakibinin gerisinde kaldığını ortaya koydu.

Habsburgların, sınır boyunca *trace italienne* tarzında inşa ettikleri kalelerle oluşturdukları savunma sistemi yüzünden Uzun Savaş sırasında, meydan savaşlarından çok kuşatmalar ve kalelerin el değiştirmesi yaşandı.⁶¹ Kuşatma savaşları, hafif süvarilerden çok tüfekli piyadelere ve topçu, humbaracı, lağımçı gibi teknik sınıflara mensup askerlere ihtiyaç gösteren,⁶² daha uzun, yorucu ve daha masraflı bir savaş biçimiydi. Habsburgların savunma sistemine karşı Osmanlıların da asker sayısını artırması ve ateşli silahların daha çok kullanılır olması, askerî ve malî harcamaların yükselmesine neden oldu.

Anadolu'daki tımarlı sipahiler ve ulûfeli askerlerin büyük bölümü; sefere katılmamış, bir kısmı yollarda vakit geçirmiş, gelenlerin çoğu da savaş alanından kaçmıştı. Haçova Savaş'ının kazanılmasından sonra Sadrâzam Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa'nın yaptırdığı yoklamada, savaştan kaçtıkları ya da sefere katılmadıkları belirlenen askerlerin tımar ve ulûfeleri ellerinden alındı. Geçim kay-

⁶¹ Gábor Ágoston, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları 1453–1826", *Top, Tüfek ve Süngü. Yeniçağda Savaş Sanatı 1453–1815*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul 2003 içinde s. 142.

⁶² Konu hakkında bakınız; Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman-Habsburg War of 1593–1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia*, Vol. 59, No. 4, (2006), s. 407–438; William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan 1591–1611*, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2000, s. 9–10.

naklarını kaybeden askerler, Celalî gruplarına katıldılar.⁶³ Anadolu'dan gelen askerler; memleketlerinin yıllardır iktisadî darlık içinde ezildiğini, açlık ve salgın hastalıklardan inlediğini, siyasî huzursuzluklarla, Orta Anadolu'da yaşanan depremlerin neden olduğu yıkımların da bunlara eklendiğini biliyorlardı. Savaşın uzaması ve vezirlerin beceriksizliği yüzünden harekâtın başarısız olması, dökülen kanın ve harcanan emeğin boşa gittiğinin görülmesi de askerin moral ve psikolojik durumunu daha çok bozuyordu.⁶⁴

Osmanlı ve Habsburg Macaristanı'ndaki halkın çok büyük sıkıntı çektiği, yüzlerce köyün yerle bir edildiği, binlerce insanın öldüğü, binlerce insanın esir düştüğü Uzun Savaş, Sadrâzam Kuyucu Murad Paşa ve Arşidük Mathias'ın temsilcileri Budin Valisi Kadızâde Ali Paşa ve Baron Michael Adolf von Althann'ın 11 Kasım 1606'da imzaladıkları Zitvatorok Barış Antlaşması ile sona erdi.

'Zitvatorok Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti, daha önce *Beç kralı* ya da *Roma Başpiskoposuna ait Alman ve Bohemya eyâletlerinin kralı* diye hitap edilen Habsburg hükümdârını, pâdişâha eşit ve *Nemiçe çasarı* olarak kabul etti. Bir defaya mahsus olmak üzere 200.000 altın ödenmesi karşılığı, Habsburgların ellerinde tuttıkları Yukarı Macaristan toprakları için her yıl ödedikleri 30.000 altın vergiyi almaktan vazgeçti. Ancak aynı anlaşma ile Erdel Prensligi, hukukî olarak tamamen Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.⁶⁵

⁶³ M.Feridun Emecen, " "Haçova Meydan Savaşı", *TDVİA*, C.14, s.546-547.

⁶⁴ W. J. Griswold, *Age*. s. 10-14.

⁶⁵ Savaş öncesindeki siyasî-diplomatik gelişmeler ve Uzun Savaş ile Zitvatorok Barışı hakkında bakınız: Gustav Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary: Letters from the Pashas of Buda 1590-1593*, Indiana 1972; Aynı yazar, "The Compromise at Zsitvatorok", *Archivum Ottomanicum*, Vol. VI, (1980), s.5-53; Cafer İyâni, *Cihadnâme-i Hasan Paşa*, (Anonim Târih-i Tîr Hasan Paşa ile birlikte *Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması* adıyla yayınlayan Vahit Çabuk), İstanbul 1978; Aynı yazar, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Engürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi 1585-1595)*, (Yay. Mehmet Kirişçioglu), İstanbul 2001; M.Feridun Emecen, "Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha. Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C.15, (1997), s.264-303; Aynı yazar, "Haçova Meydan Savaşı", *TDVİA*, C.14; Caroline Finkel, *The Administration of Warfare. The Ottoman Military Campaigns in Hungary 1593-1606*, Wien 1988; Pál Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999, s.452-455; Aynı

Habsburg hükümdârına, *Nemçe çasarı* denilerek pâdişâhla eşit bir statü verilmesi, Osmanlı idarecilerini çok huzursuz etmişti. Reisülküttâb Hüseyin Efendi, “İnşallah Kızılalma dedikleri şehir-i mâruf ümmet-i Muhammed’e müyesser olup çasar adı âlemden silinir” diyerek bu duyuguyu dile getiriyordu.⁶⁶

İki tarafın sınır yönetiminde en önemli sıkıntı konusu olan, toprağın ve nüfusun vergilendirilmesi, Osmanlı memurlarının Habsburg Macaristanı, Kraliyet Macaristanı’nda oturan Macar asillerin ve ruhbanlarının da Osmanlı Macaristanı topraklarından vergi toplaması ve bununla ilgili sınır ihlâlleri ile güvenlik hususları ise anlaşılmaya rağmen sonraki 80 yılda devam edecekti.

Uzun Savaş denilen 1593–1606 arasındaki savaşlar sırasında Macaristan; Osmanlı ve Kırım orduları ile imparatorluk kıtalarının sefer, yürüyüş, akın ve yağmaları yüzünden işlenemeyen toprakları otlağa ya da bataklığa dönen, sınır bölgeleri ıssızlaşan, terk edilen bir ülke hâline geldi.⁶⁷ Tarlasını sürececek öküzü bile olmayan birçok köylü, sabanını kendi çekmek zorunda kaldı. Asâyîşi ve kalele-

yazar, “Prelude to the ‘Long War’ (1593–1606) Some Notes on the Ottoman Foreign Policy in 1591–1593”, *The Great Turkish Civilisation*, (Ed. Güler Eren-Ercüment Kuran-Nejat Göyünç-İlber Ortaylı-Kemal Çiçek), İstanbul 2000, s.297–301; Lütfü Güvenç, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. Osmanlı Devri Osmanlı-Avusturya Harbi 1593–1606*, Ankara 1985; İsmail Hakkı ve Ziya, III. Mehmed’in Eğri, Haçova Seferi, İstanbul 1933; Marcus Köchbach, “Çesar veya İmparator? Jitvatorok Andlaşması’ndan (1606) Sonra Roma Kayzerlerinin Osmanlılar Tarafından Telâkkubu Hakkında”, (Çev. Yusuf A.Aydın), *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.37, (2002), s.159–169; C.Martin Mandlmayr, “Studies on the Habsburg-Ottoman War of 1592–1606”, IX. *Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1988, s.995–1000; Mustafa Naimâ, *Târih-i Naimâ*, C.I, İstanbul 1864; İbrâhim Peçevî, Age. C.II; Selanikî, Age. C.II; Solakzâde, Age. C.II; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, (Yay. Ziya Yılmaz), C.I-II, Ankara 2003; Christine Woodhead, “Ottoman Historiography on the Hungarian Campaigns: 1596. The Eger Fetihnâmesi”, *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyum Bildirileri*, (Ed. J.L. Bacque-Grammont-İ.Ortaylı, E. van Donzel), Ankara 1994, s.381–393.

⁶⁶ Reis ül-küttâb Koca Hüseyin Efendi, *Bedâiyü’l-Vekâyi*, (Ed. Anna S.Tveritina), Moskova 1961, vr. 21 a.

⁶⁷ Kırım atlılarının Macaristan’daki faaliyetleri ve tahribatı hakkında bakınız: Maria Ivenivcs-Ress, “Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü”, *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999, s.456–464.

rin güvenliğini sağlamak imkânsızlaştı. Budin valilerinin sık sık değiştirilmesi (biri vekâleten 12 kişi, 20 defa göreve getirildi) ve görev sürelerinin kısalığı, itibar kaybetmelerine yol açarken durumu düzeltecek girişimleri yapmalarına ve tedbir almalarına engel oldu. Osmanlı hazinesinin talep ettiği ağır vergiler de iktisadî ve sosyal durumu daha kötüleştirdi.

Uzun Savaş yıllarında stratejik nedenlerle her önemli yerde bir eyâlet kurma anlayışının sonucu 1594'te Yanık ve Papa, 1595'te Sigetvar, 1596'da Eğri ve 1600'de Kaniye beylerbeylikleri kuruldu. 1687'ye kadar süren Eğri ve 1690'a kadar süren Kaniye dışındaki eyâletler, birkaç yılda ortadan kalktı.

Zitvatorok Barış Antlaşması'nın şartlarından kaynaklanan hoşnutsuzluk, İmparator II. Rudolf'un konumunu sarstı ve 25 Haziran 1608'de Macaristan ve Moravya taçlarını, kardeşi Mathias'a (1608–1619 Macaristan Kralı, 1611–1619 Kutsal Roma Germen İmparatoru) devretmesine yol açtı.

Kutsal Roma Germen İmparatoru Mathias'ın danışmanı ve karşı reform hareketinin lideri Kardinal Melchior Klesl, Macaristan'da Osmanlılara karşı savaşa girilmesi ve Erdel'in ele geçirilip Protestanların ezilmesini teklif etti. Ancak yeni bir savaşı göze alamayan Habsburg İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında 28 Haziran 1615'te Zitvatorok Barış'ını uzatıp şartlarını yineleyen Türkçe, Almanca ve Macarca olarak düzenlenmiş 12 maddelik Viyana Antlaşması imzalandı. Antlaşmada Habsburg İmparatorluğu'nun Erdel'e saldırmaması kesin surette belirtildi. Viyana Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Katolik papazları ve Cizvit rahiplerinin Osmanlı Macaristanı'nda faaliyet göstermelerine izin verdi. Antlaşmanın tasdikli nüshası, Ahmed Paşa tarafından 1616 yılında Viyana'ya getirildi.

Barış, 27 Şubat 1618'de Osmanlı Devleti adına Kaniye Beylerbeyi Ahmed Paşa, Belgrad Kadısı Habil Efendi ve Ahmed Ağa'nın imzaladığı Komárom Antlaşması ile yeniden uzatıldı. Osmanlı elçisi Kapıcıbaşı Ahmed Ağa, hem Sultan I. Ahmed'in (1603–1617) vefatını ve Sultan I. Mustafa'nın (1617–1618, 1622–1623) tahta çıkışını bildirmek hem de yeni ahidnâmenin tasdikli nüshasını vermek

üzere 1618’de Viyana’ya geldi. Ancak iki tarafın karşılıklı akınları, barışa rağmen devam etti.

Eylül 1626’da Nográd’ı kuşatan Budin Valisi Dâmad Murtaza Paşa, 1627’de Segedin ve Peşte yakınlarına sokulan Alman, Macar ve Hırvat birliklerini yendi. 13 Eylül 1627’de antlaşma metnine yapılan ufak ilavelerle Zitvatorok Barışı’nı uzatan 11 maddelik Szöny Antlaşması, Budin Müftüsü İsa Efendi başkanlığındaki Osmanlı ve Habsburg heyetlerince imzalandı. Ahidnâmenin imzalı metni, Osmanlı elçisi Recep Bey tarafından Viyana’ya getirildi. Barış, 1634’te tekrar uzatıldı. Bu antlaşmanın tasdikli nüshası da Rıdvan Ağa tarafından, aynı yıl İmparator II. Ferdinand’a (1619–1637) takdim edildi.

Habsburg hükümeti, 1630’da *Statuta Valachorum* (Ulahların Statüleri) adını taşıyan beratla Hırvat ve Slavon askerî bölgelerinin şartlarını yeniden belirledi. Doğrudan imparatorun kontrolü altına konulan söz konusu askerî sınır bölgesi devlet mülkiyetine alınarak, askerî hizmetlerine ve asker temin etmelerine karşılık *Zadruga* denen Sırp ve Hırvat aile topluluklarına verildi.

Osmanlı Devleti, Orta Avrupa’yı alt üst eden Otuz Yıl Savaşları (1618–1648) sırasında hem ayaklanmalar, saltanat değişiklikleri, iç isyanlar ve Safevîlerle yapılan savaşlar, hem de Osmanlılar ve Habsburglar karşısında konumunu güçlendirmek isteyen Erdel Prensi Gábor Bethlen’in diplomatik faaliyetleri neticesi, Habsburglara savaş açamadı.⁶⁸ Uzun Savaş sırasında Macaristan’da yapılan askerî harekâtlarda yaşanan lojistik sıkıntılarından alınan dersler ve ortaya çıkacak kazançların, bu sorunlardan kaynaklanacak maliyetlere göre kısıtlı olması da barışın devam etmesini sağladı.⁶⁹

Osmanlılar, Sultan IV. Murad’ın (1623–1640) seçimini tasdik etmediği I. György Rákóczi’nin (1630–1648) Erdel prensi olmasın-

⁶⁸ Konu hakkında bakınız; Georg Wagner, “Otuz Yıl Savaşları döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası”, *Osmanlı Araştırmaları*, C.2, (1981), s.147–166.

⁶⁹ Konu hakkında bakınız; Petr Štěpánek, “War and Peace in the West, 1644/5: A Dilemma at the Thresold of Felicity?”, *Archiv Orientalní*, Vol. 69/2, (2001), s.327–340.

dan sonra Orta Avrupa'da askerî faaliyete girişti. Divân-ı Hümâyûn'un talimâtı ile Erdel tahtına I. György Rákóczi yerine István Bethlen'i geçirmek için Erdél üzerine sefere çıkan Budin Valisi Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa, I. György Rákóczi karşısında 6 Ekim 1636'da Salanta'da (Szalonta) bozguna uğradı. Sultan IV. Murad, Hüseyin Paşa'yı azlederek I. György Rákóczi'yi Erdel prensi olarak tanıdı.

Szent Corona denilen ve Pozsony'de korunan Macar krallık tacını ele geçirmek için Habsburg Macaristanı'na yönelik sefere çıkmak isteyen Sultan IV. Murad'ın emri ile Osmanlı birlikleri, Eylül 1639'da ónod ve Gyarmat'ı yakarak tahrip ettiler, 1640'ta Bakabánya'ya (Sl. Pukanec) akın yaparak kasaba ve demir madenleri ile demir işletmeleri bulunan Murány Vadisi'ni ele geçirdiler.

Sultan IV. Murad'ın ölümünün ardından tahta çıkan Sultan İbrâhim (1640–1648), cülûsunu bildirmek için Müteferrika Mehmed Ağa'yı 1640'ta Viyana'ya gönderdi. İstanbul ve Szöny'de yapılan müzakerelerden sonra, Osmanlı temsilcileri Kapıcıbaşı Osman Ağa, Budin Tımar Defterdârı Mehmed Efendi, Estergon Alaybeyi Mustafa Bey, Eğri Alaybeyi Mustafa Ağa ve Kaniye Alaybeyi Mustafa Ağa ile Habsburg temsilcileri György Lippai, Tamás Mikulich, Dániel Esterházy ve Gáspár Szunyogh, 19 Şubat 1642'de Szöny'de, barışı uzatan ancak yürürlüğe girmeyen bir antlaşma imzaladılar. Sultan İbrâhim, 1643'te elçisi Osman Ağa ile barışın devamını isteyen bir mektubu, İmparator III. Ferdinand'a (1637–1657) gönderdi.

Fransız ve İsveç ordularının Habsburglara karşı kazandığı başarıların ardından Budin, Bosna ve Rumeli eyâletlerinde konuşlanan Osmanlı birliklerinin de batıya doğru harekete geçmesi üzerine III. Ferdinand, 1644 yılında söz konusu anlaşmayı onaylamak zorunda kaldı. Sultan IV. Mehmed'in (1648–1687) tahta çıkmasının ardından Zitvatorok Barışı, 1 Temmuz 1649'da 22 yıllığına uzatıldı.

Kaniye Valisi Hasan Paşa, Ağustos 1651'de Kiskomár'ı fethetti. Budin Valisi Dev Kara Murad Paşa, Eylül 1651'de Balaton-Drava Kapitanı Miklós Zrínyi ile Kiskomár ve Segesd'de çatıştı. Osmanlı ve Habsburg güçleri arasında bir başka sonuçsuz çatışma da 25

Ağustos 1652'de Vezekény'de oldu. Bakabánya, 1652 yılında bir süre için Osmanlılarca ele geçirildi.

Erdel Prensi II. György Rákóczi'nin (1648–1660) başlattığı isyanı bastırmak amacıyla Tımsvar valisi ve Estergon sancakbeyi ile birlikte Erdel'e yürüyen Budin Valisi Gürcü Sofu Kenan Paşa, 13 Mart 1658'de Mureş (Maros) nehri kıyısında, Erdel Prensi II. György Rákóczi ve János Kemény karşısında bozguna uğradı. Bu yenilgi üzerine, 23 Haziran 1658'de *Erdel Seferi*'ne çıkan Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa, 1 Eylül 1658'de Yanova Kalesi'nin fethinin ve Tımsvar Eyâleti'ne ilhâk edilmesinin ardından, Orta Anadolu'da çıkan karışıklıklar yüzünden İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Yanova'nın fethi, Kahire'ye kadar bütün Osmanlı ülkesinde yapılan şenliklerle kutlandı.⁷⁰

14 Eylül 1661'de sona eren Erdel Seferi sırasında, Vezir Köse Ali Paşa ve Budin Valisi Seydî Ahmed Paşa'nın, 27 Ağustos 1660'da fethettikleri Varad (Nagyvárad) merkez olmak üzere, Erdel Prensligi'nden ele geçirilen yerlerde Varad Eyâleti kuruldu. Tımsvar beylerbeyleri, Erdel Prensligi'ni kontrol etmek için 1660–1688 arasında Erdel'e daha yakın olan Yanova'da oturduklarından eyâlet, bu yıllarda Yanova Beylerbeyliği olarak adlandırıldı.

Sultan IV. Mehmed'in onayı ile 14 Eylül 1660'da Erdel Prensi seçilen I. Mihály Apaffy'nin (1660–1690) yardımına gelen Yanova Beylerbeyi Küçük Mehmed Paşa, Habsburgların Erdel tahtına geçirmeyi düşündükleri János Kemény komutasındaki Alman-Macar ordusunu, 22 Ocak 1662'de Nagyszöllös'de yendi. Savaşta, János Kemény de öldürüldü.

Hırvatistan Banı Miklós Zrínyi, Kristóf Batthyány, Ferenc Nádasdy ve Louis de Souchese komutasındaki 15.000 Alman, Macar ve Hırvat asker, Ekim 1662-Şubat 1663 arasında Kanije ve Peçuy civarındaki Osmanlı topraklarına saldırarak buraları tahrip etti ve yağmaladı. Kanije valisi ile bölgedeki sancakbeyleri ve tımar sahipleri, durumu İstanbul'a şikâyet ettiler. Kırım atlıları da karşılık ola-

⁷⁰ Jean de Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berkay), İstanbul 2009, s. 232.

rak, 1663 baharında Ak Kárpát Dağları'nı aşır, Moravya'nın güney ve doğu bölgelerine kadar Kraliyet Macaristanı'na akın yaptılar ve birçok köyü yerle bir ettiler.

Erdel meselesi, Habsburgların sınır bölgelerine sürekli saldırımları ve bazı kaleleri işgal etmeleri ile Kanije'nin karşısında Új-Zrínyivár Kalesi'ni yapmaları, Almanya İmparatorluğu'na savaş açılmasına sebep oldu. Serdar-ı ekrem tayin edilen Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, 26 Mart 1663'te *Uyvar Seferi*'ne çıktı. Kırım Hanı Mehmed Giray da sefere çağırıldı. Ordu Belgrad'a geldiğinde İmparator I. Leopold'un elçileri Simon Reninger ve Baron de Goes, imparatorlarının barış istediğini bildirdiler. Ancak barış için istenen şartlar kabul edilmeyince Sultan IV. Mehmed, sefere devam edilmesini emretti.

Budin Valisi Dâmad Abaza Sarı Hüseyin Paşa, Vezsprem taraflarına akın yaparak çok sayıda esir ve ganimet elde etti. Ahmed Giray komutasındaki Kırım süvarileri, Budin'de Osmanlı kuvvetlerine katıldılar. Budin'den hareket ederek, Tuna'nın sol kıyısındaki Ciğerdelen sahrasına geçen ve 7 Eylül 1663'te imparatorluk ordusunu Ciğerdelen Savaşı'nda bozan Osmanlı ordusu, 16 Ağustos 1663'te Érsekújvár Kalesi'ni kuşattı. Kale, 25 Eylül 1663'te fethedildi. En önemlileri Leve (Léva, Sl. Levice) ve Nitre (Nyitra, Sl. Nyitra) olmak üzere bölgedeki başka kaleler de fethedilerek bugün Slovakya'da yer alan topraklarda Uyvar Eyâleti kuruldu.

Fâzıl Ahmed Paşa, Habsburg İmparatorluğu ile yapılan savaşta Habsburg yönetimi altındaki topraklarda yaşayan Macarları Osmanlı tarafına çekmek için Kırım Tatarlarını Macar köylerinden uzak tuttu. Macar köylülerin Uyvar ve Varad önlerinde orduya getirdiği erzağın parasını, zamanında ödedi. Osmanlı ordusuna refakat eden Paul Rycaut "*Türk ordugâhında tartışma, kavga ve gürültü duyulmaz. Ordunun güzergâhı üzerindeki halka zarar verilmez, her şey aynen bir hana inmiş seyyahların yaptığı gibi para ödenerek alınır*" diye yazmaktaydı.⁷¹ Macarlar, nefret ettikleri Almanlara bazen Türk kı-

⁷¹ Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668, s.205.

yafetleri giyerek, ormanlarda saldırdılar. İmparatorluk ordusu, ilerlediği her yerde Macar köylüler tarafından terk edilmiş, kimi zaman ateşe verilmiş köyler buldu.⁷²

Osmanlı ordusunun kışlağa çekilmesinden yararlanan Hırvatistan Banı Miklós Zrínyi komutasında 8–9000 Almanla, 15.000 Macar ve Hırvat'tan oluşan bir ordu, 21 Ocak 1664'te Drava kıyısındaki Osmanlı topraklarına girerek Berzençe ve Babofça kalelerini ele geçirdi, 25 Ocak–6 Şubat arasında Sigetvar ve Peçuy'u kuşattı. 2 Şubat 1664'te Ösek köprüsünü yakıtı. Habsburglara Alman prenslikleri, Papalık, İspanya, Fransa destek verdiler.

Belgrad'da kışlayan Fâzıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 1664 baharında harekete geçerek 15 Mayıs 1664'te, tamir edilmiş olan Ösek köprüsünü geçti. Kaniye'nin kuzeyinden Raba nehrine kadar uzanan bölgede hızla ilerleyen Osmanlı ordusu, 20 Haziran–27 Temmuz 1664 arasında Yeni Kale (Uj Zrínyivár), Komar (Komár), Egirsek (Egerszeg), Peleşkö (Peleske), Egirvar (Egervár), Kemenvár (Körmend) ve Sengörgi (Szentgrót) kalelerini fethetti. Bu kaleler, düşman toprakları içlerinde kaldıklarından korunmaları çok güç ve askerlerin masrafları çok fazla olacağından dolayı yıkıldı, yakıldı ve havaya uçuruldu. Böylece bu kalelerin ele geçirilmesi uğrunda yaşanan can kayıpları ve yapılan harcamalar boşa gitmiş oluyordu. Kuzey cephesinde de savaş Osmanlıların aleyhine döndü. Louis de Souchese, Raimondo Montecuccoli ve Stephen Kohárik komutasındaki İmparatorluk ordusu, Mayıs'ta Nitre, Zsarnóca yakınında Uyvar Beylerbeyi Küçük Mehmed Paşa'nın ordusunu yenmesini müteakip, Haziran'da Leve kalelerini ele geçirdi. Vezir Köse Ali Paşa'nın 6000 kişilik ordusu, 20 Temmuz 1664'te Louis de Souchese komutasındaki imparatorluk ordusuna yenildi.

Viyana'yı kuşatmayı düşünmüş olması muhtemel görülen Fâzıl Ahmed Paşa'nın emrindeki Osmanlı ordusu, Saligny Kontu Jean de Coligny komutasında 6000 kişilik bir Fransız birliğinin de yer

⁷² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. C.4 (1640–1774)*, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, s.129–130.

aldığı, Raimondo Montecuccoli ve Karl von Lothringen yönetimindeki imparatorluk ordusu karşısında 1 Ağustos 1664'te Raba (Rabab) nehri kıyısında St. Gotthard'da bozguna uğradı. Jean de Coligny'in Fransa Kralı XIV. Louis'e (1643-1715) gönderdiği raporda yazdığına göre "*Fransızlar imparatorluğu kurtarmıştı.*"⁷³ İmparator I. Leopold (1655-1705), bu büyük askerî başarıdan istifade edemedi.

Osmanlı-Habsburg savaşı, 10 Ağustos 1664'te imzalanan 20 yıl süreli Vaşvar Barış Antlaşması ile son buldu.⁷⁴ Antlaşmaya göre, tarafların savaşta ele geçirdikleri topraklara hâkim olması, Osmanlılara 200.000 kuruş ödenmesi ve Erdel tahtına Osmanlı taraftarı I. Mihály Apaffy'nin geçmesi kabul edildi.

1658-1664 arasındaki savaşlar, Osmanlı ordusunun, yalnız akın ve saldırıdan değil, kale kuşatması ve kale savaşından da anladığını gösterdi. Ancak komuta kademesindeki yetersizlik ve lojistik zaafarla, Osmanlı ordusunun artık istilâ gücüne sahip olmadığını da ortaya koydu.

Büyük meşakkat ve gayretlerle fethedilen Macaristan toprakları, 13 Mayıs 1683'te başlayan İkinci Viyana Seferi'ni izleyen ve *Felaket Seneleri* denilen 16 yıl süren savaşlarda kaybedildi.

Katolik Kilisesi, 1648'den sonra Avrupa'da en ağır baskıyı Habsburg Macaristanı'nda uyguladı. Nagy-Szombat (Sl. Tırnavva)'daki Teoloji Koleji, 1649'da Cizvitlerin eline geçti. Doğu Macaristan'da en önemli Protestan şehri Kassa (Os. Kaşe, Sl. Košice)'daki Cizvit Akademisi, 1660'ta üniversite oldu. Bu iki merkezden bes-

⁷³ St. Gotthard Savaşı hakkında bkz. Ahmed Muhtar, *Sen Gotarda Osmanlı Ordusu*, İstanbul, 1326/1908; Yüzbaşı Raif-Yüzbaşı Ekrem, *Türklerin Avusturya'ya Karşı İcra Ettikleri Seferlerden: Sengotar Seferi, 1662-1664*, İstanbul 1934, Kemal Yükep, *Sengotar Muharebesi 1664*, Ankara 1978.

⁷⁴ XVII. yüzyılda Macaristan'da yönelik Osmanlı politikası ve fütuhâtı hakkında bakınız: Joseph von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (Çev. Mehmed Ata Bey), C.VI, VII. İstanbul 1918; Charles Ingrao, *The Habsburg Monarchy 1618-1815*, Cambridge 2000; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İÜ Merkez Ktb. TY. No.6068; Mustafa Naimâ, *Age*. C.VI; Silahdar Mehmed Ağa, *Age*. C.II; Solakzâde, *Age*. C.II; Petr Stepanek, "*Zitvatorok (1606) ve Vasvar Antlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da Osmanlı Siyaseti*", *Türkler*, C.IX, (Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Saim Koca), Ankara 2002, s.730-737.

lenen ve başlarına 1665 yılında Gran/Esztergom Başpiskoposu György Szelepcsényi geçen Katolikler, Habsburg Macaristanı topraklarında yaşayan Protestan Macarları Katolikliğe dönmeye zorladı.

Macar soyluları Kraliyet Vekili (*palatin*) Ferenc Wesselényi, Hırvat Banı Péter Zrinyi, Başhâkim Ferenc Nádasdy ve Başpiskopos György Lippai'nin 1668–1670 arasında, Kutsal Roma Germen İmparatoru ve Macaristan Kralı I. Leopold'un hayatına ve saltanatına karşı düzenledikleri komplo bastırıldı. Komplonun elebaşları olan, ayrıca Osmanlı Devleti ve Fransa'dan yardım almakla suçlanan çok sayıda Protestan Macar soylusu, 30 Nisan 1671'de idam edildi. Haklarında soruşturma açılan Protestan papazlarından 22'si köle olarak satıldı. Habsburg Macaristanı'nda sivil düzen askıya alınarak askerî işgal ve ülkeyi Katolik ve sadık bir eyâlet hâline getirmeye yönelik keyfî bir yönetim başladı.⁷⁵

Bugün Doğu Slovakya ve Kuzeydoğu Macaristan'ı teşkil eden, Osmanlı belgelerinde *Orta Macar* olarak adlandırılan Yukarı Macaristan'da (*Felső-Magyarország*), 1673'te isyan çıktı. *Pro libertate et iustitia* (hürriyet ve adâlet için) sloganı ile hızla yayılan isyanın önderliğine 1678 yılında, babası István Thököly 4 Aralık 1670'te Almanlar tarafından katledilen, Calvinist bir Macar soylusu olan İmre Thököly seçildi. Habsburg güçlerinin müdahalesiyle Mart 1678'de savaş başladı. Protestan Macarlar dışında Slovak maden kasabaları halkının da desteklediği İmre Thököly; Murány (Sl. Muráňa), Árva (Sl. Orava) ve Besztercebánya (Sl. Banská Bystrica) gibi önemli stratejik noktaları ele geçirdi.

İmre Thököly'nin, Temmuz 1681'de Varad Valisi Hasan Paşa vasıtası ile yardım ve himâyesini talep ettiği Sultan IV. Mehmed, 9 Ocak 1682'de İmre Thököly'yi Orta Macar Kralı olarak tanıyarak kendisine bir berat ve mücevherli bir topuz gönderdi. İmre Thököly, Orta Macaristan tahtına oturtuldu. Macar soylularına 14 maddelik bir ahidnâme verildi. Durumdan telaşa düşen I. Leopold, Os-

⁷⁵ C.Ingrao, *Age*. s.67–71.

manlı Devleti ile barışı yenilemek için Albert Caprara'yı Şubat 1682'de İstanbul'a elçi gönderdi.⁷⁶

Sultan IV. Mehmed, Budin Valisi Uzun İbrâhim Paşa'ya, İmre Thököly'ye yardım etmesini ve Orta Macaristan'ın Habsburg yönetiminden kurtarılmasını emretti. Emrine 40 şahî top, 80 mancınık ve 10.000 top yuvarlağı gönderilen⁷⁷ Budin Valisi Uzun İbrâhim Paşa ve Varad Valisi Hasan Paşa, 27 Temmuz 1682'de *Orta Macar Seferi*'ne çıktılar ve İmre Thököly emrindeki 12.000 Macar askerin de yardımıyla 14 Ağustos 1682'de Orta Macaristan'ın merkezi Kassá'yı fethettiler. Macarların Habsburg birliklerinin konuşlandığı yerlere saldırıları, Kassá alındıktan sonra bir kaç hafta daha sürdü.

Şan-şöhret düşkünü, hırslı ve inatçı bir adam olan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, barışın uzatılmasını kabul etmedi ve 6 Ağustos 1682'de yapılan Divân-ı Hümâyûn toplantısında Sultan IV. Mehmed'i Habsburglara sefer açılmasına razı etti. Habsburg İmparatorluğu ile savaşmakta olan Fransa'nın elçisi Gabriel Joseph de Guilleragues ve onun etkisiyle Reisülküttâb Mustafa Efendi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı Viyana'nın alınması zamanının geldiğine ikna etmişlerdi.⁷⁸

Sultan IV. Mehmed ve birçok Osmanlı devlet adamının, Macaristan'da gerginliğin artmasını istememesine ve Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin savaşın câiz olmadığına dâir fetvâ vermesine rağmen, Habsburglarla savaşmaya kararlı olan Kara Mustafa Paşa, Sultan IV. Mehmed tarafından 13 Mayıs 1683'te "*Yanık ve Komaran kalelerini zapt etmek üzere*" Serdâr-ı Ekrem tayin edildi.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 27 Haziran 1683'te İstolni Belgrad'da harp divânı topladı. Kırım Hanı Murad Giray (1677-1683) ile Erdel Prensi I. Mihály Apaffy ve İmre Thököly'nin de katıldıkları toplantıda Kara Mustafa Paşa, "*Yanık ve Komaran kalelerinin fet-*

⁷⁶ İmre Thököly hakkında bakınız; Ahmed Refik [Altınay], *Türk Hizmetinde Kral Tököli İmre*, İstanbul 1932.

⁷⁷ BOA MAD. No.2926, s.42, 147.

⁷⁸ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harman-cı), C.I, İstanbul 1982, s.214.

hinin Almanya'ya baş eğdirmeyeceğini ve Macaristan'dan el çektirmeyeceğini, Viyana'yı fethederek Almanya'ya istediği sulh şartlarını kabul ettireceğini" belirtti.

Hudut bölgelerinin durumunu iyi bilen Budin Valisi Uzun İbrahim Paşa, Tımsıvar Valisi Ahmed Paşa, Budin eski valisi Dâmad Abaza Sarı Hüseyin Paşa, İmre Thököly ve Kırım Hanı Murad Giray, "pâdişâh irâdesinin Yanık ve Komaran'ın alınması ve akınlarla Almanya'ya gözdağı verilmesi olduğunu, gelecek sene Viyana'ya gidilebileceğini" söylediler.

Fikrinden vazgeçmeyen, gururunun ve hırsının etkisiyle hem Uzun Savaş'tan alınan dersleri, hem de Habsburgların Osmanlılara karşı yaptığı savaşlarda tüm Avrupa'dan siyasî, askerî ve iktisadî destek sağladıklarını unutan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana üzerine yürüdü.⁷⁹

Ordu Viyana'ya yürürken durumu öğrenen Sultan IV. Mehmed, "kasdımız Yanık ve Komaran kaleleri idi. Beç Kalesi dilde yoktu. Paşa ne acib saygısızlık edib bu sevdâya düşmüş. Hoş imdi Hak Teâlâ âsân getüre, lâkin mukaddem bildireydi rızâ vermezdim." diyecekti.⁸⁰ Yürüyüş sırasında 40.000 Alman esir edildi. Geniş bir alana akınlar yapan Kırım atlıları etrafı sindirdiler.⁸¹

Osmanlı ordusu, İmparator I. Leopold'un 7 Temmuz 1683'te terk ettiği Viyana'yı, 14 Temmuz 1683'te kuşattı. Kuşatma istihkâmları çok kısa sürede kazıldı. Eylül ayı geldiğinde 18 umumî hücum gerçekleştirilen şehrin dış surlarının büyük bölümü ele geçirilmiş, iç surları harap olmuştu. Ancak Kara Mustafa Paşa, Viyana'nın çok yakında teslim olacağına inandığı için hücumları durdurdu. Kuşatmanın uzaması, orduda lojistik sıkıntılara yol açtı. "Kuşatma süresi elli günü geçmişti. Orduda kıtlık başladı, askerler, atla-

⁷⁹ Mehmed Râşid, *Târih*, C.I, İstanbul 1865, s.402.

⁸⁰ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, İstanbul 1334, C.II, s.39.

⁸¹ "Tatar askeri ise Beç kal'asının cevânib-i erbasında otuz saat mikdârı mesafeye değin imâret eseri komayub, ahâlînin kimi tume-i şemşir (kılıç lokması) ve karye ve palankaların ve varoşlarına âteşler virüp hân-mân-sûz-i kiüffâr (kâfir ateşi gibi) oldular" [Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyat*, (Yay. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s.154]

rına ot bulabilmek için 15–20 saatlik mesafeye gitmek zorunda kalıyorlardı. Sadrâzam, su ve ot sağlanması işini düşünmemişti.”

İmparator I. Leopold'un çağrısı üzerine, Viyana'nın yardımına koşan, Polonya Kralı III. Jan Sobieski (1674–1696) ile Lorraine Dükası V. Karl von Lothringen (1675–1690) komutasındaki 70.000 kişilik Kutsal Roma Germen İmparatorluğu-Polonya ordusu, 7 Eylül 1683'te Tuna nehrini geçerek 12 Eylül 1683 günü saat 04.00'de şehri kuşatan Osmanlı ordusuna saldırdı.

Kara Mustafa Paşa, büyük bir stratejik hatâ daha yaparak ordunun tamamını kuşatma mevzilerinden çıkarıp meydan savaşı düzeni aldirmakta geç kaldı. Savaşa tutuşan 30.000 kişilik Osmanlı ordusu, akşama kadar süren Kahlenberg Meydan Muharebesi'nde bozguna uğradı. Kuşatmada kalan askerler de yenilgi üzerine mevzilerini terk ederek kaçmaya başladılar.⁸² Polonya Kralı III. Jan Sobieski'nin eşine yazdığı mektubunda belirttiği gibi, *“Sadrâzam her şeyini bırakarak bir kat elbise, bir at üzerinde kaçtı.”*⁸³

Osmanlılar, binlerce şehit ve esirle, 300 top, 5000 çadır, binlerce araba dolusu cephâne, yiyecek ve bütün ağırlıklarını arkada bırakarak 12 Eylül 1683 akşamı üşümüş ve aç bir halde geri çekilmeye başladılar. *“Bu doğuya ve güneye doğru uzun bir çekilişti, iki buçuk asır devam edecekti.”*⁸⁴

Kahlenberg Savaşı, yalnız Viyana'yı değil, Habsburg İmparatorluğu ve bütün Orta Avrupa'yı da Osmanlı istilasından kurtarmıştı. Yenilgi, Habsburglar ve Avrupa açısından Osmanlıların fetih döneminin ve Osmanlı yenilmezliği düşüncesinin bitişini gösterdiği için çok büyük psikolojik önem taşıyordu.

Osmanlı ordusu, 6 Ekim 1683'te Ciğerdelen'de Polonya Kralı III. Jan Sobieski ve Lorraine Dükası V. Karl von Lothringen komu-

⁸² Avrupa'da hakkında çok geniş neşriyat bulunan Viyana kuşatması konusunda bakınız; Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, (Çev. Richard F. Kreutel, Türkçesi, Esat Nermi), İstanbul, 1970; Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Age*,; Silahdâr Mehmed Ağa, *Age*. C.II; John Stoye, *Viyana Kuşatması*, (Çev. Derin Türkömer), İstanbul 2003.

⁸³ Sabire Arık, “Polonya Kralı III. Jan Sobieski ve Hükümdârlık Dönemi (1674–1696)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, Sayı 38, (2005), s.232.

⁸⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994, C.4, s. 287.

tasındaki Alman-Polonya ordusu karşısında tekrar bozguna uğradı. Estergon önüne gelen Alman-Polonya ordusu, Osmanlı'ya bağlı çevre köylerin Katolik halkını Avusturya'ya sürerken, Kalvinistleri köyleriyle birlikte yaktı.⁸⁵

Estergon, 1 Kasım 1683'te teslim oldu. İstanbul'daki Fransa Elçisi Gabriel Joseph de Guilleragues, "*Estergon'un kaybının İstanbul'da huzursuzluk, tahrik, kargaşa ve şiddeti arttırdığını, hedefin sadrazam ve sultan olduğunu*" yazıyordu. Belgrad'a çekilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, gururu, hırsı, hatâları ve aç gözlülüğünün kurbanı olarak Sultan IV. Mehmed'in emri ile 25 Aralık 1683'te Belgrad'da idam edildi.

"*Türk tehlikesine karşı birleşin*" fetvâsı veren Papa XI. Innocent'in (1676–1689) öncülüğüyle, Osmanlı Devleti'ne karşı 5 Mart 1684'te Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Polonya, Venedik, Papalık, Toskana, Malta ve İspanya'nın yer aldığı, 1687'de Rusya'nın katıldığı *Liga Sacra* (Kutsal İttifak) kuruldu. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ve İspanya ile savaşta bulunan Fransa Kralı XIV. Louis, Viyana'nın kurtarılmasının ardından Papa XI. Innocent'in girişimleri neticesi, 16 Ağustos 1684'te Regensburg'da imzalanan ateşkesle iki devletle savaşa son verdi.⁸⁶ XI. Innocent, 21 Ağustos 1689'da ölümüne kadar I. Leopold'a 1.562.000 duka altını yardım yaptı.⁸⁷

Rusya'nın Kutsal İttifak'a katılması, Kırım birliklerinin Macaristan'ın savunmasına destek olmasına engel oldu.⁸⁸ III. Jan Sobieski, V. Karl von Lothringen, Baden Markgrafı Ludwig Wilhelm von

⁸⁵ Venedik Elçiliği Baştercümanı Tommaso Tarsia'nın raporundan, Stefan Yerasimos, "*İstanbul'da İstrialı Tercümanlar*", 17. Yüzyıl Avrupasında Türk İmajı, İstanbul 2005, s.41.

⁸⁶ Charles Gérin, "Le pape Innocent XI et le siège de Vienne en 1683", *Revue des Questions Historiques*, Tome XXXIX, (1886).

⁸⁷ Ludwig Freiherr von Pastor, *The History of the Popes, from the Close of the Middle Ages. Drawn from the Secret Archives of the Vatican and Other Original Sources*, Vol. 32, London 1940, s.167. Bir Venedik dukası, 300 akça olduğundan söz konusu miktar, 470 milyon Osmanlı akçasına eşitti.

⁸⁸ Radu Mihnea, "La participation de la Russie aux guerres de la Sainte Alliance", *Études balkaniques*, Vol. 15, (1979), s.94–103.

Baden (1677–1707), Bavyera Elektörü II. Maximilian Emmanuel von Bayern (1679–1706, 1714–1726), Saksonya Elektörü III. Johann Georg von Sachsen (1680–1691) ve Prens Eugene von Savoyen komutasındaki Kutsal İttifak güçlerinin başarısı, Osmanlıların yenilgisine yol açtı.

Lorraine Dukası V. Karl von Lothringen komutasında, 18 Haziran 1686'da başlayan bir kuşatmanın ardından, 2 Eylül 1686'da Budin'i ele geçiren Kutsal İttifak güçleri, 12 Ağustos 1687'de Mohaç'ta Harşan Dağı yakınında Osmanlı ordusunu yendi.

Budin, Estergon, Eğri, Uyvar gibi önemli merkezlerin elden çıkması ve Mohaç'ta yaşanan yenilginin, Osmanlı Devleti'nde etkisi büyük oldu. Yeniçeri şairleri,

*"Padişâh-ı İslâmı dileriz Budin'e
Nazar-ı merhamet kıla bu dine"*

sözleri ile Sultan IV. Mehmed'i bizzat sefere çıkmaya davet ettiler. Halk şairleri,

*"Kimi şehid oldu kimi giriftâr
Kâfirin elinden inler zâr-ü zar
Estergon'la Budin, Eğri'yle Uyvar
Ele geçmez Şâh'ım yorulmayınca"*

diyerek eleştirilerde bulundular. Ancak pâdişâh sefere çıkmaya yanaşmadı. Ordu, Sultan IV. Mehmed'in "*devlet işleriyle ilgilenmediği*" gerekçesi ile pâdişâhın ikâmet ettiği Edirne üzerine yürüdü. Sultan IV. Mehmed, 8 Kasım 1687'de tahttan indirildi ve yerine kardeşi Sultan II. Süleyman (1687–1691) geçirildi.

18 Ekim 1687'de Pozsony'de toplanan Macar Dieti, asillerin haklarının ve imtiyazlarının sürdürülmesi konusunda teminat verilmesi şartı ile Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Leopold'u Macaristan'ın ırsî kralı olarak kabul ederek Macaristan tahtının verâset hakkını Habsburg hânedanına verdi.

Kutsal İttifak güçlerinin 19 Ağustos 1691'de "yüzyılın en kanlı savaşı" olan Islankamen (Szalánkemén)'de yendiği Osmanlılar, karşı saldırılarla Kutsal İttifak ordularını püskürttüler. 6 Şubat 1695'te tahta çıkan Sultan II. Mustafa, 90.000 kişilik bir ordunun başında 20 Haziran 1695'te Almanya üzerine hareket etti. 6 Eylül 1695'te Lipova Kalesi'ni geri alan Osmanlı ordusu, 21 Eylül 1695'te Lugoş'ta General Veterani komutasındaki imparatorluk ordusunu mağlup etti. Lugoş ve Şebeş kaleleri geri alındı. Sultan II. Mustafa, 19 Haziran 1696'da çıktığı ikinci seferde, 29 Ağustos 1696'da Olaş mevkiinde imparatorluk ordusunu yendi.

Kazandığı başarıların etkisi ile kendisini yeni bir Kanûnî Sultan Süleyman olarak gören ve İmparator I. Leopold'un barış teklifini kabul etmeyen Sultan II. Mustafa, 13 Nisan 1697'de Edirne'den yeni bir sefere çıktı. Tise Nehri'ni geçmekte olan Osmanlı ordusuna hücum eden Prens Eugène von Savoyen komutasındaki imparatorluk ordusu, Sultan II. Mustafa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusunu 11 Eylül 1697'de Zenta'da bozguna uğrattı.⁸⁹ Sadrâzam Elmas Mehmet Paşa dâhil binlerce askerin şehit olduğu savaşta, sadâret mührü, hazine sandıkları, binlerce at ve araba ile çok sayıda top ve mühimmat düşmanın eline geçti. Zenta bozgunu, savaşı fiilen sona erdirdi.

16 yıl süren, taraflara ağır can kaybı ve malî külfete mal olan ve Osmanlıların büyük toprak kayıplarına uğradığı savaşın ardından Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak üyeleri arasında, iki ay süren görüşmeler neticesi, *uti possidetis* (tarafların savaş sırasında işgal ettiği topraklara sahip olması) temelinde 26 Ocak 1699'da Karlofça Antlaşması imzalandı.

Osmanlı Devleti için bir hezimet olan Karlofça Barışı ile Macaristan'ın Osmanlılardan alınması, "çağın Avrupalı güçleri; Papalık diplomasisi, uluslararası bankacılık, Alman ve Polonya askerî yeteneği, Fransız ve İtalyan askerî teknolojisi, Venedik, Styria ve Silezya sanayile-

⁸⁹ Gábor Ágoston, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları 1453-1826", *Top, Tüfek ve Süngü. Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul 2003, s.146.

riyle, düzinelerce milletin askerlerinin ve maddî fedakârlıklarının başarı-sıydı.”⁹⁰

Osmanlı Macaristanı, 1683–1699 arasındaki savaşlarda tamamen harap oldu. Muharip ordular, köyleri ve kasabaları yakıp yıktılar, yağma ve talan ettiler. Birçok köy yok oldu. İmparatorluk orduları Osmanlı Macaristanı’nı öylesine yağmalamışlardı ki orada bir lokma ekmek bulmak imkânsızdı.⁹¹

Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden, modern Avrupa tarihinin en önemli antlaşmalarından olan Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin Hristiyan güçlere karşı kalıcı toprak kaybına uğradığı ilk antlaşmaydı. Karlofça Antlaşması’na göre Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu arasındaki sınır; Sava (Száva), Tise (Tisza) ve Mureş (Maros) hattına çekildi. Antlaşma gereği İmre Thököly, eşi Ilona Zrínyi ve 2000 kadar taraftarıyla birlikte Osmanlı topraklarına sürülerek İzmit’e yerleşti.

İmre Thököly yanlısı Macar asillerinden II. Ferenc Rákóczi, 1698’den itibaren Macaristan’da Habsburglara karşı direnişi örgütlemeye başladı. I. Leopold’un emriyle tutuklanan II. Ferenc Rákóczi, 18 Nisan 1700’de tutuklu bulunduğu Wiener Neustadt Kalesi’nden kaçarak Polonya’ya sığındı. II. Ferenc Rákóczi, 17 Mart 1703’te yayınladığı *Brezán Beyannâmesi* ile Macarları Habsburg yönetimine karşı ayaklanmaya çağırdı.

Yıllarca süren savaşların kırsal alanlarda yol açtığı tahribatın köylüler arasında yarattığı huzursuzluk ve Macar asillerinin bir kısmının muhalefeti, 1703’te Habsburg yönetimine karşı isyan çıkmasına neden oldu. 15 Haziran 1703’te Polonya’dan Macaristan’a geçerek hürriyet mücadelesini başlatan II. Ferenc Rákóczi, 1706’ya kadar Macaristan’ın büyük bölümünü denetimi altına aldı.

II. Ferenc Rákóczi’ye Osmanlı Devleti tarafından, “*Erdel beyi*” ve “*Orta Macar kralı*” ünvanları verildi. 12 Eylül 1705’te Szécsény’de toplanan, 6 piskopos, 36 aristokrat ve ülkenin 25 kontlu-

⁹⁰ L.Kontler, *Age*. s.183.

⁹¹ S.Takáts, *Age*. s.16.

ğundan gelen 1000 kadar soyludan oluşan Macar Dieti, II. Ferenc Rákóczi'yi "*Macaristan Krallığı birleşik mülklerinin hükümrân prensi*" seçti. Macar Dieti, 16 Haziran 1707'de ónod'da yaptığı toplantıda Macaristan tacının Habsburglardan alındığını ilân etti. Ferenc Rákóczi'nin, 3 Ağustos 1708'de Trencsén Savaşı'nda Habsburg güçlerine yenilmesinin ardından güç kaybeden isyan bastırıldı. 30 Nisan 1711'de imzalanan Szatmár Barışı ile Macaristan, Habsburg İmparatorluğu'nun bir parçası oldu.

Rusya'nın kışkırtmasıyla 1714'te ayaklanan Karadağlıların, Venedik'e ait Dalmaçya topraklarına sığınması üzerine Osmanlı Devleti, 9 Aralık 1714'te Venedik'e savaş açtı. Osmanlı birlikleri, Karlofça Antlaşması'yla Venedik'e bırakılmış olan Mora Yarımadası'nı ve bütün kaleleri geri aldılar.

Habsburg İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'nin gücünün artmasından ve sıranın kendisine gelmesinden çekinmekte, öte yandan Akdeniz'e inmek için Banat ve Sırbistan'ı alarak Balkanlar'a sarmayı hedeflemekteydi.

Habsburg İmparatorluğu'nun 13 Nisan 1716'da Venedik'le antlaşma imzalayarak Karlofça Antlaşması'na kefil olduğunu ve Venedik'ten alınan yerlerin iade edilmesi gerektiğini bildirmesi üzerine Osmanlı Devleti, 24 Nisan 1716'da Habsburg İmparatorluğu'na savaş ilân etti. Sadrâzam Dâmad Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 5 Ağustos 1716'da Varadin'de Prens Eugene von Savoyen komutasındaki imparatorluk ordusuna yenildi. Savaşta Dâmad Ali Paşa şehit oldu. 13 Ekim 1716'da Tımişvar, 16 Ağustos 1717'de Belgrad düştü.

Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu arasında, 21 Temmuz 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'na göre, Osmanlıların elindeki son Macar ülkeleri olan Tımişvar Eyâleti ile Semendire Sancağı'nın bir kısım toprakları Habsburglara bırakıldı.

Habsburgların Osmanlı Macaristanı'nı işgali, tarihin gördüğü en büyük yağma, katil ve tahrip hareketlerinden biridir. Ele geçirilen şehir ve kalelerin çoğunda Müslümanlar ve Yahudiler, kadın-erkek, genç-ihtiyar ayırmadan katledildi. Kaniye gibi vire ile teslim

olan şehir ve kalelerden çıkan halk soyuldu. Çok sayıda Müslüman kadın, erkek ve çocuk, esir olarak Almanya İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerine götürüldü. Sayıları binlerle ifade edilen bu insanlar, çeşitli baskılarla Hristiyan olmaya zorlandılar.⁹²

Osmanlı Macaristanı, demografik özellikler ve İslâm kültürü açısından Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli gibi merkezi bölgelerine hâkim olan yapıyı göstermez.⁹³ Macar topraklarında gelişen Osmanlı kültürü, şehir ve kalelere yerleşmiş Müslüman halkın orduyla birlikte çekilmesi, kılıçtan geçirilmesi, ülkeden sürülmesi ve esir edilmesi neticesi ortadan kalktı.⁹⁴ Ancak Budin'in Avrupalı güçler tarafından işgali üzerine söylenen türkünün

*"Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Mâmur olan yerler hep vîran oldu
Aldı Nemçe bizin nazlı Budini"*

şeklindeki sözleri Osmanlıların Macaristan topraklarını nasıl vatan saydıklarını, çok güzel anlatır.

⁹² Konu hakkında bakınız; Leyla Coşan, "Almanya'da Hristiyanlaştırılan Türk Savaş Esirleri ve Bunların Vaftiz Törenleri (16-18 Yüzyıllar)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 19, İstanbul, (2008), s. 43-60.

⁹³ H.İnalcık, *Age*. s.305; P.Sugar, *Age*. s.63-64, 70, 87-88.

⁹⁴ Macaristan'daki Osmanlı kültürü hakkında bakınız: Gábor Ágoston, "16. ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevilik", *I. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, Konya 1988, s.221-231; Aynı yazar, "Budin'de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri", *TDA*, Sayı 58, (1989) s.141-150; Aynı yazar, "16. ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'daki Osmanlı Aydınları", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1989, s.1-9; Aynı yazar, "Muslim Cultural Enclaves in Hungary Under Ottoman Rule", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 45, (1991), s.181-204; Aynı yazar, "Macaristan'da Mevlevilik ve İslâm kültürü", *Osmanlı Araştırmaları*, C.14, (1994);; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, (Yay. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), C.V-VII, İstanbul 2001-2003 [XVII. yüzyıl ortalarındaki Macaristan'ın çok önemli, renkli ve ayrıntılı bir tasvirini verir. Ancak abartılı üslubu nedeniyle ihtiyatlı ve karşılaştırmalı kullanılması yararlıdır. (Bkz; G.Káldy-Nagy, 16. Yüzyılda Macaristan'da., s.15-18)]; Geza Fehér, *Craftmanship in Turkish Ruled Hungary*, Budapest 1975; S.Takáts, *Age*.

Macaristan'daki Osmanlı mimarî eserleri "*kin ve doymak bilmez dinî hırsı*" birkaçı dışında temellerinden yok edildi.⁹⁵ Camiler, türbeler ve Macar kiliseleri yağmalandı. Birçok sanat eseri, kilise eşyası, Müslüman, Yahudi, hatta Macar halka ait eşyalar talan edilerek Viyana ve diğer Avrupa şehirlerinde satıldı. Cizvitlere tahsis edilen camilerin kubbelerindeki kurşun levhalar bile sökülerek orduya satıldı.

İki yüzyıla yakın oturulan, büyük bayındırlık eserleriyle donatılan, "*nice yüz bin şehidin fethetmek ve elde tutmak için can verdiği*" Macaristan toprakları, kaybedildikten sonra da yüzyıllar boyu unutulmadı.

*"Olmuş idim bir zaman ben sedd-i İslâm'a kilid
Nice canlar din yolunda uğruma oldu şehid
Ta kıyâmet haşrolunca kesmezem Hak'tan ümid
Bir gün ola açıla baht-ı siyâhım der Budin"*

-Tımsıvarlı Gâzi Âşık Hasan-

⁹⁵ Macaristan'daki Osmanlı mimarî eserleri hakkında bakınız: Oktay Aslanapa, "Macaristan'da Türk Abideleri", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.I, (1949), s.325-344; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri C.I Romanya-Macaristan*, İstanbul 2000; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.V-VII, İstanbul 2001-2003; Semavi Eyice, "Budin'de Türk Eserleri", *TDVİA*, C.VI; Gyözö Gerö, *Turkish Monuments in Hungary*, Budapest 1976; Jozsef Molnár, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Ankara 1973; Árpád Radomsky, "Sigetvar ve Havalisinde Türk Anıtları", *Arkitekt*, No.308, (1962).

Üçüncü Bölüm

Osmanlı Macaristanı'nda İdarî Teşkilat, Demografik Yapı, Kent ve Köy Hayatı-İktisadî ve Malî Durum, Yollar ve Menziller, Kaleler, Palankalar ve Askerî Birlikler

I) İdarî Teşkilat

A) Osmanlı Macaristanı'ndaki Beylerbeyliklerin Teşkilâtı

İkinci Viyana Kuşatması öncesi Osmanlı Macaristanı, Budin (1541), Tımişvar (1552), Eğri (1596), Kaniye (1600), Varad (1660) ve Uyvar (1663) beylerbeylikleri ile tâbi bir devlet olan Erdel Prensliği'nden meydana geliyordu. Askerî düşüncelerle kurulan ve *eyâlet*, *vilâyet*, *paşalık* olarak da adlandırılan beylerbeylikler, *paşa sancağı* adı verilen merkez sancağı ile *sancak* ya da *liva* denilen alt idarî birimlere ayrılmıştı.¹ XVII. yüzyılda Osmanlı Macaristanı'ndaki eyâ-

¹ Macaristan'daki Osmanlı yönetimi ve idarî teşkilatı hakkında bakınız: Andreas Birken, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*, Tübingen 1979; Géza Dávid, "Ottoman Administrative Strategies in Western Hungary", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Menage*. İstanbul 1994; Aynı yazar, "Osmanlı Avrupa'sında Yönetim", *Kanûnî ve Çağı. Yeniçağda Osmanlı Diinyası*, (Yay. Metin Kunt-Christine Woodhead) (Çev. Servet Yalçın) İstanbul 2002; Géza Dávid-Pál Fodor (Ed.), *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, Leiden 2000; Lajos Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", *Belleten*, C.13, Sayı 52, (1949); Klára Hegyi, "La Province Hongroise

letlerin, İstanbul ve Divân-ı Hümâyûn ile ilişkileri olmakla birlikte, bu eyâletlerdeki durumun Balkan topraklarında yer alan eyâletlerdeki şartlarla pek ortak özelliği yoktu.²

1) Beylerbeyi ve Beylerbeyliklerin Merkez Teşkilâtı

Eyâlet yönetiminin başında pâdişâhı temsil eden *beylerbeyi/mir-i miran* vardı. Eyâletlere tayin edilen paşalara, üç tuğlu paşa/vezir ise *vali*, iki tuğlu paşa ise *beylerbeyi* denilirdi. Eyâletin merkezi olan ve *paşa sancağı* denilen sancak, doğrudan beylerbeyinin idaresindeydi.

Budin'e atanan ilk beylerbeyi Macar asıllı Uzun Süleyman Paşa (1541–1542) idi. Son Budin Beylerbeyi Abdurrahman Abdi Paşa'ya (1684–1686) kadar, Budin Eyâleti'ne 145 yıl devam eden Osmanlı hâkimiyetinde 68 kişi, mükerrerleriyle birlikte 98 defa tayin edildi.³ (Ek–1) Özellikle 1593–1606 arasındaki Uzun Savaş'ta, Budin valileri sık sık değiştirildi. Bu yıllarda, biri vekâleten 12 kişi, 20 defa göreve getirildi. İlk beylerbeyi Gâzi Kâsım Paşa (1552–1555) olan Tımişvar Eyâleti'ne, son beylerbeyi Bodur Mustafa Paşa'ya

dans l'Empire Ottoman", *AHASH*, Vol. 33, (1987); H.İnalcık, *Age.*; Gyula Káldy-Nagy, "The Administration of the Sanjak Registrations in Hungary", *Acta Orientalia* ASH, Vol. 21, No.2, (1968); Aynı yazar, 16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi, Budapest 1974; Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete: 1550–1650 arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978; Aynı yazar, *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government 1550–1650*, New York 1983; Albert Lefavre, *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie 1526–1722*, Vol I-II, Paris 1902; Bruce Mc Gowan, *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land 1600–1800*, Cambridge 1981; B. Özgüven, *Age.*; Géza Pálffy, "The Impact of the Ottoman Rule on Hungary", *Hungarian Studies Review*, Vol. XXVIII, No.1–2.: *Hungary 1001–2001: A Millennial Retrospection*, (2001), s.109–132; Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Time to the end of the Sixteenth Century*, Leiden 1972; Peter Sugar, *Southeastern Europe Under the Ottoman Rule 1354–1804*, Seattle 1977.

² K.Hegyi, *Agm.* s.209.

³ Üç Budin beylerbeyi hakkında Türkçe yayın mevcuttur. Yasemin Altaylı, "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565–1666)", *OTAM*, Sayı 19, (2008), s.33–52; M.Tayyip Gökbilgin, "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.2, Sayı 3–4 (1950–1951); Gyula Káldy-Nagy, "Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa", *Belleten*, C.54, Sayı 210.

(1713–1716) kadar, 164 yıl süren Osmanlı hâkimiyetinde 91 kişi, mükerrerleriyle birlikte 108 defa tayin edildi. (Ek–2) Uyvar Eyâleti'ne 22 yılda (1663–1685) 12 kişi, mükerrerleriyle birlikte 17 defa tayin edildi. (Ek–3) Beylerbeyinin ortalama görev süresinin kısalığı (18 ay) ile bölgenin siyasî, sosyal, kültürel özelliklerini ve serhâd hayatını iyi bilen kişiler olmaları genel bir eğilimdi.

XVI. yüzyılın ortalarında çoğu vezir rütbesi taşımayan ve divân paşalarından sayılmayan Budin beylerbeyleri, Osmanlı-Habsburg siyasî ve askerî mücadelesi ve diplomatik ilişkilerindeki gelişmelere paralel olarak bu yüzyılın sonlarına doğru vezir pâyesini ve yanlarında divân bulundurma hakkı aldılar.⁴ Budin beylerbeyleri, 1623–1686 arasında daimâ vezir rütbesi taşıyan kimselerdi. Osmanlı protokolünde Mısır Eyâleti'nden sonra gelen Budin'in beylerbeyleri, eski bir krallık başkentinde görev yaptıkları için yanlarında merasim birliği (*solak* ve *peyk*) yürütmek, koçulu kayığa binmek, boşalan tımarları ve yeni fethedilen topraklarda yer alan arâzileri tevcih etmek gibi imtiyazlara sahiptiler.

Budin beylerbeyleri, Macar kâtipler vasıtasıyla, Latince yaptıkları diplomatik yazışmalarda, "*Germanorum, Bohemorum et Romani Pontificis provinciarum rex*" (Roma Başpiskoposu'na ait Almanya ve Bohemya eyâletlerinin kralı) olarak andıkları Kutsal Roma Germen imparatorları ile diplomatik ilişki yürütürler ve elçilerini kabul ederlerdi. Budin beylerbeyleri, yazışmalarda "*Imperatoris Turcarum in Hungaria locumtenens*" (Pâdişâhın Macaristan'daki vekili) ve "*Potentissimi Caesaris Budae et in tota Hungaria locumtenens*" (Pâdişâhın Budin ve tüm Macaristan'daki vekili) ünvanını kullanırlardı. Budin valisi, imparatorun elçisini huzuruna kabul ettiğinde etrafında dört sancakbeyi durur, böylece vali, etrafı dört vezirle çevrili pâdişâhın Macaristan'daki vekili olduğunu vurgulardı.⁵ Budin valileri, Yahya

⁴ S.Takâts, *Age*. s.16. Sultan IV. Mehmed, bir hatt-ı hümayûnunda şöyle yazıyordu; "Budin eyâletinin sabıkâ çukadârılığımdan çıkıp Tımışvar beğlerbeğisi olan Kâsım Paşa'ya virdim. Lâkin Budin vezâretsiz olmaz, vezâret dahi ihsan eyledüm." [Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'- Nanesi, (Yay. Fahri Çetin Derin), İstanbul 2009, s. 222.]

⁵ N.Jorga, *Age*. s.70.

Paşazâde Sifalî Arslan Paşa'dan sonra diplomatik yazışmalarda Latince yerine Macarca kullanmaya başladılar.⁶

Budin beylerbeyinin görevleri arasında; sınır tespiti yapmak, Habsburg İmparatorluğu hakkında istihbarat toplamak, Habsburgların ödediği haracın tahsil etmek, vergilerin düzenlemesi, esirlerin serbest bırakılması ve esir değişimi vardı.⁷ Budin beylerbeyi, kalelerin tamiri ve bakımı, top dökülmesi,⁸ ticarî meselelerin hâlli, ihracı yasak malların ülke dışına çıkmasının önlenmesi,⁹ 5999 akçayı aşmayan boşalan tımarların tevcihi, hisar müstahfızları ve sipâh kethüdâyeri tayini¹⁰ gibi görevleri de yerine getirirdi. Yeni fethedilen topraklarda gönüllülere tımar tevcih edebilen¹¹ beylerbeyi, eyâlette mevâcip alan askerlerin yoklanması, deftere kaydedilmesi ve mevâciplerinin dağıtılmasıyla, kalelere gerekli malzeme ve mühimmatın gönderilmesinden de¹² sorumluydu.¹³ Budin'e civar eyâletler ile komşu devletler arasında yaşanan arâzi ihtilafları, yerel makamlar tarafından çözülemezse Budin beylerbeyinin hakemliğine başvurulur, Budin beylerbeyi barış görüşmelerine katılırdı. Eğri, Kanije, Bosna ve Tımsıvar eyâletlerine bağlı sancakbeylikleri boşalırsa bu görevleri tevcih edebilen Budin beylerbeyi, haklarında şikâyet olan sancakbeylerini görevden alabilirdi. Eyâlet topraklarından Habsburg Macaristanı'na yapılan akınlar da Budin beylerbeyinin komutasındaydı. Beylerbeyi, yollar ve köprülerin tamir ve bakımından da sorumluydu.¹⁴

⁶ Konu hakkında bakınız; Yasemin Altaylı, "Budin Paşalarının Macar Dilini Kullanımı", *AÜ DTCF Dergisi*, C.46, Sayı 1, (2006), s.255–269.

⁷ BOA MD No.5, Hk. 476.

⁸ BOA MD No.5, Hk. 1874.

⁹ BOA MD No.5, Hk. 1130.

¹⁰ BOA MD No.26, s.97

¹¹ *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951–952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, (Yay. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2002. Hk. 351.

¹² BOA İbnülemin tasnifi Dâhiliye No.273.

¹³ TSA E-1232, Hk. 257.

¹⁴ BOA MD No.7 Hk. 93. Ekim 1564'te Budin beylerbeyi tayin edilen İskender Paşa'ya yazılan ve beylerbeylerinin görevlerini ayrıntılı şekilde belirten bir hüküm, BOA MD No.6, Hk. 93'te yer almaktadır.

Beylerbeyleri, pâdişâhın emriyle *donanma* denilen şenlikler düzenlerdi. Donanmalarda çarşı-pazar süslenir ve herkes gücüne göre içkili eğlenceler yapardı.¹⁵ Beylerbeyi, eyâlete bağlı sancakları ziyaret ettiği zamanda, sancakbeyleri onun şerefine oyunlar ve gösteriler tertip ederdi.¹⁶

Budin beylerbeyinin hasları, XVI. yüzyıla ait kayıtlara göre 800.000 akça (1563'te Zal Mahmud Paşa), 802.026 akça (Kâsım Paşa), 900.000 akça (Hadım Ali Paşa), 913.017 akça (1579'da Kara Üveys Paşa) ve 1.200.000 akça (1574'te Sokollu Mustafa Paşa) arasında değişirken, XVII. yüzyıl ortalarında 880.000 akçaydı.¹⁷ Beylerbeylerin gelirleri, yalnız haslardan ibaret değildi. Tımar tevcihleri ile ilgili belgelerden sağlanan gelirler, gümrük gelirleri ve hediye-ler de gelirler arasındaydı.

Habsburg elçilik heyetleri tarafından Budin valilerine verilen hediyeler, önemli miktarlara ulaşıyordu. İmparator II. Rudolf'un elçisi Joachim Sintzendorff, 1577'de Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'ya 3000 taler (bir taler=60 akça), gümüş tabaklar ve bir saat hediye etmişti.¹⁸

Eyâletlerde bulunan ve *Beylerbeyi Divânı* denilen divânda, eyâletin askerî, idarî ve mâlî işleri ile eyâlette bulunan askerî şahısların işleri görüşülür ve karara bağlanırdı. *Budin Divânı*, beylerbeyi, defter kethüdâsı, paşa sancağının kadısı, 105.520 akça hassa sahip hazine defterdârı ve tımar defterdârından müteşekkildi. Eyâletin yazı işlerini defter kethüdâsı yürütürdü. Divânda ayrıca 102.899 akça hassa sahip tımar kethüdâsı, 103.420 akça hassa sahip zeâmet kethüdâsı, defter emîni, çavuşlar kethüdâsı, kapıcılar kethüdâsı, tezki-

¹⁵ Budin beylerbeyi Arslan Paşa'ya "bir gün emr-i Pâdişâh-ı zafer maktûn ile donanma emr olunur. Mutâd üzere çarşı pazar ziyet olunub herkes izhâr-ı kudret idüb ayş-u işret mecâlisi tertib olunur." [İbrâhim Peçevî, *Age*. C.1, s. 254.]

¹⁶ S.Takâts, *Age*. s.126.

¹⁷ Géza Dávid, "Incomes and possessions of the Beglerbegs of Buda in the Sixteenth Century", *Soliman le Magnifique et sons temps, Suleiman the Magnificent and His Time*, (Yay. Gilles Veinstein), Paris 1992, s.385-388.

¹⁸ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (Yayınlayan, Hazırlayan ve Notlayan Heidi Stein), (Çev. Türkis Noyan), İstanbul 2005, s.35, 70.

reci, defter kâtipleri, müteferrika ve çavuşlar bulunurdu. Bazı özel durumlarda, şehir subaşı ile âsesbaşı da divân toplantısına katılırlardı. XVII. yüzyılda; gedikli, defter kisedârı, kalâlar tezkirecisi, kalâlar yoklamacısı, rûznâmecî, nişancı, muhasebecî, tarihçi, mahlûl kâtibi, mukâtaacı, şehir emîni, şehir kethüdâsı, haraç emîni, güm-rük emîni, müfettiş, alaybeyleri, çeribaşları, asker sürücü ağalar, çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi divânda yer alırdı.¹⁹

Beylerbeyi Divânı, *Paşa Konağı'nın Divân-hâne* denilen odasında toplanırdı. Divân toplantısında, *Divân Kâtibi/Divân Efendisi* denilen görevli zabıtları tutar; çavuşbaşı, subaşı ve âsesbaşı ile çavuşlar toplantıya yardımcı olurlardı. Divân-hâne'de İstanbul'dan gelen emirlerin suretleri,²⁰ tahrir defterlerinin suretleri,²¹ hazine-i âmire gelir ve giderlerine ait defterler ile²² beylerbeyliğe ait cizye, bakâya ve umumî muhasebe defterleri²³ *defter sandıklarında* muhafaza edilirdi.²⁴

Divânda, beylerbeyinin emirlerini yerine getirmek üzere ait oldukları eyâletin adıyla anılan çavuşlar görev yaparlardı. Çavuşların yöneticileri; çavuşlar emîni, çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar kâtibiydi. *Cemaat-i Çavuşân-ı Budin* denilen Budin Eyâleti'nin maaşlı ve tımarlı çavuşlarının sayısı 1568'e kadar 50 idi. Bu sayı eyâletin işlerini görmeye yetmediğinden anılan tarihte 80'e çıktı.²⁵ Çavuşların tayini, beylerbeyinin arzı üzerine pâdişâhın be-

¹⁹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, (Yay. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), C.VI, İstanbul 2002, s.138–158; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I-III, İstanbul 2004; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul, 1986.

²⁰ BOA MD No.22, s.85.

²¹ Lajos Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterhazy 1606–1645*, Budapest 1932, s.99.

²² Lajos Fekete, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, Budapest 1955, C.1, s.374; Lajos Fekete-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Offen)1550–1580*, Türkischer Text, Budapest 1962, s.383–699.

²³ L.Fekete-G.Káldy-Nagy, *Age*, s.17.

²⁴ Gyula Káldy-Nagy, "The Administration of the Sanjak Registrations in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 21, No.2, (1968), s.216.

²⁵ BOA MD. No 7, s.865.

ratiyla olurdu. Beylerbeyi tarafından yazılan arzların İstanbul'a, Divân-ı Hümayûn'un emirlerinin de eyâlete ulaştırılması, gümrük ve iskele emniyeti, güherçile madenlerinin işletilmesi ve barut imalatı gibi görevleri yapan çavuşlar, emîn ve mültezim olarak da istihdâm edilirdi.²⁶ İdarî konular, mahkemeler ve vergi işlerinde Macarca da kullanıldığı için divânda tercümanlar da görev yaparlardı. Bazı divân üyeleri, eyâlette görevli kadılar, çavuşlar, kâtipler, vergi tahsildarları ve gümrükçülerin bir kısmı da Macarca biliyordu.

Eyâlet merkezindeki hazine görevlisi olan ve onun çıkarını temsil eden *hazine defterdârı*, ayrı bir idarî sisteme sahipti. Budin ve Tımsıvar eyâletlerinde tesislerinden itibaren defterdârlık mevcuttu. Budin Defterdârı, Kaniye, Eğri gibi civar eyâletlerden de sorumlu olabilirdi.²⁷ Malî bakımdan özerk olan eyâletin defterdârı, beylerbeyine sormadan İstanbul'dan atanır, işlerini yürütmesine beylerbeyi karışamazdı. Ancak beylerbeyi, görevde iken ölen defterdârın yerine tayin edilmek üzere bir kişiyi İstanbul'a arz eder ve tasdik edilen kişi defterdâr olabilirdi.²⁸

Hazine defterdârı, ulûfeli askerlere yapılan ödemeler başta olmak üzere eyâletin bütün masraflarını eyâletin gelirlerinden karşılar, günlük defterlerde muhasebe sistemiyle tek tek tutulan gelir ve gider kalemlerine dayanarak, yılsonunda bir bilanço (*vâridât ve masârıf-ı hizâne-i âmire-i Vilâyet-i Budin*) hazırlar ve İstanbul'a gönderir.

²⁶ 1554 yılında İstanbul'a gelen Almanya İmparatoru'nun elçisi Ogier Ghislain de Busbecq, Budin çavuşları hakkında "Buda'ya yaklaştığım zaman, Türklerin çavuş adını verdikleri kimselerden bir kaçını beni karşıladılar. Bunlar, maiyet ve hizmetkâr vazifesini görürler, sultanın ve paşaların hemen bütün emirlerini bunlar tebliğ ederler. Meslekleri, vatandaşları arasında gayet makbûl telâkki olunur" diye yazar. [Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları*, (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s.17.]

²⁷ Budin defterdârı, 1675/1676'da Kaniye ve Eğri eyâletlerinden de sorumluydu. [Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.]

²⁸ BOA *İbnülemin Tasnifi Askeriye No.805*. [Kaniye Defterdârı Derviş Ali Efendi'nin ölümü üzerine yerine eski defterdâr Derviş Efendi'nin nasb ve tayini hakkında Kaniye Beylerbeyi İbrâhim Paşa'nın arzı.]

rirdi. Gelirleri, masraflarını karşılamayan Budin Eyâleti'ne, her yıl Hazine-i Âmire'den büyük miktarda para gönderilirdi.

Defterdâr, İstanbul ile doğrudan yazışabilir, beylerbeyi ve diğer yerel idarecileri şikâyet edebilirdi. Defterdârın denetleme imkânı ve hakkı olan²⁹ beylerbeyi de yetkilerini kötüye kullanan defterdârı görevden alabilirdi. Ancak bunu İstanbul'a bildirmek zorundaydı. Defterdârlar, inşa edilecek kale ve palankalarda çalışacak cehazların temini, askerlere zâhire tedârik edilip gönderilmesi,³⁰ mevâcip alan askerlerin yoklanması, deftere kayıd edilmesi ve mevâciplerinin dağıtılması,³¹ kalelere gerekli malzeme ve mühimmatın gönderilmesi görevlerini de yerine getirirlerdi.³² Görev süresi biten defterdârın ilişki kesme işlemleri beylerbeyi tarafından yapılırdı.³³ Hazine defterdârı, has veya zeâmet, tımar defterdârı, tımar ve defter kethüdâları, zeâmet sahibiydiler.

Eyâletlerde defterdâra bağlı faaliyet gösteren hazinedarbaşı, muhasebeci, mukabelecî, mukâtaacı, tezkireci ve rûznâmecî gibi malî görevliler vardı. Bu görevlilerin zeâmet gelirleri bulunmaktaydı. Ancak malî yönetim çok iyi işlemiyor, Budin'deki hazineye vergi ve rûsumlar eksik geliyordu. İşlerini iyi yapmayan mültezimler, bu yüzden zaman zaman hapsedilmekteydiler. 1574'te Budin Beylerbeyi Sokolluzâde Mustafa Paşa'ya yollanmış bir hükümde, *"Havâss-ı hümayûna ait şehir ve köylerin halkının, mültezimlerin zulmü ve eziyeti yüzünden yerlerini terk ettikleri, mültezimlerin üstlendikleri görevleri yerine getirmediği, bu nedenle servetlerinin satıldığı, kendileri-*

²⁹ Gyula Káldy-Nagy, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkezi Yönetimin Başlıca Sorunları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.VII, Sayı 12-13, (1969), s.53. *"Budin beylerbeyi mektub gönderüb Budin'de hazine defterdârı olan Ahmed için vilâyet ahvâline ve mâl-ı mirî tahsiline vukûfu olmayıp defterdârlık uhdesinden gelmeye kâdir olmadığından...bir defterdâr lâzım olmağın..."* [BOA Kamil Kepeci, Ruûs No.239, s.259.]; *"Budin beylerbeyi Sinan Paşa mektub gönderüb Budin Defterdârı Mehmed kendi hevâsında olmağla mâl-ı mirî tahsiline mukayyed olmadığından.. defterdârlık alınıb..."* [BOA Bâb-ı Âsâfî Ruus Kalemî, No.1473, s.36.]

³⁰ BOA MD No.5, Hk. 170 [Tımsıvar defterdârına hüküm].

³¹ TSA E-1232, Hk. 257.

³² BOA İbnülemin tasnifi Dâhiliye No.273.

³³ BOA MD No.5, Hk. 222, 540 [Tımsıvar defterdârına hüküm].

nin Budin'de hapsedildiği, ancak hazinede yüzbinlerce akça açık olduğu" ifade ediliyordu.³⁴

Hassâ Mimarlar Ocağı'na bağlı olarak görev yapan ve *Mimar-ı Ka'la-ı Budin* denilen Budin mimarbaşı; eyâletteki yolların, köprülerin, kalelerin, palankaların ve sivil yapıların inşası, bakımı, onarımı ve sefere hazır hâle getirilmesinden sorumluydu. Müslüman, Balkanlı Slav veya İtalyan asıllı da olabilen³⁵ Budin mimarbaşı; kendisine bağlı mimarlar, şehirlerde bir esnaf kurumu olarak teşkilatlanmış bulunan kaldırımcılar ve beledî hizmetlerden de sorumlu olan kadıların yardımıyla toplanan taş kırıcı, taşçı, marangoz, demirci ve ırgatlara, inşaat ve onarımları yaptırırdı.

2) Sancakbeyi ve Sancakların İdarî Teşkilâtı

Sancak, eyâlete bağlı askerî ve idarî bir birimdi. Eyâletlerde temel yönetim birimi, idarî ve askerî bakımdan eyâletin alt birimi olan, arâzi ve gelir büyüklükleri; bölgenin coğrafi, jeopolitik ve etnik durumuna göre değişen *sancaktı*.³⁶ Sancak, bir idarî birim olarak tımar sistemi ile bütünlük içindeydi. Bir ya da birkaç kazâdan oluşan sancak, aynı zamanda kendine ait kanunları, vergi düzeni, gelir kaynakları ve harcama alanları bulunan bir hukukî birimdi.³⁷ Osmanlı Macaristanı'ndaki eyâletlere bağlı sancakların sayısı, genellikle fetihlerle sınırların genişlemesi nedeniyle artmış, ancak çeşitli idarî düzenlemeler de sancak sayısını arttırmış ya da azaltmıştır.

³⁴ BOA MD No.26, Hk.114'den Gyula Kâldy-Nagy, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkezi Yönetimin Başlıca Sorunları", *AÜ DTCF TAD*, Sayı 12, (1969) s. 52.

³⁵ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.702.

³⁶ Sancak hakkında bakınız; Jean Dén, "Sancak", *İA*, C.X; Aynı yazar, "Sandjak", *El*, Vol. IX; Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978; M.Z.Pakalın, Age.; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C.38, Sayı 152, (1974).

³⁷ Hemen her sancak için ayrı ayrı düzenlenmiş kanunnâmeler vardı. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.I-IX, İstanbul 1990-1996; Ö. Lütü Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları. I. Cild: Kanunlar*, İstanbul 1943.

Sancaklar, Macaristan Krallığı'ndaki *megye* denilen idarî birimlere benzetilebilir. Ancak sancakların sınırları Macar megyelerinin sınırlarına uymaz. Megyede de sancakta da merkez bir kaleydi. Bu kaleler, genellikle aynı olmakla birlikte megyede kale coğrafi olarak merkezde, sancak merkezi ise, çoğunlukla coğrafi merkezde değil sancağın içlerinde yer alırdı. Sancaklar kurulduğu sırada sınıra çok yakın olan Estergon, Solnok ve Sigetvar gibi sancak merkezleri, yeni toprakların ele geçirilmesi neticesi sancaklar genişledikçe sınırların çok gerisinde, sancağın içlerinde kaldılar.

Zaman içinde stratejik önemini kaybeden bazı sancaklar, bölündü ya da ortadan kalktı, bazıları ise birleşti.³⁸ Sancakların altında *subaşılik* denilen askerî, *kazâ/kadılık* ve *nâhiye* denilen idarî-adli birimler vardı.

Sancakların idarî ve askerî yöneticisi olan, sancaklarında saltanat vekili sayılan *sancakbeyi/mirliva*, saray görevlileri, ümera çocukları, alaybeyi, zâim, defter kethüdâsı, tımar ve hazine defterdârı gibi görevlilerden *hükûm-ü hümayûn* ile *tuğ* ve *âlem* verilerek tayin edilirdi. Sancakbeyleri, yıllık 200.000 ile 600.000 akça arasında değişen has gelirine sahiptiler. Serbest olmayan tımar arâzisinde işlenen suçlardan dolayı alınan *resm-i cürüm ve cinâyet* bedelinin yarısı da sancakbeyine aitti. Sancakbeyi sefere çıkıldığında haslarının her 5000 akçası için bir *cebeli* götürmek zorundaydı.

Sancağın korunması, düzeni ve asâyişinden sorumlu olan sancakbeyi, düzen ve asâyişi temini görevini, sancak, şehir ve kasaba subaşıları vasıtası ile yürütürdü. Sancakbeyi, sancağındaki sipâhilerin sefere götürülmesi, düşman topraklarından istihbarat toplanması, kalelerin ve personelinin teftişi, sancakta mevâcip alan askerlerin yoklanması, deftere kaydedilmesi ve mevâciplerinin dağıtılması, vergilerin tahsili, seferde ve barışta yollar ve köprülerin inşası, tamiri ve bakımı,³⁹ seferlerde orduya yiyecek, yem, odun, nal, çi-

³⁸ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s. 682.

³⁹ 1663 Uyvar Seferi sırasında Estergon Sancakbeyi Çerkes Mehmed Bey'e köprü inşası görevi verilmişti. [*İsazâde Tarihi (Metin ve Tahlil)*, (Yay. Ziya Yılmaz), İstanbul 1998, s.77.]

vi gibi maddelerin temini ve ulaştırılmasından⁴⁰ sorumluydu. Sancakbeyleri, İstanbul'a gelen Habsburg elçilik heyetlerinin ihtiyaçlarının karşılanması, güvenliklerinin temini ve gereğinde güç gösterisi yapmakla da görevliydi.⁴¹ Boşalan tımarları tevcih edebilen sancakbeyi, tımar vermek istediği şahsı, bir arzla İstanbul'a bildirir ve tasdik edilen kişi, tımarla müstahak olurdu.⁴²

XVII. yüzyılda, İstolni Belgrad ve Peçuy gibi sancakların sancakbeyleri vezir rütbesi taşımaktaydı. Vezir rütbesindeki sancakbeyleri, protokolde diğerlerinin üstündeydi. Sancakbeyinin yolsuzluk, suistimal ve yetersizlik nedenleri ile teftişi, bir başka sancağın sancakbeyi ve kadısı tarafından yapılır,⁴³ hakkındaki iddialar sabit görülenler görevden alınır. Kişilere borcunu ödemeyen sancakbeyleri de azledilebilirdi.⁴⁴

Sancak merkezlerinde *sipâhi yoklama*, *mansıp ve terakkî arzı*, *tımar* ve *cizye* defterlerinin suretleri muhafaza edilirdi.⁴⁵ Sancakbeyinin yardımcıları, kadı, naib, nâzır-ı emvâl, kethüdâ, sancakta yer alan kale ve palankaların dizdârları, alaybeyi, çeribaşı, çeri sürücü, şehir subaşı, âses subaşı, âmil ve cizye emîniydi. Sancakbeylerinin maiyetinde, "ağa" tabiri ile ifade edilen voyvoda, çavuşbaşı, kapıcıbaşı, divân kâtibi, kapı kethüdâsı, ulûfecibaşı, mîrâhur, çaşnigirbaşı gibi görevlilerle, çok sayıda "âdemler" bulunmaktaydı.

Bir sancaktaki tımarlı sipâhilerin en yüksek amiri, *miralay* da denilen *alaybeyi* idi.⁴⁶ Genellikle sancak sipâhilerince *zaimler* arasın-

⁴⁰ TSA E-12321. Hk. 175; BOA MD No.5, Hk. 1662, 1665, 1701, 1797 [Ösek, Sirem ve Pojega sancakbeylerine yazılan hükümler].

⁴¹ 17 Şevval 973/7 Mayıs 1566'da Semendire sancakbeyine yazılan hükümde "Budın beylerbeyi tarafından İstanbul'a gönderilen Habsburg elçisinin Belgrad'a geldiği zaman her türlü ihtiyacının temini ve elçi Belgrad'a ulaştığı zaman, ordusunu asker sayısının çokluğunu görebileceği bir yerde tutması" emredilmişti. [BOA MD No.5, Hk. 250].

⁴² BOA İbnülemin Tasnifi Askeriye No.667, 2181.

⁴³ BOA MD No.5, Hk. 296. [Zaçesne sancakbeyinin teftişi hususunda Pojega sancakbeyi ve kadısına yazılan hüküm].

⁴⁴ BOA MD No.5, Hk. 759.

⁴⁵ L.Fekete, Age. C.1, s.176, 338, 356, 402, 520, 540.

⁴⁶ Ö. L. Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I, İstanbul 1943, s.287.

dan seçilen, beylerbeyi veya sancakbeyinin arzıyla tayin edilen, serbest tımar tasarruf eden, tımar ve zeâmet gelirine sahip olan⁴⁷ alaybeyleri, sancakbeyi ile birlikte sefere katılırlardı. Alaybeyi, sancakbeyinin sancakta kaldığı hâllerde sipâhileri sefere götürür,⁴⁸ sefer sırasında zâhire temini ve gemi yapılmasına nezâret eder,⁴⁹ sipâhiye tımar ve terakkî verilmesi için beylerbeyine teklifte bulunurdu.

Nâhiyelerdeki tımarlı sipâhilerin amiri *çeribaşı* idi.⁵⁰ Serbest tımar tasarruf eden ve başlıca görevleri; nâhiyede asâyişi sağlamak, seferde tımarlı sipâhi ve cebelileri toplamak, muhafaza hizmetlerinde eşkinci çıkarmak olan *çeribaşı*ların emrinde birkaç tane *çeri sürücü* görev yapardı.

Sancaklar, daha küçük idarî alt birimler olan *subaşı*lıklardan meydana geliyordu. *Zaim-ül vakt* olarak da geçen *subaşı*, sancakbeyine ait "*umûr-ı örfiyyeye müteallik*" bütün yetkileri, sorumluluk sahasında kullanabilirdi. Tımar sahibi olan, kasabalarda oturan ve görevleri kadıların denetimi altında bulunan *subaşı*lar, yetki alanında yer alan köylerde oturan sipâhilerin de komutanıydı. Ancak yetki alanı içindeki bazı dirliklere *subaşı* müdahale edemezdi. Bunlara *serbest dirlik* denilirdi. *Subaşı*lar; köy, kasaba, kazâ ve sancak merkezlerinde emniyet ve asâyişi sağlamaktan da sorumluydu.⁵¹

3) Kadı ve Kazâların Teşkilâtı

Osmanlı Macaristanı'nda XVI. ve XVII. yüzyılda kazâ, sancak ve eyâlet kadıları bulunmaktaydı.⁵² Kadılık kurumunun esasını,

⁴⁷ BOA MD No.5, Hk. 121.

⁴⁸ BOA MD No.5, Hk. 373.

⁴⁹ BOA MD No.5, Hk. 1455.

⁵⁰ Abdülkadir Özcan, "Çeribaşılık Müessesesi", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (1991), s.196–203; Aynı yazar, "Çeribaşılık", *TDVİA*, C.VI-II.

⁵¹ Mücteba İlgürel, "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, Vol. VII, (1983), s.251–262; Aynı yazar, "Subaşı", *TDVİA*, C. 37.

⁵² Osmanlı kadısı hakkında bkz. Feda Şamil Arık, "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi," *OTAM*, Sayı 8, (1997); Ebû'lulâ Mardin, "Kadı", *İA*, C.VI; İlber Ortaylı, *Hukuk*

sancak sınırları içinde yer alan *kazâ* ya da *kadılık* denilen ve Osmanlı belgelerinde *nefs* olarak belirtilen bir şehir veya kasaba ile ona bağlı birçok köyden meydana gelen adli ve idarî bölge teşkil ederdi. Bazı sancaklarda birden fazla kazâ vardı. Her kazâ, doğrudan Divân-ı Hümâyûn'a bağlıydı. Sancak merkezinin kazâ kadısı *sancak kadısı*, eyâletin/vilâyetin merkez kazâ kadısı *vilâyet kadısı* olarak adlandırılırdı. *Mevleviyet kadılar* denilen büyük vilâyet kadıları, günde 300–500 akça almaktaydılar. Budin kadılığı da bir mevleviyetti.⁵³

Kazânın idarî ve adli yöneticisi olan *Kadı*, pâdişâh beratıyla tayin edilirdi. Kazâlarında hem devletin, hem de halkın temsilcisi olan, adli işlere bakan bir yargı adamı, beledî ve mülkî işlere bakan bir yerel yönetici olan kadılar, *nefs* denilen şehir veya kasabada oturlardı. Görev süreleri genellikle bir yıl olan kadılar, beylerbeyine sorulmadan İstanbul'dan tayin edilirdi. Ancak beylerbeyinin kadıları denetleme imkânı vardı.

İlk Budin kadısı, 1541'de 500 akça *yevmiye* ile tayin edilen Hayrûddin Efendi idi. Eğri kadısının yıllık maaşı 4000 akçaydı. Osmanlı ilmiye ve adliye hiyerarşisinde yıllık maaşı 4000 akça olan kadılar için *rütbe-i Eğri* deymi kullanılırdı. Tımsıvar Eyâleti'ndeki Çanad kadısının yıllık maaşı 3000 akçaydı. Osmanlı ilmiye ve adliye hiyerarşisinde yıllık maaşı 3000 akça olan kadılar için *rütbe-i Çanad* deymi kullanılırdı. Pâdişâh hassı olan ve Müslüman nüfus yaşamayan Kovin, Keçkemmet ve Yazberen şehirlerinde, mukâataaların teftişi ve Hristiyan halk için kadılık tesis edilmişti. Kovin, Keçkemmet ve Yazberen kadılarının yıllık maaşı 3000 akçaydı. Bu kadılıklar, XVII. yüzyılın başında kaldırıldı. Osmanlı Macaristanı'ndaki bütün kadıların âmiri, Rumeli kazaskeriydi.

Kadıların esas görevi, sivil halkın kendi arasındaki ve resmî mercilerle olan adli, idarî, malî davalara bakmak, emirle ve beylerbeyi nezâretinde hakkında şikâyet olan sancakbeylerini teftiş et-

ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, Ankara 1994; M.Z. Pakalın, *Age.*; M. Sertoğlu, *Age.*; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s.83–144.

⁵³ Lajos Fekete, *Buda and Pest Under Turkish Rule*, Budapest 1976, s.32.

mekti. Kadılar; menzil seçimi, görevlilere menzillerde at temin edilmesi,⁵⁴ ordunun geçeceği yolların ve köprülerin yapımı, açılması ve bakımı, iskelelere gelen mallara ait defter tutulması ve hüccet verilmesi,⁵⁵ mukâataaların müfettişliğini ve nâzırlığını üstlenmek, tedâvüldeki paranın ayarını korumak, İstanbul'a gelen Habsburg elçilik heyetlerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliklerinin temininden de sorumluydu.⁵⁶ Doğal âfetlerden zarar gören halkın ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması, cizye ve avânz vergileri ile kürekçi bedelinin tahsili, acemi oğlanı toplanması, seferde orduya zâhire temini, şehirlerin düzen ve temizliği, narh ve ücretlerin tespiti, pazarların kurulması ve denetlenmesi de kadıların görevleri arasındaydı.

Kazâ merkezlerinde mahkeme binasında ya da kendi hânelelerinde görev yapan kadılara yargı görevlerinde, mahkeme kâtibi, mülâzım, kethüdâ, muhızırbaşı ile emrindeki muhızırlar, âsesbaşı ile emrindeki âsesler, beledî görevlerinde ise şehir kethüdâsı, şehir subaşı/sı/mirî subaşı, muhtesib, pazarbaşı, mimarbaşı, çöpçübaşı ve esnaf kethüdâsı yardımcı olurlardı.

Gayrimüslimler işlerini halletmek için kadıya gitmek zorunda değillerdi. Ancak Macar köylülerin çoğunun haklarını Osmanlı mahkemelerinde araması, kadıların Macarca bilmelerini ya da mahkemede Macarca bilen kâtibler ve tercümanlar kullanılmasını gerekli kılıyordu.⁵⁷ Kadı, alım-satım sözleşmesini sicile kaydeder, taraflara bunun suretini verir ve kopya başına 12 akça alırdı. Kadı hüccet için de 32 akça alırdı. Ancak Keçkemetsi şehir zabıt defterine göre bu rakamların birkaç mislinin alındığı da olurdu.⁵⁸

⁵⁴ BOA *İbnülemin tasnifi Dâhiliye No. 632*. [Budin ile İstanbul arasındaki kadılara, önemli ve acil bir görevle Budin'e giden Yeniçeri Mustafa ve İbrahim'e her menzilde bargir hazırlanması hakkında ferman.]

⁵⁵ BOA *İbnülemin tasnifi Maliye No. 303*.

⁵⁶ 13 Muharrem 973/10 Ağustos 1565'te İstanbul'dan Budin'e varıncaya kadar yol üzerindeki kazâların kadılarına yazılan iki hükümde Beç elçisinin adamlarına, bedelini ödemeleri şartıyla yemek, yem ve kılavuz tedarikinde yardımcı olunması, can ve mal güvenliklerinin sağlanması emredilmişti. [BOA MD No.5, Hk.15].

⁵⁷ S.Takáts, *Age*. s.23.

⁵⁸ Géza Fehér, "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Pâdişâh Haslarına Bağlı İki Şehir", *Belleten*, C. 36, Sayı 144, (1972), s.478.

Sancak merkezleri ile kazâlarda bulunan ve *şeyhülislâm* da denilen ve esas görevi genellikle müderrislik olan bir *müftü*, hukukî-adli konularda kadılara yardım eder ve halka yol gösterirdi.

Macarca ile birlikte, eski Macar geleneklerini de öğrenen kadı ve müftülerin bilgi ve tecrübelerinden diplomaside de yararlanılırdı. Belgrad Kadısı Habil Efendi, 1618'deki barış görüşmelerinde Osmanlı heyetinde yer almış, Budin Müftüsü İsa Efendi, 1625 ve 1627'deki barış görüşmelerinde Osmanlı heyetinin başkanlığını yapmıştı.

Kazâlar, nâhiye denilen alt birimlerden/kasabalardan meydana gelirdi. Kadı, görev yaptığı kazâda bulunan her nâhiyeye naip denilen vekillerini göndererek nâhiye mahkemeleri açarlardı. Naipiler, davalara bakmak dışında katl, hırsızlık, yol kesme gibi olaylar için keşfe çıkarlardı.⁵⁹ Kadılar, hakkında şikâyet olan naipileri görevden alabilirlerdi.⁶⁰

II) Demografik Yapı

Osmanlı dönemi Macaristan tarihinin en tartışılan konularından biri, ülkenin Osmanlı fethinin ardından bir nüfus gerilemesine uğradığı ve bunun Macaristan'ın ekonomik yapısını sarsarak yıkıma yol açtığı iddiasıdır. Macar tarihçi Géza Dávid, Osmanlı Macaristanı'nın nüfusunu hesaplamaya ve Osmanlı belgeleri ile XVI. yüzyıl başlarına ait Macar kaynaklarını karşılaştırarak Osmanlı fetminden sonra ortaya çıktığı öne sürülen nüfus azalmasının derecesini tespiti çalışmıştır.⁶¹

⁵⁹ Halil İnalçık, "Mahkeme", *İA*, C.VII.

⁶⁰ *BOA MD No.6*, Hk. 153 [Tımsıvar kadısına hüküm].

⁶¹ Osmanlı Macaristanı'nın demografik yapısı hakkında en önemli çalışmalar Géza Dávid'e aittir. "Some Aspects of XVIth Century Depopulation in the Sanjaq of Simontornya", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 28, No.1, (1974), s.63-74; "Data and Continuity and Migration of the Population in XVIth Century Ottoman Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 45, (1993), s.219-252; "Demographic Trends of Urban Population in the XVIth Century Ottoman Hungary", *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*, Paris 1995, s.331-340; "16.-17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Belleten*, C.54, Sayı 225, (1995), s.341-352.

Géza Dávid'in araştırmaları, köylerin mezralaşması ve nüfusun seyrekleşmesi sürecinin, Osmanlıların Macaristan'a gelmesinden çok önce başladığını, üstelik bu durumun Osmanlı döneminde yavaşladığını ortaya koymuştur. Ayrıca mezralaşmanın, daha önce tahmin edilen sayıda köyü etkilemediğini, Uzun Savaş'ta köylerini ve tarlalarını terkederek Habsburg Macaristanı'na sığındığı söylenen köylülerin çoğunun, eski köylerine yakın bölgelere yerleştiklerini veya yeni köyler kurduklarını göstermiştir.

XV. yüzyılın sonunda Macaristan Krallığı topraklarında yaşayan nüfus 3,1–3,5 milyon kadardı. XVI. yüzyılın sonunda ise Osmanlı Devleti, Erdel Prenslığı ve Habsburg İmparatorluğu arasında bölüşülen söz konusu topraklarda 3,5–4 milyon nüfus yaşıyordu. XVI. yüzyılda nüfus artış oranı, Avrupa'nın diğer yerlerinden çok farklı değildi. Macaristan'ın 1683 öncesi nüfusu 3,6 milyon kadardı. Nüfustaki azalmanın en önemli sebepleri; XVII. yüzyılda kışların çok soğuk ve uzun geçmesi, kıtlıklar, 1566, 1572, 1576, 1653–1655, 1660–1666, 1676–1678 yıllarındaki veba salgınları ile yıllar boyu süren savaşlardı.⁶²

İkinci Viyana Kuşatması öncesi, Osmanlı Devleti'ne doğrudan bağlı olan Budin, Tımsıvar, Eğri, Kaniye, Varad ve Uyvar eyâletlerinde 120.000 km² yüzölçümü üstünde 50–100.000'i Müslüman 1.000.000 kadar, tâbi bir devlet olan Erdel Prenslığı'nda 60.000 km² yüzölçümü üstünde 800–900.000 nüfus yaşıyordu. Habsburglara ait Macar topraklarında ise 120.000 km² yüzölçümü üstünde yaklaşık 1.800.000 nüfus yaşamaktaydı.

⁶² Kışların çok soğuk ve uzun geçmesi Osmanlı belgelerinde de yer bulmaktadır; "Bu mahalde bir mertebe yağmur ve badeli her-vechle kar yağmışdır ki, elli altmış yıldan berü bu cânibde bu vechile kış olmuş değildir." [Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhisler (1597–1607), Haz. Cengiz Orhonlu, İstanbul 1970, s.45]; Çağdaş bir gözlemci olan Evliyâ Çelebi, kışların aşırı soğuk ve uzun geçmesi ile kıtlıkları çok güzel anlatmaktadır. "Ve bu mahallerde kış yakın gelüp azim soğuklar olduğundan ve yanup yakılmış yerler olduğundan asla ve katâ me'kûlât u meşrûbât kısmından bir dâne-i luntâ ve bir demet gendiim ve şa'ir ve gayri metâ buriyâ-yı hasir bulunmayup azim kıtlıklar ve kışlar oldu." [Evliyâ Çelebi, Age. C.VI, s.52].

III) Kent ve Köy Hayatı-İktisadî ve Malî Durum

Macaristan, Osmanlı hâkimiyeti öncesi feodalite ve kırsal ekonominin hâkim olduğu bir ülkeydi.⁶³ Geniş topraklara sahip feodal soylular, XIII. yüzyılda yüzlerce şato ve malikâne yaptırdılar.⁶⁴ Kral I. Károly Róbert (1310-1342), feodal soyluların gücünü kırmak için özel topraklara karşı seferler düzenledi ve mülkiyet ilişkileri alanında reform yaptı. Ancak Kral Zsigmond, el konulan mülklerin büyük kısmını feodal soylulara geri verdi.

XIV.-XV. yüzyıllarda ülkede giderek kökleşerek, kendi düzenlerini ve kültürlerini yaratan feodal soylular, XVI. yüzyılda bir kısmı Osmanlı kale ve palankaları hâline gelecek, bir kısmı da Osmanlılar tarafından yerle bir edilecek şatolarının çevresindeki geniş arâzilere, çok sayıda köye ve serf statüsünde köylüye sahiptiler.⁶⁵ Tarımda yaratılan artıdeğerin büyük kısmı, para değil mal cinsinden olduğu için satılmadıkça fazla işe yaramıyordu. Her yıl, St. Marten, St. Péter ve St. György günlerinde pazar kurulan, zanaat ve ticaretin gelişmiş olduğu Esztergom, Szolnok, Gyöngyös, Kecskemét, Tolna, Miskolc, Ráckeve gibi Ortaçağ pazar kasabaları, artıdeğeri satın alan ya da kendi ürünleri ile takas eden tüccar ve zanaatkârları destekleyerek büyüdü.

⁶³ Ortaçağ'dan Osmanlı fethine kadar Macar ekonomisi ve feodal düzeni hakkında bakınız; Iván Bertényi, "Hungarian Culture in the Middle Ages", *A Cultural History of Hungary*, (Ed. László Kósa), Budapest 2001, s.60-153; Daniel Chirot (Ed.), *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics and Politics from the Middle Ages Until the Early Twentieth Century*, Berkeley 1989, P.Engel, Age; Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary, 1000-1437*, Budapest 1986; Zsigmond Pal Pach, "En Hongrie au XVIe siècle: L'activité commerciale des seigneurs et leur production marchande", *Annales ESC*, Vol. I, (1966), s.1212-1231; Aynı yazar, "The Development of Feudal Rent in Hungary in the Fifteenth Century", *Economic History Review*, Vol. 19, No.I, (1966), s.1-14; Leonid Zytkowicz, "Trends of Agrarian Economy in Poland, Bohemia and Hungary from the Middle of the Fifteenth to the Middle of the Seventeenth Century", *East-Central Europe in Transition. From the Fourteenth to the Seventeenth Century*, (Ed. A.Maczak, P.Burke, H.Samsonowicz), Cambridge 1985, s.59-83.

⁶⁴ Konu hakkında bakınız; Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000-1437)*, Budapest 1986. Aynı yazar, "The Aristocracy in Medieval Hungary", *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary*, London 1986.

⁶⁵ László Makkai, "Agrarian Landscapes of Historical Hungary in Feudal Times", *Studia Historica*, Vol. 140, (1980), s.5-18.

Mezőváros ya da Latince *Oppidum* denilen, Kral'a bağlı, surlarla çevrili olmayan, sakinlerine çeşitli imtiyazlar ve muafiyetler tanıyan, yaklaşık 800–1000 nüfusun yaşadığı; Gyöngyös, Tolna, Kecskemét, Miskolc ve Ráckeve gibi pazar kasabaları, köylüler için çekim merkezi hâline geldi. Oppidumlar, Osmanlı çağında genellikle *pâdişâh hassı/havâss-ı hümayûn* konumundaydı. Pâdişâh ve beylerbeyi hassı olan kasaba, varoş ve köyler bütün vergilerini götürü (*ber vech-i maktû*) öderlerdi. Verginin belli bir miktarı (*kesim*), para ile ödenir, kalanı; un, buğday, arpa, çavdar, yulaf, tereyağı, bal, kasaplık hayvanlar, süt ürünleri, odun ve kuru ot olarak verilir.

Yılda birkaç kez kurulan pazarlarda, tezgâh ve arabalarda mallarını satan seyyar satıcılar, küçük şehir tüccarları, zanaatkârlar, sebze, meyve, yumurta ve peynir gibi ürünlerini satan köylüler bir araya gelirdi. Bu pazarların büyük bölümü, Osmanlı döneminde devam etti. Macaristan'daki sancaklara ait Osmanlı kanunnâmeleri, söz konusu esnaf ve zanaatkârlar hakkında çok sayıda hükümü ihtiva eder.

Feodal soylular, XIII.-XV. yüzyıllarda tarım ürünlerini pazarda satmak için kendi üretim hacimlerini genişlettiler. Emeğe bağlı işler ve angaryalar çok arttı. Feodal angaryalar ve vergilerin ağırlığı yüzünden, Kral Zsigmond döneminde ilk köylü ayaklanması Erdel'de çıktı. XVI. yüzyılın başında ticaret yollarının da değişmesi nedeni ile⁶⁶ ülkenin iktisadî durumunun daha çok bozulmasının etkisiyle köylüler, feodal soylulara karşı 1514 yazında György Dózsa önderliğinde son kez ayaklandı. Ayaklanma, István Szapolyai tarafından çok kanlı şekilde bastırıldı.

Köylüler; angaryalar, vergi yüklerinin artması, savaşlar, kıtlık ve salgın hastalıklar yüzünden köylerini boşaltarak kasabalara çekildiler. Bazı köyler tamamen ortadan kalktı. Boşalan köyler, ancak Osmanlı döneminde Balkanlar'dan gelen Sırp, Hırvat ve Boşnakların iskânı ile 1570'lere doğru dolacaktı.

⁶⁶ Zsigmond Pal Pach, "The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th Centuries", *AHASH*, Vol. 14, Nos 3–4, (1968), s.287–321.

Osmanlı Macaristanı'nın iktisadî ve malî durumu ile demografik yapısı hakkında en önemli kaynaklar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve Ömer Lütfi Barkan'ın "*Türk arşivlerinin en kıymetli hazinesi*" olarak söz ettiği⁶⁷ *mufasssal, icmal ve evkaf* tahrir defterleri ile *tımar ruznamçe* ve *tımar tevcih* defterleridir.

Tahrir defterleri, XV.-XVI. yüzyıllarda, tımar sistemi uygulanan bölgelerde, vergi mükelleflerine ait bilgileri, bunların yaşadıkları yerlerden toplanması beklenen vergileri, söz konusu vergilerin kimin tasarrufunda olduğunu tespit eden ve sancak esasına göre düzenlenen resmî belgelerdi.⁶⁸

Tahrir yapmanın gayesi, fethedilen topraklardaki nüfusu ve gelir kaynaklarını tespit ederek bunları, hizmetleri karşılığı devlet görevlilerine, kişi ve vakıflara, maaş, mülk ve gelir olarak dağıtmaktı. Tahrir defterlerinin sınır belirleme ve arâzi ihtilaflarının çözümlenmesinde hukukî işlevi de vardı. Köy arâzileri, tarla, merâ ve ormanların sınırları defterlerde titizlikle belirtildiğinden dolayı, ortaya çıkan sınır ve arâzi ihtilaflarında kadılarca kullanılır ve taraflara *sınırnâme* verilirdi.

Osmanlılar, büyük bir bürokratik titizlik ve ciddiyetle yapılan tahrirlerle, fethettikleri toprakların kadastroğunu çıkarttılar, kaynaklarını yeniden dağıttılar, kanunlarını düzenlediler. Bu, Kanûnî Sultan Süleyman ve halefleri ile Osmanlı devlet adamlarının ger-

⁶⁷ Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri I*, Ankara 1988, s. 3.

⁶⁸ Bu malzeme için bakınız; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arâzi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İFM*, C.I/1, (1940), s.20-59, C.II/2, (1941), s.214-247; Aynı Yazar, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Toplumunu", *Türkiyat Mecmuası*, CX, (1953); Géza Dávid, "Maliye Tarihi Kaynağı olarak Tımar Defterleri", *TDA*, Sayı 87, (1996), s.221-237; Aynı Yazar, "Tahrir Defterlerinin Neşri Hakkında Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*, C.13, (1993); Lajos Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", (Çev. Sadrettin Karatay), *Bellekten*, C.11, Sayı 42, (1947), s.299-328; Nejat Göyünç, "Tımar Tevcihleri Hakkında", *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri Bildirileri*, İstanbul 1995, s.67-74; Aynı yazar, "Tımar Ruznamçe Defterleri'nin Biyografik Kaynak Olarak Önemi", *Bellekten*, C.60, Sayı 227, (1996), s.127-138; .; Gyula Káldy-Nagy, "The Administration of the Sanjak Registrations in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 21, No.2, (1968), s.181-223.

çekçi ve ihtiraslı Orta Avrupa politikaları ve hedeflerinin idarî bir sonucuydu.

Osmanlı Macaristanı'nda iktisadî ve askerî yapının temelini tımar sistemi oluşturunuyordu. Bu sistemin düzenli ve sağlıklı işlemesi, tımara tahsis edilmiş topraklardan sağlanacak vergilerin iyi bilinmesine bağlıydı. Bu nedenle tahrirlere ihtiyaç vardı. XVII. yüzyılda tımar sisteminin eski önemini kaybetmesi ile tahrir usûlünün, Uyvar gibi yeni fethedilen yerlerde yapılan sayımlar dışında terk edilmesi de tımar sistemi-tahrir ilişkisinin bir göstergesidir.

Tımar, geçimlerini ya da hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere birtakım askerlere ve resmî görevlilere, belli bir bölgede, gelirlerini kendi nam ve hesabına tahsili yetkisiyle birlikte tahsis edilen, senelik geliri 20.000 akçaya kadar olan dirliklerdi. Tımar sahibine *ehl-i tımar* ya da *tımarlı sipâhi* denirdi. Devletin ücretli askerleri, üç ayda bir *ulûfe* adı altında maaş alırken tımarlı sipâhi, maaşa karşılık belli bir köy ya da mezranın gelirini alırdı.

Tımarlar, *tezkireli tımar* ve *tezkiresiz tımar* olarak ikiye ayrılırdı. Geliri düşük olup beylerbeyi beratıyla verilen tımarlara tezkiresiz tımar, geliri yüksek olup beylerbeyi tezkiresi ile Divân-ı Hümayûn tarafından verilen tımarlara tezkireli tımar denilirdi. 5999 akçaya kadar geliri bulunan tımar, tezkiresiz tımar sayılırdı. Budin ve Tırnışvar eyâletlerinde tezkireli tımarlar, 6000 akça ve daha fazla gelire sahip tımarlardı.⁶⁹ Bir başka tımar ise kalelerde görevli askerlere verilen *müstahfız tımarları* idi. Bu tımarların geliri, bizzat seferlere katılan tımarlı sipâhîlere verilen tımarlara göre daha azdı.

Tımar sahibi Müslüman sipahiler, kalelerde ve civar kasabalarda ikâmet ediyorlardı.⁷⁰ Osmanlı Macaristanı'nda tımar sahiplerinin bir bölümü, Osmanlılarla birlikte bölgeye gelen Slavlar,⁷¹ Ya-

⁶⁹ Coşkun Üçok, "Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, Sayı 4, (1944), s.537.

⁷⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi. Cilt I 1300-1600*, İstanbul 2000, s. 367.

⁷¹ G.Káldy-Nagy, *Kanîni Devri Budin...*, s.23, not. 7, s.66, not 89, s.361, not. 464, 465; Aynı Yazar, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.28.

hudiler, bazıları da daha önce fief sahibi olan ve Osmanlı hizmetine girdikleri için mükâfatlandırılan Macarlardı.⁷²

Budin ve Tımsıvar eyâletlerinde, 1631'te toplam 8050 tımar vardı.⁷³ Yeni bir pâdişâh tahta çıktığında tımar ve zeâmet sahiplerinin berâtları yenilenirdi.⁷⁴ Halka zulmettikleri iddia edilen tımar sahiplerinin teftişi,⁷⁵ has emînleri, zâimler ve tımarlı sipâhilerin topraklarına yerleşen eşkıyalarla işbirliği yaparak halka zulmetmesinin önlenmesi, sancakbeyinin göreviydi.⁷⁶

Macarların yaşadığı köyler, krallık döneminde olduğu gibi erkeklerin aralarından seçtiği *biro* denilen köy kethüdâları tarafından idare ediliyordu. Osmanlı idarecileriyle Macar köylü arasında aracılık eden birolar, fertlerin ne kadar vergi ödeyeceğini belirlemek, köylerin vergilerini toplamak, bu vergileri Osmanlı makamlarına teslim etmek, fermanların halka duyurulması ve uygulanması için gerekli düzenlemeleri yapmak ve köylülerin yaşadıkları yerleri terk ederek başka yerlere gitmesine engel olmaktan sorumluydular.⁷⁷ Seferler sırasında ordunun ihtiyacını karşılamak, askerî birliklerin iâşesi, resmî görevlilere at ve araba temini de biroların görevlerindendi. Osmanlı Devleti'nin kendi adamları gözüyle baktığı, verdikleri hizmete karşılık cizye ve resm-i kapı vergisinden muaf olan, ancak ağnam resmi veren biroların bazısı, Osmanlı yönetiminden tımar almışlardı.⁷⁸

⁷² Géza Dávid, "Osmanlı Avrupa'sında yönetim", *Kanûni ve Çağı. Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, (Yay. M.Kunt-C.Woodhead), İstanbul 2002, s.84-85; G.Káldy-Nagy, *Age*. s.363, not. 468, s.364, not 469.

⁷³ Gábor Ágoston, "Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary", *A Millennium of Hungarian Military History*, (Ed. Béla Király-László Veszprémy), Boulder 2002, s.94.

⁷⁴ BOA MAD No.15505 [Budin ve Tımsıvar'daki tımar ve zeamet sahiplerinin isimlerini ve cülûs-ı hümayûn münasebetiyle beratlarının yenilenmesi talebini hâvi tımar ve zeâmet defteri.

⁷⁵ BOA, MD No.5, Hk. 697 [Pojea sancakbeyine hüküm]

⁷⁶ BOA, MD No.5, Hk. 769 [Sekçöy sancakbeyine hüküm]

⁷⁷ H.İnalcık, *Age*. s.366.

⁷⁸ G.Káldy-Nagy, *Age*. s.66, not. 90, s.114, not 134; L.Fekete, *Agm*.

Rácların yaşadığı nâhiyeler, *kinez* adı verilen nâhiye kethüdâları, köyler ise *piremikür* denilen köy kethüdâları/muhtarlar tarafından yönetiliyordu. Nâhiye ve köyün erkeklerinin kendi aralarından seçtikleri, birolarla aynı görevleri yapan, hizmetleri karşılığında cizye ve ispençe vergisinden muaf olan knezlerin bazıları, Osmanlı yönetiminden tımar almıştı. Piremikürler de cizye vermek şartıyla avânz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye vergilerinden muaftılar. Halktan haksız yere vergi alan ve fesat çıkaran piremikürler, sancakbeyi ve kadı tarafından teftiş edilir ve cezalandırılırdı.⁷⁹

Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcında, yerel Osmanlı idarecileri ile Macar köylüler arasındaki ilişkiler çok azdı. Yerli halk, kalelerde üstlenen Osmanlı garnizonlarına yiyecek, hayvan yemi, odun temini ve nakliye görevini yerine getiriyordu. Köylerle, küçük kasabaların ödeyecekleri vergilerin miktarı ve diğer yükümlülükleri, tahrir defterleri hazırlanmadan birolar ve güvenilir kişilere danışılarak *ber vech-i tahmin* yöntemiyle/tahminle belirlenmişti.

Bu yöntem, sınıra yakın köylerle Osmanlı kaynaklarında *iki kılıç altında* diye belirtilen Hristiyan/Macar halkı, hem Osmanlı hazinesine, hem de Kraliyet Macaristanı'nda yaşayan eski feodal beylerine vergi veren/çifte vergilendirilen *condominium*⁸⁰ denilen köylerde süregeldi. Tahrirleri yapan, *muharrir-i memleket* ya da *ilyazıcı* adlı görevliler, askerlerin eşliğinde bile kalelerden çok uzaklarda bulunan köylere gitmeye cesaret edemezlerdi.⁸¹ Habsburg Macaristanı'ndaki sınır köyleriye, genellikle Alman-Macar sınır birliklerinin geçimine tahsis edilmişti.

Toprağı süren, ekip biçen ve vergi ödeyen, köylüler farklı şartlarda yaşamaktaydılar. Serflik yaygın değildi. Osmanlı Macarista-

⁷⁹ BOA, MD No.6, Hk. 257.

⁸⁰ Hem Osmanlı hazinesine hem de Habsburg Macaristanı'nda yaşayan eski feodal beylerine vergi veren/çifte vergilendirilen *condominium* şehir ve köyler hakkında en önemli çalışma; Klára Hegyi, "Le condominium hungaro-ottoman dans les eyâlets hongrois", *Actes du 1er Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*, Sofya 1969, s.593-603.

⁸¹ Gyula Káldy-Nagy, "The Administration of the Sanjak Registrations in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 21, No.2, (1968), s.189.

nı'nda köylülerin bir bölümü toprağa bağlı değildi. Ebussuud Efendi tarafından kaleme alınan Budin Kanunnâmesi'nin başında bulunan mukaddimede; tarım arâzilerinin mülkiyetinin mirîye (devlete) ait olduğu, bu arâzileri ekip biçen köylülerin toprağın kullanım hakkına sahip olduğu, öşür ve diğer vergileri ödemek şartı ile istediğini ekip biçeceği, işlediği toprakların ölünce oğullarına geçeceği, oğulları yoksa başkasına verilebileceği belirtiliyordu.⁸²

Zeâmet ve tımara tahsis edilmiş köylerdeki arâzileri işleyen köylüler ise toprağa bağlıydı. Zeâmet ve tımar sahipleri, reâyânın yerlerinde kalmasını, toprağı işlemesini ister, köylerini terk etmesine izin vermezlerdi. Çünkü toprak, ancak üzerinde köylü çalışırsa gelir getiriyordu. Zeâmet ve büyük tımar sahipleri, harman ve bağ-bozumu zamanı toplanan öşürlerle, ilkbaharda ve sonbaharda nakden alınan aidatların tahsil edilmesinde kâhya ve Macarca *vajda* denilen görevlileri istihdâm ederler, küçük tımar sahipleri ise gelirlerini kendileri toplarlardı.

Devlet, hayvancılık ürünleri (deri, yün) ve tuz gibi mallara el koyabilir, mecburî mübayaa yoluna gidebilirdi. Şehirlerin ve kalelerdeki garnizonların beslenmesi için gerekli et, yağ ve tahıl gibi gıda maddeleri, köylerden tahıl vergisi toplamakla görevli voyvodalar tarafından toplanarak şehirlere ve kalelere sevk edilirdi. Köylüler, ordu sefere çıktığında ürünlerini kadılar vasıtası ile ordunun geçeceği güzergâha götürür ve narh üzerinden satarlardı. Köylüler,

⁸² “ve ziraat ve hîrâset id egeldükleri tarlaları dahî ellerinde mukarrer ola. Lâkin zikrolunan malları gibi mülkleri olmayub belki sâir memalik-i mahmiyyede arz-i mîrî demekle mâruf olan arâzi-i memleket gibi rekabe-i arz beyt ül-mâl-i müslimînin olub âriyyet târikiyle reâyâ tasarrufunda olub envaî hububdan ve sâir mezruatdan her ne dilerler ise eküb biçüb öşîr adına olan harâc-i mukasemesin ve sâir hukukun edâ idiib nice dilerler ise istiğlâl iderler. Mâdan ki arz-i tâtil itmeyüb kemâyenbağı ziraat ve hîrâset ve tamir ideler ve bî kusur hukukin edâ ideler kimesne dahl ve teâruz eylemeye. Fevt oluncaya değin tasarruf ideler fevt oldukda ogulları kendiler makamına kaim olub tafsîl-i mezkûr üzerine tasarruf ideler. Ogulları kalmaz ise sâir memalik-i mâmure arâzisi iislibu üzerine hariçden tamire kâdir kimesnelere ücret-i muaccelesi alınub tapuya virile. Anlar dahî tafsîl-i sâbık üzerine tasarruf ideler”. Budin Kanunnâmesi, [Ö.Lütfi Barkan, XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları C. I, Kanûnlar, İstanbul 1943, s. 296 vd.]

kadı ve naibi, tahrir emîni ve kâtibi, cizye, ispence ve ağnam vergisi tahsildârları gibi memurlarla irtibatlıydılar.

Kraliyet Macaristanı'ndaki soylular, XVI. yüzyıl sonlarından başlayarak kendi arâzilerini oluşturdular. Bu arâzilerde yaşayan köylülerden sağlanan ücretsiz işgücü sayesinde üretim miktarı artan tarımsal ürünleri piyasaya sundular. Bu örnek, Osmanlı Macaristanı'ndaki tımar sahipleri tarafından izlendi.⁸³ Çiftçilerin pâdişâh haslarına tahsisini önlemek için yerel tımar sahipleri yörede yaşayan çiftçileri tahrir defterlerine kaydettirmemeye çalışırlardı. Kaydedilmemiş köylülerin büyük bölümü, doğdukları köyleri terk edip işlenecek toprak bulma ümidiyle sınır boylarına gelmiş genç ve bekâr erkeklerdi. Köyler, mezralar ve yerli halk tarafından terk edilmiş ekilebilir topraklarda bu durumda birçok kişi yaşıyordu. 1590'lardan kalma tahrir defterlerinde görülen nüfus azalması da nüfusun bir kısmının deftere kaydedilmemiş/kaydettirilmemiş olduğunu düşündürür.

Halk, mecburî işleri devlete (*hizmet-i pâdişâhî*) ve has sahibine görürdü. Mirî hububatın kale ambarlarına taşınması, seferlerde orduya erzak taşımak için araba verilmesi, devlete yapılan işlerdi. Beylerbeyi ve sancakbeyi içinse ziraî işler yapıldı. Köylülerin XVII. yüzyılın ikinci yarısında görülen şikâyetleri, hem devletin hem de sipâhinin zorunlu işgücü talep ettiğini göstermektedir. Devlet bu işgücünü kaleler, köprüler ve kamu binalarının yapımı, muhafazası ve bakımında kullanıyor, sipâhilerse köylüleri, toprağın ekilmesi, sürülmesi, biçilmesi ve asma yetiştirme işlerine zorluyorlardı.⁸⁴

Merkezî hükümet, sancakbeylerinin voyvoda, subaşı ve adamlarının pâdişâh hasları halkına musallat olup, kendi hizmetlerinde istihdâmına karşı Budin beylerbeyi ve defterdârına, "*havâss-ı hümmâyûn halkının serbest olduğunu*" belirterek,⁸⁵ "*dışarıdan taarruz edilme-*

⁸³ Klára Hegyi, "Macar Krallığı'nda Osmanlı Vergilendirmesi", *Osmanlı*, C.III, (Yay. G.Eren-E.Kuran-N.Göyünç-İ.Ortaylı-K.Çiçek), İstanbul 2000, s.148.

⁸⁴ K.Hegyi, Agm. s.148.

⁸⁵ BOA, MD No.6, Hk. 142, 143.

mesini, inşaatlarda kullanılmamasını, ücretsiz çalıştırılmamasını, ürünlerinin alınmamasını, seferlerde arabalarına el konulmamasını" emrediyordu.⁸⁶

Osmanlı Macaristanı'ndaki köylüler, 17 Şubat 1568'de imzalanan Edirne Barışı'ndan, Uzun Savaş'ın başladığı 1593'e kadar nisbeten rahat bir dönem yaşadı. Savaşlar yüzünden boşalmış olan birçok köy, bu dönemde yeniden şenlendi.⁸⁷ Ancak Osmanlı ve Habsburg Macaristanı topraklarında yer alan, *condominium* köylülerin Hristiyan halkının, hem Osmanlı hazinesine hem de Kraliyet Macaristanı'nda yaşayan eski feodal beylerine vergi ödemek zorunda olması, sınır boylarındaki sancaklarda yaşayan Macar köylülerin fakirleşmesine ve köylerinden göç etmelerine yol açtı. Uzun Savaş sırasında, Osmanlı ve Habsburg orduları arasındaki savaşlar, karşılıklı akınlar, sınır garnizonlarının saldırıları ve yağmalar, sınıra yakın bölgelerde yaşayan köylülerin hayatını çok zorlaştırdı. Köylüler, bu ağır şartlardan kurtulmak için köylerinden kaçarak tehlikesi daha az olan yerlere göç ettiler.

Zitvatorok Barışı'nın imzalanmasından sonra Budin ve diğer eyâletlerin valileri, boşalmış köylerin yeniden iskânına çalıştılar ve eski yerlerine dönen köylülere üç yıla kadar vergi muafiyeti verdiler. Reâyânın çalışıp vergilerini ödeyebilmesi ve kanunnâmelerdeki yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için eyâletlerinde huzuru temine, hem köylülerin hem de ticaret ve zanaatla uğraşan şehir ve kasabaların halkının haklarını korumaya gayret gösterdiler.

Osmanlı Macaristanı'nda köylüler, Fransız, Alman ve İtalyan ücretli işçilerinden daha iyi, burjuva devriminin başarılı olduğu İngiltere ve Alçak Ülkeler işçilerinden daha az besleniyorlardı.⁸⁸ Viyana Sarayı'nda Macar kançılıryası kâtibi olan Janos Fejerthoy, 10

⁸⁶ BOA, MD No.6, Hk. 829.

⁸⁷ Géza Dávid, "16.-17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Belleten*, C.54, Sayı 225, (1995), s.349.

⁸⁸ Lászlo Makkai, "La Structure et la productivite de l'économie agricole de Hongrie au milieu de XVII. siècle", (Ed. S.Herbst), *Spoleczestwo Gospodarka Kultura*, Warszawa 1974, s.207.

Mayıs 1551 tarihli mektubunda, *"Türk makamlarının Protestanlara karşı iyi niyetli olduğunu, Protestanlığı himâye ettiklerini, Katolik rahiplerin de yalnız İsa'nın İncil'ini vaaz etmelerini emrettiklerini, Osmanlı hâkimiyetindeki serflerin, eskiden Macar beylerin idaresinde olduğundan daha barış dolu bir hayatları olduğunu"* yazıyordu.⁸⁹

Osmanlı Macaristanı'ndaki köylere dair, Viyana'dan İstanbul'a gelen Habsburg elçilerinin gözlemleri bulunmaktadır. 1584'te İstanbul'a gelen Heinrich von Liechtenstein, *"Estergon'dan Belgrad'a kadar çarşılarında her şey bulunabilen ve halkı Protestan kiliselerinde istediği gibi ibadet eden kalabalık Macar köyleri gördüklerini, kalabalık bir Protestan Macar şehri olan Tolna'da her şeyin alınıp satıldığını"* yazar.⁹⁰ 1666'da İstanbul'a gelen Kont Walther Leslie ise *"Estergon ile Belgrad arasında kalabalık ve iyi durumda köyler gördüklerini, bu köylerin son savaşta Türklerin emrine parasıyla üç hayvanla çekilir 18.000 araba verdiklerini"* ifade etmektedir.⁹¹

XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Macaristanı, Erdel ve Habsburg Macaristanı'nda 3,5-4 milyon kişi yaşıyordu. Ancak bu topraklarda 1683 öncesi yaşayan nüfus 3,5 milyon kadardı. Nüfustaki azalmanın en önemli sebepleri; XVII. yüzyılda kışların çok soğuk ve uzun geçmesi, kıtlıklar, 1653-1655, 1660-1666, 1676-1678 arasındaki veba salgınları ve yıllarca süren savaşlardı.

İlkel yöntemlerle yapılan tarım, hava şartlarına fazla bağlıydı. Ortaçağ teknikleri kullanılan tarımda basit ahşap saban hâkimdi. Şehirlerde faaliyet gösteren demircilerin saban tamiriyle uğraşmaları, gümrük kayıtlarında yer alan Almanya'dan saban demiri ve tarım aletleri ithalatı ile birlikte düşünülürse, en azından şehirlere yakın köylerin ve mülklerin bir bölümünde tarım aletlerinde demir kullanıldığını gösterir. Nehir suyunu alçak terasların seviyesine çı-

⁸⁹ Zsindely Endre, "Wolfgang Musculus magyar kapcsolatainak dokumentumai", *Studia et Acta Ecclesiastica. III. Szerk.* (1973), s. 972-973'ten Erdal Çoban, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti", *OTAM Dergisi*, Sayı 7, (1996), s. 107.

⁹⁰ S.Takáts, *Age.* s.13.

⁹¹ S.Takáts, *Age.* s.16.

karmada kullanılan su çarkı yaygındı. Değirmenlerde Batı Avrupa'da kullanılan dikey dönüş yapan çarklar yerine, yatay hareketli çarklar kullanılıyordu.

XVI. yüzyılda iklim, normalin dışında ılıman gerçekleşti. Kopan Sancağı hakkında yapılan bir çalışma, XVI. yüzyılda buğday üretiminin önemli miktarda arttığını göstermiştir. Sancakta bir Macar ailesi, 1546'da 31,7, 1552'de 55,0, 1565'te 71,5 ve 1570'de 75,1 kile buğday üretimi yapıyordu.⁹²

Tablo 1: XVI. yüzyılda bazı bölgelerde aile başına tahıl üretimi (kg.)⁹³

Bölge	1546	1562–1565	1568–1570
Budin	14.600	31.900	-
Kopan	14.900	30.000	41.200
Csallóköz	-	-	55.000
Csekekáta	27.000	78.000	45.500
Szenttámaskáta	29.000	59.000	-

XVII. yüzyılda ise çok şiddetli kışlar yaşandı. Yıllık ortalama sıcaklık, 1 dereceye kadar düştü. Ekimden marta kadar her taraf karlarla kaplı olurdu. Aşırı soğuk, tarım üretimini olumsuz etkiledi. Tarımsal üretim teknikleri ve tarım araçlarının yetersizliği olumsuzluğu arttırdı. Kıtliklar yaygınlaştı. Hasatların düzensizliği, ulaşımın yavaşlığı ve yüksek maliyeti de kıtlıklara yol açtı.

Öte yandan tahıl üretimi ortalaması, XVII. yüzyılda tüm Avrupa'da düştü. Bu düşüş, buğday ve çavdardan çok arpa ve yulafta

⁹² Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, Sayı 17, (2005), s.65. 1546 tarihli Mohaç Sancağı Kanunnâmesi'nde ve 1550 tarihli Mohaç Sancağı tahririnde belirtildiği üzere bir kile, eski Macar ölçü birimi fertál'i yani 24 okkayı, bugünkü ölçü değeriyle 30,76 kilogramı karşılıyordu.

⁹³ Vera Zimányi, *Economy and Society in Sixteenth and Seventeenth Century Hungary (1526–1650)*, Budapest, 1987, s. 42, 47–48; Gyula Káldy-Nagy, *Harács-szedés és rájáék. Török világ a XVI. századi Magyarországon*, Budapest, 1970, s. 161–165'ten E.Çoban, Agm. s. 65.

hissedildi.⁹⁴ Tarıma dayalı bir ekonomide hasadın ritmi, kalitesi ve yetersizliği, maddî hayatın tümünü belirliyordu.⁹⁵

Macaristan, 1593–1606, 1658–1664, 1683–1699 arasındaki savaşlarda Osmanlı orduları, Kırım atlıları ve imparatorluk kıtalarının sefer, akın, yürüyüş ve yağmaları altında büyük can kayıplarına uğradı. Çağdaş bir gözlemci olan Evliyâ Çelebi, askerî harekâtlarda Macaristan'ın büyük kayıplara uğramasını, kışların çok soğuk ve uzun geçmesini, “*bu nevâhiler mukaddemâ cümle ihrâk bi'nnâr olmak ile zâhire bulmak şiddet-i şitâda müşkil olduğundan.. ve bu mahallerde kış yakın gelüp azîm soğuklar olduğundan ve yanup yakılmış yerler olduğundan asla ve katâ me'külât ı meşrûbât kısmından bir dâne-i hintâ ve bir demet gendiim ve şa'îr ve gayri metâ buriyâ-yı hasir bulunmayup azîm kıtlıklar ve kışlar oldu. Hatta on dirhem ekmek bir akçaya ve bir yem bir guruşa ve bir vukiyye beksumat bir altuna ve bir kıyye kahve bin akçaya ve bir vukiyye duhân on guruşa çıktı*” diye anlatır.⁹⁶

Nüfustaki azalma yüzünden işlenemeyen tarım alanlarının otlak ya da bataklığa dönüşmesi, gıda üretiminin azalmasına, insanların yetersiz beslenmesine ve açlıktan ölümlere yol açtığından nüfustaki gerileme kalıcı hâle geldi. Öte yandan, sığır fiyatlarının artması da hayvan yetiştiriciliğinin tarım aleyhine genişlemesine ve tarım alanlarının otlaklara dönüşmesine yol açmış olabilir.⁹⁷ Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında 1529'dan 1718'e kadar devam eden mücadelelerde savaş alanı olan Macaristan'ın sınır bölgeleri, Osmanlı, Kırım ve imparatorluk ordularının askerî operasyonları yüzünden işlenemediği için otlak ya da bataklığa döndü.

⁹⁴ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya-Sistemi*, 2. Cilt *Avrupa Dünya-Ekonomisinin Pekleştirilmesi ve Merkantilizm, 1600–1750*, (Çev. Latif Boyacı), İstanbul 2005, s.26.

⁹⁵ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, Paris 1967, s.32–33.

⁹⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*, C.VI, s.52. 1593–1606 arasındaki savaşlarda Kırım atlılarının yakıp yıktığı kaleler ve palankalar, Osmanlı belgelerinde de yer almaktadır. [*Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhisler (1597–1607)*, Hazırlayan Cengiz Orhonlu, İstanbul 1970, s.101].

⁹⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Cilt I 1300–1600, İstanbul 2000, s. 370.

Macar Ovası'nda yer alan köylerde halk, tek katlı, ahşap iskeletli, kırma çatılı, genellikle tek odalı, kerpiç evlerde yaşıyordu. Evin tek odasında oturma, ocağın üzerinde baca olmayan bir yemek pişirme ve depo bölümleri vardı. Helâ, genellikle bahçede yer alırdı. Birçok evde, üzüm suyundan şarap imal edilen bir *şirahâne*, hayvanlar için ahır ve yanında küçük bir samanlık bulunurdu. Eşek, katır ve diğer hayvanlar, XVI-XVII. yüzyıllarda taşıma aracı olduklarından, evlerin çoğunda bu hayvanlar için ahır vardı. Avlu, evin ayrılmaz bir parçasıydı. Evin kendi kuyusu varsa, bu kuyu avluda olurdu. Yemek pişirme, su çekme, hayvan besleme gibi işler genellikle avluda yapılırdı. Dar bir yolla köy kilisesine ulaşılan evler, genellikle 45-70 metre aralıkla inşa edilmişti. Tuna nehrinin ötesinde, Bük ve Matra dağlarının yer aldığı engebeli ve ormanlık Kuzey Macaristan'da köylüler, taşınabilir kulübelerde yaşıyorlardı. Sava ve Drava nehirleri arasındaki bölgede birçok aile, toprak altına kazılmış, çok sayıda odası olan, kalabalık ve hizmetçili yaşanan evlerde oturuyorlardı.⁹⁸

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Macaristan'a pirinç, bazı üzüm türleri, kavun, karpuz, kayısı, erik, zerdali, keçi, bazı koyun türleri ve ördek ile lale, nergis, gümüş çiçeği, sümbül gibi çiçekler ilk kez girdi. Reçeller, şerbet, sert şerbetlik şeker, sonradan *strudel* adını alan baklava, Macarca *töremez* adı verilen koz helvası, Macar mutfağına katıldı.⁹⁹

Tahrir defterlerine dayanılarak yapılan araştırmalar, Osmanlı toplumundaki ekonomik hayatın temelini, tarım ve tarımsal ürünler ile hayvancılığın teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı Macaristanı'ndaki başlıca ekonomik faaliyetler; dış pazarlara yönelik büyükbaş hayvan, tahıl ve şarap üretimi ile yerel pazarlara yönelik, küçük ölçüde ticarete konu yiyecek maddeleri ve za-

⁹⁸ István György Tóth, "Hungarian Culture in the Early Modern Age", *A Cultural History of Hungary*, (Ed. László Kósa), Budapest 2001, s.161-162.

⁹⁹ Konu hakkında bakınız; Edit Tasnadi, "Macar Mutfağındaki Türk Yemekleri", *IV. Milletlerarası Yemek Kongresi*, Ankara 1992, s. 272-275.

naat mamulleri imalâtı, maden işletmeciliği, güherçile ve tuz ürettiydi.¹⁰⁰

Osmanlı Macaristanı'nın en önemli ihraç maddesi, kesimlik büyükbaş hayvandı. Macar ovalarında beslenen on binlerce sığır, Tuna nehri üzerinde Tolna (Tolna), Bata (Batá), Födvar (Földvár), Kovin (Ráckeve) ve Vaç (Vác)'daki Osmanlı gümrüklerinde vergilendirilerek Habsburg Macaristanı, Avusturya, Moravya, Güney Almanya ve Kuzey İtalya'ya sevk ediliyordu. Sığırdan 12,5 akça gümrük ve iki akça geçit resmi, inekten altı akça, iki koyundan bir akça, sığır derisinden bir akça iki pul, 100 koyun derisinden 12,5 akça gümrük alınırdı.

Sığır ticareti, Keçkemet (Kecskemét), Segedin (Szeged), Yazberen (Jaszberény), Kovin (Ráckeve), Çegled (Cegléd), Samon (Si-

¹⁰⁰ Osmanlı Macaristanı'nın iktisadî yapısı ve şehirleri hakkında bakınız; Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, Sayı 17, (2005), s.61-84; Géza Dávid, "16.-17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Belleten*, C.54, Sayı 225, (1995), s.341-352; Aynı Yazar, *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim*. 16. Yüzyılda Şimontorna Sancağı, (Çev. Hilmi Ortaç), İstanbul 1999; Aynı yazar, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme", *Osmanlı*, C.4, Ankara 1999, s.111-118; Géza Fehér, "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Pâdişâh Haslarına Bağlı İki Şehir", *Belleten*, C.36, Sayı 144, (1972), s.469-482; Gyula Káldy-Nagy, *16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi*. Budapest 1974; Lajos Fekete, *Buda and Pest Under the Turkish Rule*, Budapest 1977; Pál Fodor, "Some Notes on Ottoman Tax Farming in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001), s.427-435; Aynı yazar, "Trade and Traders in Hungary in the Age of Ottoman Conquest: An Outline", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 60, No.1, (2007), s.1-8; Zsigmond Kirilly-István Kiss, "Production de céréales et exploitations paysannes en Hongrie aux XVIe et XVIIe siècles", *Annales ESC*, Vol. XXIII/6, (1968), s.1211-1236; Zsigmond Pal Pach, "En Hongrie au XVIe siècle: L'activité commerciale des seigneurs et leur production marchande", *Annales ESC*, Vol. XXI/6, (1966), s.1212-1231; Aynı yazar, "Sixteenth-Century Hungary: Commercial Activity and Market Production by the Nobles", *Economy and Society in Early Modern Europe: Essays from Annales*, (Ed. Peter Burke), New York 1972, s.113-133; Aynı yazar, "The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th Centuries", *Acta Historica ASH*, Vol. 14, (1968), s.287-319; József Perényi, "Villes hongroises sous la domination ottomane aux XVIe-XVIIe siècles, les chefs-lieux de l'administration ottomane", (Ed. Nikolai Todorov), *La ville balkanique XV-XIX siècles*, Sofia 1970, s.25-32; Balázs A.Szelényi, "The Dynamics of Urban Development Towns in Sixteenth and Seventeenth-Century Hungary", *The American Historical Review*, Vol. 109, No.2, (2004), s.360-386; Vera Zimanyi, *Economy and Society in Sixteenth and Seventeenth Century Hungary (1526-1650)*, Budapest 1987.

mánd), Heveş (Heves), Mako (Makó), Kalmanç (Kálmánc), Göngöş (Gyöngyös), Debreçin (Debrecen), Varad (Nagyvárad) ve Tur (Mezőtúr)'da oturan Macar tüccar ve celeplerin elindeydi.¹⁰¹ Yahudi tüccarlar da sığır ticaretinde çok faaldi. Budinli bir Yahudi olan Yitzhak, 1571 yılında binlerce sığır gümrüğünü ödeyerek Habsburg topraklarına ihraç etmişti.¹⁰²

Macaristan sığır ticareti, XVI. yüzyılda "altın çağı"nı yaşadı.¹⁰³ Budin valileri, sığır ticaretini himâye ettiler ve bu ticaretin gelişmesi için tedbir aldılar.¹⁰⁴ Sığır fiyatlarındaki artış, XVII. yüzyılın ilk yarısında yavaşladı ve 1620'lerde kısa bir yükselişin ardından tamamen durdu.¹⁰⁵ Venedik'le yapılan sığır ticareti önemliydi. Venedikliler; 1620'lerde 18–19.000 baş, 1630'larda 14–18.000 baş, 1640'larda 13–16.000 baş sığır alıyorlardı.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında hem Orta Avrupa ve Kuzey İtalya'da et tüketimi azaldı, hem de ihraç edilen sığırların sayısı, fiyatı ve toplam değeri düştü. Birçok Macar sığır tüccarı iflas etti.¹⁰⁶ Viyana'da Macar sığır fiyatları düştüğü gibi¹⁰⁷ Viyana'ya sürülen sığırlar, sık sık satılamadan geri getirildi.¹⁰⁸

¹⁰¹ Gyula Káldy-Nagy, *16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi*, Budapest 1974, s.35.

¹⁰² Kinga Frojimovics- Geza Komoroczy-, Viktoria Pusztai- Andrea Strbik, *Jewish Budapest: Monuments, Rites, History*, Budapest 1999, s.28.

¹⁰³ László Makkai, "La Structure et la productivité de l'économie agraire de Hongrie au milieu de XVII. siècle", (Ed. S.Herbst), *Spoleczestwo Gospodarka Kultura*, Warszawa 1974.

¹⁰⁴ S.Takáts, *Age*, s.37.

¹⁰⁵ Zsigmond Pal Pach, "The Role of East-Central Europe in International Trade (16th and 17th Centuries)", *Etudes historiques*, Vol. I, (1970), s.234.

¹⁰⁶ Vera Zimányi, "The Hungarian Economy within the Modern World System", *The Early Modern World System in Geographical Perspective* (Ed. Hans-Jürgen Nitz), Stuttgart 1993, s.239–242.

¹⁰⁷ Vera Zimányi, "Mouvement des prix hongrois et l'évolution européenne: XVIe-XVIIe siècles", *Acta Historica ASH*, Vol 19, (1973), s.327.

¹⁰⁸ Peter Katalin, "The Later Ottoman Period And Royal Hungary, 1606–1711", *A History of Hungary*, (Ed Peter F.Sugar-Péter Hanák-Tibor Frank.), Indiana 1994 içinde s.106.

Barutun hammaddesi olan güherçilenin üretimi devlet için stratejik bir önem taşıyordu. Güherçile çıkarılan kasaba ve köylerin halkı, bu işten gelir elde ediyor ve madenlerde hizmet etmeleri karşılığında, her türlü angaryadan da muaf tutuluyordu.¹⁰⁹ Güherçile üretimini arttırmak ve üretime destek olmak, Budin beylerbeyinin görevleri arasındaydı.¹¹⁰ Güherçile madenlerinin işletilmesi ve baruthanelere taşınmasında çavuşlar görevlendirilirdi.

İnsanların beslenmesi ve dericilikte kullanılan temel bir ihtiyaç maddesi olan tuzun üretimi ve ticareti önemliydi. Tuz üretimi ve dağıtımı, mahallî yöneticiler, emîn ve âmiller tarafından kontrol edilirdi. Tuzlalar civarındaki köylerde yaşayan halkın bir bölümü *tuzcu* olarak görevlendirilmiş olup, yaptıkları hizmet karşılığında tekâlif-i örfiye ve avârız-ı divâniyeden muaftılar. Budin beylerbeyleri, tuz tüccarlarını himâye ederlerdi.¹¹¹

Tuzun satışı ve gümrüklendirilmesinde kullanılan ölçü birimi, *parça* ya da *kıta* idi. Sancaklarda üretilen ve Erdel'den ithal edilen tuz, her biri 100–200 parça tuz taşıyan arabalarla veya nehir yoluyla taşınırdı. Şehir, kasaba ve köylerde tüketicilere satılan tuzlardan pazar ve iskele vergileri ile geçiş ücreti alınırdı. Pazara gelen 100 kıta tuzdan iki kıta tuz alınırdı. Köprülerden geçen 50 kıta tuzdan bir kıta tuz, *resm-i ubur* (geçiş ücreti),¹¹² nehir yoluyla taşınan tuzun 200 parçası için 25 akça ve iki parça tuz alınırdı. Hazine, biriken tuzu parçası 7–10 akça arasında satar veya ücretlerine karşılık asker ve memurlara dağıtırdı.¹¹³ Tuzun büyük bölümü, gümrük iskelelerinde toptan olarak tüccarlara, diğer bölümü şehir ve kasabalardaki satış noktaları ile tuz dükkânlarında tüketiciye satılırdı. Budin'de Tuna kıyısında 60 tuz mahzeni, Segedin, Solnok, Lipova ve Titel'de tuz satışı yapılan pazarlar vardı.

¹⁰⁹ BOA MD No.12 Hk. 340.

¹¹⁰ Güherçile üretimi konusundaki hizmetleri nedeni ile 1567 yılında Budin beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın maaşında yıllık 80.000 akça artış olmuştur. [BOA MD No.7, Hk. 525]

¹¹¹ S.Takáts, *Age*. s.33–34.

¹¹² BOA TTD No.657.

¹¹³ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.711.

Muhtesib tarafından, mal ve hizmet fiyatları ile ticarî faaliyetlerin denetlenmesine karşılık olarak *ihtisab*, ticarî ihtilaflarda masrafa karşılık olarak *ihzariye* vergisi alınırđ. İhtisab işleri, iltizam yöntemiyle ve bir yıl süreyle ihâle edilir, görevi yüklenenden *mukâtaa bedeli* adıyla bir miktar tahsil edilerek eline berât verilirdi. Pazar, çarşı ve dükkânlarda Müslüman ve gayrimüslim zanaatkârlar, tüccarlar, esnaflar ve satıcılar yan yana faaliyet gösteriyorlardı.¹¹⁴

Köylülerin ürettiklerini, şehir ve kasabalardaki zanaatkârların imal ettiklerini alıcılara sattıkları pazar ve panayırarda satılan mallardan alınan *bâc-ı bazâr* adlı vergi doğrudan hazineye gelir olarak kaydedilirdi. Bac vergisi, genellikle satıcı tarafından verilirdi. Ancak hayvan satışlarında % 5 olan vergi, hem satıcı hem de alıcıdan yarı yarıya alınırđ. Bezirgân ve çerçiler, pazarda tezgâh açtıkları için yarım akça *resm-i sergi* verirlerdi. Pazara gelen bir araba sığır derisinden 30 akça, bir araba koyun derisinden altı akça, bir araba balıktan iki akça, 100 kıta tuzdan iki kıta tuz ve bir akça, bir araba odundan iki ağaç alınırđ. Taze meyve ve sebzelerde bâc, at yükü için bir akça, araba yükü için iki akça alınırđ. Araba ile pazara gelen bal, yağ ve şarap gibi ürünlerden fıçı başı 2,5 akça, bu ürünlerin sırta gelmesi hâlinde 1,5 akça vergi tahsil edilirdi.

Çanak-çömlek satıcıları Macarca *tarzsekér* denilen kanatlı geniş arabalar; bakır eşya satıcıları *bakozsekér* denilen kapalı arabalar kullanırlardı. Budin, Estergon, Hatvan ve Novigrad Sancakları Kanunnâmesi, pazara arabalarla gelen toprak çömlek, kap-kacak, testi ve ağaç testilerin her arabasından dört akça vergi tahsil edilmesini, Uyvar Kanunnâmesi ise sırlı çanak-çömlek ve testiden 30 akçada bir akça, bakır eşyadan 50 akçada bir akça vergi verilmesini öngörmekteydi. Bâc-ı bazârdan muaf tutulan alım-satımlar da vardı. Budin, Estegon, Seçen, Uyvar, Hatvan, Filek, Novigrad ve Segedin şehirlerinde faaliyet gösteren çanak-çömlek, testi, kap-kacak imalâtçılarının yaptıkları ve aynı şehirde sattıkları ürünler, vergiden muafı. Köylülerin sırtlarında ve başları üzerinde pazara getirip sattık-

¹¹⁴ L.Fekete, *Age*. s.59.

ları tavuk, peynir, süt, yoğurt ve meyveden vergi alınmazdı. Köylüler ve şehir sâkinlerinin, bağ ve bahçelerinin mahsullerini köylerinde ve evlerinde satmaları hâlinde bu ürünler, bâc-ı bazârdan muaftı.¹¹⁵ Pazarı olmayan köylerde satılan ürünler için de bâc vergisi ödenmezdi.

Osmanlı Macaristanı'nda üretilen ve işlenen mallarla, Osmanlı tebaası Rác, Rum, Ermeni ve Dubrovnikli tüccarların Osmanlı topraklarından getirdiği ve *Türk malları*¹¹⁶ denilen mallar, çeşitli yerlerde kurulan pazar ve panayırlarda, şehir ve kasabalarda bulunan çarşı ve dükkânlarda yapılan ticarete konu olur, buralarda sıkı bir devlet kontrolü altında vergilendirilirdi. Kalelerde görevli girişimci yeniçeriler ve diğer sınıflara mensup askerler ticaret alanında faaliyet gösteriyorlardı.¹¹⁷

Osmanlı topraklarından getirilen; buğday, pirinç, zeytinyağı, kuru yemiş, tuzlanmış balık, şarap, baharat ve kahve gibi malların büyük bölümü, kalelerde ve şehirlerde oturan Osmanlı askerleri ve memurlarınca tüketiliyordu. Osmanlı ülkesinden gelen pamuklu kumaşlarla, halılar ve Rumeli kilimleri de yerel olarak tüketilirdi.¹¹⁸

Osmanlı tebaası ve yabancı tüccarlar tarafından, Osmanlı Macaristanı'na ülke dışından da çeşitli mallar getirilirdi. Osmanlı tebaası tüccarların ithâl ettikleri mallar; demir, çelik, bıçak, balta, orak, tırpan, saban demiri, teneke, tel, çivi, tava, ege, toka, yüksük, dikiş

¹¹⁵ Sirem Kanunnâmesi [Ö. Lütfü Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları. I. Cild: Kanunlar, İstanbul 1943, s. 132]

¹¹⁶ Lajos Gecsényi, "Turkish Goods and Greek Merchants in the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th Centuries", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 60, No.1, (2007), s.55-71.

¹¹⁷ H.İnalcık, *Age*, s. 367.

¹¹⁸ Lajos Fekete-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Offen) 1550-1580, Türkischer Text*, Budapest 1962, s. 722-728; H.İnalcık, *Age*, s. 368-369. İyi gelirli bir Osmanlı ailesinin tüketim düzeyi için bakınız; Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", (Çev. Sadrettin Karatay), *Belle-ten*, C. 29, Sayı 115-116, (1965), s. 615-638.

iğnesi gibi ürünlerdi. Yabancı tüccarların getirdiği mallar ise pamuklu, ipekli ve yünlü kumaşlar, sırma, şerit, düğme, iplik, eldiven, çorap gibi tuhafiye ürünleri, ayna, cam ve cam eşyalardı.

Bazı şehir ve kasabalarda; tahıl (Tona, Val, Tur), tuz (Segedin, Solnok, Lipova, Titel), şarap (Tur, Tolna, Segedin), balık (Tolna, Sobotka, Yeni Palanka), sığır (Tolna, Solnok, Vaç, Keçkemmet), koyun (Keçkemmet, Segedin, Solnok, Vaç), domuz (Tolna) ve at (Keçkemmet, Vaç) satışları yapılan ihtisas pazarları vardı.

Osmanlı Macaristanı'nda nehir ulaşımı, karayoluna göre daha hızlı ve güvenliydi. Tuna, Tisa, Sava ve Drava nehirleri, Osmanlı ordusunun asker, top, silah ve lojistik malzemelerinin ulaşımında kullanılıyor, garnizonların iâşesi de nehir yoluyla sağlanıyordu. Tuna üzerindeki iskeleler, Estergon (Esztergom), Vaç (Vác), Budin (Buda), Kovin (Ráckeve) ve Tolna (Tolna); Tisa üzerindeki iskeleler, Saş (Sas), Uyfaloba (Ujfalu), Solnok, (Szolnok), Keçke (Kecske), Vejeni (Vezseny), Farkon (Várkony), Çongrad (Csongrád), Zenta (Sente) ve Zabyak (Zsabya, Sr. Csurgó)'tu. Kış aylarında nehirler donar ve ulaşım dururdu. Tuna ve Tisa nehirlerinin geçit yerlerindeki Estergon, Vaç, Tolna ve Solnok'ta canlı bir ticarî hayat vardı. Budin, Peşte, Vaç ve Estergon'da nehir ulaşımında kullanılan mirî şaykalar, iki-üç yılda bir, İzvornik'te yaptırılan yenileriyle değiştirilirdi.¹¹⁹

Nehir yoluyla; tahıl, pirinç, sebze, taze ve kuru meyve, zeytinyağı, şarap, tuz, baharat, çeşitli kumaşlar, giyecek, kürkler, mutfak eşyaları, ev aletleri, deri ve deri ürünleri, tütün ve kahve taşınıyordu.¹²⁰ Tahıl, pirinç, zeytinyağı, şarap gibi kolay taşınabilen, ancak hacimli malların ne kadar değerli olsalar da yüksek taşıma maliyetlerine katlanmaları mümkün değildi. Söz konusu malların naklinde nehir yolu, arabalarla ya da yük hayvanlarıyla taşımaya göre daha ucuza mâl olmaktadır. Bu durum, nehir kıyısında iskeleye sa-

¹¹⁹ BOA İbnülemin tasnifi Bahriye No. 302.

¹²⁰ Budin, Peşte ve Estergon iskelelerine gelen mallar için bakınız; L.Fekete-G.Káldy-Nagy, *Age*.

hip Estergon, Vaç, Budin, Kovin, Tolna, Solnok, Belgrad gibi şehirlerin Osmanlı hâkimiyeti döneminde büyümelerini açıklamaktadır.

Sefine denilen büyük gemilere 1200–1400 kile, *şayka* ya da *nasad* (Macarca *Naszad*) denilen küçük gemilere 500–600 kile hububat yüklenebilirdi. Bir sefine yükü buğday ya da arpadan 1571 yılında 300, 1580'de 400 akça gümrük resmi alınıyordu. 1571'de Budin'e büyüklü küçüklü 426 tekne gelmişti. Sefinelerin 29'u Belgrad, 28'i Semendire, 17'si Petervaradin 14'ü Ösek'ten geliyordu. Budin'e 1580'de 705 fıçı şarap gelmişti. Balkanlar'da üretilen pirinç, şehir halkı, Osmanlı garnizonlarının iâşesi ve ihraç edilmek üzere genellikle nehir yoluyla Budin'e sevk edilirdi.¹²¹

Savaşlarda ve akınlarda ele geçirilen esirler, sancak merkezlerinde kurulan esir pazarlarında satılırdı. Esirler, önemli ve değerli bir ticarî meta idi. Esirler için fidye almak, sınır bölgelerinde önemli bir ticarî faaliyet hâline gelmişti. Askerlerin, esir ticareti ve fidyeden sağladığı gelirler, yıllık maaşlarından çok daha yüksek rakamlara ulaşıyordu. Esirlerin beşte birinin (*pençik*) geliri beylerbeylerine ödenirdi. Esir pazarlarının denetimi, muhtesibin görevleri arasındaydı.

Şehirlerde iktisadî hayatı, faaliyetleri loncalar tarafından kontrol edilen, askerlerle yerel ya da bölgesel pazarın ihtiyaç duyduğu malları üretilip satan zanaatkâr ve esnaflar oluşturuyordu. Çoğu esnaf ve zanaatkâr, atölyesini veya dükkânını hazineden ya da bir vakıftan kiraliyordu. Bu durum, iş alanları ve evlerin ayrı yerlerde olmasına yol açmıştı.

Osmanlı çağında Macaristan'da deri zanaatı yaygınlık kazandı. Birçok şehirde debbağlık, sarraçlık, çizmecilik ve haffaflık gibi deriyle ilgili iş kolları önemliydi. Şehirlerde diğer bir esnaf zümresini, tekstil ve buna bağlı terzilik, hayyatlık, hallaçlık, sofçuluk, takkecilik, keçecilik, boyacılık gibi iş kolları teşkil ediyordu. Şehir halkı ve yerel pazarlar için alet ve eşya üreten veya satan demirci, bakkırcı, kazancı, kalaycı, kılıççı, kuyumcu, çıkrıkçı, testi, bardak ve

¹²¹ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.708–711.

kap-kacak imalâtçıları diğer bir esnaf grubuydu. Bu dükkânlar, belirli çarşı ve hanlarda bulunur ve belli kurallara göre çalıştırılırdı.

Macaristan şehirlerinde gündelik hayat ve tüketim alışkanlığı, Osmanlı hayat tarzının girişi ile birlikte değişti. Şehir esnafı arasında bakkal, kasap, bozacı, fırıncı, börekçi, helvacı, şekerçi, habbaz gibi gıda maddeleri üreten ya da satan esnaf ayrı bir gruptu. Söz konusu esnaf grubunun sattıkları ürün ve malların bu esnafıya ulaşması, *pazarbaşı* veya *bakkalbaşı* denilen kethüdâ aracılığı ile olurdu. Her esnaf dalının sattığı ürünler belliydi. Bir esnaf dalının satma hakkına sahip olduğu ürünü, başka bir esnaf dalı satamazdı. Bakkallarda bal, yağ, peynir, pekmez, nişasta gibi gıda maddeleri ile elma, armut, kayısı, üzüm, incir, erik gibi meyveler taze ve kurulu olarak (*mevve-i huşk*) satılırdı.

Şehir esnafını temsil eden bir *şehir kethüdâsı* vardı. Esnaf, hem teşkilat, hem de nitelik olarak kadının nezâreti altındaydı. Özellikle ekmek, et, yağ, un, odun ve mum gibi temel ihtiyaç maddeleri üzerinde kadının sıkı denetimi vardı. İhtikâr yapanlar, kalp akça kullananlar, eksik tartanlar ve ham meyve satanlar hapsedilirdi. Şehir kethüdâsı, kadının huzuruna gelerek fiyatları tespit eder ve esnafın meselelerini kadıyla konuşurdu.

Esnaf grupları, bazı şehirlerde kendi adlarıyla anılan mahalle ve sokaklarda faaliyet gösterirlerdi. Budin'deki çömllekçilerin imalâthâneleri, iç kalede *Çömllekçiler Mahallesi*'nde; kazancı ve bakırcıların imalâthâneleri şehrin ortasında yer alan *Kazancılar Yolu* adı verilen sokaktaydı. Bu esnafın, garnizon için silah ve malzeme yapmaları, güvenlik nedeniyle işyerlerinin şehir içinde yer almasını sağlamıştı. Bol suya ihtiyaç duyan ve bulunduğu yeri kirleten dericilik ve deriyle ilgili iş kolları şehirlerin en ucunda yerleşmişti. Budin'de sayıları 100 kadar olan tabakhâneler, Tuna kıyısındaki *Debbağhâne Varoşu* / *Debbağlar Mahallesi* adlı mahallede, Solnok'taki tabakhâneler, Tise nehri yakınındaki *Debbağhâne Mahallesi*'nde, Peçuy'da dere kıyısındaki *Debbağhâne Çarşısı*'nda faaliyet gösteriyorlardı.

Şehirlerin tahıl ihtiyacı, çevrelerindeki köylerden sağlanırdı. Haslara dâhil köylerden tahıl vergisi toplayan eminler/voyvoda-

lar, topladıkları tahılı, şehirlerin fırınlarına satıyorlardı. Tımar sahipleri de geliri kendilerine tahsis edilmiş köylerden vergi olarak topladıkları tahılı, köylüler vasıtasıyla en yakın pazara götürerek satarlardı. Ancak kimi zaman büyük şehirlerdeki fiyatlar tımar sahiplerine daha çekici gelirdi. Bâb-ı Âli ise, köylülerin tahılı pazara götürürken harcadıkları sürenin daha kısa olması için belgelerde *akreb pazar* olarak geçen en fazla bir gün mesafedeki pazardan daha uzağa gitmemelerini emreliyordu. Her kazânın pazarı vardı. Köylerde de pazar kurulabilirdi. Kopan Sancağı'nın Dişöda ve Asalo köyleri buna örnektir.¹²²

Osmanlı Macaristanı'ndaki tarımsal ürünler ve hammadde pazarı, ülke içindeki bölgelerarası ve komşu ülkelerdeki ticaretle bağlantılıydı. Uzun Savaş'ın etkisiyle, daha önce ülkelerarası ticarete hizmet eden bazı pazarlar, XVII. yüzyılda yerel/bölgesel pazarlar hâline geldiler. Ulaşımın teknik şartlar yüzünden yetersiz kalması ve taşıma maliyetlerinin yüksek olması, üretimin yerel/bölgesel pazarların dışına çıkmasına imkân vermiyordu. Bu nedenle, Osmanlı Macaristanı'nda takas yaygın olarak uygulanıyordu.¹²³ Pazar kasabalarında yılda birkaç defa kurulan panayırlarda yerel ürünler dışında, uzun mesafeli ticarete konu olan, Osmanlı topraklarından ve Orta Avrupa'dan gelen tüketim malları satılmaktaydı. Öte yandan, yerel/bölgesel bir pazar olmak, ülkelerarası bir pazar olmaktan çok daha devamlı ve sağlamdı.

Pazar ve panayırların kale içinde kurulmasına izin verilmezdi.¹²⁴ Pazar ve panayırların sur dışında kurulması, kale içi arâzinin yetersiz olmasından ve güvenlik endişesinden kaynaklanırdı. Düşman unsurların sızabileceğinden kuşkuilanılan birikme alanlarını kale surları dışına yerleştirmek daha uygun ve güvenli idi. Sağlık nedenleri de (özellikle hayvanlara ilişkin olanları) dikkate alınırdı.

¹²² BOA *Tımar Defteri No.353*'ten Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, Sayı 17, (2005), s.71.

¹²³ H.İnalcık, *Age*. s. 368.

¹²⁴ BOA *MD No.7*, Hk. 1571.

Pazarların kurulması ve denetlenmesi ile malların narha uygun satılması kadıların göreviydi. Kadı ve muhtesib, denetlemelerde narha uymayanlara dayak attırır, “*tahrir olunan narhlarından ziyâde taleb ile ibâdullâhı rencide ve tâciz eden*” bu kişiler, ayrıca muhakeme edilerek sopa ve hapis cezasına çarptırılırdı.

Uzun süren, maliyeti yüksek ve ganimet getirmeyen savaşlarla, şehirlerdeki nüfus artışlarına bağlı olarak fiyatlardaki artışlar yüzünden 1598 yılında 150 akça olan bir altın, 1599’da 160, 1600’de önce 180, daha sonra 220 akçaya yükseldi. Piyasadaki ayarı bozuk ve Osmanlı Macaristanı’nda genellikle Yahudi sarraflar tarafından kırılmış olan paralar toplatıldı. 14 Eylül 1600’de yeni akça tedâvüle çıktı.¹²⁵ Sikke düzenlemesinden sonra, yeni fiyatları gösteren bir narh cetveli hazırlanarak, çarşı ve pazarlarda tatbik edilmek üzere ilân edildi.¹²⁶ 1618, 1624 ve 1640 yıllarında da yeni akça düzenlemeleri yapıldı.

Ortaçağ’daki geleneksel Macar panayırlarının bir devamı olan, günlerce süren ve Macarları; Müslüman, Yahudi, Ermeni, Rum ve Slav Osmanlı tâcirleri ile bir araya getiren panayırlar, aynı zamanda birer eğlence yeri idi. Türk kukla ve karagöz oyunları, Erdel’den gelen büyük Sakson kuklaları, Bulgar kuklacıların oynattığı tahta kuklalar, bir kısmı İstanbul’dan gelen, meydanda çeviklik ve hünerlerini gösteren canbazlar ve ateşbazlar ile Yahudi hokkabazlar gösteriler yaparlardı. Boyunlarına asılı maymunları ile dolaşan Çingeneler, def çalarak dans eden Türk ve Çingene rakkâseler, şarkı ve türkülerinde serhâdlerdeki Türk ve Macar kahramanların macerâlarını anlatan âşıklar, Macar ve *sevdalinka* (Slav tarzı aşk türküsü

¹²⁵ Macaristan’daki Osmanlı paraları hakkında bakınız; János Buza, “The exchange rates of the Hungarian and Turkish ducats in the mid-16th century”, *ACTA Orientalia*, Vol. 60, No. 1, (2007), s. 33–54; Istvan Gedai, “Turkish Coins in Hungary in the 16th and 17th Centuries”, *Türk Nümismatik Derneği’nin 20. Kuruluş Yılında İbrahim Artuk’a Armağan*, İstanbul 1988, s. 102–119.

¹²⁶ Ömer L. Barkan, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belle-ten*, C. 36, Sayı 136, (1970), s.575–576; Mübahat S. Kütükoğlu, “1600 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, (1978), s. 8–9.

sü) söyleyen Slav çalgıcı ve şarkıcılar, sınır boylarının sıkıntılarına katlanan halkı eğlendirirdi.

Pazarlar, haftanın belli günlerinde esnafların tezgâh açtıkları mekânlardı. Şehir ve civardaki köylerin halkının alışveriş yaptığı pazarlar, kuruldukları günlere göre isim alırlardı. Müslümanların yaşadığı şehirlerde pazarlar, cuma günleri kurulurdu. Kalenin dibinde ya da altında kurulan pazarlar, kalenin kapılarından birinin yakınında yeni bir mahalleye de hayat verirdi. Şehirlerin fizikî olarak büyümesi sonucu, kale altı dışında şehrin başka yerlerinde oluşturulan bu gibi mahallere *Tahte'l-kal'a*/*Tahtakale* denilir ve bu mahalle, şehrin bir uzantısından çok bir varoş olarak ortaya çıkarıldı.¹²⁷

Pazarcı esnafının kethüdâlarına, *serbâzâr/pazarbaşı* denirdi. Pazarbaşının görevi, bakkalları ve pazarcıları ilgilendiren meselelerle uğraşmak, satış için kente gelen malların esnafa dağıtımını temin etmek, görev icabı geçerken şehre gelen ve konaklayan resmî görevlilere, bakkal esnafının vereceği eşya ve yiyeceklerin hazırlanması ve bunların kayıtlara geçirilerek şehir kethüdâsına teslim edilmesi idi. Pazarbaşılar, esnaf tarafından seçilir ve ismi kadı tarafından İstanbul'a bildirilerek pâdişâhtan berât istenirdi. Şahsın uygun görülmesi hâlinde kadıya berât gönderilir ve pazarbaşı, törenle göreve başlardı. Pazarbaşılar Müslüman, Hıristiyan ya da Yahudi olabilirdi.

Seyyar satıcılar (*tâcir-i sefer*), şehirlerinden yola çıkarak köylülere ev eşyaları ve kumaş satar, köylerden satın aldıkları çiftlik hayvanları, gıda maddeleri, deri ve tuz gibi malları ise şehirde satarlardı. Şehir ile köy arasında ticaret, kârlı ancak biraz tehlikeli bir işti. Yollar tehlikeli olduğundan, tek başına eşekle ya da araba ile yolculuk eden tâcir ve seyyar satıcılar, eşkiyalar için hedef teşkil ediyorlardı.

¹²⁷ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Osmanlı Macaristanı'na ilişkin 5, 6 ve 7 ciltlerinde konu hakkında çok sayıda anlatım mevcuttur.

Ticaret ve ulaşım, devletin denetimi altındaydı. Nehir kıyısında yer alan şehirlerde köprülerden geçen mallardan *köprü emîni* köprü parasını; nehirler üzerindeki iskelelerde *iskele emîni* iskele parasını; kara gümrüklerinde *gümrük emîni* ya da Macarca *vam* (gümrük) kelimesinden gelen adıyla *vamcı*, geçen malın gümrüğünü tahsil eder, *mukâtaa emîni*, mülkiyeti hazineye ait dükkânların kirasını toplardı. *Muhtesib* ve *pazarbaşı*, panayır ve pazarların düzeni ile ölçü, tartı, ayar ve paraların tamlığına bakarlardı. Bütün bu işlemler için ayrı ayrı defterler tutulur, makbuz ve ilmühaber verilir-di.¹²⁸ Kadı tayin edilen her yere bir de muhtesip tayin edilirdi. *İhtisab ağası* veya *ihtisab emîni* de denilen muhtesib ve onun hizmetinde çalışan *koloğlanları*, ticarî faaliyetler sırasında ödenen ve *ihtisap rûsumu* olarak anılan vergileri toplar, terazileri, kile, arşun ve taş gibi ağırlık ölçülerini denetlerdi.

Osmanlı Macaristanı, XVI. yüzyılda Osmanlı kent ve köy nüfusunun gösterdiği hızlı artıştan payını aldı. Ekonomik faaliyetlerin kapsamının ve ölçeğinin, XVI. yüzyılda genişlemesi neticesinde bazı ekonomik merkezler büyüdü. Yeni tarım alanları üretime açıldı. Tuna ötesi, Macar Ovası'ndan ayrı bir ekonomik bölge hâline geldi. Bu bölgenin merkezi İstolni Belgrad oldu. Budin, Peşte, İstolni Belgrad, Vaç ve Solnok ekonomik faaliyetlerin en fazla ve en gelişmiş olduğu şehirlerdi.¹²⁹

Yeni kasabalar kuruldu, şehirlerin nüfusu arttı. XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla Köröş (Nagykörös), Mako (Makó), Bekeş (Békés), Çegled (Cegléd), Vaşarel (Vásáros/Hódvászárhely), Halas (Kiskunhalas) ve Tur (Mezőtúr)'un nüfusu iki kat arttı. Debrecin (Debrecin)'in nüfusu 5000'den 15.000'e, Keçkemet (Kecskemét)'in nüfusu 4000'den 9000'e yükseldi.

Osmanlı hâkimiyeti öncesinde, köylerin birbirinden kopuk ve bağımsız olmasının şehirleşmeyi engellediği Macaristan toprakla-

¹²⁸ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.693.

¹²⁹ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.693.

rında şehirleşme, Osmanlı çağında gelişti.¹³⁰ Pazar kasabaları ve pâdişâh hassı olan varoşlar, salınan vergileri fakirlikleri yüzünden ödeyemedikleri için köylerinden kaçan köylülere kendisine çekerek genişlerken, birçok köy de, kentsel bir ölçeğe doğru büyüyerek, iri köyler hâline geldiler.¹³¹ Osmanlı döneminde varoşların dinlere göre mahallelere bölünmesinin, kentlerin değil, büyük köylerin ortaya çıkmasına yol açtığı iddia edilmiştir.¹³² Osmanlı Macaristanı'nda bazı şehirler, daha çok köyleri hatırlatırken, bazı şehirler tartışmasız bir kent görünümündeydi. Büyüyen şehirler, bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar ve çatışmalarda tarumar olan köylerinden kaçan köylülere sığınma ve iş imkânı sunar hâle geldi. Has varoşları, çalışmak isteyen ve çalışabilen kişilere ihtiyaç duyduğundan gelenlerin varoşlarında kalması için beylerbeylerine müracaat ederek ahidnâme talep ettiler. Beylerbeyleri de köylerinden kaçarak varoşlara gelen reâyânın yerleşmesi için izin ve ahidnâme verdiler.¹³³

Toprakların işlenememesi, savaşlar, karşılıklı akınlar ve kırsal bölgelerde faaliyet gösteren eşkiyâlar yüzünden, şehirlerin ihtiyacı olan gıda maddeleri ile zanaatkârların gerek duyduğu hammadde-lerin üretimi azalmaktaydı. Osmanlı Devleti, bu duruma bir tedbir olarak, 1584 yılında hububat, barut, silah, at, pamuk, kurşun, balmumu, sahtiyan, donyağı, gön, koyun derisi gibi ürünlerin Avrupa'ya ihracını yasakladı.

Osmanlı Macaristanı'nda şehirli-ler, hayatlarını genellikle esnaf, tüccar ve zannatkâr olarak kazanıyordu. Ayrıca bir bölümü,

¹³⁰ Bu konu hakkında bakınız; Géza Dávid, "16.-17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Belleten*, C.54, Sayı 225, (1995), s.341-352; Aynı Yazar, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Macaristanı'nda Şehirleşme", *Osmanlı*, C.4, Ankara 1999, s.111-118; Géza Fehér, "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Pâdişâh Haslarına Bağlı İki Şehir", *Belleten*, C.36, Sayı 144, (1972), s.469-482; Lajos Fekete, *Buda and Pest Under the Turkish Rule*, Budapest 1977; B.A. Szelényi, *Ağm*.

¹³¹ B.Özgüven, *Age*. s.174-175.

¹³² L.Fekete, *Buda and Pest Under ...*, s.26.

¹³³ Konu hakkında bkz. Jozef Blaskóvics, "Köprülü Mehmed Paşa'nın Macarca bir Ahidnâmesi", *Türkiyat Mecmuası*, C.XV, (1968) s.34-45.

bağ, bahçe ve tarlalara sahipti. Ailenin bazı fertleri, tarım mevsiminde muhtemelen birkaç köylüyle birlikte buralarda çalışıyordu. Sur dışındaki vadi ve düzlüklerde bağlar, bahçeler ve bostanlar yer alırdı. Sebze-meyve üretiminin büyük bir kısmı, özel mülk statüsünde bulunan bu topraklar üzerinde yapılırdı.¹³⁴ Sınırlarını, umumiyetle tabii engel ve yolların belirlediği bu arâzileri işleyenler, şehire bağlı durumdaydılar. Ailelerin kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri sebze-meyveden vergi alınmaz, ancak pazara getirirlerse vergi alınırdı.¹³⁵ Kışlık erzak hazırlamak gibi işler de şehrin dışında yer alan şehirliere ait bağ ve bahçelerde yapılırdı. Köylüler de ürünlerini yakındaki şehirlerin pazarlarında satar, üzümlelerini şaraphânelere verir ve gerektiğinde şehirde işgücünü temin ederlerdi. Üretilen sebze-meyvenin bir bölümü de tüccarlar tarafından alınarak ihtiyaç duyan başka şehirlerin pazarlarına götürülürdü.

XVI. yüzyılda, Osmanlı Macaristanı'nda sancak merkezi olan veya garnizon bulunan şehirlerin nüfusu azalırken, askerî birlik bulunmayan şehirlerin nüfusu artmış veya sabit kalmıştı. Budin Eyâleti'ndeki nüfusu 2000'in üstünde en kalabalık 16 kentssel yerleşmeden Budin, Peçuy (Pécs), Mohaç (Mohács) ve Segedin (Szeged) sancak merkeziydiler. Bekeş (Békés) ise bir garnizona sahipti. Debreçin (Debrecen), Keçkemet (Kecskemet), Yazberen (Jászberény), Göngöş (Gyöngyös), Mişkofça (Miskolc), Mako (Makó), Tur (Túr), Kovin (Ráckeve), Laşka (Laskó), Pasoc (Pásztó), Tolna (Tolna) gibi pazar kasabaları, askerî sorumluluk taşı-mıyordu.¹³⁶

¹³⁴ Osmanlı Macaristanı'ndaki şehirlerde üretilen sebze ve meyveler hakkında Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin 5, 6 ve 7 ciltlerinde çok sayıda bilgi ve anlatım bulunmaktadır.

¹³⁵ "Evi yanında bahçesi olsa yemek için içinde ektiği maydanos, tarhun ve sair sebzevat ki satuluğu olmaya anın gibi bağçeden nesne alınmaya, amma zikrolunan sebzevattan pazara iletüp satırsa, öşrü alına ve bostandan ki satuluğu ola öşrü alına, satuluğu olmayandan dönüm başına dört akça alına." [Peçuy Kanunnâmesi.]

¹³⁶ G.Dávid, "Osmanlı Avrupa'sında... s.89-90.

Tablo 2: XVI. yüzyılda Budin Eyâleti'ndeki çeşitli şehirlerde vergi mükellefi gayrimüslimlerin sayısı¹³⁷

Şehir	Yıl	Mükellef	Yıl	Mükellef
Budin	1546	2.427	1590	2.130
Estergon	1546	1045	1570	720
Hatvan	1546/1562	2.404	1570	2.341
Kopan	1546	454	1580	209
Mohaç	1546/1562	2.926	1579/1580	1.991
Novigrad	1546/1562	382	1570/1579	352
Şimontorna	1546	78	1590	58
Segedin	1546/1560	2.578	1578/1590	1.893
Seksar	1565	1.981	1590	931
Pasoc	1546	403	1570	213
Kovin	1546	536	1590	226
Mako	1567	595	1579	710
Mişkofça	1559	595	1570	523

Osmanlı döneminde *havâss-ı hümayûn/pâdişâh hassı* olan, hazineye maktû vergi ödeyen Göngöş, Keçkemet, Debreçin, Mişkofça, Kovin, Köröş, Çegled ve Tolna, Ortaçağ Macaristanı'nın da en kalabalık, zanaat ve ticareti en gelişmiş şehirlerindendi. Nüfusu gayrimüslimlerden oluşan, mülkî ve malî idareleri Budin Eyâleti'nin diğer şehirlerinden farklı ve kısmen özerk olan bu yerlerde yaşayan halk, kapalı bir toplum yapısı oluşturuyordu.

Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında, değişik işkollarında üretim yapan, Göngöş'te 32 işyerinde 156, Mişkofça'da 16 işyerinde 40, Kovin'de 25 işyerinde 153 zanaatkâr faaliyet gösteriyordu. Eger Kapitanı Bálint Prépostváry, Uzun Savaş'ın başlarında Arşidük Matthias'a "Türklerin başlıca kuvvetlerinin Debrecen, Halas, Túr Makó, Simánd, Kecskemet, Tolna ve Ráckeve gibi şehirler olduğunu, zira buraların Hristiyanlıktan tamamen soğumuş olduklarını" yazıyordu.¹³⁸

¹³⁷ Géza Dávid, "Demographic Trends of Urban Population in the XVIth Century Ottoman Hungary", *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326–1960). Actes du sixieme congrès international tenu a Aix-en-Provence du 1er au 4 juillet 1992*, Paris 1995, s.331-340'tan alınmıştır.

¹³⁸ S.Takáts, *Age*. s.12.

Pâdişâh hassı olan bu şehirlerde, idarî ve adlî görevler, seçilmiş biolar tarafından yerine getirilir, biolar, şehir ve kasabaları eski Macar yasalarına ve şehrin tüzüklerine uygun olarak yönetirler, Hristiyan halkın kendi arasındaki hukukî anlaşmazlıkları çözüme bağlardı. Daha alt düzeydeki yetkililer, şehrin hesaplarını tutar, şarapçılık, pazarlar, konut yapımı, kilise ve okulların idaresi ve bakımıyla ilgilenirlerdi. Papazların ve öğretmenlerin ücretleri şehrin gelirlerinden ödenirdi. Pâdişâh hassı olan şehir ve kasabalar, vergilerini hazineye götürü (*ber vech-i maktû*) olarak öderlerdi. Verginin bir bölümü (*kesim*), para ile ödenir, kalanı un, buğday, arpa, çavdar, yulaf, tereyağı, bal, kasaplık hayvanlar, süt ürünleri, odun, kuru ot olarak ya da yerine cari fiyattan para ile verilirdi. Bu vergiler, biolar tarafından toplanır ve Osmanlı makamlarına teslim edilirdi. Ancak Osmanlı maliyesinin kötü işlemesi, Budin'deki hazineye vergilerin eksik gelmesine, pâdişâh haslarına dâhil şehir ve köylerin halkının mültezimlerin zulmü ve eziyeti yüzünden dağılmasına ve hazinede yüz binlerce akça açığa yol açtı.¹³⁹

Yerli halkı boşaltılarak yalnız Müslüman halka yaşama hakkı tanınan şehir ve kaleler dışında, Budin, Peşte, Vaç, Segedin, Tolna, Hatvan, İstolni Belgrad, Peçuy ve Solnok'a birkaç yüz Türk aile iskân edildi. Diğer kale ve şehirlere resmî görevliler ve onların aileleri ile askerî birliklerin günlük ihtiyacını temin eden tüccarlar ve gıda, dokuma, deri, toprak, madenî eşya imalâtıyla uğraşan zanaatkârlardan oluşan az sayıda Türk göçmen geldi.¹⁴⁰ Öte yandan, Türkler ve Müslümanların yalnız kalelerde ve şehirlerde yaşamadıkları, bir bölümünün, stratejik nedenlerle seçilen köylerde de yaşadıkları bazı araştırmalarda ortaya konulmuştur.¹⁴¹

¹³⁹ BOA MD No.26, Hk. 114.

¹⁴⁰ Bu konu hakkında bakınız: Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.52, 79; L.Fekete, *Agm.*; H.İnalcık, *Age*.

¹⁴¹ Tibor Halasi-Kun, "Sixteenth Century Turkish Settlements in Southern Hungary", *Belleten*, C.28, Sayı 109, (1964), s.1-72;

Macar ülkelerine yerleşen Müslüman halkın büyük bölümü, sonradan Müslüman olmuş Boşnaklar, Sırp lar, Hırvatlar ve Arnavutlardı. Konuşması, giyim kuşamı ve hayat tarzıyla Osmanlı sınır boylarının *serhâdlı* kültürü, taşıdığı güçlü Bosna etkisiyle birlikte Macaristan'a aktarıldı. Evliyâ Çelebi, Budin şehri için "*bütün Budin ahâlisi Bosnalı Boşnaklardır*" demektedir.¹⁴²

Etrafı çit duvarlar ve palankalarla çevrili şehirler, genellikle küçük ve tek katlı evlerden oluşmaktaydı. Ancak bir bölümü harap olmuş büyük ve gösterişli evler ile birkaç katlı konutların da bulunduğu¹⁴³ şehirlerde cami, mescid, kilise, sinagog, tekke gibi dinî yapılar; mekteb, medrese, Hristiyan okulu gibi eğitim yapıları; hanlar, çarşılar, dükkânlar gibi ticaret yapıları ile hamamlar vardı. Şehir hayatı oldukça sakindi. Suç işleyenlere verilen ağır cezaların korkusu, ailelerin, mahalle sakinlerinin ve cemaatlerin gözetimi, şehirlerde can ve mal güvenliği ile kamu düzeninin sağlanmasında etkiliydi. Emniyet ve huzuru bozan kişiler mahallelerden çıkarılır, mahalle halkının kefil olmadığı kişilerin oturmasına ve çalışmasına izin verilmezdi.¹⁴⁴ Ancak hassa varoşları, çalışabilecek kişilere ihtiyaç duyduklarından köylerden gelenlerin varoşlarında kalması için beylerbeylerine müracaat ederek ahidnâme isterler, beylerbeyleri de köylerden varoşlara gelen reâyânın yerleşmesi için izin ve ahidnâme verirlerdi.¹⁴⁵

Şehirler birçok mahalleden meydana gelmişti. Mahalle, genellikle aynı mabetde ibadet eden cemaatin, aileleriyle birlikte ikâmet ettiği, bir cami, kilise, zâviye veya imâret çevresinde toplanmış, aynı inanç ve gelenek sahipleri ya da meslek mensuplarının evlerinden oluşan, sosyal ve fizikî bir birimdi. Mahalleler, aynı zamanda bir malî birimdi. *Tekâlif-i örfiyye* ve *avârız-ı divâniye* gibi olağandışı

¹⁴² H.İnalcık, *Age.* s.367; Evliyâ Çelebi, *Age.* C.VI, s.247.

¹⁴³ Budin Yahudileri, "*Beç Kapısı'nın iç yüzünde kat kat kâgir binalarda otururlar*"dı.

¹⁴⁴ Konu hakkında bkz. Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefâlet Sistemi", *Marife*, Yıl 1, Sayı 1, (2001), s. 129-151.

¹⁴⁵ Konu hakkında bkz. Jozef Blaskóvics, "Köprülü Mehmed Paşa'nın Macarca bir Ahidnâmesi", *Türkiyat Mecmuası*, C.XV, (1968) s.34-45.

vergilerin tarihinde *avâriz hânesi* denilen birim esas olmakla birlikte, söz konusu vergilerin tahsilinde mahalle dikkate alınır. ¹⁴⁶ Osmanlı şehrinde temel birim olan ve çoğunlukla bir dinî yapı ya da pazar etrafında gelişen mahalleler, umumiyetle yerel caminin ya da önemli bir yerel kişinin adını taşırdı. Farklı dinlere mensup kişiler, ayrı mahallelerde yaşamaktaydılar. ¹⁴⁷

Müslümanlar, kalelerde ve şehir merkezlerinde oturlardı. Müslüman halk, eski Macar sahiplerinin boşaltmak zorunda kaldığı evlerde ya da cami, mescid, mekteb, medrese, hamam gibi kamu yapıları çevresinde inşa edilen, Osmanlı-Balkan mimarî özellikleri taşıyan, çatma ahşap kirişli, kerpiç sıvalı, genellikle içinde ocağı olan tek ya da iki odalı evlerde yaşırdı. Ocaklı oda, ev halkı tarafından yaşama alanı olarak kullanılır, misafirler burada kabul edilir ve geceleri yataklar serilerek burada yatılırdı. Helâ, genellikle bahçede yer alırdı. Evlerde *çardak* denilen yarı açık mekânlar da vardı. Ancak Orta Avrupa'nın uzun ve soğuk kışları yüzünden buralar, yılda birkaç ay kullanılabilirdi. Bazı evler, *kâr hâne* denilen imalathanelere ve satış yapılan dükkânlara sahipti. Müslüman mahalleleri ile cami ve mahkeme binası yakınında meyhâne bulunması yasaktı. ¹⁴⁸ 1675'te Sırpların, Sigetvar'da iki cami arasında meyhâneler açarak Müslümanları namaza gitmekten alıkoymaları ve Çingenele müzik çaldırarak gürültülü şekilde eğlenmeleri şikâyet konusu olmuştu. ¹⁴⁹

Hıristiyan (Gebrân) ve Yahudi (Yahudiyan) mahalleleri, genellikle çit duvar ve palanka ile çevrili varoшта, Çingene (Kıptiyan) mahalleleri, daimâ sur dışında yer alıyordu. Şehirlerde Osmanlı te-

¹⁴⁶ Avarız hânesi itibarî bir birimdir. Bir avâriz hânesi, 3–15 arasında gerçek hânedan oluşurdu. Konu hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *İA*, C.II; Halil Sahillioğlu, "Avarız", *TDVİA*, C. 4.

¹⁴⁷ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", (Ed. Osman Okyar-Halil İnalcık), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920)*, Ankara 1980, s.10; Aynı yazar, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.50.

¹⁴⁸ *BOA MD No.5*, Hk. 226 [Rudnik kadısına hüküm].

¹⁴⁹ Géza Dávid, "Sigetvar", *TDVİA*, C. 37.

baası Rác, Rum, Ermeni ve Dubrovnikli tüccarlar da ikâmet ediyorlardı.¹⁵⁰ Gayrimüslimler, evlerini parlak renklere boyayamazlar, Müslüman evlerinin çatı ve avlularına üstten bakacak şekilde yapamazlardı.¹⁵¹

Şehirlerde genellikle dış varoшта yer alan çeşitli mezheplere mensup Hristiyan mahallelerinin çekirdeğini kilise oluştururdu. Osmanlı yönetimi, yeni kilise yapılmasına izin vermemektedir. Mevcut kiliselerin tamiri için boyutları ve plan özellikleri korunarak aslına uygun inşa edilmeleri, ilâve yapılmaması, inşaat malzemesinin eski ve kullanılmış olması şart koşulur ve Budin beylerbeyinin izni gerekirdi.¹⁵² Ancak izin ve inşaatın denetimi uzun, karmaşık ve masraflı bir süreçti.

Osmanlı idaresi, Sava ve Tuna nehirlerinin kuzeyinde kalan ve yerli Macar halkın Kraliyet Macaristanı'na geçerek boşalttığı şehir ve köylere, Rác olarak adlandırılan Sırp, Ulah¹⁵³ ve Boşnakları yerleştirdi. XVI. yüzyılın sonlarında Sırpların yerleşim alanları, doğuda Mureş (Maros) nehrinden batıda Seksar'a kadar yayıldı.

Kanûnî Sultan Süleyman tarafından, 1557'de Sokollu Mehmed Paşa'nın kardeşi Makarije Sokolović'in (1557–1571) patrik tayin edilmesi suretiyle Sırp Ortodoks Patrikliği İpek (Sr. Peć)'te yeniden kuruldu.¹⁵⁴ Osmanlı Macaristanı'ndaki Ortodoksların dinî işlerini düzenlemek ve kilise vergisi toplamak yetkisi, Sırp Ortodoks Pat-

¹⁵⁰ Gyözö Gerö, "Das Christentum zur zeit der Türkenherrschaft in Ungarn", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 16 (1998), s.295–310. Ortodoks Balkanlı tüccarlar hakkında bakınız; Lajos Gecsényi, "Turkish Goods and Greek Merchants in the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th Centuries", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 60, No.1, (2007), s.55–71; Trajan Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", *The Journal of Economic History*, Vol. 20, (1960), s.234–313.

¹⁵¹ M.Ertuğrul Düzdağ, *Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972, s. 94, Traian Stoianovich, "Model and Mirror of the pre-Modern Balkan City", *La ville balkanique, XV–XIX ss*, *Studia Balcanica*, 3, (1970) s. 99–100.

¹⁵² G.Gerö, Agm. s.297.

¹⁵³ Ulah adı bir etnik grubu değil, hayvancılık ve çobanlıkla uğraşan Sırp, Hırvat, Boşnak köylülerini nitelemektedir.

¹⁵⁴ Radovan Samar_i_, *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam: Sokollu Mehmed Paşa*, (Trc. Meral Gaspıralı), İstanbul 1995, s. 71–82.

rikliğı'ne verildi. 1557–1690 arasında Osmanlı Macaristanı'nda 12 Sırp piskoposluğu ve çok sayıda manastır tesis edildi. Bu piskoposluklar Budin, Tımişvar, Peçuy, İzvornik, Semendire, Alacahisar, Verseç, Beçkerek, Sirem, Arad, Segedin ve Rahoviçe idi.¹⁵⁵

Ortodoks piskoposları, XVII. yüzyılda Katoliklerden de kilise vergisi talep ettiler. Buna karşı çıkan ve Ortodokslar tarafından suçlanarak Osmanlı makamlarına şikâyet edilen Katolik papazları, itirazları yüzünden hapse atıldı ve cezalandırıldı. Ancak ne piskopos, ne de kadı cezaî müeyyide (hapis, dayak) uygulayabilirdi. Kilise ihtilaflarına ilişkin bir müeyyidenin uygulanması, dinî görevi olmayan sancakbeyi ve subaşı gibi yöneticilere bırakılırdı. XVII. yüzyılda köylerin yanında şehirlerde de Rác yerleşimleri kuruldu. Rác tüccarları, Osmanlı Macaristanı'nın ticareti içinde önemli bir grup hâline geldiler.

Bazı Macarlar da güneye Semendire Sancağı topraklarına iskân edildiler. 1553–1555 yıllarında çok sayıda Macar ailesi, papazları ile birlikte Peçuy'dan Yagodina ve civarına yerleştirildiler.

Macaristan'da Ortaçağ'dan itibaren yaşayan ve zaman zaman ülkeden kovulan Yahudilerin sayısı, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul, Edirne ve Selanik başta olmak üzere Balkan ve Anadolu şehirlerinden gelerek Osmanlı Macaristanı'na yerleşmeleriyle çok arttı.

Müslüman ve Hristiyanlar için temel birim mahalle iken, Yahudiler için bu birim, İbranice "bir sinagog etrafında örgütlenen cemaat" anlamına gelen *kahal*'dı. Kahal, mensuplarının günlük hayatının her yönünü kapsayan, onlara ibadet, mahkeme, eğitim, sosyal yardım ve defin hizmetleri gibi dinî ve sosyal hizmeti veren bir yapıydı. Cemaat hayatı, dinî yasa (*taharot*) ve kurallar (*haskomot*) tarafından düzenlenirdi. Kahal, üyelerini cizye ve avârız gibi sabit vergileri, rav akçesi ve savaşlar sırasında alınan ek vergileri ödemek konusunda yönetime karşı temsil etmekle de sorumluydu.

¹⁵⁵ Konu hakkında bakınız: Ladislav Hadrovics, *Le peuple serbe et son eglise sous la domination turque*. Paris 1947.

Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin ödediği bir vergi olan, *cizye-i rav* da denilen *rav akçesi*, cemaatin yıllık olarak haham seçme ve cemaat üyeleri arasında *dayanim* (dinî mahkeme) hakkını elde etmek için ödediği vergiydi. Kahali ve üyelerini yerel Osmanlı yöneticileri karşısında, özellikle de vergilendirme konusunda *kâhya* denilen görevli temsil eder ve aracılık yapardı. Cemaat, kâhyayı seçtikten sonra bunu kadiya teklif eder, kadı da seçimi tasdik ederek mahkeme kayıtlarına geçirirdi.

Osmanlı yöneticileri ile tımar ve zeâmet sahipleri, yerel tüccarlar olarak Macarlardan ziyade Yahudileri tercih etmekteydi. Gümrük, şemhâne, bozahâne gibi mukâtaalarda *âmil* ve *mültezim* olarak görev yapan Yahudiler,¹⁵⁶ hem yerel Osmanlı idarecilerinin malî araçları, mülklerini kiralayan kişiler ve vergi tahsildarı, hem de şehir ve kasabalarda tüccar, simsar, tefeci ve zanaatkâr olarak önemli rol oynadılar.¹⁵⁷

Yahudi tüccarlar, Vidin-Belgrad-Peşte ve Belgrad-Budin güzergâhlarını kullanarak şehirlerarası ticaret yapıyorlardı.¹⁵⁸ Verginin aynî olarak ödendiği yerlerde verginin tahsilinde üstlendikleri görevler, Yahudilerin yerel tarım ürünlerinin satışında ve dağıtımında etkili olmalarını, bu ürünlerin ticaretini yapmalarını sağladı. Osmanlı Macaristanı'nda gümrüklerde çalışanların çoğu Yahudiydi. Gümrük vergisi ve diğer vergilerin tahsili de genellikle Yahudilerin elindeydi.¹⁵⁹

¹⁵⁶ BOA MAD 7160 [1580'de Vidin Sancağı'nda Vidin, Çernereke, Krivina, Polomye ve Timok kasabaları bâc-ı pazar, ihtisab, ihzariye, beytül-mâl-i hassâ ve amme, şemhâne ve Fethülislâm kasabası bâd-ı hevâ mukâtaalarının mültezimi Yahudi Salınaz'dı.]

¹⁵⁷ Lajos Fekete-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Offen) 1550–1580, Türkischer Text*, Budapest 1962, s.383. Yahudilerin, özellikle amil Solomon ve Yasef'in isimleri çeşitli sayfalarda geçmektedir. Yahya bin Musa adlı Yahudi, 1558/1559'da hazinenin Buda, Kovin, Estergon ve İstolni Belgrad gelirlerinin toplanması ile görevliydi. [G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.28].

¹⁵⁸ Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries*, Leiden 1984, s.134.

¹⁵⁹ Izsak Schulhof, *Avrupa'da Osmanlı Damgası*. (Çev. Elçin Kumru), İstanbul 2007, s.31.

Habsburg Macaristanı'nda yaşayan Yahudiler ise, büyük bir nefret ve düşmanlık altındaydı. 9 Ekim 1529'da Bazin'de "kan iftirası" yüzünden 30 Yahudi yakıldı, birçoğu başka şehirlere sürüldüler. Kasım 1526'da Pozsony ve Sopron Yahudileri, Şubat 1539'da Nagyszombat Yahudileri, Kasım 1572'de Pozsony Yahudileri, yaşadıkları şehirlerden kovuldular.

Gayrimüslim Balkan halkları dışında, Osmanlı toprakları ile İspanya, Almanya ve Polonya gibi ülkelerden gelen Yahudilerin de yerleştiği Osmanlı Macaristanı'nda, XVII. yüzyılda nüfusun üçte ikisi Macar'dı.

Tablo 3: 1618/1619'da Macaristan'daki eyâletlerde cizyehâne sayısı ve Macar olmayan nüfusun oranı¹⁶⁰

Eyâlet	Cizyehâne Sayısı	Macar olmayan hâne	Oran %
Budin	52.350	12.260	20,82
Kaniye	30.300	9.800	32,34
Tımışvar	11.720	-	-
Eğri	7.050	3.000	42,55
Toplam	101.420	25.060	23,44

Osmanlı Macaristanı'ndaki eyâletlerde devlet gelirlerinin büyük kısmı ziraî ürünlerden (öşür, koyun, domuz, kovan, bostan, değirmen), pazar ve panayırlarda satılan mallardan alınan vergiler ile cizye ve mukâtaa gelirinden elde ediliyordu.

Osmanlı Macaristanı'ndaki sancaklarda yaşayan, tarım, hayvancılık, zanaat ve ticaretle uğraşan halkın, yönetimle ilişkileri ile hazineye ödeyecekleri vergiler, sancak kanunnâmelerinde yer alır.¹⁶¹

¹⁶⁰ BOA Cizye Muhasebesi No.26570. Gábor Ágoston, "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Ottoman, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, (Ed. Gezá Dávid-Pal Fodor), Leiden 2000 içinde s. 224.

¹⁶¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.I-IX, İstanbul 1990-1996; Ö. Lütfü Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*. I. Cild: Kanunlar, İstanbul 1943.

Vergi ödemede halka kolaylık sağlamak bakımından vergilerin üç aylık taksitlerle ödenmesine izin verilirdi. Ödemenin vadesi geldiğinde, halkın yeterli parası ya da ürünü yoksa daha küçük taksitler kabul edilir ya da vade uzatılırdı.¹⁶²

Osmanlıların yeni fethedilen ülkelerde kendi kanunlarını tatbik etmeden önce, halkın eskiden alışık olduğu kanun ve âdetleri aynen bırakarak veya uyarlayarak, yerel halkı idarelerine ısındırmaya çalışması genel bir uygulamaydı.¹⁶³ Bu uygulama, Macaristan'da da geçerli oldu. Krallık dönemindeki bazı vergiler, Osmanlı kanunlarına uyarlanarak sancak kanunnâmelerine konuldu. Macarca bazı terimler de kanunnâmelerde aynen kullanıldı.

Feodal angaryaları azaltan Osmanlılar, Macar kralları çağından kalan ya da uyarlanan kimi vergiler dışında kendi vergilerini uyguladılar.¹⁶⁴ Sancak kanunnâmeleri, Rumeli kanunnâmeleri örnek alınarak hazırlanmış, ancak yerel kanunlarla, vergilerin muhafaza edilmesinden ve Osmanlı hukukunda görülen değişikliklerden dolayı bazı farklar ortaya çıkmıştı.¹⁶⁵

Tarım ürünlerinden alınan vergilerden en önemlisi, ürünün %10'u olarak tahsil edilen *öşürdü*. *Hinta* (buğday), *mahlût* (buğday ve çavdar karışımı) ve *şâîr* (arpa) öşürünün ölçümünde muharrirlerin ve vergi tahsildârlarının kullandığı ölçü birimi *kile* idi. Bir kile, buğdayın ölçümünde 20 okka (25,65 kg.) iken, arpanın bir kilesi

¹⁶² Jozef Blaskóvics, "Osmanlılar Hâkimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı 12-13 (1969) s.92.

¹⁶³ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu arâzi ve Reaya Kanunnamelerinde İlhak Edilen Memleketlerin Adet ve Kanunları ve İstilahlarının İzleri", *III. TTK, Kongre-ye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s.494.

¹⁶⁴ "Reâyâ taifesi hîn-i fetihde memleket kadîmden câri olagelen Kral kanunu üzere cümle ahvallerin edâ olunmak rica eylemeğin ol üslûba tahrîr olunmuş idi. Çünkü sâîr ahvalleri kral kanunu üzere oldu. Filori hususu dahî edâ olunmak lazım olunmuşdur. [BOA MD No.16, s.211'den Ö.Lütfü Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları. I. Cild: Kanunlar, İstanbul 1943, s.304]; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s.77-78; Gyula Káldy-Nagy, "The Administration of the Sanjaq Registrations in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. XXI, (1968), s.193.

¹⁶⁵ Halil İnalçık, "Kanunnâme", *TDVİA*, C.24, s.333-337.

22,25 kilograma denkti. 1546 tarihli Mohaç kanunnâmesine ve 1550 tarihli Mohaç sancağı tahririne göre bir kile eski Macar ölçü birimi *fertály*'e (24 okka/30,76 kg.) eşitti. Ayrıca Osmanlı Macaristanı'nda kullanılan "*Budin kilesi*", "*Gûla kilesi*" gibi ağırlık birimleri de vardı.¹⁶⁶ Buğdayın narh fiyatı, 1570'e kadar 10 akça iken (Budin için 1546'da 10, 1562'de 12, Gûla için 1567'de 10, Sirem için 1566'da 14 akça) ve bir kile 30 okkaya denk gelirken, bu tarihte buğdayın narh fiyatı, 12 akçeye yükseldi.¹⁶⁷

Tarım yaptığı arâziyi terkeden kişilerden, fakirse 80, zenginse 120 akça *çiftbozan resmi* denilen bir vergi alınırdı. Arâzisi olmadığı için başka bir iş ve sanata geçenlerden çiftbozan resmi alınmazdı.

Tarım ürünlerinden alınan vergiler arasında en çok gelir getirenlerden biri, *öşr-i şıra/resm-i şıra* (şarap vergisi) idi.¹⁶⁸ Osmanlılar, şarap ölçümünde bir çeşit kabı ifade eden ve 42,42 litreye karşılık gelen eski bir Macar ölçü birimi olan *cseberden* uyarlanan *çeber* ile 1,5 litreye karşılık gelen *pinte*'yi (Mac. Pint) kullandılar. 1546'dan itibaren 36 akça olan bir çeper şarabın narh fiyatı, 1565 yılında 48 akçaya, 1570'te 72 akçaya çıkmıştı. Bir *bütün bağdan* (bütün bağ 32 çapalıktı) *ako* (Mac. Akó) adıyla, dört çeber şıra alınırdı.¹⁶⁹ Köylü, başka bir köyde bulunan bağına bağ bozumuna giderse, sekiz kile arpa veya Peçuy kanunnâmesinde belirtildiği üzere *ako* adıyla, 4–6 çeper şıra verirdi. Bağ sahibi, bağ öşürünü de ayrıca öderdi. Bazı kasaba ve köyler, şarap fıçılarının yapımı ve bakımı karşılığında

¹⁶⁶ Kilenin eşdeğerleri için bakınız; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi. Cilt I 1300–1600*, İstanbul 2000, s. 444; Bruce Mc Gowan, "Food and Supply and Taxation on the Middle Danube (1568–1579)", *Archivum Ottomanicum*, Vol. I, (1969), s. 165–166.

¹⁶⁷ Mohaç Kanunnâmesi [Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.V, s. 320.]; Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, Sayı 17, (2005); L.Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", s.311.

¹⁶⁸ Segedin, Gûla, Semendire ve Sirem sancakları için şarap üretiminin boyutları Bruce Mc Gowan'ın "Food and Supply and Taxation on the Middle Danube (1568–1579)", *Archivum Ottomanicum*, Vol. I (1969), s. 139-196'da ele alınmıştır.

¹⁶⁹ Mohaç Kanunnâmesi [Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.V, s. 320.]

ako resminden muaftı.¹⁷⁰ Müslüman bağ sahipleri, yetiştirdikleri üzümünden turşu ve pekmez yaparlarsa dönüm başına altı akçe bağ resmi, şarap yaparlarsa öşr-i şıra öderlerdi.

Sebze-meyve ve bakliyat üretiminden alınan vergiler, *resm-i bostan*, *öşr-ü kelem ve biber ve piyâz* (lahana, biber ve kuru soğan öşr-ü), *mercimek öşrü* ve *öşr-ti meyve* idi. *Resm-i bostan*, kanunnâmelerde her hânedan dört akça alınacağı belirtilmesine rağmen, genellikle toprağı verimli yerlerde hâne başı dört akça, verimsiz yerlerde iki akça olarak tahsil edilirdi. Kanunnâmelere göre, köylü eğer pazarda satmak için sebze üretiyorsa vergi alınır, kendi evinin ihtiyacı için yaptığı üretimden vergi alınmazdı.¹⁷¹ *Resm-i keten* (keten öşr-ü), tarım ürünlerinden alınan bir diğer vergiydi.

Resm-i orak, genellikle hâne başına bir akça, *resm-i hîme* (odun vergisi), bazı bölgelerde farklı olmakla, örneğin Segedin ve Sirem sancaklarında hâne başına bir akça alınmakla birlikte genellikle hâne başına beş akça olarak tahsil edilirdi.

Küçükbaş hayvanlardan alınan, belgelerde *resm-i ganem*, *âdet-i ağnam*, *âdet-i zekât* ve *öşr-i bere* olarak geçen *ağnam resmi/koyun vergisi*, koyun yavruladıktan sonra nisan-mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun, kuzusu ile birlikte hesaplanırdı. Sürüdeki çoban sayısına göre, *koşare resmi* denilen bir vergi de alınırdı. Muharrirler, sayım sırasında köylülerin adının yanına sahip oldukları koyunların sayısını kaydederdi. Vergi miktarı, XVI. yüzyılda iki koyundan bir

¹⁷⁰ "Bazı karyeler ve varoşlar, öşr-ü şire'lerin eda eyledikten sonra kralları zamanında kendüler âher karyede olup bağlarını bozmağa gelen kimesneler sahibi arza aku diyu bağ başına sekiz kile arpa veregeldikleri ecilden yine öyle vereler deyu kaydolunmuştur. Defter-i cedidde malûmdur ve zikrolunan karyelere muhtasıl bazı karyeler vardır anlar aku vermeyüp kadim bu eyyamdan sınırları müşağ ve müşterek iken öşr-ü şirelerin verdikten sonra aku arpa vermeyüp, ancak öştürden hâsıl olan şireyi sahibi arz bey eylemek murad ederse pazara iletmesine ve fuçı lâzım oldukça ihzârına ve fuçılarna ve fuçuları termimine hizmet edegeldiği sebepten aku parasın veregeldikleri ecilden vermiyeler deyu kaydolundu." [Peçuy Kanunnâmesi.]

¹⁷¹ "Evi yanında bahçesi olsa yemek için içinde ektiği maydanos, tarhun ve sair sebzevat ki satuluğu olmaya anın gibi bağçeden nesne alınmaya, amma zikrolunan sebzevatın pazara iletüp satsa, öşrü alına ve bostandan ki satuluğu ola öşrü alına, satuluğu olmayandan dönüm başına dört akça alına." [Peçuy Kanunnâmesi.]

akça olmakla birlikte sancaklara göre değişiklik gösterirdi. Vîdin’de üç koyundan bir akça, Lipova’da 20 koyundan mirî için bir koyun, 20 koyundan az olandan koyun başına üç penez (1,5 akça) alınırdı. Peçuy Kanunnâmesi’ne göre papazlar, ağnam resmi öde-
mezlerdi.¹⁷²

Domuz yetiştiren köylüler, *resm-i hınzır* ya da *bidât-ı hanâzir* adıyla domuz vergisi olarak, bir yaşından büyük domuzları için iki akça/dört penz öderdi. Yaz yağmuru alan ülkede ormanlar, domuz sürüleri için kullanılırdı. Meşe palamudu, domuzlar için önemli bir yemdi. Otlatılmaya götürülen her domuzdan *resm-i çemengâh ve bellût* (otlak ve meşe palamudu vergisi) adıyla bir akça/iki penz vergi alınırdı.¹⁷³ Bu verginin alınma zamanı, harman sonuydu. *Bojik* denilen domuz salhânelerinde kesilen domuzlardan, domuz başına iki akça vergi alınırdı.

Resm-i kâh (mera kullanma vergisi), kapı başına 20’şer akça alınırdı. Birkaç hâne bir kapı teşkil ederek vergiyi ortaklaşa öderler ve mera kullanma hakkından, vergileri nisbetinde faydalanırlardı.¹⁷⁴

Ancılık yapanlardan *resm-i kovan* ve *resm-i kevvâre* adıyla bir vergi alınırdı. Budin, Estergon, Hatvan, Novigrad kanunnâmelerine göre harman vaktinde alınan bu vergi, 10 kovana kadar kovan başına bir akça, 10 kovandan bir kovan olarak tahsil edilirdi. Uyvar’da, 10 kovanda bir kovan öşür, ondan az olursa, kovan başına dört akça, Müslümanlardan kovan başına iki akça alınırdı. Bal, Os-

¹⁷² “her yirmi koyundan Pâdişâh-ı Âlempenah hazretlerine bir koyun ve emr deyu alınagelüp koyun alınmak enfa’ olup defter-i cedide kaydolundu. Yirmiye yetişmiyen koyundan koyun başına üçer penez alındıktan sonra...” [Lipova Kanunnâmesi] “Papazlar, filori ve resm-i kapı ve âdet-i ağnamların verneyüp anıma öşürlerin sahibi arza veregelmeğin girü vereler.” [Peçuy Kanunnâmesi].

¹⁷³ “bellutluğa giden hanâzirin yirmisinden, kıralları zamanında bir reis ve emrolunurmuş ki bellutluk kiralın ola mezkûr yerler havaşsı hümâyûna kaydolunmuştur. Çakova dağı gibi ve Boğça dağları ve Sepehl nam mezrada olan bellutluk gibi ve Berin ve Çirin dağlarında ve bu asıl mahallerde ki defter- i cedide kaydolunmuştur onun gibilerden resmi otlakların zaptedip alalar.” [Lipova Kanunnâmesi].

¹⁷⁴ L.Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, s.314.

manlı Macaristanı'nda önemli bir ticarî metâ idi. Budin, Tımişvar, Sirem, Semendire ve Erdel'den her yıl binlerce fıçı bal, İstanbul'a sevk ediliyordu.¹⁷⁵

Resm-i âsiyab (değirmen vergisi); Tuna, Sava, Bega, Drava gibi büyük nehirlerin sularıyla tam yıl çalışan değirmenlerden 50, altı ay çalışanlardan 25 akça; küçük ırmak ve sel sularıyla tam yıl çalışanlardan 32, altı ay çalışanlardan 16 akça olarak alınırdı. Bu vergi, öküz ve at gücüyle çalışan kara değirmenleri ile yel değirmenlerinden 15–25 akça olarak tahsil edilirdi. Ancak farklı miktarlar da vardı. Göngöş'te tam yıl çalışan değirmenlerden 300, altı ay çalışanlardan 100 akça alınırken, Sirem'de Tuna nehrinin suları ile çalışan değirmenlerden alınan vergi 50, derelerin suları ile tam yıl çalışanlardan alınan vergi 32 ve altı ay çalışanlardan alınan vergi 12 akçaydı. Resm-i âsiyab miktarı, XVII. yüzyılda yükseldi. Uyvar Eyâleti'nde Tuna, Vega (Vág) ve Nitre (Nyitra) gibi büyük nehirlerin suları ile tam yıl çalışan değirmenlerden 60 akça, küçük nehirler üzerinde tam yıl çalışanlardan 36 akça, altı ay çalışanlardan 18 akça vergi alınıyordu.

Nehirlerde tutulan balıkların onda biri, *öşr-i mahî* adı altında; Balaton Gölü ile nehirlerin balık yönünden zengin kısımlarında ve dalyanlarda tutulan balıkların yarısı, *nısf-ı mahî* ya da *mahsul-i dalyan* adı altında vergi olarak ödenirdi. Pazarda satılan 50 akçalık balıktan bir akça, kuru balığın arabasından 12 akça vergi alınırdı. Birçok köy, balıkçılık ve kamış kesmekle geçiniyordu.¹⁷⁶ Balıkçılık yapılan nehirler civarında bu verginin toplanması ve hesabının tutulması için *halasbiro* (Mac. Halaszbiro=balıkçı muhtarı) görevlendirilirdi.

Pazar ve panayırlarda el değiştiren mallardan *bâc-ı bazâr* ya da *mahsul-i bâc-ı pazar maa panayırha* adıyla alınan vergi, doğrudan hazineye gelir kaydedilirdi. Şehir ve kasabalarda kurulan pazar ve panayırlardan alınan bâc-ı pazar, kırsal bölgelerde kurulan kimi pazarlardan da alınırdı. Kopan Sancağı'na bağlı Dişöda ve Asalo

¹⁷⁵ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.1, s.262.

¹⁷⁶ S.Takâts, *Age*. s.211.

köyleri buna örnektir.¹⁷⁷ Pazara getirilen bir araba sığır derisinden 30 akça, koyun derisinden altı akça, bir araba balıktan iki akça 100 kıta tuzdan iki kıta tuz ve bir akça, bir araba odundan iki akça alınırdı. Fıçı ile gelen bal, yağ ve şaraptan fıçı başına 2,5 akça, bir araba çanak-çömlekten bir akça alınırdı.

Cizye, gayrimüslim tebaanın ödediği, nakit olarak alınan ve merkezî hazineye aktarılan şerî bir vergiydi. *Cizye*, *maktu* ve *alerruus* (kişi başına) olmak üzere iki çeşitti. *Harac* da denilen *maktu* *cizye*, barış yoluyla belirlenen ve tâbi gayrimüslim devletler için uygulanan *cizye* idi. Erdel'in yıllık haracı, *maktu* *cizyeydi*. Erdel Voyvodalığının yılda 10.000 altın olan haracı, 1614'te 15.000, 1658'de 40.000 altına çıkarıldı. *Alerruus* *cizye* ise vergi mükelleflerin malî durumu dikkate alınarak, şahıs üzerine tarh olunan bir vergiydi. Gayrimüslim halktan *cizye* alabilmek için evi, ev eşyası ve bağı dışında küçükbaş hayvan, şarap ve hububat olarak üçyüz akça tutarında malî olması şarttı. Üçyüz akça tutarında malî olmayanlarla,¹⁷⁸ ihtiyarlar, kadınlar ve papazlardan *cizye* alınmazdı. Martoloslar gibi özel askeri yükümlülükleri bulunan kişiler de hizmetleri karşılığında *cizyeden* muaftılar.

Cizye vergisi miktarını Macaristan'ın fetih öncesindeki baş vergisi oranlarına uyarlayan Osmanlılar, fakirlere daha düşük miktarlar uyguladılar. Macaristan'da *cizye* 50 akça idi, ancak fakirlere 5-25 akça arasında değişen daha düşük miktarlar uygulanıyordu. 1566'da Sultan II. Selim (1566-1574) tahta çıktığında *cizye* miktarı 10 akça artırılarak 60 akçaya, Sultan III. Murad (1574-1595) tahta çıktığında % 10 artırılarak 66 akçaya yükseltildi. Halkın *cizye* ödemesinde bir, iki hatta üç yıl gecikmesine göz yumulurdu.¹⁷⁹

¹⁷⁷ BOA Tımar Defteri No.353'ten Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, Sayı 17, (2005), s.71.

¹⁷⁸ "İiva-i mezburede vâki olan keferenin reâyâsının her hânesinden ki evinde ve bağında ve evi içinde örtü döşek esbâbından maada davardan ve hamrden ve gaileden hesab edince üçyüz akçeye gücü yeter, yılda ellışer akçe *cizye* verirler veçli meşruh üzere kadir olmayanlardan nesne alınmaz.." [Hatvan Kanunnâmesi]

¹⁷⁹ J.Blaskóvics, *Agm.* s.92.

Osmanlı Macaristanı'nda *resm-i kapu/kapu resmi* ya da Slavca *jupanitsa* kelimesinden bozma *ispençe* denilen ve kökeni eski bir Macar feodal toprak vergisi olan *kapuadó*'ya dayanan örfî bir baş vergisi daha vardı. Sipâhi tımarına kaydedilen ve nakit olarak alınan bu vergiyi, taşınır malları 300 akçayı bulan reâyâ, Macar takvimiyle Szent György/Hızır İlyas Günü'nde (*rûz-ı Hızır*) 25, Szent Demeter/Kasım Günü'nde (*rûz-ı Kasım*) de 25 akça olmak üzere toplam 50 akça olarak öderdi. Kapu resmi, Müslüman tebaanın ödediği çift resminin karşılığıydı.¹⁸⁰ Hatvan, Gûla, Kopan ve Şimontorna kanunnâmelerinde, *resm-i kapu* alınabilmesi için reâyânın cizye verebilecek güçte olması gerektiği belirtilmişti.¹⁸¹ Krallık döneminde *kapuadó* vermeyen Budin ve Peşte ahâlisi, Osmanlı döneminde de kapu resminden muaftılar.¹⁸²

¹⁸⁰ "Kefere-i reâyâ ispençe vermekle çift resmi vermemeğe olagelmış kanûn olub" [Ö.L. Barkan, *Age*, s.102; Gyula Káldy-Nagy, *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*, Budapest 1985, s.8].

¹⁸¹ "ve cizye vermeğe kâdir olan reâyâ *resm-i kapu* deyu sipahisine *ruz-u hızırda* 25 akçe ve *ruz-ı kasımda* 25 akça *ispençe* için verirler"

¹⁸² Osmanlı Devleti'nin Macaristan'da uyguladığı vergi siyasetine bir örnek olarak Tımuşvar Beylerbeyi ve Defterdâr'na gönderilen bir emri aynen alıyoruz. "Tımuşvar beğlerbeyisine ve defterdârma hüküm ki,

Sen ki defterdârısın sūd-de-i saadetime mektub gönderüb Kırıl bir cânibe sefer eylemeli oldukda ol diyârdan ve sâir vilâyetlerinden her sene de alageldükleri cizye-i muayeneden gayrı sefer filorisi nâmı ile avâriz bedeli hânenen hâneye birer harac cem idageldikleri ve sene-i sâbıkada ve bu sene-i mübâreke de bahr-ü berde vâki olan seferler mühimi için Rumeli ve Anadolu câniblerinden kanûn-ı kadîm üzere avâriz ve kürekçi havâle olunub ol diyârın reâyâsı sâir reâyâdan kudretliler olub âdet-i kadimleri üzere avâriz mukabelesinde cem olmaktan sefer filorisi dâhi cem olunmak bildirmişsin.

İmdi ol vilâyetin reâyâsı ekser iç ilden varub ol diyârda karar eylemişdir. Bu kanûnu kendüler kabul iderlerini nicedir şol ki hüsn-i tedârik ile olunmak müyesser olub tefrikaya bâis olmaz ise âdet-i kadimleri üzere virdükleri sefer filorilerini de cem eylemek emredüb buyurdum ki vüsûl buldukda bu bâbda ikiniz dâhi bizzat mukayyed olub mukaddemâ reâyâyı tettebbu eyleyüb şöyle ki reâyâ mütezaccir olmayub tefrikaya bâis olur hal vuku bulmaz ise hüsn-i tedârik ile mümkün olduğu üzere âdet-i kadimleri mucebince sefer filorisi cem ve tahsile sây eylesin. Amma tefrikaya bâis olur hususlardan ziyâde hazer eylesin.

Reâyâ taifesi hîn-i fetihten memleket kadîmden câri olagelen Kral kanunu üzere cümle alıvallerin edâ olunmak rica eylemeğin ol üslûba tahrîr olunmuş idi. Çünkü sâir ahvalleri kral kanunu üzere oldu. Filori hususu dâhi edâ olunmak lazım olunmuştur. Amma bir vech ile tedârik eylesin ki fitneye bâis olmaya. fi 6 Muharrem 980. [BOA MD

Mukâtaa, ne kadar gelir sağlanabileceği ayrı bir birim olarak tahmin edilen ve maliye defterlerine kaydedilen, çoğunluğu iltizam sistemi içinde bir sözleşme ile özel kişilere ihale edilen gelir kaynaklarıydı. Mukâtaalar, *voyvoda* da denilen bir *nâzır* ve *emin* tarafından idare edilirdi. Eminin görevi, merkeze ait gelirleri takip ve tahsil ederek İstanbul'a ulaştırmak, personelin ulûfe ve mevâciplemini ödemektir. Mukâtaaların hesapları, kayıtları ve yazışmaları emine bağlı olarak çalışan *kâtib* tarafından tutulurdu. Mukâtaaların teftişi ise kadılar tarafından yapılırdı.

Budin Eyâleti'nde, 1559-1560'da 18,¹⁸³ 1562-1571 arasında 46 mukâtaa vardı.¹⁸⁴ Mukâtaaların bir listesi (*Defter-i fihrist-i mukâtaa-i vilâyet-i Budun*) düzenlenirdi. Budin Eyâleti'nde 1559/ 1560'da başlıca mukâtaalar ve yıllık gelirleri; *Beyt-ül mal* (469.000 akça, mirasçısı olmayan mülkler), *berat* (296.000 akça, dirlik beratı almak için ödenen bedel), *tapu* (167.000 akça, mirî arâziyi sahiplenmek için ödenen bedel), *pençik* (43.000 akça, savaşta esir düşen kölelerin beşte biri), *mabeyn* (28.000 akça, mahlûl tımarlardan sağlanan gelirler) ve *kilise* (12.000 akça, kilise vergisi) idi.¹⁸⁵

1631 yılında Budin Eyâleti'nin mukâtaa gelirlerinin % 28'i eyâlette bulunan şehirlerde ve kalelerde görev yapan askerlerin ücretleri için ocaklık olarak tahsis edilmişti.

No.16, s.211'den Ö. Lütfü Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*. I. Cild: *Kanunlar*, İstanbul 1943, s.304].

¹⁸³ Lajos Fekete-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550-1580, Türkischer Text*, Budapest 1962, s.761..

¹⁸⁴ A.Velics-E.Kammerer, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Vol. II. s. 277-287, 289-290, 295-296, 306-307, 312-314, 318-320, 328-346, 348-353, 364-365, 378, 391-392.

¹⁸⁵ L.Fekete-G.Káldy-Nagy, *Age*. s.770.

Tablo 4: XVI.-XVII. yüzyıllarda Budin Eyâleti'nin gelirleri¹⁸⁶

Yıllar	Cizye Gelirleri (akça)	Mukâtaa ve diğer gelirler (akça)
1558/1559	1.530.476	3.437.910
1559/1560	1.797.539	4.469.170
1578/1579	5.229.259	18.240.131
1580/1581	5.373.138	18.509.766
1662/1663	16.990.662	20.321.751

Osmanlı Macaristanı, kısa süreler dışında, bütçede yüzbinlerce altın açık yaratan, Osmanlıların yalnız Macaristan'dan sağladıkları geliri değil, Mısır Eyâleti'nden aldıkları vergiyi¹⁸⁷ ve Balkanlar'dan elde ettikleri gelirin giderek daha büyük bir kısmını, buradaki askerlere harcamak zorunda kaldıkları bir bölgeydi. Budin Eyâleti'nin yıllık vergi ve gümrük geliri, eyâletin giderlerinin ancak üçte birini karşılıyordu. 1559'da 260.000, 1560'ta 280.000 altın İstanbul'dan Budin'e gönderilmişti.¹⁸⁸

Osmanlı Macaristanı'ndaki bütçe açıkları ve askerî masraflar, dönemin seyyah ve diplomatlarının gözünden kaçmamıştı. Jean de Thévenot, 1658'de, "*Budin Eyâlet'nin hiçbir kazancı yoktur. Tam tersine pâdişâhın oradaki garnizonu ayakta tutabilmek için para göndermesi gerekir*" demektedir.¹⁸⁹ Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, 1702–1709 yılları arasında İstanbul'da görev yapan Rus elçisi Lev Nikolayeviç Tolstoy, bir raporunda, "*Macar topraklarında Osmanlı'nın sadece giderleri bulunuyor, buradan hiç bir gelir elde edemiyor-*

¹⁸⁶ L.Fekete-G.Káldy-Nagy, *Age*. s.770; BOA MAD 498. Gábor Ágoston, "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Ottoman, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, (Ed. Gezá Dávid-Pal Fodor), Leiden 2000 içinde s. 225.

¹⁸⁷ Peçevî, Mısır'dan alınan verginin (300.000 altın) para sandıkları hiç açılmadan doğrudan Budin'e gönderildiğini yazmaktadır. [İbrahim Peçevî, *Age*. C.I, s. 36]

¹⁸⁸ Lajos Fekete-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580, Türkischer Text*, Budapest 1962, s.771–772.

¹⁸⁹ Jean de Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2009, s. 232.

du. Osmanlı, Macaristan'ı kaybettiği zaman gelirini değil, sadece onurunu ve kahraman savaşılarını kaybetti" diye yazıyordu.¹⁹⁰

Hem Osmanlılar hem de Habsburglar, 5–6.000 kişilik kuvvetler ve hafif toplar kullanılarak yapılan sınır savaşlarıyla, küçük çatışma ve akınları barışı bozma sebebi saymıyorlardı.¹⁹¹ Bu tür akınlara çıkılmazsa, ulûfeleri vaktinde ödenmediği gerekçesiyle Haziran 1564'te ayaklanan ve Budin defterdârını katleden Budin yeniçerilerinininki gibi isyanlar ya da kavga ve huzursuzluklar çıkabilirdi.¹⁹² Tımarlarını yitirmiş sipâhiler, kapıkulu askerleri ve kalelerde görev yapan gönüllülerin tımar edinebilmek için sürekli baskı yapmaları ve tımar olarak dağıtılacak toprağa duyulan ihtiyaç, Budin valilerini, sınırların ötesindeki fetih girişimleri ile köy ve arâzi işgallerine göz yummaya zorluyordu. Budin valileri, Habsburg topraklarına yapılan akınları, askerlerin bakaya vergileri topladıklarını iddia ederek meşrulaştırıyorlardı.¹⁹³

Osmanlı ve Habsburg sınır garnizonlarınca ganimet almak, sığır çalmak ve esir elde etmek için akın yapmak geçim kaynağı hâline gelmişti. Akınlarda ele geçirilen esirler ve alınan ganimetler, pazarlarda satılıyordu. Sınır boylarındaki akınlardan bir sebebi de ganimet arzusu ve köle ticareti için esir bulmaktı.¹⁹⁴ Esirler tüm sınır boylarında değerli bir ticarî metâ idi. Esirler için fidye almak, sınır bölgelerinde önemli bir ticarî faaliyetti. Fidyeye gelirleri, askerlerin yıllık maaşlarından daha büyük miktarlara ulaşıyordu.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (Der. İlyas Kamalov, Çev. İbrahim Allahverdi), İstanbul 2009, s. 45.

¹⁹¹ H.İnalıcık, *Age*. s.365; Georg Wagner, "Otuz Yıl Savaşları döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *Osmanlı Araştırmaları*, C.2, (1981), s.147–166.

¹⁹² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C.3 (1538–1640), (Çev. Nilüfer Epçeli), s.74.

¹⁹³ M.L. Stein, *Age*. s.24.

¹⁹⁴ N.Jorga, *Age*. s.74.

¹⁹⁵ Peter F.Sugar, "The Ottoman Professional Prisoner on the Western Borders of the Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Etudes Balcaniques*, Vol. VII/2, (1971), s.82–91. Bu konu hakkında yakın zamanda yayınlanan önemli bir çalışma, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders*, (Ed. Géza Dávid-Pál Fodor), Leiden 2007.

Macaristan'a Anadolu'dan da zengin esir tüccarları geliyordu.¹⁹⁶ Sınır kalelerindeki askerlerin, "*küffâr cemiyette iken vilâyet-i kâfiristân katana kâfirinden lûlîdir ve fırsat ganîmetdir*" diye¹⁹⁷ sefer ve akınlar sırasında yağmaladıkları şehir ve köylerde ele geçirilen ganimetler ile alınan esirler, ekonomik genişlemeyi de arttırıyordu. I. Ferdinand'ın elçisi Ogier Ghislain de Busbecq, 1554'te "*Macaristan'da Türkler tarafından esir edilen erkek, kadın ve çocukları İstanbul'a taşıyan onlarca arabadan*" söz etmekteydi.

Osmanlılar, XVI.-XVII. yüzyıllarda sınır bölgelerinde büyük topraklara sahip olan ve mülklerinin korunmasında çıkarları bulunan Zrinyi, Batthyány, Nádasdy ve Berzenczei gibi Macar-Hırvat asillerince toplanan, yönetilen ve bunlar tarafından finanse edilen küçük ordularla da karşı karşıya kaldılar.¹⁹⁸ Habsburg yönetimindeki topraklarda üslenen *hayduk* denilen Macar çeteleri, Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara akınlar yapmaktaydılar. I. Ferdinand'ın 1554'te İstanbul'a gönderdiği elçi Ogier Ghislain de Busbecq, Budin ve Belgrad arasındaki kara yolundan hayduk korkusu yüzünden geçememişti.

Osmanlı birliklerinin sadece belli kalelerde üslenmiş olması, özellikle sınıra yakın bölgelerde emniyeti sağlamayı çok zorlaştırıyordu. Tınar sahipleri, hasat yaparken, köy biroları ve papazlarını ziyarete giderken saldırıya uğrayıp kaçırılıyor, kiralalarını toplamıyor, haberciler uzaktaki kalelere ulaşır askerleri yardıma çağırıyorlardı.

Sınır boylarının durumunu, çağdaş bir gözlemci ve kendisi de bir serhâd şehri Peçuy'dan olan İbrâhim Peçevi; "*Peçuy'da fakirhânemizde gece oldukça akşamdan kılıncımız kuşanur ve tûfengimizi kucağımıza alır öyle yatardık*" diye anlatır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ N.Jorga, *Age*. s.74.

¹⁹⁷ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.324.

¹⁹⁸ Rhoads Murphy, *Osmalı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (Çev. M.Tanju Akad), İstanbul 2007, s.31.

¹⁹⁹ İbrâhim Peçevî, *Age*. C.II, s.158.

IV) Yollar ve Menziller

Osmanlı Macaristanı, hem karayolları hem de karayolları ile bağlantıları olan nehiryolları vasıtasıyla, Balkanlar ile Orta Avrupa arasındaki askerî ve ticarî ulaşımı sağlıyordu. Yol sistemleri, askerî, ekonomik ve sosyal açıdan büyük öneme sahipti. Askerî birliklerin intikâli, ticarî ve ekonomik faaliyetler, merkezin taşradaki idârî birimlerle irtibâtının temini gibi hususlar, ancak düzenli işleyen yol şebekeleri sayesinde mümkündü.

Osmanlı Devleti, Rumeli'de kendisinden önceki Roma ve Bizans devletleri gibi dört bir tarafa ulaşan bir yol şebekesi kurmuştu. Bu yollar, İstanbul'dan başlayan, Orta, Sağ ve Sol kol denilen üç ana güzergâhtan oluşuyordu. Ana yollar, tâli yollarla birbirlerine bağlanmıştı.

Roma ve Bizans çağında Syrmium bölgesini Konstantinopolis'e bağlayan *Via Militaria*'nın (askerî yol) devamı olan Orta kol, Osmanlı çağında daha da geliştirildi.²⁰⁰ İstanbul'dan başlayarak Silivri-Edirne-Filibe-Sofya-Niş ve Yagodina üzerinden Belgrad'a ulaşan bu güzergâh, Osmanlı döneminde *Râh-ı Hümâyûn/Hünkâr Yolu* ya da *Orta Yol* olarak adlandırılıyordu.

Bu yolun devamı olarak Belgrad'dan Uyvar'a kadar uzanan güzergâh; Belgrad (Nándorfehérvár, Sr. Beograd), Zemun (Zimány, Sr. Zemun), Dimitrofça (Szávaszentdemeter, Hr. Mitrovica), Tovarnik (Tovarnik), Sodin (Szôdi), Vulkovar (Valkovár, Hr. Vukovár), Ösek (Ezsék, Hr. Osijek), Birnivar (Baranyavár, Hr. Branjin Vrh) Mohaç (Mohács), Sekçöy (Szekcső), Bataşek (Bátaszék), Darda (Dárda), Seksar (Szekszárd), Yeni Palanka (Új Palank), Tolna (Tolna), Pahşa (Paks), Födvar (Földvár), Penteli (Pentele), Cankurtaran (Adony), Erçin (Ercsi), Hamza Bey Palankası (Érd), Budin (Buda), Vaç (Vác), Vişegrad (Visegrád), Kızılhisar (Pilisvörösvár), Estergon

²⁰⁰ Konu hakkında bakınız; Konstantin Yosif İreçek, *Belgrad-İstanbul-Roma Askeri Yolu*, (Çev. Ali Kemal Balkanlı), Ankara 1990; Elisabeth A. Zachariadou (Der.), *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Çev. Özden Arkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova) İstanbul 1999.

(Esztergom), Ciğerdelen (Párkány, Sl. Šturovo), Çeyke (Cseke, Sl. Čaka) ve Uyvar (Ērsekújvár, Sl. Nove Zamky) menzillerinden geçiyordu. Vaç'tan itibaren bir tâli güzergâh, Novigrad (Nográd), Diregel (Drégely) ve Seçen (Szécsény) üzerinden Filek'e (Fülek, Sl. Fil'akovo) ulaşmaktaydı.

Ösek'ten başlayarak Drava nehri boyunca kuzeye çıkan bir güzergâh; Valpova (Valpóvár), Sikloş (Siklós), Sigetvar (Szigetvár), Babofça (Babócsa), Berzençe (Berzencze), Şekeşvar (Segesdvár) ve Kapoşvar (Kaposvár) menzillerinden Kanije'ye (Kanizsa) varıyordu. Drava nehrinin güvenliği de adı geçen menzillerdeki kale ve palankalarda görevli askerlerce sağlanırdı.

Semendire'den (Szendrő, Sr. Smederovo) başlayan bir başka güzergâh; Ali Pınarı (Alibunár, Sr. Alibunar) Dente (Denta, Rom. Denta), Tımuşvar (Temesvár, Rom. Timișoara), Sersik (Cseri, Rom. Ceri), Lugoş (Lugos, Rom. Lugoj), Redvar (Rödvár), Şebeş (Káransebes, Rom. Caransebeş), Desne (Desznye, Rom. Dezna) ve Hasek (Hátszeg, Rom. Hateg) üzerinden, Erdel'in başkenti Erdel Belgradı'na (Gyulafehérvár, Rom. Alba Julia) ulaşılıyordu.²⁰¹

Güzergâh, her iki tarafı yayalar ve sürüler için bastırılmış topraktan olan, ortası üç ayak genişliğinde ve genellikle yola yakın taş ocaklarından çıkarılan taşlar döşenmiş, dar, bazı yerlerde daha da daralan yollardan oluşmaktaydı. Ana yollar üzerindeki belli köyler, yol yapım ve bakımıyla görevlendirilmiş ve bu hizmetleri karşılığında avâriz vergilerinden muaf tutulmuşlardı.

Güzergâh üzerindeki nehirler, genellikle ahşap olarak kurulan, yan yana dizilen gemiler ve kayıklar veya tombazlar üzerinden geçen ya da nadiren taş köprüler geçilerek aşılmıyordu. Köprülerin bir kısmı, yan yana iki araba geçecek kadar genişti. Tuna, Sava ve Drava nehirleri üzerinde köprüler inşa edilmesi, baharda kabarıp taşan nehirlerin aşılması, geri çekilmeler sırasında yaşanan boğulmalar, Osmanlı tarihlerinde sıklıkla yer alır.

²⁰¹ Söz konusu güzergâhlar için bakınız; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.V, VI, VII; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, (Yay. Ziya Yılmaz), C.I-II, Ankara 2003.

Kanunî Sultan Süleyman, 1566'da Drava ve Tuna'nın meydana getirdikleri dirsekteki bataklık üzerinde, stratejik bakımından önemli bir noktada, gemilerin yanyana dizilmesi ve tombazlar kullanılması suretiyle üç km. uzunluğunda, iki yanı korkuluklu olarak, *"iki araba dötnala yanyana geçebilecek şekilde"* inşa edilmiş muhteşem bir yapı olan Ösek Köprüsü'nü yaptırdı. Ordu mimarı Ali Potur tarafından inşa edilen, Osmanlı askerî mimarisinin en mükemmel örneklerinden biri ve döneminde Avrupa'nın en uzun köprüsü olan Ösek Köprüsü, Osmanlı ordularının, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Habsburg İmparatorluğu üzerine yaptıkları seferlerde ana geçiş noktasıydı.

Budin ile Peşte arasında ulaşım da Budin Valisi Sokollu Mustafa Paşa tarafından 1567 yılında yaptırılan, Tuna nehri üzerinde birbirine zincirle bağlanmış 70 kayıkla kurulmuş, 700 adım uzunluğunda, yedi adım genişliğindeki *Zincirli Köprü* ile sağlanıyordu.

Seferlerde güzergâh üzerindeki sancakbeyleri ve kadırlara yolların ve köprülerin denetlenmesi, gerek görülenlerin tamiri ve yeni köprüler inşa edilmesi emredilirdi. Sigetvar Seferi'nde, Akkilise ve Rayla konaklarındaki azmak ve bataklıkların kontrol edilip köprü ve geçitlerin tamiri Sirem sancakbeyine, Vulkovar Köprüsü'nün yan yana iki araba geçecek şekilde tamiri, Varadin, Vidak köyü, Zemun'un karşı kıyısında, Böğürdelen yakınında Kalanka köyünde ve Turye adlı azmak üzerinde köprüler yapılması Semendire sancakbeyine emredilmişti.²⁰² III. Mehmed'in Eğri Seferi'nde Ağustos 1596'da Petervaradin yakınında üç günde yapılan 600 adım uzunluğundaki köprü, Tuna nehrinin iki kıyısından ilerleyerek ortada buluşmak suretiyle yan yana dizilen 100 yük gemisinin üzerinde kurulmuştu.

XVII. yüzyılda Tuna nehri üzerinde kurulacak seferî köprüler, Belgrad zâimleri nezâretinde inşa edilir, köprüler için gerekli tombazlar Drava nehri kıyısındaki Pojega'da yaptırılır, suyun akışını kesmek için ihtiyaç duyulan sepet ve urganlar Belgrad ve Ösek'ten

²⁰² BOA MD No.5, Hk. 1007, 1044 1488, 1744, 1746, 1747, 1788, 1831, 1832, 1836.

temin edilir, marangoz ve demirciler Ösek'ten gönderilir, bunların ücretleri Semendire Sancağı'ndan ödenirdi.²⁰³

Sürekli bakımı yapılan ve seferlerden önce “orduyla birlikte gidcek şâhî topların ve sair mühimmâtın götürülebilmesi için çukur ve batık olan yerlerin kürekle düzeltilip ve ormanları kazdırıp, tamir gereken köprüleri tamir ettirilmek sureti ile” hazır duruma getirilen ve onarılan güzergâhların civarında yer alan köyler, yolların ve köprülerin bakımından sorumluydular.

Güzergâhlar, üstünde bulunan kaleler ve palankalar vasıtasıyla denetim altına alınmıştı. Fizikî durumu genellikle kötü olan güzergâhlar, sefere çıkan ordular ve diplomatik heyetler ile deve ve katır sırtında yüklerini taşıyan ticaret kervanları tarafından kullanılıyordu. Yolların bozuk olması, nakliyatı güçleştiriyordu. 1580'lerde Köröş'ten Budin'e 12 çuval hububat altı öküzle, 704 çuval hububat 25 araba ve 250 öküzle götürülebilmşti.²⁰⁴

Yollarda, coğrafi şartlara göre değişen mesafelerde menzil adı verilen konaklama noktaları kurulmuştu. Menziller, ordunun sefer sırasında istirahat etmesi, iâşe, ikmâl ve temizlik gibi ihtiyaçlarının görülmesi, ulaşım, merkez ve taşra arasındaki resmî haberleşme, ticaret faaliyetlerinin hızlı ve güvenli işlemesi, vergilerin merkeze vaktinde ve güvenle ulaşması için tesis edilmiş önemli bir teşkilattı.²⁰⁵

²⁰³ BOA MAD. No.6572, s.71, 81; BOA Mevkûfat Kalemî No.27526, s.11-12.

²⁰⁴ L. Fekete, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar”, s.713.

²⁰⁵ Menzil sistemi hakkında bakınız; Sema Altunan, “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler, Türkler, C.X, Ankara 2002, s.913-919; Rıza Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İâşe Menzilleri*, Ankara 1966; Aynı yazar, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ülkenin Harekât Bakımından Bölgelere Ayrılması, İkmâl ve İâşe İşleri, Haberleşme Sistemleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 25, Ankara 1988, s.1-20; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara, 2002; Colin Heywood, “Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhâneler”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Ed. Elizabeth A. Zachariadou), İstanbul, 1999, s.138-160; Aynı yazar, “Two Firmans of Mustafâ II On The Reorganization of the Ottoman Courier System (1108/1696)”, *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, Budapest 2001, s.485-496; İsmet Miroğlu, “Osmanlı Yol Sistemine Dâir”, *TED*, Sayı 15, (1997), s.242-252; M. Hüdai Şentürk, “Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Türkler*, C.XIV, Ankara 2000, s.446-461.

Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasına dâhil tüm bölgelerde olduğu gibi Macaristan'da da belirlenen yol güzergâhlarında hem askerî seferlerin hem de anılan diğer faaliyetlerin icrâsı için menziller kurulmuş ve *menzilhâne* denilen sistemin işleyişinde aksaklık olmamasına dikkat edilmişti. Bir yerin menzil seçilmesinde, barış zamanı ulakların sıkıntı çekmemesi, iki menzil arasının hızlı haberleşmeyi önleyecek şekilde birbirine çok uzak olmaması, ordunun sefer sırasında dinlenmesi ve gerek duyulan iaşenin kolay temini hususları rol oynardı.²⁰⁶ Bir yerin menzil olması, o bölgedeki menzillcilerin ya da kadının arzı ve devletin onayıyla mümkündü.

Ordu sefere çıkmadan hangi yoldan gidileceği kararlaştırılır, yol üzerinde görev yapan kadılara fermân yazılarak yolların durumu sorulur ve onlardan gelen cevaplara göre karar verilir.²⁰⁷ Ordudaki askerler ve hayvanlar için gerekli yiyecek, yem, odun, kereste gibi lojistik malzemeler, sancakbeyleri ve kadılarca tedârik edilerek menzillere ulaştırılır, buralarda *ambar-ı mirî* denen ambarlarda depolanır,²⁰⁸ ambarlarda, malzemelerin bakım, depolama ve dağıtımını yapmak üzere *ambar emîni* ve *kâtipler* görevlendirilir ve gelen malzemeler kaydedilir.²⁰⁹

Menzillerde pazarlar kurulurdu.²¹⁰ Devletin yapmış olduğu alımların dışında, reâyânın hayvan sırtında ve arabalarla menzillere getirdiği zâhire, et, kümes hayvanları, sebze-meyve, bal ve tereyağı gibi ürünlerin satışı da ayrı bir ekonomik faaliyetti. Köylü ürü-

²⁰⁶ Y.Halaçoğlu, *Age*. s.3.

²⁰⁷ Y.Halaçoğlu, *Age*. s.29; Sigetvar Seferi sırasında Belgrad ve Zemun kadılarına gönderilen emirde Zemun'dan Varadin'e kadar kaç menzilin bulunduğu, her menzilin uzaklığının ne kadar olduğu, Tise Nehri boyunca gidilir ise Segedin'e kaç menzilde varılacağı hususlarının bildirilmesi istenmişti. [BOA, MD No.5, Hk. 1830].

²⁰⁸ BOA, MD No.5, Hk. 1626; Topçular Kâtibi Abdülkadir. *Age*. C.2, s.10.

²⁰⁹ BOA MAD. No.6572, s.120.

²¹⁰ "Reâyâ askerın yolu üzerine arabalar ile büyük büyük Macar somunları ve çuval çuval ar-paların, yemlerin getirürler ve fûruht iderler idi. Herkes akçasın virür alırdı." [İbrâhim Peçevi, *Age*. C.2, s. 231.]

nünü satıp para kazanır, asker de ihtiyaçlarını karşılardı. Osmanlılar, lojistik malzemelerin tedârik edilmesi ve saklanması, rakipleri Habsburglardan daha iyi organize olmuşlardı.²¹¹

XVI.-XVII. yüzyıllarda bütün Osmanlı Devleti'nde atlı arabalarla ulaşım imkânsızdı. Bunun tek istisnâsı İstanbul-Viyana güzergâhıydı. Kara ulaşım vasıtaları; binek hayvanları ve öküz, manda veya atların koşulduğu yük arabalarıydı. Yük taşımacılığı için uzun mesafelerde deve, kısa mesafelerde araba kullanılır, askerî nakliyatda arabalardan daha fazla yararlanılırdı. Yaylı, kapanlı, iki ya da dört tekerlekli, tek atla çekilen arabalara *koçu*, dört atla çekilen ve Rumeli'de yaygın olan arabaya *Boğdan arabası*, altı atla çekilen arabaya *hinto*, manda ve öküzlerin çektiği, genellikle ticarî mallarla, ordunun ağırlıklarının taşındığı yöreye özgü arabaya *Sirem arabası* denilirdi.

Manda ve öküzlerin koşulduğu yük arabaları, 700–800 okka civarında yük taşıyabilirdi. At arabalarında taşıma kapasitesi koşulan atların sayısına bağlı olarak 600–1500 okka arasında değişirdi. Develerin taşıma kapasitesi, 200–500 okka arasındaydı. Atların taşıma kapasitesi ise 300 okkaya kadar çıkabilmekteydi. Taşınan yükler; keten bezi ya da yün çuvallardan yapılan balyalar, kamıştan örülmüş sepetler ve ahşap sandıklar hâlinde hayvanların sırtına ya da arabalara yerleştirilirdi.

Taşımacılık, Tuna nehrine kadar arabalarla, Tuna nehrinde gemilerle yapılırdı. Seferlerde orduya gerekli zâhirenin nehir yolu ile gemilerle ve arabalarla ulaştırılması, bunun için yeteri kadar araba tedârik edilmesi,²¹² kadılardan istenirdi.

²¹¹ Hans Georg Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, C.II, (1981), s.19.

²¹² *BOA MD. No.5, Hk. 1235.*

V) Kaleler, Palankalar ve Askerî Birlikler

Osmanlı ordularının Orta Avrupa'ya yönelik seferleri, bugün olduğundan daha ormanlık ve bataklık bir coğrafyada, İstanbul'dan 3-4 aylık yürüyüş uzaklığındaki bir orduya gerekli lojistik desteği verecek, yukarıda adı geçen güzergâhların üstünde bulunan bir dizi kale ve palankanın elde tutulmasına bağlıydı. Bu kale ve palankalar vasıtasıyla Tuna ve Drava nehri kıyıları da denetim altında tutulmaktaydı. Macaristan'da fethettikleri kaleleri, surlarını onararak, yeni burç ve tabyalar ekleyerek yenileyen Osmanlılar, bu ülkede planları kendilerine ait kaleler ve palankalar da inşa ettiler.²¹³

Osmanlı Macaristanı'ndaki kalelerin önemli bir kısmı, Ortaçağ'da ya da daha geç dönemde yapılan kaleler, şatolar ve manastırların tahkim edilerek kalelere dönüştürülmesinden meydana gelmişti. Sigetvar, İstolni Belgrad gibi kimi kaleler duvarlarının genişletilmesi ya da yeni tabyalar eklenmesi suretiyle Osmanlı yapıları hâline gelmişti.²¹⁴

²¹³ Michael Eliot Howard, *War in European History*, Oxford 1976, s.35.

²¹⁴ Macaristan'daki Osmanlı kale ve palankaları ile kalelerdeki askerlerin konumu, sayıları ve ücretleri konusunda BOA belgeleri dışında yararlandığımız kaynaklar; Gábor Ágoston, "Macaristan'da Osmanlı Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir Mukayese", *Osmanlı*, C.I, İstanbul 1999, s.443-451; Aynı yazar, "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Ottoman, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, (Ed. Gezá Dávid-Pál Fodor), Leiden 2000, s.195-228; Gezá Dávid, "Buda (Budin) Vilâyeti'nin İlk Tımar Sahipleri", *GDAD*, Sayı 12, (1998); Aleksandar Deroko, *Medieval Castles on the Danube*, Beograd 1964; Evliyâ Çelebi, *Age. C.V-VII*; Klára Hegyi, "The Ottoman Military Force in Hungary", Géza Dávid-Pál Fodor (Ed.), *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, Budapest 1994, s.131-148; Aynı Yazar, "The Ottoman Network of Fortresses in Hungary", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Otoman Conquest*, (Ed. Geza Dávid-Pál Fodor), Leiden-Köln 2000, s.163-193; Aynı yazar, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, Vol. I-III, Budapest 2007; Anatal Velics-Ernö Kammerer, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Vol. I-II, Budapest 1886-1890; Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*, İstanbul 2001; Aynı yazar, "The Palanka: A characteristic building type of the Ottoman fortification network in Hungary", *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999. Electronic Journal of Oriental Studies*, Vol. IV, 2001, 34,

Kaleler, genellikle bir tepeye, bir vadinin daha yüksek olan yakasına ya da nehirle çevrelenmiş bir adacığa kurulmuştu. Sınra yakın kaleler, siyasî ve askerî gelişmelerden daha çok etkileniyorlardı. Bazı kalelerin kuruluş yeri, zengin bir bölgenin denetimini elde tutmak için seçilmişti. Kalelerin çoğu, stratejik nedenlerle bir kara ya da nehir yolunu tutan mevkiilerde inşa edilmişti. En müstahkem kaleler, bu iki yol türünün birbirleriyle kesiştikleri noktada yer almaktaydılar.

Osmanlı kalelerinin bir kısmı, özellikle Tuna nehri üzerindeki stratejik noktalarda, ahşap kazıkların yan yana birleştirilmesiyle yapılan, dörtgen planlı, köşelerde dairesel tabyalar bulunan, etrafı sulu bir hendekle çevrili, ufak bir garnizonu barındıran *palanka* denilen yapılardı.²¹⁵ Palanka, İtalyanca "palanca" (kazık) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olup, çevresi derin ve içi su dolu bir hendekle çevrili, önünde köprüsü ve girişi gözetleyen bir kulesi olan, dik-dörtgen şeklinde, arkası toprakla desteklenmiş, ağaç kütüklerinden koruyucu bir çitle çevrili, içinde yerleşim ve garnizon barındıran basit bir kaleyi ifade etmektedir. Palankanın dört köşesi, *tabya* denilen yarım daire biçiminde, içinde toprak bulunan tahta kulelerle korunurdu. Palankanın küçüklerine *parkan* adı verilirdi.²¹⁶ Hızla inşa edilerek yöreyi saldırılardan koruması hedeflenen palankalar, kâğıda çizilen bir plana göre değil, doğrudan zemin üzerine uygulanırdı.²¹⁷

Bir iskân yerini korumak için birkaç kat duvarla yapılmış ya da mevcut bir kale veya müstahkem bir yapı etrafında gelişmiş

1–12; Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 2007; Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı İdaresinde Uyvar'ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği", *GDAD*, Sayı 12, (1998); Asparuch Velkov-Evgeniy Radushev, *Ottoman Garrisons on the Middle Danube. Austrian National Library MS MXT 562 of 956/1549–1550*, Budapest 1996.

²¹⁵ B.Özgüven, *Age*. s.178.

²¹⁶ Palankalar konusunda en yetkin çalışma, Burcu Özgüven, "The Palanka: A characteristic building type of the Ottoman fortification network in Hungary", *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23–28, 1999. Electronic Journal of Oriental Studies*, Vol. IV, 2001, 34, 1-12'dir.

²¹⁷ B.Özgüven, *Age*. s.118.

olan Osmanlı kaleleri, çağdaşı Avrupa kaleleri kadar iyi tasarlanmış ve yapılmış değildi. Ayrıca, tam müstahkem bir kalenin yapım maliyeti çok yüksekti. Osmanlıların inşa ettikleri Hamzabey, Val, Cankurtaran ve Tise nehrinin doğu kıyısındaki Senmikloş palankaları, Budin'i korumak veya nehir ve karayolu ulaşımını denetlemek için yapılmıştı.²¹⁸ Montecuccoli, "değersiz" olarak nitelediği bu kalelerin, gerçek anlamda yan cepheleri bulunmadığından dolayı "çağdaş" olmadığını, dar, ortası açık ve ahşap olduklarını belirtir.²¹⁹

Kaleler, Osmanlı Macaristanı'ndaki kentlerin siyasi merkezlerini teşkil ediyorlardı. Beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılar kalelerde oturuyorlardı. Beylerbeyleri, genellikle eski bir kraliyet ya da aristokrat sarayı olan yapılarda ikâmet ederlerdi. Budin beylerbeyleri, geçmişte Macar krallarının yaşadığı sarayda, Uyvar beylerbeyleri, geçmişte Estergon başpiskoposuna ait olan sarayda oturdular. Çoğu sancak ve kazâ merkezinde sancakbeyi ve kadı için yapılmış resmî binalar yoktu. Bu yöneticiler, görevlerini kendi evlerinde yürütürlerdi.²²⁰ Kale, başka resmî işlevlere de sahipti. İçinde garnizon, cephane odaları, zâhire ambarları ve su sarnıçları bulunurdu. Şehir halkına ve devlete ait para ve malların saklandığı yer olarak kullanılırdı ve hapishane görevi de üstlenirdi.

Kale ve palankalar ile güzergâh üzerindeki yollar ve Tuna nehri üstündeki köprülerin bakımından, genellikle Balkanlı Slav (Sırp, Hırvat, Bulgar) olan, ancak aralarında Rum ve Macarlar da bulunan Hristiyan martoloslar ile civar köylerin, *muaf reâyâ* denilen Hristiyan yerli halkı sorumluydu. Düzenli olarak yapılan bakım ve onarımlar için gerekli işgücü çevredeki köylerde yaşayanlardan temin edilir, bu kişiler hizmetleri karşılığı avârız ve tekâlif-i örfiye-den muaf tutulurlardı.

²¹⁸ G.Ágoston, "Macaristan'da Osmanlı Habsburg Serhadi", s.444.

²¹⁹ M.L. Stein, *Age*. s.45.

²²⁰ Evliyâ Çelebi, Mohaç, Seksar, Sikloş, Şimontorna, Çanad, Irşova, Yeni Palanka ve Yanova'da sancakbeyi sarayı bulunduğunu yazar ki, bunların bazısının da sancakbeyinin kendi evi olması muhtemeldir. Öte yandan, Estergon'da da bugün bile mevcut olan bir sancakbeyi binası vardı.

Osmanlı belgelerinde *Kıla-ı Vilâyet-i Budin*, *Budin Serhâdları*, *Engürüs Serhâdları* olarak geçen kalelerin komutanlarına *dizdâr* denilirdi. *Kale ağası* olarak da adlandırılan *dizdâr*, kalenin savunması, bakımı ve onarımı, topların korunmasından sorumluydu. Sürgün ve kale-bend cezası verilen kişilerin cezalarının infâzı da *dizdârın* sorumluluğundaydı. Turnacı, zağarcı ve samsoncu ortaları dışındaki yeniçeri ortaları çorbacıları ve çavuşlarından seçilen *dizdârlar*, pâdişâh beratıyla atanırdı.

Kayıtları *Ruûs Kalemi* tarafından tutulan *dizdârlar*, dirlik olarak tımar geliri alırlardı. *Dizdârların* tımarları serbest tımar olduğundan, sancakbeyleri bunlara karışamazdı. Bir kısım vergilerin geliri *dizdârlara* bırakılmıştı. Kale ile ilgili konularda doğrudan *dizdâra* hüküm yazılırdı. *Dizdârların* yolsuzluğu ya da yetersizliği görülürse konu kadıya iletilir, kadı da durumu bir ilâmle eyâlet merkezi ve İstanbul'a bildirirdi. Yolsuzluğu ve yetersizliği sabit görülen *dizdâr* görevden azledilir, tımarı elinden alınır ve yerine başkası atanırdı. İbadetlerini aksatan *dizdârlar* da kadının şikâyetiyle görevden alınabilirdi.²²¹ Palankalarda *dizdârlık* görevi babadan oğula geçebilirdi.²²² Kimi kale komutanları *kapudan* denilen deniz zabitleri idi.²²³ Bazı kalelerde de *kapudan bölükleri* denilen askerler görevliydi.²²⁴

Dizdârın yardımcısına *kethüdâ*, idarî-malî konularla ilgilenen görevliye *kâtib* denirdi. Kale müstahfızlarının âmiri olan *kethüdâ*, *dizdârın* maiyetinde, onun emri altında çalışır ve işlerin idaresi kendisine teslim edilirdi. *Kethüdâ*, kale *dizdârının* arzına istinaden

²²¹ BOA, MD No.5, Hk. 738 [Pojea kadısının namaz kılmadığını bildirdiği Kamengrad Kalesi *Dizdârı* Mehmed'in görevden alınıp bu göreve başkasının verilmesine dâir hüküm].

²²² Peçuy Sancağı'ndaki Birki Gat Palankası *Dizdârı* Mehmed Ağa'nın yerine 1656'da oğlu Şahbaz Ağa *dizdâr* olarak atanmıştı.

²²³ 1552'de kurulan Sekçöy Sancağı'nın ilk sancakbeyi (BOA MD No.4, Hk. 2085) ve 1613'teki Födvar Kalesi komutanı, *kapudandı*. (BOA MAD No.4000, s.136.)

²²⁴ 1664 yılında Uyvar Kalesi'nde iki *kapudan* bölüğünde 24 asker görev yapmaktaydı. (BOA Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe, Uyvar Hâzinesi kalemi, 17082, s.8.)

beratla atanırdı. Tımar gelirine sahip olan kethüdâ,²²⁵ görevini kale içinde sürdürürdü.

Askerî birlikler içinde yazıcı olarak hizmet eden kâtibler, başta *defter-i mevâcib-i neferât-ı ka'lâ-ı...*, *defter-i mevâcib* ve *muhasebe-i mevâcib* olarak anılan *mevâcib defterleri* ve *yoklama defterleri* olmak üzere birliğin her türlü kayıtlarını tutmaktan sorumluydular. Kâtiblerin tımar geliri de vardı.²²⁶ Eyâlet merkezi olan bazı kalelerde, Divân-ı Hümâyûn'un temsilcisi olan ve merkezî yönetim için arâzi tahrirleri gibi kayıtları tutan, *kâtib-i divân* görev yapardı. Kale imamlığı da önemli bir görevdi.

Kale ve palankalarda, *yeniçeri* birlikleri ve *topçu*, *top arabacı*, *cebeci*, *kalkancı*, *tüfekçi*, *arabacı*, *barutçu*, *ambarcı*, *lağımçı*, *humbaracı* gibi teknik sınıflara mensup kapıkulu askerleri ile *azeb/kale azebleri*, *müştahfız*, *gönüllü* ve *fâris* sınıflarına mensup yaya ve atlı askerler, ayrıca *haddad* (demirci), *kalafatçı* ve *neccar* (marangoz) gibi zanaatkârlar görevliydi.

Yeniçeriler, 1560'lardan sonra eyâlet merkezleri ile Estergon, İstolni Belgrad, Sigetvar gibi stratejik önem taşıyan kalelerde görev aldılar. Doğrudan pâdişâha bağlı olan ve onun gücünü temsil eden yeniçeriler üzerinde beylerbeyinin yetkisi yoktu. Yeniçeriler, *Yeniçeri serdârı*'nın emrindeydi. Yeniçeri serdârları, İstanbul'daki *Dergâh-ı Âli Yeniçeri Ağası* tarafından, üç ay süreyle görevlendirilirdi. Kadılara ve naiplere yazılan tayin belgelerinde, yeniçeri serdârına görevi sırasında yardımcı olunması istenir, serdâra da "*mukîm ve müsâfir yeniçeriler ve cebeci ve topçu ve top arabacı ve gilmân-ı acemi ve kul oğlanları ve tavâif-i askerî bi'l-cümle*" nin amiri olduğu yazılır ve kanunlara göre hareket etmesi emredilirdi. Tüfeklerle donatılmış olan yeniçeriler, şehirlerde karışıklıkların, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında yaşanan çatışmaların önlenmesinde görev alır, elçilik heyetlerini, kervanları ve hazineye ait paraları korurlardı.

²²⁵ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir..* s.369, not. 475.

²²⁶ G.Káldy-Nagy, *Age.* s.84, not 119.

Cemaat denilen yeniçeri birlikleri, *bölük* ve *ocak* adı verilen alt birimlere ayrılırdı. Yeniçeri serdârının yardımcıları, *kethüdâ* ve *kâ-tiblerdi*. Cemaatlara kâtibler, bölüklere *yayabaşı* ve *bölükbaşı* denilen *çavuşlar* komuta ederlerdi. İstanbul'dan gönderilen, genellikle üç yıl görev yapan ve sürenin bitiminde geri dönen *Yeniçeriyan-ı Der-gâh-ı Âli* denilen yeniçeriler, *mevâcib defterleri* tutulmak sureti ile merkezî hazineye kayıtlı olarak görev yaparlar, ulûfeleri Hazine-i Âmire tarafından ödenirdi. *Yerli Yeniçeriler*'in ulûfeleri ise eyâlet hazinesinden verilirdi.

Yeniçeriler 3–12 akça, zabitleri 8–15 akça, ağaları 24–27 akça yevmiye alır,²²⁷ bazı yeniçerilere *ambar-ı mirî* denilen devletin erzak ambarlarından tayın verilirdi. Hizmetlerine karşılık tımar tevcih edilebilen²²⁸ yeniçerilere, *kemanbaha* ve *tirkeşbaha* adı altında, 30 akça ikramiye de ödenirdi.²²⁹ Yeniçerilerin yaramaz ve fesat ehli olanları, kanunları gereği hisar eri yapılırdı, yayabaşı ve bölükbaşlarının yaramaz ve fesat ehli olanları görevden alınırdu.²³⁰ 1564 yılında ayaklanarak Budin defterdârını öldüren Budin ve Peşte'deki yeniçeriler, Anadolu'daki eyâletlere dağıtılmıştı.

Yeniçerilerin sayısı, görev yaptıkları şehir ve kalelerin büyüklüğüne ve stratejik önemine göre değişirdi. Bir yeniçeri mahallesi bulunan Budin Kalesi'nde, 1580/1581'de 900, 1613'te 1276, 1628'de 1193, 1662/1663'te 962,²³¹ Eğri Kalesi'nde, 1605/1606'da 384,²³² 1619'da üç ortaya mensup 426 yeniçeri vardı.²³³ Kanije Kalesi'nde, 1629'da 170 yeniçeri görev yapıyordu. Uyvar Kalesi'nde, 1677/

²²⁷ BOA MAD No.3731; No.5538; No.5979; No.6126; No.7171; C.Finkel, *Age*. s.76–77.

²²⁸ BOA MAD No.17966. [Hizmeti görülen yeniçerilere tımar tevcihi ve terakki verilmesi için Budin ve Tımsıvar beylerbeylerine yazılan hükümleri hâvi ahkâm defteri.]

²²⁹ M.L. Stein, *Age*. s.45. Kanije Kalesi'nde görev yapan yeniçerilere ödenen ikramiye-ye ilişkin bkz. C.Finkel, *Age*. s.79.

²³⁰ BOA, MD No.5, Hk. 738 [Budin Yeniçeri Ağası'na yazılan hüküm].

²³¹ BOA MAD No.498; No.3762; No.4000; *Bâb-ı Defteri Baş Mühasebe Budin Hazinesi* No.16728.

²³² TTD No.704.

²³³ BOA *Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemi* 33718.

1678'de 917, 1679/1680'de 635, 1681/1682'de 2251 yeniçeri görevliydi.²³⁴ 1619'da Estergon Kalesi'nde 267, Tımsıvar Kalesi'nde 82, İstolni Belgrad Kalesi'nde 249 yeniçeri vardı.²³⁵

Topların üretimi, bakımı ve kullanımından sorumlu topçular, 5-10 kişilik *bölük* adlı alt birimlere ayrılan *cemaat* yapısında örgütlenmişti. Topçuların arasında gayrimüslimler de vardı. Cemaate *topçular kethüdâsı* ve *dökücüler kethüdâsı* ile birlikte *topçular ağası* veya *sertopi* de denilen *topçubaşı*, bölüklere *serbölük/bölükbaşı* komuta ederdi. Topçular ağalığı boşaldığında beylerbeyi, ağalık görevi vermek istediği kişiyi bir arzla İstanbul'a bildirir ve tasdik edilen kişi ağa olurdu.²³⁶

Bazı kalelerde görev yapan *top arabacılar*, topların nakli, top arabalarının yapımı, tamiri ve bakımı ile topları çeken yük hayvanların bakımlarından sorumluydular. Top arabaları için gerekli döşeme ağacı, Pojega, Mohaç ve Sirem sancaklarından temin edilirdi.²³⁷

Topçular ve top arabacıları, kalelerde görevli olmakla birlikte bir bölümü seferlere de katılırlardı. Kapıkulu askeri olan ve ücretleri merkezî hazineden ödenen topçular ve top arabacıları 7-10 akça, zabitleri 10-17 akça, ağaları 20-30 akça yevmiye alırlardı.²³⁸ Bazı topçubaşı ve topçuların tımar gelirleri vardı.²³⁹ Topçuların tımarları, görev yaptıkları kalelerden uzakta olabilirdi. 1579'da Belgrad Kalesi topçularının tımarları Sirem Sancağı'ndaydı.²⁴⁰

Kapıkulu askeri olan, kalelerde Dergâh-ı Âli çavuşlarından seçilen bir *cebecibaşı* komutasında bölüklere ayrılmış *cemaat* yapısında örgütlenen cebeci, ambarcı, kalkancı, tüfenkçi, zenberekçi, arabacı ve barutçular, kalelere silah ve cephâne naklinden, silahlar, zırhlar,

²³⁴ BOA MAD No.16694; No.16721; BOA Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemi 33980.

²³⁵ BOA Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemi 33718; A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. I, s.428.

²³⁶ BOA İbnülemin Tasnifi Askeriye No.1389.

²³⁷ BOA, MD No.5, Hk. 773, 774, 775, 980.

²³⁸ BOA No.MAD 2052; No.4457; No.5820; No.7208; No.16404.

²³⁹ TTD No.658; TTD No.679; G.Káldy-Nagy, Age. s.47, not. 46.

²⁴⁰ BOA MAD No.348, s.259.

savaş malzemeleri, yük arabaları ve barutun yapımı, bakımı, muhafazası ve depolanmasından sorumluydular. Bu sınıflara mensup askerlerin arasında gayrimüslimler de vardı. Kalelerdeki silah, barut, cephâne ve savaş aletlerinin denetimi, cebecibaşı tarafından yapıldı. Bu malzemeler, düzenli olarak ve dizdâr değişimlerinde yoklanır, yoklama sonuçları İstanbul'a bildirilirdi.²⁴¹

Kalelerde görev yapan ve *mevâcib defterleri* tutulmak suretiyle merkezî hazineye kayıtlı olan cebeci, topçu, top arabacı ve teknik sınıflara mensup askerlerin ulûfeleri, Hazine-i Âmire tarafından ödenir, bazılarına *ambar-ı mirî* denilen devletin yerel erzak ambarlarından tayin verilirdi. İstanbul'dan gönderilen teknik sınıflara mensup askerler, üç yıl görev yapar, süresi bitenler merkeze alınarak yerlerine başkası gönderilirdi.²⁴² Bu askerler 3–9 akça, zabıtları 10–25 akça, ağaları 22–34 akça yevmiye alırdı.²⁴³ Bazı cebecibaşı ve cebecilerin tımar gelirleri de vardı.²⁴⁴ Humbaracılar merkezden gönderilir, ancak bunların maaşları, çoğunlukla mahallî gelirlerden ödenirdi.

Kale ve palankalarda görevli, *yerlü* denilen ve eyâlete ait hazineye kayıtlı olan diğer askerlerin ücretleri, eyâlet hazinesi tarafından ödenirdi. *Yerlü* terimi, XVII. yüzyılda köprü inşaatı gibi hizmetlerde istihdam edilen askerler için kullanılıyordu.

Hisar eri, *hisarlı*, *merd-i kal'a*, *yerli kulu* da denilen *müstahfız* birlikleri, dizdâra bağlı ve onun yardımcısı olan kethüdânın emrindeydiler. *Oda* denilen 8–10 kişilik alt birimlere ayrılan *cemaat* şeklinde teşkilatlanmış ve seferlerde kalelerden ayrılmayan *müstahfızlar*, kalelerin tamirinden de sorumluydular. Ücretleri merkezî hazineden ödenen *müstahfızlar* 6–10 akça, *serbölük/bölükbaşı* ve *se-*

²⁴¹ Örnek olarak BOA MD No.7, Hk. 2529.

²⁴² BOA, MD No.78, s.350 [Tımsıvar Kalesi hizmetinde görevli topçuların üç yılını bitirip geri çağrıldıklarına ve yerlerine yenilerinin görevlendirildiğine dâir hüküm].

²⁴³ BOA MAD No.2052; No.2113; No.2846; No.3645; No.4457; No.5820; No.7208; No.16404; C.Finkel, Age. s.78; A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. I-II.

²⁴⁴ TTD No.658.

roda/odabaşı denilen zabitleri 11–30 akça, ağaları 40–50 akça yevmiye alırdı.²⁴⁵ Müstahfız zabıt ve askerlerin tımar geliri de vardı.²⁴⁶ Bir bölümü 1570’lerden sonra ulûfe yerine gedik tımar alan²⁴⁷ müstahfızların tımarları görev yaptıkları kalelerden uzak yerlerde olabiliyordu. 1579 yılında, İlok Kalesi muhafızlarının tımarları Semendire’de idi.²⁴⁸

Azebler/kale azepleri, kalelerde görevli piyade birlikleriydi. Azeblerin arasında Hıristiyanlar da vardı. Kalelerdeki en kalabalık birlik olan, *cemaat* adı verilen ve bir *ağa* komutasında bulunan azeb birlikleri, *bölük* ve *orta* denilen alt birimlere ayrılırdı. Bu birimlerin zabitleri *serbölük/bölükbaşı* ve *seroda/odabaşı* idi. Azeb ağalığı boşaldığı takdirde beylerbeyi, ağalık görevi vermek istediği kişiyi bir arzla İstanbul’a bildirir ve tasdik edilen kişi azeb ağası olurdu.²⁴⁹

Hisarları, şehir kapılarını ve kuleleri koruyan, köprücülük ve lağımçılık hizmetlerinde kullanılan, ücretleri merkezî hazineden ödenen azebler 6–8 akça, zabitleri 10–25 akça, azeb ağaları 20–45 akça yevmiye alıyorlardı.²⁵⁰ Azeb ağalarının tımar ve zeâmet gelirleri de vardı.²⁵¹ Görevde ölen azeb ağalarının zeâmeti, pâdişâh haslarına dâhil edilirdi.²⁵² Kalelerdeki kimi azebler, bir *kapudan* komutasında Tuna Donanması’nda görevliydi.²⁵³

²⁴⁵ BOA MAD No.2052; No.2113; No.2843; No.5820; No.7208; C.Finkel, *Age*. s.87; A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I-II.

²⁴⁶ TTD No.353.[Seksar, Şimontorna ve Kopan sancaklarındaki kalelerin müstahfızlarına ait tımarları havi icmal defteri].

²⁴⁷ Géza Dávid, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristanı’nda Şehirleşme”, *Osmanlı*, C.4, s.114.

²⁴⁸ BOA MAD No.348, s.259.

²⁴⁹ BOA *İbnülemin Tasnifi Askeriye* No.1396, 1515.

²⁵⁰ BOA MAD No.2052; No.2113; No.2152; No.2843; No.2846; No.3645; No.4457; No.5820; No.208; A.Velics-E.Kammerer, *Age*.

²⁵¹ G.Káldy-Nagy, *Age*. s.158, not 184, s.161, not 189, s.176, not 205; BOA MD No.5, Hk. 40.

²⁵² BOA, MD No.5, Hk. 40.

²⁵³ K.Hegyi, *Agm*. s.136.

Sınır boylarındaki kale ve palankalarda ve seferlerde piyade ya da süvari olarak hizmet eden, Osmanlı kaynaklarında *garib yiğit* diye de geçen *gönüllü* birlikleri, kalelerde dizdârın emri altındaydı. Bir *ağa* komutasında *cemaat* hâlinde yapılanan gönüllü birlikleri, *serbölük/bölükbaşı* emrindeki 10–20 kişilik *bölüklere* ayrılırdı.²⁵⁴ Ücretleri merkezî hazineden ödenen gönüllüler 12–18 akça, serbölükler/bölükbaşılar 23–35 akça, ağalar 60–86 akça yevmiye alırdı.²⁵⁵ Gönüllü ağaları ve gönüllülerin tımar geliri de vardı.²⁵⁶

Kalelerde görevli ücretli ve çoğunlukla Müslüman olan süvarilere *fâris*, *atlı ulûfeli*, *ulûfeciyân-ı süvari* ya da önceleri beş akça yevmiye aldıkları için *beşlü* denilirdi. Fârisler, *bölük* ve *oda* denilen alt birimlere ayrılan *cemaat* şeklinde yapılanmıştı. Cemaatin komutanına *ağa*, alt birimlerin zabitlerine *serbölük/bölükbaşı* ve *seroda/oda-başı* denirdi. Fâris ağalığı boşaldığında beylerbeyi, ağalık görevi vermek istediği kişiyi bir arzla İstanbul'a bildirir ve tasdik edilen kişi ağa olurdu.²⁵⁷ Sınırdaki kalelerde görev yapan fârislerin sayısı, 10 ile 400–500 arasında değişirdi. Nehir kıyısındaki bazı kalelerde süvari yoktu. Ücretleri merkezî hazineden ödenen fârisler 13–17 akça, zabitleri 15–22 akça, ağaları 25–60 akça yevmiye alırdı.²⁵⁸ Fâris/beşlü ağalarının tımar geliri vardı.²⁵⁹

Yunanca “silahlı” ya da “silah taşıyan” anlamına gelen *armatolos* kelimesinden Türkçeye geçen *martolos* terimi, kalelerin ve sınırların muhafazasında ve sefer sırasında sınır bölgelerinde Osmanlı ordusuyla birlikte görev yapan, genellikle Slav olan Hristiyan pi-

²⁵⁴ Pál Fodor, “Making a Living on the Frontiers: Volunteers in the Sixteenth-Century Ottoman Army”, *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (Ed. Géza Dávid), Leiden 2000, s.229–263.

²⁵⁵ BOA MAD No.2052; A.Velics-E.Kammerer, *Age*.

²⁵⁶ TTD No.1044; G.Káldy-Nagy, *Age*. s.77, not 106, s.158, not 185, s.159, not 186, s.161, not 190.

²⁵⁷ BOA İbnülemin Tasnifi Askeriye No.824, 652, 803.

²⁵⁸ BOA MAD No.2052; No.2113; No.2152; No.2564; No.2846; No.3645; No.4457; No.5820; No.7208; C.Finkel, *Age*. s.87; A.Velics-E.Kammerer, *Age*.

²⁵⁹ BOA, MD No.5, Hk. 1779, No.12. Hk. 928; G.Káldy-Nagy, *Age*. s.268, not 336, s.346, not 449.

yade sınıfı için kullanılıyordu.²⁶⁰ Ancak 1541 yılında Ösek'de *atlı martoloslar* vardı.

Martolosların komutanı *martolos ağası/martolos başı* idi. *Cemaat* denilen martolos birlikleri 5–10 kişiden oluşan ve *oda* denilen alt birimlere ayrılırdı. Odaların zabitlerine, *seroda/odabaşı* denirdi. Martolos ağası, kethüdâ ve alemdâr gibi üst rütbeli zabitler Müslüman, seroda/odabaşı ile *kılavuz, sermaye, harambaşı* gibi özel görevli martoloslar Hristiyan'dı. Ücretleri merkezî hazineden ödenen martoloslar 4–8 akça, zabitleri 9–16 akça, martolos ağaları 30–35 akça yevmiye alırlardı.²⁶¹

Vergi toplanmasında, tahrirlerde, zaptiye ya da bekçi olarak adli ve beledî hizmetlerde görev alan, seferlerde nehir filosu mürettebatı, ücretli garnizon askeri olarak hizmet eden martoloslar, köyler, maden ocakları, pâdişâh hasları ve yolların korunması ve eşkıya takibiyle de görevliydi. Kaleler civarına yerleştirilen martoloslar, varoшта yer alan evlerini bedeli hazineden ödenmek şartıyla kendileri inşa edebilirlerdi. Osmanlı idaresi, martoloslar ve ailelerini, hizmetlerine karşılık verdiği maaş ve tımar²⁶² dışında bazı vergilerden muaf tutmuştu. Budin Eyâleti'nde 1549/1550'de 1077 martolos görevliydi.

XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı Macaristanı'nda artık hepsi Macarca konuşan muhafız birlikleri vardı.²⁶³ Budin Eyâleti'ndeki ulûfeli asker sayısı; 1557'de 10.402, 1568'de senede toplam 14.019.095 akça ödenen 12.484, 1578'de 816'sı yeniçeri 10.895, 1580/1581'de 885'i yeniçeri olmak üzere 10.816, 1590/1591'de 10.004 kişiydi. 1613'te 1276'sı yeniçeri 7.836, 1662/1663'te 962'si yeniçeri olmak üzere 12.734 kişiydi.²⁶⁴

²⁶⁰ Martoloslar hakkında bakınız; Robert Anhegger, "Martoloslar Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, C.VII-VIII, Cüz I, (1940–1942), s.282–320; Yunus Irmak, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Martolos Teşkilatı Hakkında Bir Çalışma", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 63, (1989), s.185–190; Vasić, Milan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Martoloslar", *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 31, (1978), s. 47–64.

²⁶¹ BOA MAD No.2052; No.5820; No.7208; C.Finkel, *Age*. s.87; A.Velics-E.Kammerer, *Age*. C.I-II.

²⁶² BOA MAD 17742; G.Káldy-Nagy, *Age*. s.41, not. 34, s.78, not 109, s.347, not. 450.

²⁶³ S.Takáts, *Age*. s.214.

²⁶⁴ BOA MAD No.498; No.3762; No.4000; *Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Budin Hazinesi* No.16728.

XVI.-XVII. yüzyıllarda Osmanlı Macaristanı'nda görev yapan askerlerin yaklaşık onda biri yeniçerilerdi. Yeniçeriler dışında kalan sınıflara mensup ulûfeli askerler ve ulûfe alan görevlilerin yoklamaları, cemaatlerin zabıt ve askerlerinin isim ve ulûfeleri, ölenlerin ve tayin olanların kayıtları, eyâlet defterdârları tarafından tutulur, bu kayıtların yer aldığı *askerî yoklama defteri* İstanbul'a gönderilirdi.²⁶⁵

Tablo 5: Macaristan'daki eyâletlerde çeşitli tarihlerde ulûfeli asker sayıları

Eyâlet	Yıllar	Ulûfeli Asker Sayısı
Budin	1613	7836
	1662/1663	12.734
Tımişvar	1613	3679
Eğri	1605/1606	3409
Kaniye	1618	3789
Varad	1662	2503
Uyvar	1663	2806

Osmanlı Macaristanı'ndaki askerî birliklerin bir bölümü, mülkünü askerî hizmet karşılığı olarak ve kaydıhayat şartıyla alan tımarlı sipâhiler ve onların sefere hazırlamakla yükümlü oldukları cebelilerdi. 1562–1580 yılları arasında Budin Eyâleti'nde 1112 tımar sahibi ve 3916 cebeli vardı.

Sancakların tüm tımarlı sipâhilerinin üzerinde alaybeyi bulundurdu. Tımarlı sipâhiler cebelileri ile beraber alaybeylerinin, alaybeyleri, sancakbeylerinin, sancakbeyleri beylerbeyinin komutası altındaydılar. Sefere katılan sipâhiler ve cebelileri kendi atları ve silahları ile tam teçhizatla gelmek, gelirlerine göre bir veya birkaç ça-

²⁶⁵ BOA MAD No.7300. [Kaniye Defterdârı Mehmed Efendi tarafından düzenlenen, Kaniye Eyâleti kalelerindeki, anbarcı, çavuş, müstahfız, topçu, cebeci, mehter, faris, azeb ve martolos cemaatleri ile müteferrika ağaları ve duacıların yoklamalarını, her cemaatin ağaları ile neferlerinin isim ve ulufelerini, ölenler ve gidenlerin künyelerine yazılan meşruhatı havî yoklama defteri].

dır getirmek zorundaydılar. Ayrıca, sefer için gerekli yiyeceklerini beraber getirir ya da yolda kendileri tedarik ederlerdi.²⁶⁶

XVI. yüzyılın ortalarında büyük şehirlerdeki kalelere kapıkulu sipâhiler de yerleştirildi. Bu sipâhilerin komutanlarına “*Sipâh ket-hiidâyeri*” deniliyordu.

XVII. yüzyıl ortalarında, tımar topraklarının geliri sipâhilerin sefere katılma maliyetini karşılamamaya başladı. Öte yandan, sefere katılan sipâhiler de Habsburg piyadelerinin artan ateş gücü karşısında yeterince teçhizatlı değildiler.

Tablo 6: Budin Eyâleti’ndeki Tımarlı sipâhi ve cebelilerin sayısı²⁶⁷

Sancak	Yıl	Sipâhi sayısı	Cebeli sayısı	Toplam
Budin	1580	126	525	651
Seçen	1562	21	104	125
Hatvan	1562	74	230	304
Filek	1562	68	171	239
Estergon	1570	102	340	442
İstolni Belgrad	1570	148	376	524
Şimontorna	1570	21	133	154
Segedin	1570	70	247	317
Seksar	1570	9	62	71
Peçuy	1570	122	480	602
Sigetvar	1570	72	247	319
Kopan	1570	50	183	233
Novigrad	1579	57	182	239
Solnok	1574–1579	159	495	654
Sekçöy	1570	13	141	154
Toplam		1112	3916	5028

²⁶⁶ Coşkun Üçok, “Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, Sayı 1, (1944), s.88.

²⁶⁷ Klára Hegyi, “The Ottoman Military Force in Hungary”, Géza Dávid-Pál Fodor (Ed.) *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, Budapest 1994, s.144’ten alınmıştır.

Tuna, Sava ve Drava üzerinde *Tuna Donanması* denilen bir nehir filosu vardı. Nehirlerin şartlarına göre tasarlanmış, *şayka* denilen, altı düz, hafif teknelerden oluşan ve *Tuna Kapudanı*'nın komutasında olan filo, kaleler ve palankaların da yardımıyla XV.-XVII. yüzyıllarda nehir yollarında Osmanlı hâkimiyetini korudu.

Mirliva/sancakbeyi rütbesi taşıyan ve zeâmet geliri de bulunan²⁶⁸ Tuna kapudanının emrinde, XVI.-XVII. yüzyıllarda 300 kadar gemi ve 10.000 kadar gemici vardı.²⁶⁹ Her şaykada genellikle Sırp olan 20 kürekçi ile 20 cenkçi, bir topçu, bir dümenci ve bir kapudan bulunurdu. Tuna nehrinin muhafazası için Tuna Donanması'na bağlı olarak, nehir kıyısında yer alan bazı kasabalar, şayka bulundurmak üzere ocaklık tayin edilmişlerdi.²⁷⁰

Tuna Donanması'ndaki gemilerde *baştopu*, *kayık topu* ve *piran-ki* denilen toplar kullanılır, gemilerde topçular görev yapardı. Donanmadaki topçuların komutanı *topçubaşı* idi. Gemilerde görevli kürekçiler civar sancaklardan toplanırdı.²⁷¹ Semendire, Budin, Estergon, Vişegrad iskelelerinde gemilerin bakımından sorumlu kalafatçılar vardı. Cemaat şeklinde yapılanan kalafatçıların ağaları 15 akça, neferleri 7-8 akça yevmiye alırdı.

Güçlü akıntı nedeni ile nehir yukarı atlar yardımıyla çekilerek yol alan bu filo, Osmanlı ordusu için gerekli top, at, yiyecek, yem ve cephâne naklinde de kullanılırdı. Tuna Donanması'nda *Mohaç Seferi* sırasında 300, *Estergon Seferi* sırasında 371 adet çeşitli büyüklükte gemi vardı. Sultan III. Mehmed'in *Eğri Seferi* sırasında zâhire taşımak için 200 nakliye gemisinin yanı sıra 120 şayka ve top nakline uygun 50 tekne daha seferber edilerek top ve cephâne yüklenmişti.²⁷²

²⁶⁸ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.137, G.Káldy-Nagy, *Age*. s.20, not. 4, s.61, not. 70, s.144, not. 162-163.

²⁶⁹ Mayıs 1566'da Tuna Kapudanı Bayram Bey'e gönderilen hükümde, Budin tarafına 50 şayka gönderilmesi emredilmişti. [BOA MD No.5, Hk. 1717].

²⁷⁰ BOA MAD No.9479, s.214-6.

²⁷¹ 1551 tarihli bir emirde İzvornik Sancağı'ndan 70 kürekçi toplaması istenmişti.

²⁷² G.Ágoston, *Age*. s.79.

Güvercinlik, Semendire, Belgrad, Alacahisar, İzvornik, Pojega, Mohaç, Budin ve Estergon'da Tuna Donanması için gemi ve şayka yapıliyordu.²⁷³ İzvornik Sancağı reâyası, gemi ve şayka imal ederek, Budun ve Estergon'a göndermeleri karşılığında çeşitli vergilerden muaftılar.²⁷⁴ Bazı tersanelerin kapasitesi oldukça yüksekti. 1545'te İzvornik sancakbeyine 150 gemi, 1565 yılında; Semendire sancakbeyine 200 küçük nakliye gemisi ve 50 şayka, İzvornik sancakbeyine iaşe nakli için 16 şayka ve 200 tekne yapılması emredilmişti.²⁷⁵ Semendire sancakbeyi ve kadısına Ocak 1572'de şayka inşası için emir gönderilmişti.²⁷⁶ Budin, Peşte, Vaç ve Estergon'da nehir ulaşımında kullanılan mirî şaykalar iki-üç yılda bir, İzvornik lirasında yaptırılan yenileriyle değiştirilirdi.²⁷⁷

Nehirler akın için de kullanılırdı. Osmanlı gemicileri 1564 baharında Nitra suyu üzerinde ilerleyerek birçok köyü tahrip etmişlerdi.²⁷⁸ Vişegrad Kalesi askerleri de İpol ve Garam nehirlerine gemilerle girerek Léva ve Nográd kaleleri altlarından esir alırlardı.²⁷⁹

²⁷³ G.Ágoston, *Age*, s.78.

²⁷⁴ BOA *İbnülemin tasnifi Bahriye* No. 305.

²⁷⁵ BOA MD No.5, Hk. 1042-1043; Colin İmber, "The Navy of Süleyman the Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 6 (1980), s.269-177.

²⁷⁶ BOA MD No.10 Hk. 356.

²⁷⁷ BOA *İbnülemin tasnifi Bahriye* No. 302.

²⁷⁸ S.Takáts, *Age*, s.159.

²⁷⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*, C.VII, s.50.

Dördüncü Bölüm

Macaristan'daki Osmanlı Eyâletleri ve İdarî Taksimâtı

I. Budin Eyâleti

Tuna nehri boyunca uzanan bölge, merkezi 29 Ağustos 1541'de fethedilen Budin olmak üzere, 30 Ağustos 1541'de Budin Beylerbeyliği olarak doğrudan Osmanlı topraklarına katıldı.¹ Kanûnî Sultan Süleyman'ın yöneteceği insanların dilini konuşabilen birine ihtiyacı vardı. İlk Budin beylerbeyliğine Macar asıllı, eski Diyarbekir, Bağdat ve Anadolu Beylerbeyi Uzun Süleyman Paşa, vezâretle tayin edildi.

Budin kadılığına Hayrüddin Efendi tayin edildi. Macar halkın adlî işlerinin başına, şehirde durumun düzeltilmesi için Hayrüddin Efendi'ye yardımcı olma görevi de verilen, Macar soylularından ve kısaca *Tripartitum* denilen *Opus tripartitum juris consuetudinarii incltyi regni Hungariae* isimli eseri, Macar ülkelerinde yüzyıllarca arâzi hukuku ve asillerin haklarının temel kitabı olan hukukçu Ist-

¹ Budin Eyâleti hakkında bakınız; M.Cavid Baysun, "Budin", *İA*, C.II; Geza Dávid, "Budin" *TDVİA* C.VI; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI; Lajos Fekete, *Buda and Pest Under the Turkish Rule*, Budapest 1977; Gyula Káldy-Nagy (Yay.), *Kanûnî Devri Budin Tahrir Defteri 1546-1562*, Ankara 1971; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1546-1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*, Budapest 1985.

ván Verböczy getirildi. Başhâkim (Föbîro) tayin edilen ve günlük 500 akça tahsisat bağlanan adı geçenin, 13 Ekim 1541'de ölmesi üzerine yerine atama yapılmadı.

Kânunî Sultan Süleyman, Diet üyesi ve Macar Sarayı'nda yüksek görevlerde bulunmuş bir hukukçu olan István Verböczy'nin, Macar halkın davalarında Macar kanunlarına göre hüküm vererek, Osmanlı idaresi ile halk arasında köprü olmasını istemiş ve ülkenin sosyal hayatında önemli yer tutan soyluların, Osmanlıların lehine kazanılmasını ondan beklemişti. Soyluların kazanılması, onlara mutlak itaat eden köylünün de Osmanlı idaresine bağlanması anlamını taşıyordu. Ancak István Verböczy'nin ölümü ve yerini dolduracak birinin bulunamaması, pâdişâhın bu girişimini sonuçsuz bıraktı.

Budin Kalesi'ne Segbanbaşı Yusuf Ağa komutasında 2000 yeniçeri, 1000 sipâhi, 1000 martolos, 500 solak ve 500 gemiciden meydana gelen bir garnizon yerleştirildi. Tuna nehrindeki ince donanmada görevli gemiciler, *Budin Kapdanı/Tuna Kapdanı* denilen komutanın emrindeydi. İlk Budin Kapdanı, 1543 yılında atanan Silistre Sancakbeyi Zehr-i Mar Mehmed Bey, ikinci Budin Kapdanı 1546'da tayin edilen Derya Lokman Bey'di.

Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa zamanında, eyâletin idarî, mülkî, askerî ve malî teşkilatı tamamlandı. Budin Defterdârı Halil Efendi tarafından, Budin Eyâleti'nin malî teşkilatına ve vergilerine esas olmak üzere 1544/1545'te eyâletin tahriri yapıldı.² Bugünkü Macaristan'ın büyük bölümü ile Sırbistan ve Hırvatistan'ın bazı bölgelerini kaplayan ve 145 yıl devam eden Budin Eyâleti'ne 1543 yılında; Budin, Semendire, Alacahisar, Vulçitrın, İzvornik, Pojega ve Segedin ile Perini Petri, Erdel ve Tımuşvar sancakları bağlıydı.³ Eyâlet, Ocak 1545'te Budin, Semendire, Alacahisar, Vulçitrın, Ösek,

² TTD No.1044.

³ Géza Dávid, "Incomes and possessions of the Beglerbegs of Buda in the Sixteenth Century", *Soliman le Magnifique et sons temps, Suleiman the Magnificent and His Time*, (Yay. Gilles Veinstein), Paris 1992, s.395, Not 3. [Perini Petri, Erdel ve Tımuşvar sancakları aslında Erdel Prensliği'ni teşkil eden topraklardı].

İzvornik, Mohaç, Segedin, İstolni Belgrad ve Eğri (kalesi hariç) sancakları ile 450'den fazla köyden meydana geliyordu.⁴

Budin Eyâleti'nin 1544/1545'te Budin Defterdârı Halil Efendi'nin tahririyle belirlenen sınırları, Hadım Ali Paşa ve Toygun Paşa'nın beylerbeyliği döneminde, çok sayıda kale ve palankanın fethi ve civarındaki köylerin Osmanlı hâkimiyetine alınması neticesi genişledikçe, idarî ve askerî düzenlemeler yapılarak yeni sancaklar kuruldu. Özellikle Batı ve Kuzey Macaristan'da neredeyse her önemli kale, sancak merkezi hâline geldi.

Sigetvar'ın fethinin ardından 20 sancakla en geniş sınırlarına ulaşan eyâlet,⁵ 1573'te Budin, Estergon, Filek, Garajal, Hatvan, İstolni Belgrad, İzvornik, Kopan, Mohaç, Novigrad, Peçuy, Pojega, Seçen, Segedin, Sekçöy, Semendire, Seksar, Sirem, Sigetvar, Solnok ve Şimontorna sancaklarından oluşuyordu. Eyâlette 1568 yılında 1300 tımar vardı.⁶

Budin Eyâleti, 1577/1578'de Budin, Estergon, Filek, Hatvan, İstolni Belgrad, Kopan, Mohaç, Novigrad, Peçuy, Segedin, Seçen, Seksar, Semendire, Sikloş, Solnok, Sigetvar, Şimontorna sancaklarından meydana geliyordu. Eyâlette 66.682 cizyehâne vardı.⁷

Almanya İmparatorluğu ile yapılan Uzun Savaş'ın başlarına kadar aynı kalan eyâlet sınırları; Filek, Seçen ve Novigrad'ın elden çıkması, Tise havzasındaki bazı sancakların 1596 yılında kurulan Eğri, Drava havzasında yer alan bazı sancakların 1600 yılında kurulan Kanije eyâletlerine bağlanması, Pojega ve İzvornik'in de Bosna Eyâleti'ne aktarılması neticesi daraldı. Ancak Budin Eyâleti,

⁴ TSA E-12321. Hk. 193; BOA Maliye Defteri. No.34, vr. 635 b-640 a.; Gyula Káldy-Nagy, *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*, Budapest 1977, s.9, Not 17. [1596 yılına kadar Osmanlı yönetimine girmeyen Eğri (Eger) sözde bir idarî ünite idi].

⁵ BOA MD. No.23, Hk. 244; MAD 563 (1568-1574) s.46-56; (Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete*, İstanbul 1978, s.133-149).

⁶ BOA MD. No.7, s.387-388.

⁷ Wien, Nat.-Bibl. Türk Hss. Mxt 587'den G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter und der Tahrir-Defter", *Acta Orientalia ASH*, Vol. XI, No.1-3, (1960), s.269.

Habsburg İmparatorluğu'na karşı stratejik önemini ve Osmanlı ordularına üs olma durumunu daimâ korudu.

Eyâlette bulunan kalelerde görev yapan askerlere, Temmuz 1602–Şubat 1603 arasında 17.682.064 akça, Ağustos 1603–Temmuz 1604 arasında 14.076.591 akça, Haziran 1604–Ocak 1605 arasında 11.135.608 akça, Şubat 1606–Mayıs 1607 arasında 18.341.360 akça ücret ödenmişti. 1631 yılında Budin Eyâleti'nin mukâtaa gelirlerinin % 28'i, eyâletteki şehir ve kalelerde görev yapan askerlerin ücretleri için *ocaklık* olarak tahsis edilmmişti.

Budin Eyâleti'nin geliri, 1578/1579'da 5.229.259 akçası cizye vergisi, 18.509.766 akçası mukataa geliri olmak üzere 29.375.187 akçaydı. 1662/1663'te ise 16.990.662 akçası cizye vergisi olmak üzere 37.312.411 akçaydı. Eyâletin mukâtaa geliri, 15.238.336 akçaydı. Ancak bu rakamın üçte ikisi, eyâletin sınırları dışında Balkan topraklarında yer alan kaynaklardan temin ediliyordu.⁸

Kayı öncesi Budin, İstolni Belgrad, Estergon Seksar, Semendire, Sirem ve Şimontorna sancaklarından meydana gelen, 278 zâmet ve 2391 tımar bulunan Budin Eyâleti'nin toprakları, İkinci Viyana Kuşatması ile başlayıp Karlofça Barışı ile biten Osmanlı-Almanya savaşları sırasında elden çıktı.

Budin'in 2 Eylül 1686'da Kutsal İttifak ordusu tarafından işgalinin ardından Sadrâzam Sarı Süleyman Paşa, Budin Eyâleti'nden elde kalan yerlerin savunmasını Çerkes Ahmed Paşa'ya verdi. Eyâletin merkezi olma görevini de 20 Mayıs 1688'deki işgaline kadar İstolni Belgrad üstlendi.

Budin Eyâleti'nin Sancakları:

Budin^{*} (Buda)

Tuna nehrinin batı kıyısında yer alan Buda'nın geçmişi Romalılar tarafından 89 yılında kurulan Aquincum'a kadar uzanır. IX.

⁸ Gábor Ágoston, "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Ottoman, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, (Ed. Gezá Dávid-Pal Fodor), Leiden 2000 içinde s. 225.

^{*} Osmanlı kaynaklarında "*Budin*" ve "*Budim*" olarak da geçmektedir.

yüzyılda Macarların eline geçen Buda, XI. yüzyılda piskoposluk, 1247’de bir kraliyet kalesi ve 1361’de Macaristan Krallığı’nın başkentlerinden biri oldu.

Kanûnî Sultan Süleyman’ın üçüncü sefer-i hümayûnu olan *Engüriis Seferi* sırasında 11 Eylül 1526’da fethedilen Budin, Macaristan krallığına getirilen János Szapolyai’ya verildi. Kanûnî Sultan Süleyman’ın *Beç Seferi* sırasında 8 Eylül 1529’da tekrar fethedilen Budin’e muhafız olarak Elbasan Sancakbeyi Hasan Bey bırakıldı. Budin, 29 Ağustos 1541’de kesin olarak fethedildi ve kendi adıyla kurulan eyâletin paşa sancağı oldu.⁹

Camiye çevrilen ve Osmanlı döneminde *Büyük Cami*, *Cami-i Kebir*, *Sultan Süleyman Çamisi* ve *Eski Cami* denilen St. Marie Kilisesi’nde, 2 Eylül 1541 günü ilk cuma hutbesini Hünkâr İmamı Nurullah Efendi okudu, ilk cuma namazını Rumeli Kazaskeri Ebussuud Efendi kıldırdı.

Budin Sancağı’nda 1546 yılında 296 köy bulunmaktaydı. Defter Emîni Küçükzâde Mehmed Efendi ve Kâtib Ferhad tarafından 1562 yılında ve 1580’de yapılan tahrirlere göre Budin Sancağı’nın nâhiyeleri; *Budin* (Buda), *Peşte* (Pest) *Keçkemet* (Kecskemét), *Cezire-i Kovin* (Keve/Kovin), *Vaç* (Vác) ve *Vişegrad* (Visegrád)’dı.¹⁰ 1546 yılında 9086, 1577/1578’de 10.888, 1580’de 12.140 cizyehâne olan sancakta,¹¹ 1580’de 126 tımar vardı.¹²

⁹ TSA E-12321.; BOA MD No.6 Hk. 1156 (1565) (Ankara 1995); MAD 563 (1568-1574); KK 262 (1578-1588) (M.Kunt, *Age*. s.150-181); Ayn Ali (1609) (Ali Efendi, *Kavânin-i Âli Osman der Hulasâ-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, (Yay. M.Tayyip Gökbilgin, İstanbul 1979); KK 266 (1632-1641) (M.Kunt, *Age*. s.182-198); Ali Çavuş (1653) (Sofyalı Ali Çavuş, *Kanunnâme*, Yay. Mithat Sertoğlu, İstanbul 1992); Evliyâ (1660’lar) (Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.I).

^{*} Osmanlı kaynaklarında “*Cezire-i Koyun*” olarak da geçmektedir.

¹⁰ TTD No.343; TTD No.590.

¹¹ Géza Dávid, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristanı’nda Şehirleşme.”; G.Káldy-Nagy, *A budai szandzsák 1546-1590.*; Aynı yazar, “Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter..”, s.269.

¹² TTD No.590; G.Káldy-Nagy, *A budai szandzsák 1559.*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1546-1590.*

Budin Nâhiyesi, biri Yahudilere, biri Çingenelere ait dokuz mahallesi olan Budin ile sancaktaki en büyük tahıl pazarlarından birinin kurulduğu Val kasabası ve 11 köyden müteşekkildi. Peşte Nâhiyesi, biri Yahudilere ait on mahallesi olan Peşte, her ikisi de pâdişâh hassı olan, dört mahalleye sahip Köröş (Körös) ve iki mahalleye sahip Çegled (Cegléd) kasabaları ile 217 köyden meydana geliyordu. Peşte'de mal defterdârı, naip ve dizdâr ile müstahfız ve martolos ağaları görev yapıyordu. Köröş'te 1546'da 157, 1559'da 119, 1562'de 180, Çegled'de 1546'da 199, 1559'da 215, 1562'de 185 cizyehâne vardı.¹³ Çegled'de eğitim veren Protestan Koleji, Osmanlı çağında büyüdü ve ünü Macaristan sınırlarını aştı.

Kovin Nâhiyesi, bir kasaba ve 17 köyden; Keçkemmet Nâhiyesi, yedi mahallesi olan Keçkemmet ve 64 köyden; Vaç Nâhiyesi, Mahalle-i Zido (Yahudi mahallesi) ve Mahalle-i Nag Utca olmak üzere iki mahalleye sahip olan pâdişâh hasılarına dâhil Vaç ve 98 köyden müteşekkildi. Vişegrad Nâhiyesi, dört mahallesi olan Vişegrad, 1546'da 45 hâneye sahip ve Budin beylerbeyi hassı iken, 1562'de pâdişâh hassı olan Maroş (Marosa) kasabası ile 30 köyden meydana geliyordu. 1559 yılında Vaç'ta 199, Maroş'ta 211 cizyehâne vardı.¹⁴

Budin Sancağı, 1632 yılında; 29 köyü olan *Budin*, 29 köye sahip *Peşte*, *Kovin* ve *Födvar* kasabaları ile 21 köyün bağlı bulunduğu *Cezire-i Kovin*, Çegled kasabası ve 9 köyün bağlı olduğu *Keçkemmet*, *Buyak* (Buják) kasabası ve 47 köyün bağlı bulunduğu *Vaç* ve 14 köyü olan *Vişegrad* nâhiyelerinden meydana geliyordu. Sancakta, 42 zeâmet ve 128 tımar vardı.

Budin şehri, 1571'de yangında, 1578'de depremde, 19 Mayıs 1578'de yıldırım düşmesi sonucu baruthânenin havaya uçmasının

¹³ G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.48; Aynı yazar, *Kanûnî Devri Budin Tahrir...*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1559...*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1546–1590*.

* Osmanlı kaynaklarında "Maruşa" olarak da geçmektedir.

¹⁴ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir...*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1559...*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1546–1590*.

neden olduğu yangında, 1542, 1598, 1602, 1603 ve 1684 yıllarında kuşatmalarda hasar görmekle beraber sürekli yenilendi. Budin'de 1546 tahririne göre biri Yahudilere, biri Çingenelere ait dokuz mahallede 2500–3000, 1590'da 2500–2600'ü Müslüman, 1200–1300'ü gayrimüslim 3700–3900 kişi, Peşte'de 1546 tahririne göre biri Yahudilere ait on mahallede 300–350, 1590'da on mahallede 1500'ü Müslüman, 850-900'ü gayrimüslim 2350–2400 kişi yaşıyordu.¹⁵ Budin ve Peşte'nin nüfusu, XVII. yüzyılın son çeyreğinde 50–55.000'e ulaştı.

Çıft Mahallesi/Mahalle-i Yahudiyan denilen Yahudi mahallesinde 1546 yılında 49, 1559'da 59 ve 1580'de 86 Yahudi aile yaşıyordu.¹⁶ Budin'in fethinden sonra Budin Yahudilerinin bir bölümü Kavala'ya sürgün ve iskân edildi.¹⁷ Ancak Budin, İstanbul ve Selanik başta olmak üzere Balkanlar ve Anadolu'daki Osmanlı şehirlerinden gelen, Almanya ve Polonya'dan göç eden Yahudilerin yerleşmeleri neticesinde, XVII. yüzyılda İstanbul ve Selanik'ten sonra Osmanlı Devleti'ndeki en kalabalık Yahudi cemaatine sahip şehir hâline geldi. Beç Kapısı civarında "*kat kat kâgir binalarda*" yaşayan, 1660'larda nüfusu 1000 kişiye ulaşan, üç sinagogları bulunan ve çoğunluğu Aşkenaz olan Yahudilerin idarî-adlî işlerinden *kethüdâ*, dinî ve cemaat işlerinden *Budin hahambaşısı* sorumluydu. İlk Budin Hahambaşısı Hayyim Hatsman ben Yitzhak, Budin Yahudi cemaatinin ilk kethüdâsı Abraham ben Yusuf'tu. Budin hahambaşlarından Efrayim ben Yakob Ha-Kohen, *Sha'ar Efrayim* adlı bir Yahudi fıkıh kitabı kaleme almıştı.¹⁸

Genellikle Slav isimleri taşıyan Çingenelerin adlî ve cemaat işlerinden *kinez* denilen görevli sorumlu idi. Çingeneler, süratle İslâmlaştılar. 1580'de aralarında Hristiyan kalmamıştı. Budin'de

¹⁵ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir...*, s.7–11, 184–186; Aynı yazar, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.27, 30.

¹⁶ G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.27.

¹⁷ TSA E–12321. Hk. 172.

¹⁸ Budin Yahudileri hakkında bakınız; Kinga Frojimovics-Geza Komoroczy- Viktoria Pusztai- Andrea Strbik, *Jewish Budapest: Monuments, Rites, History*, Budapest 1999, s.22–40.

1557 yılında kurulan bir Sırp Piskoposluğu ve metropolitlik mevcuttu.

Budin'de 1562 yılında 310 adet dükkân, ticarî bina ve mahzen vardı. Hazine, buralardan 69.618 akça kira geliri elde ediliyordu. Şehirde bulunan bedesten ve dört çarşıda ticarete konu olan malların en önemlileri; çeşitli kumaşlar, giyim eşyası, silah, demir ev eşyaları, el aletleri, şarap, canlı hayvan (sığır, koyun, domuz), deri, tuz ve baharattı (biber, safran, karanfil). Ticaretin % 60'ı Hristiyan ve Yahudi, % 40'ı Müslüman tüccarların elinde idi. En büyük sermayeyle çalışan tüccarlar Yahudilerdi.¹⁹

Budin'de faaliyet gösteren çömlekçilerin imalâthâneleri, iç kaledede yer alan, *mahalle-i çömlekciyan* ve Macarca *fazekas mahalle* de denilen *Çömlekçiler Mahallesi*'nde idi. Şehirdeki çanak, çömlek, testi ve kap-kacak imalâtçılarının yapıp sattıkları ürünler vergiden muaftı. Budin'e ayrıca, Vaç ve Solnok başta olmak üzere başka yerlerden kayıklar ve arabalarla büyük miktarda çanak-çömlek gelirdi. 1570'lere ait gümrük kayıtlarına göre, Müslüman tüccarlar Budin'e 2500 çömlek, 7700 tabak, Hristiyan tüccarlar 14 araba çömlek ve 63 araba ile 18.425 tabak getirmişlerdi.

Sayısı kalabalık olan kazancı ve bakırcıların imalâthâneleri, şehrin ortasında idi. Bir sokak, *Kazancılar Yolu* adını taşıyordu.²⁰ Demirci esnafı, kimi değerli taşlarla süslü, tüfek, külünk, kolçak, balta, nacak gibi silahlar da imal ediyorlardı.²¹ Demirciler, saban tamiiri de yaparlardı. Almanya'dan saban demiri ithalatı ile birlikte düşünüldüğünde bu durum, şehire yakın köylerin ve mülklerin bir bölümünde tarım aletlerinde demir kullanımının yaygın olduğunu gösterir. Budin'deki atelyelere, Kraliyet Macaristanı'ndaki bakır ve demir kalhânelerinden araba kervanlarıyla mal gelirdi. Bakırın *mayesinden* (maye, 48 okkaya tekabül eden bir Macar ağırlık birimiydi) 30 akça, kalayın mayesinden 40 akça gümrük alınırdı.

¹⁹ Geza Dávid, "Budin", *TDVİA*, C.VI.

²⁰ Géza Fehér-Nandor Paradi, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Macaristan'daki Türk Zanaatı", *Belleten*, C.24, Sayı 96, (1960), s.557.

²¹ Evliyâ Çelebi, *Age*, C.VI, s.153.

Dericilik ve deriyle ilgili işkollarının önemli olduğu şehirde, sayıları 100 kadar olan tabakhâneler, *Debbaghâne Varoşu* adlı mahallede faaliyet gösteriyorlardı. Budin'e deri nehri yolu ve kervanlarla getirilirdi. Kale içinde *Attarlar Çarşısı*, Tuna nehri kıyısında 60 adet tuz mahzeni vardı.²²

Yahudiler tarafından yapılan çuha dokumacılığı, ekonomik öneme sahipti. Çevresi bağlarla çevrili Budin'de şarap üretimi önemliydi. Budin'de yılda üç, Peşte'de yılda dört defa panayır kurulurdu.²³ 1547'de 23 olan Budin'deki su değirmeni sayısı, 1562'de 41'e yükselmişti. Su değirmenleri, kışın Tuna'nın buz tutması nedeniyle çalışmaz, şehrin un ihtiyacı 150 kadar at ve sığırla çevrilen değirmenden karşılanırdı.²⁴

Osmanlı devrinde camiler, mescidler, mektebler, medreseler, hamamlar, sebiller, türbeler, tekkeler ve mesire yerleri ile bağlı, bahçeli tam bir Osmanlı şehri görünümü kazanan Budin, Osmanlıların gözünde ülkenin en güzel şehirlerindendi

Budin, Osmanlı hâkimiyetinin sonlarında, Tuna nehrine bakan kayalık bir yamaçta kurulu kaleden, Tuna nehri kıyısında, etrafı surla çevrili, 15 mahalleden meydana gelen *Varoş* ya da *Büyük Varoş* denilen aşağı şehirden ve güneyde, Tuna kıyısında, kale ile Gürz-İlyas Tepesi arasında yer alan, dokuz mahallesi olan, 100 tabakhânenin faaliyet gösterdiği *Debbaghâne Varoşu*'ndan oluşuyordu. Kaleyi saran surlar, güneyden batıya doğru Ova Kapısı'na kadar çift kat, oradan sonra tek kattı ve önlerinde hendek yoktu.²⁵

Budin'i 1663 yılında gören Evliyâ Çelebi, "şehirde 25 cami, 47 mescid, 12 medrese, 16 mekteb, 20 tekke, Süleymaniye, Saray ve Yeniçeri imâretleri, Yeniçeri odaları yakınında bir hastane, bir kalede diğeri Büyük Varoş'ta Toygun Paşa hamamı olmak üzere iki hamam, sekiz ılıca, dokuz han, bir bedesten, bir saat kulesi, iki sinagog, üç Ortodoks kilisesi, bir ba-

²² Evliyâ Çelebi, Age. C.VI, s.144.

²³ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.718.

²⁴ Evliyâ Çelebi, Age. C.VI, s.151; G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.33.

²⁵ Evliyâ Çelebi, Age. C.VI, s.138-158; M.Cavid Baysun, "Budin", *İA*, C.II.

ruthâne, on değirmen, bir çeşme, 75 sebil olduğunu” yazar.²⁶ Onbir mahallesi bulunan Peşte’de Calvinistlere ait bir kilise de vardı. Budin ile Peşte arasında ulaşım, Sokollu Mustafa Paşa tarafından 1567 yılında inşa ettirilen Tuna nehri üzerinde birbirine zincirle bağlanmış 70 kayıkla kurulan, 700 adım uzunluğunda, 7 adım genişliğinde bir köprüyle sağlanıyordu.²⁷

Budin şehrinin yöneticileri; kadı, müftü, dizdâr, Tuna kapudanı, kapıkulu yeniçerisi ağası, kapıkulu yeniçerisi dizdârı, Budin yerli yeniçeri ağası, sipâh kethüdâyeri, kapıkulu topçuları ağası, kapıkulu cebecileri ağası, muhızır ağa, âsesbaşı, subaşı, çavuşlar ağası, divân kapucu ağası, yerli kulu subaşı, azap ağası, gönüllü ağası, martolos ağası, topçu ağası, top dökücübaşı, cebeci ağası, barutçubaşı, kumbaracı ağası, çetebaşı, meremmetçibaşı, lağımçıbaşı, kalafatçıbaşı, mehterbaşı, cerâhorbaşı, şehir kethüdâsı, bacdâr, muhtesib, müfettiş, gümrük emîni, harac emîni ve mimarbaşı idi.

Tuna nehri üzerinde önemli bir liman ve Habsburg İmparatorluğu’na yönelik seferlerde lojistik üs olan Budin Kalesi, eyâleti savunmak ve orduya top, silah ve askerî malzeme temin ederek seferlere yardımcı olmak gibi iki görev üstlenmişti.²⁸ Habsburg topraklarındaki askerî harekâtlarda yapılan sevkıyat, Budin’den tekneler, yük arabaları ve develerle yapılıyordu.

Budin Kalesi’nde, 1543 yılında Hasan Ağa komutasında 2864, 1549’da Ustrumcalı Mehmed Ağa komutasında 106’sı topçu 1898, 1568’de 1655, 1569’da 1639, 1613’te 2361, 1628’de 1193’ü yeniçeri olmak üzere, senede 9.944.991 akça ödenen 3406, 1664’te 5697 asker vardı. Gürz İlyas Bayırı denilen 235 metre yükseklikteki tepede kurulu Gürz İlyas (Gellért) Kalesi’nde, 1596/1597’de 146, 1607’de Hüseyin Ağa komutasında 24, 1630/1631’de Nasuh Ağa emrinde 21 asker bulunmaktaydı. Peşte Kalesi’nde, 1543’te Sefer

²⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.138–158.

²⁷ G.Káldy-Nagy, *Macaristan’da 16. Yüzyılda...*, s.29.

²⁸ G.Ágoston, *Age*. s.183.

Ağa komutasında 1435, 1549'da Cafer Ağa emrinde 30'u topçu 1095, 1568'de 939, 1613'te 572, 1628'de senede 2.346.453 akça ödenen 740 asker vardı. Tuna kıyısında yalın kat, çok sağlam bir yapı olan, altı kapısı ve 12 kulesi bulunan Peşte Kalesi'nde 1664 yılında 847 asker görevliydi.²⁹

Osmanlı Devleti'nin en önemli askerî merkezlerinden olan, savunma maksatlı 17 tabyası bulunan Budin Kalesi'nde baruthâne, barut depoları, tophâne, cephânelikler, mühimmat ve erzak ambarları, kışlalar ve yeniçeri mahallesi vardı. Budin yeniçerileri ağası, Beç Kapusu yakınındaki Ağa Konağı'nda ikâmet ediyordu.

Budin Sancağı'nın bazı köylerinde çıkarılan güherçile, *baruthâne Emîni* idaresinde çalışan Budin Baruthânesi'nde barut imalâtında kullanılıyordu.³⁰ Güherçile üretimini arttırmak ve üretime destek olmak, Budin beylerbeyinin görevleri arasındaydı.³¹ Budin Baruthânesi, Budin Beylerbeyi Sifâli Arslan Paşa döneminde şehrin kuzeyindeki bir un değirmeninden Macar ustalar tarafından dönüştürülmüştü. Tuna kıyısında, dört köşeli, her köşesinde bir kule bulunan bir yapı olan baruthâne, nehrin sularıyla işleyen sert ağaçtan yapılmış 12 çarka bağlı tunç ve demir kolların, kırk bir tunç havan içinde kara barutu dövmesiyle çalışıyordu. Her havanın başında 10 akça gündelik alan iki işçi vardı.³² Sıcaktan infilak etmemesi için temmuz aylarında işletilmeyen baruthânenin XVI.

²⁹ Klára Hegyi, "The Ottoman Network of Fortresses in Hungary", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (Ed. Geza Dávid-Pál Fodor) Leiden-Köln 2000, s.163-193; Aynı yazar, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, Budapest 2007, Vol. 2, s.421-524; Gyula Káldy-Nagy, *Studia Turco-Hungarica Tomus I*, 16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi, Budapest 1974, s.27; Antal Velics, *Magyarországı török kincstári defterek*, Vol. I-II, Budapest 1886-1890; Asparuch Velkov-Evgeniy Radushev, *Ottoman Garrisons on the Middle Danube. Austrian National Library MS MXT 562 of 956/1549-1550*, Budapest 1996.

³⁰ BOA MD No.3, Hk. 1343; BOA MD No.8, Hk. 1420.

³¹ Güherçile üretimi konusundaki hizmetleri nedeniyle 1567 yılında Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın maaşında yıllık 80.000 akça artış olmuştu. [BOA MD No.7, Hk. 525]

³² BOA MD No.7, Hk. 908.

yüzyılda yıllık üretimi, 1000–3000 kantar (54–162 ton) arasında değişiyordu.³³

Baruthâne, 19 Mayıs 1578'de yıldırım düşmesi sonucu havaya uçtu. Patlama ve patlamanın yol açtığı yangında yaklaşık 2000 kişi öldü, 5000 hayvan telef oldu, 800 ev zarar gördü. Şehirde meydana gelen hasarın tamirinde 200 usta, 1500 işçi çalıştı. Tamir masrafını karşılamak üzere Budin Eyâleti halkından 2.850.000 akça vergi toplandı.³⁴

Baruthânede üretilen barutun hepsi Budin'de muhafaza edilmez, Peşte, Estergon, Solnok ve Belgrad'da depolanırdı.³⁵ Barut, Budin civarındaki varoşlardan sağlanan arabalar ve muhafızlar vasıtasıyla garnizonlara ve sefere çıkan orduya ulaştırılır³⁶ ya da ordunun ihtiyacı için kullanılmak üzere Semendire sancakbeyi nezâretinde, Tuna Donanması tarafından Tuna nehri yoluyla Belgrad-Semendire-Niğbolu güzergâhından Rusçuk'a, oradan arabalarla Varna'ya, oradan da Karadeniz yoluyla İstanbul'a nakledilirdi.³⁷ Budin Baruthânesi'nde 1631/1632'de 33 akça yevmiye alan Baruthâne Nâzırı Ali Ağa ve 25 akça yevmiye alan Baruthâne Kethüdâsı Halil Ağa yönetiminde, 10–18 akça yevmiye alan 24 barutçu çalışıyordu.³⁸

Budin Baruthânesi, Dâmad Murtaza Paşa'nın Budin valiliği sırasında 1646 yılında yenilendi.³⁹ Osmanlı devri sonlarında baruthânede işlenen güherçile, kükürt ve kömürün masrafları Budin, Sirem ve Semendire sancaklarının bedel-i nüzul vergisinden karşılanıyordu.⁴⁰

³³ Gábor Ágoston, "Ottoman Gunpowder Production in Hungary in the Sixteenth Century: The Baruthâne of Buda", Géza Dávid-Pál Fodor (Ed.), *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, Budapest 1994, s.155–156. Türkçesi Terc. "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi", *Belleten*, C.67, Sayı 249, (2003), s.541–552.

³⁴ BOA MAD 1561, s.73.

³⁵ BOA MD No.7, Hk. 2029.

³⁶ BOA MAD No.8481, s.172.

³⁷ BOA MD No.24, Hk. 2–5.

³⁸ K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.477.

³⁹ G.Ágoston, *Agm.* s.156–157.

⁴⁰ BOA *İbnülemin Tasnifi Dâhiliye* No.565.

Budin Kalesi içinde yer alan Budin Tophânesi'nde, *top döküm-cüleri kethüdâsının* gözetiminde çeşitli model ve çaplarda toplar dökülüyordu. Düşmandan ele geçirilen toplarla, kiliselerden sökülen çanlar da eritilerek top dökümünde kullanılıyordu.

Tuna nehri kıyısında yer alan, 1526 ve 1529'da Osmanlıların eline geçen ancak tahliye edilen Érd, 1541'de Osmanlı topraklarına katıldı. Érd, Macar asıllı Şimontorna Sancakbeyi Hamza Bey'in, Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle burada bir palanka yaptırtmasından sonra Hamza Bey Palankası olarak adlandırıldı. Budin'e üç saat uzaklıkta bulunan, dört köşeli, her köşesinde yarım daire tabya bulunan, hendekle çevrili bir hisar olan Hamza Bey Palankası'nda, 1559'da Sultan Süleyman Camisi ve 20 hâne mevcuttu. Palankanın kıyısında yer aldığı Tuna nehrindeki küçük adalardan birinde pazar kurulmakta, palanka civarında Ráclar yaşamaktaydı.

Hamza Bey Palankası, 1662 yılında Kristóf Batthyány ve Louis de Souchese komutasındaki Alman-Macar birliklerince ele geçirilip, yakıldı. Budin Valisi Mostarlı Boşnak İsmail Paşa'nın 1663'te Sultan Süleyman Camisi ile birlikte yeniden inşa ettirdiği Hamza Bey Palankası,⁴¹ 22 Temmuz 1686'da Karl von Lothringen komutasındaki imparatorluk ordusunca işgal edildi.

Tuna nehrinin doğu kıyısında yer alan, XI. yüzyılda kurulmuş bir manastırın çevresinde gelişen, önceleri Erchy olarak adlandırılan Ercsi, 1546 yılında Tuna Kapudanı Derya Bey'in zeâmeti olan 22 hâneli, 1562 yılında pâdişâh hassı olan 20 hâne ve sekiz değirmen bulunan bir köydü.⁴²

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1529'da Ercsi'de bir palanka yaptırdığı söylenir. Ancak palankayla ilgili ilk kayıtlar, 1627 yılına aittir. Muhtemelen bu yıl inşa edilen ya da yenilenen palankada 1629'da 87 Güney Slav kökenli asker vardı. Düz bir ovada, ahşap kütükler kullanılarak 1642-1644 arasında yeniden inşa edilen, bir tarafı hendek olan Erçin, Kristóf Batthyány ve Louis de Souchese

⁴¹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.126.

⁴² G.Káldy-Nagy, *Age*. s.19-20.

komutasındaki Alman-Macar birliklerince 1661'de işgal edilerek yakıldı.

Budin Valisi Mostarlı Boşnak İsmail Paşa'nın 1663'de bir han ve 40 dükkânla birlikte yeniden yaptırdığı, bostanlarla çevrili, 1664'te cami, erzak ambarı, cephânelik ve 50 ev bulunan, 200 aske-
rin görev yaptığı Erçin Palankası,⁴³ 7 Eylül 1686'da Karl von Loth-
ringen komutasındaki Alman imparatorluk ordusu tarafından iş-
gal edildi.

Tuna nehri kıyısında, hazineye maktû vergi ödeyen bir pâdi-
şâh hassı ve Osmanlı Macaristanı'nda zanaat ve ticaretin en geliştii-
ği şehirlerden olan, geniş bir alana yayılmış Kovin (Ráckeve)' kasa-
basında 1546 yılında 336 cizyehâne ve 22 değirmen, 1562'de 746
cizyehâne ve 19 değirmen, 1580'de 499 cizyehâne vardı.⁴⁴ 1546 yı-
lında değişik iş kollarında üretim yapan 25 işyerinde 153 zanaatkâ-
rın bulunduğu Kovin'in ihzariye ve ihtisab geliri 1562'de 3000 ak-
çaydı.

Nüfusu, çoğu Kalvinist olan Macarlar ve Sırlardan oluşan Ko-
vin'e Sırların yerleşmesi 1440'larda başlamış, 1447-1487 arasında
kasabada bir Ortodoks kilisesi inşa edilmişti. Kovin'de her yıl kuru-
lan panayıra, Habsburg topraklarından da tüccarlar geliyordu. Pa-
zardan alınan *bâc-ı pazar* vergisi, 1546'da 5000, 1562'de 5850 akçay-
dı. Kovin'in gümrük geliri 1546 yılında 303.333, 1562'de 151.954 ak-
çaydı.⁴⁵ Kovin'de Müslüman yaşamamasına rağmen, mukâataaların
teftişi ve Hristiyan halk için bir kadılık tesis edilmişti. Kovin kadı-
lığı, XVII. yüzyılın başında kaldırıldı.

"*Korkmaz*" olarak da adlandırılan Cankurtaran Palankası, Or-
taçağ'da bir pazar kasabası olan Adony'deki Pal Kinizsi'nin şatosu-
nun kalıntıları üzerinde, 1529'da Viyana Seferi'nden dönüşte Ka-

⁴³ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.126.

* Osmanlı kaynaklarında "*Koyun adası/Cezire-i Koyun*" olarak da geçmektedir.

⁴⁴ G.Káldy-Nagy, *Kanûni Devri Budin Tahrir..*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1546-1590...*

⁴⁵ G.Káldy-Nagy, *Kanûni Devri Budin Tahrir..*, s.85-95.

nûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırıldı. Tuna nehri kıyısında düz bir alanda kurulu, çevresinde hendek bulunan, dört köşeli, dolma rıhtım bir yapı olan ve 1543'te tümüyle tahkim edilen Cankurtaran Palankası'nda, 1549'da Ahmed Ağa komutasında 108, 1568'de Mehmed Ağa emrinde 37, 1580'de İskender Ağa komutasında 32 asker görev yapıyordu.⁴⁶ Pâdişâh hassı olan Cankurtaran Palankası'nda, 1559 yılında 86 ev vardı.

Ekim 1601'de ve Ferenc Nádasdy ile György Thurzó komutasında Alman-Macar birliklerince Mart 1602'de iki kez işgal edilen Cankurtaran Palankası'nı Osmanlılar, Temmuz 1602'de geri aldılar. Palanka, tekrar ele geçirilerek üs ve ikmal merkezi olmaması için 1604'te tahrip edildi. Cankurtaran Palankası, 1610'larda meşe ve palamut ağaçları kullanılarak yeniden yapıldı. Dört köşeli, köşelerinde birer tabya bulunan, Tuna nehri kıyısında bir iskeleyle sahip, dolma rıhtım bir yapı olan palankada 1613'te 122, 1629'da 117, 1663'te 500 asker vardı.

1663 yılında 300 ev bulunan Cankurtaran Palankası'nda, Sultan Süleyman Camisi, cephânelik, ambarlar, çit duvarla korunan varoшта Hristiyanlara ait evler, bir han ve 20 dükkânla, Tuna nehri'nin ikiye ayrılıp iki ada meydana getirdiği yerin kıyısında değirmenler vardı.⁴⁷ Cankurtaran Palankası, 8 Eylül 1686'da Karl von Lothringen komutasındaki Alman imparatorluk ordusu tarafından işgal edildi.

János Szapolyai'nın, Buda'nın 70 km. güneyinde Tuna nehri kıyısında 1529'da yaptırdığı Penteli (Pentele) Palankası, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 1541'de yeniden inşa ettirildi. Penteli'de 1546'da 54, 1559'da 28, 1562'de 36 hâne vardı.⁴⁸ Penteli, 1546'da pâdişâh hassı, 1562 yılında İstolni Belgrad Sancakbeyi Hamza Bey'in hassıydı. Budin kazâsına bağlı olan, 1598'de Alman-Macar birliklerince işgal edilerek yakılan Penteli Palankası, Budin Valisi Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa tarafından yeniden yaptırıldı.

⁴⁶ K.Hegyî, *Age*. Vol. 2, s.599-605.

⁴⁷ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.123-124.

⁴⁸ G.Káldy-Nagy, *Age*. s.19-20.

Kont Ádám Batthyány komutasındaki Alman-Macar birliklerinin 1661 yazında yaktığı Penteli Palankası'nı, Budin Valisi Dâmad Boşnak İsmail Paşa, bir cami ve bir hanla birlikte, eskisinden daha geniş olarak yaptırdı. Penteli ile Cankurtaran arasındaki yol; ormanlar, bağlar, bahçeler ve tarlalarla kaplıydı. Yüksek bir tepe üzerinde yer alan, 1663'te bir Müslüman-Sırp ve bir Hristiyan/Macar mahallesinde 100 hânedan meydana gelen, 20 dükkân bulunan, 300 askerin görev yaptığı Penteli,⁴⁹ 8 Eylül 1686'da Károly Pálffy komutasındaki 5000 kişilik Alman-Macar birliğince işgal edildi.

Budin-Ösek yolu üzerinde yer alan, Budin kazâsına bağlı, Tuna nehri kıyısında, yüksek bir tepede düz arâzide, XVI. yüzyıl yapımı bir kalenin kalıntıları üstünde kurulu, dört köşesi kuleli, bir yapı olan Födvar (Földvár/Dunaföldvár) Palankası'nda iskele ve gümrük binası vardı. Pâdişâh hassı olan ve halkı Müslümanlar, Macarlar, Ráclar ve Çingenelerden oluşan Födvar varoşunda, 1546'da 50 hâne, üç değirmen, 1559'da 103, 1562'de 105 hâne ve 10 değirmen hâne vardı.⁵⁰

Büyükbaş hayvan ticaretinin yoğun yapıldığı Födvar'da her yıl "Aziz Peter" günü kurulan pazara 5–10.000 kişi gelirdi. Pazardan *bâc-ı pazar* adı altında alınan satış vergisi 1562'de 2500, 1580/1581'de 10.000 akçaydı. Palanka'da 1568'de 70, 1613'te 129 asker görev yapıyordu. Födvar'da, 1663 yılında 270 ev, iki cami, bir mescid, bir çeşme, bir han ve 50 dükkân bulunmaktaydı. Palanka ve varoş, yüksek bir çit duvar ve derin bir hendekle çevrelenmişti.⁵¹ Födvar Palankası'nda aynı yıl 200 asker görev yapıyordu.

Budin'in 86 km. güneyinde yer alan Keçkemet, Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık, zanaat ve ticareti en gelişmiş şehirlerinden di. Keçkemet'te, 1546'da yedi mahallede 1000–1500, 1562'de on mahallede 2000–2200, 1580'de 1086 cizyehânedede yaklaşık 5500–7500 nüfus vardı.⁵² 1585 yılında yaşanan veba salgını, şehrin nüfusunu

⁴⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.123.

⁵⁰ G.Káldy-Nagy, *Age*. s.16–19.

⁵¹ B.Özgüven, *Age*. s.114.

⁵² G.Káldy-Nagy, *Kanîni Devri Budin Tahrir..*; Aynı yazar, *A budai szandzsák..*

kırdı. Müslüman nüfus yaşamamasına rağmen mukâtaaların teftişi ve Hristiyan halk için kadılık tesis edilen bir kazâ merkezi olan Keçkemet'in kadısının yıllık maaşı 3000 akçaydı. Keçkemet kadılığı, XVII. yüzyılın başlarında kaldırıldı.

1546 yılında 36 köy, 24 mezra ve 20 değirmen bulunan,⁵³ yaygın şekilde hayvancılık yapılan Keçkemet nâhiyesinde, 41 çiftlikte toplam 10.693 koyun vardı.⁵⁴ Keçkemetli üreticiler, 1560'larda yılda 3-4000 sığır, 200-300 at ve 6-7000 koyunu Habsburg İmparatorluğu'na ihraç etmişlerdi.⁵⁵ Budin beylerbeyinin hassı iken 1570 yılında pâdişâh haslarına bağlanan Keçkemet, her yıl 300.000 akça maktû vergi ödüyordu. Uzun Savaş'ın bölgeye verdiği büyük zarar yüzünden maktû vergi, Sultan III. Mehmed'in fermanıyla 1598 sonbaharında 75.000 akçaya indirildi.⁵⁶

Şehirde, top kaideleri, top tekerlekleri ve çivi üreten demirhâneler, Macaristan ve Balkanlar'da çok ünlü olan sabunları imal eden sabunhâneler, kürkçüler, terziler ve kuyumcular ile çok sayıda Macar ve Yahudi tüccar vardı. Sabun, hayvanların iç yağlarından yapılıp ve paskalya zamanından bir iki hafta önce üretilirdi. Sabunhânelerde mîrî için de sabun imal ettirilirdi. 1552'de Segedin'den ayrılmak zorunda kalan kuyumcular, Keçkemet'e yerleştiler. Şehirde üretilen çiviler, ordunun ve donanmanın ihtiyacını karşılamak ve köprülerin tamirinde kullanılmak üzere Budin ve İstanbul'a gönderilirdi. Osmanlı döneminde Selanik ve diğer Osmanlı şehirlerinden göç eden Yahudilerle Balkanlar'dan gelen çok sayıda Rum, Keçkemet'e yerleştiler. XVII. yüzyılda şehirde ticaretin büyük bölümü Yahudilerin ve Rumların elindeydi. 1660 yılında 1000 hâneli Keçkemet'te üç kilise, bir sinagog ve çok sayıda dükkân vardı. Şehirde eğitim veren Protestan Koleji, Osmanlı hâkimiyeti çağında büyümüş ve ünü Macaristan sınırlarını aşmıştı.

⁵³ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir...*, s.328-374.

⁵⁴ G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.55.

⁵⁵ Géza Fehér, "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Pâdişâh Haslarına Bağlı İki Şehir", *Belleten*, C.36, Sayı 144, (1972), s.476.

⁵⁶ G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.62.

Keçkemet nâhiyesine bağlı, geçmişi X. yüzyıla kadar uzanan Halas (Kiskunhalas) şehri de pâdişâh hassıydı. 1570 yılında sekiz, 1578'de 18 köyün bağlı olduğu, nüfusu gayrimüslimlerden meydana gelen *Varoş-ı Halas*'ta 1570 yılında 125 hâne, 1578'de 138 hâne vardı.⁵⁷

Tuna nehri üzerinde yer alan, geçmişi Roma çağındaki Cast-rum'a uzanan, I. Károly Róbert döneminde 1325 yılında Macaristan'ın başkentleri arasına giren Vişegrad, Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Mehmed Paşa, İstolni Belgrad Sancakbeyi Derviş Bey ve Mohaç Sancakbeyi Gâzi Kâsım Bey tarafından, 23 Nisan 1544'te fet-hedilerek Budin Sancağı'na bağlandı. Fetihten sonra Macar muhafızları katledilen, yerli halkı boşaltılarak, yalnız Müslümanların oturmasına izin verilen Vişegrad, 1559'dan sonra Estergon Sancağı'na aktarıldı.

Tuna nehri kıyısında yüksek bir tepede yer alan, yedi kulesi bulunan Vişegrad Kalesi'nde, 1544'te Mehmet Ağa emrinde 342, 1549'da Ali Ağa emrinde 107, 1559'da Zülfikar Ağa komutasında 115 asker vardı.

Budin'in 30 km. batısında yer alan, geçmişi XI. yüzyıla uzanan ve XV. yüzyılda bir pazar kasabası hâline gelen Canbek (Zsámbok, günümüzde Zsámbék), 1541'de Osmanlı topraklarına katıldı. Budin beylerbeyinin hassı olan Canbek, 1546'da 40, 1562'de 44 hâneli bir köydü.⁵⁸ 1549 yılında inşa edilen, dört köşeli, taş bir yapı olan Canbek Palankası'nda, aynı yıl Mustafa Ağa emrinde 256, 1574'te Mustafa Ağa komutasında 157, 1613'te Mehmed Ağa emrinde 75, 1665'te 300 asker vardı.⁵⁹ Canbek, János Bottyán'ın komutasındaki Alman-Macar birlikleri tarafından 1686 yılında işgal edildi.

Velence Dağları'nın kuzeydoğusunda Vâl vadisinde yer alan ve geçmişi XII. yüzyıla uzanan Vâl, 1541 yılında Osmanlı toprakla-

⁵⁷ BOA TTD No.554, s.141-144, BOA TTD No.570, s.151-154; Tibor Halasi-Kun, "Osman Data on Lesser Cumania: Keckemet Nâhiyesi Varos-i Halas Kariye-i Kökut", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. IV, (1984), s.89-150.

⁵⁸ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir...*, s.35-36.

⁵⁹ K.Hegy, *Age*. Vol. 2, s.581-598.

rına katıldı. Pâdişâh hassı olan Val, 1546'da 50, 1562'de 75 hâneli bir köydü.⁶⁰ Val Palankası, Val vadisindeki doğal geçişi denetlemek için 1550 yılında Hamza Bey tarafından ağaç kütüklerinden yaptırıldı ve civarına Rác denilen Slav kökenli halk iskân edildi. 1552'de 50, 1557'de Ali Ağa komutasında 113, 1568'de senede 127.402 akça maaş ödenen 111, 1588'de Ali Ağa emrinde 115 askerin görev yaptığı Val Palankası, 1599 yılında Alman-Macar birliklerince ele geçirilerek yakıldı.

Budin kuşatmalarının sonuncusu, 18 Haziran 1686'da başladı. Şehri kuşatan Karl von Lothringen komutasındaki 65.000 kişilik Liga Sacra ve imparatorluk ordusu, 15.000 Macar ve Bavyeralıların katılmasının ardından 90.000 kişiye ulaştı. Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa'nın komutasında şehri savunan Osmanlı askerleri 14.000 kişiydi. Liga Sacra ve imparatorluk ordusu, 224 kiloluk gülleler atan çok büyük havanlara ve toplara sahipti. 22 Temmuz'da cephâneliğe isabet eden bir gülle, binlerce kantar barutu havaya uçurarak kalenin büyük kısmını yıktı ve 1500 kişinin ölümüne yol açtı. Budin'in varoşu 24 Temmuz'da işgal edildi. Kaleye çekilen Osmanlı askerleri, teslim teklifine 27 Temmuz ve 3 Ağustos'taki çıkış hareketleriyle cevap verdiler. İmparatorluk ordusu büyük kayıp verdi. Budin'in yardımına gelen Sadrâzam Sarı Süleyman Paşa, 14 Ağustos'ta yapılan muharebeyi kaybetti. Bosna Valisi Siyavuş Paşa'nın emrindeki yeniçerilerin 29 Ağustos günü Budin Kalesi'ne girmeteşebbüsü başarısız oldu. Karl von Lothringen komutasındaki birlikler, ağır top ateşi altında tutulan Budin'e 2 Eylül 1686 günü Toprakkale tarafından girdiler.

Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa ve Budin Dizdârı Alem-dâr Çerkes İsmail Bey ile birlikte Osmanlı askerlerinin tamamının sokaklarda yaşanan boğaz boğaza çarpışmalarda şehit olmasının ardından Budin işgal edildi.⁶¹ İşgalden sonra üç gün yakılan, yağ-

⁶⁰ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir...*, s.35-36.

⁶¹ Silahtar Mehmed Ağa, şehrin işgalini; "Nihayet küffâr fırsat bulup yedinci hücumda kaleye girdi. Son müdâfîler Budin'in Bâli Paşa Meydanı'ndan iç kale gibi küçük bir hisara sığındılar. Yatsıya kadar da orada dövüştüler. Vezir Abdi Paşa son cenkte kurşunla vurulup şehid oldu. Ölüsünü birkaç gün meydanda yatırdılar" diye anlatır.

malanan, kadın-erkek, genç-yaşlı ayrımı olmadan katliam yapılan Budin'de "bütün Türkler ve Yahudiler kılıçtan geçirildi."⁶²

Alacahisar (Sr. Kruševac)

Morava nehrinin batı kıyısı yakınında, Belgrad ile Üsküp arasında yer alır. Belgrad'dan sonra Sırbistan'ın ikinci en önemli kalesi olan Kruševac, Sırp Prensi I. Lazar (1371-1389) tarafından 1370'lerde başkent yapıldı. Önemli bir geçiş noktası olan Kruševac, Sultan II. Murad tarafından 1426'da fethedildi. Alacahisar denilen kalesi, 1449 yılında tahkim edilen şehir, Rumeli Eyâleti'nin sancağı oldu.

Alacahisar, Budin Eyâleti kurulunca bu eyâlete bağlandı.⁶³ Budin Eyâleti'ne bağlı Alacahisar'ın ilk sancakbeyi Kejdehan Mehmed Bey'di. Sancakbeyi hasları 411.000 akça olan sancakta, 31 zeâmet ve 550 tımar vardı. Alacahisar Sancağı'nın, Morava nehri üzerindeki iskelelerden, pazarlardan, balıkçılık ve gümüş madenlerinden önemli gelirleri mevcuttu.⁶⁴

Alacahisar sancakbeyi ve kadısı, seferlerde yolların temizlenmesinden, gerekli yerlerde köprü kurulmasından,⁶⁵ orduya koyun temininden,⁶⁶ Tuna Donanması için gemi yapılmasından da sorumluydular.⁶⁷

Alacahisar Sancağı, XVI. yüzyılın ortalarında *Alacahisar, Medevege, Ürküp, Zagorlata, Dılboççe, Koznik, Kurşunlu Kilise, Petrus, Po-*

⁶² Jean Berenger, *A History of Habsburg Empire 1273-1700*, London 1994, s.333. Katliamın tanığı olan Johann Dietz; "şehre girdiğimde ölmüş kadınların ellerinde patlamış tabancalar ya da kılıçlarla neredeyse çıplak olarak yerlerde yattıklarını gördüm. Vücutları mızraklarla delinmiş, doğmamış bebekler dışarı fırlamış, bir iki yaşında çocuklar parçalanmış ve duvarlara fırlatılmıştı" demektedir.

⁶³ TSA E-12321. Alacahisar hakkında bakınız: Feridun Emecen, "Alacahisar", *TDVİA*, C.II; Aleksandar Fotić, "Aladja Hisar", *EI*, ^{3rd ed.}; Olga Zirojevic, "Kruševac u XVI.-XVII. Veku", *Zbornik Istorijskog Muzeja Srbije*, Vol. XI-XII, (1971); Aynı yazar, *Tursko Vojno Uredjenje u Srbiji 1459-1683*, Beograd 1974.

⁶⁴ Feridun Emecen, "Alacahisar", *TDVİA*, C.2.

⁶⁵ BOA MD No.5, Hk. 577.

⁶⁶ BOA MD No.5, Hk. 952, Hk. 965.

⁶⁷ BOA MD No.5, Hk. 1350.

* Osmanlı kaynaklarında "Medveç" olarak da geçmektedir.

lanıçe, Bolvan,** Kislina ve İzmornik nâhiyeleriyle, 1144 köy ve mezradan oluşuyordu.*⁶⁸ Bolvan'a bağlı iki köyün halkı, İstanbul'dan Budin'e giden yolda kullanılan ulak beygirlerini beslemek ve hazırlamak şartıyla, tekâlif-i örfiye, avarız-ı divânîye vergileri ile yeniçeri oğlanından muaftılar.⁶⁹

Sultan II. Murad tarafından cami, hamam, kervansaray ve 15 dükkândan oluşan bir külliye yaptırılan Alacahisar'da XVI. yüzyıl ortalarında, 15 Müslüman, üç Hristiyan/Sırp, bir Çingene mahallesi vardı. Tuna Donanması için gemi inşa edilen Alacahisar'da bir cami, sekiz mescid, bir hamam, bir tekke, bir kervansaray ve 15 dükkân, Ürküp'te bir cami, üç mescid ve bir hamam, Dilboççe'de bir cami, bir mescid ve bir hamam bulunmaktaydı. Sancakta yer alan Koznik Kalesi'nde 22, Resava (Raszovo) Kalesi'nde 57 asker görevliydi.

Alacahisar Sancağı, Tımuşvar Beylerbeyi Güzelce Rüstem Paşa'nın talebiyle 1558'de Tımuşvar Eyâleti'ne aktarıldı.⁷⁰

Babofça* (Babócsa)**

Sigetvar'ın 40 km. batısında, Drava nehri yakınında yer alan ve geçmişî XIII. yüzyıla ulaşan Babofça, Kanûnî Sultan Süleyman'ın beşinci sefer-i hümâyûnu olan *Alaman Seferi* sırasında, 25 Temmuz 1532'de fethedildi.

1540'ta Macarların zapt ettiği Babofça, Eylül 1555'te Budin Beylerbeyi Toygun Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Şemsi Paşa tarafından ikinci kez fethedildi. Sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan⁷¹ ve kalesine 600 kişilik bir garnizon bırakılan Babofça'nın ilk sancakbeyi Ahmed Bey'di.

* Osmanlı kaynaklarında "*Bolyaniçe*" olarak da geçmektedir.

** Osmanlı kaynaklarında "*Polvan*" olarak da geçmektedir.

⁶⁸ TTD No.167; O.Ziroyevic, *Ağm.* s.51-59.

⁶⁹ BOA MD. No.3, Hk. 172.

⁷⁰ BOA MD. No.3, Hk. 400.

*** Osmanlı kaynaklarında "*Bobofça*" ve "*Baboça*" olarak da geçmektedir.

⁷¹ K.Kepeci *Tasnifi* No.214, s.5.

Tamás Nádasdy ve Miklós Zrínyi komutasındaki Alman-Macar birliklerinin 15 Temmuz 1556'da ele geçirdiği Babofça, Beşinci Vezir Mustafa Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Şemsi Paşa tarafından 23 Eylül 1566'da yeniden fethedildi ve Sigetvar Sancağı'nın nâhiyesi oldu. Babofça Kalesi, 1567'de Sigetvar Sancakbeyi İskender Bey nezâretinde yeniden inşa edildi. Kalede, 1569 yılında Mehmed Ağa komutasında 602 asker vardı.⁷²

1579 tarihli Sigetvar Tahrir Defteri'ne göre Hristiyan/Macar yerli halkı kaçan, Müslüman halkın da henüz iskân edilmediği Babofça kasabasında 1579 yılında kimse yaşamıyordu. Yalnız, kalede 1580 yılında 367 kişilik bir Osmanlı garnizonu vardı.⁷³ Ancak Babofça'ya bu tarihten sonra birkaç Macar aile geri döndü.⁷⁴

1585'te birkaç ay kadar yeniden müstakil sancak olan⁷⁵ ve İbrahim Bey'e verilen Babofça, 26 Mart 1594'te Johann Herberstein ve György Zrínyi komutasındaki Alman-Macar birlikleri tarafından işgal edildi.

Beşkerek* (Becserek, Sr. Bečkerek)

Tımişvar'ın 70 km güneybatısında, Bega (Begej) nehri kıyısında yer alan ve geçmişi XIV. yüzyıla uzanan Beşkerek, Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa tarafından 21 Eylül 1551'de fethedildi. Sancak olarak teşkilatlandırılan ve ilk sancakbeyi Gâzi Kâsım Bey olan Beşkerek, Tımişvar Eyâleti kurulunca bu eyâlete bağlandı.

Eğri (Eger)

Eger Kalesi, 1596 yılına kadar Osmanlıların eline geçmediği hâlde, muhtemelen kale civarındaki bazı köyleri içine alan topraklar, 1544/1545'te sancak olarak belirtilmektedir.⁷⁶

⁷² A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. II, s.388.

⁷³ K.Hegy, *Age*. Vol. 2, s.1317-1318.

⁷⁴ Géza Dávid, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme", s.113.

⁷⁵ BOA Ruznamçe 78, *Sigetvar bölümü*, s.8-9'dan Géza Dávid, "Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdari Sistemi", *Türkler*, C.IX, s.910.

* Osmanlı kaynaklarında "Bečkerek" ve "Beşkelek" olarak da geçmektedir.

⁷⁶ BOA TTD No.315.

Estergon* (Esztergom)

Budin'in 40 km. kuzeybatısında, Tuna nehrinin güney kıyısında yüksek bir tepenin üstünde yer alan Esztergom'un geçmişi, Roma çağındaki Strigonium'a kadar uzanır. X. yüzyılda Prens Géza'nın yaptırdığı sağlam bir kalesi olan ve Kral I. István tarafından 1001 yılında başkent seçilen Esztergom, 1198'e kadar Árpád krallarının başkenti oldu. Önemli bir tahıl pazarı olan Esztergom, 1001'de piskoposluk olarak kurulan ve 1189 yılında başpiskoposluk hâline gelen Macaristan'ın en eski dinî merkeziydi. Esztergom/Gran başpiskoposları, Osmanlı tehdidinin ortaya çıkması üzerine 1530 yılında arşiv, kütüphâne ve hazineleri ile birlikte Nagy-Szombat (Sl. Tırnava)'a geçtilerse de ünvanlarını muhafaza ettiler.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın *Viyana Seferi* sırasında 15 Eylül 1529'da fethedilen Estergon, Osmanlı ordusunun çekilmesinin ardından 25 Ocak 1530'da Habsburgların eline geçti.⁷⁷

Estergon, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 23 Nisan 1543'te çıktığı, *Estergon Seferi* denilen onuncu sefer-i hümayûnunda 26 Temmuz 1543'te başlayan ve Ali Bey komutasındaki Tuna Donanması'nın Tuna nehrinden destek verdiği bir kuşatma sonucu, 10 Ağustos 1543'te fethedildi. Şehrin en büyük kilisesi camiye çevrildi ve Kanûnî Sultan Süleyman, cuma namazını burada kıldı.

Sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan Estergon'un ilk sancakbeyi Ahmed Bey'di. Budin'in savunması bakımından büyük stratejik önem taşıyan Estergon Kalesi'nin tamiri için Budin gümrük, iskele, ihtisab ve mukâtaa emîni Ahmed Ağa, bina emîni tayin edildi. Kale, 1545 bahar ve yazında, masrafları Budin Mukâaası gelirinden ödenmek sureti ile Bosna, Alacahisar, Mohaç ve Pojega sancaklarından gönderilen usta, taşçı ve marangozlar tarafından

* Osmanlı kaynaklarında "*Usturgon*", "*Ostorgom*" ve "*Estergom*" olarak da geçmektedir.

⁷⁷ Estergon hakkında bakınız; Geza Dávid, "*Estergon*", *TDVİA*, C.11; İsmet Parmaksızoğlu, "*Estergon*", *TA*, C.15.

tamir edildi.⁷⁸ Toplarla donatılan kaleye, Bosnalı Mustafa Ağa komutasında 2875 asker bırakıldı. Bu askerlerin 573'ü, Budin Kapudanı Sinan Ağa emrindeki Tuna Donanması'nda görevli denizcilerdi.

İlk kurulduğunda Tuna nehrinin sağ tarafında, 30 kadar köy bulunan küçük bir arâziden ibaret olan Estergon Sancağı'nın sınırları, Tuna'nın sol kıyısında köprübaşı olarak kullanmak üzere 1546–1548 arasında Ciğerdelen Parkanı'nın yapılmasından sonra Tuna'nın kuzeyinde yapılan fetihlerle Selmecebánya ve Nyitra havalisi ile Rába nehrine kadar genişledi.⁷⁹ Sancak merkezi Estergon, sınırların çok gerisinde, sancağın içlerinde kaldı.

Budin Valisi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa'nın Ağustos 1544'te fethettiği Novigrad, 1545'te sancak olana kadar, Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın 19 Temmuz 1552'de fethettiği Diregel, Kasım 1552'de Novigrad Sancağı'na aktarılan kadar, 1546'da fethedilen Sonda (Szanda), Gyarmat Kalesi Komutanı Bertalan Horváth tarafından Ağustos 1551'de işgal edilene kadar Estergon'a bağlıydı.

İlk tahriri 1546'da yapılan sancağın, 1552/1553'te 2432 hâne bulunan 216 köy ve mezradan oluşan yerleşim birimlerinin sayısı, 1570'te 4206 hânenin bulunduğu, 12'si *varoş*, 365'i köy ve diğerleri mezra olmak üzere 470'e yükseldi. Sancağa bağlı 12 varoş; 823 haneli Estergon (Esztergom), Bat (Bát, Sl. Bátorovce), Udor (Udvard, Sl. Dvory), Komyatin (Komjât, Sl. Komjatice), Verebel (Verebély, Sl. Vráble), Narhid (Nyárhíd), Şarlofça (Sarló, Sl. Šarluzky), 50 haneli Nimet Sodin (Nemetszögyén), 103 haneli Macar Sodin (Magyarszögyén, Sl. Svodín), 111 haneli Uybarş (Újbárs, Sl. Nový Tekov), Bator Kesöy (Bátorkeszi, Sl. Bátorove Kosihy) ve Zeliz (Zseliz,

⁷⁸ TSA E-12321. Hk. 209, 510, 535; István Horváth, "Ottoman Military Construction in Esztergom", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003, s.75–82.

⁷⁹ Vojtech Kopčan, "XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hâkimiyetinin Karakteri", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1973, s.620.

Sl. Želiezovce) idi. Verebil’de yılda bir defa panayır kurulurdu.⁸⁰ Sancaktaki köy ve mezraların bir kısmı tam olarak Osmanlı denetiminde değildi. Sınıra yakın bazı meskûn köylerin, tahrir defterlerinde boş veya çok düşük vergilerle kaydedilmiş olması, buralarda denetimin zayıflığını gösterir. Sancakbeyi hasları 324.263 akça olan⁸¹ sancakta, 1570’te 102 tımar, 1577/1578’de 4124 cizyehâne,⁸² 1585’te toplam 4356 hâne vardı.⁸³

Estergon’un yerli halkı, stratejik sebeplerle boşaltılarak, şehirde yalnız Müslümanlara yaşama hakkı tanınmıştı. Estergon’da 1570’te 77 Müslüman hâne bulunan *Kalâ-i Bâla/Üst Kalâ*, 204 Müslüman hâne bulunan *Kalâ-i Tahtanî* ve 383 Müslüman, 148 aile reisleri martolos olarak hizmet eden Hristiyan/Güney Slav ve 11 Çingene olmak üzere toplam 542 hâne bulunan *Varoş-u Kebîr-i Martolos* adlı üç mahalle vardı. Martoloslar, yaşadıkları evleri, bedeli devlet tarafından ödenmek şartıyla kendileri yapmışlardı. Şehirde 3000–3300’ü Müslüman, 700–750’si Hristiyan olmak üzere 3700–4050 kişi yaşıyordu. Estergon sancakbeyleri, kalenin altında, çitle çevrili bir konakta ikâmet ediyorlardı. Estergon’da biri kalede, diğeri varoшта olmak üzere iki cami, iki mescid, bir mekteb, Martolos Mahallesi’nde bir Ortodoks kilisesi, Güzelce Rüstem Paşa ve Sokollu Mustafa Paşa hammamları ve 11’i kalede olmak üzere 80 dükkân vardı.⁸⁴ 1570 yılında; Estergon kadısı, 300 akça günlük alıyordu. Kaledeki Cami-i Kebir’de 15 akça günlük alan imam Hacı Mehmed Efendi, 15 akça günlük alan hatip Hafız Süleyman Efendi, sekiz akça günlük alan müezzin Recep Efendi ile birlikte 12 kişi görevliydi. Varoş-u Kebir Camisi’nde sekiz akça günlük alan imam Bayram Efendi, sekiz akça günlük alan hatip Hayrullah Efendi ve yedi akça günlük alan müezzin Ferhad Efendi ile birlikte 10 kişi görevliydi.⁸⁵

⁸⁰ Lajos Fekete, *Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása*, Budapest 1943.

⁸¹ *Ruznamçe No.42, Estergon kısmı* s.16–18.

⁸² G.Káldy-Nagy, “Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter..”, s.269.

⁸³ L.Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, (Çev. Sadrettin Karatay), *Belleten*, C.XI, Sayı 42, s.317.

⁸⁴ L.Fekete, *Age.* ; G.Káldy-Nagy, *Macaristan’da 16. Yüzyılda..*, s.44–46.

⁸⁵ A.Velics-E.Kammerer, *Age.* Vol. II, s.371–372.

Şehir sakinlerine ait 440 bağ, bahçe ve bostan bulunan Estergon'un, 1546'da çoğu ticarî işlem ve gümrük vergilerinden sağlanan 70.000 akça geliri vardı. Tuna üzerinde önemli bir nehir ticareti merkezi olan şehirdeki çanak, çömlek ve testi imalâtçıların yapıp sattığı ürünler vergiden muaftı.

Budin'in savunması bakımından stratejik öneme sahip, hem nehir hem karayolu ulaşımını denetleyen bir tepede kurulmuş, savunması daire şeklinde bir burçla ve Mahmud Paşa, Budin, Ilıca tabyaları ile güçlendirilmiş olan Estergon Kalesi, XVI.-XVII. yüzyıllarda çok önemli bir askerî üssü ve akıncılarla, serhâd gâzilerinin en namlı merkezlerindendi. Estergon Kalesi ve Ciğerdelen Palankası'nda, 1549'da 1763, 1554'te 1660, Hamza Bey'in sancakbeyliği döneminde 1557'de 1500, 1558'de 1499 asker görevliydi. Estergon Kalesi ve Ciğerdelen Palankası'nda, 1568'de senede 1.630.928 akça ödenen 1618, 1588/1589'da 1126 asker vardı.

Hemen tamamı güzel Macarca konuşan, Macarlar gibi giyinen kale dizdârları, ağaları ve yeniçeriler cesaretleriyle ün yapmışlardı. Oralarda birine beddua edilirken "*Estergonlu belâsına uğrayasın*" denilirdi. Kalede bulunan üç mehter takımı, günde üç defa nevbet vururdu.

Estergon'un savunmasına yardımcı olmak, Tuna nehrinde kayıklar üzerinde kurulmuş köprünün denetimini sağlamak ve askerî üs olarak kullanılmak üzere, 1546–1548'de Tuna'nın karşı kıyısındaki Kakat mezrasında Ciğerdelen Palankası (Párkány, Sl. Sturovo) inşa edildi. Bir cami bulunan palankada, 1549'da Kurd Yusuf Ağa emrinde 71, 1568'de 241, 1589'da 225 asker görev yapıyordu.

Estergon Kalesi'nin yanındaki 250 metre yükseklikteki Szent Tamás tepesinde, 1590 yılında Tepedelen (Szent Tamáshegy) Palankası inşa edildi. İçinde bir çömlek fırını da olan⁸⁶ Tepedelen Palankası'da, 1607'de 99 asker vardı.

Sancağın sınırları içinde yer alan, Tuna nehri üzerinde bir tepye kurulu Vişegrad Kalesi'nde, 1568'de Cafer Ağa emrinde 125

⁸⁶ G.Fehér-N.Paradi, Agm. s.557.

asker, Sonda Kalesi'nde 1546'da Trabzonlu Ali Ağa komutasında 280, 1549'da Mehmed Ağa emrinde 235 asker görevliydi. Estergon'u Budin'e bağlayan yolun kıyısında, Piliş Tepesi üzerinde 1570'te Kızılhisar (Pilisvörösvár) Parkanı inşa edildi. Parkanda, 1574'te 170 asker vardı.⁸⁷

1559'dan sonra Estergon Sancağı'na bağlanan, bir mescidi bulunan Vişegrad'da 1570 yılında 500–600 nüfus yaşıyordu. Mescidde 1567'de sekiz akça günlük alan Osman Efendi imam, yedi akça günlük alan Mehmed Efendi ise müezzin olarak hizmet ediyorlardı.

General Karl Mansfeld komutasındaki Alman-Macar ordusu, 1 Temmuz 1595'te başlayan bir kuşatmanın ardından 4 Ağustos 1595'te Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa ve Estergon Sancakbeyi Seyyid Bey'in vire ile teslim ettiği Estergon'u, 8 Eylül 1595'te Vişegrad'ı ele geçirdi.⁸⁸

Estergon, 29 Ağustos 1605'te başlayan kuşatma sonucu 4 Ekim 1605'te Sokolluzâde Lala Mehmed Paşa tarafından; Vişegrad, 15 Eylül 1605'te Hoca Murad Paşa ve Bosna Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından geri alındı.⁸⁹ Lala Mehmed Paşa, fetihten sonra Estergon Kalesi'nin surlarını tamir ettirdi.

⁸⁷ K. Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.675–677.

⁸⁸ Kuşatma sırasında Estergon'da bulunan Peçevî, kalede çekilen sıkıntıları çok iyi anlatır. “Bir ay sarnıcın suyundan içildi, iki üç yüz askere bir iki at yükü su verilirdi. Onu da Mehmed Paşa kendisi dağıtırdı. Sarnıcın etrafında sıcaktan sarnıcın mermerlerini yalayan, eli ayağı kopmuş, yaralı, humbaralardan haşlanmış, yaraları çürüyerek kokmuş askerlerin çığlıkları gönülleri yaralardı. Hal böyleyken üç günlük su kalmadı, yenilen yalnız sacda kavrulmuş, el değirmeninde çekilerek üzerine su dökülmüş buğdaydı. “Ben bu kaleye ölmek için kapanmışım” diyen Mehmed Paşa'ya karşı, askerlerin “daha fazla dayanamayacaklarını” söyleyerek ayaklanması üzerine kale vire ile teslim oldu.” Naimâ Vişegrad'ın elden çıkmasını; “Küffar, Estergon'u aldıktan sonra Vişegrad Kalesini kuşattı. Eski Budin Yeniçerileri Ağası Osman Ağa'nın ilhaneti ile kaleyi vire ile verdiler. Müslümanlar Budin'e gitti. Osman Ağa Hristiyan olarak, Kral'ın emrine girdi” diye anlatır.

⁸⁹ Estergon ve Vişegrad'ın geri alınması Osmanlılarda büyük sevinç yaratmış, Sultan I. Ahmed (hük. 1603–1617) de sevincini anlatan;

“Bihamdillâh ki kılmış dini İslâm'ı Hûda mensûr
Vişegrad ile Estergon'u almışlar olub mesûr
Guzât-ı Müslimin'e irişüb avmı o Kahlûr'ın

XVII. yüzyılda Estergon Sancağı'nın tek kazâsı; *Ciğerdelen* (Párkány), *Kızılhisar* (Pilisvörösvár) ve *Vişegrad* (Visegrád) nâhiyelerinin bağlı olduğu Estergon'du. 150 köyü olan sancakta 13 zeâmet, 214 tımar vardı. Osmanlılar ve Habsburglar arasında, hangi tarafa ait olduğu tartışma konusu olan 60 köy, 1615'te Osmanlılara devredildi. Sancağa bağlı çok sayıda köy, 1663 yılında Uyvar Eyâleti'nin kurulması sonrası bu eyâlete aktarıldı. Estergon sancakbeyinin hasları, XVI. yüzyılda 200-220.000 akça, XVII. yüzyılda 210.000 akçaydı.

Estergon Kalesi'nde, 1613'te 856 asker, Estergon Kalesi ile *Ciğerdelen* ve *Tepedelen* palankalarında, 1629'da senede 4.388.760 akça ödenen toplam 1106 asker, *Vişegrad* Kalesi'nde, 1613'te 52, 1629'da 19, *Ciğerdelen* Palankası'nda, 1613'te 42, 1629'da 49 asker vardı.⁹⁰ Estergon Kalesi'nde, 1619'da 267 yeniçeri görevliydi.⁹¹ Budin Valisi Mostarlı Boşnak İsmail Paşa'nın 1661 yılında tamir ettirdiği Estergon Kalesi ile *Ciğerdelen* Palankası'nda, 1663'te 1166 asker vardı. İçinde cami ve cephânelik bulunan *Tepedelen* Kalesi'nde, 1663'te 200 asker görevliydi.

Evliyâ Çelebi, "*sekiz mahalleli Estergon'da Sultan Süleyman, Uziçeli Hacı İbrâhim Ağa ve Mahkeme camileri, iki mescid, iki medrese, dört mekteb, mahkeme binası, iki tekke, üç hamam, 210 dükkân olduğunu*" yazar. "*İçinde bir cami, Budin Beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa'nın yaptırdığı bir han, beş dükkân bulunan, dört köşeli, üç kat çit bir yapı olan Kızılhisar Palankası'nda 200 asker görev yapıyordu*",⁹² "*Etrafı bağlar ve bahçelerle çevrili*" *Vişegrad*'da "*toplam 450 hâneli üç Müslüman, iki Hıristiyan mahallesi vardı. Bir cami, mescidler, bir medrese, üç mekteb, iki tekke, han, hamam ve 50 dükkân*" bulunmaktaydı.⁹³

Urup küffâra top-u kahrı kılmışlar yine makhûr

İtaat cyleyüb Serdâra cân ile çalışmışlar

Duam oldur ki indelallah olalar ciimlesi me'cûr

Çün irdi müjde-i fethi bu iki kal'anın Balı

Acep mi ehli İslâm'ın şebi hader olsa rûzi sûr" gazelini kaleme almıştı.

⁹⁰ MAD 4000.

⁹¹ BOA Bâb-ı Defterî Yeniçeri Kalemi 33718.

⁹² Evliyâ Çelebi, *Age. C.VI, s.159, 163-170.*

⁹³ Evliyâ Çelebi, *Age. C.VII, s.50.*

Estergon'da, Tuna Donanması için gemi yapıldı. Tuna kıyısındaki bir değirmen, 1543'ten sonra baruthâneye dönüştürüldü.⁹⁴ Barutçubaşı idaresinde, dört köşeli bir yapı olan baruthâne, nehir suları ile işleyen, sert ağaçtan yapılmış iki çarka bağlı demir kolların, kara barutu dövmesiyle çalışıyordu.

Estergon'un yöneticileri; sancakbeyi, kadı, müftü, dizdâr, Baruthâne, Tepedelen ve Ciğerdelen kaleleri dizdârları, Tuna kapudanı ağası, asker sürücü ağası, alaybeyi, çeribaşı, âsitâne yeniçerisi ağası, kapıkulu topçuları ağası, kapıkulu cebecileri ağası, azap ağası, beşlü ağası, cebeci ağası, topçu ağası, kumbaracı ağası, martolos ağası, muhtesib, bacadâr, harac emîni ve mimar ağası idi.

Osmanlı ordusu, 6 Ekim 1683'te Ciğerdelen'de Polonya Kralı III. Jean Sobieski ve Karl von Lothringen komutasındaki Polonya-Alman ordusu karşısında bozguna uğradı. Bozgunun ardından, 7 Ekim 1683'te Ciğerdelen işgal edildi. Estergon, 22 Ekim'de başlayan kuşatma neticesi, 1 Kasım 1683 günü vire ile teslim olana kadar Osmanlı sancağı olarak kaldı.⁹⁵ Vişegrad da 18 Haziran 1684'te işgal edildi.

Filek (Fülek, Sl. Fil'akovo)

Güney Slovakya'da Maden Dağları'nın güney eteğinde, Nógrád ve Gömör ırmaklarının birleştiği noktada yer alan, geçmişi XI-II. yüzyıla kadar uzanan Filek, Budin Beylerbeyi Toygun Paşa ve Seçen Sancakbeyi Kara Hamza Bey tarafından 4 Eylül 1554'te fethedildi. Filek'in fethinden sonra bugünkü güneydoğu Slovakya'da bulunan 600 kasaba ve köy, kendi rızalarıyla Osmanlı hâkimiyeti altına girdi.⁹⁶

8 Ocak 1555'te kurulan, Filek ve Sobotka ile civarındaki köylerden oluşan, merkezi Rima çayı kıyısındaki Rim Sonbod (Rimas-

⁹⁴ I.Horváth, Agm. s.87.

⁹⁵ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ.

⁹⁶ Jozef Blaskóvics, "Osmanlılar Hâkimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı 12-13 (1969) s.92.

zombat, Sl. Rimavská Sobota) olan Filek Sancağı'nın sınırları; 1571'de Gede (Gede), Filek Sancakbeyi Ali Bey tarafından 1574'te Kekkőy (Kékkő, Sl. Modry Kamen) ve 623 metre yükseklikteki Somoško (Somoskő, Sl. Šomoška), 1575 yazında Diven (Divény, Sl. Devin) kalelerinin fethedilmesiyle daha genişledi.⁹⁷ Filek Sancağı'nda, 1577/1578'de 3959 cizyehâne vardı.⁹⁸

Kayalar üzerine kurulmuş, 245 metre yükseklikteki Filek Kalesi, içinde cami, erzak ambarları, cephânelik, su kuyusu ve zindan bulunan, beş köşeli sağlam bir yapıydı. Kalede, 1557'de Abdurrahman Ağa komutasında 321, 1559'da 326, 1568'de senede 290.781 akça ödenen 252, 1588'de Behram Ağa komutasında 129, 1591'de 119 asker vardı.⁹⁹ Rim Sonbod yakınındaki Sobotka/Sobotka-i Filek (Szabadka, Sl. Sobôtka) Kalesi'nde, 1557'de Hacı Ali Ağa emrinde 32, 1559'da Hürrem Ağa komutasında 32, 1568'de senede 144.492 akça ödenen 113, 1583'te Mehmed Ağa komutasında 48, 1591'de 83'ü faris 32'si azep olmak üzere 115 asker görevliydi. Budin Valisi Yahya Paşazâde Arslan Paşa'nın Nisan 1566'da fethettiği 355 metre yükseklikteki Aynačka (Ajnácskő, Sl. Hajnačka) Kalesi'nde, 1568'de yılda 47.428 akça ödenen 44, Diven Kalesi'nde, 1579'da 161, 1583'te 173, 1588'de 140 asker mevcuttu.¹⁰⁰

Sancakbeyi hasları, 300.000 ile 405.000 akça arasında değişen, 1575'te 378 köyü bulunan Filek Sancağı'nın nâhiyeleri; *Filek* (Füleke, Sl. Fil'akovo), *Aynačka* (Ajnácskő, Sl. Hajnačka), *Baloşvar* (Balogvár), *Çetnik* (Csetnek, Sl. Štítnik), *Diven* (Divény, Sl. Devin), *Murani* (Murány, Sl. Muráňa), *Pelsök* (Pelsőc), *Putnik* (Putnok, Sl. Plešivec), *Rim Sonbod* (Rimaszombat, Sl. Rimavská Sobota), *Rimasoç* (Rimaszécs,

* Osmanlı kaynaklarında "*Divin*" olarak da geçmektedir.

⁹⁷ Bölgedeki Osmanlı ilerlemesi hakkında bakınız; Vojtech Kopčan, "XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hâkimiyetinin Karakteri", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1973, s.618-624.

⁹⁸ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter..", s.269.

⁹⁹ K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.801-809.

¹⁰⁰ BOA MAD 498, BOA MAD 3762; K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.810-819.

Sl. Rimavská Seč) ve *Sezendre* (Szemendre) idi.¹⁰¹ Sancakta, 1562'de 68,¹⁰² 1583'te 85, 1587'de 96 tımar vardı.

Çetnik ve Murani, demir madenleri ile demir atölyeleri bakımından çok zengindi. Filek'teki Osmanlı birlikleri, madenleri ele geçiremedikleri için 1556'da Murány vadisindeki fırınların çoğunu tahrip ettiler. Dobsina demir işletmelerini ve Jolsva kasabasını yakdılar.¹⁰³ Kasabadaki 180 ev yakıldı ve halkın üçte biri esir alındı. Bölgenin Osmanlı denetimine girmesi sonrasında demir işletmeleri, Filek Kalesi'ne demir çubuk ve aletler göndermek zorunda kaldılar.¹⁰⁴

Filek Sancağı'na bağlı, Rim Sonbod, Rojna (Rozsnyó, Sl. Rožňava), Luceniça (Losonc, Sl. Lučenec), Yoşva (Jolsva, Sl. Jelšava), Kokava (Kokava, Sl. Kokava), Jibrit (Zsibritó, Sl. Žibritov) ve Tisolça (Tisolec, Sl. Tisovec) kasabaları, maktû vergi ödeyen pâdişâh hasları olmuşlardı. Polonyalı tâcirler, bu kasabalara ticaret yapmaya geliyorlardı.¹⁰⁵ Geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Rojna, Filek Kalesi'nde bulunan Osmanlı garnizonu ile Murány vadisindeki demir işletmeleri arasında aracılık yapıyor, Osmanlılara demir çubuk, kürek, çapa, zincir, çivi, hatta top temin ediyordu.¹⁰⁶

Filek, 11 Kasım'da başlayan, Filek Sancakbeyi Yusuf Bey ile kaleyi savunan 300 Osmanlı askerinin şehid olduğu bir kuşatmanın ardından 27 Kasım 1593'te Miklós Pálffy ve Christoph von Teuffenbach komutasındaki Alman-Macar birliklerince işgaline kadar Budin Eyâleti'nin sancağıydı.¹⁰⁷

Kekköy, Diven, Sobotka, Aynačka ve Somoşko kaleleri ile Rim Sonbod ve Rojna kasabaları da Kasım 1593'te Miklós Pálffy ve Christoph von Teuffenbach komutasındaki Alman-Macar birliklerince işgal edildi.

¹⁰¹ TTD No.335.

¹⁰² TTD No.318.

¹⁰³ G.Ágoston, *Age*. s.220.

¹⁰⁴ G.Ágoston, *Age*. s.220.

¹⁰⁵ BOA MD No.6, Hk. 952, Hk. 201.

¹⁰⁶ G.Ágoston, *Age*. s.220-221.

¹⁰⁷ BOA MD No.6, Hk.1156; MAD 563; KK 262.

Garajgal* (Görösgal)

Sadrâzam İbrâhim Paşa'nın 1532'de fethettiği ancak Macaristan'a geri verilen Garajgal, Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa tarafından 1545'te yeniden fethedildi. Garajgal, Mart 1552'de sancak olarak teşkilatlandırılarak¹⁰⁸ sancakbeyliğine 9 Nisan 1552'de Kopan Sancakbeyi Derya Bey atandı. Garajgal, 1567'de Sigetvar Sancağı'na bağlanana kadar Budin Eyâleti'nin sancağıydı.

1554/1555'te iki mahallesi bulunan ve kazâ merkezi olan Garajgal şehri ile altı mahalleli Kalmanç (Kálmánca), dört mahalleli Labad (Lábod) ve bir mahalleli Sekeş/Sekeşvar (Segesd/Segesdvár) kasabaları ile 420 köyden oluşan Garajgal Sancağı'nda yaklaşık 25.000 nüfus yaşıyordu.¹⁰⁹

Garajgal Kalesi'nde, 1553 yılında İskender Ağa komutasında 169, 1557/1558'de 84 asker görev yapmaktaydı.¹¹⁰

Hatvan (Hatvan)

Zakva (Zagyva) nehrinin doğu kıyısında, Matra Dağı'nın batı yamacında yer alan, geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Hatvan, Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa tarafından Ağustos 1544'te fethedildi.

1544 yılında kurulan, ilk sancakbeyi Deli Kurt Bey (1544–1545) ikincisi Veli Bey olan Hatvan Sancağı'nın ilk tahriri, Budin Defterdârı Halil Efendi tarafından 1546 yılında yapıldı. 1551'de *Eğri ve Hatvan* olarak adlandırılan, 1550–1560'larda kazâ ve nâhiyeleri, *Hatvan* (Hatvan), *Birim* (Berény) ve *Pasoc* (Pászto)¹¹¹ olan sancakta, 1562 yılında 84 tımar vardı.

* Osmanlı kaynaklarında "Gırıjgal" ve "Gorojgal" olarak da geçmektedir.

¹⁰⁸ BOA MD No.2, Hk.1878.

¹⁰⁹ BOA MD No.6, Hk.1156; KK 262; TTD No.381; TTD No.646; Gyula Kaldy-Nágy, *Bárány megye XVI. századi török adóösszeírásai*, Budapest 1960.

¹¹⁰ K.Hegyí, *Age*. Vol. 2, s.1270–1272.

¹¹¹ BOA TTD No.318; Lajos Fekete, *A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása*, Jászberény 1968.

Hatvan Sancağı, 1570 yılında *Hatvan*, *Solnok* (Szolnok), *Onod* (ónod), *Yazberen* (Jászberény), *Göngöş* (Gyöngyös), *Heveş* (Heves), *Budin Valisi Hadım Ali Paşa'nın* 13 Temmuz 1552'de fethettiği *Şalgo* (Salgó), *Şiroke* (Sirok), *Tokay* (Tokaj), *Sarvaşko* (Szarvaskő), *Dedöş* (Dédös), *Putnik* (Putnok), *Miskofça* (Miskolc) ve *Eğri* (Eger, kalesi hariç) nâhiyelerinden müteşekkildi.¹¹² Sancak, 1592/1593'te *Hatvan*, *Şalgo*, *Pasoc*, *Heveş*, *Şiroke*, *Yazberen*, *Sarvaşko*, *Onod* (kalesi hariç), *Göngöş* ve *Eğri* (kalesi hariç) nâhiyelerinden meydana geliyordu.¹¹³

Sancakta 1587 yılında 84 tımar vardı. Kraliyet Macaristanı'na ait 202 kasaba ve köy, Hatvan defterinde kayıtlı olup Osmanlı yönetimine vergi ödemekte idi. Eğri nâhiyesi, 1596 yılına kadar Osmanlıların eline geçmeyen Eğri Kalesi civarındaki köyleri içine alıyordu. Sancakbeyi hasları, 1551'de 240.000, 1559'da 291.135,¹¹⁴ 1584'te 289.664¹¹⁵ akça olan Hatvan Sancağı'nın gelirleri, 1593'te 1.356.797 akçaydı.

1570 yılında 50 cizyehâne bulunan Hatvan kasabasında faaliyet gösteren çanak, çömlek ve testi imalâtçıların yapıp sattıkları ürünler, vergiden muaftı. Osmanlı Macaristanı'ndaki en kalabalık şehirlerden ve pâdişâh hassı olan Yazberen, 1550'lerde 759 cizyehânenin yer aldığı sekiz mahalle ve ona bağlı 12 köyden meydana geliyordu.¹¹⁶ 1570'de 580 cizyehâne,¹¹⁷ 1590'larda beş değirmen bulunan,¹¹⁸ 1570'de toplam vergi geliri 164.600 akça olan Yazberen'in bâc-ı pazar geliri 2500 akçaydı. Müslüman nüfus yaşamayan şehirde, mukâataaların teftişi ve Hıristiyan halk için bir kadılık tesis edilmişti. Yazberen kadılığı, XVII. yüzyılın başında kaldırıldı.

¹¹² Gusztav Bayerle, *A hatvani szandzsák adóösszeírása. Defter Mufasssal-ı Livâ Hatvan*, Hatvan 1998.

¹¹³ BOA MAD 15957 s.875-934.

¹¹⁴ BOA TTD No.318 s.4-5.

¹¹⁵ BOA Kepeci Tasnifi No.325, s.434.

¹¹⁶ Lajos Fekete, "Eine Konksription von den Jassen in Ungarn aus dem jahre 1550", *Acta Orientalia ASH*, Vol. XI, No.1-3, (1960), s.114-143.

¹¹⁷ BOA TTD No.318; G.Bayerle, *Age*; L.Fekete, *Age*. s.73, 76.

¹¹⁸ S.Takáts, *Age*. s.212.

Bük Dağları'nın doğu eteklerinde, Sajo nehri vadisinde yer alan, geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Miskofça, 1544 yılında Osmanlı yönetimine girdi. 1563 yılında 420 cizyehâne bulunan altı mahalleli olan, farklı iş kollarında 16 işyerinde 40 zanaatkârın faaliyet gösterdiği Miskofça'da, 1570 yılında 523 cizyehâne vardı.¹¹⁹ Pâdişâh hassı olan Miskofça, Habsburg Macaristanı'na da vergi ödeyen *condominium* bir şehirdi. Onod, 1561–1582 yılları arasında Osmanlıların elinde kaldı.

Geçmişî XIV. yüzyıla uzanan, 1544'te Habsburgların eline geçen Şalgo Kalesi, Seçen Sancakbeyi Kara Hamza Bey tarafından 1554'te fethedildi. Şalgo Kalesi, Eger Kalesi Komutanı Bálint Prépostváry'nin Alman-Macar birliklerince Aralık 1593'te işgal edildi.

Budin'in 80 km. doğusunda, Sárhegy Dağı eteğinde yer alan, geçmişî XI. yüzyıla uzanan, Ortaçağda Macaristan'ın en kalabalık, zanaat ve ticaretin en geliştiği şehirlerinden olan Göngöş (Gyöngyös), Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa tarafından Ağustos 1544'te fethedildi. Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık şehirlerinden biri ve hazineye maktû vergi ödeyen bir pâdişâh hassı olan Göngöş'te, 1546 yılında 845 cizyehâne vardı. Şehirde farklı iş kollarında üretim yapan 32 işyerinde 156 zanaatkâr faaliyet gösteriyordu. 1570'te iki Lutheran ve bir Katolik kilisesi bulunan, 207.300 akça gelire sahip Göngöş'te cizyehâne sayısı 700'e yükselmışti.¹²⁰

Şehirdeki iki Lutheran kilisesinden Szentlelek, Protestan cemaatinin talebiyle, Hatvan Kadısı Şaban Efendi tarafından Ocak 1553'te, Szent Orban Kilisesi ise Protestanlar ve Katolikler arasında çıkan anlaşmazlık üzerine Hatvan Kadısı Yusuf Efendi tarafından Mart 1555'te evkâfıyla birlikte Protestanlara verilmişti.¹²¹

¹¹⁹ BOA TTD No.550; G.Bayerle, *Age*.

• Osmanlı kaynaklarında "Gingöş", "Döndöş" ve "Kenkuş" olarak da geçmektedir.

¹²⁰ BOA TTD No.981; L.Fekete, *Age*. s.37–42.

¹²¹ Erdal Çoban, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hâkimiyeti", *OTAM Dergisi*, Say 7 (1996), s.

Çevresi bağlarla kaplı olan Göngöş'te, tarımsal faaliyetler arasında en çok gelir getirenlerden biri şarapçılıktı. Osmanlılar, şarap ölçümünde, bir çeşit kabı ifade eden ve 42,42 litreye karşılık gelen eski bir Macar ölçü birimi olan *cseberden* uyarlanan *çeberi* kullandılar. 1546 yılında 36 akça olan bir çeper şarabın narh fiyatı, 1565'te 48 akçaya, 1570'te 72 akçaya çıktı. Göngöş'te *resm-i şıra* geliri, 1570'te 58.650 akçaydı.¹²²

Zakva nehri kıyısında, bataklık bir zemine kurulu, dolma rıhtım, üç kat, sağlam bir kale olan Hatvan Kalesi'nde, 1549'da Divâne Timur Ağa komutasında 535, 1558'de Mustafa Ağa emrinde 359, 1568'de Mustafa Ağa komutasında senede 395.639 akça ödenen 305, 1591'de Ali Ağa emrinde 61 tanesi tımarsahibi olmak üzere, 385 asker görev yapıyordu.¹²³

Şalgo Kalesi'nde, 1568'de Sermed Ağa komutasında yılda 34.391 akça ödenen 38, 1591 yılında 19, Tuna ve Tise nehirleri arasındaki arâziyi Habsburglara ait Eger Kalesi'nden gelen saldırılardan korumak maksadıyla Yazberen yakınında 1568'de inşa edilen Canfedâ Palankası'nda aynı yıl (1568) 392, 1591 yılında Behram Ağa komutasında 329 asker vardı.¹²⁴

Hatvan, Miklós Pálffy ve Christoph von Teuffenbach komutasındaki 20.000 kişilik Alman-Macar birliğince 3 Eylül 1596'da işgal edilene kadar Budin Eyâleti'nin sancağı olarak kaldı.¹²⁵

Hatvan'ın işgali sırasında Sancakbeyi Arslan Bey ve Osmanlı askerleri ile şehirdeki Müslümanları kılıçtan geçiren, derilerini yüzen ve organlarını kesen Almanlar, ölümlere bile vahşice davrandılar.¹²⁶

¹²² G.Bayerle, *Age*. s.58.

¹²³ K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.821-835.

¹²⁴ K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.836-839; *BOA MAD* 3762, s.7.

¹²⁵ *BOA MD No.6*, Hk. 1156; *KK* 262.

¹²⁶ N.Jorga, *Age*. C.3 (1538-1640), s.272.

İstolni Belgrad* (Székesféhervár)

Budin'in 65 km. güneybatısında, Bakony Dağları'nın kuzeydoğu eteklerinde, Sarviz çayı kıyısındaki bataklık arâzide yer alan, Prens Géza tarafından (971–997) 972'de Alba Regia adıyla kurulan ve I. István döneminde 1018'de Macaristan Krallığı'nın başkentlerinden biri olan İstolni Belgrad, XVI. yüzyıla kadar Tuna ötesi Macaristan'ın iktisadî merkeziydi.

Kanûnî Sultan Süleyman, 22 Ağustos 1543'te bataklık ve sazlık arâzide kurulu, kıyısında yer aldığı Sarviz çayının doğal hendek vazifesi gördüğü, kalın surlara sahip İstolni Belgrad'ı kuşattı. Kale komutanı György Varkocs, Osmanlı askerlerinin şehrin dış mahallelerine girdiği 2 Eylül'de öldürüldü. İstolni Belgrad, 3 Eylül 1543'te fethedildi.

Sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan İstolni Belgrad'ın ilk sancakbeyliğine 600.000 akça hasla İnebahtı Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Ahmed Bey, kadılığına Ahmed Efendi, 880'i yeniçeri, 2978 asker bırakılan İstolni Belgrad Kalesi dizdârlığına ise 5 Eylül 1543'te Hüseyin Ağa tayin edildi. Şehirdeki kiliselerden bazı değerli eşyaları aldığı gerekçesi ile azledilen Gâzi Ahmed Bey'in yerine, 28 Ocak 1545'te yeğeni Segedin Sancakbeyi Yahya Paşazâde Derviş Bey atandı. İstolni Belgrad sancakbeyi hasları, XVI. yüzyıl boyunca 450.000 (Bâli Bey) ile 650.000 (Ulama Paşa) akça arasındaydı.

Sınırdaki yer alan İstolni Belgrad Sancağı'na bağlı yerleşim birimlerinin sayısı, zaman içinde değişiklik gösterdi. 1554'te fethedilen Rezi (Rezi) ve 412 metre yükseklikteki Tatyak (Tátika) kaleleri, 18 Mart 1561'de, 17 Nisan 1561'de fethedilen Hegyesd Kalesi de 12 Nisan 1562'de Györ Kapitanı Eck Salm tarafından işgal edildi. Sancakta 1563–1565'te 241 köy, 1570'te 591 şehir, kasaba ve köy vardı.

Sancağın 1570 yılında nâhiyeleri; *İstolni Belgrad* (Székesféhervár), Temmuz 1552'de fethedilen *Sigliget* (Szigliget), *Çeşnik* (Csesznek), *Vajon* (Vázsony) ve *Simeg* (Sümeg), Kasım 1554'te fethedilen

* Osmanlı kaynaklarında “*Ustolni Belgrad*” ve “*Estolni Belgrad*” olarak da geçmektedir.

Çobaniçe (Csobánc), Tihon (Tihany) ve Şomlo (Somló), Papa (Pápa), Tata (Tatá), Sengrot (Szentgrót), Vespirim (Veszprém), Vaşvar (Vasvár), Zers (Zirc), Deveçer (Devecser), Polata (Palota), Salavar (Szalavár), Senmarten (Szentmárton) ve Yanık [kalesi hariç] (Györ)'di. Sancakta, 1570 yılında 148 tımar vardı.¹²⁷

Yalnız İstolni Belgrad nâhiyesi ve sancağın Balaton Gölü ile Tuna nehri arasında kalan toprakları Osmanlıların elindeydi. Ancak Balaton Gölü'nün kuzeyindeki dağlık Bakony bölgesinde yer alan Habsburg Macaristanı'na ait köyler de Osmanlı hazinesine vergi ödüyorlardı. Çeşnik, Vajon, Çobaniçe, Tihon ve Sengörgi kaleleri 1561/1562'de, Vespirim 1566'da Osmanlıların elinden çıkmıştı. Adı geçen nâhiyeler, muhtemelen söz konusu kalelerin civarındaki hem Habsburglara hem de Osmanlılara vergi veren köyleri kapsıyor ya da *de facto* durumun aksine, hukuken Osmanlı toprağı kabul ediliyordu. Sancak'ta, 1577/1578'de 2558 cizyehâne vardı.¹²⁸

İstolni Belgrad'ın fethi sırasında 7–8000 kadar olan Macar nüfusu, 1563–1565'te iç kalede 15, dış kalede 78 ve İknovar (Ignováry) varoşunda 43 olmak üzere toplam 136 hânede yaşayan 1200–1500 kişiye düştü. Şehirdeki Müslüman nüfus 400 kadardı. İstolni Belgrad'da, 1544'te 101 dükkân, 1560'da 16'sı Macarlara ait 112 dükkân vardı. Bu dükkânlarda bakkal, helvacı, terzi, kasap, ekmekçi, debbağ, kazzâz, saraç, kuyumcu, çilingir, çizmecî, pabuçcu, kalaycı, şimsirci, berber, biberici, madrabaz, hallaç, dülger, remmal gibi esnaf ve zanaatkârlar faaliyet gösteriyorlardı. Şehrin vergi geliri, 1570'te 36.000 akçaydı. 3000 akça vergi kayıtlı bir barut değirmeni bulunan İstolni Belgrad'daki iki değirmen ve bir çayırın geliri, şehirdeki Bektaşî tekkesine vakfedilmişti.¹²⁹

Bataklık arâzide kurulu, kıyısında yer aldığı Sarviz çayı doğal hendek vazifesi gören, kalın surlara sahip İstolni Belgrad Kalesi, 1543, 1545, 1546, 1547, 1560 ve 1567'de tamir gördü. Mayıs-Temmuz 1572'de ve tımar sahibi Divane Mehmed Ağa nezâretinde

¹²⁷ TTD No.497.

¹²⁸ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

¹²⁹ Geza David, "İstolni Belgrad", TDVİA, C.23.

1596–1599 arasında tamir edilen kaleye yeni tabyalar eklendi.¹³⁰ İstolni Belgrad Kalesi'nde, 1543'te 3095, 1545'te 2065, 1558'de Yusuf Ağa komutasında 1177, 1568'de senede 1.566.439 akça ödenen 1387, 1592/1593'te Mustafa Ağa emrinde 1273 asker vardı.¹³¹

Sancağın sınırları içindeki, İstolni Belgrad Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Ahmed Bey'in 23 Nisan 1544'te fethettiği Çoka (Csókakö) Kalesi'nde, 1545'te 32, 1552'de Mustafa Ağa komutasında 34, 1558'de İlyas Ağa emrinde 33, 1568'de senede 32.526 akça ödenen 30, 1591'de 39 asker görev yapıyordu. Senmarten Palankası'nda, 1552'de Mustafa Ağa komutasında 80 asker, 2 Eylül 1543'te fethedilen Sarviz çayı kıyısındaki Çıkvar Kalesi (Csikvár) ve karşısındaki Began* (Battyán) Palankası'nda, 1568'de senede 98.710 akça ödenen 109, 1591'de 140, 1613'te 67 asker görevliydi.

Balaton Gölü'nün kuzeydoğusunda yer alan, İstolni Belgrad önünde savunma hattı teşkil eden¹³² Vespirim Kalesi'nde, 1552'de Ali Ağa emrinde 345, 1594/1595'te 506 asker vardı. 1594/1595'te; Polata Kalesi'nde 539, Vajon Kalesi'nde 51, Tihon Kalesi'nde 305 asker görev yapıyordu.¹³³

Tuna ötesi Macar ülkelerine ulaşan güzergâhın üzerinde yer alan İstolni Belgrad ile Began, önemli ticaret merkezleriydi. Ortaçağ'dan itibaren önemli bir tuz ticareti merkezi olan İstolni Belgrad'da yılda 10 defa panayır kurulurdu. İstolni Belgrad ve Began'da Sarviz çayı üzerinde bulunan köprülerden geçen her arabadan bir akça, 50 kıta tuzdan bir kıta tuz, iki sığırdan bir akça, 14 koyun ya da keçiden bir akça, yedi domuzdan bir akça *resm-i ubur* (geçiş ücreti) alınırdı.¹³⁴ İstolni Belgrad gümrüğünden geçen malla-

¹³⁰ Gyula Siklósi, "Military Events and Fortification Work at Székesfehérvár," *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003, s.89–96.

¹³¹ K.Hegy, *Age*. Vol. 2., s.972–993.

* Osmanlı kaynaklarında "Bekan" olarak da geçmektedir.

¹³² B.Özgüven, *Age*. s.44.

¹³³ BOA MAD 3370.

¹³⁴ BOA TTD No.657.

rın en önemlileri; buğday, canlı hayvan, meyve, kumaş, giyecek, deri, postlar, mutfak ve ev eşyaları, tarım aletleri, şarap ve baldı. İstolni Belgrad gümrüğünden 1574 ve 1580–1584'te Orta Avrupa ve İtalya istikâmetine 106.000 sığır geçmişti. Şehrin gümrük geliri, 1580/1581'de 156.080, 1581/1582'de 119.351, 1582/1583'te 92.137 akçaydı.¹³⁵

İstolni Belgrad Sancakbeyi Kara Ali Bey, Temmuz 1588'de Gesztes, 7 Eylül 1588'de Tátika kalelerini fethetti. Ancak 8 Ekim 1588'de Zsigmond Rákoczi komutasındaki Alman-Macar birliklerine yenildi. Gesztes Kalesi, Kasım 1588'de Miklós Pálffy tarafından geri alındı.

Philip Emanuel Mercoeur komutasında Alman, Macar, Çek ve Valon askerlerden kurulu 35.000 kişilik imparatorluk ordusu, 8 Nisan 1601'de başlayan kuşatma neticesi 20 Eylül 1601'de İstolni Belgrad'ı,¹³⁶ aynı aylarda Çoka ve Çikvar kaleleri ile Began Palankası'nı işgal ettiler. İstolni Belgrad'daki Müslüman ve Yahudilerin çoğu kılıçtan geçirildi, sağ kalanlar köle olarak satıldılar.

Yemişçi Hasan Paşa ve Budin Valisi Kadızâde Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 6 Ağustos 1602'de Çikvar Kalesi ve Began Palankası'nı, aynı günlerde Çoka Kalesi'ni ve 29 Ağustos 1602'de İstolni Belgrad'ı yeniden fethettiler.

¹³⁵ G.David, Agm. TDV'İA, C.23; L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.708–709.

¹³⁶ İbrâhim Peçevî, kuşatma sırasında İstolni Belgrad Kalesi'nde çekilen sıkıntı ve gösterilen kahramanlığı; "*Kalenin sarnıcında bir damla su kalmadı, askerler susuzluktan ölmeye başladılar. Tek kurtuluş çaresi kaleyi vire ile vermektir. Kış da yaklaştığından vire teklifini İmparatorluk ordusu komutanı yaptı. Kaleyi savunan ve Âdem Ejderhâsi denilen Budin Yeniçerileri Ağası Yahya Ağa kendisi için vireyi kabul etmediğini, başını eğmiş önüne baka baka kaleyi düşmana teslim edemeyeceğini, ancak kalede kapanıp susuzluktan köpek gibi ölemeyeceğini, ertesi sabah tek başına kaleden çıkacağını ve düşmanla dövüşeceğini, ya kuşatmayı yarıp geçeceğini ya da şehid olacağını, virenin kendi mukadderâtı belli olduktan sonra yürürlüğe gireceğini*" söyledi. Kalede sağ kalan sekiz Budin Yeniçerisi de Yahya Ağa'ya katıldılar. Âdem Ejderhâsi Yahya Ağa, yanında sekiz arkadaşıyla kaleden çıktı. Etrafını saran düşmanla uzun süre savaştı, akıbet sekiz arkadaşı ile beraber şehit düştü. Düşman generali, onlara muhteşem bir cenaze töreni yaptırttı, dokuz şehidin naaşını hürmetle eğilmiş sancakların önünden geçirerek İstolni Belgrad Kalesi önünde bir tepeye defnetti" diyerek çok güzel anlatır.

Yarım daire planlı İstolni Belgrad Kalesi'nde, Toprak Tabya, Ulama Paşa Tabyası, Battal Tabyası, Karakaş Mehmed Paşa Tabyası, Tiryaki Hasan Paşa Tabyası, Kral Tabyası, Arslan Paşa Tabyası ve Polata Tabyası ile kuzeyde Budin, güneyde Polata Kalesi yönüne açılan iki kapı vardı. Kalede, 1613'te 506, 1628'de Mehmed Ağa komutasında senede 3.066.558 akça ödenen 362, 1631/1632'de Mehmed Ağa emrinde 626, 1662'de 1079 asker vardı.¹³⁷ 1663 yılında Polata Kapısı yakınında Murtaza Paşa ve Ilıca tabyaları inşa edildi.¹³⁸ İstolni Belgrad Kalesi'nde, 1619'da 249 yeniçeri görevliydi.¹³⁹ Sancağın köylerinde yaşayan Hristiyan halk, kalenin tamiri ve bakımı karşılığında tekâlif-i örfiyeden muaftılar.

Velence Dağları'nın kuzeydoğusunda, Vál vadisinde kurulu olan ve 1599 yılında Alman-Macar birliklerince yakıldıktan sonra, 1602'de yeniden yapılan Val Palankası'nda, 1613'te Mehmed Ağa komutasında 84, 1628'de 77 asker görevliydi.¹⁴⁰ Kristóf Batthyány ve Louis de Souchese'in komutasındaki Alman-Macar birliklerinin 1661'de yaktığı Val Palankası, Budin Valisi Mostarlı Boşnak İsmail Paşa tarafından 1663'te yeniden inşa edildi. Dere kıyısında, dört köşeli, içinde bir cami bulunan Val Palankası'nda, 1665'te 150 asker vardı. Val Palankası, János Esterházy ve István Zichy komutasındaki Alman-Macar birliklerince, Ekim 1687'de işgal edildi.

Çoka Kalesi'nde, 1613 yılında 51, 1629'da 47, Çikvar Kalesi ve Began Palankası'nda, 1608'de 54, 1613'te 67, 1628'de 59, 1631'de 58 asker görev yapıyordu. İstolni Belgrad kazâsının subaşılığı olan, İstolni Belgrad yolunu *hayduk* saldırılarından koruyan, Palota Dağı eteğindeki düz arâzide kurulu, dört köşeli, yükseltilmiş duvar ve hendekle çevrili, içinde camisi olan Polata Kalesi'nde, 1613'te 193, 1628'de Mehmed Ağa komutasında 190 asker vardı.¹⁴¹ Sarviz çayı yakınında yer alan, Vespirim-İstolni Belgrad yolunun emniyetini

¹³⁷ K.Hegy, *Age*. Vol. 2, s.1005–1013.

¹³⁸ G.Siklósi, *Agm.* s.96.

¹³⁹ BOA Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî 33718; A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.428.

¹⁴⁰ BOA MAD 4000, s.116–119; K.Hegy, *Age*. Vol. 2, s.624–626.

¹⁴¹ BOA MAD 4000, s.238–245; A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.448.

temin eden Bugar (Bogárd) Palankası'nda, 1608/1609'da Süleyman Ağa komutasında 44 asker bulunmaktaydı.¹⁴²

İstolni Belgrad Sancağı, eski Kaniye Beylerbeyi Ebubekir Paşa'nın sancakbeyi olduğu 1632'de *İstolni Belgrad* kazâsı ve *Polata* subaşılığından meydana geliyordu. Habsburgların elinde bulunan *Vespirim*, *Vajon*, *Şomlo*, *Çobaniçe*, *Tata*, *Şimeg*, *Sigliget*, *Sarvar* (Sárvár), *Rezi* (Rezi), *Körmend* (Körmend), *Deveçer*, *Yanık*, *Vaşvar*, *Sengrot*, *Salavar* ve *Senmarten*'e bağlı olan 212 köy, hem Osmanlı, hem de Habsburg hazinesine vergi ödüyorlardı.

Evliyâ Çelebi, 1663'te "*Bağlarla çevrili, 17 Müslüman, altı Hristiyan mahallesinden meydana gelen şehirde, Süleyman Han, Karakaş Mehmed Paşa, Veli Bey ve Harap Cami dâhil yedi cami, Karakaş Mehmed Paşa, Hacı Paşa, Yeniçeri Ağası ve Çeribaşı mescidleri dâhil 17 mescid, üç medrese, yedi mekteb, yedi tekke, üç han, 280 dükkân, Güzelce Rüstem Paşa'nın yaptırdığı bir çift hamam ile 11 sehilin olduğunu, İstolni Belgrad Sancağı'nda 13 zeâmet, 355 tımar bulunduğunu, şehirde bir vukiyye ekmeğin bir akçaya, bir vukiyye koyun etinin iki akçaya, bir vukiyye sığır etinin bir akçaya, bir araba yükü kavun ve karpuzun beş akçaya satıldığını*" yazar.¹⁴³

İstolni Belgrad'ın yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, müftü, sipâh kethüdâyeri, Budin yeniçerisi serdârı, kapıkulu yeniçeri ağası, cebeci ağası, topçu ağası, muhtesib, şehir kethüdâsı, bacdâr, harac emîni ve mimar ağası idi. İstolni Belgrad sancakbeyliğine, XVII. yüzyılda beylerbeyi ve vezir rütbesi taşıyan kişiler de tayin edildiler.¹⁴⁴

İstolni Belgrad'da Osmanlı yönetiminin sonlarına doğru, resmî görevliler ve askerler dışında Müslümanlar, Katolik ve Protestan Macarlar, Rác denilen Slav kökenliler ve Yahudiler olmak üzere 2-3000 nüfus yaşıyordu. XIV. yüzyıldan itibaren İstolni Belg-

¹⁴² A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.401.

¹⁴³ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VII, s.20-27.

¹⁴⁴ Örnek olarak, 1630-1631 yıllarında İstolni Belgrad sancakbeyi olan eski Kaniye Beylerbeyi Ebubekir Paşa, 20 Ocak 1632'de bu göreve tayin edilen Ahmed Paşa zikredilebilir.

rad'a yerleşen ve önemli bir cemaat teşkil eden Yahudiler, şehrin Osmanlıların elinden çıkmasının ardından Habsburglar tarafından İstolni Belgrad'dan kovuldular.

İstolni Belgrad'ın güneyinde, Polata tarafında yer alan, çit palanka içinde, iki kapısı bulunan, iki Müslüman, altı Hristiyan mahallesinden meydana gelen Surut (Sárrét) varoşunda iki cami, beş mescid, bir tekke, 80 dükkân, ikisi Sırlara biri Macarlara ait üç kilise vardı.¹⁴⁵

Habsburg sınırında yer alan, bağlar ve bahçelerle kaplı, dörtgen planlı, dört köşesinde birer dairesel tabya bulunan, tek kapısı doğuya açılan, bağlar ve erik, armut, vişne ve çilek bahçeleriyle çevrili Polata Kalesi civarına, düşman saldırılarına karşı karakollar kurulmuştu. 1663'te bir cami ve 300 hâne bulunan Polata'da 400 asker görevliydi. Osmanlı çağında Yahudilerin yerleştiği şehirde, XVII. yüzyılda ticaret, kasaplık, esnafılık ve seyyar satıcılıkla uğraşan küçük bir Yahudi cemaati yaşıyordu.

Bataklik arâzide kurulu, dörtgen planlı, hendekle çevrili, içinde ambar ve cephânelik bulunan Began Palankası'nda, 1663'te 100 hâne ve bir cami vardı. Began Palankası ve Çikvar Kalesi'nde toplam 180 asker görevliydi.¹⁴⁶ Çoka, Polata, Çikvar ve Began kaleleri, János Esterházy ve István Zichy komutasındaki Alman-Macar birliklerince, Ekim 1687'de işgal edildi.

Budin şehrinin 2 Eylül 1686'da Kutsal İttifak ordusu tarafından işgali üzerine, Budin Eyâleti'nin merkezi görevini de üstlenen İstolni Belgrad, 20 Mayıs 1688'de Kont Ádám Batthyány komutasındaki imparatorluk ordusunca işgaline kadar sancak olarak kaldı.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.26.

¹⁴⁶ Polata, Val, Began, Çoka, Çikvar ve Canbek kale ve palankaları için bakınız; Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.20, 27-28, 134-135.

¹⁴⁷ *TSA E 12321; BOA MD No.6 Hk. 1156; MAD 563; KK 262; Ayn Ali; Ali Çavuş; Evliyâ.*

İzvornik (Sr. Zvornik)

Drina nehrinin batı kıyısında yer alan İzvornik, 1462 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildi. 1480’de kurulan ve Rumeli Eyâleti’ne bağlı olan İzvornik Sancağı, Budin Eyâleti kurulunca bu eyâlete aktarıldı.¹⁴⁸

Budin Eyâleti’ne bağlandığında ilk sancakbeyi Hayrettin Bey olan ve toprakları Drina nehrinin hem doğu hem de batı kıyısında yer alan sancağın nâhiyeleri; *İzvornik* (Sr. Zvornik), *Bohorina* (Sr. Bohorina), *Böğürdelen* (Szabács, Sr. Šabac), *Kurpina* (Sr. Krupanj), *Kuşlat* (Sr. Kušlat), *Pitiçar* (Sr. Ptičar), *Radina* (Sr. Radjevina), *Srebreniçe* (Sr. Srebrenica), *Šubin* (Sr. Šubin) ve *Yadar* (Sr. Jadar) idi. Sancakbeyi hasları, XVI. yüzyılda 241.000 ile 430.242 akça arasında değişiyordu. İzvornik Sancağı’nda, 1571 yılında 7132 cizyehâne vardı.¹⁴⁹

Sancağın merkezi İzvornik, 1548 yılında Derûn-ı Kal’â, Fatih Sultan Mehmed, Sultan Süleyman, Hacı Durgut, Hüseyin Bey ve Mehmet Çelebi olmak üzere altı mahalleden meydana geliyordu. Şehirde 432’si Müslüman 460 hâne vardı. İzvornik’te terzi, pabuçcu, saraç, ekmekçi, demirci, kasap, sebzeçi, mutaf ve neccar gibi esnaf ve zanaatkarlar faaliyet gösteriyorlardı.¹⁵⁰

İzvornik’te Tuna Donanması için gemi ve şayka yapılıyordu.¹⁵¹ Sancağın reâyası, gemi ve şayka imal ederek Budun ve Estergon’a gönderilmesi karşılığı çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardı.¹⁵² 1545 yılında 150 gemi, 1565’te iâşe nakli için 200 zâhire gemisi ve 16 şayka inşası için İzvornik sancakbeyine emir gönderilmişti.¹⁵³ Budin, Peşte, Vaç ve Estergon’da nehir ulaşımında kullanılan mirî şaykalar da iki-üç yılda bir, İzvornik livasında yaptırılan yenileri-

¹⁴⁸ TSA E 12321; BOA MD No.6, Hk. 1156; MAD 563.

¹⁴⁹ BOA MAD No. 6874.

¹⁵⁰ Nenad Moačanin, “İzvornik”, TDVİA, C.23.

¹⁵¹ G.Ágoston, Age. s.78.

¹⁵² BOA İbnülemin tasnifi Bahriye No. 305.

¹⁵³ BOA MD No.5, Hk. 1042–1043.

le değiştirilirdi.¹⁵⁴ Tuna Donanması gemilerinde görevli kürekçilerin bir bölümü, İzvornik Sancağı'ndan temin ediliyordu.¹⁵⁵

İzvornik Sancağı, 1580'de yeni kurulan Bosna Eyâleti'ne aktarıldı.

Kopan (Koppány)

Balaton Gölü'nün güneyinde yer alan, XVI. yüzyılın başında Tolna Kontluğu'na bağlı köy statüsünde bir kilise mülkü olan Kopan, Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Mehmed Paşa tarafından Eylül 1543'te fethedildi.

Mohaç Sancağı'nın nâhiyesi iken¹⁵⁶ 13 Ağustos 1550'de sancak olan Kopan, 108 köyün bağlı olduğu *Kopan* (Koppány) ile *Karata* (Karád), *Köröş* (Körös) ve *Şak* (Szakcs) nâhiyelerinden meydana geliyordu.¹⁵⁷ Kopan'a bağlanan Kapoşvar ve Donbo kaleleri, Mohaç Sancağı'nın güvenliği maksadıyla 1559 yılında yeniden Mohaç Sancağı'na aktarıldılar.¹⁵⁸

Kopan'ın ilk sancakbeyi 200.000 akça hasla 13 Ağustos 1550'de bu göreve tayin edilen Tuna Kapudanı Derya Bey'di.¹⁵⁹ Kopan sancakbeyliğine, 9 Nisan 1552'de Mohaç Sancakbeyi Yahya Paşazâde Derviş Bey, Ağustos 1555'te Nâsuh Bey atandılar. Sancakbeyinin görevleri arasında; Habsburg Macaristanı'ndaki düşman kuvvetlerinin sayısı ve hangi kalelere yığınak yapıldığı hakkında bilgi toplamak,¹⁶⁰ seferlerde orduya zâhire temin etmek, kasabalarda durmaktan korkan halkı büyük varoşlara yerleştirmek ve askerlerin halka zarar vermesini önlemek vardı.¹⁶¹ Sancakbeyi hasları, 1577/1578'de 230.000 akçaydı.

¹⁵⁴ BOA İbnülemin tasnifi Bahriye No. 302.

¹⁵⁵ 1551 tarihli bir emirde İzvornik Sancağı'ndan 70 kürekçi toplamı istenmişti.

¹⁵⁶ TTD No.412; TTD No.441; TTD No.443.

¹⁵⁷ Kopan Sancağı hakkında bakınız; Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", OTAM, Sayı 17, (2005), s.61-84.

¹⁵⁸ BOA MD No.3, Hk. 604.

¹⁵⁹ BOA Kamil Kepeci, Ruûs No.290, s.90.

¹⁶⁰ BOA MD No.5, Hk. 898.

¹⁶¹ BOA MD No.5 Hk. 1655.

Kopan Sancağı'nın 1570 yılındaki nâhiyeleri; 81 köyü bulunan *Kopan* (Koppány), 30 köyü olan *Karata* (Karád), 29 köye sahip *Donbo* (Dombó), *Lovik* (Lak), 27 köyü olan *Merçil* (Marcali), 11 köye sahip *Köröş* (Körös) ve 71 köyü bulunan *Salavar* (Szalavár)'dı.¹⁶² Kopan Kadısı Ahmed Efendi'nin Temmuz 1576'da yaptığı tahririne göre sancak, 87 köyü olan 23 hâneli *Kopan*, 29 köye sahip 40 hâneli *Karata*, 30 hâneli İgal kasabası ve 31 köyü olan *Donbo*, 13 köye sahip 40 hâneli *Köröş* ve 34 köyü bulunan, beş mahallede toplam 85 hâneli *Merçil* nâhiyelerinden müteşekkildi.

Kopan'ın 80 köy ve mezrasına, 1581 yılında 1104 hâne Balıkanlı/Hristiyan nüfus iskân edildi.¹⁶³ Tahıl üretiminin önemli olduğu sancağın 60 köyünde değirmen işliyordu. 1570 yılında 50,¹⁶⁴ 1588'de 79 tımar bulunan sancakta, 1577/1578'de 2247 cizyehâne vardı.¹⁶⁵

Büyük Macar ovasından Venedik'e uzanan, canlı hayvan ihracatının yapıldığı ticaret yolu üstünde bulunan ve 1546'da 179 cizyehânedeki 850–1000 nüfusun yaşadığı Kopan kasabasında, 1587'de 400 ev ile çok sayıda ticarethâne vardı. 1546 yılında 228.571 akça olan Kopan'ın vergi geliri, 1580'de 663.885 akçaya yükseldi. Kopan'da kurulan pazardan 1570'te 7000 akça bâc-ı pazar geliri temin edilmiş, 1580 yılında ise satılan mal miktarının artmasına paralel olarak söz konusu gelir 8500 akçaya yükselmmişti. 1580'de İrög köyünde "yılıda üç kere durur" bir pazar zikredilmektedir. Sancakta kurulan diğer pazarlar; Asalo, Dişvede, Sakç, Ziç, İgal, Karata, Köröş, Kana ve Vamoştasar'dı. Asalo köyünde kurulan pazardan 1546 ve 1552'de 1000 akça, 1565'te 500, 1570'te 2000, 1580'de 1000 akça bâc geliri elde edilmişti.¹⁶⁶ Şehirlerde ticarî faaliyetlerin denetlenmesine

* Osmanlı kaynaklarında "*Lak*" olarak da geçmektedir.

¹⁶² TTD No.563; TTD No.676.

¹⁶³ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.725.

¹⁶⁴ TTD No.505.

¹⁶⁵ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter", s.269.

¹⁶⁶ Erdal Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", OTAM, Sayı 17, (2005), s.71.

karşılık alınan ihtisab ve ticarî ihtilaflarda masrafa karşılık alınan ihzariye vergileri, Kopan şehri için şemhâne vergisi ile birlikte kaydedilmişti. Bunların 1570 ve 1580 yıllarında toplamı, 1500'er akça ya ulaşıyordu.¹⁶⁷

Kopan Kalesi'nde, 1557/1558'de 133, Donbo Kalesi'nde 1565 yılında Turali Ağa komutasında 173 asker vardı. Kopan, Lovik ve Karata kaleleri 1568'de tamir edildi.¹⁶⁸ 1568'de, Kopan Kalesi'nde, senede 133.4430 akça ödenen 115, Donbo Palankası'nda, senede 51.471 akça ödenen 49, Lovik Kalesi'nde, senede 130.164 akça ödenen, Veli Ağa emrinde 49 asker vardı.

İlk olarak 7 Ağustos 1532'de, ikinci defa Eylül 1543'te fethedilen Sió çayı yakınında önemli bir geçiş ve gümrük noktası olan Hedveg (Hidvég)'te* Sinan Bey'in sancakbeyliği döneminde 1564 yılında ağaç kütüklerinden bir palanka inşa edildi. Hedveg Palankası'nda, 1570'te 25 asker vardı. Alman-Macar birliklerinin 1593'te işgal ettiği Hedveg, bir süre sonra geri alındı ve düşmanın yeniden işgal edip yararlanmaması için yakıldı.

Sancağın sınırları içinde yer alan, Balaton Gölü'nün güney kıyısındaki, geçmişi XII. yüzyıla uzanan Fok (Fok, günümüzde Siófok) Kalesi, 1552'de fethedildi. Osmanlılardan önce ıssızlaşan Fok, fetihten sonra pâdişâh hassı oldu ve Balaton Gölü'ndeki en önemli Osmanlı askerî iskelesi hâline geldi. Fok Kalesi'nde bir dizdâr ve iki *donanma ağası* görevliydi. Kalede, 1607'de 163 asker vardı.¹⁶⁹ Kasabada her yıl panayır kurulurdu. Fok, 1688'de Alman-Macar birliklerince işgal edildi.

Balaton Gölü'nün güney kıyısında, geçmişi XI. yüzyıla uzanan, dört köşeli ahşap bir yapı olan Fonyod (Fonyód) Palankası, 3 Ağustos 1575'te fethedildi ve 1688'de Alman-Macar birliklerince işgaline kadar Osmanlı idaresinde kaldı.

¹⁶⁷ E.Çoban, Agm. s.71.

¹⁶⁸ BOA MD No.7, Hk. 863

* Osmanlı kaynaklarında "*Hedvik*" ve "*Hidvik*" olarak da geçmektedir.

¹⁶⁹ K.Hegyi, Age. Vol. 2, s.1244-1245.

Balaton Gölü'nün 13 km. güneyinde yer alan ve geçmişi XIII. yüzyıla uzanan *Merçil* (Marcali), 1544 yılında Osmanlı topraklarına katıldı ve 1688 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kaldı.

Ferenc Nádasdy komutasındaki Alman-Macar birliklerinin Şubat 1587'de baskın yapıp yaktıkları Kopan, 1595 yılında Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Budin Eyâleti'nin sancağı olarak kaldı.¹⁷⁰

Lipova (Lippa, Rom. Lipova)

Tımişvar'ın 54 km. kuzeybatısında, Mureş nehrinin güney kıyısında yer alan, bir krallık şehriyken János Szapolyai'nın 1540'ta çeyiz olarak Kraliçe İzabella'ya verdiği Lipova, Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa tarafından 8 Ekim 1551'de fethedildi. Budin Eyâleti'nin sancağı yapılan Lipova'nın sancakbeyliğine, 25 Ekim 1551'de Gâzi Kasım Paşa tayin edildi.

Lipova, General Giovanni Battista Castaldo ve András Báthory'nin komutasındaki Alman-Macar birliklerince 5 Aralık 1551'de işgal edildi. Üstün düşman kuvvetleri karşısında, yarındaki askerleri kırdırmamak için kaleyi vire ile teslim eden Lipova Muhafızı Ulama Paşa ve askerleri vire şartına uymayan Alman-Macar kuvvetleri tarafından şehid edildiler.

Mohaç* (Mohács)

Tuna nehrinin batı kıyısında yer alan ve geçmişi XI. yüzyıla uzanan Mohaç, Kanûnî Sultan Süleyman'ın 29 Ağustos 1526'da burada kazandığı zafer sonrası Osmanlıların eline geçti ve yakılarak tahrip edildi. 1529 Viyana Seferi sırasında da Osmanlıların eline geçen Mohaç, Ekim 1540'ta kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı.

Budin Eyâleti'nin kurulmasını müteakip, 1542 baharında eyâletin ilk sancağı olarak tesis edilen Mohaç'ın¹⁷¹ sancakbeyliğine

¹⁷⁰ BOA MD No.3, Hk. 201; BOA MD No.6, Hk. 1156; MAD 563; KK 262; Ayn Ali.

* Osmanlı kaynaklarında "*Mihaç*" olarak da geçmektedir.

¹⁷¹ TSA E 12321; BOA MD No.6, Hk. 1156; KK 262; Ayn Ali. Mohaç için bakınız: Geza Dávid, "Mohaç", TDVİA, C.30; Elöd Vass, "Two Tahrir Defters of the Sanjaq of

340.000 akça hasla Gâzi Kâsım Bey tayin edildi. Mohaç sancakbeyleri 1543, 1544 yıllarında daha müstahkem olan Seksar'da, 1544–1546 yıllarında Peçuy'da oturdular. Hasları, XVI. yüzyılda 292.000 ile 340.000 akça arasında değişen, XVII. yüzyılda 392.000 akça olan Mohaç sancakbeyinin görevleri arasında; sancakta mevâcip alan askerlerin yoklanması, deftere kaydedilmesi ve mevâciplerinin dağıtılması, Habsburg Macaristanı'ndaki askerlerin sayısı ve hangi kalelere yığınak yaptıkları hakkında bilgi toplamak vardı.¹⁷²

Kuruluşunda Tuna ve Drava nehirleri ile Balaton Gölü arasında uzanan, Balaton Gölü'nün güneyindeki tüm toprakları kaplayan Mohaç Sancağı'nın ilk tahriri, Birnivar Kadısı İvaz Efendi tarafından 1546/1547'de yapıldı. Sancak, *Mohaç ve Sikloş*, Peçuy ile birlikte tevcih edildiğinde *Mohaç maa Peçuy*,¹⁷³ merkezi sancaktaki en müstahkem kale olan Sekçöy'e alındığında *Sekçöy maa Mohaç* olarak adlandırıldı.¹⁷⁴

Mohaç Sancağı'nın nâhiyeleri; *Mohaç* (Mohács), *Peçuy* (Pécs), *Sekçöy* (Szekcső), *Kopan* (Koppány), *Şak* (Szakcs), *Birnivar* (Baranya-vár Hr. Branjin Vrh), Temmuz 1543'te fethedilen *Saş/Saşvar* (Szász/Szászvár), *Karat* (Karád), *Senlörenç* (Szentlőrinc), *Senmarten* (Szentmárton), *Garajgal* (Görözsgal), *Köröş* (Köröshegy), *Şelin* (Sellye), *Harşan* (Nagyharsány), *Vakaşsenmarten* (Vaskasszentmárton) ve *Peçvarad* (Pécsvárad)'dı.¹⁷⁵

Macaristan'da yapılan fetihlerin ardından ülkenin içlerinde kalarak stratejik önemini kaybeden Mohaç Sancağı'na bağlı Sikloş nâhiyesi 1549 yılında, Kopan nâhiyesi Ağustos 1550'de, Garajgal kazâsı Mart 1552'de,¹⁷⁶ Peçuy nâhiyesi 1565'te müstakil sancak ol-

Mohács from the Time Sultan of Sultan Murad III, 1580–1591", György Kara (Ed.), *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987, s.339–362.

¹⁷² BOA MD No.5, Hk. 898.

¹⁷³ BOA MD No.4, Hk. 2085 (31 Mart 1561).

¹⁷⁴ Elad Vass, *A szekcsői-Mohácsi szandzsák 1591 évi adóösszeírása*, Baranyai 1977; Aynı yazar, *Agm. s.344*; Olga Ziroyevic, "Upravna Podela Danasnje Voyvodine i Slavonije u Vreme Turksa", *Zbornik za Istoriju Matice*, Vol. I, (1970), s.21.

¹⁷⁵ TTD No.441, E.Vass, *Agm. s.341*.

¹⁷⁶ TSK Koşuşlar No.888, s.69, 123.

du. Sikloş 1551/1552'de yeniden Mohaç'a bağlanırken Saz nâhiyesi, 1554'ten sonra Şimontorna Sancağı'na aktarıldı.

Mohaç Sancağı'nın 1555/1556'da kazâ ve nâhiyeleri *Mohaç, Sekçöy, Sikloş* (Siklós), *Peçuy, Saşvar, Senlörenç, Senmarten, Peçvarad, Kapoşvar, Harşan ve Birnivar*'dı.¹⁷⁷ Mohaç nâhiyesi; pâdişâh hassı olan, beş mahallesi bulunan 195 hâneli Mohaç, pâdişâh hassı olan, iki mahalleli, 154 hâneli Danofça (Danofcse) ve iki mahalleye sahip 55 hâneli Babarş (Baborcza) kasabaları ile 18 köyden müteşekkildi.

Mohaç'ta 1546 yılında 2000–2500 kişi yaşıyordu. 1552'de 2500–3000'e yükselen nüfus, 1590'da 600-700'e düştü. Mohaç Parkanı'nda 1569 yılında Bosnalı Ali Ağa komutasında 95 asker vardı.¹⁷⁸

Sikloş kazâsı, dört mahalleli Sikloş şehri ve 56 köyden, Birnivar kazâsı, pâdişâh hassı olan Birnivar şehri ile Tuna kıyısında önemli bir iskele ve pâdişâh hassı olan 120 hâneli Vörösmart^{***} (Vörösmart), pâdişâh hassı olan, üç mahalleli, 195 hâneli Laško^{***} (Laskó) kasabaları ve 150 köyden müteşekkildi. Laško kasabasının Protestan rahibi Mihály Sztârai, tahrîr defterine "*Mihâl diyâk* (kâtip)" olarak, vergiden muaf olanlar arasında kaydedilmişti. Garajgal kazâsı, iki mahalleye sahip Garajgal şehri ile altı mahallesi olan Kalmanç (Kálmánca), dört mahalleli Labad (Lábad), bir mahalleye sahip Sekeş (Segesd) kasabaları ve 161 köyden meydana geliyordu. Peçuy nâhiyesi, biri Müslüman on iki mahallesi olan Peçuy şehri ve 82 köyden müteşekkildi. Peçuy'da 1546 yılında 2800 kadarı Macar 4500–5000 nüfus vardı. Senlörenç nâhiyesi, bir mahallesi olan Senlörenç ile bir kasaba ve 109 köyden, Senmarten nâhiyesi, bir mahallesi bulunan Senmarten ile bir kasaba ve 109 köyden, Szerdaheli nâhiyesi 31 köyden, Saz nâhiyesi, üç mahalleli Saz, üç mahalleli

¹⁷⁷ TSA E 12321 muhtelif hükümler; TTD No.443; Gyula Kaldy-Nágy, *Baranya megye XVI. század török adóösszeírásai*, Budapest 1960; E.Vass, Agm. s.343–344.

Osmanlı kaynaklarında "*Babriç*" olarak da geçmektedir.

¹⁷⁸ K.Hegyi, Age. Vol. 2, s.1188–1189.

^{**} Osmanlı kaynaklarında "*Filişmart*" ve "*Fereşmarta*" olarak da geçmektedir.

^{***} Osmanlı kaynaklarında "*Laškova*" olarak da geçmektedir.

Nadaç (Nádasd) ve iki mahalleli Nagmanok (Nagymányok) kasabaları ile 187 köyden meydana geliyordu. Senlörenç Palankası'nda 1552/1553'te Mehmed Ağa komutasında 101 asker vardı. Sekçöy nâhiyesi, iki mahalleli Sekçöy şehri ve 17 köyden, Perçvarad nâhiyesi, üç mahallesi olan Peçvarad şehri ile 50 köyden, Şelin (Sellye) nâhiyesi, iki mahalleli Şelin şehri ve 68 köyden, Vakaşsenmarten nâhiyesi, tek mahallesi olan Vakaşsenmarten (Vaskas Szentmárton) kasabası ile 35 köyden oluşuyordu. Harşan (Nagyharsány) nâhiyesi ise iki mahalleye sahip Harşan ve iki mahalleli Beremen kasabaları ile 27 köyden meydana geliyordu.¹⁷⁹ Sınırları zaman içinde küçülerek Mohaç, Sekçöy ve Birnivar nâhiyelerinden ibaret kalan Mohaç Sancağı'nda, 1577/1578'de 2588 cizyehâne vardı.¹⁸⁰

Osmanlı hazinesi, Mart 1546-Mart 1548 döneminde Mohaç Sancağı'nda vergi, gümrük, resim, pazar vergisi, ihtisab ve bozahâne, bezhâne, şemhâne mukâataaları gibi kalemlerden toplam 3.460.000 akça gelir sağlamıştı.¹⁸¹

Mohaç Kapudanı, Budin Baruthânesi'ndeki barut üretiminden, bu üretim için gerekli kükürdün, Tuna nehri yoluyla Belgrad'dan Budin'e naklinden sorumluydu.¹⁸² Mohaç'ta Tuna donanması için gemi yapılıyordu.

1660'larda bir kazâ merkezi olan 300 hâneli Mohaç'ta, paşa sarayı, iki cami, bir medrese, iki mekteb, bir tekke, bir hamam, bir han, 100 dükkân,¹⁸³ Tuna nehri üzerinde on değirmen, yine bir kazâ merkezi olan 100 hâneli Birnivar'da bir cami, bir han, on dükkân vardı. Şehrin askerî, mülki, adlî ve beledî yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı ve Budin yeniçerisi ağasıydı.

1559 yılında inşa edilen Mohaç Palankası'na 200 tüfekli martolos bırakıldı.¹⁸⁴ 1629'da Mohaç Palankası'nda 30, Sekçöy Kalesi'nde

¹⁷⁹ G.Kaldy-Nágy, *Age*.

¹⁸⁰ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

¹⁸¹ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.55-56.

¹⁸² *BOA MD No.5*, Hk. 667, 685.

¹⁸³ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.111.

¹⁸⁴ *BOA MD No.3*. Hk. 342.

20, Birnivar Palankası'nda 3, Darda (Dárda) Palankası'nda 21 asker vardı. Bu askerlere yılda 125.669 akça ödeniyordu.¹⁸⁵ Tuna'nın doğu kıyısında yer alan, bir kat dolma rıhtım duvarlı, suyunu Tuna'dan alan bir hendekle çevrili, içinde iki erzak ambarı ve cephânelik bulunan sağlam ve yüksek bir hisar olan Mohaç Palankası'nda, 1663 yılında 300 asker görev yapıyordu. Ösek'in karşı kıyısında, Drava nehri üstünde kurulu Ösek Köprüsü başında, dört köşeli, ahşap bir yapı olan, içinde cami ve ambar, 50 hâneli varoşunda bir han ile on dükkân bulunan Darda Palankası'nda 80, ambar ve cephâneliğe sahip ahşap bir yapı olan Birnivar Palankası'nda, 80 asker görevliydi.¹⁸⁶

Mohaç, Karl von Lothringen komutasındaki İmparatorluk ordusunun Sadrâzam Sarı Süleyman Paşa emrindeki Osmanlı ordusuna karşı 12 Ağustos 1687'de Mohaç civarındaki Harşan Dağı eteğinde kazandığı ve 8000 Osmanlı askerinin şehid olduğu savaş sonrası işgal edildi.

Novigrad (Nógrád)

Tuna nehrinin kuzey kıyısında ve Nógrád Dağları'nın güney yamacında yer alan Novigrad, Budin Beylerbeyi Gâzi Mehmed Paşa tarafından Ağustos 1544'te fethedildi.

1545 yılında kurulan ve ilk sancakbeyliğine Süleyman Bey'in atandığı sancağın kuruluş gayesi, Osmanlı hâkimiyetini kuzeydoğuya doğru genişletmektir.¹⁸⁷ Özenle tamir edilen Novigrad Kalesi'ne 371 asker bırakıldı. Osmanlı topraklarının en kuzeyinde yer alan, Novigrad, Filek, Hatvan ve Seçen sancaklarının sınırlarının belirsizliğinin sancakbeyleri arasında ihtilâfa yol açması üzerine, anılan sancakların sınırları, Segedin Sancakbeyi Derviş Bey tarafından, 1559 yılında yeniden düzenlendi. Sancakların bâc-ı ubur, tuz

¹⁸⁵ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.431.

¹⁸⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.110-111.

¹⁸⁷ Bölgedeki Osmanlı ilerlemesi hakkında bakınız; Vojtech Kopčan, "XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hâkimiyetinin Karakteri", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1973, s.618-624.

ve araba bâcı da bu düzenleme sırasında havâssı-ı hümayûna dâhil edildi.¹⁸⁸

Sancakbeyi hasları XVI. yüzyılda 196.378 akça (1562/1563'te Ahmed Bey) ile 233.940 akça arasında değişen Novigrad Sancağı'na 1559'da 102, İskender Bey'in sancakbeyi olduğu 1563'te 142 köy ve mezra,¹⁸⁹ 1570'te sekizi kasaba, 166'sı köy, 32'si mezra olmak üzere 206 yerleşim birimi bağlıydı.¹⁹⁰ Sancakta, 1577/1578'de 2748, 1579'da 2535 cizyehâne vardı.¹⁹¹ En küçük sancaklardan olan ve *Novigrad* (Nógrád) ile *Diregel* (Drégely) nâhiyelerinden oluşan sancakta, 1579'da 226 kasaba, köy ve mezra vardı.¹⁹² Novigrad Sancağı'nda 1579 ve 1584'te 45 zeâmet ve 57 tımar, 1587'de 45 zeâmet ve 73 tımar mevcuttu.

Stratejik sebeplerle yerli halkı boşaltılarak, yalnız Müslümanlara yaşama hakkı tanınan Novigrad şehrinde 1570 yılında 1000–1100 nüfus vardı. Dağ tepesine kurulmuş çok sağlam bir kale ve aşağı varoştan oluşan Novigrad'da faaliyet gösteren çanak-çömlek ve testi imalâtçılarınin yapıp sattığı ürünler vergiden muaftı.

Aşağı varoştan insan boyu yüksekliğinde çit duvarla ayrılan, içinde bir cami ve hamam bulunan Novigrad Kalesi'nde, 1544'te 212, 1549'da Dursun Ağa komutasında 386, 1558'de 249, 1568'de senede 253.922 akça ödenen 241, 1579 yılında 200, 1590'da Hasan Ağa emrinde 112 asker görevliydi.¹⁹³

Sancağın sınırları içindeki Böğürdelen Kalesi'nde, 1579'da 117, 1591'de 115 asker vardı. Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın 19 Temmuz 1552'de fethettiği 444 metre yükseklikteki Diregel Kalesi'nde, 1557'de Rüstem Ağa komutasında 211, 1568'de senede

¹⁸⁸ BOA MD No.3. Hk. 639, Hk. 663, Hk. 696.

¹⁸⁹ TTD No.1044.

¹⁹⁰ TTD No.507.

¹⁹¹ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

¹⁹² Gustav Bayerle, *Ottoman Tributes in Hungary. According to Sixteenth Century Tapu Registers of Novigrad*, Paris 1973, s.95–110.

¹⁹³ BOA MAD 3762, s.9; K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.751–766; A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.43, Vol. II, s.83, 231–232.

172.513 akça ödenen 194, 1579 yılında Hamza Ağa emrinde 156,¹⁹⁴ 1588/1589'da Divâne Ali Ağa komutasında 68 asker vardı.¹⁹⁵

Novigrad, Miklós Pálffy ve Kristóf von Teuffenbach komutasındaki Alman-Macar birlikleri tarafından 10 Mart 1594'te işgal edilene kadar Budin Eyâleti'nin sancağı oldu.¹⁹⁶ Novigrad Sancak-beyi Karaferiyeli Mehmed Bey, kaleyi vire ile teslim etmesi nedeniyle Budin'de idam edildi.

Ösek (Eszék, Hr. Osijek)

Slavonya'nın kuzeydoğusunda, Drava nehrinin güney kıyısında yer alan, geçmişî Roma çağındaki *Mursa*'ya kadar ulaşan Ösek, 8 Ağustos 1526'da Kanûnî Sultan Süleyman tarafından fethedildi. 1529'da Rumeli Eyâleti'nin sancağı olan Ösek, Budin Eyâleti kurlunca bu eyâlete bağlandı.¹⁹⁷

Budin Eyâleti'ne bağlandığında ilk sancakbeyi Murad Bey olan Ösek'in sancakbeyi hasları, 330.000 akçaydı. Nâhiyeleri; *Ösek* (Eszék, Hr. Osijek), *Karaç* (Kórógy, Hr. Karaš), *Çepin* (Hr. Čepin) ve *Erdöd* (Erdöd, Hr. Erdut)¹⁹⁸ olan sancağın topraklarında 1566'dan önce Sirem Sancağı kuruldu, Ösek de Pojega Sancağı'nın bir nâhiyesi oldu.

Müslüman Boşnakların iskân edildiği Ösek'te, 1546'da 233 Müslüman, 41 Hristiyan hânesi vardı. 1579'da toplam 319 hânenin bulunduğu *Kasım Paşa*, *Nasuh Ağa*, *Saraç Ağa*, *Hacı Piri* ve *Kasap Abdi* adlı beş Müslüman ve 26 hâneli bir Hristiyan mahallesinden oluşan Ösek'te Sultan Süleyman ve Kasım Paşa camileri, üç mescid ve Tüccar Hacı Piri'nin yaptırdığı hamam vardı. Drava nehri ve müteakip bataklıklar üzerinde, Ösek (Eszék) ve Darda (Dárda) arasında yer alan, Kânunî Sultan Süleyman'ın emriyle Ali

¹⁹⁴ BOA MAD 498, s.29, 57;

¹⁹⁵ A. Velics-E. Krämmerer, *Age*. Vol. I, s.372-373.

¹⁹⁶ BOA MD No.6, Hk.1156; MAD 563; KK 262.

¹⁹⁷ TSA E 12321; İbrâhim Peçevî, *Age*. C.I, s.135; Hazım Şabanović, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1982, s.63-69.

¹⁹⁸ O.Ziroyeвиç, *Agm*. s.16-19.

Potur tarafından 1566'da tombazlar kullanılarak inşa edilen Ösek Köprüsü, Osmanlı ordularının XVI. ve XVII. yüzyılda Macaristan ve Habsburg İmparatorluğu üzerine yaptığı seferlerde ana geçiş noktasıydı. Ösek'te *Panayur palankası* denilen yerde, Pojega sancakbeyi himâyesinde ve 3000 kadar askerin gözetiminde, yılda iki defa panayır kurulurdu. Sancağın iktisadî ve ticarî hayatında etkili olan, civar şehirler dışında İstanbul, İran, Arabistan gibi uzak yerlerden kervanlarla gelen tüccarların da buluştuğu Ösek Panayırında, savaş ve akınlarda ele geçirilen esir ve ganimetler de satılırdı.

Peçuy* (Pécs)

Mohaç'ın 30 km. kuzeybatısında, Meçek (Mecsek) Dağları'nın güney eteğinde yer alan ve geçmişi Roma çağındaki *Sopianae*'ye kadar uzanan Pécs'te, I. István tarafından 1009'da bir piskoposluk ve I. Lajos tarafından 1367 yılında Macaristan'ın ilk üniversitesi kurulmuştu.

Peçuy, 1529'da Kanûnî Sultan Süleyman tarafından fethedildi ancak Macaristan Kralı János Szapolyai'ya bırakıldı. Ösek Sancakbeyi Murat Bey ve Mohaç Sancakbeyi Kâsım Bey'in 20 Temmuz 1543'te fethettiği Peçuy, Mohaç Sancağı'na bağlandı.¹⁹⁹ Peçuy Kalesi'ne Mehmed Ağa komutasında 522 asker yerleştirildi.²⁰⁰ Peçuy nâhiyesi, 1554 yılında biri Müslüman Çingene, on iki mahallesi bulunan Peçuy şehri ve 82 köyden oluşuyordu.

Eylül 1565'te sancak olan²⁰¹ Peçuy'un ilk sancakbeyi Hamza Bey'di. Hasları 1580'lerde 237.700 akça olan Peçuy sancakbeyinin görevleri arasında; Habsburg Macaristanı hakkında bilgi toplanması,²⁰² yolların ve köprülerin tamiri,²⁰³ seferlerde orduya zâhire te-

* Osmanlı kaynaklarında "Peç" ve "Piçuy" olarak da geçmektedir.

¹⁹⁹ TTD No.441; TTD No.443; BOA MD. No.6, Hk. 217.

²⁰⁰ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.23-24.

²⁰¹ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; Ali Çavuş; Evliyâ.

²⁰² BOA MD. No.5, Hk. 1178.

²⁰³ BOA MD No.23 Hk. 76.

mini, yerlerinde durmaktan korkan halkın varoşlara yerleştirilmesi ve askerlerin halka zarar vermesinin önlenmesi vardı.²⁰⁴

Defter Emîni Ahmed ve Kâtip Ahmed'in II. Selim döneminde yaptığı tahrirî göre sancağın kazâ ve nâhiyeleri; *Peçuy* (Pécs), *Haziran* 1543'te fethedilen *Peçvarad* (Pécsvár), *Senlörenç* (Szentlőrinc), *Senmarten* (Szentmárton), *Birnivár* (Baranyavár, Hr. Branjin Vrh), Temmuz 1543'te fethedilen *Saşvar* (Szászvár) ve *Budin* Beylerbeyi Toygun Paşa'nın 29 Eylül 1555'te fethettiği *Berzençe* (Berzencze) idi.²⁰⁵

Peçuy Sancağı, 1571/1572 tarihli bir cizye defterine göre; *Peçuy*, *Saşvar*, *Peçvarad*, *Senmarten*, *Senlörenç* ve *Kapoşvar* nâhiyelerinden meydana geliyordu.²⁰⁶ 1577/1578'de 5208 cizyehâne bulunan,²⁰⁷ toplam nüfusu 25–30.000 olan²⁰⁸ sancakta, 1570 yılında 22 zeâmet, 122 tımar,²⁰⁹ 1587'de 145 tımar vardı.

Düz arâzide kurulu, dörtgen planlı, köşelerde dairesel tabyalar bulunan²¹⁰ ve 1559 yılında onarılan²¹¹ Peçuy Kalesi'nde, 1568'de senede 215.267 akça ödenen 394, 1592'de Yakup Ağa komutasında 189 asker vardı.²¹² Berzençe Kalesi'nde, 1568'de Ahmed Ağa emrinde senede 436.490 akça ödenen 412 asker görev yapmaktaydı.²¹³

Budin'den sonra Osmanlı Macaristanı'ndaki en büyük şehir olan, 1554 yılında 50–60'ı Müslüman/Çingene 1100–1300, 1580'de 1000 kadarı Macar, 2500–3000 kişi yaşayan Peçuy, biri Müslüman 12 mahalleden meydana geliyordu. Şehirde Sultan Süleyman (eski St. Péter Kilisesi) Camisi, Gâzi Kasım Paşa camisi, hamamı ve çeşme-

²⁰⁴ BOA MD No.5 Hk. 1655.

* Osmanlı kaynaklarında "Berzençe" olarak da geçmektedir.

²⁰⁵ BOA TTD No.585.

²⁰⁶ E.Vass, Agm. s.345.

²⁰⁷ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

²⁰⁸ Gyula Káldy-Nagy, *Baranya megye XVI. század török Adóösszeírásai*, Budapest 1960.

²⁰⁹ TTD No.480.

²¹⁰ B.Özgüven, Age. s.69.

²¹¹ BOA MD. No.3, Hk. 585.

²¹² K.Hegyi, Age. Vol. 2, s.1251–1265.

²¹³ A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. II, s.388.

si, Yakovalı Hasan Paşa camisi ve medresesi, Yakovalı Hasan Paşa hayratı olan, bahçe içinde semahânesi, mesnevihân kürsüsü, mutfağı, kileri ve 70–80 derviş hüccresine sahip Mevlevî tekkesi, Memi Paşa camisi, hamamı medresesi ve çeşmesi, Ferhad Paşa camisi, hamamı ve Halvetî tekkesi, Küçük Cami ve Kadirî tekkesi bulunmaktaydı. Sultan Süleyman Camisi'nde 1570/1571'de 25 akça günlük alan İmam-Hatip Muslihiddin Efendi ile birlikte 10 kişi görevli hizmet ediyordu.²¹⁴

Peçuy pazarında bir araba sığır derisinden 30 akça, koyun derisinden altı akça, bir araba balıktan iki akça, 100 kıta tuzdan iki kıta tuz ve bir akça alınırdı. Bir araba odundan iki akça, fıçıyla gelen bal, yağ ve şaraptan fıçı başına 2,5 akça, bir araba çanak-çömlekten bir akça alınırdı.

Peçuy Sancağı, Eylül 1595'te Sigetvar Eyâleti'ne aktarıldı.

Pojega (Pozsega, Hr. Požega)

Slavonya'da Pakra çayı üzerinde yer alan, geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Pojega, Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa tarafından 25 Ocak 1536'da fethedildi.

1537 yılında kurulan Pojega Sancağı'nın ilk sancakbeyi, 1541'e kadar bu görevde kalan Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa'nın oğlu Arslan Bey'di. Murad Bey'in sancakbeyliği döneminde, 1543'de Budin Eyâleti'ne bağlanan sancağın bütün köyleri, pâdişâh ve sancakbeyi haslarına, Pojega'nın 15 km. kuzeyindeki Velika kasabası da sancakbeyi haslarına dâhildi. Sancakbeyi hasları, XVI. yüzyılda 600.000–700.000 akçaydı.

Pojega sancakbeyi ve kadısı, Habsburg topraklarına casuslar gönderilip bilgi alınmasından,²¹⁵ seferler sırasında orduya koyun, sırik, gemiler ve top arabaları için döşeme ağacı temininden,²¹⁶ yolların ve köprülerin bakımı ve onarımından da sorumluydular.²¹⁷

²¹⁴ A. Velics-E. Kammerer, *Age*. Vol. II, s. 415.

²¹⁵ *BOA MD*. No.5, Hk. 899.

²¹⁶ *BOA MD* No.5, Hk. 952, 965, 980, 990.

²¹⁷ *BOA MD* No.21 Hk. 119.

Pojega ve Ösek olarak da adlandırılan Pojega Sancağı'nın, Bayram Bey'in sancakbeyliği zamanında 1564'te ve Budin Defter Emîni Behram tarafından, 1579 yılında yapılan tahrirlere göre kazaları; *Pojega* (Pozsega, Hr. Požega), Gâzi Arnavud Memi Paşa'nın fethettiği *Brut* (Brod, Hr. Brod), *Goryan* (Gorjân, Hr. Gorjani), *Ösek* (Ezsek, Hr. Osijek), *Podgoriçe* (Podgorac, Hr. Podgorac), Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa'nın 1537'de fethettiği *Rahoviçe* (Orahovica, Hr. Orahovica), Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ve Pojega Sancakbeyi Murad Bey'in 22 Haziran 1543'te fethettikleri *Valpova* (Valpó, Hr. Valpovo), 2 Ağustos 1552'de fethedilen *Virovitiçe* (Veróce, Hr. Virovitica) ve *Yakova* (Diaková, Hr. Dakovo) idi.²¹⁸ Sancakta, 1571'te 6523 cizyehâne vardı.²¹⁹

Gâzi Arnavud Memi Paşa'nın fethettiği Yakova'yı, Kanûnî Sultan Süleyman *yurtluk-ocaklık* olarak, anılanın ailesine vermişti. Pojega kazasına bağlı Lakoş (Lakušje) köyü halkı, seferler sırasında, kale muhasarasında, esir almakta ve casusluk yapmakta yararlık gösterdikleri için vergilerden muaf tutulmuştu. Daha sonra zeâmete dönüştürülen köy, 1566 yılında zeâmetlikten çıkarılarak, halkı yeniden vergiden muaf tutuldu.²²⁰

Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa'nın 1545 yılında Pojega'da tesis ettiği vakfa²²¹ sancaktaki çok sayıda köy, çiftlik ve mera ile 1551'de 75 dükkân ve 27 değirmen, 1579'da 92 dükkân ve 18 değirmen bağlıydı. 1578 yılında kazâ merkezi olan, 11 Müslüman, iki Hristiyan mahallesine sahip Pojega'da 10 cami, iki kilise, Sancakbeyi Hüsrev Bey'in yaptırdığı bir hamam vardı.

Goryan'da 57 hâneli Hristiyan mahallesi ve bir kilise, Podgoriçe'de iki Müslüman ve bir Hristiyan mahallesi ile bir cami, beş

²¹⁸ O.Ziroyeviç, Agm. s.16-19; H. Šabanović, Age. s.217-222.

²¹⁹ BOA MAD No. 6874.

²²⁰ BOA MD No.5, Hk. 901; Nenad Moačanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*, Leiden/Boston 2006, s.128.

²²¹ Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa evkâfı hakkında bakınız; Aleksandar Fotić, "Yahyapaşaoğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001), s.437-452.

Müslüman, bir Hristiyan mahallesi bulunan Yakova'da beş cami, bir çarşı vardı. Brut'ta üç Müslüman, bir Hristiyan mahallesi ile üç cami, üç mahalleli Valpova'da üç cami, beş Müslüman ve bir Hristiyan mahallesine sahip Ösek'te iki cami ve üç mescid ile Tüccar Hacı Piri Hamamı, beş Müslüman ve bir Hristiyan mahallesi olan Rahoviçe'de iki cami vardı.²²² Pojega ve Brut'ta Tuna Donanması için gemiler ve köprü inşası için gerekli tombazlar yapılıyordu.²²³

Pojega Sancağı'na bağlı, Tuna nehri kıyısında yer alan Dal, 1543 yılında fethedildi. Osmanlı hâkimiyeti öncesi ıssız bir köy olan Dal'a, 200 Müslüman/Türk ve 50 Ortodoks Eflâklı aile iskân edildi. Bir palanka ile çevrilen kasabaya yerleşen Müslümanlar esnâflık ve ticaretle; Hırvat ve Eflâklar tarımla uğraşıyorlardı. Bağlar ve bahçelerle çevrili Dal'a bağlı sekiz köyde yaşayan Macarlar, 1550'de Protestanlığa geçtiler. Dal'da 1579'da 107 Müslüman hâne vardı.

Pojega Sancağı, 1580'de yeni kurulan Bosna Eyâleti'ne aktarılanlara kadar Budin Eyâleti'ne bağlı kaldı.²²⁴

Seçen* (Szécsény)

Filek'in güneyinde, Ipoly nehri yakınında yer alan, geçmişi XI-II. yüzyıla uzanan ve 1459'da Losonczy Ailesi'nin mülkiyetine geçen Seçen, Budin Valisi Hadım Ali Paşa tarafından Temmuz 1552'de fethedildi. Eylül 1554'te sancak olarak teşkilatlandırılan Seçen'in ilk sancakbeyi Kara Hamza Bey, ikinci sancakbeyi Gâzi Kasım Paşazâde Mehmed Bey'di.

Sancakbeyi hasları 230.120 ile 240.260 akça arasında olan Seçen Sancağı'na, 1554'te Defter Emîni Halil ve Kâtib Mennan tarafından yapılan ilk tahririne göre Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ve Hatvan Sancakbeyi Yahya Paşazâde Arslan Bey'in 10 Temmuz 1552'de

²²² TTD No.571; TTD No.612; TTD No.672; TTD No.673; N.Moačanin, *Age*.

²²³ BOA MD No.23, Hk. 41; G.Ágoston, *Age*. s.78.

²²⁴ BOA MD No.6, Hk. 1156; MAD 563.

* Osmanlı kaynaklarında "Siçen", "Seçanı" ve "Söçen" olarak da geçmektedir.

fethettiği İpol (Ipolyság, Sl. Šahy) ve Germat (Gyarmat), 13 Temmuz 1552'de fethettiği Hollok (Hollókő), 19 Temmuz 1552'de fethettiği 310 metre yükseklikteki Buyak (Buják) ve Sonda (Szanda) kaleleri bağlıydı.²²⁵ Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Arslan Paşa'nın Nisan 1566'da fethettiği Aynaçka (Ajnácskő, Sl. Hajnačka) ile 1574'te ele geçirilen Kekkőy (Kekkő, Sl. Modrý Kameň) ve Somoşko (Somoškő, Sl. Šomoška) kaleleri de Seçen Sancağı'na bağlandılar.

Osmanlı hâkimiyetini kuzeydoğu istikâmetinde genişletmek maksadıyla kurulan sancağın 1584 yılındaki nâhiyeleri; *Seçen* (Szécsény), *Buyak* (Buják) ve *Vaç* (Vác)'tı. 1562'de 153 köyü olan sancakta 21,²²⁶ 1577'de 107, 1587'de 130 tımar vardı.²²⁷ Sancakta, 1577/1578'de 2053 cizyehâne bulunmaktaydı.²²⁸

Seçen Kalesi'nde, 1557'de Mahmud Ağa komutasında 256, 1568'de senede 276.042 akça ödenen 229, sancağın sınırları içinde yer alan; Buyak Kalesi'nde, 1557'de Yusuf Ağa emrinde 30, 1568'de senede 33.453 akça ödenen 30 asker vardı. Hollok Kalesi'nde, 1557'de Bosnalı Mehmed Ağa komutasında 24, 1568'de yılda 24.148 akça ödenen 22 asker,²²⁹ Sonda Kalesi'nde, 1559'da Haydar Ağa komutasında 32,²³⁰ Kekköy Kalesi'nde, 1591'de 181 asker bulunmaktaydı.²³¹ Buyak ve Hollok kaleleri muhafızlarına hizmetleri karşılığı tımar tahsis edilmişti.²³²

Seçen, Christoph von Teuffenbach ve Miklós Pálffy komutasındaki Alman-Macar birlikleri tarafından Aralık 1593'te bağlı kaleler ile birlikte işgal edilene kadar Budin Eyâleti'nin bir sancağıydı.²³³

²²⁵ TTD No.293

²²⁶ TTD 318.

²²⁷ TTD 318.

²²⁸ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

²²⁹ K.Hegyí, *Age*. Vol. 2, s.778-797.

²³⁰ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. II, s.250.

²³¹ BOA MAD 3762, s.9.

²³² BOA MAD 17742. [Hollok ve Buyak kaleleri muhafızlarına tahsis edilen tımarlara, kimlere tahsis edildiğine ve gelir miktarına dair kayıtları havı tımar defteri].

²³³ BOA MD No.6, Hk. 1156; MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266.

Segedin (Szeged)

Tise nehri kıyısında yer alan, adına belgelerde ilk kez 1183 yılında rastlanan Segedin, X.-XV. yüzyılda Macaristan'ın önemli bir askerî garnizonu ve ticaret merkeziydi. İşlek bir nehir limanı olan Segedin, Erdel tuzunun batıya aktarılmasında önemli bir role sahipti.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Engürüs Seferi sırasında Sadrâzam İbrâhim Paşa'nın 28 Eylül 1526'da fethettiği, ancak daha sonra Macaristan'a geri verilen Segedin, Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa tarafından 30 Aralık 1542'de yeniden fethedildi.

1543 yılında sancak olarak teşkilatlandırılan²³⁴ Segedin'in ilk sancakbeyi, Yahya Paşazâde Derviş Bey'di. 29 Ocak 1545'e kadar görevde kalan Derviş Bey'in yerine bu tarihte Rumeli Subaşısi Mihaloğlu Yahşi Bey tayin edildi. Segedin sancakbeyleri, genellikle bir nâhiye merkezi olan Baç'ta ikâmet ederlerdi.

Sancakbeyi hasları XVI. yüzyılda 530.000 akça olan²³⁵ sancağın, 1590 yılında kazâ ve nâhiyeleri; *Segedin* (Szeged), 9 Eylül 1526'da fethedilen, 400 Müslüman, 15 Hristiyan hâneli, altı mahallesi bulunan *Baç* (Bács, Sr. Bačka), 1542'de fethedilen, 48 Hristiyan hâneli *Sobotka-i Segedin* (Szabadka, Sr. Subotica), *Şot* (Szond), 19 Eylül 1543'te fethedilen *Vaşarel* (Vásáros/Hódvásárhely), üç Müslüman, bir Hristiyan mahallesi bulunan *Sombor* (Zombor), 44 Müslüman, 18 Hristiyan hâneli *Baya* (Baja), 15 Ağustos 1529'da fethedilen *Kalaça* (Kalocsa) ve 2 Ekim 1525'te fethedilen, 55 Müslüman, 20 Hristiyan hâneli *Titel* (Titel)'di.²³⁶

Sancaktaki kale ve palankalarda görevli askerlere 1545 yılında 2.103.495 akça ödenmişti. 1570 yılında 70 tımar bulunan,²³⁷ 1578'de 800 yerleşim biriminde 1483 Müslüman, 16.098 Hristiyan hânesi olan Segedin Sancağı, Eğri Eyâleti kurulunca bu eyâlete bağlandı.

²³⁴ TSA E 12321; BOA MD No.6 Hk. 1156; MAD 563; KK 262.

²³⁵ BOA K. *Kepeci Tasnifi* No.325, s.500–501.

²³⁶ TTD No.551; TTD No.554; TTD No.572.

²³⁷ TTD No.551.

1546 yılında yapılan tahrirî göre Segedin’de 1322 cizyehânedede, yaklaşık 6500–8000 nüfus yaşıyor, şehirde ekmekçi, kazzâz, çilindir, berber, saraç, dülger, hayyat, bakkal, çizmeci, mumcu, nalbant, terzi, tabbah, mestçi, mücellit, eskici, remmal gibi esnaf ve zanaat-kârlar faaliyet gösteriyordu. Yaygın şekilde hayvancılık yapılan, 74 çiftlikte 28.767 koyun beslenen Segedin’de her biri hazineye yılda 100 akça ödeyen 21 kasap dükkânı, ayrıca Tise nehri üzerinde değirmenler vardı. Osmanlı Macaristanı’nın en büyük ticaret merkezlerinden olan Segedin’in 1549’da gümrük geliri 474.550 akça, iskele geliri 111.183 akça, Osmanlı hazinesinin şarap satışı tekeli (an mahsul-i monopolye hamr) elde ettiği gelir 300.000 akça, tuz kazancı (an mahsul-i fâide-i milh) geliri 266.666 akçaydı. Segedin iskelesi gümrük gelirinin bir bölümü, Bursa’daki selâtin camileri ve türbelerinin masraflarına tahsis edilmişti.²³⁸ Osmanlı maliyesinin kötü işlemesi ve ağır vergiler yüklenen halkın topraklarını terkederek Nagyszombat, Kassa ve Debrecen gibi şehirlere göç etmesi neticesinde, 1554’te 1035 olan cizyehâne sayısı, 1590’da 578’e düşen Segedin’de ticaret azaldı, gümrük geliri 58.000 akçaya düştü.²³⁹ Şehirde faaliyet gösteren bardak ve çanak-çömlek imalâtçıların yapıp sattıkları ürünler vergiden muaftı.

Segedin’de 1567’de biri kalede diğeri varoшта olmak üzere iki cami ve varoшта bir mescid vardı. Kaledeki camide 15 akça günlük alan İmam Piri Efendi ile birlikte beş görevli, varoştaki camide beş akça günlük alan İmam Hüdaverdi Efendi ile birlikte üç görevli, 1552’de inşa edilen mescidde yedi akça günlük alan İmam Siyâmi Efendi hizmet ediyorlardı.²⁴⁰

Segedin’de, 1544 yılında Abadi Benedek adlı bir Protestan rahip, sancakbeyinin himayesinde okulda ve kilisede ders veriyordu. Segedin Sancakbeyi Yahya Paşazâde Derviş Bey, Fransiskenlerle yapılan bir dinî münâkaşada, adıgeçen rahibin yanında yer almıştı.²⁴¹

²³⁸ BOA MAD No. 15683.

²³⁹ G.Kâldy-Nagy, *Macaristan’da 16. Yüzyılda..*, s.64–66.

²⁴⁰ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. II, s.379–380.

²⁴¹ Erdal Çoban, “Macaristan’da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti”, *OTAM Dergisi*, Sayı 7, (1996), s. 105.

Bir nâhiye merkezi olan ve fetihten önceki Macar sakinleri tarafından boşaltılan Baç'ta, 1570'lerde Müslümanlar ve Sırpların yaşadığı ikisi kalede olmak üzere altı mahalle vardı. 1590'da 400 Müslüman, 15 Hıristiyan hânesi bulunan Baç'ta, 1570'te 12 işyerinde 58 kişi, 1578'de 33 işyerinde 110 kişi çalışıyor, 25 tüccar Budin'le tahıl ticareti yapıyordu. Bu durum şehirde zanaat ve ticaretin önem taşıdığını gösterir. Baç nâhiyesinde, 1570'lerde 8 zeâmet ve 62 tımar vardı.²⁴²

Tise nehri yakınında yer alan, Hód, Vásárhely, Tarján ve Ábrány isimli köylerin XV. yüzyılda genişleyip büyümesi sonucu birleşmesinin ardından bir pazar kasabası hâline gelen ve 1437 yılından sonra Hódvásárhely olarak adlandırılan Vaşarel (Vásárhely, günümüzde Hódmezovásárhely), Eylül 1552'de Osmanlı topraklarına katıldı. Pâdişâh haslarına dâhil edilen Vaşarel, Segedin Kadısı Mustafa Efendi tarafından 1570 yılında yapılan tahrir göre, toplam 287 hâneli altı mahalleden müteşekkildi. Önemli bir canlı hayvan ticareti merkezi olan Vaşarel'e toplam 859 hâne bulunan 16 köy bağlıydı. Vaşarel'in nüfusu, XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla iki kat arttı.

Segedin Kalesi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle, Mimar Sinan tarafından 1547-1548 yıllarında kâgir ve tuğla olarak yeniden inşa edildi. Üçgen tabyalarla çevrili Segedin Kalesi'nde, 1545'te Mehmed Ağa emrinde 470, 1552'de 352, 1556'da Ali Ağa komutasında 294, 1568'de senede 223.988 akça ödenen 217, 1573'te Mehmed Ağa emrinde 48, 1593'te Turak Ağa komutasında 51 asker vardı.²⁴³

Sancağın sınırları içinde yer alan Baç Kalesi'nde 1543 yılında Hüseyin Ağa komutasında 102, Sombor Kalesi'nde 1543'te Hasan Ağa emrinde 51, 1560'da Ferhad Ağa komutasında 12 asker vardı. Kalaça Kalesi'nde, 1543'te Mustafa Ağa emrinde 198, 1545'te 88,

²⁴² Baç hakkında bakınız; Klára Hegyi, "Bács: A Balkan-Turkish Town in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001), s.471-483.

²⁴³ K.Hegyi, *Age.*; G.Káldy-Nagy, *Age.* s.68; A.Velics-E.Kammerer, *Age.*; A.Velkov-E.Radushev, *Age.*

1560'da Mustafa Ağa komutasında 85, 1568'de Cafer Ağa emrinde yılda 28.145 akça ödenen 39 asker görevliydi.

Tuna nehri kıyısında bulunan Baya Palankası'nda, 1557'de Şaban Ağa komutasında 52 martolos, 1568'de senede 27.702 akça ödenen Hüseyin Ağa emrinde 41 martolos görevliydi. Sobotka-i Sege-din Kalesi'nde, 1545'te Ahmed Ağa komutasında 24, 1557'de Ferhad b. Bahadır Ağa emrinde 24, 1570 yılında Ferhad Ağa komutasında 78 asker vardı.²⁴⁴

Sekçöy* (Szekcső)

Tuna nehri kıyısında, dağlarla çevrili bir alanda yer alan Sekçöy, Mohaç Sancakbeyi Kâsım Bey tarafından Nisan 1543'te fethe-dildi. Sekçöy, önceleri Mohaç Sancağı'na bağlıyken,²⁴⁵ 1552'de san-cak oldu.²⁴⁶ İlk sancakbeyi, Budin Kapudanı Bâli Beyzâde Mehmed Bey'di.

Sancak olarak devamı hususunda Budin beylerbeyi ile Divân-ı Hümâyûn arasında yazışma yapılan,²⁴⁷ 1565 yılında Mohaç'ın bağlanmasıyla *Sekçöy maa Mohaç* olarak adlandırılan sancağın, Hatvan eski sancakbeyi Ömer Bey ve Defter Kâtibi Ahmed tarafından 1580'de yapılan tahrir göre nâhiyeleri; 22 köyü bağlı olduğu, 55 hâneli *Sekçöy* (Szekcső), 109 hâneli Danofça (Danoc, Sr. Topolje) ka-sabası ve 30 köyün bağlı olduğu 122 hâneli *Mohaç* (Mohács), 100 hâ-neli Şölöş (Szölös, Sr. Knezeviči Vinograd), 270 hâneli Laško (Las-kó, Sr. Luk) ve 55 hâneli Vörösmart** (Vörösmart, Sr. Zmajevac) ka-sabaları ile 58 köyün bağlı olduğu 12 hâneli *Birnivar* (Baranyavár Hr. Branjin Vrh)'di.²⁴⁸

²⁴⁴ K.Hegy, Age.; A.Velics-E.Kammerer, Age.

* Osmanlı kaynaklarında "Sekçuy" ve "Seçoy" olarak da geçmektedir.

²⁴⁵ TTD No.441; TTD No.443.

²⁴⁶ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; TTD No.505.

²⁴⁷ BOA MD No.6, Hk. 71, Hk. 708.

** Osmanlı kaynaklarında "Filişmart" ve "Fereşmarta" olarak da geçmektedir.

²⁴⁸ TTD No.593.

1570'te sancakta 13 tımar vardı.²⁴⁹ Bozok eski sancakbeyi Ahmed Bey ve Divân Kâtibi Mehmed tarafından, 1591'de yapılan tahrire göre; 8 köye sahip *Sekçöy*, 27 köyü olan *Mohaç* ve 26 köyü bulunan *Birnivar* nâhiyelerinden oluşan sancağın bazı köylerinde Sırp-lar, Bulgarlar ve Ulahlar yaşıyordu.²⁵⁰

Tuna nehri kıyısında, Zselic ve Geréc dağları arasında dar bir geçide hâkim, bayırda kurulu bir yapı olan Sekçöy Kalesi'nde, 1543'te İskender Ağa komutasında 27, 1553'te Mehmed Ağa emrinde 85, 1568'de Hüseyin Ağa komutasında senede 73.036 akça ödenen 97, 1613'te 27, 1628'de 20 asker vardı.²⁵¹ Çevresi bağlarla kaplı olan Sekçöy'ün üzümü, cevizi ve kızılıçğı meşhurdu.

Sancağın sınırları içindeki Mohaç Palankası'nda, 1568'de Bosnalı Ali Ağa emrinde senede 84.825 akça ödenen 95, 1613'te 80, 1628'de 30 asker görevliydi. Birnivar Palankası'nda, 1568'de senede 18.585 akça ödenen 18, 1613 yılında 32, 1628'de 3 asker; Darda (Dárda) Palankası'nda, 1613'te Ahmed Ağa komutasında 44, 1628'de 21 asker görev yapıyordu.²⁵²

XVII. yüzyıl ortalarında Peçuy kazâsının bir nâhiyesi olan²⁵³ Sekçöy, Eylül 1687'de Habsburg birlikleri tarafından işgal edildi.

Seksar (Szekszárd)

Peçuy'un kuzeydoğusunda, Şarviz (Sárviz) çayı kıyısında yer alan ve Kral I. Béla (1061–1063) tarafından 1061 yılında kurulan Seksar, Mohaç Sancakbeyi Kâsım Bey tarafından Temmuz 1543'te fethedildi. Seksar Kalesi'ne Hacı Şadi Ağa komutasında 236 asker yerleştirildi. Önce Mohaç, sonra İstolni Belgrad sancağının nâhiyesi olan, Temmuz 1552'de sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan Seksar'ın ilk sancakbeyi, Hamza Bey'di.

²⁴⁹ TTD No.505.

²⁵⁰ E.Vass, Agm. s.350–351.

²⁵¹ K.Hegyi, Age.; A.Velics-E.Kammerer, Age.

²⁵² BOA MAD 4000, s.348–357; K.Hegyi, Age.; A.Velics-E.Kammerer, Age.

²⁵³ Evliyâ Çelebi, Age. C. VI, s.120.

Seksar Sancağı'nın 1570 yılında nâhiyeleri, Ete (Eté) ve Lipoş (Lipócz) kasabalarıyla 18 köyün bağlı olduğu *Seksar* (Szekszárd), 16 köyü olan *Tolna* (Tolna),^{*} pâdişâh hassı olan *Bataşek* (Bátaszék),^{**} Rüstem Paşa'nın Temmuz 1543'te fethettiği 6 köyü bulunan *Pahşa* (Paks) ve 16 köyü olan *Aynavar* (Aynavár)'dı.²⁵⁴

Sancağın 1580 yılındaki nâhiyeleri; *Seksar*, *Tolna* ve *Aynavar*'dı. 1577/1578'de 2558 cizyehâne bulunan²⁵⁵ sancakta 1570'te 9,²⁵⁶ 1586 yılında 16 tımar vardı. Sancakbeyi hasları, XVI. yüzyılda 234.650 akçaydı.

Ağaçlık ve çalılık arâzide, yüksek bir bayır üzerinde kurulmuş, dörtgen planlı, bir cephesi taştan, diğer cepheleri kerpiçten yapılmış, etrafı hendekle çevrili, sekiz kuleli ve içinde Sultan Süleyman Camisi bulunan Seksar Kalesi'nde, 1570 yılında İzvornikli Bayram Ağa komutasında 56, 1613'te Murad Ağa komutasında 48, 1665'te 200 asker görevliydi.²⁵⁷

Sancağın sınırları içinde yer alan Yeni Palanka (Szerdahely)'da, 1607'de Beşir Ağa komutasında 93, 1629 yılında 15 asker vardı. Bataşek (Bátaszék) Palankası, eski bir Benediktin Manastırı'nın kalıntıları üstünde kurulmuş, çevresi yarım daire kuleler ve yarım daire tabyalarla korunan, güneye bakan ahşap kapısı önünde derin ve geniş bir hendek ile makaralı bir köprü bulunan bir yapıydı. Bataşek (Bátaszék) Palankası'nda, 1553 yılında Behram Ağa komutasında 103, 1557/1558'de Küçük Cafer Ağa emrinde 105, 1580'de Derviş Ağa komutasında 69, 1629'da 21, 1660'da çoğu Güney Slav kökenli 80 asker vardı. Kısmen taş, kısmen ahşap ve kerpiç malzemeden yapılmış Tolna Parkanı'nda, 1605'te 127, 1629'da 63 asker görevliydi. Bir Fransisken manastırının kalıntıları üstünde kurulmuş olan Pahşa (Paks) Parkanı'nda, 1568'de senede 61.492 akça ödenen 59,

* Osmanlı kaynaklarında "Toğna" ve "Tovna" olarak da geçmektedir.

** Osmanlı kaynaklarında "Bat Ösek" olarak da geçmektedir.

²⁵⁴ TTD No.593.

²⁵⁵ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

²⁵⁶ TTD No.505.

²⁵⁷ K.Hegyi, Age. Vol II, s.1131-1139.

1588/1589'da Kurd Ağa emrinde 30, 1629'da 76, 1663'te 200 asker vardı.²⁵⁸ Pahşa dizdârı, 1587 yılında 1800 akça tımar gelirine sahipti. Pahşa, Tolna, Yeni Palanka ve Bataşek palankalarında görevli askerlere, 1629'da toplam 435.563 akça ödenmişti.²⁵⁹

Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi'nde 1596'da Sarviz çayı üzerinde "yirmi göz, ağaç bir köprü" ve köprüyü korumak için Seksar'ın 4 km. güneyinde, meşe kütüklerinden, her köşesinde birer tabya bulunan Yeni Palanka (Ujpalánk) inşa edildi. Köprünün yakınında, bir gümrük emîninin görev yaptığı, köprüden geçen şaraptan vergi alınan gümrük binası vardı. Balçık ve suyla çevrili bir arâzide kurulu Yeni Palanka'da, 1660'ta 10 ev, bir cami, bir han ve balık dalyanları bulunmaktaydı.²⁶⁰ Kerpiç kulübelerde kalan, çoğu Sırp-Hırvat kökenli 100 askerin görev yaptığı Yeni Palanka, Eylül 1686'da Habsburg birliklerince işgalinin ardından yakılarak yok edildi.

Seksar'ı 1663'te gören Evliyâ Çelebi, "*kalede bir cami ve beş ev, 500 kadar ahşap ev bulunan şehirde dört cami, sancakbeyi sarayı, bir hamam, bir han ve 100 kadar dükkân bulunan bir çarşı olduğunu, dört köşe, sekiz kuleli, taş bir yapı olan Seksar Kalesi'nde 200 askerin görev yaptığını*" ve "*çevresinin bağlarla kaplı olduğunu*" yazar.²⁶¹ Kazâ merkezi olan Seksar'ın yöneticileri; sancakbeyi, dizdâr, kadı, sipâh kethüdâ-yeri, alaybeyi, çeribaşı ve Budin yeniçerisi serdârı idi.

Tuna nehri kıyısında yer alan, geçmişî XI. yüzyıla uzanan Tolna, 19 Temmuz 1543'te Rüstem Paşa tarafından fethedildi. Pâdişâh haslarına dâhil edilen ve ilk kadılığına Ahmed Efendi'nin tayin edildiği Tolna'da, 1557'de 941 cizyehâne vardı. Cizye defterine göre, aile başkanlarının % 35'i bağ sahipleri ve tahıl üreticilerinin yanında ücretli olarak çalışırdı. Ancak çoğu, bu ücret yetmediği için bahçesinde yetiştirdikleri sebze, meyve ve kümes hayvanlarını sattarlardı.²⁶²

²⁵⁸ Kalelerdeki garnizonlar hakkında K.Hegyî, *Age.*; A.Velics-E.Kammerer, *Age.*

²⁵⁹ A.Velics-E.Kammerer, *Age.* Vol. I, s.431.

²⁶⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.121.

²⁶¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.121.

²⁶² Géza Fehér, "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Pâdişâh Haslarına Bağlı İki Şehir", *Belleten*, C.36, Sayı 144, (1972), s.473.

Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık şehirlerinden olan Tolna'da 1565'te 1000 Müslüman, çoğu Protestan ve Calvinist Macarlarla, Sırp, İtalyan, Çingene, Dalmaçyalı ve ticaretle uğraşan Yahudilerden oluşan 4700 gayrimüslim nüfus yaşıyordu. Yahudi tüccarlar, özellikle elbise ticareti ile uğraşıyor ve bunları Selenik'teki ortaklarından getiriyorlardı.²⁶³ 1572'de 18 mahallesi olan Tolna'da, bir cami, bir mekteb, Seksar Sancakbeyi Durali Bey'in yaptırdığı han, Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın yaptırdığı kervansaray, bir hamam, 35 dükkân ve 27 değirmen vardı. Değirmen sayısı, 1580'de 14'e düşmüştü.²⁶⁴ Tolna kadısının yıllık maaşı 3000 akçaydı. Şehirde, Latince, Yunanca ve İbranice öğretilen, 60 öğrencisi bulunan bir Katolik ve bir Protestan okulu vardı. Protestan papaz ve öğretmenleri, halkın seçtiği şehir meclisi tayin ederdi.

Ormanlar, tarlalar ve bağlarla çevrili şehir, önemli bir tahıl üretimi, bağcılık, 1560'larda yılda ortalama 5806 hektolitreye, 1576'da 3475 hektolitreye beyaz ve kırmızı şarap üreten bir şarapçılık²⁶⁵ ve Tuna nehrinde tutulan balıkların satıldığı bir balık pazarına sahip bir balıkçılık merkeziydi.²⁶⁶ Hayvancılığın yaygın olduğu Tolna'da 1560'ta 850 sığır, 1565'te 300 domuz gümrüklenmişti.²⁶⁷ Yılda iki defa panayır kurulan Tolna'da pazara getirilen ya da iskelede gümrüklenen başlıca mallar, Tolna gümrük defteri ve kanunnâmelerine göre şarap, domuz, keçi, koyun, sığır, kumaş, kendir, demir eşya ve el aletleri, sığır ve koyun derisi pabuç, çizme, tuz, tuzlu balık, buğday, bal, balmumu ve peynirdi.²⁶⁸

Alman-Macar birliklerinin 1602 yılında yaktığı Tolna, XVII. yüzyılda da Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık şehirlerindendi. Halkı çoğu Macar, Rác ve Alman olmak üzere Hristiyan olan Tol-

²⁶³ G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.50.

²⁶⁴ G.Káldy-Nagy, *Age*, s.52.

²⁶⁵ G.Káldy-Nagy, *Age*, s.49, 52.

²⁶⁶ TSA D.7000.

²⁶⁷ G.Fehér, *Agm*, s.471.

²⁶⁸ G.Fehér, *Agm*, s.472; "Kânunnâme-i Livâ-i Seksar" BOA TTD No.665.

na, 1613 yılında 106, 1629'da 63 askerin görev yaptığı palankanın içinde yer alan, Sultan Süleyman Camisi, bir hamam ve 80 ev bulunan Müslüman mahallesi ile varoştaki 18 Hristiyan mahallesinden meydana geliyordu.²⁶⁹ Eylül 1686'da Habsburg birliklerince ele geçirilen şehirde yaşayan Müslümanlar ve Sırpların çoğu kılıçtan geçirildi ya da sürüldü.

Sık ormanlık ve çalılık arâzide yer alan, bağlarla çevrili Bataşek'te, 1660 yılında 50 ev, Sultan Süleyman Camisi, bir han ve birkaç dükkân vardı. Erzak ambarı ve cephânelik bulunan Bataşek Palankası'nda 80 asker görev yapıyordu. Şehrin civarında Ráclar ve Çingenelerin yaşadığı köyler vardı.²⁷⁰

Tuna nehri kıyısında sık çalılıkla kaplı arâzide yer alan ve Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan, üç kat dolma rıhtımlı, sağlam bir yapı olan Pahşa Palankası'nda eski bir manastırdan çevrilen Sultan Süleyman Camisi, erzak ambarı, cephânelik ve tophâne ile 50 hâne vardı. Çit duvarla çevrili ve iki kapısı olan varoшта yer alan, bağlarla çevrili, 1660'ta Müslüman, Macar ve Rácların oturduğu 200 ev bulunan Pahşa kasabasında bir cami, bir han, pazaryeri ve 50 dükkân mevcuttu.²⁷¹

Seksar'ın 10 km. güneyindeki, geçmişi XIV. yüzyıla uzanan Ete (Ete) kasabası, 1543'te Osmanlı topraklarına katıldı. Pâdişâh hassı olan ve 1557 yılında 155, 1572'de 192 hâne bulunan 800–1000 nüfuslu Ete, 1620–1627 arasında tamamen boşaldı.²⁷²

Seksar, Eylül 1686'da Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Budin Eyâleti'nin sancağı oldu.²⁷³

²⁶⁹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.122.

²⁷⁰ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.120–121.

²⁷¹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.122.

* Osmanlı kaynaklarında "Eten" olarak da geçmektedir.

²⁷² Ete hakkında bakınız: Zsuzsa Miklós-Márta Vizi, "Data of Settlement History of Ete", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003, s.207–220.

²⁷³ BOA MD No.6 Hk. 1156; MAD 563; KK 262; Ayn Ali; Evliyâ.

Semendire (Szendrő, Sr. Smederevo)

Tuna nehrinin güney kıyısında yer alan ve Sırbistan Despotu Djuradj Branković (1427–1456) tarafından Tuna nehri üzerinde bir müstahkem mevki olarak kurulan Semendire, 27 Ağustos 1439’da fethedildi. Segedin Barışı (1444) ile Sırbistan’a iade edilen, Sadrâzam Mahmud Paşa’nın 20 Nisan 1459’da yeniden fethettiği Semendire, Osmanlıların Macaristan’a yönelik en önemli askerî ve ticarî merkezi oldu. 1459’da kurulan Semendire Sancağı’nın ilk sancakbeyi, Minnetoğlu Mehmed Bey’di. Semendire sancakbeyleri, Osmanlı Devleti ile Macaristan arasında yapılan ticaretten ve Tuna nehrinde gidip gelen teknelerden kendi adına rüsum toplardı.²⁷⁴

Merkezi, Kanûnî Sultan Süleyman’ın 29 Ağustos 1521’de fethettiği Belgrad (Nándorfehérvár, Sr. Beograd) olan Semendire Sancağı, Rumeli Eyâleti’ne bağlı iken Budin Eyâleti kurulunca bu eyâlete aktarıldı.²⁷⁵ Budin’e bağlandığında ilk sancakbeyi Dukağinzâde Mehmed Bey, ikinci sancakbeyi Toygun Bey olan sancak, Tımişvar Eyâleti kurulunca bu eyâlete,²⁷⁶ sonra yeniden Budin’e bağlandı.²⁷⁷

Semendire, XVI.-XVII. yüzyılda önemli bir Osmanlı kalesi, “*mücâhidün fî sebîlillah gâziyân-ı sâdikân*” olarak anılan Osmanlı akıncılarının en namlı merkezlerinden biri, ticaret, zanaat ve kültür merkeziydi.

Osmanlı Devleti’nin en önemli sancakbeylerinden olan ve XVI. yüzyılda 430.000 ile 500.000 akça arasında, XVII. yüzyılda 540.260 akça haslara sahip, çoğu vezir rütbesindeki Semendire sancakbeyleri, genellikle Belgrad şehrinde otururlardı. Sancakbeyi, Budin baruthânesi için gerekli kükürt ve güherçilenin temini ve Budin’e ulaştırılmasından,²⁷⁸ kaleler, hassâ ambarları, köprüler ve yolların

²⁷⁴ H.İnalcık, *Age*. s.364.

²⁷⁵ TSA E 12321.

²⁷⁶ TSA *Koğuşlar Ktb. No.888*.

²⁷⁷ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 262; Ali Çavuş; Evliyâ.

²⁷⁸ BOA MD No.5, Hk. 1868, 1896.

tamirinden sorumluydu.²⁷⁹ Tuna Donanması için gemi yapılması, gemileri iletmek üzere hisar eri tedarik edilmesi,²⁸⁰ gemilerin bakımı ve kalafatlanması, gemilerin muhafazası edildiği Semendire ve Belgrad limanlarının temizletilmesi,²⁸¹ seferlerde orduya un, arpa, ekmek, peksimet ve odun temini de sancakbeyinin görevlerinden-di.²⁸²

Semendire Sancağı'nın 1560 ve 1573'te kazâları; *Semendire* (Szendrő, Sr. Smederevo), *Belgrad* (Nándorfehérvár, Sr. Beograd), *Çaçak* (Csacsak, Sr. Čačak), *Kuçayna* (Sr. Kučajna), *Niş* (Sr. Niš), *Rudnik* (Rednek, Sr. Rudnik), *Srebreniçe* (Srebrenica, Sr. Srebrenitsa, 1573'ten önce Bosna Sancağı'na aktarıldı), *Ujiçe* (Sr. Užice) ve *Valjevo* (Valjevô, Sr. Valjevo), aynı yıllarda nâhiyeleri; *Jeleznik* (Sr. Železnik), *Lomniçe* (Sr. Lomnica), *Osad*, *Omol*, *Pojegacık* (Sr. Požega), *Lepeniçe* (Lepania, Sr. Lepenica), *Milova* (Mlava), *Topolovik* (Topolovik), *Resava* (Raszovo, Sr. Resava, XVI. yüzyıl sonunda kazâ), *İpek/Maden-i İpek* (XVI. yüzyıl sonunda kazâ), *Pirlepe*, *Luçiçe*, *Sokol*, *Havale/Güzelce* (Sr. Avala), *Morava/Morava-i Rudnik*, *Poreç*, *Güvercinlik* (Galamboc, Sr. Golubac, XVI. yüzyılın sonunda kazâ), *Ijderlo* (Sr. Ždrelo), *Levaç* (Sr. Levač) ve *Pakra* idi.²⁸³ Sancakta, 1571 yılında 38.482 cizyehâne vardı.²⁸⁴

Sancaktaki kalelerde görev yapan askerlere, Temmuz 1602–Şubat 1603 arasında 788.755 akça, Ağustos 1603–Temmuz 1604 arasında 736.094 akça, Haziran 1604–Ocak 1605 arasında 968.892 akça ücret ödenmişti. Tuna Donanması için Semendire, Güvercinlik ve Belgrad'da gemi inşa edilirdi.²⁸⁵ Semendire sancakbeyine, 1565'te 200 küçük nakliye gemisi ve 50 şayka yaptırılması için emir gönderilmişti.²⁸⁶

²⁷⁹ BOA MD No.5, Hk. 55, Hk. 1468, BOA MD No.23 Hk. 65, BOA MD No.35 Hk. 20.

²⁸⁰ BOA MD No.5, Hk. 1453, 1587.

²⁸¹ BOA MD No.12, Hk. 1203.

²⁸² BOA MD No.5, Hk. 753, 987.

²⁸³ BOA TTD No.316; TTD No.517.

²⁸⁴ BOA MAD No. 6874.

²⁸⁵ G. Ágoston, *Age*. s.78.

²⁸⁶ C. İmber, *Agm*.

Semendire, Belgrad ve Rudnik'te top dökümhâneleri bulunmaktaydı.²⁸⁷ 1564 yılında Rudnik'te 2217 top yuvarlağı dökülerek Belgrad'a gönderilmişti. Semendire'de top dökümü dışında, top kalıbı ve top arabası yapılarıydı.²⁸⁸ Belgrad, Semendire, Ujiçe, Resava, Niş, Kuçayna, Pasarofça, Valyevo, Güvercinlik, Pojegacık, İhram, Kruguefça, Rudnik ve Çaçak'ta çıkarılan güherçile, Tımişvar Baruthânesi'nde barut üretiminde kullanılıyordu.²⁸⁹

Nüfusu Müslümanlar, Sırlar, Çingeneler ve Yahudilerden meydana gelen Semendire'de XVI. yüzyılın sonlarında 11 cami, dört mescid, dört tekke, bir hamam, bir imâret, bir kervansaray, 300'den fazla dükkân vardı. Kentte Müslüman, Sırp, Rum, Yahudi ve Dubrovnikli tüccarlar, kalede 500 kadar topçu, tüfekçi, zemberekçi, demirci, mermi üreticisi gibi zanaatkâr faaliyet göstermekteydi. Semendire iskelesi gümrüğü, pâdişâh haslarına dâhildi.²⁹⁰ Semendire Sancağı'nda yaşayan Çingeneler, hâne başına 80 akça *resm-i filori* öderlerdi.

Semendire'de 1660'ta dört cami, 20 mescid, iki medrese, 17 mektep, üç tekke, bir hamam, iki han ve 300 kadar dükkân bulunmakta, kalede 350 asker görev yapmaktaydı.²⁹¹

Macarların elinde ufak bir kale olan Belgrad, Osmanlı çağında büyük bir şehir hâline geldi. XVI.-XVII. yüzyıllarda Orta Avrupa'ya yönelik seferlerin başlangıç noktası, bu seferlere katılan Osmanlı birliklerinin ikmal ve iâşe merkezi olan Belgrad, *Dâr-ül Cihâd* olarak adlandırılıyordu.

Belgrad-ı Engürüs diye de anılan Belgrad, 1579 ve 1628 yıllarında veba salgınından, 1572 ve 1672'de yangından etkilenmesine karşılık, sürekli büyüdü ve gelişti. 1572'de 695 Müslüman, 220 Hıristiyan, 192 Çingene ve 20 Yahudi olmak üzere toplam 1127 hânede

²⁸⁷ G.Ágoston, *Age*. s.259.

²⁸⁸ BOA MAD No.55, Hk. 203.

²⁸⁹ KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

²⁹⁰ BOA MAD No.1288.

²⁹¹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.316-318.

yaklaşık 10.000 kişinin yaşadığı, 24 cami olan Belgrad'ın nüfusu, XVII. yüzyılda 90–100 bine yükseldi. Geçmiş Bizans çağına uzanan, ancak Osmanlı döneminde nüfusları artan Belgrad Yahudileri, Belgrad-Budin ticaretinde önemli role sahipti.²⁹² Belgrad Yahudileri, 1688'de şehri işgal eden Habsburg güçlerince ortadan kaldırıldılar ya da Osmanlı idaresindeki topraklara göç etmek zorunda kaldılar.

Sadrâzamlar Pirî Mehmed Paşa, Sokollu Mehmed Paşa, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, Budin valileri Yahya Paşazâde Mehmed Paşa ve Kara Koca Musa Paşa ile Semendire Sancakbeyi Bayram Bey, XVI.- XVII. yüzyılda Belgrad'da büyük vakıflar tesis ettiler.²⁹³

Şehirdeki sayısı kalabalık ve çoğu Çingene olan kazancı, bakırcı ve demir eşya imalâtçıları, Sava kıyısındaki Kazancılar Çarşısı'nda, dericilik ve deriyle ilgili üretim yapan esnaf, Debbaghâne Çarşısı'nda faaliyet gösteriyordu. Bağlarla çevrili şehirde şarap yapımı, önemli bir iş alanıydı. Belgrad gümrüğü, XVII. yüzyılda yıllık 17.000 guruşa iltizâma veriliyordu.

Belgrad'da Tuna Donanması için gemi yapılır, tüfek fındığı dökülürdü.²⁹⁴ Belgrad darphânesinde altın ve gümüş para basılırdı. Şehir dışında, baruthâne ağası emrinde görevli 150 kişinin çalıştığı bir baruthâne vardı. Sava kıyısında yer alan,²⁹⁵ 1594'te 8 ve 14 okka

²⁹² Belgrad hakkında bakınız; Branislav Djurdjev, "Belgrade", *El 2nd Ed.* C.I; D.Djurić-Zamolo, "Belgrad", TDVIA, C.III; Aleksandar Fotić, "Belgrade: A Muslim and Non-Muslim Cultural Centre (16th-17th C.)", *Provincial Elites in the Ottoman Empire. Halcyon Days in Crete V. A Symposium Held in Rethymno 10–12 January 2003*, (Ed. Antonis Anastasopoulos, Rethymno 2005, s.51–76; Allan Z. Hertz, "Muslims, Christians and Jews in Sixteenth-Century Ottoman Belgrade", (Ed. A. Ascher, T. Halasi-Kun, B. K. Kiraly.) *The Mutual Effects of the İslâmic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, New York 1979, s.149–160.

²⁹³ A. Fotić, "Yahyapaşaoğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001), s.438. Yahya Paşazâde Mehmed Paşa, vakfını Semendire sancakbeyi iken tesis etmişti. Vakfedilen arâzilerin mülknâmesi, T.Halasi-Kun, "Keve County and the Ottoman Pançova Nâhiyesi", György Kara (Ed.) *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987, s.125–126'da yayınlanmıştır.

²⁹⁴ G.Ágoston, *Age*. s.78; *BOA MD No.7*, Hk. 633.

²⁹⁵ G.Ágoston, *Age*. s.259.

gülle atan toplar dökülen Belgrad Tophânesi, Belgrad Muhafızı Gürcü Mehmed Paşa tarafından 1608 yılında tamir ettirildi. Tophânede 1663'te 30 kıta balyemez, kolonborna ve 200 darbzen topu dökülmüş, bu maksatla İstanbul'dan top dökümcüleri, top kalıpcıları, top kalıpları, fırın için çamur ve bakır külçeler gönderilmişti.²⁹⁶ Belgrad Kalesi topçularının tımarları, Sirem Sancağı'ndaydı.²⁹⁷

Sefere çıkan birliklerin ihtiyacını karşılamak üzere, Sava nehri kıyısında yiyecek (un, buğday, arpa, bal, yağ, pirinç, peksimet), hayvan yemi, petrol, katran, top gülleleri ve mühimmat istiflenen miri ambarlar vardı. Rumeli'deki demir madenlerinde dökülen tüfek kurşunları da Belgrad şehrinde depolanırdı.²⁹⁸ Belgrad'ın kimi Hristiyan halkı, kale ve ambarların tamiri ve bakımıyla görevli olup, bu hizmetleri karşılığında avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardı.

Belgrad, 1660 yılında üçü Çingene, üçü Rum, üçü Sırp ve Bulgar, biri Yahudi, biri Ermeni, diğerleri Müslüman mahallesi olmak üzere 60 mahalleye sahipti. Belgrad'ın gayrimüslim mahalleleri kale dışında yer alıyordu.

Şehirde 33 cami, 19 mescid, sekiz medrese, sekiz dâr-ül kurrâ, dokuz dâr-ül hadis, 270 mekteb, Nakşibendî, Melamî, Halvetî, Uşşakî, Sünbülî, Sinanî ve Celvetî dervişlerine ait 17 tekke, Rum, Sırp, Bulgar ve Ermenilere ait sekiz kilise, Yahudilere ait bir sinagog ve bir okul, yedi hamam, 26 çeşme, 600 sebîl ile Tahya Paşazâde Mehmed Paşa İmâreti, altı kervansaray, Sokollu Mehmed Paşa Bedesteni, Uzun Çarşı, Kazancılar, Orta Pazar ve Bayram Bey çarşıları, 21 han, balık pazarı, 3.700 dükkân ve tabakhâne ile Tuna'nın suları ve at gücüyle çalışan 600 değirmen vardı.²⁹⁹

Belgrad'ın yöneticileri; sancakbeyi, dizdâr, kadı, sipâh kethüdâyeri, alaybeyi, çeribaşı, asitâne yeniçerisi serdârı, müftü, Tuna

²⁹⁶ Silahdâr Mehmed Ağa, *Tarih*, C.I, s.307.

²⁹⁷ BOA MAD No.348, s.259.

²⁹⁸ BOA MD No.5, Hk. 623.

²⁹⁹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.V, s.191-199; A. Fotić, "Belgrade: A Muslim and Non-Muslim Cultural Centre..

kapudanı, cebeci ağası, martolos ağası, müftü, gümrük emîni, mirî ambarlar emîni, muhtesib, şehir kethüdâsı, bacdâr ve harac emîni idi.

1684 yılında, *Semendire, Belgrad, Kuçayna, Graguyefça* (Karagovindsa, Sr. Kragujevac), *Güvercinlik, Niş, Pojegacık, İhram* (Sr. Hram), *Resava, Rudnik, Valjevo, Yagodina* (Jagodina) kazâlarından meydana gelen Semendire Sancağı'nın 1425 köyü vardı.³⁰⁰ Sancakta, XVII. yüzyılda 15 zeâmet, 155 tımar bulunmaktaydı.

Felaket Seneleri denilen Osmanlı-Alman savaşları sırasında 1688-1689'da topraklarının büyük bölümü Habsburgların eline geçen Semendire Sancağı'nın merkezi olan Belgrad da 6 Eylül 1688'de Ludwig von Baden komutasındaki İmparatorluk ordusunca işgal edildi.

Sigetvar (Szigetvár)

Peçuy'un 33 km. batısında, Almás çayı kıyısındaki bataklık ve sazlık bir arâzide yer alan, geçmişî XIV. yüzyıla uzanan ve "ada kale" anlamına gelen Szigetvár, 1420-1440 arasında Szigeti ailesi tarafından kurulan kale, eski şehir, yeni şehir olmak üzere üç bölümden oluşuyordu.³⁰¹

Budin Beylerbeyi Toygun Paşa'nın 1555'te kuşattığı, ancak alamadığı Szigetvár, Kanûnî Sultan Süleyman'ın *Sigetvar Seferi* denilen 13. ve son sefer-i hümayûnunda 9 Ağustos'ta başlayan kuşatma sonucu 7 Eylül 1566'da fethedildi. Kanûnî Sultan Süleyman, Sigetvar kuşatması sırasında psikolojik savaş yöntemleri uygulamış, oklara Almanca, Macarca ve Hırvatça yazılı bildiriler bağlatarak şehre atmıştı.

Sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan Sigetvar'ın ilk sancakbeyliğine Peçuy Alaybeyi İskender Bey, 281.809 akça hasla tayin edildi. Askerî konularda bilgi almak için Habsburg topraklarına casuslar gönderen Sigetvar sancakbeyinin görevleri arasında; köprü-

³⁰⁰ O.Ziroyeviç, *Tursko Vojno.* s.95-96.

³⁰¹ Sigetvar hakkında bakınız; Géza Dávid, "Sigetvar", *TDVİA*, C. 37.

lerin bakım ve onanımı ile bu işleri yapacak köprücülerin temini vardı.³⁰² Sigetvar, Babofça, Berzençe ve Sekeşvar'ın *bâc-ı cısr* (köprü geçiş ücreti) geliri sancakbeylerine aitti.

Bugüne gelen tek mufassal tahrîr defteri 1579 tarihli olan ve fethinden sonraki 10–15 yılda sınırları bütün Medyumurye (Muraköz, Hr. Medjumurye) bölgesine yayılan Sigetvar Sancağı'nın nâhiyeleri; *Sigetvar* (Szigetvár), *Babofça* (Babócsa), *Berzençe* (Berzencze), *Segeş* (Segesd), *Garajgal* (Görözsgal), *Harşan* (Harsány), *Kapoşvar* (Kaposvár), *Senlörenç* (Szentlőrinc), *Şelin* (Sellye), *Vakaşsenmarton* (Vaskaszentmárton), *Sikloş* (Siklós) ve *Kaniye* (Kanizsa) [kalesi hariç] idi.³⁰³ Sancakta, 1570 yılında 72,³⁰⁴ 1588 yılında 95 tımar vardı. Sancakbeyi hasları ise 375.675 akçaydı.

Sigetvar Kadısı Muhammed Mustafa Efendi'nin 1575'teki tahririne göre Sigetvar'a bağlı 80 hâneli Sekeşvar (Segesd) kasabasının beş köyü, beş hâneli Berzençe kasabasının bir köyü, 77 hâneli Zakan (Zákán) kasabasının 60 köyü vardı. 31 köyü bulunan Garajgal'a bağlı, 220 hâneli Kalmanç (Kálmánca) kasabasının altı köyü, 96 hâneli Labad kasabasının 56 köyü, 12 hâneli Senlörenç nâhiyesinin 42 köyü, Kapoşvar'ın Szerdaheli kasabası ve 96 köyü vardı. Sancakta, 1577/1578'de 4712 cizyehâne bulunmaktaydı.³⁰⁵

Sigetvar Kalesi fethedildikten sonra ilk olarak kalenin tamirine başlandı. Peçuy, Mohaç, Kopan, Sekçuy ve Şimontorna sancaklarından kalenin tamiri için taş ustaları, kireççi ve işçi istendi.³⁰⁶ Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'ya 1568'de Sigetvar Kalesi'nin iç surlarının tamiri, cami olacak yerlerin düzenlenmesi ve dış palanka duvarlarının yapımı için gerekli ahşap malzemeyi sağlaması emredildi.³⁰⁷ Sigetvar ve Babofça kalelerinin tamiriyle Budin reâyâsı görevlendirildi. Sigetvar'ın iç kalesi ile ikinci palankasının tamiri

³⁰² BOA MD No.42 Hk. 76.

³⁰³ "Defter-i Mufassalı Livâ-i Sigetvar" (Yay. M.Münir Aktepe), *Kanûni Armağanı*, Ankara 1970; E.Vass, *Agm.* s.345.

³⁰⁴ TTD No.503.

³⁰⁵ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungsschätzer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

³⁰⁶ BOA. MD No.7, Hk. 244.

³⁰⁷ B.Özgüven, *Age.* s.62.

ri, taşradaki palankanın yıkılması,³⁰⁸ kalede yaptırılan Sultan Süleyman Camisi ile iç kalenin kireç ve kiremitle sağlam şekilde tamiri emredildi.³⁰⁹ Sokollu Mustafa Paşa tarafından Eylül 1568–1573 arasında yeniden inşa edilen, dörtgen planlı, köşelerde tabyalarla desteklenen, tek kapılı ve bir ahşap köprü ile varoşa bağlı olan Sigetvar Kalesi, Macaristan'daki en önemli Osmanlı kalelerinden. Kalede, 1568'de Gâzi Şâkir Ağa komutasında senede 919.311 akça ödenen 711, 1570'te Hızır Ağa komutasında 484 asker vardı.³¹⁰

Sigetvar'da 1579 yılında artık tek bir Macar aile bile yaşamıyor, şehirde Osmanlı asker ve memurları ile beş Çingene aile bulunuyordu.³¹¹ Sigetvar Kalesi'nde Sultan Süleyman, Hüseyin Ağa ve Çeribaşı Memi Ağa camileri, iç kaleden bir asma köprüyle geçilen orta varoшта Kalaylıkoz Ali Paşa'nın 1588-1589'da yaptırdığı cami, çeşme, türbe ve mahkeme binası ile iki medrese, üç mekteb, bir hamam, bir han ve 31 dükkân vardı. Sultan Süleyman Camisi'nde 1570'te imam, hatip ve sermahfil olarak 17 akça yevmiye alan Ahmed Efendi, müezzin, devirhan ve muarrif olarak sekiz akça yevmiye alan Mehmed Efendi, müezzin ve devirhan olarak altı akça yevmiye alan Mehmed Efendi, kayyum, çıracı ve devirhan olarak altı akça yevmiye ile İbrâhim Efendi görev yapıyorlardı.³¹²

Sigetvar kuşatması sırasında vefat eden Kanûnî Sultan Süleyman'ın iç organlarının gömüldüğü yerde, Sultan II. Selim tarafından bir türbe inşa edildi. Katat (Katad), Harşan (Harsany) ve Beremend adlı üç köyün gelirleri türbeye vakfedilmişti.³¹³ Çevresine duvar çekilerek sağlam bir istihkâm hâlini alan³¹⁴ Türbe yakınında 1576 yılında bir Halvetî Tekkesi kuruldu.³¹⁵

³⁰⁸ BOA MD No.7, Hk. 2183.

³⁰⁹ BOA MD No.7, Hk. 2319.

³¹⁰ K.Hegy, *Age*. Vol. II, s.1292–1299.

³¹¹ G.Dávid, *Agm*.

³¹² K.Hegy, *Age*. Vol. II, s.1299.

³¹³ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.723.

³¹⁴ B.Özgüven, *Age*. s.67.

³¹⁵ Osmanlı Macaristanı'nın en ünlü tekkelerinden biri olan Halvetî Tekkesi'nin şeyhliğini 1589–1598 arasında Bosnalı Şeyh Ali Dede yaptı. Kanûnî Sultan Süley-

Sigetvar'ın 40 km. batısında, Drava nehri yakınındaki Babofça, Beşinci Vezir Mustafa Paşa tarafından 23 Eylül 1566'da yeniden fethedilerek, Sigetvar Sancağı'na bağlandı. Sigetvar Sancakbeyi İskender Bey, 1567'de Drava nehri üzerinde bir köprü ve geçişleri denetlemek için Drava kıyısında Barş (Barcs) Palankası'nı yaptırdı. Barş, Tuna donanmasının merkezlerinden biri hâline geldi.

1569 yılında, sancağın sınırları içindeki Babofça Kalesi'nde, Mehmed Ağa komutasında senede 678.377 akça ödenen 558, Kapoşvar Kalesi'nde Mehmed Ağa komutasında yılda 275.731 akça ödenen 273, Barş (Barcs) Parkanı'nda, Mustafa Ağa emrinde yılda 187.455 akça ödenen 206 asker vardı.³¹⁶ 1580'de Barş ile Babofça arasında yaklaşık 15 km. mesafe ile yer alan Komloş (Komlósd) ve Petered (Péterhida)'de iki ufak istihkâm vardı.

Sigetvar Sancağı, Haziran 1594'te müstakil eyâlet olana kadar, Budin Eyâleti'nin sancağı oldu.³¹⁷

Sikloş (Siklós)

Drava nehrinin kuzey kıyısı yakınında, Peçuy'un güneyinde yer alan, geçmişii XII. yüzyıla kadar ulaşan Sikloş, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa tarafından 9 Haziran 1543'te başlayan kuşatma sonucu 8 Temmuz 1543'te vire ile fethedildi.

Sikloş, Mohaç Sancağı'nun bir kazâsı iken 1549 yılında sancak oldu³¹⁸ ve ilk sancakbeyliğine Mora Sancakbeyi Mehmed Bey tayin edildi. Varlığı kesikli olan Sikloş Sancağı, 1551-1552'de tekrar Mohaç Sancağı'na ilhâk edildi. 1554/1555'te yapılan idarî düzenlemelerde yeniden müstakil sancak oldu. Sikloş Sancağı, kazâ merkezi olan ve dört mahallesi bulunan, çit palanka duvar ve hendekle çev-

man'nun türbedârlığını yaptığından "Türbe Şeyhi" de denilen, "Muhâdârâtü'l-evâil ve Müsâmerâtü'l-evâhir" ve "Havâtîmü'l-hikem ve Hallü'r-rumûz ve Keşfü'l-künûz" gibi tasavvuf kitaplarının müellifi olan Ali Dede, 1593 yılından vefat ettiği 1598'e kadar Macaristan cephesinde yapılan savaşlarda Osmanlı ordusunda yer aldı.

³¹⁶ Kalelerdeki garnizonlar hakkında K.Hegy, *Age.*; A.Velics-E.Kammerer, *Age.*

³¹⁷ MAD 563; KK 262.

³¹⁸ TTD No.441; TTD No.443; İbrâhim Peçevi, *Age.* C.I, s.135.

rili Sikloş şehri ile 56 köyden meydana geliyordu. Dağ tepesinde kurulu, içinde cami, sancakbeyi sarayı, cephâne ve erzak ambarı bulunan Sikloş Kalesi'nde, 1570 yılında Hızır Ağa emrinde 236 asker görevliydi.³¹⁹

Sikloş, 1571'de Sigetvar Sancağı'na bağlandı.³²⁰ Bir süre sonra yeniden sancak olan; *Sikloş, Şelin, Vakaşsenmarten* ve *Harşan* nâhiyelerinden meydana gelen; 1577/1578'de 3105 cizyehâne bulunan³²¹ Sikloş, 1579'dan önce tekrar Sigetvar Sancağı'na bağlandı.

Sirem* (Szerém, Sr. Sirem)

Belgrad'ın batısında, Tuna ve Sava nehirleri arasında yer alan, tarihi Roma çağındaki Sirmium'a kadar uzanan, nüfusu Hırvatlar, Macarlar, pazar kasabalarında yerleşmiş Alman ve İtalyanlar ile Yahudi ve Kıpçaklardan meydana gelen Sirem bölgesi, İkinci Vezir Mustafa Paşa tarafından Temmuz-Ağustos 1526'da fethedildi. İkinci Vezir Mustafa Paşa'nın Venedik elçisine "*Engürüs'ün anahtarları*" olduğunu söylediği, Tuna ve Sava nehirleri arasında kaldığından Osmanlı belgelerinde "*Cezire-i Sirem*" ya da "*Sirem adası*" olarak da adlandırılan Sirem bölgesinin ele geçirilmesi, Macaristan'ı son savunma hattından yoksun bıraktığı için önemlidir.

Temmuz-Ağustos 1526'da fethedilen Zimony, Szalánkemén, Pétervárad, İreg, Ujlak, Rácsa, Szávaszentdemeter, Gurguricsa, Eszék ve Erdöd kalelerinin Osmanlı Devleti'ne ilhâk edilmesiyle Macaristan'ın ele geçirilmesine yönelik bir üsse sahip olundu.³²² Bölge halkının bir bölümünü, fetihten sonra Gelibolu ve İstanbul'a sürgün eden³²³ Osmanlı yönetimi, daha sonra Semendire Sancağı'nda

³¹⁹ K.Hegyí, *Age*. Vol. II, s.1306–1308.

³²⁰ *BOA MD. No.12, Hk. 667; M.M. Aktepe, Agm.*

³²¹ G.Káldy-Nagy, "*Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...*", s.269.

* Osmanlı kaynaklarında "*Serim*" olarak da geçmektedir.

³²² Pál Fodor, "*Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti 1520–1541*", (Terc. Özgür Kolçak), *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.40, (2004), s.18.

³²³ Konu hakkında bakınız; M.Feridun Emecen, "*XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi: Gelibolu'da Sirem Sürgünleri*", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 10, (1990), s. 161–179.

yaşayan 20.000 kadar Sırp'ı, toprak vermek suretiyle Sirem bölgesine iskân etti.

Ösek Sancağı'na bağlıken, 23 Haziran 1553'te müstakil sancak olarak Budin Eyâleti'ne aktarılan³²⁴ ve ilk sancakbeyi Ali Bey olan Sirem'in sancakbeyleri, İlok (Újlak, Hr. İlok) ya da 1529'da Bosna Sancakbeyi Gâzi Hüsrev Bey'in fethettiği Dimitrofça'da (Szávaszentdemeter, Sr. Mitrovica) ikâmet ediyorlardı.³²⁵ Sancakbeyleri, XVI. yüzyılda 270.000–314.000 akça arasında, XVII. yüzyılın başlarında 425.675 akça hassa sahipti. XVII. yüzyılda bazı sancakbeyleri vezir rütbesindeydi.³²⁶ Sirem sancakbeyi ve kadısı, köprülerin bakımı ve onarımı,³²⁷ seferlerde orduya koyun temininden de sorumluydu.³²⁸ Herkesin silah taşıyabildiği, Habsburglarla açtışmaların gündelik olaylar hâline geldiği sancağın "*mücâhidün fi sebîlillah gâziyân-ı sâdikân*" olarak anılan asker ve akıncıları çok ünlüydü.

Sirem Sancağı'nın 1578 yılında kazâ ve nâhiyeleri; *Dimitrofça*^{*}, *Çerevik*^{**} (Cserög, Sr. Čerevič), *Gragurofça*^{***} (Gurguricsa, Sr. Grgurevci), *Islankamen* (Szalánkemén, Sr. Slankamen), *İlok*, *İrek*^{****} (İreg Sr. İrig), *Kupinik* (Kölpény, Sr. Kulpin), *Morovik*^{*****} (Marót, Hr. Morović), *Nemçe* (Nempti, Hr. Nijemci), *Podgoriçe* (Podgorac, Hr. Podgorač), *Posavye*, *Raça* (Rácsa, Sr. Rača), *Tvarlova*, 1 Aralık 1537'de fethedilen *Vulkovar* (Valkovár, Hr. Vukovar) ve Bosna Sancakbeyi Gâzi Hüsrev Bey'in 3 Temmuz 1521'de fethettiği *Zemun* (Zimony,

³²⁴ BOA MD No.6, Hk. 1156; MAD 563; KK 262; KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ.

³²⁵ Sirem sancağı hakkında bakınız: Bruce Mc Gowan, *Sirem Sancağı Tahrir Defteri*, Ankara 1976; N.Moačanin, *Age*, Aynı yazar, "Srem", *TDVİA*, C. 37, O. Ziroyevic, "*Upravna Podela*.."

³²⁶ Örnek olarak, 21 Eylül 1630'da bu göreve tayin edilen İbrâhim Paşa zikredilebilir.

³²⁷ BOA MD No.35 Hk. 107.

³²⁸ BOA MD No.5, Hk. 952.

^{*} Osmanlı kaynaklarında "*Mitroviçe*" ve "*Mitroviça*" olarak da geçmektedir.

^{**} Osmanlı kaynaklarında "*Kerevik*" ve "*Keyviz*" olarak da geçmektedir.

^{***} Osmanlı kaynaklarında "*İrig*" olarak da geçmektedir.

^{****} Osmanlı kaynaklarında "*Girgurefçe*" olarak da geçmektedir.

^{*****} Osmanlı kaynaklarında "*Morevik*" olarak da geçmektedir.

Sr. Zemun) idi.³²⁹ Şarap üretimine uygun bağları ve verimli topraklarından dolayı ekonomik durumu iyi olan sancakta,³³⁰ 1571 yılında 11.894 cizyehâne vardı.³³¹

XVI. yüzyılın sonlarında Balkanlar'dan göç alan ve Hristiyan köylerin nüfusu dörtte bir, Müslümanların yaşadığı kasabaların nüfusu üçte iki artan Sirem Sancağı'nın XVII. yüzyıldaki kazâ ve nâhiyeleri; *Dimitrofça, İlok, Babuniştira, Çerevik, Gragurofça, Islankamen, Kupinik, Morovik, Nemçe, İrek, Raça, Podgoriçe, Posavye, Sodin (Szödi), Tovarnik, Tvarlova, Vulkovar ve Zemun*'du.

XVII. yüzyılda 15 zeâmet ve 154 tımar mevcut olan sancağın nüfusu; Müslümanlar, Sırlar ve Hırvatlardan meydana geliyordu.³³² Sancakta, Sırp Patrikliği'ne bağlı Ortodoks manastırları vardı. Kasabalarda oturan ve çoğu Müslüman olan nüfus esnafılık, ticaret ve şehre yakın yerlerde tarımla uğraşıyordu.³³³ Dimitrofça, Gragurofça, İlok, Morovik, Nemçe, Vulkovar, İrek ve Zemun'un köylerinde çıkarılan güherçile, Tımişvar baruthânesinde barut üretiminde kullanılırdı.³³⁴ Dimitrofça ve İlok kasabalarında büyük panyayrlar kurulan Sirem Sancağı'nın balı, yağı, koyunu, sığırı ve atları çok ünlüydü.

Geçmişî Roma çağına uzanan Sirem Sancağı'ndaki en kalabalık kentsel yerleşme, sancağın merkezi, bir kazâ ve şehir olan Dimitrofça'da 1568/1569'da 592 Müslüman, çoğunluğu Sırp 30 Hristiyan hâne, 1572'de 598 Müslüman, 18 Hristiyan hâne vardı. 1578'de 14 Müslüman ve bir Hristiyan mahallesinden oluşan Dimitrofça'da üç cami, bir mescid, iki mekteb, iki kervansaray, bir bedesten

³²⁹ TTD No.549; B.Mc Gowan, *Age*.

³³⁰ N.Moačanin, *Agm.*; Sirem sancağında şarap üretiminin boyutları, Bruce Mc Gowan'ın "Food and Supply and Taxation on the Middle Danube (1568-1579)", *Archivum Ottomanicum*, Vol. I (1969), s. 139-196'da ele alınmıştır.

³³¹ BOA MAD No. 6874.

³³² TTD No.549. Sirem sancağı hakkında bakınız: Bruce Mc Gowan, *Sirem Sancağı Tahrir Defteri*, Ankara 1976; N.Moačanin, *Age.*; Aynı yazar, "Srem", *TDVİA*, C. 37, O. Ziroyeviç, "Upravna Podela.."

³³³ N.Moačanin, *Agm.*

³³⁴ *KK Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

ve çok sayıda dükkân ile Sirem Sancakbeyi Bayram Bey'in yaptırdığı bir hamam vardı. Evliyâ Çelebi, "12 mahallesi bulunan Dimitrofça'da, Gâzi Bayezid Bey, Memi Paşa, Bayram Bey, Hünkâr İskeleyi, Murad Paşa ve Ağa camileri, altı mescid, beş medrese, on mekteb, üç tekke, üç hamam, altı han, 400 dükkân olduğunu, Sava nehri kıyısında yılda bir defa 40 gün süren bir panayır kurulduğunu" yazar.³³⁵ Şehrin yağı, balı, vişnesi, cevizi, üzümü ve elması çok meşhurdu. Askerî, mülkî, adli ve beledî yöneticileri kadı, dizdâr, alaybeyi ve çeribaşı olan Dimitrofça, 1717 yılında Habsburg birliklerince işgal edildi.

Geçmişî Roma çağına uzanan ve 8 Ağustos 1526'da Sadrâzam İbrahim Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılan İlok, nâhiye merkeziyken, 1568 yılında *kasaba* ve kazâ oldu. 1568'de toplam 238 hâne bulunan üç Müslüman, 27 hâne bulunan bir Hristiyan mahallesinden, 1572'de üç cami, bir hamam ve toplam 386 Müslüman hane bulunan üç Müslüman, 18 Hristiyan hâne bulunan bir Hristiyan mahallesinden meydana geliyordu. 1579'da İlok Kalesi muhafızlarının tımarları, Semendire Sancağı'ndaydı.³³⁶

Tuna nehri kıyısındaki İlok iskelesinde Budin divân çavuşlarından biri iskele emîni olarak görev yapardı. İlok halkı, iskelenin ve gemilerin bakımı karşılığında, avânız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye ile çeşitli hizmetlerden muaftılar.³³⁷

1664 yılında on iki Müslüman/Boşnak ve beş Hristiyan mahallesi olan 2160 hâneli İlok'ta, Süleyman Han, Sakabaşı, Mehmed Ağa, Çarşı, Mehmed Bey, Arslan Bey, Küçük Mehmed Paşa camileri, Hacı İslâm, Mustafa Bey ve Karabela mescidleri, iki medrese, altı mekteb, bir tekke, iki hamam ve bir han vardı. Dört köşeli, her köşesinde tabyalar bulunan, iki kapılı, sağlam bir yapı olan İlok Kalesi'nde, 150 asker görev yapıyordu.³³⁸

1664 yılında İlok kazâsının bir nâhiyesi olan, Tuna nehri kıyısındaki, 100 hâneli, bir cami bulunan Babuniştıra Palankası'nda 40

³³⁵ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.102.

³³⁶ *BOA MAD No.348*, s.259.

³³⁷ *BOA TTD No. 549*, s. 24.

³³⁸ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.57-58.

asker görevliydi.³³⁹ İlok kazâsının nâhiyesi olan, etrafı bağlarla çevrili Çerevik kasabasında, 70 hâne, camiler, mescidler, mektepler, bir medrese, bir tekke, bir hamam, bir han ve Tuna nehri kıyısında bir iskele vardı.

Tuna nehri kıyısında, dörtgen planlı, içinde cami, hamam ve cephânelik bulunan, tek kapılı, ahşap bir yapı olan Çerevik/Keyviz Palankası'nda, 50 asker görev yapıyordu. İlok, 1697'de Habsburglar tarafından işgal edildi.

1580'de kazâ merkezi olan ve aynı yıllarda üç Müslüman, bir Hristiyan mahallesinden meydana gelen İrek'te üç cami ve bir kilise mevcuttu. İrek'te 1660 yılında altı mahalle, camiler, mescidler, bir medrese, üç mekteb, iki tekke, Vaiz Abdi Efendi'nin yaptırdığı han ve hamam ile 70 dükkân vardı.

Geçmişî XII. yüzyıla uzanan, 12 Temmuz 1521'de Osmanlı topraklarına katılan Zemun, Sirem sancakbeylerinin hassı ve kazâ merkeziydi. 1578'de bir Müslüman ve bir Hristiyan mahallesinden oluşan Zemun'da 59 Müslüman ve 41 Hristiyan hânesi ile bir cami, bir mekteb ve birkaç hamam vardı. Zemun'da 1664'te 400 ev, bir cami, altı mescid, bir tekke, bir mekteb, bir Sırp/Ortodoks manastırı vardı. Şehrin yoğurdu ve kaymağı meşhurdur.³⁴⁰ Zemun'daki yöneticiler kadı, dizdâr, subaşı ve muhtesibdi.

1578'de nâhiye merkezi ve *kasaba* olan, yedi Müslüman, bir Hristiyan mahallesinden meydana gelen Nemçe'de, 175 Müslüman, 84 Hristiyan hâne ve üç cami bulunmaktaydı. Raça'da beş Müslüman mahallesinde 151 hâne, iki cami, bir Hristiyan mahallesinde 37 hâne, 1568'de kasaba ve kazâ hâline gelen Vulkovar'da 1578'de bir Müslüman mahallesi, bir mescid ve Aziz Hindî Baba'ya atfedilen bir zâviye vardı.

1664 yılında, beş mahallesi bulunan 500 hâneli Vulkovar'da iki cami, dört mescid, iki mekteb, Üveysî dervişlerine ait bir tekke, dört han, bir saat kulesi, 50 dükkân, bir hamam vardı. Yedi Müslü-

³³⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.57.

³⁴⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.101.

man ve üç Hristiyan mahallesine sahip, halkı ticaretle uğraşan 2000 hâneli Gragurofça'da camiler, mescidler, iki medrese, üç mekteb, bir tekke, bir hamam, bir han, 50 hâneli Tovarnik'te iki cami, bir han, 15 dükkân, Sodin'de bir cami, bir kilise ve bir han bulunmaktaydı.³⁴¹

1664 yılında Tuna nehri kıyısında, beşgen planlı bir yapı olan Zemun Kalesi'nde 50, Vulko çayının Tuna nehrine karıştığı yerde, küçük bir tuğla yapı olan Vulkovar Kalesi'nde 50, Tuna nehri kıyısındaki ahşap Sodin Palankası'nda 30, Tuna nehri kıyısında, dörtgen planlı, ahşap bir yapı olan Tovarnik Palankası'nda 150 asker görev yapmaktaydı.

Vulkovar 12 Ağustos 1687'de, Sirem ve İlok, General Aeneas Sylvius Caprara komutasındaki Alman-Macar birliklerince Temmuz 1688'de işgal edilen, Mitroviçse, İrek, Kupinik Islankamen ve Zemun dışındaki nâhiyeleri Karlofça Barışı ile Habsburglara geçen Sirem Sancağı, 1700–1707 arasında müstakil kaydedildi.³⁴²

Solnok (Szolnok)

Budin'in güneydoğusunda, Zakva ve Tise nehirlerinin birleştiği yerde, Tise'nin batı kıyısında düz bir sahada yer alan ve Kral I. Géza (1074–1077) tarafından 1075 yılında kurulan Solnok, X.-XV. yüzyıllarda Macaristan'ın önemli bir pazar kasabası ve Mureş (Maros) Dağları'ndan getirilen kaya tuzunun dağıtım merkeziydi.

Kanûni Sultan Süleyman'ın 1526 yılında fethettiği Solnok, daha sonra Habsburglar tarafından geri alındı. İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa ve Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa, 1550–1551'de genişletilerek tahkim edilen güçlü surlara sahip olan ve Lörinc Nyáry tarafından savunulan Solnok'u 22 Ağustos'ta başlayan kuşatma neticesi, 4 Eylül 1552'de yeniden fethettiler.

³⁴¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.103.

³⁴² BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi. No.1551.

* Osmanlı kaynaklarında "Solnok" ve "Solnuk" olarak da geçmektedir.

Temmuz 1553'te kurulan Solnok Sancağı'nın sınırları 1570'te Nyireg'e kadar yayıldı. Hacı Sinan Efendi'nin Temmuz 1572'de yaptığı tahrir'e göre sancağın kazâ ve nâhiyeleri; *Solnok* (Szolnok), Kara Ahmed Paşa ve Hadım Ali Paşa'nın Eylül 1552'de fethettikleri *Çongrad* (Csongrád), *Debreçin* (Debrecen), *Farkon* (Várkony), *Nag Kalova* (Nagy Kálló), Budin Beylerbeyi Toygun Paşa'nın Eylül 1555'te fethettiği *Senmikloş* (Szentmiklós) ve *Tur* (Túr)'du. Solnok'a 66, Debreçin'e 95, Kallo'ya 77 köy bağlıydı.

Sancakta, 1574 yılında 159,³⁴³ 1583'te 195 tımar vardı. Solnok'a bağlı Pürspökladány ve Köröspeterd köylerinin geliri, Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın "*Budin varoşunda nehr-i Tuna kenarında*" Mimar Sinan'a yaptırdığı bir dersihâne ve 12 hücreli bulunan medreseye vakfedilmişti.³⁴⁴ Sancağın bazı nâhiye ve köyleri, *condominium* denilen hem Osmanlı hazinesine, hem de Habsburg Macaristanı'nda yaşayan eski feodal beylerine vergi veren yerlerdi. Solnok sancakbeyi, 1590 yılında sancaktaki 9000 cizyehânedenden, 4000 kadarının eski beylerine de vergi ödediğini İstanbul'a bildirmişti.

XVI. yüzyılda hasları 400.000 akça olan Solnok sancakbeylerinin görevleri arasında Habsburg Macaristanı hakkında bilgi toplamak, usulsüz vergi toplanmasını önlemek ve vergilerini ödeyemedikleri için yerlerini terk eden halkın yerlerine dönmesini sağlamak vardı.³⁴⁵

Yoğun biçimde meskûn olmayan toprakları hayvancılığa uygun olan³⁴⁶ Solnok, önemli bir canlı hayvan ticareti merkeziydi. 1573'te 28.365 sığır 56.370 akça karşılığı, 28.548 koyun 28.548 akça karşılığı, 1575'te 15.011 sığır 30.022 akça karşılığı, 16.194 koyun 16.194 akça karşılığı Solnok'ta gümrüklendirilerek Aımanya'ya ihraç edilmişti. Solnok Sancakbeyi Mahmud Bey, 1562'de hayvan ticaretinde de kullanılmak için Tise nehri üstünde bir köprü yaptırdı.

³⁴³ TTD No.658.

³⁴⁴ G. Ágoston, "Budin'de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri", TDA, Sayı 58, (1989) s.144.

³⁴⁵ BOA MD. No.5, Hk. 1033, Hk. 1066.

³⁴⁶ B.Özgüven, Age. s.139

di.³⁴⁷ Köprünün *ubur-ı cısr resmi* (geçiş ücreti), sancakbeyi haslarına dâhildi. Solnok gümrüğünden geçen diğer mallar, buğday, pirinç, bakliyat, yağ, zeytinyağı, şarap, rakı, çeşitli kumaşlar ve giyecek, deri ve deri mamulleri, demir, bakır, madenî eşya ve ev aletleriydi.³⁴⁸ Dericilik ve deriyle ilgili debbağlık, çizmecilik, saraçlık gibi zanaatların önem taşıdığı Solnok'ta debbağhâneler, Tise nehri yakınındaki Debbaghâne Mahallesi'nde faaliyet gösteriyorlardı.

Solnok'ta tuz ticareti de önemliydi. Tuz, her biri 100–200 parça tuz taşıyan arabalarla Budin'e, oradan da Vaç yoluyla Orta Avrupa'ya veya Balkanlar ve İstanbul'a sevk edilirdi. Sancağa bağlı Farkon iskelesi önemli bir tuz ticareti merkeziydi. Tuzun 200 parçası için 25 akça ve iki parça tuz alınırdı. Hazine, biriken tuzu parçası 7–10 akça arasında satar veya ücretlerine karşılık askerlere ve memurlara dağıtırdı.³⁴⁹ Osmanlı hazinesinin tuz ticaretinden elde ettiği gümrük geliri, 1558'de 4.069, 1573'te 14.157, 1575'te 23.816 akçaydı.³⁵⁰

Düz bir arâzide kurulu, dolgu duvar ve çitle korunan sağlam bir hisar olan Solnok Kalesi'nde, 1553'te Hüseyin Ağa emrinde senede 334.622 akça ödenen 925, 1557'de Hasan Ağa komutasında 621, 1568'de senede 390.967 akça ödenen 355, 1573'te Hüdâverdi Ağa emrinde 152, 1591'de Osman Ağa komutasında 396 asker vardı. Senmikloş Palankası'nda, 1557'de 234, 1568'de senede 214.077 akça ödenen Mehmed Ağa emrinde 189, 1573'te Hüseyin Ağa'nın komutasında 142 asker, Çongrad Palankası'nda, 1561'de Zahid Ağa emrinde 147, 1568'de senede 141.388 akça ödenen 129, 1591'de Kurd Ağa komutasında 102 asker görev yapıyordu.³⁵¹

³⁴⁷ Konu hakkında bakınız: Anna Horváth, "Le Commerce dans l'Eyâlet de Buda durant la Seconde Moitié du XVI. éme Siècle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı 12–13, (1969), s.59; Aynı yazar, "The Cattle Trade of a Hungarian Town (Szolnok) in the Period of Turkish Domination", *Studia Turcica*, (Ed. Lajos Ligeti), Budapest 1971.

³⁴⁸ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.710.

³⁴⁹ L.Fekete, Agm. s.711.

³⁵⁰ A.Horváth, Agm. s.58.

³⁵¹ K.Hegyi, *Age*. Vol. II; BOA MAD 3762, s.11.

Sancağın sınırları içinde yer alan, geçmişi XIII. yüzyıla uzanan, Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık şehirlerinden olan Tur (Mezôtúr), Kara Ahmed Paşa ve Hadım Ali Paşa tarafından Eylül 1552'de fethedildi. Pâdişâh haslarına dâhil edilen Tur'un 1568'de 166.666 akça geliri vardı. 1591'de 427 cizyehâne bulunan Tur, 1593–1606 arasındaki savaşlarda büyük zarar gördü. Orta Avrupa'dan Erdel'e ulaşan ticaret yolu üzerinde önemli bir canlı hayvan, tahıl ve şarap ticareti merkezi olan Tur'da, Solnok sancakbeyi himâyesinde yılda iki kere kurulan panayıra, Osmanlı Macaristanı ve Balkanlar'dan Müslüman, Ermeni, Rum, Yahudi tüccar ve satıcılar gelirdi.

Solnok Sancağı sınırları içindeki, geçmişi XIII. yüzyıla uzanan ve 1555 yılında Osmanlı topraklarına katılan Debreçin,^{*} Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık şehirlerindendi. Pâdişâh hassı olan Debreçin'in gayrimüslimlerden oluşan nüfusu, 1591'de 759 cizyehânedede yaşayan 3750–5000 kişi iken, XVII. yüzyılda 10–12.000'e yükseldi. Yılda dört defa panayır kurulan, Osmanlı Macaristanı ve Balkanlar'dan Osmanlı tebaası Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudi tüccarlarla satıcıların geldiği önemli bir pazar kasabası, Habsburg Macaristanı'na da vergi ödeyen *condominium* bir şehir olan Debreçin'de, 1564–1640 arasında 118 kişi soylu sınıfına katılmıştı.

1538'de kurulan bir Kalvinist Koleji bulunan Debreçin'in, Macar Protestanlığı'nın tarihinde önemli yeri vardır. Kalvinciliğin birçok önder ve ideologu, Osmanlı çağında Debreçin'de yaşadı ve çalıştı. 1570'lerde ülkede Katolik ve Lutercileri azınlığa düşüren gelen Kalvinci Kilise'nin, 1562'de bu şehirde yayınladığı inanç bildirisi, *Debreceeni és egervölgyi hitvallás* (Debreceen İtikatnâmesi) adını taşır.³⁵²

Solnok Sancağı sınırları içinde yer alan diğer kasabalar; *Tisa Virsan* (Tiszavarsány), *Besermen* (Böszörmény), *Saboşlo* (Szoboszló), *Uy Varoş* (Új Város), *Senmihal* (Szent Mihály), *Feg Vernik* (Fegyver-

* Osmanlı kaynaklarında "Dobroçin" "Töbrecin" olarak da geçmektedir.

³⁵² Konu hakkında bakınız; Erdal Çoban, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti", *OTAM Dergisi*, Sayı 7, (1996), s. 99–112.

nek), *Nadudvar* (Nádudvar) ve *Polgar* (Polgár) ile 25.000 akça hasla pâdişâh hassı olan *Margita* (Marghita), 20.000 akça hasla pâdişâh hassı olan *Çatar* (Csatár, Rom. Cetariu) ve 35.000 akça hasla pâdişâh hassı olan *Püspöki* (Püspöki) idi. Solnok'a bağlı Abad köyü de pâdişâh haslarına dâhildi.³⁵³

Solnok, Eğri Eyâleti'ne aktarılana kadar Budin Eyâleti'nin sancağıydı.³⁵⁴

Şimontorna* (Simontornya)

İstolni Belgrad'ın güneyinde, Kapoş (Kapos) nehri kıyısında yer alan ve 1277'de Döröcske boyunun beyi Simon'un kurduğu Şimontorna, Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa ve Mohaç Sancakbeyi Gâzi Kâsım Bey tarafından Kasım 1545'te fethedildi.

Sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan Şimontorna'nın ilk sancakbeyi, 13 Aralık 1545'te tayin edilen Semendireli Bâli Paşazâde Ahmed Bey, Sancakbeyi hasları ise 1551 yılında 200.000, 1552'de 200.947 akça, 1565'te 404.980 akça, 1580'de 345.509 akçaydı.³⁵⁵

Şimontorna ve Ozara olarak da adandırılan Şimontorna Sancağı'nın nâhiyeleri Şimontorna (Simontornya), *Aynavar* (Aynavár), *Ozora* (Ozora) ve *Endrek* (Endréd) idi. 1552 yılında *Tomaşin* (Tamásit) nâhiyesi kuruldu. Aynavar nâhiyesi, 1552'den sonra Seksar Sancağı'na bağlandı.³⁵⁶ Mohaç Sancağı'nın 91 köy ve mezrası, 1554'ten sonra Şimontorna Sancağı'na aktarıldı.³⁵⁷

³⁵³ TTD No.658.

³⁵⁴ BOA MD No.6 Hk. 1156; MAD 563; KK 262.

* Osmanlı kaynaklarında "Şimonturna", "Şemunturna" ve "Şemetorna" olarak da geçmektedir.

³⁵⁵ TTD No.400. Şimontorna Sancağı hakkında bakınız; Géza Dávid, *A Simontornyai szandzsák a 16. században*, Budapest 1982. Türkçe Terc. *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim*. 16. Yüzyılda Şimontorna Sancağı, (Çev. Hilmi Ortaç), İstanbul 1999; Aynı Yazar, "Financial Policy in a Hungarian Sanjaq (The Case of Simontornya)", György Kara (Ed.) *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987, s.23-30.

³⁵⁶ TTD No.563.

³⁵⁷ TTD No.441; TTD No.443.

Şimontorna Sancağı, 1563'te toplam 895 hâneye sahip 73 köyü (1571'de 77 köy) bulunan, iki mahalleden müteşekkil 35 hâneli (1571'de 47 gayrimüslim hâne) *Şimontorna*, toplam 99 hâneye sahip sekiz köyü bulunan, altı hâneli *Ozora*, toplam 269 hâneye sahip 16 köyü bulunan, 20 hâneli (1571'de 47 gayrimüslim hâne) *Endrek* ve toplam 20 hâneye sahip 3 köyü bulunan, 9 hâneli *Tomaşın* nâhiyelerinden, 1580 yılında 74 köye sahip *Şimontorna*, 8 köyü bulunan *Ozora*, 16 köyü olan *Endrek* ve 7 köyü olan *Tomaşın* nâhiyelerinden meydana geliyordu.³⁵⁸

Sancakta, 1570 yılında 21,³⁵⁹ 1587'de 34 tımar vardı. 1577/1578'de 2558 cizyehâne olan³⁶⁰ sancağın köylerinde güherçile çıkarılıyordu. Şimontorna Sancağı'nın geliri, 1552'de 537.156 akça, Veli Bey'in sancakbeyi olduğu 1565'te 834.718 akça, 1580'de 1.053.534 akçaydı.

Şimontorna kasabasının 1546 yılında 200–300 olan nüfusu, 1590'da 100 –200 kişiye düştü. Kapoş nehri kıyısında, bataklık arâzide kurulu, içinde Sultan Süleyman Camisi, ambar ve cephânelik olan Şimontorna Kalesi'nde, 1545'te Yusuf Ağa komutasında 165, 1553'te Hüseyin Ağa emrinde 188, 1558'de Mustafa Ağa komutasında 136, 1568'de Hüseyin Ağa emrinde senede 156.495 akça ödenen 134 asker vardı.³⁶¹

Endrek Kalesi'nde, 1545'te Mehmed Ağa komutasında 73, 1553'te Ali Ağa emrinde 144, 1558'de Turali Ağa komutasında 100, 1568'de senede 75.246 akça ödenen 78; Aynavar Kalesi'nde, 1545'te Hasan Ağa emrinde 19 asker vardı. Ozora Kalesi'nde, 1545'te Ali Ağa emrinde 93, 1557'de Trabzonlu İskender Ağa komutasında 43, 1568'de senede 46.728 akça ödenen 42; Tomaşın Kalesi'nde, 1545'te Ahmed Ağa komutasında 133, 1552'de Pir Ahmed Ağa emrinde 98 asker görev yapıyordu. 1545 yılında sancaktaki kale ve palankalar-

³⁵⁸ Géza Dávid, *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim. 16. Yüzyılda Şimontorna Sancağı*, (Çev. Hilmi Ortaç), İstanbul 1999.

³⁵⁹ TTD No.505.

³⁶⁰ G.Káldy-Nagy, "Bevölkerungstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter...", s.269.

³⁶¹ K.Hegyí, *Age*. Vol. II, s.1051–1059.

da görevli askerlere 351.495 akça ulûfe ödenmişti. Şimontorna, Endrek, Tomaşın ve Ozora kaleleri, 1568 yılında tamir edildi. Şimontorna, Ozora, Endrek, Tomaşın, Hedveg kale ve palankalarının da bulunan askerlere, 1628'de toplam 646.095 akça ödenmişti.³⁶²

1601'de Habsburg birliklerince zapt edilen Şimontorna, Yemişçi Hasan Paşa ve Lala Mehmed Paşa tarafından Nisan 1602'de yeniden fethedildi. Sancakta, XVII. yüzyılda 13 zeâmet ve 402 tımar vardı. "*Bataklık ve göl içinde kurulu*", içinde ambar ve cephânelik bulunan Şimontorna Kalesi'nde, 1613 yılında 215, 1629'da 136 asker görev yapıyordu.

Endrek nâhiyesine bağlı, Sió çayı kıyısındaki Hedveg* (Hidveg)'te 1560'larda 400–500 nüfus yaşıyordu. Kasabada bir değirmen ve 3000 akça *bâc-ı pazar* geliri olan bir pazar vardı. Ancak XVI. yüzyıl sonlarında kasaba ve civardaki köylerin nüfusu azalırken, bâc-ı pazar geliri de 1590 yılında 50 akçaya düştü.³⁶³ Hedveg Palankası, 1613'ten önce yeniden inşa edildi. Bir mescid ve Sió çayının suyu ile işleyen bir değirmen bulunan palankada 1628/1629'da 39 asker vardı. Hedveg, 23 Eylül 1686'da Ludwig von Baden komutasındaki İmparatorluk ordusunca işgal edildi.

1663'te, iki mahalleden meydana gelen ve 73 köyü olan Şimontorna'da dört cami, mescitler, medreseler, mektepler, sancakbeyi sarayı, bir tekke, bir han ve bir hamam vardı. Sarviz çayı kıyısında, bataklık ve sazlık arâzide kurulu, hendekle çevrili, önünde bir asma köprü, içinde ambar ve cephânelik bulunan dörtgen planlı Şimontorna Kalesi'nde 500 asker görevliydi.³⁶⁴ Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, kadı, müftü, dizdâr, sipâh kethüdâyeri, alaybeyi, çeribaşı, Budin yeniçerisi serdârı, topçu ağası, cebeci ağası şehir kethüdâsi, muhtesib, bacdâr, harac emîni ve mimar ağasıydı.

Şimontorna, Ludwig von Baden komutasındaki imparatorluk ordusunca 15 Eylül 1686'da işgaline kadar Budin Eyâleti'nin sanca-

³⁶² A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.429.

* Osmanlı kaynaklarında "*Hidvig*" olarak da geçmektedir.

³⁶³ G.Dávid, *Age*.

³⁶⁴ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.19–20.

ğı oldu.³⁶⁵ İşgal sırasında Şimontorna'yı savunan Osmanlı askerlerinin ve Müslüman halkın tamamı kılıçtan geçirildi.

Tata (Tata)

Vértés ve Gerecse Dağları arasında yer alan ve geçmişi XIII. yüzyıla kadar uzanan Tata, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 17 Ağustos 1543'te fethedildi. Sancak olarak teşkilatlandırılarak, Budin Eyâleti'ne bağlanan Tata'nın ilk sancakbeyi, 13 Aralık 1545'te tayin edilen Bâli Paşazâde Ahmed Bey'di. Fetihden sonra kalesi tamamen tahrip edilen Tata, bir süre sonra Alman-Macar birlikleri tarafından işgal edildi.

Bir Osmanlı casusunun "*kaleyi koruyan Macar askerlerinin kendilerini şaraba verdikleri*" haberi üzerine³⁶⁶ Estergon Sancakbeyi Hamza Bey, 1 Mayıs 1557'de Tata Kalesi'ni kolayca yeniden fethetti. Bir cami ve hamam inşa edilen kalenin muhafazası için 465 asker bıraktı. Tata Kalesi'nde, 1558/1559'da Şâdi Ağa komutasında 482 asker vardı.³⁶⁷ Tata, György Thury ve Miklós Salm komutasındaki imparatorluk ordusu tarafından 5 Temmuz 1566'da işgal edilene kadar Budin Eyâleti'nin sancağı oldu. İşgal sırasında kaledeki Müslüman ve Macar halk katledildi.³⁶⁸

Habsburgların, Budin ve İstolni Belgrad sancağı topraklarına yaptığı akınlarda kullanılan Tata Kalesi, Koca Sinan Paşa tarafından 13 Temmuz 1594'te üçüncü kez fethedildi. Dört köşeli, kısmen harabe hâlinde, çit palanka duvarlardan oluşan, sulu hendekle çevreli, girişi hendek üzerinde kurulu köprüden sağlanan kaleye 162 asker bırakıldı.

Tata Kalesi, Miklós Pálffy komutasında Alman-Macar birliklerince 21 Mart 1597'de zapt edildi. İşgalde kaledeki bütün Osmanlı askerleri ve Müslümanlar şehid edildi. Satırcı Mehmed Paşa'nın 12

³⁶⁵ BOA MD No.6, Hk. 1156; MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; Evliyâ.

³⁶⁶ S.Takáts, Age. s.294.

³⁶⁷ A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. II, s.228.

³⁶⁸ Archivio Simancas E° 1056, f° 30'dan F.Braudel, Age. C.II, s.262.

Eylül 1597’de tekrar fethettiği Tata, Adolf Schwarzenberg ve Miklós Pálffy komutasındaki Alman-Macar birliklerince 2 Ağustos 1598’de işgal edildi.

Habsburgların İstolni Belgrad ve civarındaki Osmanlı kalelerine yaptığı akınların merkezi olan ve 2000 kadar ev bulunan Tata, 2 Temmuz-Eylül 1683 arasında da Osmanlı idaresinde kaldı.

Vaç (Vác)

Budin’in 34 km. kuzeyinde Tuna’nın doğu kıyısında yer alan, geçmişi II. yüzyıla uzanan ve Kral I. István çağında piskoposluk kurulan Vaç, Budin Beylerbeyi Uzun Süleyman Paşa tarafından 1541’de fethedildi. Bir süre sonra Habsburgların geri aldığı Vaç, Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Paşa tarafından Temmuz 1543’te yeniden fethedildi ve Budin merkez sancağının bir nâhiyesi oldu.³⁶⁹

Pâdişâh hassı olan Vaç’ta, 1546 yılında iki mahallede 150 cizyehâne ve dokuz değirmen, 1562’de iki mahallede 115 cizyehâne ve altı değirmen vardı. 1570’te 500 Müslüman ve 1200–1300 gayrimüslim toplam 1700–1800 kişinin yaşadığı Vaç’ta iki mescid, bir mekteb, üçü harap halde dört kilise ile demirci, kılıççı, eğerci, çizmeci, terzi gibi esnafların çalıştığı 57 dükkân bulunmaktaydı. Yahudilerin de yaşadığı şehrin bâc-ı pazar ve panayır geliri, 1562 yılında 12.564 akçaydı.

Vaç, Almanya İmparatorluğu ile yapılan canlı hayvan ticaretinin geçiş yeri ve en yüksek gelire sahip gümrüğüydü. Vaç’ta 1549–1551 döneminde 1.172.377 akça gümrük geliri karşılığı 187.875 sığır, 1559/1560’ta 1.295.869 akça gümrük geliri karşılığı 60.000 sığır, 1500 at, 25.000 koyun, 1562’de 1.031.678 akça gümrük geliri karşılığı 60.000 sığır ihraç edilmişti. 1580’lerde yılda ortalama 75.000 sığır, gümrüklendirilerek ihraç edilmişti.³⁷⁰ Yaz sonunda batıya sevk edi-

³⁶⁹ G.Káldy-Nagy, *Kanûnî Devri Budin Tahrir.*; Aynı yazar, *A budai szandzsák 1546–1590...*

³⁷⁰ H.İnalçık, *Age*. s.309–310; G.Káldy-Nagy, *Age*. s.34.

len sürüler, Vaç gümrüğüne ulaşan yolları tozdan geçilmez hâle getirirdi. Gümrükten günde ortalama 500 sığır geçirdi. Vaç gümrüğüne uzun araba kervanlarıyla gelen diğer mallar kumaşlar ve yiyecek, tuz, cam ürünleri, demir, bakır ve madenî eşyalardı.³⁷¹

Vaç Kalesi'nde, 1543 yılında Hasan Ağa komutasında 408, 1544 yılında Abdülvahap Ağa komutasında 390, 1549'da 267, 1558/1559'da Yakup Ağa emrinde 106, 1568'de 126 asker görev yapıyordu.³⁷²

Arşidük Matthias ve Miklós Pálffy komutasında Alman-Macar birlikleri, Sancakbeyi Mehmed Bey'in boşalttığı Vaç'ı 3 Eylül 1595'te işgal etti. Vaç, Sadrâzam Lala Mehmed Paşa tarafından 15 Ekim 1604'te tekrar fethedildi ve Budin Eyâleti'nin sancağı oldu. Almanların 1619 yılında işgal ettiği Vaç, Budin Valisi Dâmad Karakaş Mehmed Paşa tarafından, 4 Kasım 1620'de geri alındı. Vác piskoposları, 1620–1663 arasında Habsburg Macaristanı'nda Nográd'da ikâmet ettiler.

Sağlam tabyalarla korunan, çift kat dolgu duvarla çevrili, içinde Sultan Süleyman Camisi, dizdâr evi ve erzak ambarları bulunan Vaç Kalesi'nde, 1629 yılında kendilerine senede 1.460.069 akça ödenen 473, 1663'te 474 asker vardı. Vaç'ı 1664'te gören Evliyâ Çelebi, *"beş mahallesi bulunan şehirde üç cami, dört mescid, bir hamam, bir han, 150 dükkân, palanka ile korunan Macarların oturduğu varoшта üç kilise olduğunu"* yazar.³⁷³ Vaç Sancağı'nda XVII. yüzyılda 33 zeâmet ve 322 tımar vardı.

Karl von Lothringen komutasındaki 43.000 kişilik imparatorluk ordusunun 27 Haziran 1684'te zapt ettiği Vaç, tamamen ateşe verildi. Budin Valisi Melek İbrâhim Paşa'nın Kasım 1684'te geri aldığı Vaç, Budin üstüne yürüyen Karl von Lothringen komutasındaki İmparatorluk ordusunca Haziran 1686'da işgal edildi.

³⁷¹ L.Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar", s.709–710.

³⁷² K.Hegyí, Age.; G.Káldy-Nagy, *Macaristan'da 16. Yüzyılda...*, s.39; A.Velics-E.Kammerer, Age.; A.Velkov -E.Radushev, Age.

³⁷³ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.236–237.

Vespirim* (Veszprém)

Budin'in 110 km. güneybatısında, Bakony Dağları eteklerinde, Balaton Gölü'nün 15 km. kuzeyinde, yedi tepe üzerinde yer alan, Prens Géza (972-997) tarafından X. yüzyılda kurulan Vespirim, 1001 yılında Macaristan'ın ilk piskoposluk merkezi oldu. Piskopos Péter Isvalies ve Piskopos Péter Beriszló'nun yenileyerek, tahkim ettikleri Vespirim Kalesi, Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa tarafından 1 Haziran 1552'de fethedildi. Veszprém piskoposları, şehrin Osmanlıların elinde olduğu yıllarda Habsburg Macaristanı'ndaki Sümeg'de ikâmet ettiler.

Bakony Dağları eteklerinde kurulu kalesine Cafer Ağa komutasında 345 asker konulan Vespirim, 15 Şubat 1554'te sancak yapıldı ve sancakbeyliğine 200.000 akça hasla Mehmed Bey tayin edildi.³⁷⁴ Vespirim Kalesi'nde, 1558/1559'da Ali Ağa komutasında 212 asker vardı.³⁷⁵ Nâhiyeleri; *Vespirim* (Veszprém), *Agod* (Ugod), *Çeşnik* (Csesznek), *Çobaniçe* (Csobánc) *Deveçer* (Devecser), *Leved* (Leveld), *Şimek* (Sümeg), *Şomlo* (Somlóvár), *Tihon* (Tihany) ve *Vajon* (Vázsony) olan Vespirim, Mart 1563'de İstolni Belgrad Sancağı'nın nâhiyesi oldu.³⁷⁶

Haziran-Temmuz 1552'de fethedilen Çeşnik, Vajon, Çobaniçe, Deveçer, 200 metre yükseklikteki Şimek, Tihon ve Sengörgi kaleleri, 1561'de Lörinc Wathay tarafından zapt edildi. Vespirim de ağır bir bombardıman sonrası 29 Haziran 1566'da Miklós Salm ve György Thury komutasındaki İmparatorluk ordusunca işgal edildi. İşgal sırasında kaledeki Müslüman ve Macar halk kılıçtan geçirildi.³⁷⁷

* Osmanlı kaynaklarında "*Pespirim*", "*Pespirem*" ve "*Vespirem*" olarak da geçmektedir.

³⁷⁴ Geza Dávid, "The Sancak of Veszprém", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 47, (1994) s.57-65.

³⁷⁵ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. II, s.228-229.

³⁷⁶ *TTD* No.497.

³⁷⁷ *Archivio Simancas E° 1056, f° 30'dan F.Braudel, Age. C.II, s.262.*

İmparator II. Maximilian'ın emriyle İtalyan askerî mühendis Giulio Turco'nun 1569–1572 arasında tahkim ettiği Vespirim Kalesi, Koca Sinan Paşa tarafından 13 Ekim 1593'te yeniden fethedildi. Vespirim, 21 Ekim 1593'te fethedilen Polata Kalesi'nin bağlanması ve Cafer Bey'in sancakbeyi tayiniyle Budin Eyâleti'nin bir sancağı oldu.³⁷⁸ 1594'te Vespirim Kalesi'nde 359, Polata Kalesi'nde 539 asker vardı.³⁷⁹ Giulio Turco tarafından 1569-1570'te tahkim edilerek Habsburg savunma hattının önemli merkezleri hâline gelen Çeşnik, Çobaniçe, Deveçer, Tihon, Vajon kaleleri, Osmanlılar tarafından Eylül/Ekim 1594'de tekrar fethedildi ve Mart 1598'de Alman-Macar birliklerince işgaline kadar Osmanlı hâkimiyetinde kaldı.

Adolf Schwarzenberg ve Miklós Pálffy komutasındaki Alman-Macar birliklerinin Ağustos 1598'de zapt ettiği Vespirim, Eylül 1605'te yeniden fethedildi. Birkaç ay sonra İmparatorluk ordusunca işgal edilen, 1620–1622 arasında Erdel Prensi Gábor Bethlen'in elinde kalan Vespirim, 5 Temmuz-Eylül 1683 arasında da son kez Osmanlı hâkimiyetinde kaldı.

Vulçitrın (Sr. Vucitrın)

1455'te fethedilerek Rumeli Eyâleti'ne bağlanan ve Priştine Sancağı da denilen Vulçitrın, Budin Eyâleti kurulunca bu eyâlete bağlandı.³⁸⁰

Vulçitrın'ın kazâ ve nâhiyeleri; *Vulçitrın, Priştine, Baygora, Belasiçe, Çerniçe, Dobraçane, Istara Selo, İglama, Koporiç, Kratova, Krayık, Kriva Reka, Kutlofçe, Leskoçça, Morova, Muçibaba, Nova Berda, Pantina, Pirçe, Lab, Senik, Ostroviça, Tırbuşniça, Topolniçe ve Yassenovik*'di.³⁸¹ Sancakbeyi hasları XVI. yüzyılda 230.000 akça olan Vulçitrın, 1552 yılında yeni kurulan Tımişvar Eyâleti'ne aktarıldı.

³⁷⁸ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII; İbrâhim Peçevî, *Age*. C.II.

³⁷⁹ BOA MAD 3370, s.303–344.

³⁸⁰ TSA E 12321; MAD 563.

Zaçisne* (Zacasna, Hr. Pakrac)

Eylül 1555'te fethedilen ve 11 Nisan 1557'de sancak olarak Budin Eyâleti'ne bağlanan³⁸² Zaçisne'nin sancakbeyi hasları, 200.000 akçaydı. Tek nâhiyesi, sancakbeylerinin de ikâmet ettiği Çernik (Cernik, Hr. Cernik) olan sancak 1580'de yeni kurulan Bosna Eyâleti'ne aktarıldı.³⁸³

II. Erdel Voyvodalığı

Adını, Macarca "orman ötesi" anlamına gelen *Erdőelve* kelimesinden alan Erdély, Osmanlı kaynaklarında *Erdel* ve *Erdelistan* olarak geçer. Güneyde ve doğuda Karpat Dağları, kuzeyde Transilvanya Alpeleri ile çevrili, batıda Orta Tuna ovalarına açılan, bugünkü Romanya'nın bir kısmını teşkil eden 300–500 metre yükseklikteki ovalık Transilvanya bölgesi ile kuzeyde bugün Ukrayna'da bulunan Mármaros bölgesinden oluşan, 60.000 km² yüzölçümüne sahip Erdel, Macaristan Krallığı'na bağlı bir voyvodalıktı.³⁸⁴

³⁸¹ O.Ziroyeviç, *Age*. s.92–94.

* Osmanlı kaynaklarında "Zaçesne" olarak da geçmektedir.

³⁸² *BOA MD No.2*, s.240.

³⁸³ Zaçisne hakkında bakınız; N.Moačanin, *Age*. s.147–157.

³⁸⁴ Erdel hakkında bakınız; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, İstanbul 1993; Aurel Decei-M.Tayyip Gökbilgin, "Erdel", İA, C.4; Mihail Guboğlu, "Osmanlı Padisahları Tarafından Transilvanya'ya Verilen Ahidnameler, Kapitulasyonlar (1541–1690)", X. TTK Kongresi (Ankara, 22–26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1993, s.1725–34; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 3 (1538–1640)*, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005; Gábor Kármán, "Transylvania Between the Ottoman and Habsburg Empires", *Statehood Before and Beyond Ethnicity, Minor States in Northern and Eastern Europe, 1600–2000*, (Ed. Linas Eriksonas-Leos Müller), Bruxelles 2005, s.151–158; Kemal Karpat, "Erdel", *TDVİA*, C.11; B.Köpeczi, *A History of Transylvania*, Budapest 1994; László Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris 1946; Viorel Panait, *The Ottoman Law of War and Peace: The Ottoman Empire and Tribute Payers*, Boulder 2000; Ştefan Pascu, *A History of Transylvania*, Detroit 1982; Peter Sugar, *Southeastern Europe Under the Ottoman Rule 1354–1804*, Seattle 1977; Peter F.Sugar-Péter Hának-Tibor Frank (Ed.), *A History of Hungary*, Indiana 1994; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/1, Ankara 1988.

Erdel bölgesine Macarlarla, Hun ve Avar kökenli olan Sekellerin gelişi, IX-X. yüzyıllarda gerçekleşti.³⁸⁵ Bölgenin merkezi olan Gyulaféhvár'da 1009 yılında bir piskoposluk kuruldu. XII. yüzyılda Kral II. Géza (1141-1161) Saksonları Erdel'e getirerek, Maros nehrinin güneyine yerleştirdi. 2 Şubat 1438'de imzalanan *Unio Trium Nationum* (Üç Milletin Birliği) Antlaşması ile Erdel'in idarî düzeni, Macar, Sekel ve Sakson etnik grupları kabul edilerek şekillendi.³⁸⁶

Kanûnî Sultan Süleyman, Erdel topraklarını, 1 Eylül 1541'de Osmanlı himâyesindeki *Macar ve Erdel Kralı* János Szapolyai ve Kraliçe İzabella'nın oğlu olan ve Hırvat asıllı Várad Piskoposu György Martinuzzi'nin vesayeti altında bulunan János Zsigmond'a verdi. Bu suretle Erdel, Osmanlı Devleti'ne her yıl 10.000 altın ver-

³⁸⁵ Sekeller (Székelyler), XII. yüzyıla kadar Macaristan Krallığı'nın Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ile olan batı sınırında Pozsony ve Sopron'da, güney batısında Zala ilinde, güneyinde Baranya ve Bihar ilinde, kuzeydoğusunda bugün Ukrayna'da bulunan Ugocsa ilinde ve kuzeyinde bugün Slovakya'da kalan Szepes ilinde yaşıyorlardı. Sınırların korunması ile görevli, serf statüsünde olmayan, krala bağlı sınır muhafızlarıydılar. [Gyula Kristó, *A Székelyek eredete*, Budapest 2002, s.76-78]. XII. yüzyılda Macaristan'ın batı sınırının güvenli hâle gelmesiyle statüleri düşmeye başlayan Sekeller, artık krala değil illerin yöneticilerine bağlı hâle geldiler. Batı ve Orta Macaristan'da yaşayan Sekellerin çoğu, serf durumuna düşmek için XI. yüzyılın sonlarında başlayarak, XII. yüzyıl boyunca, az nüfuslu, Peçenek ve Kuman saldırılarına maruz Erdel topraklarına göç ettiler. [Age, s.148-152].

³⁸⁶ *Unio Trium Nationum* (Üç Milletin Birliği), 1437 yılında Erdel'e yönelik Osmanlı akınlarını durdurmak ve aynı yıl Erdel'de başlayan, önderliğini küçük bir soylu olan Nagy Antal Budai'nin yaptığı, serflerin, küçük asillerin ve şehirlielerin de katıldığı köylü ayaklanmasının bastırılması için kurulmuştu. 2 Şubat 1438'de imzalanan ve bugünkü millet anlayışıyla ilgisi olmayan *Unio Trium Nationum*, Erdel'in üç imtiyazlı ve aynı zamanda askerî güce sahip sınıf tarafından imzalanmıştı. Bu üç sınıf Macar asiller, sınırları korudukları için kral tarafından serflikten muaf olan Sekeller ve şehirli Saksonlardı. Macar "natio"suna asiller, askerlik yapanlar ve mülk sahibi kişiler dâhildi. Serf ve şehirli Macarlar bu natioya dâhil değildi. Sekeller, sınırların korumasında hayati önem taşıyan özel statüleri yüzünden toplum olarak kendi natiolarına dâhildi. Asillerin teşkil ettiği Macar natioşuna, asâlet kazandıktan sonra Romenler, Saksonlar ve Sekeller de katılıyorlardı. Erdel şehirlerinin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Almanların, Sakson bölgesinin dışında kalan kısmı Sakson natioşuna dâhil değildi. [*Erdély története*, (Ed. Béla Köpeczy), 3 Cilt, Budapest 1986, C.I, s.348-353, 355-357].

gi ödeyen *harâcğüzar* bir prenslik olarak kuruldu.³⁸⁷ Kanûnî Sultan Süleyman, fermanlarında “*Üslûb-ı kâdim üzere kral oğlu kulumun sancağıdır*” diyerek Erdel’in İstanbul’da bir sancak statüsünde görüldüğünü açıkça ortaya koyuyordu.³⁸⁸

Kanûnî Sultan Süleyman, György Martinuzzi ile Kraliçe İzabella’nın başdanışmanı ve Erdel’in güney sınırlarının başkomutanı Sırp asıllı Péter Petrovics arasındaki güç ilişkilerini dikkate alarak, Nagyvárad, Fogaras, Kassa ve Pecsvárad’ın idaresini György Martinuzzi’ye bıraktı. Daha sonra *Banat* adını alacak olan Temesvár Kalesi ve etrafındaki köyler ile Lippa, Karánsebes ve Lugos ile Maros tuz yataklarını, *Petrovik Sancağı* adıyla ve sancak tarikiyle Péter Petrovics’e verdi.³⁸⁹

150 kadar üyesi olan *Diet* adlı meclisin seçimi ve pâdişâhın bu seçimi tasdiki suretiyle tayin edilen Erdel prensleri, Osmanlı protokolünde vezir rütbesinde sayılıyorlardı. Seçimi pâdişâh tarafından onaylanan prenslere İstanbul’dan bir beratla birlikte, hükümdârlık alâmeti olarak *teşrifat* denilen tuğ, sancak, topuz ve üsküf gönderilirdi. Divân-ı Hümayûn’un seçilen prensi tanımadığı veya azlettiği de olurdu. Osmanlı tarihlerinde *Voyvoda* ve *Kral* olarak söz edilen Erdel prenslerine, pâdişâhın gönderdiği nâmelerde, *Erdel Hâkimi* veya *Voyvoda*, sadrâzam ve vezirlerin gönderdiği yazılarda, *Erdel Hâkimi* veya *Erdel Kralı* ünvarı kullanılırdı.

Erdel voyvodalarının, Bâb-ı Âli nezdinde *Kapu Kâhyası* denilen bir temsilcisi vardı. Üç milleti temsil eden Erdel Kapu Kâhyası, Balat’ta *Erdel Sarayı* adı verilen binada ikâmet ederdi. Erdel voyvodalarının, Budin beylerbeyi nezdinde de bir temsilcisi bulunurdu.

³⁸⁷ Harâcğüzarkonusu hakkında bakınız: Feridun M.Emecen, “Haraçğüzar”, *TDVİA*, C.16;Viorel Panaite, “The Voivodes of the Danubian Principalities-As Harâcğüzarlar of the Ottoman Sultans”, *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 9, No.1-2, 2003, s.59-48.

³⁸⁸ Pál Fodor, “Macaristan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti 1520-1541”, (Terc. Özgür Kolçak), *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.40, (2004), s.71.

³⁸⁹ TSA E-12321. Hk.209, 302, 303; Mihnea Berindei-Gilles Veinstein, *L’Empire Ottoman et les pays Roumains, 1544-1545: etudes et documents*, Paris 1987, s.27-40.

Erdel, kontluklara ayrılmıştı. Çoğu Protestan olan soylular, kendilerinin kontluk örgütlenmeleri ve Diet'teki konumları vasıtasıyla hem ülkenin siyasî hayatına hem de serfleştirilmiş Romen ve Macar köylülere hâkimdiler.

Divân-ı Hümâyûn, voyvodanın Lippa (Os. Lipova)'da oturmasını uygun gördüğünden Erdel'in ilk olarak Lippa olan başkenti, György Martinuzzi'nin girişimi ve Temmuz 1542'de Torda'da toplanan Diet'in kararıyla Gyulafehérvár'a (Os. Erdel Belgradı, Rom. Alba Julia) nakledildi. Diet, György Martinuzzi'yi *Kőzbiró* ünvanı ile kral nâibi seçti. Üç milleti temsilen 21 kişilik bir heyet teşkil ederek ülkenin iç işlerini düzenledi ve Unio Trium Nationum Antlaşması'nı Erdel Prensliği için kabul etti. 1544'te Torda'da toplanan Diet, Tise nehrinin doğusundaki Macar kontluklarının (*Partium*) Erdel'e ilhâkını, ülkenin iç yönetimi ile Osmanlı Devleti'ne ödenen vergiye katılmasını kararlaştırdı.

Erdel Prensliği'ni Osmanlı himâyesinden çıkarmak ve Habsburglara bağlamak amacıyla, 1545'ten sonra girişim ve görüşmelere başlayan György Martinuzzi, 1548 yılında Papa III. Paulus'tan (1534–1549), Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Karl ile Avusturya Arşidükü ve Bohemya Kralı I. Ferdinand'ın, Kraliçe Izabella ve János Zsigmond'u himâyelerine almaları için teşebbüste bulunmasını istedi. I. Ferdinand'ın temsilcisi Miklós Salm ile György Martinuzzi arasında, Kanûnî Sultan Süleyman'dan gizli olarak 8 Eylül 1549'da Várad'da imzalanan anlaşmayla Partium'un, pâdişâhın himâyesinden çıkarılarak Habsburglara teslim edilmesi kararlaştırıldı.

Mart 1550'de Viyana'ya gelen Osmanlı Elçisi Mahmud Çavuş'un, Arşidük I. Ferdinand'ın dikkat çekici bazı sözlerini, İstanbul'a dönüşünde Ağustos 1550'de Kanûnî Sultan Süleyman'a aktarması üzerine, pâdişâh ve Divân-ı Hümâyûn'un, György Martinuzzi'ye itimadı sarsıldı.

György Martinuzzi ile Péter Petrovics arasındaki rekabet, Mart-Nisan 1551'de çatışmaya dönüştü. Haziran'da başlayan müzakereler neticesinde 19 Temmuz 1551'de Gyulafehérvár'da yapılan anlaşmayla János Zsigmond'un yerine Arşidük I. Ferdinand'ın

Macaristan Kralı olması kabul edildi. I. Ferdinand, General Giovanni Battista Castaldo komutasında bir orduyu, 27 Nisan 1551'de Erdel'e gönderdi. Budin Beylerbeyi Gâzi Kâsım Paşa, barışın ihlâli anlamına gelen bu gelişmeyi İstanbul'a bildirdi. Kraliçe Izabella da oğlunun krallığını tehlikede gördüğünden, Kanûnî Sultan Süleyman'a György Martinuzzi'yi şikâyet ederek oğlu için yardım istedi.

Pâdişâh, Mahmud Çavuş vasıtasıyla üç milletin asillerine, *"György Martinuzzi'yi görevden uzaklaştırıp, Kraliçe Izabella ile onun sadık adamı Péter Petrovics'ten başkasına itaat edilmemesini"* emreden bir ferman yolladı. Kanûnî Sultan Süleyman, Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'yı *Macaristan Serdârı* yaparak 10 Temmuz 1551'de sefere gönderdi. Pâdişâh, György Martinuzzi'ye yolladığı 20 Temmuz 1551 tarihli fermanında da *"Kraliçe İzabella'yı Erdel'den çıkarmaya çalışan herkesin taraftarlarıyla birlikte Osmanlı kılıcı altında can vereceğini"* bildirdi. Sokollu Mehmed Paşa, Eflak ve Boğdan birliklerinin de katıldığı Banat bölgesindeki harekât sırasında; 18 Eylül'de Becse, 21 Eylül'de Lippa ve Becskerek, 28 Eylül'de Csanád kalelerini fethetti. Ancak 1-17 Kasım 1551 arasında kuşatılan Temesvár alınamadı.³⁹⁰

Osmanlı ordusunun harekete geçmesinin ardından ikiyüzlü bir siyaset izleyen György Martinuzzi, Osmanlı Devleti'ne Erdel'in vergisini gönderdi ve Macaristan Serdârı Sokollu Mehmed Paşa ile temas imkânı aramaya başladı. Bu gelişmeler üzerine Arşidük I. Ferdinand, Martinuzzi'yi kendisine ihanet ettiği gerekçesiyle General Giovanni Battista Castaldo vasıtasıyla 18 Aralık 1551'de öldürttü.³⁹¹ György Martinuzzi'nin ölümüne delil olarak kesilen kulağı, I. Ferdinand'a gönderildi.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sokollu Mehmed Paşa'nın yerine 22 Nisan 1552'de Macaristan serdârı tayin ettiği İkinci Vezir Dâ-

³⁹⁰ İbrâhim Peçevî, *Tarih*, C.1, s.285 vd.

³⁹¹ Osmanlıların *"Brata"* dedikleri Frater György Martinuzzi hakkında bakınız: P. Fodor, *Agm.* s. 59 vd.; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571: The Sixteenth Century*, Vol. 4, Philadelphia, 1976, s.565-615.

mad Kara Ahmed Paşa'nın, Erdel'i Almanlardan temizlediği *Erdel Seferi*'nde 27 Temmuz 1552'de Temesvár'ın fethedilmesinin ardından Erdel Voyvodalığı'nın kimi topraklarında Ağustos 1552'de Tı-mışvar Eyâleti kuruldu. Petrovity Sancağı arâzisinin büyük kısmı bu eyâlete eklenirken geri kalanı Erdel'e katıldı.³⁹² General Giovanni Battista Castaldo'nun birlikleri, Mart 1553'te Erdel'i tahliye ettiler. Kanûnî Sultan Süleyman, Mahmud Çavuş vasıtası ile Halep'ten Erdel halkına gönderdiği 7 Nisan 1554 tarihli fermanında, "*ülkenin başına gelen belâların sebebinin Ferdinand olduğunu*" bildirdi.

Kraliçe Izabella ve János Zsigmond'un ülkedeki çatışmalar sırasında Polonya'ya sığınmaları yüzünden Erdel, birkaç yıl boyunca asillerin elinde kaldı. Diet, Bâb-ı Âli'nin muvafakâtiyle, Haziran 1556'da kraliçe ve János Zsigmond'u ülkeye davet etti. Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle Eflak ve Boğdan voyvodaları, kraliçe ve oğlunu Polonya'dan Erdel Belgradı'na getirdiler. Bâb-ı Âli, János Zsigmond'a bir ahidnâme vererek Erdel'in savunmasını üstlendi ve voyvodaya hükümdârlık alâmeti olarak bir berat ile tuğ, sancak ve topuz göndermeyi kabul etti. Erdel ise, her yıl Osmanlı hazine-sine 10.000 altın vergi verecekti. János Zsigmond, en önemli yardımcıları olan, Habsburg aleyhtarı Péter Petrovics'in 1557 yılında, annesi Kraliçe İzabella'run da 15 Eylül 1559'da ölümünden sonra ülkenin yönetimini bizzat ele aldı. Sekeller, 1562 yılında János Zsigmond'a karşı ayaklandılar. Ancak ayaklanma bastırıldı ve Sekellerin imtiyâzları kaldırıldı.

János Zsigmond, 1564 yılında İmparator II. Maximilian ile Szatmar'da bir antlaşma yaparak onu, Macaristan kralı olarak tanıdı. Ancak bu antlaşma uzun sürmedi. Alman prenslikleri, İspanya

³⁹² B.Köpeczi, Age.; Géza Dávid, "Osmanlı Avrupa'sında Yönetim", *Kanûnî ve Çağ. Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, (Yay. Metin Kunt-Christine Woodhead), (Çev. Servet Yalçın), İstanbul 2002, s..83. Erdel Seferi, Tımişvar'ın kuşatması ve fethi hakkında en önemli kaynaklar, Topkapı Sarayı Koşuşlar Kütüphanesi No.888'de kayıtlı 950-960/1551-1553 tarihli mühimme defteri ile BOA'de bulunan 1-6 nolu Mühimme defterleridir. Söz konusu defterlerin üçü yayınlanmıştır. DAGM, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 1993; DAGM, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Ankara 1994; DAGM, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Ankara 1995.

ve Papalık'tan askerî ve malî destek temin eden İmparator II. Maximilian'ın, Erdel'e hâkim olma çabaları ve Yukarı Macaristan Kapitanı General Lazarus Freiherr von Schwendi komutasındaki Habsburg birliklerinin Kasım 1565'te Tokaj ve Szerencs'i zapt etmesi yeni bir savaşa neden oldu. János Zsigmond'un Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine Budin ve Tımişvar beylerbeylerine János Zsigmond'a yardım etmeleri için emir veren Kanûnî Sultan Süleyman, Erdel yüzünden 1566'da Sigetvar Seferi'ne çıkmak zorunda kaldı.³⁹³

Osmanlı ordusunun Zemun'da konakladığı 29 Haziran 1566'da pâdişâhın huzuruna çıkan Erdel Prensi János Zsigmond, üç kere diz çöküp "*kadimî kulu oğlu kuluyum, fermân pâdişâhım hazretlerininindir*" diyerek babasının da pâdişâhın emrinde olduğunu hatırlattı. János Zsigmond, elini öptüğü ve "*iyilik üzerine iyilik göresin*" iltifâtına mazhâr olduğu Kanûnî Sultan Süleyman'a bir gök yakut ve dört altın kaplama vazo takdim etti. Kanûnî Sultan Süleyman da Prense murassa bir kılıç ve kama ile dört at hediye verdi.³⁹⁴

Erdel'de dinî farklılaşmalar büyük önem taşıyordu. Macarlar, Lutheran ve Calvinist; Sekeller, Katolik, Lutheran ve Unitarian; Saksonlar, Lutheran; Romenler ise Ortodoks'tu. Erdel Dieti, 6 Ocak 1568'de Torda'da yapılan toplantıda aldığı kararla ülkede yaşayan Katoliklerle, Lutheran, Calvinist ve Unitarian Protestanlara ibadet hürriyeti tanıdı. Katolik, Lutheran, Calvinist ve Unitarian din adamları, asillerle aynı konumdaydılar ve onlara tanınan imtiyazlardan yararlanıyorlardı.³⁹⁵

János Zsigmond, elçisi Gáspár Bekés'in 16 Ağustos 1570'de Viyana'da imzaladığı anlaşma ile Erdel'in kendisinde kalması ve Osmanlılar tarafından Erdel'den kovulacak olursa Silezya'ya sığınma hakkı verilmesi karşılığı Macaristan kralı ünvanından feragat etti. II. Maximilian'ı, tüm Macaristan'ın hükümdârı olarak tanıdı ve

³⁹³ M.Tayyip Gökbilgin, "Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1566 Sigetvar Seferi, Sebepleri ve Hazırlıkları", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.16, (1966).

³⁹⁴ Selânikî, *Tarih*, C.I, s.21-23.

³⁹⁵ Miklós Molnár, *A Concise History of Hungary*, Cambridge 2001, s.110.

Szapolyai hânedanının sona ermesi hâlinde Erdel'in Habsburglara geçmesini kabul etti.

János Zsigmond'un 14 Mart 1571'de çocuk bırakmadan ölümü sonrası, Diet tarafından voyvoda seçilen István Báthory'nin (1571–1576) seçimi, Mart 1572'de Sultan II. Selim tarafından tasdik edildi. 1571 yılında Spreyer'de II. Maximilian ile bir antlaşma yaparak onu Macaristan kralı olarak tanıyan ve bunu Osmanlı Devleti'nden gizleyen István Báthory zamanında Erdel haracı 15.000 altına çıktı.³⁹⁶ Ancak bu miktar, yüzyılın sonunda tekrar 10.000 altına düştü.

István Báthory, Osmanlı Devleti'nin desteği ile 1 Mayıs 1576'da Polonya kralı ve Litvanya büyük dukası oldu. Osmanlı himâyesine giren ve 1581–1582 yıllarında Rus Çarı IV. İvan (1533–1584) ile savaştan István Báthory, 12 Aralık 1586'da öldü.

Erdel tahtına 27 Ekim 1576'da István Báthory'nin kardeşi Kristóf Báthory (1576–1581), onun ölümünün ardından Kolozsvár'da toplanan Diet tarafından Mayıs 1581'de István Báthory'nin oğlu Zsigmond Báthory (1581–1598) seçildi. Sadrâzam Koca Sinan Paşa, 9 yaşındaki Zsigmond Báthory'nin seçimini kabul etmedi ve voyvodalığı daha fazla vergi vermeyi taahhüt eden Pál Makházi adlı asile verdi. Ancak Koca Sinan Paşa'nın 6 Aralık 1582'de azli üzerine Divân-ı Hümâyûn, Zsigmond Báthory'nin seçimini tasdik etti.

Zsigmond Báthory'nin Nisan 1598'de İmparator II. Rudolf lehine tahttan fergat etmesinin ardından voyvodalığa, Ağustos 1598'de András Báthory (1598–1599) seçildi. Adıgeçenin 18 Ekim 1599'da Sellenberk (günümüzde Romanya'da Şelimbăr) Savaşı'nda Eflâk Voyvodası Mihai'ye yenilmesi ve Kasım 1599'da Sekeller tarafından katli üzerine, ülkeye hâkim olan ve prens ilân edilen Eflâk Voyvodası Mihály (1599–1600), Eylül 1600'de tahtı bırakmak zorunda kaldı. Habsburg birliklerinin komutanı General Giorgio Basta'nın ülkeyi işgal altında tuttuğu yıllarda Erdel tacına II. Rudolf sahip oldu. Zsigmond Báthory, Kolozsvár'da toplanan Diet tarafın-

³⁹⁶ BOA MD No.27 s.130.

dan, 1600 yılında prens ilân edildiyse de 1602'de Giorgio Basta'ya yenildi ve ikinci defa II. Rudolf lehine tahttan feragat etti.

Osmanlıların desteği ile Habsburg yönetimine karşı ayaklanan ve Szerencs'de toplanan Diet tarafından 20 Nisan 1604'te voyvoda seçilen István Bocskai (1604–1606), Sultan I. Ahmed'in emriyle, Sadrâzam Lala Mehmed Paşa'nın huzurunda reis-ül küttabın elinden taç giydirilmek ve kılıç kuşatılmak suretiyle 22 Ekim 1604'te Macaristan kralı yapıldı. Sadrâzâmın elini öpen István Bocskai, *"Biz pâdişâha kul olduk. Akça ile alınan kul ekseriye istemeyerek kulluk eder amma biz âbid-i ihsân olduğumuzdan can-ü dilden itaat ve kulluk ederiz"* diye teşekkür etti. István Bocskai, savaş sırasında başkenti-ni Kassa (Os. Kaşa, bugün Slovakya'da Kosice)'ya taşıdı.

Erdel Prenslîği, 23 Haziran 1606'da imzalanan Viyana Antlaşması ile Tokaj Kalesi ve Szatmár, Bereg, Ugocsa kontluklarına hâkim oldu. İmparator II. Rudolf, Erdel üzerindeki hak iddialarından vazgeçti ve István Bocskai'ı Erdel hükümdârı olarak tanıdı. István Bocskai'nın, Zitvatorok Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra, 29 Aralık 1606'da muhtemelen II. Rudolf'un tertibi sonucu zehirlenerek ölümü üzerine, akıllı yönetimi sayesinde huzur getirdiği Erdel, yeniden karmaşa içine düştü. Tokaj, Szatmár, Bereg ve Ugocsa, István Bocskai'nın ölümünün ardından Habsburglara iade edildi.

Erdel'in, Osmanlıların Macaristan'daki hâkimiyetlerinde büyük önem taşıdığı, 1593–1606 arasındaki Uzun Savaş sırasında anlaşıldı. Osmanlı belgelerinde bu önem *"Erdel memleketi Nemçe eline gire Hak Te'âla saklıya ne Tımuşvar kalır ve ne Eflâk ve Boğdan kalır"* diye belirtiliyordu.³⁹⁷

12 Şubat 1607'de Koloszvâr'da toplanan Diet tarafından voyvoda seçilen Zsigmond Rákoczi (1607–1608) ve onun tahttan feragati üzerine 7 Mart 1608'de seçilen, Osmanlıların *"deli kral"* dedikleri³⁹⁸ Gábor Báthory (1608–1613)'nin hükümdârlıkları sırasında Er-

³⁹⁷ *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597–1607)*, Haz. Cengiz Orhonlu, İstanbul 1970, s.69.

³⁹⁸ Naimâ, *Tarih*, C.2, s.131.

del iç karışıklıklara sahne oldu ve yeniden Osmanlı-Habsburg çekişmesinin içine çekildi.

Gábor Báthory, Aralık 1610'de Eflâk'a saldırdı. Eflâk Voyvodası Radu Şerban'ın Boğdan'a kaçmasının ardından, 7 Ocak 1611'de kendini Eflâk voyvodası ilan ettiren ve bunu tasdik ettirmek için Divân-ı Hümâyûn'a başvuran Gábor Báthory, talebinin reddedilmesi üzerine Erdel'e geri döndü. Divân-ı Hümâyûn, Gábor Báthory'yi tahttan indirmek üzere Tiryaki Hasan Paşa'nın kethüdâsı İskender Bey'i vezâretle Kanije beylerbeyi tayin etti. Kanije Beylerbeyi İskender Paşa, 13 Eylül 1613'te Erdel asillerine bir beyannâme göndermesinin ardından Ekim 1613'te Erdel topraklarına girdi. Aynı günlerde Özü Beylerbeyi Macaroğlu Ali Paşa ve Kırım Hanı Canbek Giray komutasındaki Osmanlı ve Kırım birlikleri ile Eflak ve Boğdan voyvodaları komutasındaki birlikler Erdel'e girdiler. İskender Paşa'nın daveti ile Koloszvâr'da toplanan Diet, 23 Ekim 1613'te Gábor Báthory'yi tahttan indirerek Gábor Bethlen'i (1613–1629) prens seçti.³⁹⁹

Seçimi, Sultan I. Ahmed tarafından onaylanan Gábor Bethlen, pâdişâhın gönderdiği teşrifatı (hilat, tuğ, sancak ve topuz) almak için Kanije Beylerbeyi İskender Paşa'nın karargâhına geldi. Divân-ı Hümâyûn, 14 Haziran 1614 tarihli bir ahidnâme ile Erdel'in imtiyazlarını tasdik etti. Ahidnâmeye göre Erdel Dieti, voyvodayı üç milletin asilleri arasından serbestçe seçebilecekti. Pâdişâhın seçimi tasdik hakkı saklıydı. Erdel'in haracı, üç yıl sonra başlamak üzere 15.000 altına çıkarıldı. Várad Kalesi'ne çekilmiş olan Gábor Báthory, kendi adamları tarafından katledildi.

Gábor Bethlen, Kasım 1614'te Lippa (Lipova) ve Jenő (Yanova) kalelerini işgal ederek anahtarlarını Sultan I. Ahmed'e gönderdi. İstanbul'da bulunan İmparator II. Mathias'ın elçisi Michael Starzer'in bu gelişmelere itirazına, Sadrâzam Öküz Mehmet Paşa, "*Erdel'in kayserin mirası olmadığı, pâdişâhın himâyesinde olduğu, kayserin*

³⁹⁹ M.Tayyib Gökbilgin, "XVII. Asır Başlarında Erdel Hadisleri ve Bethlen Gábor'un Beyliği İhtihabı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.I, Sayı 1-2 (1949-1950), s.1-28.

bu memleketin iç işlerine karışma hakkı bulunmadığı" cevabını verdi. Gábor Bethlen ve II. Mathias arasında 6 Mayıs 1615'de Nagyszombat'ta yapılan antlaşmayla, Erdel'in Osmanlı Devleti himâyesinde özgür bir prenslik olduğu kabul edildi. Nagybánya'yı alan Gábor Bethlen, Huszt ve Kövár'ı Habsburglara bıraktı.

II. Mathias'ın 20 Mart 1619'da ölümünün ardından Eylül 1619'da Habsburg İmparatorluğu ile savaşa tutuşan ve Osmanlı birliklerinin yardımıyla Habsburgların elinde bulunan birçok kaleyi ele geçiren Gábor Bethlen, 20 Ağustos 1620'de Besztercebánya'da (günümüzde Slovakya'da Banská Bystrica) toplanan Diet tarafından Macaristan kralı seçildi, fakat taç giydirilmedi. Gábor Bethlen'in kral ünvanı Sultan II. Osman (1618–1622) tarafından da kabul edildi. Ancak Gábor Bethlen, İmparator II. Ferdinand ile 6 Ocak 1622'de imzaladığı Nikolsburg Antlaşması ile Erdel prensi olarak kalmayı kabul ederek, Macaristan tacı üzerindeki iddiasından vazgeçti.

Erdel, XVII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu arasında git gide bağımsızlaşan, güçlü bir konuma sahip oldu. Şeyhülislâm Hoca Sadeddinzâde Mehmet Efendi, 1612 yılında Gábor Báthory'nin şerrinden kaçıp İstanbul'a gelen Gábor Bethlen'e "*Erdel, Sultan Süleyman'ın icadı ve kudretli sultanın mülküdür*" diyerek⁴⁰⁰ Bâb-ı Âli'nin, Erdel'e ve ülkenin konumuna resmî bakışını dile getiriyordu.

Erdel, Gábor Bethlen'in saltanatı sırasında *Altın Çağı*'nı yaşadı. Başkent Gyulafehérvár'da bir akademi, kütüphâne ve matbaa kuruldu. Şehirde, prenslik ve piskoposluk sarayları genişletilip dekore edildi. Aristokrat aileler tarafından malikâneler inşa edildi. Gábor Bethlen, 15 Kasım 1629'da öldü. Gábor Bethlen'in kendisinden sonra karısının tahta geçmesi için Bâb-ı Âli'den aldığı ahidnâme gereği karısı Katalin, Gábor Bethlen'in kardeşi István Bethlen'in na-

⁴⁰⁰ B.K.Kiraly-P.Pastor, "The Sublime Porte and Ferenc II Rákóczi's Hungary: An Episode in İslâmic-Christian Relations", (Ed. A.Ascher, T.Halasi-Kun, B.K.Kiraly), *The Mutual Effects of the İslamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, New York 1979, s.129–149.

ipliği altında Erdel kraliçesi oldu. Erdel tahtına 26 Kasım 1630'da I. György Rákóczi (1630–1648) seçildi.

Habsburg Macaristanı'yla da bağlarını koruyan Erdel, XVII. yüzyılda Orta Avrupa'daki siyasî gelişmelere ve Osmanlıların tarafsız kaldığı Otuz Yıl Savaşları (1618–1648)'na fiilen katıldı. Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'yı altüst eden Otuz Yıl Savaşları sırasında ayaklanmalar, saltanat değişiklikleri, iç isyanlar, İran'la yapılan savaşlar yüzünden, ayrıca hem Osmanlılar hem Habsburglar karşısında konumunu güçlendirmek isteyen Gábor Bethlen'in diplomatik faaliyetleri neticesi, Habsburglara savaş açmadı.⁴⁰¹

Osmanlı Devleti, Sultan IV. Murad'ın seçimini tasdik etmediği I. György Rákóczi'nin prens seçilmesinden sonra Orta Avrupa'da askerî faaliyete girişti. Divân-ı Hümâyûn'un talimâtıyla Erdel tahtına I. György Rákóczi yerine István Bethlen'i geçirmek için sefere çıkan Budin Valisi Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa, I. György Rákóczi karşısında 6 Ekim 1636'da Salanta'da (Szalonta) bozguna uğradı. Bu yenilgi üzerine Sultan IV. Murad, Hüseyin Paşa'yı azlederek, I. György Rákóczi'yi, Erdel prensi olarak tanıdı. I. György Rákóczi, 1644'te Habsburg Macaristanı'na ait bazı toprakları işgal etti ve Sultan İbrahim'den bu işgalin tanınmasını istedi. Buna karşılık, Erdel haracını 40.000 altına yükselteceğini taahhüt etti.

Erdel Prensligi, 16 Eylül 1645'te imzalanan Linz Antlaşması ile Habsburg Macaristanı'ndan bazı toprakları ve bu ülkedeki Protestanların haklarını garanti altına aldı.⁴⁰² 1653'te Erdel'in anayasası mahiyetinde olan ve ülkenin hukukî yapısını belirleyen *Approbatæ Constitutiones Regni Transilvaniae* yayınlandı.

Habsburglara karşı Fransa ve İsveç ile birlikte bir ittifak kuran Erdel Voyvodası II. György Rákóczi'nin, Polonya tahtını İsveç'in desteğiyle ele geçirip "Polonya Kralı ve Litvanya Büyükdükası" olma teşebbüsü başarısız oldu. İsveç'in bu konudaki vaadine karşılık

⁴⁰¹ Konu hakkında bakınız: Georg Wagner, "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *Osmanlı Araştırmaları*, C.2, (1981), s.147–166.

⁴⁰² C.Ingrao, *Age*. s.47–48.

Osmanlı Devleti'nin Erdel Prensliği üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmek zorunda kalmadığı sürece bu gelişmeye izin vermesi düşünülemezdi.⁴⁰³

Polonya tahtına sahip olma girişimi Temmuz 1657'de başarısızlıkla sonuçlanan II. György Rákóczi, 27 Ekim 1657'de Divân-ı Hümayûn tarafından Erdel tahtından indirilip yerine Ferenc Rhédey geçirildi. II. György Rákóczi, 14 Ocak 1658'de Diet tarafından yeniden voyvoda seçildi. Ancak bu seçim, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmedi ve Erdel'e yönelik bir askerî harekât yapılmasına yol açtı.

II. György Rákóczi'nin isyanını bastırmak için Tımişvar Beylerbeyi Çengizâde Ali Paşa ve Estergon sancakbeyi ile birlikte Erdel üzerine yürüyen Budin Valisi Gürcü Sofu Kenan Paşa, 13 Mart 1658'de Mureş nehri kıyısında, II. György Rákóczi ve János Kemény karşısında yenildi. Yenilgi üzerine 23 Haziran 1658'de Erdel Seferi'ne hareket eden Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa, 1 Eylül 1658'de Yanova'yı fethetti. Erdel'in başkenti Erdel Belgradı, Kırım atlılarınca yağma ve tahrip edildi.

Köprülü Mehmed Paşa, Erdel tahtını 13 Eylül 1658'de Lugos Banı Ákos Barcsay'a verdi. Diet de 7 Ekim 1658'de Ákos Barcsay'ı voyvoda olarak onayladı.⁴⁰⁴ Önce tahtı kabul etmediyse de yapılan ısrara dayanamayıp tahta çıkan Ákos Barcsay'a samur kürk ve hilalet ile voyvodalık alameti olarak tuğ, sancak ve topuz gönderildi. Ákos Barcsay, Türkçe, Latince ve Macarca yapılan sekiz maddelik bir anlaşmayla Yanova, Şebeş ve Lugoş'un Osmanlı Devleti'ne geçmesini, harp tazminatı olarak 1000 kese akça vermeyi ve Erdel'in yıllık 15.000 altın olan haracını 40.000 altına çıkarmayı kabul etti.

⁴⁰³ Robert I. Fros, *The Northern Wars: War, State and Society in Northeastern Europe, 1558-1721*, Harlow 2000, s.178.

⁴⁰⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ekos Borçkay'ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Birkaç Vesika", *Belleten*, C.7, Sayı 27, (1943), s.361-377; Aynı yazar, "Barcsay Akos'un Erdel Krallığı'na Âid Bazı Orijinal Vesikalar", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.7, (1952), s.51-68.

Kraliyet Macaristanı sınırında bir kaleye çekilen II. György Rákóczi, Köprülü Mehmed Paşa'nın Anadolu'da çıkan karışıklık nedeniyle İstanbul'a dönmesinin ardından güç toplayarak 17 Aralık 1659'da yeniden Erdel tahtına oturdu. Erdel üzerine yürüyen Budin Valisi Seydi Ahmed Paşa, 14 Mayıs 1660'ta Demirkapı'da ve 22 Mayıs 1660'ta Koloszvár yakınında yapılan savaşlarda II. György Rákóczi'yi bozguna uğrattı.⁴⁰⁵ Ordusunun tamamına yakını kaybeden II. György Rákóczi, savaşta aldığı yaraların etkisiyle 7 Haziran 1660'ta öldü.

Ülkenin tamamen Osmanlı yönetimine geçmesinden korkan bir kısım Erdel asillerinin mücadelelerini sürdürmeleri üzerine, Erdel Seferi'ne devam eden Vezir Köse Ali Paşa ve Budin Valisi Seydi Ahmed Paşa'nın, 27 Ağustos 1660'da fethettikleri Várad merkez olmak üzere Erdel'den alınan topraklarda Varad Eyâleti kuruldu.

Ákos Barcsay'ın 1 Ocak 1661'de tahttan feragati üzerine voyvodalığa János Kemény'nin seçilmesi ve Ákos Barcsay'ın 6 Mayıs 1661'de János Kemény'nin eline düşmesi, Osmanlı Devleti'nin Erdel'e müdahalesine yol açtı. 27 Mayıs 1661'de Erdel serdârı tayin edilen Vezir Köse Ali Paşa, Erdel topraklarına girerek, János Kemény'ye bağlı kasaba ve köyleri yakıp yağma etti. János Kemény, Ákos Barcsay ve iki kardeşini Temmuz 1661'de katletti. Ülkeden kaçan János Kemény'nin yerine Erdel tahtı, 13 Eylül 1661'de I. Mihály Apaffy'ye verildi. Köse Ali Paşa'nın Erdel'den çekilmesinden sonra Habsburglardan aldığı askerî destekle ülkeye dönen János Kemény, üzerine sevk edilen Yanova Valisi Küçük Mehmed Paşa karşısında 22 Ocak 1662'de Nagyszöllös'te yapılan savaşta yenildi ve hayatını kaybetti.⁴⁰⁶

Gábor Bethlen, I. György Rákóczi ve II. György Rákóczi döneminde git gide bağımsızlaşan Erdel, I. Mihály Apaffy idaresinde Osmanlı Devleti'ne en bağlı olduğu dönemi yaşadı. I. Mihály Apaffy'nin görülmemiş uzunluktaki hükümdarlığı, Osmanlı siya-

⁴⁰⁵ Silahdar Mehmed Ağa, *Tarih*, C.1, s.202.

⁴⁰⁶ Silahdar Mehmed Ağa, *Tarih*, C.1, s.214.

setinin Erdel topraklarında istikrar ve egemenliği sağladığını gösteriyordu.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında 700–800.000 kadar olan Erdel nüfusunun % 50'si çoğu Protestan olan bir bölümü soylu ve büyük toprak sahibi Macarlardan, %15'i Alman/Sakson maden kasabaları halkından, % 35'i fakir Ortodoks Romen köylülerinden oluşuyordu. Romenlerin tamamına yakını Macar, Sekel ve Sakson asiller ve toprak sahiplerinin malikânelerinde çalışan serfleşmiş köylülerden meydana geliyordu.⁴⁰⁷

Gábor Bethlen ile I. ve II. György Rákóczi; Katolik, Lutheran, Calvinist ve Unitarianlara karşı dinî hoşgörü siyasetini devam ettirdiler.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Romenler, XIII.-XIV. yüzyıllarda kitleler halinde Erdel ve Partium'a yerleşmeye başladılar. Hayvancılıkla uğraşan Romenler, kralın mülkü olan Erdel'in dağlık bölgelerine yerleştiler. 1348-1349'da Avrupa'ya vuran büyük veba salgını sonucu Erdel'in ovalarında yaşayan nüfus çok azaldı. Ölen nüfusun yerine dağlarda yaşadıkları için salgından fazla zarar görmeyen Romenler serf olarak yerleştirildi. Ayrıca, kraliyet mülklerinin azalmasıyla ortaya çıkan yeni mülk sahiplerinin, tarlalarının zarar görmemesi için sürülerinin bir yerden diğerine geçmesini engellediği konar-göçer Romenler de köyler kurarak yerleşik hayata geçtiler ve knez ya da voyvoda denilen yöneticilerinin serfleri oldular. Başka yerlere yerleşen Romenler ise Macar ve Alman toprak sahiplerinin serfleri hâline geldiler. Voyvodalar dışında asil sınıfı olmayın Romenler bir natio oluşturmuyor, ancak asâlet kazanan Romenler Macar natio'suna dâhil oluyorlardı [*Erdély története*, C.I, s.343–347]. Göçebe ve yarı göçebe Romenler, para ve ürün veren, angarya işi yapan serflerden farklı olarak sadece yetiştirdikleri hayvanların bir kısmını vergi olarak veriyorlardı. Romenlerin büyük çoğunluğu onları toprağa bağlamak isteyen toprak sahipleri ve asillerin bütün çabalarına rağmen XVII. yüzyılın sonuna kadar göçebeliklerini korudular. [*Age*. C.II, s.746–749].

⁴⁰⁸ Erdel'de ilk zamanlar Ortodoks Romenlere ait bir Romen Ortodoks kilisesi ve kilise hiyerarşisi yoktu. Ortodoks dini, Romenler arasında batıl inançlarla karışık bir dinî öğreti hâlinde yaşıyordu. Romenler, XVI. yüzyılda Protestan misyonerliğinin hedefi oldular. Az sayıda Romen, Protestan oldu. Bu misyoner faaliyetleri sonucu, ilk Romence kitap yayınlandı ve Romence eğitim yapan ilk okul açıldı. [*Age*. C.I, s.497–498]. Protestanlığın Romenler arasında yayılmasından korkan István Báthory, 1570'lerde Gyulafehérvár'da ve Partium'da Ortodoks Romenler için iki piskoposluk kurarak, Romenlerin piskopos seçme hakkını tanıdı. Erdel Voyvodası István Báthory'nin bu faaliyeti ve Osmanlıların Eflak ve Boğdan'dan çok sayıda Romen'i Erdel'e göç ettirmesi sonucu Romen Protestanlığı ortadan kalktı.

145 yıl boyunca iç işlerinde sahip olduğu geniş özerkliğe karşılık dış işlerinde İstanbul'a bağlı hareket eden Erdel, 28 Haziran 1686'da Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan etti ve 9 Mayıs 1688'de imzalanan Hermannstadt Antlaşması ile Habsburg İmparatorluğu himâyesine girdi.

Erdel Voyvodalığı, İmparator I. Leopold'un 15 Aralık 1690'da çıkardığı, *Diploma Leopoldinum* olarak bilinen ve ülkede yaşayan üç millet (Macar, Sekel, Sakson) ve Erdel Dieti'nin 1568'de ibadet hürriyeti tanıdığı dört mezhebe (Katolik, Lutheran, Kalvinist, Unitarian) dayalı sistemin devamını garanti eden bir fermanla, Habsburg İmparatorluğu'na ilhâk edildi.

III. Tımişvar/Yanova Eyâleti

İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa'nın 27 Temmuz 1552'de fethettiği Tımişvar şehri merkez olmak üzere, 13 Ağustos 1552'de Beşkerek Sancakbeyi Gâzi Kasım Paşa'nın 800.000 akça hasla beylerbeyliğe tayiniyle kuruldu.⁴⁰⁹ İlk Tımişvar defterdârlığına Ahmed Efendi tayin edildi. Eyâletin kurulmasında tâbi devletler Eflâk, Boğdan ve Erdel'in daha iyi korunması ve Erdel'in Habsburg Macaristanı ile sınırının kesilmesi hedeflenmişti. İkinci beylerbeyi, Aralık 1555'te bu göreve atanan Güzelce Rüstem Paşa'ydı.

Sancaklarının sayısı zaman içinde değişen Tımişvar Eyâleti'nin, 1566'da Mustafa Paşa'nın beylerbeyliği sırasında Defterdâr Muharrem Çelebi tarafından yapılan tahrîre göre, *Tımişvar* (Temesvár, Rom. Timișoara), *Arad* (Arad, Rom. Arad), *Beşkerek* (Becserek,

⁴⁰⁹ TSK Koşuşlar No.888 vr. 466. Tımişvar için bkz: Ferenc Csorfi, "Ottoman Architecture in the Vilayet of Temesvár", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003, s.187–199; Cristina Fenesan, "L'Eyalet de Timisoara dans la seconde moitié du XVIe s. d'après les Mühimme Defterleri", *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, Vol. 66, (1992), s. 31–38; Pal Fodor, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der Osmanischen Eroberung", *Südoest-Forschungen*, Vol. 55, (1996), s.25–44.

Sr. Bečkerek), *Çanad* (Csanád, Rom. Cenad) ve *Lipova* (Lippa, Rom. Lipova) olmak üzere beş; 1568–1588 arasında, *Tımuşvar*, *Alacahisar* (Sr. Kruševac), *Arad maa Gûla*, *Modava* (Ômoldova, Rom. Moldova Veche), *Çanad*, *Lipova*, *Pançova* (Pancsova, Sr. Pančevo) ve *Vidin* (Bul. Vidin) olmak üzere sekiz sancağı vardı.⁴¹⁰ Eyâlette 1568’de 509 tımar bulunmaktaydı.⁴¹¹

Eyâletin 1630 yılında Murad Paşa’nın valiliği sırasında sancakları, *Tımuşvar*, *Çanad*, *Gûla* (Gyula), *Lipova*, *Modava*; 1658 yılındaki sancakları *Tımuşvar*, *Çanad*, *Gûla*, *Irşova* (Orsova, Rom. Orşova), *Lipova*, *Modava*, *Şebeş* (Karánsebes, Rom. Caransebeş) *maa Lugoş* (Lugos, Rom. Lugoj) ve *Yanova* (Jenő, Rom. Ineu) idi.⁴¹²

Tımuşvar Eyâleti’nin sancakları, 1664’te *Tımuşvar*, *Çanad*, *Gûla*, *Irşova*, *Verseç* (Somlyó, Sr. Vršac), *Pançova*, *Çakova* (Csák, Rom. Ciacova), *Bečkerek*, *Lipova*, *Modava*, *Şebeş maa Lugoş* ve *Yanova* idi.⁴¹³

Eyâletin merkezi, Erdel Prensliği’ni denetleyebilmek için 1659’da, Erdel topraklarına daha yakın olan Yanova’ya aktarıldı.⁴¹⁴ Eyâlet 1659–1688 arasında *Yanova Eyâleti* olarak adlandırıldı. İlk Yanova beylerbeyi, Eylül 1661’de bu göreve tayin edilen Gûla Sancakbeyi Küçük Mehmed Paşa idi.

Topraklarının büyük bölümü Karlofça Antlaşması ile Habsburglara geçen Tımuşvar Eyâleti, 1700/1701’de *Tımuşvar*, *Çanad*, *Lipova*, *Modava*, *Segedin*;⁴¹⁵ 1701/1702’de *Tımuşvar*, *Çanad*, *Irşova*, *Lipova*, *Modava* ve *Şebeş maa Lugoş* sancaklarından oluşuyordu.⁴¹⁶

Tımuşvar Eyâleti topraklarında, 1707/1708’de *Tımuşvar*, *Semen-dire* ve *Sirem* sancaklarından oluşan Tımuşvar⁴¹⁷ ile *Yanova*, *Çanad*,

⁴¹⁰ BOA TTD No. 364, 365, 457, 578, 579, 580; MAD 563 vr. 45–46; M.Kunt, *Age*, s.135–136.

⁴¹¹ BOA MD. No.7, s.387–388.

⁴¹² M.Kunt, *Age*, s.185–186.

⁴¹³ BOA KK No. 6958, s.6.

⁴¹⁴ Lajos Fekete, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, Budapest 1955, C.I, 699.

⁴¹⁵ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kâlemi No.1564. s.22–24.

⁴¹⁶ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kâlemi No.1551. s.9–10.

⁴¹⁷ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kâlemi No.1564. s.26–27.

Modava ve *Segedin* sancaklarından meydana gelen Yanova⁴¹⁸ olmak üzere iki ayrı eyâlet bulunmaktaydı.

Tımsıvar beylerbeyliği, iki tuğlu, *mîr-i mîrân* rütbesindeki idarecilere verilmekle birlikte, zaman zaman üç tuğlu vezirlere de verilir. XVII. yüzyılda hasları 806.790 akça olan beylerbeylerinin görevleri arasında; sınır denetimi, Habsburg Macaristanı'nın ahvâlini araştırmak, kalelerin tamiri,⁴¹⁹ vergi ve arâzi meselelerinin halledilmesi, Erdel'i kontrol etmek, Habsburg İmparatorluğu ve Polonya'ya karşı yapılan seferlere destek olmak vardı. Tımsıvar beylerbeyi, yollar ve köprülerin bakımı ve onarımından da sorumlu idi.⁴²⁰

Tımsıvar beylerbeyi divânı, 110.000 akça hassı olan hazine defterdârı, mal defterdârı, tımar defterdârı, defter kethüdâsı, defter emîni, şehir emîni, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emîni, alaybeyi ve çeribaşılardan müteşekkildi. Divân çavuşlarının sayısı, XVII. yüzyılda beş, altı arasında değişiyordu.

Tımsıvar Eyâleti'ndeki ulûfeli askerlerin sayısı, 1591'de 2637, 1613'te 3679 kişiydi.⁴²¹ Tımsıvar Eyâleti'nin 1591 yılında toplam geliri, % 54'ü mukâtaa, % 25,79'u cizye, % 8,87'si adet-i ağnam geliri olmak üzere 10.812.449 akçaydı. Harcamaları ise 6.271.931 akçası ulûfeli askerlere yapılan ödemeler olmak üzere 7.520.020 akçaydı.⁴²² Eyâletteki kalelerde görev yapan askerlere, Temmuz 1602–Şubat 1603 arasında 4.004.813 akça, Ağustos 1603–Temmuz 1604 arasında 3.407.396 akça, Haziran 1604–Ocak 1605 arasında 3.051.410 akça, Şubat 1606–Mayıs 1607 arasında 3.166.788 akça ücret ödenmişti.

Eyâletteki kalelerde görevli askerlerin ücretleri, XVI.-XVII. yüzyıllarda eyâletin cizye gelirinden, XVIII. yüzyılda ise bu iş için

⁴¹⁸ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi No.1564. s.28–29.

⁴¹⁹ BOA MD No.5 Hk. 174.

⁴²⁰ BOA MD No.7 Hk. 861.

⁴²¹ MAD 15696; MAD 4133.

⁴²² MAD 15696, s.1–2; P.Fodor, Agm. s. 33..

ocaklık tayin edilen, *Muhasebe-i Evvel Kalemi*'nin kontrol ettiği gelirlerden ödeniyordu.⁴²³

Eyâlette tuz üretimi önemliydi. 1684'te Tımişvar Sancağı'nda 25.000 okka, Semendire Sancağı'nda 10.000 okka ve Sirem Sancağı'nda 5.000 okka tuz çıkarılıyordu.

Bugün Sırbistan ile Romanya arasında bölüşülen Banat bölgesini kaplayan eyâlet, 1716'da Habsburg birliklerince işgaline kadar devam etti.

Tımişvar Eyâleti'nin Sancakları:

Tımişvar* (Temesvár, Rom. Timișoara)

Belgrad'ın 130 km. kuzeydoğusunda ve Tuna'ya dökülen Tımiş nehri (Mac. Temes, Rom. Timiș) kıyısında yer alan Tımişvar, İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa tarafından, 27 Haziran'da başlayan ve şehri savunan İspanyol, Alman, Çek, Macar askerlerin komutanı István Losonczy'nin de öldürüldüğü bir kuşatma neticesi, 27 Temmuz 1552'de fethedildi.

Kendi adıyla kurulan eyâletin paşa sancağı olan Tımişvar'ın kazâ ve nâhiyeleri; *Tımişvar* (Temesvár, Rom. Timișoara), 1551'de fethedilen *Façat* (Facsád, Rom. Făget), *Suydiya* (Sujdia, Rom. Sadj), *Iktar* (Iktâr, Rom. Ictar-Budinți), *Şemlik**/Verseç**** (Somlyó, Sr. Vršac), Temmuz 1552'de fethedilen ve bir menzil olan *Marçina* (Marzsina, Rom. Margina), *Bozovar* (Bozovár, Rom. Bozvar), *Tırговиște* (Vásáros, Rom. Târgoviște), *Bozor* (Bozsor, Rom. Bujor), *Kıraşova* (Krassóvár, Rom. Carașova), pâdişâh hası olan *Modava* (ómol-dova, Rom. Moldova Veche), *Fırdına* (Ferde, Rom. Fârdea), Temmuz 1552'de fethedilen ve Tımişvar beylerbeyi hası olan *Fenlak** (Fenlak, Rom. Felnac), *Çakova* (Csák, Rom. Ciacova), *Monostor* (Monostor, Rom. Mănăstur) ve pâdişâh haslarına dâhil *Boğça* (Boksán,

⁴²³ MAD 2049, s.32–36.

* Osmanlı kaynaklarında "*Temeşvar*" olarak da geçmektedir.

** Osmanlı kaynaklarında "*Şemlit*" olarak da geçmektedir.

*** Osmanlı kaynaklarında "*Vırşac*" olarak da geçmektedir.

Rom. Bocşa) ile Çirin (Cserin, Rom. Cserini), 16 Ağustos 1552'de fethedilen *Pançova* (Pancsova, Sr. Pančevo) idi.⁴²⁴

Sancakta 21'i *nefs* (şehir ve kasaba) olmak üzere 1148 yerleşim yeri, 12 manastır ve 11.620 cizyehâne vardı. Tımişvar kazâsı; Tımişvar, Utvin (Öltvény, Rom. Utvin), Recaş (Temesrécás, Rom. Recaş) ve Sarad (Szaránd, Rom. Sărand) olmak üzere dört şehir, 141 köy, 82 mezra, üç manastır ve 3232 cizyehânedan oluşuyordu.⁴²⁵ Sancakta, XVII. yüzyılda 59 zeâmet, 290 tımar bulunmaktaydı.

Tımişvar'da 1580'lere kadar nüfusun çoğunluğunu Macarlar teşkil ederken, XVII. yüzyılda en kalabalık grup Müslümanlardı. XVII. yüzyılda kale içinde yalnız Müslümanların yaşadığı "Garbkapusu", "Horoskapusu", "Yalıkapusu" ve "Sukapusu" isimli, toplam 1200 hâneli, dört mahalle vardı.⁴²⁶ Nüfusun diğer unsurları, Rácváros/Sırp Mahallesi denilen mahallede yaşayan Sırlar, Yahudiler, Ermeni Mahallesi'nde yaşayan Ermeniler ve Çingenelerdi. Müslümanlar ve Sırlar, genellikle bir oda, mutfak ve küçük bir avludan oluşan evlerde yaşıyorlardı.

Tımişvar'ı 1660'da gören Evliyâ Çelebi, "14 mahallesi olan şehirde 21 cami ve mescid, yedi mekteb, dört tekke, bir kilise, Hüseyn Baba Türbesi, bir saat kulesi, dört hamam, altı han ve 400 dükkân bulunduğu

* Osmanlı kaynaklarında "*Kalnak*" olarak da geçmektedir.

⁴²⁴ TTD No.290; TTD No.364; TTD No.579; Pál Engel, *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*, Szeged 1996. Modava nâhiyesinin sınırları Ortaçağ Macaristanı'ndaki Haram kontluğuna (T.Halasi-Kun, "Haram County and the Ottoman Modava Nâhiyesi", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 9, 1984, s.27–89), Pançova nâhiyesinin sınırları Keve kontluğuna (T. Halasi-Kun, "Keve County and the Ottoman Pançova Nâhiyesi", György Kara (Ed.) *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987, s.105–151), Şemlik, Kırışova ve Boğça nâhiyelerinin birlikte sınırları Krassó kontluğuna (T.Halasi-Kun, "Krassó County and the Ottoman Nâhiyesi: Boğça, Kırışova-Bıtlılık and Şemlit I: Boğça Nâhiyesi", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 10, 1985, s.103–178) denk düşmekteydi. Ancak Tımişvar Sancağı'ndaki nâhiye sınırlarının eski Macar kontluk sınırlarına denk düşmesi genel durumu yansıtmaz. Macaristan'daki sancakların çoğunda böyle bir denklik söz konusu değildir. (G.Dávid, "Osmanlı Avrupa'sında Yönetim..", s.82)

⁴²⁵ TTD No.290; TTD No.364; TTD No.579; Pál Engel, *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*, Szeged 1996.

⁴²⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.205.

nu, yolların tahta döşeli, biitiin evlerin ahşap olduğunu” yazar.⁴²⁷ Bağlar ve bahçelerle çevrili şehirde iki medrese vardı. 1624’te bunlardan birinin müderrisi 20 akça, diğerinin müderrisi 30 akça yevmiye alıyordu.⁴²⁸ Tımişvar iskelesi gümrük gelirinin bir bölümü, Bursa’daki selâtin camileri ve türbelerinin masraflarına tahsis edilmişti.⁴²⁹

Tımişvar’ın yöneticileri kadı, müftü, dizdâr, sipâh kethüdâyeri, alaybeyi, çeribaşı, azap ağası, beşlü ağası, gönüllü ağası, topçu ağası, kapıkulu yeniçerisi serdârı, kapıkulu topçusu serdârı, martolos ağası, cebesi ağası, kapıkulu cebeci serdârı, hisar eri ağası, pandur ağası, gümrük emîni, mirî ambarlar emîni, muhtesib, bacdâr, şehir subaşı ve harac emîni idi.

1552–1716 arasında Selanik ve diğer Osmanlı şehirlerinden gelen Yahudiler, Tımişvar’a yerleşti. Tımişvar hahambaşısı; Tımişvar, Lugoş, Şebeş, Beşkerek ve Paңcova Yahudilerinin dinî ve cemaat işlerinden sorumluydu. Tımişvar Yahudileri, şehrin Osmanlıların elinden çıkmasından sonra Osmanlı casusu oldukları suçlamasıyla 1718’de Tımişvar’dan sürüldü.

Paңcova, Modava, Çakova nâhiyelerinin köylerinde çıkarılan güherçile, Budin ve Tımişvar baruthânelerinde barut imalâtında kullanılıyordu.⁴³⁰ 1568/1569’da inşa edilen, bir palanka ile çevrili Tımişvar Baruthânesi, (*parkan-ı baruthâne-i kala-ı Tımişvar*) Tımiş nehrinin sularıyla işleyen tunç ve demir kolların, 16 tunç havan içinde kara barutu dövmesiyle çalışıyordu. Tımişvar Baruthânesi’nde 1579’da Mehmed Kethüdâ nezâretinde 24, 1621’de İbrâhim Kethüdâ nezâretinde 69, 1624’te Mehmed Ağa nezâretinde 75 kişi görev yapmaktaydı. Tımişvar Eyâleti ile Semendire ve Sirem sancaklarının 38 kazâsında çıkarılan güherçileyi kullanan,⁴³¹ yıllık üre-

⁴²⁷ Evliyâ Çelebi, *Age. C.V, s.202–207.*

⁴²⁸ A.Velics-E.Kammerer, *Age. Vol. I, s.418–419.*

⁴²⁹ *BOA MAD No. 15683.*

⁴³⁰ *BOA MD C.9, Hk. 8; BOA MD C.12, Hk. 340, 412; KK Mevkufat 2682, vr. 222’den G. Ágoston, Age. s.138, Not. 14.*

⁴³¹ *G.Ágoston, Age. s.137.*

timi 43–97 ton arasında değişen baruthânenin görevi; eyâletteki askerlere, komşu garnizonlara ve seferde bölgede faaliyet gösteren Osmanlı ordularına barut temin etmektir.⁴³² Baruthâne'de üretilen barut, seferler sırasında arabalarla Ösek menziline gönderilirdi.⁴³³ Güherçile çıkan kasaba ve köylerin halkı, madenlerde hizmet etmeleri karşılığında, her türlü angaryadan muaftılar.⁴³⁴

Tımsıvar'da bir top dökümhânesi vardı.⁴³⁵ *Top kâr hânesi* denilen bu dökümhâne'de 1634'te Selim Kethüdâ nezâretinde 54 kişi çalışmaktaydı.⁴³⁶

Tımsı nehrî kıyısında beş köşeli, her kapısının önünde makaralı ahşap köprüler olan beş kapılı, beş tabyası bulunan, dolma rıhtım, ahşap bir yapı olan Tımsıvar Kalesi'nde 1591'de dizdâr kapudan Nasuh Ağa komutasında 257, 1634'de 963 asker vardı. Kalede 1619'da 82 yeniçeri görevliydi.⁴³⁷ 1700 yılında 4262 asker bulunan Tımsıvar Kalesi'nde, 1713'te senede 600.000 akça ödenen 1047 yeniçeri, 145 cebeci ve 145 müstahfız görev yapıyordu. Tımsıvar Sancağı'na bağlı 70 köyün Hristiyan halkı, kalenin tamir ve bakımıyla mükellefti.

Berzava nehrî kıyısında 1552'de ağaç kütüklerinden inşa edilen Boğça Kalesi'nde, 1590/1591'de Süleyman Ağa komutasında 63 asker,⁴³⁸ 1621'de 65 asker,⁴³⁹ içinde cami, han ve çarşı bulunan Pançova Palankası'nda, 1606 yılında 213,⁴⁴⁰ 1658'de 50, 1700'de 169 asker vardı.

Çakova nâhiyesi topraklarında, Tımsı nehrî kıyısında kurulu, içinde cami, bir han ve dükkânlar bulunan, dört köşeli, ahşap Dente

⁴³² G. Ágoston, *Age*, s.184.

⁴³³ BOA Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemî No.655.

⁴³⁴ BOA MD No.12 Hk. 340.

⁴³⁵ G. Ágoston, *Age*, s.259.

⁴³⁶ A. Velics-E.Kammerer, *Age*, Vol. I, s.415.

⁴³⁷ BOA Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî No.33718, s.104–105.

⁴³⁸ A. Velics-E.Kammerer, *Age*, Vol. I, s.375–376.

⁴³⁹ BOA MAD No.3729, s.88–91.

⁴⁴⁰ BOA MAD No.5158, s.152–154.

(Rom. Denta) Palankası'nda, 1621'de 86,⁴⁴¹ 1658'de 50 asker; Şemlik/Verseç Kalesi'nde, 1621'de 179,⁴⁴² 1700'de 50 asker görev yapıyordu.

1551-8 Ağustos 1595 ve 1616-1716 arasında Osmanlı yönetiminde kalan Façat, 1700 ile 1706 arasında menzildi. Dört köşeli bir yapı olan Façat Kalesi'nde, 1590/1591'de İbrâhim Ağa komutasında 104,⁴⁴³ 1658'de 300, 1700'de 25 asker vardı. Temmuz 1552-Temmuz 1595, 1598-1695 arasında Osmanlı yönetiminde kalan Fenlak Kalesi, Mureş nehri kıyısında, dörtgen planlı ufak taş bir yapıydı. İçinde Sultan Süleyman Camisi bulunan ve Tımsıvar Eyâleti askeri için zâhire depo edilen,⁴⁴⁴ 1621 yılında Hürrem Ağa komutasında 111 askerin görev yaptığı⁴⁴⁵ kalede, 1658'de beş hâne ve 50 asker mevcuttu. Palanka dışındaki varoшта 100 kadar ev, 10 dükkân vardı.⁴⁴⁶

Tımsıvar, son Tımsıvar Beylerbeyi Bodur Mustafa Paşa'nın 13 Ekim 1716'da Prens Eugene von Savoyen komutasındaki imparatorluk ordusuna teslim olmasına kadar sancak olarak kaldı.⁴⁴⁷

Tımsıvar'ın Habsburgların eline geçmesi ve 12.000 Müslüman'ın şehri terk etmesinden bir süre sonra Tımsıvar'da 446'sı Sırp, 144'ü Yahudi, 35'i Ermeni 600-700 nüfus kalmıştı.

Alacahisar (Sr. Kruševac)

Alacahisar Sancağı, Budin Eyâleti'ne bağlıyken 1559 yılında Tımsıvar Eyâleti'ne aktarıldı⁴⁴⁸ ve 1582'de Rumeli Eyâleti'ne bağlanana kadar bu eyâletin sancağı oldu.⁴⁴⁹ Alacahisar Sancağı'nda, 1571 yılında 17.209 cizyehâne vardı.⁴⁵⁰

⁴⁴¹ BOA MAD No.3729, s.96-99.

⁴⁴² BOA MAD No.3729, s.100-108.

⁴⁴³ A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. I, s.375.

⁴⁴⁴ BOA MD No.5 Hk. 847..

⁴⁴⁵ BOA MAD No.3729, s.78-82.

⁴⁴⁶ Boğça, Dente, Façat ve Fenlak için bakınız: Evliyâ Çelebi, Age. C.V, s.201, 207.

⁴⁴⁷ MAD 563; KK 262; Ali Çavuş; KK 266; Evliyâ; BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi No.1551.

⁴⁴⁸ BOA MD No.3 Hk. 400; TSK Koğuşlar No.888.

⁴⁴⁹ MAD 563; KK 262.

⁴⁵⁰ BOA MAD No. 6874.

Arad (Arad, Rom. Arad)

Mureş nehrinin kuzey kıyısında yer alan ve geçmişi XI. yüzyıla uzanan Arad, Dâmad Kara Ahmed Paşa tarafından Eylül 1551'de fethedildi.

Ekim 1554'te sancak olan Arad'ın ilk sancakbeyi, 280.000 akça hasla tayin edilen Hasan Bey'di. Sancağın 1557/1558'de nâhiyeleri; *Arad* (Arad), *Zerenc* (Zaránd) ve *Bekeş* (Békés)'di.⁴⁵¹ İkinci Vezir Gâzi Pertev Paşa'nın 2 Eylül 1566'da fethettiği Gûla ile birlikte 1567'de Ali Bey'e tevcih edildiği dönemde *Arad maa Gûla* olarak anılan sancağa *Arad* (Arad), *Gûla* (Gyula), *Zerenc* (Zaránd, Rom. Zărand), *Bekeş* (Békés) ve *Bihar* (Bihar, Rom. Biharia) nâhiyeleri ile 222 köy ve 15 mezra bağlıydı.⁴⁵² Sancağın âdet-i ağnam geliri sipâhiye kaydedilmişti.

Arad Palankası'nda, 1591 yılında Fethullah Ağa komutasında 34 asker görev yapıyordu.⁴⁵³ Ağustos 1566'da fethedilen ve bugün Kastélyzug denilen yerde 1584 yılında inşa edilen ve içinde Hürrem Sultan adına yapılmış bir cami bulunan Bekeş Palankası'nda, 1591'de İbrâhim Ağa komutasında 248 asker vardı.⁴⁵⁴ Gûla Kale-si'nde, 1591 yılında Nasuh Ağa emrinde 609 asker görevliydi.⁴⁵⁵

György Borbély komutasındaki Erdel birliklerinin, Kasım 1595'te işgal ettiği Arad'ı, Satırcı Mehmed Paşa 10 Eylül 1598'de yeniden fethetti.

Evliyâ Çelebi, 1660'ta "*Köprülü Mehmed Paşa'nın Yanova'nın fet-hini (1658) müteakip Arad Palankası'nı yeniden yaptırdığını, cami, mekteb, tekke, imâret, han, 10 dükkân, köprü ve hamam inşa ettirdiğini, 200 Hristiyan evi bulunan Arad'da yılda bir kez panayır kurulduğunu, kale-sinde 50 muhafızın görev yaptığını*" yazmaktadır.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Gyula Káldy-Nagy, *A gyulai szandzsák 1567 és 1579. évi ősszeirása*, Békéscsaba 1982.

⁴⁵² TTD 361; Gyula Káldy-Nagy, *A budai szandzsák 1559. évi ősszeirása*, Budapest 1977; Aynı yazar, *A gyulai szandzsák..*

⁴⁵³ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.379.

⁴⁵⁴ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.378.

⁴⁵⁵ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.376-377.

Arad, Haziran 1688'de kaybına kadar Tımişvar Eyâleti'nin sancağıydı.⁴⁵⁷

Beşkerek (Nagybecskerek/Becskekerek, Sr. Bečkerek)

Tımişvar Eyâleti kurulunca Budin Eyâleti'nden aktarılan Beşkerek, Çanad Sancağı'nın bir kazâsı,⁴⁵⁸ [Çanad Sancakbeyi Malkoç Bey döneminde olduğu gibi bazen merkez kazâsı] zaman zaman da müstakil sancak oldu.⁴⁵⁹

Bir Müslüman ve bir Sırp mahallesinden meydana gelen, Beğ nehri kenarında bir iskeleye sahip, her yıl panayır kurulan Beşkerek'te, Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa, 1570–1573 arasında cami, hamam, imâret, medrese, muallimhâne ve tekmeden oluşan bir külliye yaptırdı. Sancağın arâzisi, 1573 yılında vakıf hâline getirilerek, Beşkerek yakınlarında birkaç köy ile 2500 koyun, 250 at, 600 sığır ve 11 manda beslenen bir çiftlikten oluşan mülkü bulunan Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın evkâfına dâhil edildi. Köyler ve çiftliğin gelirleri dışında, Beşkerek'te bir hamam, bir değirmen ve 22 dükkânın, Tımişvar'da bir kervansaray ve beş dükkânın, Reçaş'ta bir hamam ve altı dükkânın gelirleri külliyyeye vakfedilmişti.⁴⁶⁰

Beşkerek topraklarında Tımişvar Baruthânesi'nde işlenmek üzere güherçile çıkarılıyordu.⁴⁶¹ Beşkerek Kalesi'nde 1700'de 40 asker vardı.

Beşkerek, Ekim 1716'da Habsburg birlikleri tarafından işgal edildi.

⁴⁵⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.207.

⁴⁵⁷ *MAD* 563; *KK* 262; Ali Çavuş; Evliyâ.

⁴⁵⁸ *TTD* No.365.

⁴⁵⁹ *MAD* 563. *BOA KK* No. 6958.

⁴⁶⁰ Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'ya temlik olunan Beckerek nâhiyesinin sınırnâmesi, *TTD* No.365. içinde yer almaktadır.

⁴⁶¹ *KK Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

Çakova (Csákova, Rom. Ciacova)

Tımuşvar'ın 33 km. güneyinde yer alan ve geçmişi 14. yüzyıla uzanan Çakova, 1552'de Osmanlı topraklarına katıldı. Tımuşvar Sancağı'nın bir nâhiyesi olan Çakova 1664 yılında müstakil sancak olarak görülmektedir.⁴⁶² Çakova topraklarında, Tımuş nehri kıyısında kurulu içinde bir cami, bir han ve dükkânlar bulunan, dört köşeli, ahşap Dente (Rom. Denta) Palankası'nda, 1621'de 86,⁴⁶³ 1658'de 50 asker görev yapıyordu. Dente Palankası, Karlofça Antlaşması hükümleri uyarınca 1701'de yıktırıldı. Çakova'nın köylerinde çıkarılan güherçile, Budin ve Tımuşvar baruthânelerinde barut imalâtında kullanılıyordu.⁴⁶⁴ Çakova, 1716 yılında Habsburg güçlerince işgal edildi.

Çanad* (Csanád/Nagycsanád, Rom. Cenad)

Tımuşvar'ın 60 km. kuzeybatısında, Mureş nehrinin güney kıyısında yer alan, geçmişi XI. yüzyıla uzanan Çanad, Rumeli Beylerbeyi İkinci Vezir Ahmed Paşa ve Gâzi Küçük Bâli Bey tarafından 28 Eylül 1551'de fethedildi. Fetihten sonra *Çanad ve Beçey ve Beşkerek* adıyla sancak yapılan ve 650.000 akça hasla Pojega Sancakbeyi Ula-ma Paşa'ya, kısa bir süre sonra 200.000 akça hasla Bosna Alaybeyi Malkoç Bey'e verilen Çanad Sancağı,⁴⁶⁵ Tımuşvar Eyâleti tesis edilince bu eyâlete bağlandı. Çanad, eyâletin en önemli askerî, iktisadî ve kültürel merkezlerinden biri oldu.

XVI. yüzyılda sancakbeyi hasları 400.000 akça olan ve Beşkerrek'le birlikte tevcih edildiği dönemlerde *Çanad maa Beşkerek* olarak adlandırılan sancağın, 1567 yılında Defter Emîni Muharrem Çelebi ve Kâtip Ferhad'ın yaptığı tahrirî göre nâhiyeleri, 57'si Macar, 23'ü

⁴⁶² BOA KK No. 6958, s.6.

⁴⁶³ BOA MAD No.3729, s.96–99.

⁴⁶⁴ BOA MD C.9, Hk. 8; BOA MD C.12, Hk. 340, 412; KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G. Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

* Osmanlı kaynaklarında "*Çenad*" ve "*Çınad*" olarak da geçmektedir.

⁴⁶⁵ Feridun M. Emecen-İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957–958 (1550–1551) Tarihli sancak Tевcih Defteri", *Belgeler*, C.XIX, Sayı 23, s.63.

Sırp toplam 80 cizyehâneli *Çanad* (Csanád), 174 hâneli *Beçe* (Becse/Törökbecse, Sr. Novi Becej/Vološino), 40 Müslüman, 166 cizyehânesi bulunan *Beşkerek* (Becskerek/Nagybecskerek, Sr. Bečkerek/Veliki Bečkerek), 86 hâneli *Beşova* (Besenyő/Óbesenyő, Rom. Dudeştii Vechi)* ve beş hâneli *Galat* (Galád, Rom. Galat) idi.⁴⁶⁶

Âdet-i ağnam geliri sipâhiye kaydedilmiş olan sancağın, Beşkerek nâhiyesi ile köylerinden çıkarılan güherçile, barut üretiminde kullanılmak üzere Budin ve Tımışvar baruthânelerine gönderiliyordu.⁴⁶⁷ *Çanad*'da oturan Hristiyan tüccarlar, Osmanlı ordusunun ihtiyaçları için piyasa fiyatından güherçile temin etmekteydiler.⁴⁶⁸

Erdel Prensi Zsigmond Báthory'nin Eylül 1597'te işgal ettiği *Çanad*, Satırcı Mehmed Paşa tarafından 8 Eylül 1598'de yeniden fethedildi ve sancakbeyliğine Şakşâkî İbrâhim Bey tayin edildi. Sancakbeyi hasları, XVII. yüzyıl başlarında 207.790, 1660'larda 400.000 akça olan sancağın kazâları *Çanad* ve *Beşkerek*'di. *Çanad* Kazâsı'na, yedi nâhiye ve 240 köy bağlıydı. XVII. yüzyılda sancakta 10 zeâmet, 600 tımar vardı.

Halkı Müslüman, Macar, Romen ve Sırlardan meydana gelen *Çanad*'da 1660 yılında üç mahallede 535 ev, altı cami, on mescid, üç medrese, dört mekteb, üç tekke, bir hamam, Gâzi Küçük Bâli Bey türbesi, sancakbeyi sarayı, mahkeme binası, manastır, üç han ve 308 dükkân vardı.⁴⁶⁹ Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, kadı, müftü, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, yeniçeri kale dizdârı, kapıkulu yeniçerisi serdârı, sipâh kethüdâyeri, cebecibaşı, topçubaşı, martolos ağası, muhtesib, gümrük emîni, bacdâr, harac emîni ve mimar ağa idi. *Çanad* kadısının yıllık maaşı 3000 akçaydı. Osmanlı ilmiye ve adli-

* Osmanlı kaynaklarında "*Beşenova*" olarak da geçmektedir.

⁴⁶⁶ TTD No.365; Gyula Káldy-Nagy (Yay.) *A csanádi szandzsák 1567 és 1579 évi összeírása*. Szeged 2000.

⁴⁶⁷ BOA MD No.7, Hk. 48; BOA MD No.9, Hk. 7; KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, Age. s.138, Not. 14.

⁴⁶⁸ BOA MD No.14, Hk. 483'ten G.Ágoston, Age. s.168, Not. 130.

⁴⁶⁹ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.143-144.

ye hiyerarşisinde yıllık maaşı 3000 akça olan kadılar için "rütbe-i Çanad" deyimi kullanılırdı.

Mureş (Maros, Rom Mureş) nehri yakınında, dört köşeli, bir kulesi bulunan, sağlam bir hisar olan, içinde cami, ambar ve cephanelik yer alan Çanad Kalesi'nde, 1591 yılında Hasan Ağa komutasında 76, 1634'te 161, 1664'te 300, 1700 yılında 40 asker vardı. Çanad Kalesi, Karlofça Barış Antlaşması hükümlerine göre 1701'de yıkıldı.

Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'nın 19 Eylül 1551'de fethettiği Beçe'de 1567 yılında 174, 1579'da 140 ev vardı. Beçe Kalesi'nde, 1552'de Dizdâr Murad Ağa komutasında 599 asker görevliydi.⁴⁷⁰ Beçe'de, 1660'ta 100 ev, cami, medrese, üç mekteb, tekke, hamam ve 40 dükkân vardı.

Sokollu Mehmed Paşa'nın 25 Eylül 1551'de fethettiği, Çanad kadısının bir naibinin ikâmet ettiği Beşova kasabasında, 1660'larda, 200 ev, bir cami, iki mescid, bir medrese, tekke, iki mekteb, hamam, üç han ve sekiz dükkân vardı.⁴⁷¹ Beşkererek'te Sokollu Mehmed Paşa evkâfına ait cami, mescid, medrese, mektep, tekke, imâret ve hamam mevcuttu.⁴⁷²

Mureş nehri kıyısında yer alan ve geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Mako (Makó), İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa tarafından Temmuz 1552'de fethedildi. Osmanlı Macaristanı'ndaki en kalabalık şehirlerden ve pâdişâh hassı olan Mako'da 1563/1564'te 3175 nüfus yaşıyordu. Mako, Ekim 1687'de Habsburg birlikleri tarafından işgal edildi.

Çanad, Ekim 1716'da Habsburg birlikleri tarafından işgal edilene kadar Tımişvar Eyâleti'nin bir sancağı olarak kaldı.⁴⁷³ Çanad'daki bütün Osmanlı yapıları, 1717 yılında yok edildi.

⁴⁷⁰ BOA MAD No.77, s.17-28.

⁴⁷¹ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.144.

⁴⁷² Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.144.

⁴⁷³ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ; BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi No.1551.

Çayla ve Dodvaş (Czella ve Tótvárád)

Tımışvar'ın kuzeyinde, Mureş vadisi boyunca yer alan Czella ve Tótvárád'ın fethini müteakip Eylül 1551'de Rumeli Eyâleti zaimlerinden Mahmud Bey'in 200.000 akça hasla sancakbeyi tayin edilmesiyle kuruldu.⁴⁷⁴ Ancak bir yıldan kısa bir sürede lağvedildi.

Gûla* (Gyula)

Ak Köröş (Fehér Körös, Rom. Crişul Alb) nehri kıyısında yer alan ve adına kaynaklarda ilk defa Macaristan Kralı Károly Róbert döneminde 1313'te rastlanan Gûla, XV. yüzyılda stratejik önem kazandı.

İkinci Vezir Gâzi Pertev Paşa, István Kerecsényi komutasındaki Alman, Macar ve Sırp askerlerin koruduğu Gûla'yı, 21 Temmuz'da başlayan kuşatma sonrası 1 Eylül 1566'da fethetti. Stratejik ve askerî önemi nedeniyle Arad'la birlikte "*Arad maa Gûla*" adıyla teşkilatlandırılan sancağın ilk sancakbeyliğine, Mart 1567'de 280.000 akça hasla Çanad Sancakbeyi Ali Bey tayin edildi.

1571 yılında nâhiyeleri; *Arad* (Arad), *Bekeş* (Békés), *Bihar* (Bihar, Rom. Biharia), *Gûla* (Gyula) ve pâdişâh haslarına dâhil *Zerenc* (Zaránd, Rom. Zărând) olan sancağa 222 köy ve 15 mezra bağlıydı.⁴⁷⁵ Sancakbeyi hasları, XVI. yüzyılda 363.518 ile 456.000 akça arasında değişiyordu.⁴⁷⁶ Gûla'ya bağlı Nagyradvany ve Bikaes köylerinin geliri, Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın "*Kale-i Peşte dâhilinde*" yaptırdığı bir dershâne ve sekiz hücreden oluşan medreseye vakfedilmişti.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ F.M.Emecen-İ.Şahin, Agm. s.63.

* Osmanlı kaynaklarında "*Gûle*" ve "*Göle*" olarak da geçmektedir.

⁴⁷⁵ TTD No.580; Gyula Káldy-Nagy, *A gyulai szandzsák 1567 és 1579 évi összeírása*, Békéscsaba 1982.

⁴⁷⁶ Geza Dávid, "The Sancakbegis of Arad and Gyula", *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul 1997, s.143-162.

⁴⁷⁷ G.Ágoston, "Budin'de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri", *TDA*, Sayı 58, (1989) s.143.

Sancağın köylerinden çıkarılan güherçile, barut yapımında kullanılmak üzere Budin ve Tımişvar'daki baruthânelere gönderilirdi.⁴⁷⁸ Gûla'da oturan Hristiyan tüccarlar, Osmanlı ordusunun ihtiyacı için piyasa fiyatı üzerinden güherçile temin ediyorlardı.⁴⁷⁹ Gûla Sancağı'nın âdet-i ağnam geliri, sipâhiye kaydedilmişti.

1579 yılında üç Müslüman; Uj, Barát ve Halász adlı üç Hristiyan/Macar mahallesi olan Gûla'da biri kalede olmak üzere üç cami, üç mescid, bir hamam,⁴⁸⁰ Zerenc'te bir hamam vardı.⁴⁸¹ 1567'de 551, 1579'da 456 cizyehâne bulunan⁴⁸² Bekeş'te kurulan panayıra, civar şehir ve kasabalardan tüccarlar ve satıcılar gelmekteydi.

Ak Köröş (Fehér Körös, Rom. Crişul Alb) nehri kıyısında, bataklık arâzide kurulu, dört köşeli, beş kuleli, tuğla bir yapı olan, içinde Sultan Süleyman Camisi, cephânelik ve ambarlar bulunan ve 1568'de onarılan Gûla Kalesi'nde, 1591'de ücretleri Tımişvar mukâtaası gelirinden ödenen, Abdi Ağa komutasında 609,⁴⁸³ 1621'de Hüseyin Ağa emrinde 392,⁴⁸⁴ 1664'te 1800 asker vardı. 1584 yılında yaptırılan Sarvaş (Szarvas) Palankası'nda, 1590/1591'de Bâli Ağa komutasında 210 asker görev yapıyordu.⁴⁸⁵

Gûla'yı 1660'ta gören Evliyâ Çelebi, "*halkının çoğu az Türkçe konuşan Hristiyanlar olan, dört mahalleden oluşan, bataklık zemine kurulu olduğundan sokakları tahta döşeli şehirde beş cami, dokuz mescid, üç medrese, üç mekteb, iki tekke, üç kilise, bir hamam, bir han, 200 dükkân olduğunu*" yazar.⁴⁸⁶ Sancakta, XVII. yüzyılda 13 zeâmet, 500 tımar

⁴⁷⁸ BOA MD 14, Hk. 1107; KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not.14.

⁴⁷⁹ BOA MD No.14, Hk. 483'ten G.Ágoston, *Age*. s.168, Not. 130.

⁴⁸⁰ G. Káldy-Nagy, *Age*. s.47-54.

⁴⁸¹ Ibolya Gerelyes, *Ottoman Architecture in the Town of Gyula*, *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003, s.173.

⁴⁸² Gyula Káldy-Nagy, *Age*. s.26.

⁴⁸³ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.376-377.

⁴⁸⁴ BOA MAD No.3729, s.154-171.

⁴⁸⁵ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.378-379.

⁴⁸⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.146-149.

vardı. Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, kadı, müftü, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, Budin yeniçerisi serdârı, Eğri yeniçerisi serdârı, yeniçeri kale dizdârı, sipâh kethüdâyeri, cebecibaşı, topçubaşı, kapudan, muhtesib, bacdâr, gümrük emîni, harac emîni ve mimar ağa idi.

Gûla, Friedrich Veterani komutasındaki imparatorluk ordusu tarafından 12 Ocak 1695'te işgal edilene kadar Tımuşvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁴⁸⁷ Gûla Kalesi'ndeki Sultan Süleyman Camisi, 1754'te yıktırıldı.⁴⁸⁸

Irşova (Orsova) *

Tuna nehrinin dirseğinin kuzey kıyısında yer alan Irşova, 1479 yılında Malkoçoğlu Gâzi Büyük Bâli Bey tarafından fethedildi. Tımuşvar Eyâleti kurulunca bu eyâlete bağlanan ve XVII. yüzyılda 13 zeâmet ve 556 tımar bulunan Irşova'nın sancakbeyi hasları, XVII. yüzyılın ikinci yarısında 310.000 akçaydı. Sancağın köylerinde çıkarılan güherçile, barut imalâtında kullanılmak üzere Tımuşvar Baruthânesi'ne gönderilmekteydi.⁴⁸⁹

Irşova Kalesi'nde 1621 yılında 188 asker vardı.⁴⁹⁰ 1665'te iki cami, bir mescid, bir medrese, bir mekteb, Ortodoks kilisesi, sancakbeyi sarayı, bir han, bir hamam, on dükkân ve bir saat kulesi bulunan Irşova'nın kalesinde 150 asker görev yapıyordu.⁴⁹¹ Şehrin idarecileri sancakbeyi, kadı, yeniçeri serdârı, dizdâr, sipâh kethüdâyeri, alaybeyi, çeribaşı, azaplar ağası, martolos ağası, gümrük emîni, muhtesib, şehir kethüdâsı, bacdâr, harac emîni ve mimar ağası idi.

Irşova, 1717'de Habsburg birliklerince işgal ve içindeki yapılarla birlikte yerle bir edilene kadar Tımuşvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁴⁹²

⁴⁸⁷ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ.

⁴⁸⁸ J.Molnar, Age. s.5.

* Osmanlı kaynaklarında "Orşova" ve "Hırsova" olarak da geçmektedir.

⁴⁸⁹ KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Âgoston, Age. s.138, Not. 14.

⁴⁹⁰ BOA MAD No.3729, s.135-142.

⁴⁹¹ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.171-172

⁴⁹² *Bâb-ı Asâfi Ruûs Kâlemi* No.1551.

Lipova* (Lippa, Rom. Lipova)

Tımişvar'ın 54 km. kuzeybatısında, Mureş nehrinin güney kıyısında yer alan ve bir krallık şehriyken 1540'da János Szapolyai tarafından çeyiz olarak İzabella'ya verilen Lippa, 8 Ekim 1551'de fethedildi. Sancak yapılarak 700.000 akça hasla İstolni Belgrad Sancakbeyi Kasım Paşa'ya verilen Lipova,⁴⁹³ Alman-Macar birliklerince 5 Aralık 1551'de işgal edildi.

İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa, Bernardo Saldana komutasındaki Alman, Macar, İspanyol ve İtalyan askerlerin savunduğu Lippa'yı 30 Temmuz 1552'de yeniden fethetti. Sancak yapılarak Tımişvar Eyâleti'ne bağlanan Lipova'nın ilk sancakbeyliğine Halil Bey tayin edildi. Sancakbeyi hasları, XVI. yüzyılda 210.000 akçaydı. Defter Emîni Halil ve Kâtip Salih tarafından, 1554 yılında yapılan tahrirî göre nâhiyeleri; *Lipova* (Lippa, Rom. Lipova), *Bolcos* (Bulcs Rom. Bulci), Lipova sancakbeyinin hassı olan *Vafraş*** (Vizes, Rom. Vodnic), *Solmoş**** (Solymosvár, Rom. Şoimuş), *Hospe*, *Södin* (Szödi), *Varadya* (Váradja/Tótvárad, Rom. Vărădia)**** ve *Vilagoş* (Világos, Rom. Şiria) olan sancağa 417 köy bağlıydı.⁴⁹⁴ Lipova şehri, Lipova/Derûn-ı Kale, Cami-i Kebir, Kâsım Paşa, Ferhad Paşa, Hüsrev Ağa ve Radna isimli altı mahalleden müteşekkildi.

Lipova Kalesi'nde 1554 yılında 162, 1591'de 197, 1621'de 953 asker;⁴⁹⁵ Vilagoş Kalesi'nde 1591'de Yusuf Ağa komutasında 18 asker;⁴⁹⁶ Varadya Palankası'nda 1591 yılında İdris Murad Ağa komutasında 43 asker vardı.⁴⁹⁷ Ulama Paşa'nın 1551 yılında Lipova'nın karşısında inşa ettirdiği Radna Palankası'nda XVII. yüzyılda mar- toloslar görevliydi.

* Osmanlı kaynaklarında "*Lipve*", "*Lipva*" ve "*Lipovo*" olarak da geçmektedir.

⁴⁹³ F.M.Emecen-İ.Şahin, *Agm.* s.63.

** Osmanlı kaynaklarında "*Vefras*" olarak da geçmektedir.

*** Osmanlı kaynaklarında "*Şölmeş*" olarak da geçmektedir.

**** Osmanlı kaynaklarında "*Vardiya*" olarak da geçmektedir.

⁴⁹⁴ *TTD No.292; TTD No.457; TTD No.578.*

⁴⁹⁵ *BOA MAD No.3729, s.4-11.*

⁴⁹⁶ A.Velics-E.Kammerer, *Age.* Vol. I, s.381.

⁴⁹⁷ A.Velics-E.Kammerer, *Age.* Vol. I, s.380-381.

György Borbély komutasındaki Erdel birliklerinin 18 Ağustos 1595'te işgal ettiği, 1602'de Habsburglara geçen, Erdel Prensi Gábor Bethlen'in Kasım 1614'te zaptederek anahtarını Sultan I. Ahmed'e gönderdiği Lipova, Haziran 1616'da sancak olarak Tımuşvar Eyâleti'ne bağlandı. Lipova'ya XVII. yüzyılda vezir rütbesinde sancakbeyleri de tayin edilirdi.⁴⁹⁸ XVII. yüzyılda 31 zeâmet ve 455 tımar bulunan sancağın köylerinden çıkarılan güherçile, barut yapılmak üzere Tımuşvar Baruthânesi'ne gönderilirdi.⁴⁹⁹

Lipova'yı 1660'ta gören Evliya Çelebi, "*bir Nemçe (Alman) mahallesi de olan, 1500 evin bulunduğu şehirde, yolların tahta döşeli ve bütün evlerin ahşap olduğunu, beş cami, bir mescid, yedi mekteb, üç tekke, 200 dükkân bulunduğunu, gemilerle Erdel'den gelen tuzun ticaretinin yapıldığını ve 100 tuz deposu bulunduğunu, Mureş nehri kıyısında, beş köşeli, taş bir yapı olan kalesinde 800 askerin görev yaptığını*" yazar.⁵⁰⁰ Şehirdeki üç tekkeden biri, Yesevî dervişlerine ait olup, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Lipova'ya yerleşen, pâdişâh tarafından 20.000 akça zeâmet verilen ve 1567'de ölen Şerif Muhammed Hindî Baba tarafından tesis edilmişti. 1670'lerde Mureş nehri yanında bir kervansaray inşa edildi. 1688 yılında Lipova kasabasında 2000 hâne vardı.

Lipova'nın yöneticileri; sancakbeyi, kadı, müftü, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, kapıkulu yeniçerisi serdârı, kapıkulu cebecileri serdârı, kapıkulu topçuları serdârı, sipâh kethüdâyeri, azaplar ağası, martolos ağası, muhtesib, bacdâr ve harac emîni idi.

Mureş nehri kıyısındaki, 20 hâneli Radna Palankası'nda, 1660 yılında 20 Güney Slav kökenli asker görevliydi. Lipova sancakbeyinin haslarına dâhil, Mureş nehri kıyısında, taş ve dolma rıhtım bir yapı olan, 300 hâneli, etrafı bağlarla çevrili Vafraş Palankası'nda 1660'ta 70 asker vardı.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Örnek olarak, 8 Mart 1691'de bu göreve tayin edilen eski Varad Beylerbeyi Ali Paşa.

⁴⁹⁹ *KK Mevkufat* 2682, vr. 222'den G. Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

⁵⁰⁰ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.208–209.

⁵⁰¹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.209–210.

Mureş nehri kıyısında yer alan Varadya, Ortaçağ'da kalesi bulunan bir pazar kasabasıydı. Eylül 1551–Ağustos 1595 ve Eylül 1614–Mayıs 1693 arasında Osmanlı yönetiminde kalan, dört köşeli bir yapı olan Varadya Palankası'nda 1594'te 62i 1634'te 46 asker vardı. Palankada 1660'ta 150 ev bulunmakta ve 70 asker görev yapmaktaydı.

Mureş nehri yakınında, kayalık zemine kurulu bir Ortaçağ kalesi olan Solmoş, Temmuz 1552–Ağustos 1595 ve Eylül 1614–Haziran 1688 arasında Osmanlı toprağı oldu. Solmoş Kalesi'nde 1560'da 43 asker vardı. 1660'ta içinde Sultan Süleyman Camisi ve 30 ev olan kalede 30 asker görevliydi.

Vilagoş Kalesi ile ağaç kütüğü ve çitlerden yapılmış bir palanka içinde yer alan, düzenli olarak pazar kurulan Siri kasabasından oluşan Vilagoş, 1566–Ağustos 1595 ve Haziran 1616–Mayıs 1693 arasında Osmanlı toprağı oldu. 1660'da içinde 60 hâne, cami ve erzak ambarı olan Vilagoş Kalesi'nde 50 asker vardı.⁵⁰²

Antonio Caraffa komutasındaki imparatorluk ordusunun 18 Haziran 1688'de zaptettiğı Lipova, Sultan II. Mustafa tarafından 9 Eylül 1695'te yeniden fethedildi. Kalesi, Karlofça Antlaşması gereğı 1702'de yıktırılan Lipova, Mayıs 1717'de Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Tımişvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵⁰³

Lugoş* (Lugos, Rom. Lugoş)

Tımişvar'ın 60 km. doğusunda yer alan Lugoş, Dâmad Kara Ahmed Paşa tarafından 6 Ağustos 1552'de fethedildi ve 7 Mart 1553'te sancak olarak Tımişvar Eyâleti'ne bağlandı. Sancakbeyi hasları 300.000 akça olan Lugoş, 1595'te Erdel birliklerince işgal edildi.

Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'nın Eylül 1658'de yeniden fethettiğı Lugoş, sancak olarak Tımişvar Eyâleti'ne bağlandı.⁵⁰⁴

⁵⁰² Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.210–211.

⁵⁰³ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ; BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi No.1551.

* Osmanlı kaynaklarında "Lugoş" olarak da geçmektedir.

Dörtgen şeklinde bir yapı olan Lugoş Kalesi'ne yeniçeri, topçu ve cebeci ve kale muhafızı olmak üzere 600 asker bırakıldı. Sancakbeyi hasları 300.000 akça olan ve 12 zeâmet, 300 tımar bulunan sancağın, cizye ve vergi gelirlerinden on yük (1.000.000) akça Mekke ve Medine'ye vakfedilmişti. Sancağın köylerinde çıkan güherçile, barut yapımında kullanılmak üzere Tımsıvar Baruthânesi'ne gönderilirdi.⁵⁰⁵ Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, kapıkulu yeniçerisi serdârı, sipâh kethüdâyeri, kapıkulu cebecileri serdârı, kapıkulu topçuları serdârı, muhtesib ve bacdâr'dı.

1691–1695 arasında Habsburg işgalinde kalan Lugoş Sultan II. Mustafa tarafından 22 Eylül 1695'te yeniden fethedildi. Lugoş'un, Şebeş Sancağı'na ilhâkıyla kurulan ve Şebeş maa Lugoş olarak adlandırılan sancak, Mayıs 1717'de Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Tımsıvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵⁰⁶

Modava* (Ómoldova, Rom. Moldova Veche)

Tuna nehri kıyısında yer alan, nehrin denetimi açısından stratejik öneme sahip olan ómoldova, Temmuz 1552'de fethedildi. Eski Macar Haram Kontluğu'nun toprakları üzerinde yer alan ve önceleri Tımsıvar Sancağı'nın nâhiyesi olan Modava,⁵⁰⁷ 1554'ten sonra müstakil sancak oldu.⁵⁰⁸

Pâdişâh hassı olan ve 1566 yılında kısa süre çalışan bir darphâne kurulan Modava, 1580'lerde aralarında buraya iskân edilen Türklerin de yer aldığı 500–600 kişinin yaşadığı bir maden kasabasıydı.

⁵⁰⁴ Evliyâ.

⁵⁰⁵ KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

⁵⁰⁶ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi No.1551.

* Osmanlı kaynaklarında "Medova" olarak da geçmektedir.

⁵⁰⁷ TTD No.290. Modava için bakınız: Mihai Maxim, "Modava." *TDVİA* C.30; Tibor Halasi-Kun, "Haram County and the Ottoman Modava Nâhiyesi", *Archivum Ottomanicum*, Vol. VIII, (1983) s.251–307.

⁵⁰⁸ MAD 563; KK 262; Ayn Ali; KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ.

XVII. yüzyılda iki tuğlu paşalara da verilen, sancakbeyi hasla-
rı 260.080 akça olan Modava Sancağı'nda 13 zeâmet ve 123 tımar
vardı. Sancağın köylerinde çıkarılan güherçile, barut üretiminde
kullanılmak üzere Tımışvar Baruthânesi'ne gönderiliyordu.⁵⁰⁹ San-
cağın yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, yeniçeri serdârı, sipâh
kethüdâyeri, muhtesib, şehir emîni, şehir kethüdâsı ve bacdâr idi.
510

XVII. yüzyılda, Modava Sancağı'nın merkezi, Tuna nehri kı-
yısında yer alan, camisi, sancakbeyi sarayı ve iskelesi bulunan,
1621 yılında 21 askerin görev yaptığı⁵¹¹ Yeni Palanka (Újpalánk,
Sr. Banatska Palanka) idi. (*kala-i Haram-ı atik benâm-ı cedid der livâ-
i Modava*) Yeni Palanka'nın varoşu olan Tuna nehrinin kuzey kıyı-
sında, ağaç kütüğü ve çitlerden yapılmış bir tahkimatla çevrili
olan Haram (Haram, Sr. Ram)* kasabası, ikisi Müslüman, ikisi Hı-
ristiyan dört mahalleden oluşuyordu. Haram'da 1634'te 40 asker
görev yapıyordu. Haram'da 1665'te 200–300 ev, bir cami, iki mes-
cid, hamam ve 50 dükkân vardı. Beş kuleli, taş bir yapı olan kale-
de; beş ev, cami ve dizdâr evi bulunmakta, 50 asker görevliydi.
Yeni Palanka, 14 Kasım 1716'da Habsburg güçleri tarafından işgal
edildi.

Tuna nehri kıyısında, dört köşeli, iki kapılı, içinde bir cami
olan Modava Palankası'nda 1591 yılında 77, 1634'te 41, 1665'te 300,
1700'de 232 asker vardı. Tuna kıyısında, dört köşeli, küçük bir ya-
pı olan Lıbıkova (Lupkova) Palankası'nda, 1621 yılında Ömer Ağa
komutasında 43,⁵¹² 1665'te 60 asker görev yapıyordu.

1660'larda 200 hâne ve bir cami ile bir fırın bulunan Modava,
1717'de Habsburg birliklerince işgaline kadar Tımışvar Eyâleti'nin
sancağı oldu.⁵¹³

⁵⁰⁹ KK Mevkûfat 2682, vr. 222'den G. Ágoston, *Age*, s. 138, Not. 14.

⁵¹⁰ Evliyâ Çelebi, *Age*, C.VII, s. 166–167.

⁵¹¹ BOA MAD No.3729, s. 133.

* Osmanlı kaynaklarında "Hıram" ve "Ahranı" olarak da geçmektedir.

⁵¹² BOA MAD No.3729, s. 162.

⁵¹³ BOA Bâb-ı Asâfi Rûûs Kalemi No.1551.

Naylak ve Makrava (Nagylak ve Mákolsfalva, Rom. Mocoviște)

Tımişvar'ın kuzeyinde, Mureş vadisi boyunca yer alan Nagylak ve Mákolsfalva'nın fethini müteakip Eylül 1551'de Kilis Sancakbeyi Kanber Ali Bey'in 250.000 akça hasla sancakbeyi tayin edilmesi ile kuruldu.⁵¹⁴ Ancak bir yıldan kısa bir sürede lağvedildi.

Pançova (Pancsova/Ópalánk Sr. Pančevo)

Tımiş (Temes) nehrinin Tuna nehrine döküldüğü yerin yakınında yer alan, ilk olarak Eylül 1532'de, ikinci defa 16 Ağustos 1552'de fethedilen Pançova, önceleri Tımişvar Sancağı'nın nâhiyesi iken 1565'ten önce müstakil sancak oldu.⁵¹⁵ 300 kadar ev bulunan Pançova'da Müslümanlar, Sırlar ve Yahudiler yaşıyordu. Tımiş nehri üzerinde işlek bir nehir iskelesi olan şehirde Osmanlı Macaristanı, Balkanlar ve Erdel'den gelen tüccarlar ve satıcıların katıldıkları bir panayır vardı. Tımiş nehri üzerinde taşınan ve panayırda satılan mallar; kumaş ve giyim eşyası, tuz, şarap, canlı hayvan, deri ve madenî eşyalardı.⁵¹⁶

XVII. yüzyılda Tımişvar Sancağı'nın önce kazâsı, sonra nâhiyesi olan, bir süre yine müstakil sancak hâline gelen,⁵¹⁷ topraklarında çıkan güherçile Tımişvar Baruthânesi'nde işlenen⁵¹⁸ Pançova kasabasında 1660'ta bir cami, bir han ve küçük bir çarşı vardı. Tımiş nehrinin Tuna nehrine katıldığı bataklık bölgede, dört köşeli ahşap bir yapı olan Pançova Palankası'nda 50 asker görev yapmaktaydı.⁵¹⁹

XVIII. yüzyılın başlarında yeniden sancak olan ve bir cami, bir han, bir çarşı, paşa konağı ve kale içinde 79 Müslüman hânesi bu-

⁵¹⁴ F.M.Emecen-İ.Şahin, Agm. s.62.

⁵¹⁵ MAD 563; KK 262.

⁵¹⁶ Pançova Sancağı Kanunnâmesi, T.Halasi-Kun, "Keve County and the Ottoman Pançova Nâhiyesi", György Kara (Ed.) *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987, s.130'da yayınlanmıştır.

⁵¹⁷ BOA KK No. 6958, s.6.

⁵¹⁸ KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

⁵¹⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.201.

lunan Pançova, 10 Kasım 1716'da Habsburg birlikleri tarafından işgal edilene kadar Tımuşvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵²⁰

Pankota (Pankota, Rom. Pâncota)

Ortaçağda bir pazar kasabası olan, XVI. yüzyılda tahkim edilen Pankota, 30 Temmuz 1552'de fethedildi. 1558 yılında palanka hâline gelen Pankota, daha sonra Erdel Prenslığı'nın eline geçti. Tımuşvar Beylerbeyi Mustafa Paşa Haziran 1565'te yeniden fethettiği Pankota, Haziran 1565–1595 arasında Tımuşvar Eyâleti'nin sancağıydı.⁵²¹ Sancakbeyleri, 1578'e kadar Yanova'da oturduklarından sancak, *Yanova maa Pankota* olarak da adlandırıldı.

Pankota'da bir cami ve bir hamam vardı. Temmuz 1595'te Erdel'e katılan, ancak 1608'e kadar birkaç kez el değiştiren Pankota Palankası, 1618 yılında boşaltılmasının ardından harabe hâline geldi.

Segedin (Szeged)

Topraklarının hemen tamamı 1683–1699 arasında Habsburglara geçen Segedin Sancağı'nın elde kalan toprakları, bir alaybeyi tevcih defterine göre 1700/1701'de Tımuşvar, 1707/1708'de Yanova Eyâleti'nin sancağıydı.⁵²²

Semendire (Szendrő, Sr. Smederovo)

Büyük bölümü 1683–1699 arasında Habsburglara geçen Semendire Sancağı'nın elde kalan toprakları 1700–1707 arasında müstakil kaydedildi.⁵²³ 1707'den sonra Tımuşvar Eyâleti'ne bağlanan Semendire, Temmuz 1717'de Habsburg birliklerince işgal edilene kadar bu eyâletin sancağı oldu.⁵²⁴

⁵²⁰ Silahdar Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), C.I/I, İstanbul 1962. s.97

⁵²¹ MAD 563; KK 262.

⁵²² BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemî. No.1564.

⁵²³ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemî. No.1551.

⁵²⁴ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemî. No.1564.

Sirem (Szerém, Sr. Sirem)

1700–1707 arasında müstakil kaydedilen,⁵²⁵ 1707'den sonra Tımsıvar Eyâleti'ne bağlanan Sirem, Mayıs 1717'de Prens Eugene von Savoyen emrindeki Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Tımsıvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵²⁶

Şebeş (Karánsebes, Rom. Caransebeş)

Temeş nehri kıyısında yer alan Şebeş, Kara Ahmed Paşa tarafından 11 Ağustos 1552'de fethedilerek Tımsıvar Eyâleti'ne bağlandı. Şebeş, 17 Şubat 1568'de imzalanan Edirne Barışı ile Erdel Prensliği'ne verildi.

Erdel Prensliği'nin Lugos-Karánsebes Banlığı'nın merkezi olan Şebeş, Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa ve Seydi Ahmed Paşa tarafından Eylül 1658'de yeniden fethedildi ve sancak olarak Tımsıvar Eyâleti'ne bağlandı.⁵²⁷

Sancakbeyi hasları 300.000 akça olan, 15 zeâmet ve 305 tımar bulunan Şebeş Sancağı'nın cizye ve vergi gelirlerinden on yük (1.000.000) akça Mekke ve Medine'ye vakfedilmişti. Sancakta çıkarılan güherçile Tımsıvar Baruthânesi'nde barut imalâtında kullanılırdı.⁵²⁸

Düzenli pazar kurulan ve bir kadılık olan Şebeş'te, 1660'ta Macar halkın yaşadığı 200 ev ve 1658 yılında inşa edilmiş olan Defterdâr İbrâhim Paşa Camisi vardı. Şebeş Kalesi'nde yeniçeri, topçu, cebeci ve kale muhafızı olarak 600 asker görev yapıyordu.

Şebeş'teki askerî, mülkî, adlî ve beledî yöneticiler; sancakbeyi, dizdâr, kadı, kapıkulu yeniçerisi ağası, kapıkulu cebecileri ağası, kapıkulu topçuları ağası, subaşı, muhtesib, bacdâr, şehir kethüdâsı ve harac emîni idi.

⁵²⁵ Livâ-i Sirem der Eyâlet-i Budin. BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi. No.1551. s.9

⁵²⁶ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi. No.1564.

⁵²⁷ Evliyâ.

⁵²⁸ KK Mevkûfat 2682, vr. 222'den G. Ágoston, Age. s.138, Not. 14.

Tımiş nehri kıyısında, dağlık ve ormanlık arâzide yer alan, dört köşeli bir yapı olan ve 1660'larda 700 asker bulunan Desne (Desznye) Kalesi, Şebeş Sancağı'nın bir nâhiyesi idi.

1691-1695 arasında Habsburg işgalinde kalan Şebeş, Anadolu Valisi Mısırlıoğlu İbrâhim Paşa ve Diyarbakır Valisi Topal Hüseyin Paşa tarafından 23 Eylül 1695'te yeniden fethedildi ve Lugoş'un il-hâkıyla Şebeş *maa Lugoş* olarak adlandırıldı. 1700 yılında 50 asker bulunan Şebeş Kalesi, Karlofça Anlaşması gereği 1701'de yıktırıldı. Şebeş, Ekim 1717'de Habsburglar tarafından işgal edilene kadar Tımişvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵²⁹

Verseç (Somlyó, Sr. Vršac)

Tımişvar'dan Haram iskelesine giden yol üzerinde bulunan ve Osmanlı belgelerinde "*Varoş-ı Şemlik, nâm-ı diğeri Verseç*" olarak geçen Verseç /Şemlik" (Verseç, Sr. Vršac), 1552 yılında fethedildi. Fethi sırasında tahrip olan şehir, Osmanlılar tarafından yeniden inşa edildi ve Modava sancağına bağlandı. 1560'larda sipâhi bulunmayan Modava sancağındaki madenler ve hassâ mallarının muhafazası için 1564'te Şemlik nâhiyesinde bulunan üç zâim ve 13 sipâhi görevlendirildi.⁵³⁰ Verseç Palankası'nda, 1591'de Pervâne Ali Ağa komutasında çoğu Sırp 22 asker vardı.⁵³¹

Verseç kasabasının halkı, derbendcilik ve ulak beygiri beslenmesi hizmetlerine karşılık, cizye, ispence ve âdet-i ağnam dışındaki vergilerden muaftı. Verseç civarındaki bağların resm-i şıra vergisi ile kasabadaki dükkânların kira geliri, palankada görevli muhafızlara aitti.⁵³²

Halkı Müslümanlar ve Sırlardan oluşan Verseç, bir Sırp piskoposluk merkeziydi. Banat bölgesinde yaşayan Sırlar, Şubat

⁵²⁹ BOA Bâb-ı Asâfi Ruûs Kalemi. No.1551.

* Osmanlı kaynaklarında "*Vırsaç*" olarak da geçmektedir.

** Osmanlı kaynaklarında "*Şemlit*" olarak da geçmektedir.

⁵³⁰ BOA MD 6, Hk. 667, 728.

⁵³¹ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.383.

⁵³² TTD No.579, s.151-153.

1594'te Piskopos Teodor Nestorović liderliğinde ayaklandılar. Ayaklanmayı bastıran Koca Sinan Paşa, bütün Banat bölgesi ile birlikte, Verseç'i de tahrip etti.

1664'te müstakil sancak olarak görülen,⁵³³ çevresi bağlarla kaplı Verseç'te, 1665'te 300 hâneli, biri 20 askerin görev yaptığı palan-kada olmak üzere dört cami, bir medrese, iki mekteb, tekke, hamam, üç çeşme, iki han ve 110 dükkân vardı. Verseç'in idarecileri; dizdâr, yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri idi.⁵³⁴ Köylerinde çıkarılan güherçile, Tımsıvar Baruthânesi'nde işlenen⁵³⁵ Verseç, 1716'de Habsburg birliklerince işgal edildi.

Vidin (Bul. Vidin)

Tuna nehrinin güney kıyısında yer alan Vidin, 1389 yılında Gâzi Evrenos Bey tarafından fethedildi. Rumeli Eyâleti'nin sancağı olan Vidin, Tımsıvar Eyâleti kurulunca bu eyâlete bağlandı.⁵³⁶ XVI. yüzyılda sancakbeyi hasları 400.000 akça olan sancağın nâhiyeleri, *Vidin*, *Bane*, *Feth-ül İslâm*, *İsferlek* ve *Krivina* ile pâdişâh haslarına dâhil *Zagorye*, *Polomye*, *Timok* ve *Çernereke* idi.⁵³⁷ Sancakta, 1571 yılında 14.630 cizyehâne vardı.⁵³⁸

Vidin Sancağı, 1582'de tekrar Rumeli Eyâleti'ne bağlandı.

Vulçitrın (Sr. Vucitrn)

Budin Eyâleti'ne bağlı olan Vulçitrın, 1552 yılında Tımsıvar Eyâleti'ne⁵³⁹ 1582'de Rumeli Eyâleti'ne bağlandı.⁵⁴⁰ Vulçitrın Sancağı'nda, 1571 yılında 21.397 cizyehâne vardı.⁵⁴¹

⁵³³ BOA KK No. 6958, s.6.

⁵³⁴ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.166.

⁵³⁵ KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, Age. s.138, Not. 14.

⁵³⁶ TSK *Koşuşlar* No.888.

⁵³⁷ O.Ziroyeviç, *Tursko Vojno...*, s.92, 264–265.

⁵³⁸ BOA MAD No. 6874.

⁵³⁹ KK 262.

⁵⁴⁰ O.Ziroyeviç, Age. s.92–94.

⁵⁴¹ BOA MAD No. 6874.

Yanova (Jenő, Rom. Ineu)

Körös nehri kıyısında, Arad ve Varad şehirleri arasında yer alan, Ortaçağ'da bir pazar kasabası olan Yanova, İkinci Vezir Dâmad Pertev Paşa tarafından 25 Temmuz 1566'da fethedildi.

Yanova maa Pankota sancağı da denilen Pankota Sancağı'nın merkezi olan Yanova,⁵⁴² 1578'den önce Tımişvar Eyâleti'nin müstakil sancağı oldu.⁵⁴³ Sancakbeyi hasları XVI. yüzyılda 192.400 akça olan Yanova'nın nâhiyeleri; *Yanova maa Samon* (Jenő ve Simánd, Rom. Ineu ve Şimand), Ağustos 1552'de fethedilen Tımiş nehri kıyısındaki *Desne* (Desznye, Dézna, Rom. Dezna), *Kalnup maa Totinç* (Konop, Rom. Conop-Feltót, Rom. Taut) ve Temmuz 1552'de fethedilen *Kespenye* (Kisbánya, Rom. Băișoara) idi.⁵⁴⁴ Yanova'da 1591'de dört mescid vardı. Kalede Mustafa Ağa emrinde 339 asker görevliydi.⁵⁴⁵ Sancağın köylerinde çıkarılan güherçile, barut üretiminde kullanılmak üzere Tımişvar Baruthânesi'ne gönderiliyordu.⁵⁴⁶

Körös nehri kıyısındaki Erdöç (Erdőhegy, Rom. Pădureni) Palankası, 1571 yılında Osmanlılar tarafından yaptırıldı. İçinde bir cami olan palankada, 1591'de Cafer Ağa komutasında 268 asker vardı.⁵⁴⁷ Erdöç Palankası, Ekim 1595'te György Borbély komutasındaki Erdel birliklerince işgal edildi.

György Borbély komutasındaki Erdel birliklerinin 22 Ekim 1595'te işgal ettiği Yanova, Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa ve Budin Valisi Gürcü Sofu Kenan Paşa tarafından, 1 Eylül 1658'de yeniden fethedildi ve Tımişvar Eyâleti'ne ilhâk edildi.

Körös nehri kıyısında, dört köşeli, üç kapılı, dört kule ve sekiz tabyaya sahip, dolma rıhtım, taş bir yapı olan Yanova Kalesi, Eylül-Ekim 1658'de Budin Valisi Gürcü Sofu Kenan Paşa tarafından tahkim edildi.

⁵⁴² BOA MD No.12, Hk. 426

⁵⁴³ KK 262; Ali; Ali Çavuş; Evliyâ.

⁵⁴⁴ TTD No.457.

⁵⁴⁵ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.381-382.

⁵⁴⁶ KK *Mevkufat* 2682, vr. 222'den G.Ágoston, *Age*. s.138, Not. 14.

⁵⁴⁷ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.377-378.

Köröş nehrinin her iki yakasına yayılmış, palanka ile çevrili olan Yanova, bir kazâ merkeziydi. Yanova'da 1660 yılında 800 ev, Sultan IV. Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa, Haseki Osman Ağa, Sofu Kenan Paşa, Çengizâde Ali Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa camileri, beylerbeyi sarayı, saat kulesi, bir mekteb, bir hamam, Köprülü Mehmed Paşa tarafından Köröş nehri kıyısında yaptırılan bir han, bir değirmen ve 200 dükkân vardı.⁵⁴⁸

Yanova yakınında, Köröş nehri kıyısında Budin Valisi Dâmad Abaza Sarı Hüseyin Paşa tarafından inşa ettirilen, içinde Sultan IV. Mehmed Camisi bulunan, dolma rıhtım duvarlı, dörtgen planlı Fekte Batur Palankası'nda 150 asker görevliydi.⁵⁴⁹

Yanova, 27 Mayıs 1693'te Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Tımuşvar Eyâleti'nin sancağı, 1659–1688 arasında *Yanova Eyâleti* olarak adlandırılan bu eyâletin paşa sancağı oldu.

IV. Yanık Eyâleti

Yanık Eyâleti, Sadrâzam Koca Sinan Paşa'nın 27 Eylül 1594'te fethettiği Yanık Kalesi paşa sancağı olmak üzere, İşkodra Sancak-beyi Arnavud Osman Paşa'nın beylerbeyliğe tayiniyle kuruldu.⁵⁵⁰ Budin Defterdârı Miskkedisi Mehmed Efendi, eyâletin tahriri ile görevlendirildi. Arnavut Osman Paşa'nın 7 Ağustos 1596'da Ester-gon muharebesinde şehit olması üzerine tayin edilen ikinci Yanık Beylerbeyi Mahmud Paşa da Yanık Kalesi'nin Habsburg birlikleri tarafından işgali sırasında şehit oldu.

⁵⁴⁸ Evliyâ Çelebi, *Age. C.V*, s.212.

⁵⁴⁹ Evliyâ Çelebi, *Age. C.V*, s.213.

⁵⁵⁰ Naimâ, *Age. C.I*, s.96–102; İbrâhim Peçevi, *Age. C.II*, s.146–154; Selaniki, *Age. C.I*, s.402–404, 414.

Yanık Eyâleti'nin Sancakları:

Yanık (Györ)

Budin'in 110 km. kuzeybatısında, Rába nehrinin batı kıyısında, Tuna nehrinin az güneyinde yer alan Györ, XI. yüzyılda Kral I. István tarafından kuruldu. Bir piskoposluk merkezi olan Györ, Osmanlı kaynaklarında *Gölvar* ya da *Gürvar* olarak da geçmektedir. Györ piskoposluğu, şehrin Osmanlı yönetiminde olduğu 1594–1598 arasında Habsburg Macaristanı'ndaki Rákos şehrinde faaliyet gösterdi.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1529'daki *Viyana Seferi* sırasında, kale komutanı Kristóf Lamberg'in yakarak tahliye ettiği Györ Kalesi'ne pâdişâh bu yüzden *Yanık* adını verdi. Sefer sırasında fethedilen Yanık, Osmanlı ordusunun dönmesinin ardından Habsburglar tarafından geri alındı.

Budin'in 1541'de düşmesinden sonra stratejik önemi çok artan Györ Kalesi civarına, 1550'lerde çizimlerini İtalyan askerî mühendis Pietro Ferrabosco'nun yaptığı burç ve tabyalar eklendi. Györ Kalesi, Tuna-Balaton Kapitanı Eck Salm döneminde, 1561–1568 arasında İtalyan askerî mühendisler Francesco Benigno ve Bernardo Magno tarafından tümüyle yeniden inşa edilerek genişletildi.

Osmanlı kaynaklarında "*kal'â-i metîn ve hısn-ı hasîn*" diye belirtilen, Habsburgların Yukarı Macaristan ve Viyana'nın anahtarı kabul ettiği Yanık, Sadrâzam Koca Sinan Paşa tarafından 7 Ağustos 1594'te başlayan kuşatma neticesi 27 Eylül 1594'te fethedildi. *Yanık Seferi*'nin maliyeti çok yüksekti. Genel sefer hazırlıklarına 100 milyon akça tahsis edilmiş, ayrıca ordu için gerekli gıda maddelerinin satın alınması için emîn tayin edilen Kejdehân Ali Çavuş'a 40.000 altın (4,8 milyon akça) verilmişti.⁵⁵¹

⁵⁵¹ Hüseyin Hezarfen, *Telhis ül Beyân*, Paris Bibliothèque Nationale, Ms. Turcs A.F. 40, vr. 155a'dan R.Murphey, *Age*. s.118.

Fetihten sonra Yanık Kalesi'ndeki 731 evden 265'ine asker yerleştirildi. Şehirde 3000 sivil, 1915 asker yaşamaktaydı. Bu askerlerin 643'ü hizmete yeni alınmıştı.⁵⁵² Büyük bölümü fetihten yer alan, bazıları yakın kalelerden gelen ve eşleri ile çocukları Peçuy, Kopan, İstolni Belgrad gibi kale ve kasabalarda yaşayan kale muhafızları için gerekli yiyecek ve hayvan yemi, her yıl 200–300 öküz arabasıyla Peçuy'dan sevk ediliyordu. Kalede 1597 yılında 900'ü yeniçeri olmak üzere 2480 asker görevliydi.⁵⁵³

Yanık, Adolf Schwarzenberg ve Miklós Pálffy komutasındaki Alman-Macar birliklerince 28 Mart 1598'de işgal edilene kadar 3,5 yıl beylerbeylik merkezi olarak kaldı.

Senmarten (Szent Márton)

Prens Géza'nın 996 yılında inşa ettirdiği bir Benediktin Manastırı çevresinde gelişen Senmarten, Sadrâzam Koca Sinan Paşa tarafından 15 Temmuz 1594'te fethedildi ve Yanık Eyâleti'nin sancağı olarak teşkilatlandırıldı.⁵⁵⁴

Dağlık alana kurulu, yuvarlak şekilli bir yapı olan ve içinde bir cami bulunan Senmarten Kalesi, Mayıs 1598'de Miklós Pálffy komutasındaki Alman-Macar birliklerince işgal edildi.

V. Papa Eyâleti

Yanık'ın 38 km. güneybatısında, Bakony Dağları ile Rába nehri arasında, Tapolca nehri üzerinde yer alan, dört köşeli, sağlam bir kale olan Pápa, Osmanlı tehdidine karşı İmparator II. Maximilian'ın emriyle 1569'da İtalyan askerî mühendisler Giulio Turco ve Bernardo Magno tarafından genişletilerek tahkim edildi.

⁵⁵² MAD 6151. s.149, 160–186.

⁵⁵³ K.Hegy, *Ağ.* Vol. 3, s.1495–1498.

⁵⁵⁴ Cafer İyâni, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Engürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi 1585–1595)*, (Yay. Mehmet Kirişcioğlu), İstanbul 2001, s.82.

Pápa, Kırım Hanı Gâzi Giray tarafından 8 Ağustos 1594'te başlayan bir kuşatma sonucu 3 Ekim 1594'te fethedildi.⁵⁵⁵ Papa Kale-si'nin fethinden birkaç gün sonra kurulan Papa Eyâleti'nin ilk beylerbeyi, vezâretle bu göreve tayin edilen Segedin Sancakbeyi İdris Paşa idi.⁵⁵⁶ İkinci beylerbeyi, 1597 sonlarında atanan Semender Paşa olan eyâlet, Divân-ı Hümâyûn tarafından gereksiz görülerek sancak merkezi yapıldı.

Papa, 20 Ağustos 1598'de General Adolf Schwarzenberg komutasındaki Habsburg birliklerince işgal edildi. Papa'nın Osmanlıların elinden çıkışından iki yıl sonra, 1600'de yazılan bir belgede, Hasan Paşa adlı bir kişi Papa beylerbeyi olarak geçmektedir.⁵⁵⁷

Papa, 5 Temmuz-Eylül 1683 arasında da Osmanlı idaresinde kaldı.

Papa Eyâleti'nin Sancakları:

Papa (Pápa)

Bakony Dağları ile Rába nehri arasında, Tapolca nehri üzerinde yer alan Papa, belgelerde ilk olarak 1061 yılında geçer. XIV. yüzyılda bir pazar kasabası hâline gelen Papa, XV. yüzyılda büyük toprak sahibi ailelerin ve 1475 yılında şehre yerleşen Fransisken tarikatının katkısıyla gelişti. XVI. yüzyılda Tuna Ötesi Macaristan'da Protestanlığın en önemli merkezlerinden olan Papa, Osmanlıların Macaristan'ı fethetmesinin ardından önemli bir kale ve Habsburg askerî sınır sisteminin bir parçası hâline geldi. Tapolca nehri kıyısında, dört köşeli, sağlam bir yapı olan Pápa Kalesi'nde 1596'da 700-900 kişilik bir Osmanlı garnizonu mevcuttu.

⁵⁵⁵ Papa'nın fethi için bakınız; Caroline Finkel, "French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 55, No.3, (1992), s.451-471.

⁵⁵⁶ Selaniki, *Age*. C.I, s.402-404, 414.

⁵⁵⁷ G.Dávid, *Agm*. s.911.

Kopan (Koppány)

Papa Beylerbeyi İdris Paşa, Macarca yazdığı bir mektupta, Kopan Sancağı'nı kendisine bağlı bir il olarak belirtir.⁵⁵⁸

VI. Sigetvar Eyâleti

Sigetvar Eyâleti, Haziran 1594'te Tiryaki Hasan Paşa'nın 590.138 akça hasla beylerbeyliğe tayiniyle kuruldu. Eyâlete Sigetvar, Peçuy, Pojega, Kopan, Mohaç sancakları bağlandı.⁵⁵⁹ Divân-ı Hümayûn'un eyâlet olmasına olumlu bakmadığı Sigetvar, Kasım 1596'da lağvedilerek sancakları Budin Eyâleti'ne ilhâk edildi.⁵⁶⁰

Sigetvar Eyâleti'nin Sancakları:

Sigetvar (Szigetvár)

Peçuy (Pecs)

Pojega (Pozsega, Hr. Pozega)

Kopan (Koppány)

Mohaç (Mohács)

⁵⁵⁸ G.Dávid, "Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdarî Sistemi", *Türkler*, C.IX, s.911.

⁵⁵⁹ BOA MD No.73, Hk. 236, Hk. 905; Selanikî, *Age*. C.I s.414.

⁵⁶⁰ Sigetvar için bakınız: Géza Dávid, "Die Bege von Szigetvar im 16. Jahrhundert." *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul 1997, s.119-142.

VII. Eğri Eyâleti

Sultan III. Mehmed'in 12 Ekim 1596'da fethettiği Eğri merkez olmak üzere Budin Eyâleti'nin bazı sancaklarının aktarılması ve Erzurum Beylerbeyi Sofu Sinan Mehmed Paşa'nın (1596–1598) beylerbeyliğe tayini ile kuruldu.⁵⁶¹ İkinci beylerbeyi Solnok Sancakbeyi Bektaş Paşa (1598–1604) olan Eğri Eyâleti'nde, Osmanlı hâkimiyetinin devam ettiği 91 yılda 58 beylerbeyi görev yaptı. Önceleri mîr-i mîrân rütbesindeki beylerbeyilere tevcih edilen Eğri Eyâleti, Sultan İbrâhim döneminde, Ak Mehmed Paşa'dan itibaren vezir rütbesinde beylerbeyilere verildi.

Eğri beylerbeyinin görevleri arasında; vergi meselelerinin ve reâyânın şikâyetlerinin halli, Erdel prenslerine yardım etmek, Habsburg topraklarına yönelik seferlerde komutanlık yapmak vardı. Eğri Beylerbeyi İbrâhim Paşa, 10 Nisan 1631'de Miklós Esterházy'ye şöyle yazıyordu, *"Eğri'ye varışımı size bildirmemin sebebi, sizinle komşu olarak dostluk ilişkileri içinde yaşamamızdır. Bu dostluk, devletlerimiz arasında barışla sağlanmıştır. Halkın huzur içinde yaşaması, ezilmemesi, vergi ödeyen köylülerin baskıya uğrayıp taciz edilmemesi ve reâyâyı ezen herkesin cezalandırılması için bu durumun aynı şekilde devam etmesini istiyoruz"*.⁵⁶²

Beylerbeyi hasları, 650.000 akçaydı. Beylerbeyi divânı; mal defterdârı, tımar defterdârı, defter kethüdâsı, defter emîni, çavuşlar emîni, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar kâtibi, şehremîni, haraç emîni, gümrük emîni, bacdâr, alaybeyi ve çeribaşlarından meydana geliyordu.

Eğri Eyâleti'nde, 1605/1606'da Eğri Kalesi'nde görevli Osman Ağa'nın emrindeki 372 yeniçeri ile birlikte 3409 ulûfeli vardı.⁵⁶³ Eyâletteki kalelerde bulunan askerlere, Temmuz 1602–Şubat 1603

⁵⁶¹ Eğri Eyâleti hakkında bakınız: Géza Dávid, "Eğri", *TDVİA*, C.15; M.Tayyip Gökbilgin, "Eğri", *İA*, C.IV, s.196–198.

⁵⁶² Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy 1606–1645*, Budapest 1932, s.79–80.

⁵⁶³ *TTD* No.704.

arasında 1.759.855 akça, Ağustos 1603–Temmuz 1604 arasında 6.083.171 akça, Haziran 1604–Ocak 1605 arasında 7.531.000 akça, Şubat 1606–Mayıs 1607 arasında 4.643.315 akça ücret ödenmişti.

Sancaklarının sayısı değişiklik gösteren Eğri Eyâleti'ne 1631–1641 yılları arasında tutulan bir deftere göre⁵⁶⁴ Eğri, Segedin, Solnok, Hatvan ve Filek; 1660'ta Eğri, Segedin, Solnok ve Hatvan sancakları bağlıydı.⁵⁶⁵ Novigrad da eyâletin bir sancağıydı.⁵⁶⁶ Bugünkü Slovakya'nın güneyinde ve Macaristan'ın kuzeydoğusunda bulunan toprakları kaplayan Eğri Eyâleti, Habsburg birliklerince 1687'de işgal edilene kadar devam etti.

Eğri Eyâleti'nin Sancakları:

Eğri* (Eger)

Budin'in 110 km. kuzeydoğusunda, Bük Dağları'nın güney eteklerinde, Tise nehrinin kolu olan Eger çayı kıyısında yer alan Eger, XI. yüzyılda Kral I. István tarafından kuruldu. Ortaçağ'ın en zengin Macar kentlerinden olan, büyük ve sağlam bir kaleye sahip Eger, Ortaçağ'dan beri Alman ve Sakson madencilerin işlettiği madenlerin olduğu bölgeyi denetleyen stratejik bir konuma sahipti.⁵⁶⁷ Eger, 1009 yılında piskoposluk merkezi olmuştu. Eger piskoposları, şehrin Osmanlıların elinde olduğu sürede, 1596–1604 arasında Habsburg Macaristanı'ndaki Kassa'da, 1614–1649 arasında Jászó'da, 1649–1687 arasında tekrar Kassa'da ikâmet ettiler.

Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ve İkinci Vezir Dâmad Kara Ahmed Paşa komutasındaki 60.000 kişilik Osmanlı ordusu, 9 Ey-

⁵⁶⁴ Eğri Eyâleti'nin tahriri hakkında Eğri beylerbeyine 4 Rebiülâhir 1040 (10 Kasım 1630) tarihinde yazılan hüküm BOA M D No.85 Hk. 22'de yer almaktadır. Şerafetin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı (H.1041/M. 1631–32 tarihli bir idârî taksimat defteri)", *Atatürk Üniversitesi Yıllığı* 1961, Erzurum, 1964.

⁵⁶⁵ BOA KK No.434, vr. 4.

⁵⁶⁶ BOA MD No.77, s.79, Hk. 267.

* Osmanlı kaynaklarında "Eğre" olarak da geçmektedir.

⁵⁶⁷ B.Özgüven, *Age*, s.148–149

lül–18 Ekim 1552 arasında şehrin doğusunda, yamaçta kurulu Eger Kalesi'ni kuşattı. Ancak 1549'da kale komutanlığına getirilmiş olan István Dobó komutasındaki 2100 Macar askerinin Hristiyan dünyasında büyük övgüyle karşılanan başarılı savunması, kışın gelmesi ve Şah I. Tahmasb'ın Doğu Anadolu'ya saldırması üzerine 19 Ekim 1552'de kuşatmanın kaldırılarak ordunun Anadolu'ya geçmesinin emredilmesi yüzünden kale alınamadı.

Bağlarla örtülü sırtlarla çevrili bir vadide yer alan Eger Kalesi, İtalyan askerî mühendisler Paolo Mirandola tarafından 1560'ta ve Ottavio Giulio Baldigara tarafından 1573–1583 arasında genişletilerek tahkim edildi. 1577 yılında şehirde 275 vergi hânesi, 1583'te 1000 muhafız vardı.⁵⁶⁸

Sultan III. Mehmed'in *Eğri Seferi* denilen 1596'daki Macaristan Seferi sırasında, daha batıdaki Komárom yerine Kuzey Macaristan'da bulunan madenleri denetleyen Eger Kalesi'nin fethedilmesi kararlaştırıldı.⁵⁶⁹ Eger, Sultan III. Mehmed komutasında Sadrâzam Boşnak İbrâhim Paşa, Vezir Cerrah Mehmed Paşa, Vezir Hadım Cafer Paşa, Rumeli Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa, Anadolu Beylerbeyi Sokolluzâde Lala Mehmed Paşa ve Halep Beylerbeyi Çerkes Mahmud Paşa tarafından 24 Eylül'de başlayan kuşatma neticesi 12 Ekim 1596'da fethedildi.

Eğri'nin düşmesi üzerine civardaki Országh ailesine ait Şirok (Sirok), Sarvaşko (Szarvaskő) ve Çerep (Cserép) ile Onod (ónod), Diósgyör ve Szendrő kaleleri, Rim Sonbod, Rojna (Rozsnyó, Sl. Rožňava), Mişkofça (Miskolc) ve Luceniça (Losonc, Sl. Lučenec) kasabaları ve 400 köy Osmanlı idaresine geçti.⁵⁷⁰ Onod, Diósgyör ve Szendrő kaleleri, 1602'de Habsburglar tarafından geri alındı. Sankta, XVII. yüzyılda 9 zeâmet ve 357 tımar vardı.

Fetihten sonra yedi sancakbeyi nezâretinde 12.000 reâyâ tarafından tamir edilen ve 5250 asker bırakılan Eğri Kalesi'nde, 1605'te

⁵⁶⁸ G.David, Agm.

⁵⁶⁹ Peçevî, *Age*. C.II, s.191.

⁵⁷⁰ BOA TTD 704; Jozsef Blaskóvics, "Osmanlılar Hâkimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı 12–13 (1969), s.93.

372'si Osman Ağa emrindeki yeniçeriler olmak üzere 1965 asker vardı.⁵⁷¹ 1614/1615'te Eğri Kadısı Nasrullah Efendi nezâretinde, kale içindeki cami, ambar-ı mirî ve Sarvaşko Kalesi ile birlikte iki yük (200.000) akça harcanarak tamir edilen⁵⁷² kalede, 1619'da üç ortaya mensup 426 yeniçeri bulunmaktaydı.⁵⁷³ Kalenin tamiri, bakımı ve hendeklerinin temizlenmesi görevi, tekâlif-i örfiyye'den muaf tutulmaları karşılığında, aynı zamanda pâdişâh hassı olan ve hazineye maktû vergi ödeyen Baç (Bács), Göngöş (Gyöngyös), Laşka (Laskó) ve Salanta (Szalonta) kasabalarının halkına verilmişti.⁵⁷⁴ 1605'te, sancağın sınırları içinde yer alan Şirok Kalesi'nde 120, Sarvaşko Kalesi'nde 180, Çerep Kalesi'nde 43, Heveş (Heves) Kalesi'nde 22 asker vardı.⁵⁷⁵

Eğri'yi 1663'te gören Evliyâ Çelebi, *"bağlarla çevrili, on Müslüman, yedi gayrimüslim mahallesi olan şehirde, Âlem-i Şerif Camisi, Paşa Camisi, Küçük Paşa Camisi, Sultan Mehmed Camisi, Çarşı Camisi, Salih Efendi Camisi, Benli Ahmed Ağa Camisi, Memi Ağa Camisi, Alaybeyi Camisi, Yeni Zâim Camisi, Kasım Paşa Camisi ve Pazaryeri Camisi olmak üzere on iki cami, 31 mescid, dört medrese, 17 mekteb, yedi tekke, 20 çeşme ve sebil, iki hamam, üç ılıca, genellikle Hristiyan tüccarların kaldığı beş han, 600 dükkân, bir baruthâne, altı su değirmeni bulunduğunu, Macar Hisarı denilen sur içinin Frenk Hisarı olarak geçen kaleye, hendek üzerinden köprü ile bağlı olduğunu, iki kale arasındaki yolun üzerinde bulunan Ali Paşa Tabyası ve şehrin orta kısmına yakın Zurnazen Mustafa Paşa ve Hüinkâr tabyalarının şehrin savunmasını sağladığını, şehirde bir vukiyye koyun etinin üç akçaya, bir vukiyye boğaç ve yağlı çöreğin bir akçaya, bal ve yağın vukiyyesinin sekiz akçaya satıldığını"* yazar.

Eğri'deki en meşhur tekke, Hatvan Kapısı dışında bulunan 70–80 kadar dervişin yaşadığı Dede Sultan Bektaşî Tekkesi idi.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ BOA TTD 704.

⁵⁷² BOA MAD. 158.

⁵⁷³ BOA Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemî 33718.

⁵⁷⁴ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.65.

⁵⁷⁵ TTD 704.s.113–132; K.Hegyi, Age. Vol. 3, s.1518–1523.

⁵⁷⁶ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.62–68.

Eğri kadısının yıllık maaşı 4000 akçaydı. Osmanlı ilmiye ve adliye hiyerarşisinde yıllık maaşı 4000 akça olan kadılar için “rütbe-i Eğri” deyiimi kullanılırdı.

Eğri’de Osmanlı yönetiminin sonlarına doğru, resmî görevli ve askerler dışında 5–6000 nüfus yaşıyordu.⁵⁷⁷ Eğri’de bölgedeki şehir ve kasabalarla ticaret ve kredi işlemleri gerçekleştiren zengin Müslüman tüccarlar vardı.⁵⁷⁸

Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa tarafından 1657 yılında yaptırılan, yakın bölgeler dışında, Filibe ve Tatarpazarı gibi uzak yerlerden getirilen güherçileyi de işleyen küçük bir baruthâne olan ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında faaliyet gösteren Eğri Baruthânesi; *Baruthâne Kalesi* de denilen, dört tarafı suyla çevrili, altı kuleli, kare şeklinde bir yapıydı. Üç gözlü, her gözde beşer havan çalışan, Eğri çayının suları ile işleyen tunç ve demir kolların, 15 havan içinde kara barutu dövmesiyle çalışan baruthânenin yıllık üretimi, 1670’lerde 27 ton kadardı.⁵⁷⁹

Eğri, Osmanlı Macaristanı’nda en son kaybedilen kalelerden biri oldu. Budin’in düşmesinden sonra General Antonio Caraffa komutasındaki imparatorluk ordusu, 13 Mart 1687’de Eğri Kalesi’ni kuşattı. Eğri’nin 10 km. kuzeyinde yer alan Sarvaşko Kalesi 8 Ekim 1687’de, Eğri’nin 20 km. kuzeybatısındaki Şirok Kalesi 22 Ekim 1687’de, Eğri’nin doğusundaki Çerep Kalesi 30 Ekim 1687’de işgal edildi. Eğri, 9 ay süren kuşatmanın ardından, son beylerbeyi Rüstem Paşa’nın 17 Aralık 1687’de imparatorluk ordusuna teslim olmasına kadar, kendi adını taşıyan eyâletin paşa sancağı oldu.⁵⁸⁰

Bačka (Bács, Sr. Bačka)

Geçmiş XI. yüzyıla uzanan ve Osmanlı fethinden önce bir Katolik Başpiskoposluğu olan Bács, Kanûnî Sultan Süleyman tarafın-

⁵⁷⁷ G.David, Agm.

⁵⁷⁸ G.David, Agm.

⁵⁷⁹ G.Ágoston, *Age*. s.184.

⁵⁸⁰ KK 262; KK 434; Ali Çavuş; Evliyâ.

dan 9 Eylül 1526'da fethedildi. Segedin Sancağı'nın nâhiyesi ve XVII. yüzyılda çoğunlukla bu sancağın merkezi olan Baç, müstakil sancak da oldu.⁵⁸¹

Filek (Fülek, Sl. Fil'akovo)

Filek Kalesi, Kasım 1593'te Habsburg birliklerince işgal edildi. Ancak sancak merkezi, 1596'da Osmanlıların geri aldığı, bugün Slovakya topraklarında yer alan, Rima çayının kıyısındaki Rim Sonbod olan Filek Sancağı, 1686'da Habsburglar tarafından işgaline kadar Eğri Eyâleti'nin sancağı olarak devam etti. Eğri beylerbeyinin hassı olan Filek Sancağı'nın hasları XVII. yüzyılda 240.260 akçaydı.

Filek Sancağı'nın merkezi olan, 1554–1593 ve 1596–1686 arasında iki defa Osmanlı hâkimiyetinde kalan Rim Sonbod, XVII. yüzyılda, güneyde Osmanlı Devleti, kuzeyde Polonya, kuzeyde ve batıda Almanya, doğuda Erdel'e giden yolların birleştiği yerde önemli bir ticaret, imalât ve kültür merkeziydi.⁵⁸² Kentte bir Protestan koleji vardı.

Filek Sancağı'ndaki Rim Sonbod, Rojna (Rozsnyó, Sl. Rožňava), Luceniça (Losonc, Sl. Lučenec), Miskofça (Miskolc) ve XVII. yüzyılda bir maden kasabasından dericilik ve deriyle ilgili üretim yapılan bir zanaat kasabasına dönüşen Yoşva (Jolsva, Sl. Jelšava) açık şehir ve Eğri beylerbeyi hassı oldular. Kraliyet Macaristanı'na da vergi ödeyen *condominium* yerler olan⁵⁸³ adı geçen şehirlerin halkının bir bölümü, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Katolik mezhebinden Protestanlığa geçtiler.

Osmanlı birlikleri, Eylül 1639'da ónod ve Gyarmat'ı yakıp tahrip ettiler. 1640'ta Bukabak (Bakabánya, Slov. Pukanec), Çetnik (Csetnek) kasabaları ile demir madenleriyle demir işletmeleri bulunan Murány Vadisi'nin tümünü ele geçirdiler.

⁵⁸¹ KK 262; Ali Çavuş; Evliyâ. Baç hakkında bakınız; Klára Hegyi, "Bács: A Balkan-Turkish Town in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001), s.471–483.

⁵⁸² J.Blaskóvics, Agm. s.91.

⁵⁸³ J.Blaskóvics, Agm. s.93–94.

Filek Kalesi, Eğri Beylerbeyi Filibeli Pirinççi Mehmed Paşa tarafından 1662'de yeniden fethedildi. Kale dizdârlığına Yusuf Ağa, kadı vekilliğine Eğri Pehlivanzâde Çelebi tayin edildi. Filek'in fethinin ardından civardaki Aynačka (Ajnácskő, Sl. Hajnačka), Diven (Divény), Somoşko (Somoskő Sl. Šomoška), Şalgo (Salgo) kaleleri de ele geçirildi. 600'den fazla kasaba ve köy, iki ay içinde kendi rızalarıyla Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler.⁵⁸⁴ Filek, Ortaçağ'dan beri işlenen madenlerin bulunduğu bölgeyi denetleyen stratejik bir konuma sahipti.⁵⁸⁵

Filek'i 1664'te gören Evliya Çelebi, *"kayalar üzerine kurulmuş, beş köşeli sağlam bir yapı olan kalede 2000 askerin görev yaptığını ve düz arâziye kurulu, derin bir hendekle çevrili, 20 kulesi ve üç kapısı bulunan aşağı varoшта iki mahallede iki cami, on kilise, bir değirmen, 300 dükkân olduğunu"* yazar.⁵⁸⁶

Filek Kalesi, Kasım 1664'te Habsburg birliklerince işgal edildi.

Germat (Gyarmat)

Ipoly (Slov. Ipel') nehrinin güney kıyısında yer alan, geçmiş IX. yüzyıla uzanan, Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın 10 Temmuz 1552'de fethettiği Germat, Aralık 1593'te Miklós Pálffy ve Christoph von Teuffenbach komutasındaki Alman-Macar birliklerince işgal edildi.

Erdel Prensi Gábor Bethlen, 1619'da ele geçirdiği Germat'ı Nikolsburg Barışı ile 1622'de Habsburglara geri verdi. Osmanlılar, 1626, 1629 ve 1648 yıllarında akınlar yaptıkları Germat'ı Eylül 1639'da yakarak tahrip ettiler.

Germat, Eğri Beylerbeyi Filibeli Pirinççi Mehmed Paşa tarafından 1662'de tekrar fethedilerek sancak olarak teşkilatlandırıldı. Sancakbeyliğine Budin alaybeyi Ömer Bey, 400.000 akça hasla tayin

⁵⁸⁴ J.Blaskóvics, Agm. s.89.

⁵⁸⁵ B.Özgüven, Age. s.139

⁵⁸⁶ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.71-72.

edilen Germat, 1686'da Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Eğri Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵⁸⁷

Hatvan (Hatvan)

Sultan III. Mehmed tarafından 18 Ekim 1596'da yeniden fethe-dilen ve sancak olarak teşkilatlandırılan Hatvan'ın sancakbeyliğine Karaman Beylerbeyi Cafer Paşa tayin edildi. General Hermann Christoph Ruszwurm komutasındaki 6000 kişilik Habsburg birliği-nin 20 Kasım 1603'de ele geçirdiği Hatvan, Sadrâzam Lala Mehmed Paşa tarafından 28 Eylül 1604'te yeniden fethedildi. Sancakbeyi hasları, 289.660 ile 400.000 akça arasında değişen Hatvan Sanca-ğı'nda 12 zeâmet ve 353 tımar vardı.

Zakva nehri kıyısında, bataklık bir zemine kurulu, dolma rıh-tım, üç kat, sağlam bir hisar olan, çevresinde inşa edilen yarım da-ire tabyalar ve çit duvarla korunan Hatvan Kalesi'nde, 1596'da Mustafa Ağa emrinde 849, 1605'te Mustafa Ağa komutasında 581, 1664'te 300 asker görevliydi.⁵⁸⁸ *"Nehr-i Zakve batağı ve çatağı gölü içinde"*⁵⁸⁹ kalan kalenin sağ köşesinde dairesel bir tabya bulunan kâ-gir kapısı, nehrin karşı kıyısına bir köprüyle bağlanıyordu. Güven-lik amacıyla *"Cisrler her gece kalup kal'a bir cezirede kalırdı"*.⁵⁹⁰ San-cağın sınırları içindeki Sarvaşko (Szarvaskő) Kalesi'nde, 1596'da Hüseyin Ağa komutasında 177, 1605'te 180 asker; Şiroke (Sirok) Ka-lesi'nde, 1596'da Ferhad Ağa emrinde 112, 1605'te 120 asker; Çerep (Cserép) Kalesi'nde, 1596'da Nasuh Ağa komutasında 70, 1605'te 43 asker; Heveş (Heves) Kalesi'nde, 1605'te 22 asker vardı.⁵⁹¹

Hatvan'ın nâhiyesi ve Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık kentlerinden olan ve sekiz manastır bulunan Göngöş'te 1660'larda tamamı Hristiyan 8–10.000 nüfus vardı. Çevresi bağlarla kaplı, 17

⁵⁸⁷ Evliyâ. Ayrıca bkz. Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI.

⁵⁸⁸ BOA MAD 16286, TTD 704 s.136–168; K.Hegyi, *Age*. Vol. 3, s.1510–1517; Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.60.

⁵⁸⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.60.

⁵⁹⁰ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.61.

⁵⁹¹ BOA MAD 16286, TTD 704. s.113–132. K.Hegyi, *Age*. Vol. 3, s.1518–1525.

çeşit üzüm yetiştirilen, önemli bir şarapçılık merkezi olan Göngöş'te üretilen, sivri toprak kaplara konulan, "Göngöşiye bâdesi" denilen şarap,⁵⁹² Habsburg Macaristanı ve Polonya'ya ihraç ediliyordu. Şehirdeki atölyelerde çuha ve şayak dokunuyordu.

Matra nehri kıyısında çok sayıda un değirmeni faaliyet gösteriyordu. Osmanlı Macaristanı'nda tam yıl çalışan değirmenlerden 50, altı ay çalışanlardan 25 akça değirmen vergisi alınmasına karşılık, Göngöş'te tam yıl çalışanlardan 300, altı ay çalışanlardan 100 akça vergi alınması, şehirdeki değirmenlerin kapasitesinin ve veriminin yüksek olduğunu gösterir.

Pâdişâh hassı olan ve hazineye maktû vergi ödeyen Göngöş'ün halkı, Eğri Kalesi'nin tamiri ve bakımı karşılığında tekâlif-i örfiye'den muaftı. Göngöş'te yılda üç kez panayır, her hafta çarşamba günü pazar kurulurdu. Şehrin 21 Haziran 1674'te çıkan yangında büyük zarar görmesi ve halkın köylere sığınması üzerine Eğri Divânı, Göngöş halkının dört yıllık vergi ve hizmetlerini affetti.⁵⁹³ Göngöş, 1687'de Habsburg birliklerince işgal edildi.

Hatvan'ı 1660'ta gören Evliyâ Çelebi, "*çevresi bağlarla çevrili, bataklık bir zemine kurulu şehirde sokakların tahta döşeli ve bütün evlerin ahşap olduğunu, Süleyman Han/III. Mehmed, Budinli Hacı İbrâhim Ağa camileri, bir mescid, bir medrese, iki mekteb, saat kulesi, Yağmur Baba Tekkesi, bir hamam, bir değirmen, bir han ve 53 dükkân bulunduğunu*" yazar.⁵⁹⁴ Şehirdeki tek tekke olan Yağmur Baba Tekkesi, Bektaşîlere aitti. Sancakta 12 zeâmet ve 353 tımar vardı. Hatvan'ın yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, Eğri yeniçerisi serdârı, cebeci ağası, topçu ağası, şehir kethüdâsı, muhtesib, bacdâr, harac emîni ve mimar ağası idi.

Hatvan, Antonio Caraffa komutasındaki 6000 kişilik Alman-Macar birliğince Eylül 1686'da işgal edilene kadar Eğri Eyâleti'nin sancağı oldu.⁵⁹⁵

⁵⁹² Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.71.

⁵⁹³ Joseph Blaskóvics, "Osmanlı Hâkimiyeti Dövründe Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında." *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* Sayı 32, (1979), s.191.

⁵⁹⁴ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.60-61.

⁵⁹⁵ KK 262; KK 434; Ali Çavuş; Evliyâ.

Seçen (Szécsény)

1604–1606 arasında ve 1619 yılında Erdel Prensliği'nin elinde kalan, daha sonra Habsburg yönetimine giren Seçen, Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa tarafından 1663'te yeniden fethedilerek, sancak yapıldı ve ilk sancakbeyliğine Estergon Sancakbeyi Çerkes İskender Bey, 400.000 akça hasla tayin edildi. Seçen, 1686 yılında Habsburglar tarafından işgal edilene kadar sancak olarak kaldı.⁵⁹⁶

Segedin (Szeged)

Budin Eyâleti'ne bağlıyken, Eğri Eyâleti kurulunca bu eyâlete aktarılan, sancakbeyi hasları XVII. yüzyıl başında 340.000, aynı yüzyılın ortalarında 500.000 akça olan Segedin'e, sancakbeyleri zaman zaman Baç'ta oturduğu için Baç Sancağı da denilirdi. Kazâ ve nâhiyeleri; *Segedin* (Szeged), *Baç* (Bács, Sr. Bačka), *Yankofça* (Jánoshalma), *Baya* (Baja), *Sombor* (Zombor), *Futok* (Futag, Sr. Futog), *Tobolya* (Topolya, Sr. Topola), *Kalaça* (Kalocsa), *Titel* (Titel, Sr. Titel), *Martonoş* (Martonos, Sr. Martonoš) ve *Sobotka-i Segedin* (Szabadka, Sr. Subotica) olan sancakta, XVII. yüzyılda 9 zeâmet ve 300 tımar vardı.

Kâgir ve tuğla olarak inşa edilen, çevresi üçgen tabyalarla çevrili, en büyüğü Tise nehri kıyısındaki “Su Kulesi” olmak üzere yedi kulesi bulunan Segedin Kalesi'nde, 1613'te Ramazan Ağa komutasında 191, 1628'de 143, 1665'te 300 asker bulunmaktaydı.⁵⁹⁷ Segedin Kalesi, yaklaşan Habsburg tehdidi nedeni ile 1686 yılında Osmanlılar tarafından son defa tamir edildi.⁵⁹⁸

Sancağın sınırları içinde yer alan, Tuna nehri yakınında bataklık arâzide kurulu, iki kat dolma duvarlı, iki kulesi bulunan Kalaça Kalesi'nde, 1613'te Memi Ağa emrinde 39, 1628'de 29, 1665'te 60; Sobotka-i Segedin Palankası'nda, 1613'te 77, 1630'da 70, 1665'te 150

⁵⁹⁶ Ayn Ali; Evliyâ; Ayrıca bkz. Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI.

⁵⁹⁷ K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.901–906.

⁵⁹⁸ BOA *[bnülemin tasnifi Askeriye No. 2262]*.

asker vardı. Tise nehri kıyısında, dört köşeli bir yapı olan Martonoş Kalesi'nde, 1613'te Ali Ağa komutasında 33, 1628'de 30, 1664'te 15; Sombor Palankası'nda, 1613'te Murad Ağa emrinde 7, 1628'de 7, 1665'te 12, 1686'da 141 asker görevliydi. Titel Kalesi'nde, 1613'te 61, 1630'da 30, 1665'te 20; Baç Kalesi'nde 1613 yılında Mustafa Ağa komutasında 25, 1628'de 16, 1665'te 80; Baya Palankası'nda, 1613'te 110, 1628'de 63 asker vardı. Tuna kıyısında, dört köşeli, dolma duvarlı bir yapı olan Futok Palankası'nda, 1613'te 12, 1628'de 6, 1665'te 80 asker bulunmaktaydı.⁵⁹⁹ Kalaça, Sobotka-i Segedin, Martonoş, Sombor, Titel, Baya, Baç, Futok kale ve palankalarında görevli askerlere, 1628'de ödenen yıllık maaş, 970.806 akçaydı.⁶⁰⁰

1665 yılında Tuna kıyısında, beşgen planlı, dolma duvarlı bir hisar olan Kobil Palankası'nda 150, düz arâzide kurulu Yankofça Palankası'nda 200, Tise nehri kıyısında düz arâzide kurulu, dört köşeli, içinde bir cami bulunan küçük bir yapı olan ve yakınında bir Sırp köyü yer alan Zenta Palankası'nda 20 asker vardı.

1665 yılında bir cami, 11 kilise, bir medrese, iki mekteb, iki tekke, bir hamam, bir han ve 200 dükkân bulunan Segedin'de 1670'te 2800 nüfus yaşıyordu. Varoşun etrafındaki hendek Tise nehriyle çevriliydi. Segedin'in yöneticileri; kadı, müftü, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, Eğri yeniçerisi serdârı, cebecibaşı, topçubaşı, muhtesib, bacdâr, harac emîni, gümrük emîni ve mimarbaşı idi.⁶⁰¹

Sancağın merkezi olan, Tuna nehri kıyısında bir iskeleye sahip 200 hâneli Baç'ta, 1665'te üç cami, beş mescid, mahkeme binası, hamam, biri 100, diğeri 140 dükkânlı iki çarşı vardı. Baç'ın yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, müftü, sipâh kethüdâyeri, Budin yeniçerisi serdârı, Eğri yeniçerisi serdârı, bacdâr, muhtesib, gümrük emîni, harac emîni, mimar ağası ve subaşıydı.⁶⁰² Baç halkı, Eğri Kalesi'nin tamir ve bakımından sorumlu olup bu hizmet karşılığı tekâlif-i örfiyeden muaftılar.

⁵⁹⁹ MAD 4000. Söz konusu kalelerdeki garnizonlar hakkında bkz. K.Hegyi, *Age*. Vol. 2, s.907-964.

⁶⁰⁰ A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.432.

⁶⁰¹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.141-142.

⁶⁰² Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.139.

Baya'da 1665 yılında bir cami, bir mescid, mahkeme binası, bir medrese, bir mekteb, hamam, han ve 150 dükkân vardı. Baya'daki yöneticiler; kadı, dizdâr, Eğri yeniçerisi serdârı, bacdâr, harac emîni, muhtesib, gümrük emîni ve mimar ağası idi. Geçmişi XIII. yüzyıla uzanan, XV. yüzyılda önemli bir pazar kasabası olan ve 1526 yılında Osmanlı topraklarına katılan, nüfusunun çoğunu Sırpların teşkil ettiği Futok'ta 1665'te bir cami, üç mescid vardı.

Geçmişi Roma çağına kadar uzanan Titel, 2 Ekim 1525'te Osmanlı topraklarına katıldı. Titel'de, 1546'da 82'si Sırp, üçü Hırvat, biri Macar, biri Ulah olan 87, 1554'te 55, 1570'de 50 hâne vardı. Halkı Tise nehri üzerinden yapılan tuz ticaretiyle uğraşan şehirde 1665'te bir cami, iki mescid, Ortodoks ve Katolik kiliseleri, üç medrese, iki tekke, dört mekteb, hamam, han, 80 dükkân ve 300 tuz deposu vardı. Erdel tuzu, Mureş ve Tise nehirleri üzerinden teknelerle Titel'e getirilir ve burada depolanırdı.⁶⁰³ Yöneticileri; dizdâr, naip, yeniçeri serdârı, yeniçeri emîni, muhtesib, harac emîni ve mimar ağası olan Titel, 1699'da elden çıktı.

Geçmişi XIV. yüzyıla uzanan, 1542'de Osmanlı topraklarına katılan, çoğu Sırp olan halkı balıkçılıkla da uğraşan Sobotka'da 1570'te 49 hâne, 1590'da 63 hâne ve bir cami vardı. Sobotka'nın yöneticileri dizdâr, naip, Budin yeniçerisi serdârı, Eğri yeniçerisi serdârı, gümrük emîni, muhtesib, bacdâr, harac emîni, şehremîni ve mimar ağasıydı. Sobotka, 1686'da Habsburg birliklerince işgal edildi.

Sancaktaki en kalabalık yerleşme olan 2000 hâneli Sombor'da beş cami, dokuz mescid, iki medrese, altı mekteb, iki hamam, iki tekke, üç han ve 200 dükkân vardı.⁶⁰⁴ Sombor, Ekim 1687'de Habsburglarca işgal edildi.

Segedin, 12 Ekim 1687'de Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Eğri Eyâleti'nin sancağı oldu.⁶⁰⁵

⁶⁰³ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.

⁶⁰⁴ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.138-142.

⁶⁰⁵ KK 262; KK 434; Evliyâ.

Solnok (Szolnok)

Budin Eyâleti'ne bağlyken Eğri Eyâleti'nin kurulması sonrası bu eyâlete aktarıldı. Eğri Eyâleti'ne bağlı Solnok Sancağı'nın ilk sancakbeyi Bektaş Bey'di. Bazıları vezir rütbesinde olan⁶⁰⁶ Solnok sancakbeylerinin hasları, XVII. yüzyıl ortalarında 400.000 akçaydı. Sancakta, XVII. yüzyılda 9 zeâmet ve 300 tımar vardı.

Müslüman Boşnaklar ve Hristiyan Macarlardan oluşan halkı, ticaretle uğraşan, verimli bağlar, bahçeler ve bostanlarla çevrili olan Solnok, Tise nehri kıyısında bir iskeleye sahipti. Solnok'ta iki cami, mescidler, bir medrese, mektepler, bir tekke, bir han, Bektaş Bey Hamamı, Çongrad'da bir cami, bir mescid, bir medrese, bir mekteb, bir Bektaşî Tekkesi ve bir han vardı.⁶⁰⁷ Solnok'un yöneticileri; sancakbeyi, dizdâr, kadı, müftü, alaybeyi, çeribaşı, Budin yeniçerisi serdârı, Eğri yeniçerisi serdârı, kapıkulu serdârı, muhtesib, baccâr, harac emîni, gümrük emîni ve mimar ağası idi.

Zakva ve Tise nehirlerinin birleştiği yerde, düz bir arâzide kurulu, dolgu duvar ve çitle çevrili, dörtgen planlı, köşeleri tabyalarla korunan, üç kapılı, içinde cami bulunan, sağlam bir hisar olan Solnok Kalesi'nde, 1596 yılında Cafer Ağa komutasında 339, 1605'te Divâne Mehmed Ağa emrinde 253, 1664'te 500 asker görev yapıyordu.⁶⁰⁸ Sancağın sınırları içindeki; Senmikloş Palankası'nda, 1605'te 182; Tise nehri kıyısında, dolma rıhtım, dörtgen planlı, iki kapılı, küçük bir yapı olan Çongrad Palankası'nda, 1596 yılında Arslan Ağa komutasında 59, 1605'te Sefer Ağa emrinde 58, 1664'te 200 asker vardı.⁶⁰⁹

Sancağın sınırları içinde yer alan ve nüfusu XVII. yüzyılda 12-15.000'e yükselen Debreçin, önemli bir çuha dokumacılığı merkeziydi. Osmanlı Macaristanı'nın en kalabalık şehirlerinden ve

⁶⁰⁶ Örnek olarak, Haziran 1630'da bu göreve atanan eski Hatvan Sancakbeyi Muharrem Paşa.

⁶⁰⁷ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.135-136.

⁶⁰⁸ BOA MAD 16286 s.127-141; TTD 704 s.169-182.

⁶⁰⁹ BOA MAD 16046 s.27-28; TTD 704 s.190-191.

önemli bir ticaret merkezi olan Tur (Mezôtúr), 1692'de Habsburg birliklerince işgal edildi.

Solnok, Habsburglar tarafından 18 Ekim 1688'de işgal edilene kadar Eğri Eyâleti'nin bir sancağı olarak kaldı.⁶¹⁰

VIII. Kaniye Eyâleti

Sadrâzam Boşnak İbrâhim Paşa'nın 20 Ekim 1600'de fethettiği Kaniye merkez olmak üzere, Köstendil Sancakbeyi Alacaatlı Hasan Paşa'nın beylerbeyliğe tayiniyle kuruldu.⁶¹¹ Sadrâzam Boşnak İbrâhim Paşa'nın, eyâletin kurulmasından birkaç gün sonra daha tecrübeli birine görev vermek istemesi üzerine beylerbeyliğine, eski Budin Valisi Tiryaki Hasan Paşa atandı.

Peçuy, Pojega ve Sigetvar sancakları bu eyâlete bağlandı.⁶¹² Pojega Sancağı, idarî ve malî açıdan Kaniye, askerî açıdan Bosna eyâletine bağlıydı. Kaniye Eyâleti, 1610'lara kadar idarî ve askerî bakımdan Budin Eyâleti'nin kontrolü altında *salyâneli eyâlet* di.⁶¹³ Zaman zaman Sigetvar'da ikâmet eden Kaniye beylerbeylerinin hasları, XVII. yüzyılın ortalarında 600.890 akçaydı. Eyâlette 12 zeâmet ve 533 tımar vardı.⁶¹⁴ Kaniye beylerbeyleri, *Tuna Kapudanı* görevini de yaparlardı.⁶¹⁵

Beylerbeyi divânı; hazine defterdârı, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emîni, alaybeyi ve çeribaşılardan müteşekkildi. Beylerbeyi

⁶¹⁰ KK 262; KK 434; Evliyâ.

⁶¹¹ Kaniye'nin fethi ve Kaniye Eyâleti hakkında bakınız: Cafer İyâni, *Cihadnâme-i Hasan Paşa*, (Anonim Târih-i Tır Hasan Paşa ile birlikte "Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması" adıyla yayınlayan Vahit Çabuk), İstanbul 1978; Geza Dávid. "Kaniye." *TDVİA*, C.XXIV, s.307-308; J. Hammer, *Age*. C.VII, s.349-361; Naimâ, *Age*. C.I, s.213-230, 234-244; Peçevi, *Age*. C.II, s.223-242; Silahdâr Mehmed Ağa, *Age*. s.505-506; Solakzâde, *Age*. C.II, s.223-236.

⁶¹² *Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları*., s.104

⁶¹³ BOA KK 71.

⁶¹⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.V, s.314..

⁶¹⁵ BOA MD No.98, Hk. 434, Hk. 465.

divânında 3–5 çavuş görevliydi. Hazine defterdârı, günlük defterlerde muhasebe sistemiyle tek tek tutulan gelir ve gider kalemlerine dayanarak yılsonunda bir bilânço (*vâridât ve masârif-i hizâne-i âmire-i Vilâyet-i Kanije*) hazırlayıp İstanbul'a gönderirdi. Kanije Eyâleti'nin 1618/1619'da toplam geliri % 75 cizye vergisi olmak üzere 12.100.000 akçaydı.⁶¹⁶

Kanije Eyâleti'ndeki kalelerde görev yapan askerlere, Ağustos 1603–Temmuz 1604 arasında 3.122.570 akça, Haziran 1604–Ocak 1605 arasında 7.330.260 akça, Şubat 1606–Mayıs 1607 arasında 3.287.424 akça ödenmişti. Eyâletteki Kanije, Sekeşvar, Peçuy, Berzençe, Sigetvar, Saş (Sás), Babofça, Kapoşvar, Tarça (Tarcsa), Ösek ve Nadaç kalelerinde görevli ulûfeli asker sayısı 1354'ü Kanije Kalesi'nde olmak üzere 1617/1618'de 3789, 1618/1619'da kendilerine 14.044.470 akça ödenen 219'u yeniçeri 3815 kişiydi.⁶¹⁷

Bugünkü Macaristan'ın güneybatısını, Hırvatistan'ın Slavonya bölgesini kaplayan eyâlet, son Kanije Valisi Fındık Mustafa Paşa'nın 13 Nisan 1690'da imparatorluk ordusuna teslim olmasına kadar devam etti.

Kanije Eyâleti'nin Sancakları:

Kanije (Kanizsa) *

Balaton Gölü'nün güneybatısında, Mura nehri yakınında yer alan, geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Kanije, Kanûnî Sultan Süleyman'ın *Alaman Seferi* denilen beşinci sefer-i hümayûnu sırasında, 30 Temmuz 1532'de fethedildi. Tamás Nádasdy komutasındaki Alman-Macar birliklerinin Haziran 1541'de geri aldığı Kanizsa, Sigetvar'ın 8 Eylül 1566'da düşmesi sonrasında Drava nehri ile Balaton Gölü arasındaki Güney Transdanubia bölgesinde Habsburgların en önemli savunma merkezi hâline geldi. Kanizsa Kalesi, 1567–

⁶¹⁶ BOAMAD No.2586.

⁶¹⁷ BOAMAD 2586; Klára Hegyi, *Török berendezkedés Magyarországon*, Budapest 1995, s.112; A.Velics-E.Kammerer, *Age*. Vol. I, s.412.

* Osmanlı kaynaklarında "Kanlıca" ve "Kannice" ve "Kanicce" olarak da geçmektedir.

1571 arasında kale komutanı olan György Thury döneminde, II. Maximilian'ın emriyle, askerî mühendis Giulio Turco tarafından 1569'da iki burç eklenmek suretiyle genişletilerek tahkim edildi.

György Thury'yi 2 Nisan 1571'de Orosztony'de yapılan savaşta yenerek öldüren Sigetvar Sancakbeyi Sarı Ali Bey, 3 Şubat 1573'te Kanizsa'yı talan edip kalesini ateşe verdi. Arşidük Ernest von Habsburg, Kanizsa Kalesi'nin daha iyi savunulması için 1574–1577 arasında kalenin civarında palanka ve müstahkem mevkiiler yaptırarak, buralara çok sayıda asker yerleştirdi.

Kaniye, 1593–1606 Osmanlı-Alman savaşlarında 1600 harekâtı sırasında Tiryaki Hasan Paşa'nın Babofça ordugâhındaki toplantıda, *"bu etrafta Balaton gölü kılâmının kilidi ve diyâr-ı küffârın sedd-i yedi Kaniye hisârıdır. Anın dâhi fethi mukadder olursa azim maslahat görülmüş olur. Küffâr gâfil iken hemen varıp hisarı almak gerekir"*⁶¹⁸ şeklinde görüş belirtmesi üzerine Sadrâzam Dâmad Boşnak İbrâhim Paşa tarafından, 12 Eylül'de başlayan kuşatma sonucu 20 Ekim 1600'de vire ile fethedildi. Vire şartları çok dürüst uygulandı. Macar halk, çocuklarının salıncaklarına kadar bütün eşyalarını Sadrâzam İbrâhim Paşa'nın kendilerine tahsis ettiği 200 deveyle taşıdı.

Kaniye'nin fethiyle, Drava'nın ardındaki Hırvat hücumları denetim altına alındı. Budin-Belgrad arasında kalan kale ve palankaların güvenliği temin edildi.⁶¹⁹ Kaniye'nin düşmesi üzerine civardaki birkaç kale teslim oldu.

Sancağın kazâ ve nâhiyeleri; *Kaniye* (Kanizsa), *Şekeşvar* (Segesvár), *Berzençe* (Berzencze) ve *Kapoşvar* (Kaposvár)'dı.

Fetihten sonra tamir edilerek 4000 asker bırakılan⁶²⁰ Kaniye Kalesi, 1604 ve 1630 yıllarında tamir edildi. Kaniye Kalesi, bataklık arazide kurulu, beş köşeli, köşelerinde üçgen tabyalar bulunan, dolma rıhtım bir hisardı. Kalede, 1605'te 1313;⁶²¹ 1615'te 84'ü müstahfız,

⁶¹⁸ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İÜ Merkez Ktb. TY. No.6068, vr. 63 b–64 a.

⁶¹⁹ B.Özgüven, *Age*. s.55.

⁶²⁰ Anonim, *Cihadnâme-i Hasan Paşa*, Millet Ktb. TY No.190, vr. 1 b; Kâtib Çelebi, *Age*. vr. 66 b.

⁶²¹ BOA MAD No.3731.

32'si topçu, 11'i cebeci, 6'sı ambarcı, 564'ü faris, 529'u azeb, 99'u martolos olmak üzere 1325;⁶²² 1619 yılında Behram Ağa emrinde 219'u yeniçeri⁶²³ 1372; 1621'de 113'ü yeniçeri, 34'ü topçu, 22'si cebeci olmak üzere 1644 asker vardı.⁶²⁴ 1627–1631 arasında 1650,⁶²⁵ 1652'de 1670, 1657/1658'de 147'si yeniçeri, 89'u topçu, 25'si cebeci olmak üzere 1681 asker bulunmaktaydı.⁶²⁶ Kaledeki askerlere, 1687/1688'de 6.808.710 akça ödenmişti.⁶²⁷

1619 yılında; Şekeşvar Kalesi'nde 438, Babofça Kalesi'nde Mustafa Bâli Ağa komutasında 357, Berzençe Kalesi'nde Malkoç Ağa komutasında 342, Kapoşvar Kalesi'nde Kurd Ağa komutasında 309, Barş Palankasında Kurd Ömer Ağa komutasında 175, Nadaç Kalesi'nde İbrâhim Ağa komutasında 46 asker vardı. 1664 yılında Kapoşvar Kalesi'nde 600, Sekeşvar Kalesi'nde 500, Berzençe Kalesi'nde 500 asker bulunmaktaydı.⁶²⁸

Kaniye'yi 1660'larda gören Evliyâ Çelebi, "*halkı Boşnak olan ve 11 mahallesi bulunan şehirde ve Topraklık varoşunda, altı cami, altı mescid, iki medrese, altı mekteb, beylerbeyi sarayı, Söhrab Mehmed Paşa hamamı, üç tekke, üç baruthâne, saat kulesi, dört han, 80 dükkân, iki değirmen, üç barut deposu bulunduğunu, bataklık zeminde inşa edilmiş olan kalede yolların tahta döşeli ve bütün evlerin ahşap olduğunu*" yazar. Söhrab Mehmed Paşa'nun beylerbeyliği sırasında 1660'ta büyük bir yangın geçiren Kaniye, "*kırk bin reâyânın çalışmasıyla*" yeniden inşa edildi.⁶²⁹

Sadrâzam Dâmad Boşnak İbrâhim Paşa'nın Ağustos 1600'de tekrar fethettiği ve Kaniye Sancağı'na bağlanan Babofça, 11 Şubat 1664'te Miklós Zrínyi komutasındaki imparatorluk ordusu tarafından işgal edildi. Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, Haziran 1664'te Babofça'yı geri aldı.

⁶²² Klára Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, Budapest, 2007, Vol. 3, s.1537.

⁶²³ BOA Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemi 33718.

⁶²⁴ BOA MAD No.6145.

⁶²⁵ K.Hegyi, *Age*. Vol. 3, s.1543.

⁶²⁶ BOA MAD No.2113.

⁶²⁷ BOA MAD No.3645.

⁶²⁸ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VII, s.15, 17–18.

⁶²⁹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.313–319.

Kalesi ve civarında Hristiyan/Macar halkın yaşamasına izin verilmeyen ve Sigetvar kazâsının nâhiyesi olan Baboçfa'da 1664 yılında bir cami, eski bir Benediktin Manastırı'ndan bozma bir han, 1600'den sonra inşa edilen bir hamam vardı. Etrafı bataklık olan kalede 300 asker görevliydi.⁶³⁰ Baboçfa, Aeneas Sylvius Caprara komutasındaki Alman-Macar birlikleri tarafından Temmuz 1688'de işgal edildi.

Kral I. István'ın 1009 yılında kurduğu, Kapoş (Kapos) nehri kıyısındaki Kaposvár'da, 1061 yılında bir Benediktin Manastırı tesis edildi. XIV. yüzyıl ortalarında yapılan, nehrin taşıdığı sulak, sazlık, bataklık arâzi ile çevrili kalesi, Újvár (Yeni Kale) olarak adlandırılan Kaposvár, Budin Beylerbeyi Toygun Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Şemsi Paşa tarafından üç günlük bir kuşatma sonrası 7 Eylül 1555'te fethedildi.

Bataklık ve sazlık arâzide kurulu, dolma nıhtım bir yapı olan Kapoşvar Kalesi'nin doğuya açılan demir kapısı önünde asma köprüsü ve mehterhâne kulesi ile cephânelik ve erzak ambarları vardı. Kapoşvar'ın Kapoş nehri üstündeki limanı, nehir gemileri için çok güvenliyd. 1663'te bir Müslüman, üç Müslüman/Hristiyan mahallesine sahip, yolları tahta döşeli Kapoşvar'da Sultan Süleyman Camisi, mescidler, iki medrese, altı mekteb, iki tekke, bir han, bir hamam ve 50 dükkân vardı.⁶³¹ Kapoşvar'ın yöneticileri; kadı, dizdâr, sipâh kethüdâyeri, Budin yeniçerisi serdârı, cebeci ağası, topçu ağası, beşli ağası, gönüllü ağası, azeb ağası, martolos ağası, muhtesib, bacdâr, harac emîni, şehremîni ve mimarbaşıydı. Kapoşvar, 12 Kasım 1686'da Alman-Macar birliklerince işgal edildi.

Dağlık ve ağaçlık bir arâzide kurulu, Sadrâzam Dâmad Boşnak İbrâhim Paşa'nın Ağustos 1600'de tekrar fethettiği ve Kanije kazâsının nâhiyesi olan Sekeşvar Kalesi, Mart 1615'te Macarlarca ele geçirilerek yakıldı. Sekeşvar Kalesi, Kanije Valisi Petro Hasan Paşa tarafından, 1616'da üç kat çit palanka olarak yeniden inşa edildi. 1664'te bir cami, iki mescid, bir mekteb, bir hamam ve birkaç dük-

⁶³⁰ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.309.

⁶³¹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.17-18.

kân bulunan Sekeşvar,⁶³² 1687 yılında Alman-Macar birliklerince işgal edildi.

Budin Beylerbeyi Toygun Paşa'nın Eylül 1555'te fethettiği, Miklós Zrínyi komutasındaki Alman-Macar birliklerinin Ocak 1664'te zapt ettiği Berzençe, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa tarafından, Haziran 1664'te geri alındı. Kanije kazâsının nâhiyesi olan Berezençe'de, 1664 yılında bir cami ve hamam vardı. Bataklik bir arâzide kurulu kalede 500 asker görevliydi.⁶³³

Kanije, 13 Nisan 1690'da Kont Ádám Batthyány komutasındaki 60.000 kişilik İmparatorluk ordusu tarafından işgal edilene kadar, kendi adını taşıyan eyâletin paşa sancağıydı.⁶³⁴

Balaton

Güneydoğu Avrupa'nın en büyük gölü olan Balaton Gölü civarındaki toprakları kaplayan bir sancaktı.⁶³⁵

Kopan (Koppány)

Sadrâzam Boşnak İbrâhim Paşa'nın Ekim 1600'de fethettiği Kopan, Kanije Eyâleti'nin sancağı oldu. Sancakbeyi hasları 240.000 akça olan sancak 1631 yılında 36 köyü bulunan *Kopan* kazâsı ile 21 köye sahip *Karata*, 12 köyü olan *Donbo*, 3 köyü bulunan *Merçil*, 2 köyü olan *Köröş* ve 3 köye sahip *Salavar* ile *Lovik* ve *Fok* nâhiyelerinden meydana geliyordu. XVI. yüzyılda var olan birçok köyü, sınırda yer almasının da etkisiyle XVII. yüzyılda ortadan kalkan sancakta, 13 zeâmet ve 311 tımar vardı.

⁶³² Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.15.

⁶³³ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.309-310.

⁶³⁴ KK 266; Ali Çavuş; Evliyâ.

⁶³⁵ Evliyâ. Başka kaynaklarda rastlanmayan söz konusu sancağın; Balaton Gölü'nün kuzeyinde yer alan ve Osmanlılar tarafından fethedilmişken daha sonra Almanya'ya geçen, ancak de facto durumun aksine Osmanlı toprağı kabul edilen Çeşnik, Vajon, Tihon, Şimek, Sigliget, Çobaniçe ve Sengörgi kaleleri ile civarlarındaki köyleri nitelediği düşünülmektedir.

Kopan'da 1663'te "toplaml 16 Müslüman ve gayrimüslim mahalle-si olan, Sultan Süleyman, Hasan Ağa, Alaybeyi ve Saçlı İmam camileri, 11 mescid, iki medrese, iç mekteb, iki tekke, Sultan Süleyman ve Bey hamamları ile 100 dükkân" vardı.⁶³⁶ Kopan'ın yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, Budin yeniçerisi serdârı, sipâh kethüdâyeri, cebeci ağası, topçu ağası, muhtesib, bacdâr, harac emîni, şehremîni ve mi-marbaşısıydı.

Ağaçlık düz bir arâzide kurulu, beşgen planlı, dört kulesi bulunan, taş bir yapı olan Kopan Kalesi'nde, 1613 yılında 264, 1628'de 227, 1663'te 500 asker; 1628'de Karata Kalesi'nde 46; Donbo Kalesi'nde 54, Lovik Kalesi'nde 93 ve Fok Kalesi'nde 135 asker görevliy-di. Bu kalelerde görev yapan askerlere, 1628'de senede 1.106.183 akça ödeniyordu.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kopan Sancağı'na bağlanan, dört köşeli, içinde camisi olan ve Drava nehri üzerindeki Tomaşın köprüsünün (cistr-i Tomaşın) muhafazasından sorumlu Tomaşın (Drávatamási) Kalesi'nde, 1663 yılında 300 asker görevliy-di. Altı-gen planlı, hendekle çevrili, içinde bir cami, bir hamam ve dükkân-lar bulunan taş bir yapı olan Donbo Kalesi'nde, 1663 yılında 300 as-ker vardı.⁶³⁷

Donbo 1686, Kopan ise 1690'da Habsburg birliklerince işgal edildi.

Nadaç (Nádasd)*

Sigetvar'ın kuzeydoğusunda yer alan Nadaç, Evliya Çelebi'de Kanije Eyâleti'nin bir sancağı olarak geçerse de⁶³⁸ Seyahatnâme'nin 7. cildinde belirtildiği gibi Peçuy Sancağı'nın bir kazâsı olduğu da-ha doğrudur.⁶³⁹

⁶³⁶ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.15-16.

⁶³⁷ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.16.

* Osmanlı kaynaklarında "Nedaj" ve "Nadaç" olarak da geçmektedir.

⁶³⁸ Evliyâ.

⁶³⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.19.

1663'te 80 köyün bağlı olduğu Nadaç'ta iki cami, bir mescid, bir tekke, bir hamam, bir han ve 20 dükkân bulunmakta, hendekle çevrili, iki kat çit palanka, kapısının önünde asma köprü bulunan oval bir yapı olan Nadaç Palankası'nda, 100 muhafız görev yapmaktaydı.⁶⁴⁰

Peçuy (Pécs)

Budin Eyâleti'nin sancağı olan Peçuy, Kaniye Eyâleti kurulunca bu eyâlete aktarıldı. Sancakbeyi hasları, XVII. yüzyılda 400.000 akçaydı. Dört köşeli, her köşesinde yarım daire tabyalar bulunan Peçuy Kalesi'nde 1619 yılında Behram Ağa komutasında 245 asker vardı.⁶⁴¹

Peçuy, Budin'den sonra Osmanlı Macaristanı'ndaki en büyük şehir ve oldukça canlı bir ticarî ve kültürel merkezdi. 1660 yılında *"kale içinde 17 Müslüman ve bir Yahudi, Budin kapısı dışında bir Hristiyan mahallesi olan şehirde 2200 ev, Sultan Süleyman, Gâzi Kasım Paşa, Yakovalı Hasan Paşa, Memi Paşa, Ferhad Paşa, Küçük Cami ve 1618 yılında inşa edilen Elhac Hüseyin camileri, on mescid, beş medrese, 11 sıbyan mektebi, Kadirî, Halvetî ve Mevlevî tekkeleri, Nişancı Mehmed Paşa ve İdris Baba türbeleri, üç han, 400 dükkânlı bir bedesten, Gâzi Kasım Paşa, Memi Paşa ve Ferhad Paşa hamamları, 47 çeşme ve sebil vardı. Peçuy'da kumaş ve silah ticareti yapılıyor, Peçuy Kalesi'nde 200 asker görev yapıyordu. Çevresi bağlarla kaplı Peçuy'un, kayısısı, dutu ve Evliyâ Çelebi'nin mübalağalı olarak 170 çeşidi olduğunu yazdığı armudu meşhurdu.*⁶⁴² Dericilik ve ilgili iş kollarının önemli yer tuttuğu şehirde Budin Kapısı dışında, dere kıyısında Debbaghâne Çarşısı vardı.

Haftada iki defa semâ edilen Peçuy Mevlevihânesi'nin en tanınmış şeyhi Arifî Ahmed Dede idi. Bir asır boyunca, ney ve kudüm çalınan, semâ edilen, Mevlâna, Hâfız, Sâdi ve Hayyam okunan Peçuy Mevlevihânesi, en batıdaki Mevlevî tekkesiydi.

⁶⁴⁰ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.19.

⁶⁴¹ A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. I, s.410.

⁶⁴² Evliyâ Çelebi, Age. C.VI, s.113-120.

Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, sipâh kethüdâyeri, Budin yeniçerisi serdârı, Eğri yeniçerisi serdârı, alaybeyi, çeribaşı, şehir kethüdâsı, muhtesib, bacdâr, harac emîni ve mimar ağası idi. XVII. yüzyılda Peçuy sancakbeylerinin bazıları vezir rütbesindeydi.⁶⁴³

1650'lerde Peçuy Sancağı'nda Birki Gat (Berkigât, günümüzde Berki/Nagyberki) Palankası inşa edildi. 1656'ya kadar Mehmed Ağa, bu tarihten sonra adı geçen oğlu Şahbâz Ağa komutasında bir garnizonun görev yaptığı Birki Gat Palankası, Şubat 1660'ta Kristóf Batthyány emrindeki Macar birliklerince yakıldı. Yeniden inşa edilmeyen Birki Gat, 1673/1674'te yalnızca 3 cizyehâne bulunan bir yerdi.⁶⁴⁴

Peçuy Kazâsı'nın bir nâhiyesi olan Sekçöy'de, 1660 yılında bir cami, bir han, 50 dükkân vardı. Dört köşeli, rıhtım dolma bir yapı olan, içinde ambar ve cephânelik bulunan Sekçöy Palankası'nda 150 asker görevliydi.⁶⁴⁵

Peçuy, 22 Ekim 1686'da Ludwig von Baden komutasındaki İmparatorluk ordusunca işgal edilene kadar Kanije Eyâleti'nin sancağı oldu.⁶⁴⁶

Pojega (Pozsega, Hr. Požega)

Bosna Eyâleti'nin sancağı olan Pojega, Kanije Eyâleti kurulunca bu eyâlete aktarıldı. Sancak, idarî ve malî açıdan Kanije, askerî açıdan Bosna eyâletine bağlıydı. XVII. yüzyılda bazıları vezir rütbesinde olan⁶⁴⁷ Pojega sancakbeylerinin hasları 616.230 akçaydı.

Pojega (Pozsega, Hr. Požega) ve *Ösek* (Ezsék, Hr. Osijek) kazâları ile *Goryan* (Gorján, Hr. Gorjani), *Rahoviçe* (Orahovica, Hr. Ora-

⁶⁴³ Örnek olarak, Mart 1663'te sancakbeyi olan Konakçı Ali Paşa zikredilebilir.

⁶⁴⁴ Sándor Papp, Berkigât: an Unknown Turkish Palisade in Southern Transdanubia", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003, s.137-144.

⁶⁴⁵ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.120.

⁶⁴⁶ KK 266.

⁶⁴⁷ Örnek olarak, Mart 1632'de bu göreve tayin edilen Süleyman Paşa zikredilebilir.

hovica), *Yakova* (Diaková, Hr. Đakovo), *Brut* (Brod, Hr. Brod), *Dal* (Dálya Hr. Dalj) ve *Podgoriçe* (Podgorita, Hr. Podgorac) nâhiyelelerinden meydana gelen Pojega Sancağı'nda 23 zeâmet ve 296 tımar mevcuttu.

1660'larda Pojega'da 10 cami, bir medrese, mektepler bir tekke, bir hamam, bir çarşı ve bir han vardı. XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Pojega'da bir Fransisken Manastırı bulunmaktaydı. Sulu ve bataklık zeminde kurulu, yolları tahta döşeli ve bütün evleri ahşap olan 12 mahalleden oluşan Ösek'te altı cami, 40 mescid, dört medrese, beş mekteb, dört tekke, bir hamam, 12 sebil, kervansaray, altı han ve 200 dükkân vardı.⁶⁴⁸

Pojega'nın yöneticileri; sancakbeyi, dizdâr, kadı, müftü, Budin yeniçerisi ağası, Eğri yeniçerisi ağası, topçu ağası, cebeci ağası, muhtesib, Ösek'in yöneticileri; kadı, müftü, dizdâr, Budin yeniçerisi ağası, alaybeyi, çeribaşı, bacadâr, muhtesib, harac emîni ve mimarbaşıydı.

Pojega sancakbeyi himâyesinde ve Kaniye yeniçerilerinin muhafazasında yılda iki defa kurulan ve 7–8000 akça gelir getiren Ösek Panayırı, civar şehirler dışında Viyana, İstanbul, Anadolu ve Balkan kentleri ile Rusya ve İran'dan kervanlarla gelen tüccarların bulunduğu bir ticarî faaliyetti. Osmanlı tebaası Rác, Ermeni, Yahudi ve Rum tüccarların Viyana'dan Ösek Panayırı'na getirdiği mallar arasında teneke, teneke ibrik ve yağdanlıklar, tel, çivi, bıçak, kalay, çivit, şap, kunduz postu, Silezya menşeli kumaşlar, ipekli kumaşlar, İngiliz kumaşları ve yünlüleri vardı.

Osmanlı literatüründe *Zirinoğlu Vilâyeti* adı verilen, Habsburglara ait Hırvatistan toprakları ile sınır olan, *intiha-yı serhâd* ya da *ahir-ül hudûd* denilen, çok iyi tahkim edilmiş Pojega Sancağı topraklarında; Pojega, Ösek, Rahoviçe, Yakova, Brut, Vokin (Hr. Vocin), Virovitiçe (Verôce, Hr. Virovitica), Maslovino (Hr. Moslavina) ve Dal kaleleri bulunmaktaydı.

⁶⁴⁸ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VI, s.105–108.

1663'te; Orlova nehri kıyısında, düzlük arâzide kurulu, altıgen planlı, sağlam bir yapı olan Pojega Kalesi'nde 600; Drava nehri kıyısında, düz arâzide kurulu, dört köşeli, dört kuleli, önlerinde ahşap köprüler bulunan, iki kapılı, üç kat, dolma rıhtım bir yapı olan Ösek Kalesi'nde 700 asker vardı. Sava nehri kıyısında, düzlük arâzide kurulu, içinde Sultan Süleyman Camisi, ambarlar ve cephânelik olan Brut Kalesi'nde 300; dağ üzerinde kurulu, çevresi bağlar, bostanlar ve bahçelerle çevrili, içinde camisi bulunan Vokin Kalesi'nde 50 asker vardı. Ormanlık arâzide kurulu, 100 hâneli, cami ve cephânelik bulunan, dört köşeli bir yapı olan ve 1560'larda inşa edilen Virovitiçse Kalesi'nde 100 asker görevliydi. Tuna nehri kıyısında, bağlar ve bahçelerle çevrili 80 hâneli, camisi, mescidi, hamamı, bir hanı ve 50 dükkânı bulunan dörtgen bir yapı olan Dal Palankası'nda 50 asker vardı. Drava nehri kıyısında, etrafı hendekle çevrili, kâgir ve dolma rıhtım bir yapı olan ve 1560'larda inşa edilen Maslovino Kalesi'nde bir cami, ambarlar ve iskele bulunmaktaydı.⁶⁴⁹

Pojega, 12 Mart 1688'de General Johann Heinrich von Dünewald komutasındaki Habsburg birlikleri tarafından işgal edilene kadar Kanije Eyâleti'nin bir sancağıydı.⁶⁵⁰

Rahoviçe (Orahovica, Hr. Orahovica)

Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Gâzi Bâli Paşa'nın Haziran 1543'te fethettiği Rahoviçe, Pojega Sancağı'nın nâhiyesiyken, Kanije Eyâleti kurulunca bu eyâletin sancağı oldu.⁶⁵¹

Rahoviçe Kalesi'nde 1660'ta 600 asker vardı. XVII. yüzyılda sancakbeyi hasları 700.000 akça olan, 15 zeâmet ve 100 tımar bulunan Rahoviçe, 1687'de Habsburg birliklerince işgal edildi.

⁶⁴⁹ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.V, s.277.

⁶⁵⁰ KK 266.

⁶⁵¹ Ayn Ali; Evliyâ. Başka Osmanlı kaynak ve vesikalarında tesadüf edilmeyen, XVII. yüzyıla ait Venedik vesikalarına göre de Pojega Sancağı'nın bir kasabası olan Rahoviçe, 1610'dan önce Pojega'ya bağlanmış olmalıdır.

Sigetvar (Szigetvár)

Budin Eyâleti'nin sancağı olan Sigetvar, Kanije Eyâleti kurulunca bu eyâlete aktarıldı.⁶⁵² XVII. yüzyılda bazıları vezir rütbesinde olan⁶⁵³ Sigetvar sancakbeylerinin hasları, 516.230 akçaydı.⁶⁵⁴ Kanije beylerbeylerinin hassı olan sancakta, 10 zeâmet, 600 tımar vardı.

Sancakta yer alan Drava nehri kıyındaki Barş Palankası ve Barş köprüsü ile Komloş ve Petered istihkâmları, 12 Ekim 1603'te Habsburgların Slavonya Kapitanı Sigmund Friedrich von Trauttmansdorf ve Miklós Zrínyi tarafından işgal edildi ve yakıldı. 1619'da Sigetvar Kalesi'nde Hasan Ağa komutasında 359 asker; Sigetvar yakınında yer alan ve bir palanka ile çevrili Kanûnî Sultan Süleyman türbesinde bir duacı, iki türbedar ve üç görevli ile 63 asker; Barş Palankası'nda Kurd Ömer Ağa komutasında 175 asker vardı.

Sigetvar'ı 1660'larda gören Evliyâ Çelebi, *"on Müslüman, beş Hristiyan mahallesi olan şehirde Sultan Süleyman, Ali Paşa, Çeribaşı Memi Ağa ve Hacı Hüseyin Ağa camileri, altı mescid, iki medrese, üç mekteb, mahkeme binası, üç tekke, bir han, 300 dükkân, bir hamam, bir çeşme ve Kânunî Sultan Süleyman Türbesi'nin bulunduğu, bataklık zeminde inşa edilmiş olan kalede yolların tahta döşeli ve bütün evlerin ahşap olduğunu, kalede 356 askerin görev yaptığını"* yazar.⁶⁵⁵ Şehirde yaşayan Hristiyanların çoğu Sırp'tı. Ali Paşa Camisi, Sigetvar kuşatması sırasında yeniçeri ağası olan ve şehirde bir vakıf ve bir değirmeni bulunan Müezzinzâde Ali Paşa tarafından inşa ettirilmişti.⁶⁵⁶ Sigetvar Kalesi'ndeki medresenin müderrisi, 1618/1619'da 15 akça yevmiye alıyordu.⁶⁵⁷ Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, kadı, dizdâr, alaybeyi, çeribaşı, kapıkulu yeniçerileri serdâr, Budin yeniçerisi serdâr, sipâh kethüdâyeri, topçu ağası, cebeci ağası, muhtesib, haraç ağası, bacdâr, mimar ağası ve şehir kethüdâsıydı.

⁶⁵² Evliyâ; MAD 2586.

⁶⁵³ Örnek olarak, Mart 1632'de bu göreve tayin edilen Süleyman Paşa.

⁶⁵⁴ Evliyâ Çelebi, Age. C.V, s.306.

⁶⁵⁵ Evliyâ Çelebi, Age. C.VI, s.304-307.

⁶⁵⁶ Géza Dávid, "Sigetvar", TDVİA, C. 37.

⁶⁵⁷ A.Velics-E.Kammerer, Age. Vol. I, s.407.

Sigetvar, 18 Temmuz 1688’de başlayan ve Sigetvar Sancakbeyi Hasan Bey ile şehri savunan askerlerinin tamamının şehid olduğu kuşatma sonrası 11 Şubat 1689’da Gábor Vechi komutasındaki Alman-Macar birliklerince işgaline kadar Kaniye Eyâleti’nin sancağı olarak kaldı.

Hız. Meryem yortusu sırasında Hristiyan Macarların da ziyaret ettiği⁶⁵⁸ Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi, 1690’da Habsburg yönetimine yıktırıldı ve kesme taşları, 3000 forint karşılığı askerî bina inşaatlarında kullanılmak üzere müteahhitlere satıldı.

Sikloş (Siklós)

Kaniye Eyâleti’nin kurulması üzerine, 1601’de bu eyâletin sancağı olan Sikloş’u 1664 yılında gören Evliyâ Çelebi, *“beş Müslüman, iki Hristiyan mahallesi olan, halkı serhâd elbisesi giyip ticaretle geçinen şehirde 800 ev, dört cami, yedi mescid, üç medrese, bir mekteb, üç tekke, iki han, 40 dükkân, bir hamam, bir çeşme, bir saat kulesi olduğunu, dağ tepesinde kurulu, içinde bir cami, sancakbeyi sarayı, cephânelik ve ambar bulunan Sikloş Kalesi’nde 170 askerin görev yaptığını”* yazar.⁶⁵⁹ Şehrin yöneticileri; sancakbeyi, 150 akça yevmiyeli kadı, dizdâr, sipâh kethüdâyeri, Budin yeniçerisi serdârı, muhtesib ve şehir kethüdâsıydı.

Sikloş, 30 Ekim 1686’da Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Kaniye Eyâleti’nin bir sancağı olarak kaldı.

Valpova (Valpó, Hr. Valpovo)

Drava nehrinin güney kıyısı yakınında yer alan Valpó’nun geçmişi, Roma çağındaki Jovalium’a kadar uzanır. Mihály Árký tarafından savunulan Valpó Kalesi, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ve Pojega Sancakbeyi Murad Bey tarafından 25 Mayıs 1543’te fethe edildi.

⁶⁵⁸ Rumbeyoğlu Fahreddin, *“Macaristan’da Bazı Âsar-ı Osmaniye”*, TOEM, Sene 1328 (1910) Cüz 21, s.1391-1400.

⁶⁵⁹ Evliyâ Çelebi, *Age. C.VI*, s.299-300.

Pojega Sancağı'nın nâhiyesiyken XVII. yüzyıl ortalarında sancak olan⁶⁶⁰ Valpova'yı 1660'larda gören Evliyâ Çelebi, "üç mahallesi olan şehirde (biri kalede olmak üzere) altı cami, bir medrese, bir mekteb, bir tekke, iki han, 20 dükkân, bir hamam olduğunu, dört köşeli ve köşelerinde kuleler bulunan kalede 200 askerin görev yaptığını" yazmaktadır.⁶⁶¹ Valpova, Ağustos 1687'de Habsburg birliklerince işgal edildi.

X. Varad Eyâleti

Vezir Köse Ali Paşa'nın 28 Ağustos 1660'ta fethettiği Nagyvárad şehri merkez olmak üzere, Erdel'den alınan toprakların, Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa tarafından eyâlet olarak teşkilatlandırılması ve Edirne Sancakbeyi Sinan Paşa'nın Eylül 1660'da beylerbeyliğe tayini ile kuruldu.⁶⁶²

Beylerbeyi hasları 800.000 akça olan eyâletin beylerbeyi divânı; tımar defterdârı, mal defterdârı, defter emîni, defter kethüdâsı, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emîni, alaybeyi ve çeribaşılardan meydana geliyordu. Beylerbeyi divânında 1660 yılında 30, 1661 yılında 18 çavuş görevliydi.

Varad'ın fethinin ardından, eyâlet merkezine 400'ü yeniçeri 2034, Varad'ın 14 km. kuzeyindeki *Belenoš* (Belényes, Rom. Beiuş) Kalesi'ne 120, *Paymezo* (Papmezô, Rom. Pomezou) Kalesi'ne 150, *Şenkob* (Szentjobb, Rom. Sâniob) Kalesi'ne 140 ve *Şolongi* (Sólyomkő, Rom. Soimeri) Kalesi'ne 59 olmak üzere eyâlete toplam 2503 asker bırakıldı.⁶⁶³ Bu askerlerin yıllık ücreti, 8.359.920 akçaydı.⁶⁶⁴ 15 zeâmet ve 800 tımar bulunan Varad Eyâleti'nin harac geliri, eyâlette görev yapan askerlerin maaşlarına tahsis edilmişti.⁶⁶⁵

⁶⁶⁰ Evliyâ.

⁶⁶¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C.VI, s.298.

⁶⁶² Erdel harekâtına katılan Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesi, Varad Eyâleti'nin kurulması konusunda en önemli kaynaktır. Erdel harekâtı için ayrıca bakınız. Na'imâ, *Age*. C.VI, s.302-359; Silahdâr Mehmed Ağa, *Tarih*, C.I, s.193-220.

⁶⁶³ BOA MAD No.106

⁶⁶⁴ BOA Bâb-ı Defteri. *Piyade Mukabelesi Kalemi* No.35139.

⁶⁶⁵ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.151.

Bugünkü Macaristan'ın en doğudaki toprakları ile Roman-ya'da Mureş ve Samoş (Szamos) nehirleri arasında kalan ve doğusunda Bihar Dağları uzanan toprakları kaplayan eyâlet, 1692'de Habsburg birliklerince işgal edilene kadar devam etti.

Varad Eyâleti'nin Sancakları:⁶⁶⁶

Varad (Nagyvárad, Rom. Oradea)

Köröş nehri üzerinde, Debrecen'in güneydoğusunda yer alan, geçmişî XI. yüzyıla uzanan Nagyvárad, Köse Ali Paşa tarafından 14 Temmuz'da başlayan kuşatma sonucu 28 Ağustos 1660'ta fethedildi. Sultan IV. Mehmed, Varad'ın fethinin kutlanması için bütün ülkede *"üç gün, üç gece donanma ve şenlik yapılmasını"* emretti.

Fethinin ardından en büyük kilisesi olan St. Ladislas Katedrali, Hünkâr/Sultan IV. Mehmed Camisi olarak ibadete açılan, Köprülü Mehmed Paşa tarafından cami, medrese, imâret ve mektepten oluşan bir külliye yaptırılan Varad, kendi adıyla kurulan eyâletin paşa sancağı oldu.⁶⁶⁷ 1664'te yapılan tahrirî göre dokuz nâhiye ve 340 köyü bulunan⁶⁶⁸ sancağın, yıllık 12.000 altın olan geliri, Sultan IV. Mehmed tarafından Haremeyn'e vakfedilmişti.

Olesi Dağı eteğinde, tuğladan yapılmış, beş köşeli bir yapı olan ve beş büyük tabyası bulunan Varad Kalesi'nde 1660 yılında 400'ü yeniçeri, 1979 asker vardı.⁶⁶⁹ İçinde Sultan IV. Mehmed Camisi ile askerî yöneticilerin evleri bulunan, yeniçerilerin sayısı 1669/1670'te 622'ye yükselen kalede cephâne, mühimmat ve erzak istiflenmişti.

Varad kasabasında; 1000 ev, Sultan IV. Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa, Köse Ali Paşa, Küçük Mehmed Paşa camileri, üç medrese, dört mekteb, iki tekke, üç han, Köprülü Mehmed Paşa

⁶⁶⁶ Varad Eyâleti'nin Şenkob dışındaki sancakları için Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesi tek kaynaktır. TTD No.795'de Varad ve Şenkob'tan başka sancak yer almamaktadır.

⁶⁶⁷ Evliyâ.

⁶⁶⁸ TTD No.795; Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.151.

⁶⁶⁹ BOA Bâb-ı Defteri. Piyade Mukabelesi Kalemî No.35139, s.2-3.

imâreti, beş hamam ve yedi çeşme vardı.⁶⁷⁰ Yılda bir kez kurulan, yirmi gün açık kalan, şehrin iktisadî ve ticarî hayatında önemli yeri olan Varad Panayırı, çevre halkın dışında uzak yerler ve ülkelerden gelen tüccarlarında bulunduğu bir ticarî faaliyetti. Varad beylerbeyi himâyesinde kurulan panayırın güvenliğinden Varad yeniçerileri sorumluydu. Panayırın bâc-ı pazar geliri, 8000 akçaydı.

Son Varad Beylerbeyi Abdüllatif Paşa'nın savunduğu Varad, 8 ay 4 gün süren kuşatma sonrası, 12 Haziran 1692'de General Sigbert Heister komutasındaki imparatorluk ordusuna vire ile teslim edildi.

Debreçin (Debrecen)

Evliyâ Çelebi, Debreçin'in Varad Eyâleti'nin sancağı olduğunu yazar.⁶⁷¹ Eğri Eyâleti'nin Solnok Sancağı'na bağlı, hem Osmanlı hazinesine hem Habsburg Macaristanı'nda yaşayan eski feodal beylerine vergi ödeyen Debreçin, 1691'de Habsburg birliklerince işgal edildi.

Halmaş (Halmasy)

Tımuşvar Eyâleti'nin Lipova Sancağı'nın nâhiyesi olan Halmaş, Varad Eyâleti kurulunca bu eyâletin sancağı oldu.⁶⁷² Halmaş, 1691'de Habsburg birlikleri tarafından işgal edildi.

Paymezo (Papmezô, Rom. Pomezeu)

Papmezô Dağı eteğinde yer alan ve Evliyâ Çelebi'nin 79 köyü bulunan bir sancak olduğunu belirttiği Paymezo,⁶⁷³ başka kaynaklarda geçmez.

⁶⁷⁰ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.153.

⁶⁷¹ Evliyâ.

⁶⁷² Evliyâ.

⁶⁷³ Evliyâ Çelebi, *Age*. C.VII, s.151, 157.

Salanta (Szalonta, Rom. Salonta)

Varad şehri ile Kara Köröş (Fekete Körös) nehri arasında yer alan, geçmişî XIII. yüzyıla uzanan Salanta, İkinci Vezir Pertev Paşa tarafından 1566'da fethedildi. 1598'de Erdel'e geçen Salanta, 1660 yılında yeniden fethedildi ve Varad Eyâleti'nin sancağı oldu.⁶⁷⁴

1660'larda nüfusu Macar ve Romenlerden oluşan 2000 hâneli, üç kilisesi bulunan Salanta ve köylerinin cizye vergisi, Gûla Kalesi'nde görevli askerlerin maaşlarına tahsis edilmişti. Salanta, Mayıs 1692'de General Donatus Heissler komutasındaki imparatorluk ordusunca işgal edildi.

Şenkob* (Szentjobb, Rom. Sâniob)

Varad'ın 40 km. kuzeybatısında yer alan, geçmişî XIII. yüzyıla kadar uzanan Şenkob, Arnavud Sinan Paşa tarafından 21 Şubat 1661'de fethedildi ve Varad Eyâleti'nin sancağı oldu.⁶⁷⁵

Sancakbeyi hasları 300.000 akça olan sancağın nâhiyeleri *Şenkob* (Szentjobb, Rom. Sâniob), *Belenoş* (Belényes),⁶⁷⁶ *Baľšo Solnok* (Belső Szolnok, kalesi hariç 200 köy)*, *Sekelhit* (Székelyhid, Rom. Săcueni) [kalesi hariç], *Sotmar* (Szatmár, Rom. Satu Mare) ve *Paymezo* (Papmező) idi. Sancakta, 7 zeâmet ve 600 tımar vardı.

1660 yılında, bataklık arâzide kurulu, beşgen planlı, küçük bir yapı olan Şenkob Kalesi'nde 136, altıgen planlı Belenoş Palankası'nda 118, dört köşeli, küçük bir yapı olan Papmezö Kalesi'nde 147 asker görevliydi.⁶⁷⁷

1664 yılında, bir cami, bir mescid ve on dükkân bulunan,⁶⁷⁸ 1675'te Zâim Hüseyin tarafından da cami yaptırılan Şenkob, Anto-

⁶⁷⁴ Evliyâ.

* Osmanlı kaynaklarında "Şenköy" ve "Şenkoy" olarak da geçmektedir.

⁶⁷⁵ TTD No.795; Evliyâ.

⁶⁷⁶ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.151'de sancak olarak geçmektedir.

* Osmanlı kaynaklarında "Beşo Sonlok" olarak da geçmektedir.

⁶⁷⁷ BOA Bâb-ı Defteri. Piyade Mukabelesi Kalemi No.35139, s.4-5.

⁶⁷⁸ Evliyâ Çelebi, Age. C.VII, s.156.

nio Caraffa komutasındaki 7000 kişilik imparatorluk ordusunca 9 Şubat 1686'da işgal edildi.

X. Uyvar Eyâleti

Habsburgların sınır bölgelerinde sürekli saldırı yapımları, bazı kaleleri işgalleri ve Kaniye karşısında yeni bir kale yapımları üzerine Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, 26 Mart 1663'te *Uyvar Seferi* denilen sefere çıktı. 18 Temmuz 1663'te Budin'de toplanan savaş divânında Fâzıl Ahmed Paşa'nın "*Uyvar bir muazzam ka'lâdır. Ona tâbi otuzu müteceviz kılâ ve palanka bulunduğu gibi altın ve gümüş madenleri vardır. Büyük bir eyâlet elde etmiş oluruz*"⁶⁷⁹ şeklinde görüş belirtmesi üzerine Uyvar, 18 Ağustos 1663'te başlayan bir kuşatma neticesi 24 Eylül 1663'te fethedildi.⁶⁸⁰

Uyvar Eyâleti, Uyvar merkez olmak üzere civarda fethedilen kalelerin bağlanması ve Kurd Mehmed Paşa'nın 1.340.000 akça hasla valiliğe tayini ile kuruldu.⁶⁸¹ Uyvar defterdârlığına Şeyhî

⁶⁷⁹ Silahdar Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, C.I, s.263.

⁶⁸⁰ Uyvar Seferi hakkında bakınız: Evliyâ Çelebi, Age. C.VI [Uyvar Seferi'ne bizzat katılan Evliyâ Çelebi'nin eseri, hem askeri harekât hem de Uyvar Eyâleti ve sancakları hakkında önemli kaynaktır]; Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâhir-ül Tevârih*, Köprülü Ktb. No.231, Leiden Ün. Ktb. Oriental No.1225; Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, (Yay. Kamil Su), Ankara 1976, s.108-141; Vojtech Kopčan, "Ottoman Narrative Sources to the Uyvar Expedition 1663," *Asian and African Studies*, Vol. 7 (1971), s.89-100; Râşid, Age. C.I, s.25-90; Silahdar Mehmed Ağa, Age. C.I, s.235-374. Uyvar Seferi'ne götürülen savaş malzemesinin ayrıntılı kayıtları BOA MAD No.3279 s.169-76 ve kuşatmada kullanılan savaş malzemeleri hakkında bilgi BOA MAD No.15877'de yer almaktadır. Uyvar Seferi ve eyâleti hakkında yakın zamanda yapılan, yayınlanmamış bir yüksek lisans tezi önemlidir. Muhammed Fatih Çalışır, *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663-1685*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2009.

⁶⁸¹ Uyvar Eyâleti için bakınız: Jozef Blaskóvics, "The Period of Ottoman Turkish Reign in Nove Zamky 1663-1685", *Archiv Orientalni*, Vol. 54/2, (1986); Vojtech Kopčan, "Die Osmanische Provinz Nove Zamky/Eyâlet-i Uyvar", *Asian-African Studies*, Vol. XXI, (1985); Aynı yazar, "Eyâlet-i Uyvar", X. *TTK Bildiriler*, C.IV, Ankara 1993; Aynı yazar, "Nove Zamky-Ottoman Province in Central Europe", *Studia Historica Slovaca*, Vol. 19 (1995); Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı İdaresinde Uyvar'ın

Mehmed Efendi, Uyvar kadılığına Hacı Mahmud Efendi getirildi. Bütün eyâlet tek bir kadılık bölgesiydi. Kısa süre sonra ölen Kurd Mehmed Paşa'nın yerine beylerbeyliğe, Varad Valisi Küçük Mehmed Paşa tayin edildi. Defterdâr Şeyhî Mehmed Efendi, 1664 yılında eyâletin tahririni tamamladı. Eyâlete bağlı varoş, nefis ve köylerin sayısı 758 idi.⁶⁸² Köylerin 120 tanesi, 1570 yılında yapılan tahrire göre Estergon Sancağı'na bağlı olan köylerdi.⁶⁸³

Bugünkü Slovakia'nın güneybatısındaki toprakları kaplayan eyâlet, Ağustos 1685'te Habsburglara geçene kadar 22 yıl Osmanlı Devleti'nin "*Dâr-ül guzât-ı câhidîn ve sedd-i şedid-i diyar-ı Müslimîn*" denilen serhâd eyâleti oldu. Osmanlı hâkimiyetinin devam ettiği 22 yılda görev yapan 12 beylerbeyi, geçmişte Estergon başpiskoposuna ait olan sarayda yaşadılar. Eyâletin beylerbeyi divânı; mal defterdârı, defter emîni, defter kethüdâsı, yeniçeri ağası, çavuşlar kethüdâsı, alaybeyi ve çeribaşılardan müteşekkildi. Uyvar divân çavuşlarının sayısı, 1675 yılında 20 idi. Mal defterdârına bağlı olarak ruznamçeci, muhasebeci, mukabelecî, tezkireci ve kâtibler görev yapıyorlardı.

Uyvar Eyâleti'nin kurulması sonrası, Uyvar Kalesi'ne üç cemaat ve dört bölükte 1430'u yeniçeri 2546, Leve ve Novigrad kalelerine 260 olmak üzere, eyâlete toplam 2806 asker yerleştirildi.⁶⁸⁴ 1667/1668'de Uyvar Eyâleti'nde görev yapan askerlerin yıllık maaşları ve muhtelif masrafları 5.573.310 akçaydı.⁶⁸⁵

Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği", *GDAD*, Sayı 12, (1998); Aynı yazar, "Uyvar Eyâleti", *TOUOTS*, İzmir 2000; Aynı yazar, "Kızılelma'nın Muhafızları: Osmanlı Uyvar'ında Resmî Görevli ve Hizmetliler", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, (2002).

⁶⁸² TTD No.698.

⁶⁸³ V.Kopčan, "Nove Zamky-Ottoman Province in Central Europe", s.57. Estergon Sancağı Tahrir Defteri, Lajos Fekete tarafından yayınlanmıştır. *Az esztergomi szindzsak 1570-évi adoosszeirasa*, Budapest 1943.

⁶⁸⁴ BOA Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Uyvar Hazinesi No.17082.

⁶⁸⁵ BOA Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe No.248. s.6, 32.

Uyvar Eyâleti'nin sancakları:

Uyvar (Érsekújvár, Sl. Nove Zámky)

Güneybatı Slovakia'da, Budin'in 80 km. kuzeybatısında, Viyana'nın 110 km. doğusunda, Tuna nehrine karışan Nitra nehri kıyısında yer alır. Estergon başpiskoposu Pál Várday, 1545'te Nyárhid köyü yakınında bir kale yaptırdı. Ersekújvár (Kardinal Yeni Kalesi) adı verilen ve Viyana önündeki son koruma hattı olduğu için Almanların çok önem verdiği Érsekújvár, 1573–1580 yılları arasında taş ve tuğladan yeniden yapıldı, İtalyan askerî mühendislerince 1605'te altıgen planlı olarak yenilenen kale, Kraliyet Macaristanı ve Moravya'ya ulaşan yolları denetleyen büyük bir stratejik öneme sahipti. Osmanlı kaynaklarında *"bir müstahkem ka'la, toplardan pervası yok"*⁶⁸⁶ diye söz edilen, çok sağlam bir kale olan Érsekújvár, 18 Ağustos 1663'te başlayan kuşatma neticesi 24 Eylül 1663'te fethedildi. Kalenin fethi, Avrupa'da geniş yankı yaptı ve *Uyvar önünde Türk gibi kuvvetli* sözü deyim hâline geldi.⁶⁸⁷

Uyvar'ın fethinin ardından, civardaki 30 kadar kale ele geçirildi, 700'den fazla kasaba ve köy iki ay içinde kendi rızalarıyla Osmanlı hâkimiyetini kabul etti.⁶⁸⁸ Bu kasaba ve köylere *aman kâğıdı* verildi.

Uyvar Sancağı'nın nâhiyeleri; *Uyvar* (Ersekújvár, Sl. Nove Zámky), Şalo (Salló, Sl. Tekovské Lužany) Zeliz (Zseliz, Sl. Želiezovce), Verebil (Verebély, Sl. Vráble), Uybarş (Újbárs, Sl. Nový

⁶⁸⁶ Mühürdar Hasan Ağa, Age. vr. 23 b.

⁶⁸⁷ Uyvar'ın fethi, Osmanlı Devleti'nde de sevinç uyandırdı. Divân şairi Nâilî;

*"Kabul oldu duâsı Pâdişâh-ı Mülk-i İslâm'ın
Alındı böyle bir hısn-ı metîn mahzûl olup küffâr
Görüp mesrûr dünyayı dedüm ey Nâilî târih,
Tonadı sü-be-sü âlem alındı kahr ile Uyvar",*

Üsküdarlı Ahmed adlı halk şairi de;

*"Gördünüz kudretini Perverdigârın
Cümleden üstetdi Âl-i Osmân'ı
Müeyesser eyleyüb fethin Uyvar'ın
Şâd-ü handân etti Mehemed Hân'ı"*

kıtaları ile bu sevince tercüman oluyordı.

⁶⁸⁸ J.Blaskóvics, Agm. s.89.

Tekov) ve Oslan (Oszlány Sl. Oslany) kasabaları ile 195 köye sahip *Barş* (Bars, Sl. Barš); *Bâtofça* (Bát, Sl. Bâtovce), *Selin* (Szelény, Sl. Sel'any), *Zibritov* (Zsibritó Sl. Žibritov), *Kemence* (Kemencze) ve *Bukabak* (Bakabánya, Sl. Pukanec) kasabaları ile 93 köyü olan *Hond* (Hont); 11 köyü bulunan *Jabokrek* (Zabokrek, Sl. Zabokrek); *Bator Kesöy* (Bátorkeszi, Sl. Voynice) kasabası ile 61 köyü olan *Komaran* (Komárom, Sl. Komárno); *Udor* (Udvard Sl. Dvory), *Sodin* (Magyarszögyén, Sl. Svodín), *Ölved* (Ölved, Sl. Vel'ké Ludince), *Şuran* (Surány, Sl. Šurány) ve *Komyatin* (Komját, Sl. Komjatice) varoşları ile 43 köyün yer aldığı *Narhid* (Nyárhíd); *Galgofça* (Galgóc, Sl. Hlohovec), *Gimöş* (Gimes, Sl. Jelenec), *Oponiçe* (Appony, Sl. Oponice), *Salakuz* (Szalakusz, Sl. Sokolniky), *Pereslin* (Peresztlény Sl. Presel'any) *Bodok* (Bodok, Sl. Dolné Obdokovce), *Kovarça* (Kovarc, Sl. Kovarce), *Şente* (Sente, Sl. Šintava), *Nagi Topoçân* (Nagytopolcsány, Sl. Vel'ké Topol'čany), *Serdahel* (Szerdahely, Sl. Nitrianska Streda) ve *Kiş Topoçân* (Kistapolcsány, Sl. Topol'čianky) kasabaları ile 313 köyü bulunan *Nitre* (Nyitra, Sl. Nitra) ve 41 köye sahip *Şelle* (Sellye, Sl. Šal'a) idi. *Jabokrek* ve *Şelle* dışındaki nâhiyelerin kendi adlarına *nefs*'i yoktu.⁶⁸⁹

Uyvar katedrali ve şehirdeki diğer üç kilise, Kiremitçi Ali Ağa tarafından minber ve mihrab yapılmak suretiyle Sultan IV. Mehmed, Turhan Valide Sultan, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ve Defterdâr Ahmed Paşa adına camiye çevrildi. Şehirde bir medrese, bir mekteb ve bir kütüphâne inşa edildi. Fâzıl Ahmed Paşa, camisi için Uyvar ve civarında iki kasaba (Şuran, Komyatin), dört köy (Tartossked, Kísvárad, Nagykér, Kiskér) 168 dükkân, 13 menzil, bir ambar, bir salhâne, kalede bir at değirmeni, iki su değirmeni, bir ada ve 5000 dönüm arâzi vakfetti.⁶⁹⁰ Uyvar'da faaliyet gösteren çanak-çömlek, testi ve kapacak imalâtçılarınin yapıp sattıkları ürünler vergiden muaftı.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ TTD No.698.

⁶⁹⁰ VGM Arşivi, No.520; Josep Bla_kovi_, "Sadrazam Köprülüzâde (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bolgesindeki Vakıfları 1664-1665", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. 9 (1978), s. 293-342.

⁶⁹¹ Uyvar şehri hakkında bkz. Ahmet Şimşirgil, "1663 Uyvar Seferi Yolu ve Şehrin Osmanlı İdaresindeki Konumu", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*, 21 Mayıs 2001, *Bildiriler*, İstanbul 2002, s.88-97.

Uyvar Kalesi'nde, 1664/1665'te 962'si yeniçeri 2546, 1675'te 1117; sancağa bağlı Uyvar'ın 12 km. kuzeyindeki Şuran Kalesi'nde, 1664/1665'te 42, 1675'te Mustafa Ağa komutasında 66; Uyvar'ın 16 km. kuzeyindeki Komyatin Kalesi'nde, 1664/1665'te 218 asker vardı.⁶⁹² Uyvar Kalesi'nde Tuna Donanması'nda görevli askerler de vardı. 1664/1665'te kaledeki iki kapudan bölüğünde 24 asker görev yapmaktaydı. Bu askerlerin komutanı *kapudan* ve *kapudan kehiüdâsı* idi.⁶⁹³

Fetihten sonra çeşitli çaplarda 109 top ve 17.330 top güllesi bırakılan,⁶⁹⁴ 1667 yılında 1430'u yeniçeri, 209'u cebeci ve 60'ı topçu olmak üzere 2764 asker bulunan Uyvar Kalesi, 1668/1669'da tamir edildi. Kalede 1671'de Ahmed Ağa komutasında 892 yeniçeri, 1675'te 649'u yeniçeri 1533 asker vardı. Bu askerlerden 45 azep, 35 faris, 39 müstahfız kale dışında, *varoş-ı Uyvar*'da konuşlanmıştı.⁶⁹⁵ Kalede, Osmanlı hâkimiyetinin son yılı olan 1685'te 2228'i yeniçeri, 230'u sekban olmak üzere 2458 asker görevliydi.⁶⁹⁶ Sınıra yakın olmasından dolayı, Uyvar Kalesi'nde daimâ güçlü bir garnizon var oldu. Bu garnizonun temel unsuru yeniçerilerdi.

Son Uyvar Beylerbeyi Debreli Hocaîde Hasan Paşa komutasında 3000 askerin savunduğu Uyvar, Karl von Lothringen ve General Aeneas Sylvius Caprara komutasındaki 43.000 kişilik imparatorluk ordusu tarafından 50 gün süren kuşatma sonrası 19 Ağustos 1685'te işgal edilene kadar adını taşıyan eyâletin paşa sancağıydı.⁶⁹⁷ Hocaîde Hasan Paşa, işgal sırasında kaledeki Müslümanlarla birlikte şehid edildi. Şehir, yakılıp yağmalandı. Uyvar Kalesi, burasının tekrar Osmanlıların eline geçmesinden korkan İmparator VI. Karl'ın (1711–1740) emriyle, 1724–1725 yıllarında yıktırıldı.

⁶⁹² BOA Baş Muhasebe Uyvar Hazinesi No.17082 s.8; BOA Bâb-ı Defteri, Büyük Kale No.32195, s.16.

⁶⁹³ BOA Baş Muhasebe Uyvar Hazinesi No.17082s.8.

⁶⁹⁴ BOA, MAD No.3279, s.100.

⁶⁹⁵ BOA Bâb-ı Defteri, Büyük Kale No.32195.s.4–15, 17–23.

⁶⁹⁶ MAD 16761'den M.L. Stein, Age. s.109.

⁶⁹⁷ Evliyâ; TTD No.698.

Buyak (Buják)

XIII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen, Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ve Hatvan Sancakbeyi Yahya Paşazâde Arslan Bey'in 19 Temmuz 1552'de fethettikleri Buyak, Kasım 1593'te Habsburg birliklerince zapt edildi.

Buyak, Eğri Beylerbeyi Filibeli Pirinççi Mehmed Paşa ve Kaplan Mustafa Paşa tarafından 1663'te fethedilerek, Uyvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁶⁹⁸ Kısa bir süre sonra, İmre Balassa komutasındaki Alman-Macar birliklerinin zapt ettiği Buyak, 1664'te Hatvan Sancakbeyi Murtaza Ağa tarafından geri alındıysa da 1666'da Habsburg birliklerince işgal edildi.

Hollok* (Hollókő)

XIII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen ve Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ile Hatvan Sancakbeyi Yahya Paşazâde Arslan Bey'in 13 Temmuz 1552'de fethettiği Hollok, Kasım 1593'te Habsburg birliklerince zapt edildi.

Eğri Beylerbeyi Filibeli Pirinççi Mehmed Paşa ve Kaplan Mustafa Paşa'nın 1663 yılında yeniden fethettiği ve bir kilisesi, Sultan IV. Mehmed adına camiye çevrilen Hollok, Uyvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁶⁹⁹

Hollok, 1683'te Polonya Kralı III. Jan Sobieski komutasındaki Haçlı ordusu tarafından işgal edildi.

Leve** (Léva, Sl. Levice)

Hron nehrinin doğu kıyısı yakınında yer alan, tarihi XII. yüzyıla uzanan Leve, Vezir Köse Ali Paşa tarafından 2 Kasım 1663'te fethedilerek Uyvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁷⁰⁰ Sancakbeyliği

⁶⁹⁸ Evliyâ.

* Osmanlı kaynaklarında "Helok", "Hulok" ve "Hollük" olarak da geçmektedir.

⁶⁹⁹ Evliyâ.

** Osmanlı kaynaklarında "Löve" olarak da geçmektedir.

⁷⁰⁰ Evliyâ; TTD No.698.

Adana Beylerbeyi Çatrapatra Ali Paşa, Leve Kalesi dizdârlığına Durak Ağa, Leve kadılığına Ramazan Efendi tayin edildi. Leve Kalesi'ne, Edirne Sancakbeyi Mustafa Paşa komutasında 409 yerli kulu, 241 yeniçeri ve 27 topçudan oluşan bir garnizon bırakıldı.⁷⁰¹

Leve; Raimondo Montecuccoli, Stephen Kohárik ve Louis de Souchese komutasındaki imparatorluk ordusunun, Budin Valisi Dâmad Sarı Hüseyin Paşa'nın birliklerini yenmesinin ardından, 9 Haziran 1664'te başlayan bir kuşatma neticesi, 14 Haziran 1664'te Habsburglar tarafından işgal edildi. Leve Sancakbeyi Çatrapatra Ali Paşa ve Leve Yeniçeri Ağası Halil Ağa, işgal sırasında esir düştüler.

Nitre^{*} (Nyitra, Sl. Nyitra)

Bugünkü Slovakya'nın batısında, Nitre nehrinin kıyısında yer alan ve geçmişi IX. yüzyıla uzanan Nitre, Budin Valisi Dâmad Sarı Hüseyin Paşa tarafından, 18 Ekim 1663'te fethedilerek, Uyvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁷⁰²

Nitre, 16 Nisan 1664'te başlayan bir kuşatmanın ardından Raimondo Montecuccoli, Stephen Kohárik ve Louis de Souchese komutasındaki imparatorluk ordusu tarafından 3 Mayıs 1664'te işgal edildi.

Novigrad (Nograd)

Kaplan Mustafa Paşa'nın 27 günlük bir kuşatma sonrası 4 Kasım 1663'te fethettiği Novigrad, sancak olarak teşkilatlandırılarak ilk sancakbeyliğine 330.000 akça hasla Eğri Beylerbeyi Cerrah Kasım Paşa atandı. Sancak, Habsburg Macaristanı ile sınır olduğun-

⁷⁰¹ BOA KK Büyük Ruznamçe Kalemi No.1960. s.8, 42.

* Osmanlı kaynaklarında "Nitra" ve "Litre" olarak da geçmektedir.

⁷⁰² Evliyâ. [Evliyâ Çelebi'nin listesinde yer alan Nitre, Buyak, Hollok sancakları başka kaynaklarda yoktur. TTD No.698'de kayıtlı 1664 tarihli Uyvar mufasssalında Uyvar, Leve ve Novigrad dışında sancak belirtilmemiş, Nitra, Uyvar Sancağı'nın nâhiyesi olarak yazılmıştır.

dan önemliydi. Novigrad Sancakbeyi Muslu Bey, barışı ihlâl edecek hareketlerde bulunduğu için Budin Beylerbeyi Suyolcu Ali Paşa'nın arzı üzerine görevden alınmış ve yerine eski Kopan Sancakbeyi Mehmed Bey tayin edilmişti.⁷⁰³

Dağ tepesine kurulmuş oldukça sağlam bir hisar olan ve fetih-ten sonra tamir edilen Novigrad Kalesi'ne 400 asker bırakıldı. İnşâ edilen dairesel köşe tabyalarla koruma altına alınan aşağı varoş da bir hafta içinde, önceki Osmanlı hâkimiyeti döneminde yapılan bir cami ve hamamla birlikte tamir edildi. Mahmud Efendi adlı şahsın 1668 yılında bir cami yaptırdığı Novigrad Kalesi'nde 1674'te 27 yeri vardı.

Novigrad, 1685 yılında Habsburg birliklerince işgal edilene kadar Uyvar Eyâleti'nin sancağı oldu.⁷⁰⁴

⁷⁰³ BOA *İbnülemin Tasnifi Askeriye No.1669.*

⁷⁰⁴ Evliyâ; *TTD No.698.*

Ek-1

*30 Ağustos 1541–2 Eylül 1686 arasında görev yapan Budin Beylerbeyleri**

- 1- Uzun Süleyman Paşa (*Macar*, 30 Ağustos 1541–17 Şubat 1542, makamında öldü.)
- 2- Yahya Paşazâde Gâzi Koca Küçük Bâli Paşa (*Arnavut*, Şubat 1542–Ağustos 1543, Sultan II. Bayezid'in kızı Hüma Sultan'ın oğlu. Kanûnî Sultan Süleyman'ın hala çocuğu. Sultan II. Bayezid'in kızı Ayn-i Şah Sultan'ın kızı ile evli, makamında öldü.)
- 3- Yahya Paşazâde Gâzi Koca Mehmed Paşa (*Arnavut*, Ağustos 1543–Aralık 1547, öncekinin kardeşi, Sultan II. Bayezid'in kızı Hüma Sultan'ın oğlu. Kanûnî Sultan Süleyman'ın hala çocuğu, makamında öldü.)
- 4- Gâzi Kasım Paşa (*Hırvat*, 15 Aralık 1547–17 Mayıs 1551, Ağustos 1557–Kasım 1558)
- 5- Hadım Ali Paşa (*Arnavut*, 17 Mayıs 1551–Şubat 1553, Şubat 1556–Şubat 1557, makamında öldü.)
- 6- Toygun Paşa (Şubat 1553–23 Şubat 1556, 4 Kasım 1558–Haziran 1559, makamında öldü.)
- 7- Hacı Mehmed Paşa (Şubat 1557–Ağustos 1557)

* Beylerbeylerinin milliyetleri, görev süreleri ve Osmanlı hânedânı ile akrabalıkları belirtilmiştir.

- 8- Güzelce Rüstem Paşa (*Boşnak*, 19 Haziran 1559–Kasım 1563 makamında öldü.)
- 9- Dâmad Zal Mahmud Paşa (*Alman*, Kasım 1563–Haziran 1564, Sultan II. Selim'in kızı Şah Sultan'ın eşi)
Zal Mahmud Paşa, Budin Yeniçerilerinin ayaklanması üzerine Haziran 1564'te İstanbul'a dönünce, beylerbeyliğe bir ay Estergon Sancakbeyi Hasan Bey, dört ay Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazâde Arslan Bey vekâlet etti.
- 10- İskender Paşa (*Çerkes*, Ekim 1564–18 Mayıs 1565)
- 11- Yahya Paşazâde Sifâli Arslan Paşa (*Arnavut*, 19 Mayıs 1565–idamı 3 Ağustos 1566, Yahya Paşazâde Gâzi Koca Mehmed Paşa'nın oğlu.)
- 12- Sokolluzâde Mustafa Paşa (*Sırp*, 3 Ağustos 1566–idamı 10 Ekim 1578)
- 13- Kara Üveys Paşa (*Türk*, 10 Ekim 1578–Mayıs 1580)
- 14- Dâmad Kalaylıkoz Ali Paşa (*Slav*, Mayıs 1580–Ekim 1583, Mayıs 1586–Mart 1587, makamında öldü. Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın eşi)
- 15- Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa (*İtalyan*, Ekim 1583–Mayıs 1586, Mart 1587–Kasım 1588)
- 16- Sokolluzâde Gâzi Ferhad Paşa (*Sırp*, Kasım 1588–makamında öldürülmesi Kasım 1590)
- 17- Sofu Sinan Paşa (Kasım 1590–Ocak 1592, Ağustos 1595–Mayıs 1596)
- 18- Koca Sinan Paşazâde Muhannes Mehmed Paşa (*Arnavut*, Ocak 1592–28 Ocak 1593, Ağustos 1594–Mayıs 1595)
- 19- Şehid Sokolluzâde Hasan Paşa (*Sırp*, 28 Ocak 1593–Ağustos 1594)
- 20- Mihalıçlı Ahmed Paşa (*Türk*, Mayıs 1595–Ağustos 1595, Mayıs 1596–Ekim 1596, Şubat 1597–Ekim 1598)
- 21- Kadızâde Ali Paşa (*Türk*, Ekim 1596–Ocak 1597, Temmuz 1602–Ağustos 1604, Mayıs 1605–Kasım 1609, Ekim 1614–Aralık 1616)

Budin beylerbeyliğine Ocak-Şubat 1597'de Halep Beylerbeyi Çerkes Mahmud Paşa vekâlet etti.

- 22- Dev Süleyman Paşa (Ekim 1598–7 Ağustos 1599)
- 23- Tiryaki Hasan Paşa (*Arnavut*, 7 Ağustos 1599–22 Ağustos 1600, Eylül 1600– Nisan 1601, Ekim 1609–Ocak 1614)
- 24- Sokolluzâde Lala Mehmed Paşa (*Sırp*, 22 Ağustos 1600–Eylül 1600, 24 Ekim 1601–Temmuz 1602)
- 25- Şehid Mangırkuşu Mehmed Paşa (Nisan 1601–şehâdeti 24 Ekim 1601)
- 26- Bektaş Paşa (*Boşnak*, Ağustos 1604–Mayıs 1605)
- 27- Boşnak Mustafa Paşa (*Boşnak*, Mayıs 1605–Ekim 1605)
- 28- Şehid Dâmad Karakaş Mehmed Paşa (*Boşnak*, Ocak 1614–7 Mart 1614, Mayıs 1618–şehâdeti 15 Eylül 1621, Sultan I. Ahmed Han'ın kızı Ayşe Sultan'ın eşi)
- 29- Köse Sefer Paşa (*Gürcü*, 7 Mart 1614–Ekim 1614)
- 30- Hezargradlı Sofu Mehmed Paşa (*Bulgar*, Aralık 1616–Haziran 1617, Şubat 1621–Aralık 1621, Şubat 1622–Ekim 1622, Ekim 1622, Eylül 1623, Ekim 1623–Ağustos 1626)
- 31- Dâmad Silahdâr Nakkaş Hasan Paşa (*Arnavut*, Haziran 1617–Mayıs 1618, Sultan III. Murad Han'ın kızı Rukiye Sultan'ın eşi)
- 32- Kenan Paşa (Aralık 1621–Şubat 1622)
- 33- Deli Derviş Paşa (Ekim 1622)
- 34- Bebr Mehmed Paşa (*Arnavut*, Eylül 1623–Ekim 1623)
- 35- Şehid Dâmad Murtaza Paşa (*Boşnak*, Ağustos 1626–Şubat 1630, Sultan I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'ın eşi)
- 36- Acem Hasan Paşa (*Fars*, Şubat 1630–Ekim 1631)
- 37- Dâmad Lâdikli Bayram Paşa (*Türk*, Ekim 1631, Temmuz 1634, Sultan I. Ahmed'in kızı Gevherhan Sultan'ın eşi)
- 38- Kara Koca Musa Paşa (*Boşnak*, Ekim 1631–Haziran 1634, Şubat 1637–2 Mart 1638, Şubat 1640–Mart 1644)
- 39- Silahdâr Hüseyin Paşa (Haziran 1634–Temmuz 1634)

- 40- Cafer Paşa (Temmuz 1634–23 Mayıs 1635)
- 41- Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa (*Rum*, 23 Mayıs 1635–Şubat 1637)
- 42- Tabanıyassı Mehmed Paşa (*Arnavut*, 2 Mart 1638–5 Şubat 1639)
- 43- Dâmad İbşir Mustafa Paşa (*Abaza*, 5 Şubat 1639–Şubat 1640, Sultan I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'ın eşi)
- 44- Silahdâr Beyceğiz Hüseyin Paşa (*Boşnak*, Şubat 1640)
- 45- Mîrahûr Osman Paşa (*Boşnak*, Mart 1644–Ekim 1644)
- 46- Gâzi Deli Hüseyin Paşa (*Türk*, Ekim 1644–Ağustos 1645, Kasım 1658–Aralık 1658)
- 47- Dâmad Nakkaş Mustafa Paşa (*Boşnak*, Ağustos 1645–31 Ağustos 1646, Sultan IV. Murad Han'ın kızı Hanzâde Sultan'ın eşi)
- 48- Mîrahûr Murtaza Paşa (*Boşnak*, 31 Ağustos 1646–Kasım 1647)
- 49- Nişancı Hamza Paşazâde Mehmed Paşa (Kasım 1647, Kasım 1647–Mart 1648)
- 50- Dâmad Fazlullah Fazlı Paşa (*Boşnak*, Kasım 1647, Mayıs 1656–Kasım 1656, Sultan İbrâhim'in kızı Fatma Sultan'ın eşi)
- 51- Siyâvuş Paşa (*Abaza*, Mart 1648–5 Ağustos 1650)
- 52- Kara Dev Murad Paşa (*Arnavut*, 5 Ağustos 1650–Eylül 1653)
- 53- Dâmad Uzun Topal Sarı Kenan Paşa (*Çerkes*, Eylül 1653–Eylül 1655, Sultan İbrâhim'in kızı Atike Sultan'ın eşi)
- 54- Gürcü Sofu Kenan Paşa (*Gürcü*, Eylül 1655–Mayıs 1656, Kasım 1656–Kasım 1658, Aralık 1658–Mart 1659, Şubat 1663–Mayıs 1663)
- 55- Seydî Ahmed Paşa (*Çerkes*, Mart 1659–Mayıs 1660)
- 56- Dâmad Mostarlı Boşnak İsmail Paşa (*Boşnak*, Mayıs 1660–Şubat 1663, Sultan İbrâhim'in kızı Atike Sultan'ın eşi)
- 57- Dâmad Abaza Sarı Hüseyin Paşa (*Abaza*, Mayıs 1663–Ekim 1664, Sultan IV. Murad'ın kızı Safiye Sultan'ın eşi)
- 58- Gürcü Koca Mehmed Paşa (*Gürcü*, Ekim 1664–Mart 1666, makamında öldü.)

- 59- Cerrah Kâsım Paşa (*Boşnak*, 7 Nisan 1666–Mayıs 1667)
- 60- Sührâb Mehmed Paşa (*Boşnak*, Mayıs 1667–Ekim 1667)
- 61- Maglaylı Mahmud Paşa (*Hırvat*, Ekim 1667–30 Ekim 1670)
- 62- Uzun İbrâhim Paşa (*Arnavut*, 30 Ekim 1670–Şubat 1672, 9 Nisan 1673–10 Ocak 1675, Ekim 1677–4 Eylül 1683)
- 63- Canbulatzâde Hüseyin Paşa (*Türk*, Şubat 1672–9 Nisan 1673)
- 64- Suyolcu Ali Paşa (10 Ocak 1675–Mart 1677)
- 65- Köstendilli Halil Paşa (*Türk*, Mart 1677–Ekim 1677)
- 66- Şehid Kara Mehmed Paşa (Eylül 1683–şehâdeti 1 Ağustos 1684)
- 67- Dâmad Divrikli Şeytan/Melek İbrâhim Paşa (*Türk*, 1 Ağustos 1684–idamı Aralık 1684, Sultan IV. Murad'ın kızı Rukiye Sultan'ın eşi)
- 68- Şehid Abdurrahman Abdi Paşa (*Arnavut*, Aralık 1684–şehâdeti 2 Eylül 1686)

Ek-2

*13 Ağustos 1552–13 Ekim 1716 arasında görev yapan Tımişvar beylerbeyleri**

- 1- Gâzi Kasım Paşa (*Hırvat*, 13 Ağustos 1552-Aralık 1555)
- 2- Güzelce Rüstem Paşa (*Boşnak*, Aralık 1555-Eylül 1557)
- 3- Yahya Paşazâde Sifâli Arslan Paşa (*Arnavut*, Eylül 1557-Temmuz 1558)
- 4- Mustafa Paşa (Temmuz 1558-Nisan 1562)
- 5- Malkoç Paşa (Nisan 1562-Ağustos 1564)
- 6- Mustafa Paşa (15 Ağustos 1564-Mart 1655, Ekim 1565-Eylül 1568, 1571–1573)
- 7- İskender Paşa (*Çerkes*, Mayıs 1565-Ekim 1565)
- 8- Cafer Paşa (Eylül 1568–1569, 1574–1577)
- 9- Sokollu Hasan Paşa (*Sırp*, 1569–1571, 1573–1574)
- 10- Ferhad Paşa (1577-Ocak 1578)
- 11- Mehmed Paşa (Ocak 1578–1580)
- 12- Davud Paşa (1580–1582)
- 13- Mehmed Paşa (1582-Haziran 1585)
- 14- Mustafa Paşa (*Arnavud*, Haziran 1585–1587, Haziran 1588–1589)

* Beylerbeylerinin milliyetleri, görev süreleri ve Osmanlı hânedânı ile akrabalıkları belirtilmiştir.

- 15- Tiryakî Hasan Paşa (*Arnavut*, 1587-Haziran 1588, 1589-Mart 1591)
- 16- İbrâhim Paşa (Mart 1591–1592)
- 17- Hızır Paşa (1592-Haziran 1593)
- 18- Kirli Hasan Paşa (Haziran 1593-Ağustos 1595)
- 19- Hadım Cafer Paşa (*Boşnak*, Ağustos 1595-Haziran 1596)
- 20- Mihaliçlı Ahmed Paşa (*Türk*, Haziran 1596-Kasım 1598)
- 21- Dev Süleyman Paşa (Kasım 1598–1599)
- 22- Kadızâde Ali Paşa (*Türk*, 1599–1601)
- 23- İbrâhim Paşa (1601-Haziran 1602)
- 24- Bektaş Paşa (*Boşnak*, Haziran 1602-Mart 1603, Mayıs 1603-Nisan 1604, Kasım 1605–1608)
- 25- Deli Hasan Paşa (*Türk*, Mart 1604-Kasım 1605, idam edildi)
- 26- Mustafa Paşa (1608-Ağustos 1611)
- 27- Zülfikar Paşa (Ağustos 1611-Kasım 1611)
- 28- Köse Sefer Paşa (*Gürcü*, Kasım 1611–1612, Ekim 1614-Mart 1616)
- 29- Şehid Dâmad Karakaş Mehmed Paşa (*Boşnak*, 1612-Ekim 1614, Mart 1616-Mayıs 1618)
- 30- İbrâhim Paşa (1618-Ekim 1621)
- 31- Yusuf Paşa (Ekim 1621–Mayıs 1622)
- 32- Halil Paşa (Mayıs 1622–Haziran 1626)
- 33- Ahmed Paşa (Haziran 1626–1629)
- 34- İbrâhim Paşa (1629–1630)
- 35- Bekir Paşa (1630-Temmuz 1632, 1635–Ekim 1637)
- 36- Vezir Hüsrev Paşa (Temmuz 1632–Temmuz 1633)
- 37- Rıdvan Paşa (Temmuz 1633–1634)
- 38- Oruç Paşa (1634–1635)
- 39- Ebubekir Paşa (1635–1636)
- 40- Ali Paşa (1636–1637)

- 41- Acem Hasan Paşa (*Fars*, 1637–1638)
- 42- Silahdar Mustafa Paşa (1638–1641)
- 43- Tüccarzâde Mustafa Paşa (1641–1642)
- 44- Hasan Paşa (1642-Ocak 1643)
- 45- Hüseyin Paşa (*Arnavud*, Ocak 1643–Temmuz 1643)
- 46- Cündî Halil Paşa (Temmuz 1643–Şubat 1645)
- 47- Damad İbşir Mustafa Paşa (*Abaza*, Şubat 1645–Mart 1646, Sultan I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'ın eşi)
- 48- Hamza Paşazâde Mehmed Paşa (Mart 1646–Kasım 1648)
- 49- Gâzi Deli Hüseyin Paşa (*Türk*, Kasım 1648–1649)
- 50- Dâmad Vezir Fazlullah Fazlı Paşa (*Boşnak*, 1649–1651, Mart 1658-Eylül 1658, Sultan İbrâhim'in kızı Fatma Sultan'ın eşi, makamında öldü)
Kara Çavuş Mustafa Paşa, 1651'de Tırnuşvar valisi tayin edildi. Ancak görevine gitmeden Silivri'de idam edildi.
- 51- Gürcü Mehmed Paşa (*Gürcü*, 1651–9 Nisan 1653, Ağustos 1653–1654)
- 52- Zurnazen Mustafa Paşa (*Arnavut*, 9 Nisan 1653–Ağustos 1653)
- 53- Ahmed Paşa (1654–1655)
- 54- Topal Mehmed Paşa (1655-Mart 1657)
- 55- Sıdkî Mustafa Paşa (Mart 1657-Mart 1658)
- 56- Çengizade Ali Paşa (*Boşnak*, Eylül 1658-Ekim 1659)
- 57- Dâmad Abaza Sarı Hüseyin Paşa (*Abaza*, Ekim 1659-Temmuz 1661, Sultan IV. Murad'ın kızı Safiye Sultan'ın eşi)
- 58- Seydî Ahmed Paşa (*Çerkes*, Temmuz 1661–Eylül 1661)
- 59- Küçük Mehmed Paşa (*Boşnak*, Eylül 1661–1663)
- 60- Halil Paşa (1663–Şubat 1664)
- 61- Filibeli Pirinççi Mehmed Paşa (Şubat 1664-Mayıs 1664, 7 Nisan 1666–20 Aralık 1668)
- 62- Cerrah Kâsım Paşa (*Boşnak*, Mayıs 1664–7 Nisan 1666, Nisan 1672–1674)

- 63- Kozbekçi Yusuf Paşa (20 Aralık 1668–1670)
- 64- Şeyh Mehmed Paşa (1670–22 Temmuz 1670)
- 65- Silahdâr Saatçı Mehmed Paşa (22 Temmuz 1670–Nisan 1672)
- 66- Cafer Paşa (1674–Şubat 1675)
- 67- Çelebi Hüseyin Paşa (Şubat 1675–1677)
- 68- Mehmed Paşa (1677–1678)
- 69- Hüseyin Paşa (*Boşnak*, 1678–Ağustos 1681)
- 70- Seydizâde Mehmed Paşa (*Çerkes*, Ağustos 1681–1682)
- 71- Defterdâr Ahmed Paşa (1682–4 Eylül 1683)
- 72- Hasan Paşa (*Hırvat*, 4 Eylül 1683–Mayıs 1685)
- 73- Sarhoş Ahmed Paşa (Mayıs 1685–1686)
- 74- Şahin Mehmed Paşa (1685–Ekim–1686)
- 75- İbrâhim Paşa (*Gürcü*, Ekim 1686–Mart 1687, idam edildi)
- 76- Vezir Mehmed Paşa (Mart 1687–Ocak 1688)
- 77- Cafer Paşa (*Boşnak*, Ocak 1688–Eylül 1691)
- 78- Topal Hüseyin Paşa (Eylül 1691–1693)
- 79- İzmitli Mustafa Paşa (1693–Mayıs 1695)
- 80- Ömer Paşa (Mayıs 1695–1696)
- 81- Süleyman Paşa (*Arnavud*, 1696–1697)
- 82- Çetrefilzâde Yusuf Paşa (1697–Mayıs 1699)
- 83- Ahmed Paşa (Mayıs 1699–1700, 1703–Aralık 1704)
- 84- Abdi Paşa (1700–Kasım 1701)
- 85- Eğribozlu Elçi Hacı İbrâhim Paşa (Kasım 1701–1703)
- 86- Yürük Hasan Paşa (*Türk*, Aralık 1704–Kasım 1705, 1707–1708)
- 87- İzmitli Dellak Ali Paşa (*Çingene*, Kasım 1705–1707)
- 88- Sarı Mustafa Paşa (1708–1709)
- 89- Hasan Paşa (1709–1711)
- 90- Kurd Mehmed Paşa (1711–Ekim 1713)
- 91- Bodur Mustafa Paşa (Ekim 1713–13 Ekim 1716)

Ek-3

*25 Eylül 1663–19 Ağustos 1685 arasında görev yapan Uyvar beylerbeyleri**

- 1- Kurd Mehmed Paşa (25 Eylül 1663–1664, makamında öldü)
- 2/1- Küçük Mehmed Paşa (*Boşnak*, 1666–Ekim 1667, 1668–1669, Şubat 1671-Kasım 1673, Haziran 1679-Mart 1680)
- 3- Sührâb Mehmed Paşa (*Boşnak*, Ekim 1667–1668, idam edildi)
- 2/2- Küçük Mehmed Paşa (*Boşnak*, 1668–1669)
- 4- Seydizâde Mehmed Paşa (*Çerkes*, 1669-Şubat 1671)
- 2/3- Küçük Mehmed Paşa (*Boşnak*, Şubat 1671–1672)
- 5/1- Şehid Debreli Hocaîzâde Hasan Paşa (*Arnavud*, 1672-Kasım 1673)
- 6- Kerem Mehmed Paşa (Kasım 1673-Ocak 1674)
- 7- Mustafa Paşa (Ocak 1674-Eylül 1676)
- 8- Ali Paşa (Eylül 1676- Ocak 1677)
- 9- Mahmud Paşa (Ocak 1677-Şubat 1679)
- 10- Küçük Hasan Paşa (Şubat 1679-Haziran 1679)
- 2/4- Küçük Mehmed Paşa (*Boşnak*, Haziran 1679-Mart 1680, makamında öldü)
- 11- Mehmed Paşa (Mart 1680–10 Ekim 1682)

* Beylerbeylerinin milliyetleri ve görev süreleri belirtilmiştir.

- 5/2- Şehid Debreli Hocaîade Hasan Paşıa (*Arnavud*, 10 Ekim 1682-27 Ağustos 1683)
- 12- Şeyhoğlu Ali Paşıa (27 Ağustos 1683-Şubat 1684)
- 5/3- Şehid Debreli Hocaîade Hasan Paşıa (*Arnavud*, Şubat 1684 – şehâdeti 19 Ağustos 1685)

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

A) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Mühimme Defterleri

No. 3 [DAGM 3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968/1558–1560), (Özet-Transkripsiyon), Ankara 1993], 4, 5 [DAGM, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565–1566), Ankara 1994], 6 [DAGM, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564–1565), Ankara 1995], 7 [DAGM, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975–976/1567–1569), 4 Cilt, Ankara 1999], 10, 8, 9, 12 [DAGM 12 Numaralı Mühimme Defteri (978–979/1570–1572), 2. Cilt Ankara 1996], 14, 16, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 35, 36, 42, 71, 72, 73, 77, 78.

b) Tapu Tahrîr Defterleri

290 (Tımsıvar), 292 (Lipova), 293 (Seçen), 315 (Hatvan, Seçen), 316 (Semendire), 318 (Hatvan, Seçen), 335 (Hatvan, Seçen, Filek), 343 (Budin), 353 (Seksar, Şimontorna, Kopan), 361 (Arad, Gûla), 364 (Tımsıvar, Modava), 381 (Garajgal), 400 (Şimontorna), 412 (Şimortorna), 441 (Mohaç), 443 (Mohaç), 457 (Lipova), 480 (Peçuy), 497 (İstolni Belgrad), 503 (Sigatvar), 505 (Kopan, Şimontorna, Seksar, Sekçöy), 507 (Novigrad), 549 (Sirem), 550 (Hatvan), 551 (Segedin), 554 (Segedin), 563 (Kopan, Şimontorna), 570 (Segedin), 571 (Sirem), 572 (Segedin), 578 (Lipova, Yanova), 579 (Tımsıvar), 585 (Peçuy), 590 (Budin), 593 (Seksar, Sekçöy), 612 (Pakraç), 646 (Garajgal), 657 (İstolni Belgrad), 658 (Solnok), 665 (Seksar, Kopan, Şimontorna), 672 (Pojega), 673 (Si-

rem), 676 (Kopan, Šimontorna), 679 (Lipova), 698 (Uyvar), 704 (Eğri), 795 (Varad), 981 (Novigrad, Hatvan), 1044 (Budin, Estergon, Hatvan).

Yayınlanmış Defterler

Engel, Pál. *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*, Szeged 1996.

Bayerle, Gustav. *A hatvani szandzsák adóösszeírása. Defter Mufassal-ı Livâ Hatvan*, Hatvan 1998.

Fekete, Lajos. *Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása*, Budapest 1943.

_____. *A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása*, Jászberény 1968.

Káldy-Nagy, Gyula *Kanûnî Devri Budin Tahrir Defteri 1546–1562*, Ankara 1971.

_____. *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*, Budapest 1977.

_____. *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*, Budapest 1985.

_____. *A gyulai szandzsák 1567 és 1579. évi összeírása*, Békéscsaba 1982.

_____. *A csanádi szandzsák 1567 és 1579 évi összeírása*. Szeged 2000.

Mc Gowan, Bruce. *Sirem Sancağı Tahrir Defteri*, Ankara 1976.

Vass, Elöd. *A szekcsói-Mohácsi szandzsák 1591 évi adóösszeírása*, Baranyai 1977.

c) Maliyeden Müdevver Defterler

77, 106, 158, 348, 498, 563, 498, 1288, 1561, 2049, 2052, 2113, 2152, 2564, 2586, 2843, 2846, 2926, 3279, 3370, 3645, 3731, 3762, 4000, 4133, 4457, 5158, 5538, 5820, 5979, 6126, 6145, 6572, 7171, 7208, 7300, 8481, 9479, 15505, 15696, 15877, 15957, 16046, 16286, 16404, 16694, 16721, 17742, 17966.

d) Bâb-ı Defteri

Baş Muhasebe Kalemi No. 248, 655, Budin Hazinesi Kalemi No.16728, Uyvar Hâzinesi kalemi No. 17082, Büyük Kale Kalemi No.32195, Piyade Mukabelesi Kalemi No. 35139, Yeniçeri Kalemi 33718, 33980.

e) Bâb-ı Âsafî

Ruûs Kalemi 1473, 1551, 1564.

e) İbnülemin Tasnifi

Askeriye

652, 667, 803, 805, 824, 1669, 1389, 1396, 1515, 2181, 2262.

Dâhiliye

273, 565, 632.

Bahriye

302, 305.

Maliye

303

f) Kamil Kepeci Tasnifi

214, 239, 325.

g) Diğer Belgeler

KK 262, KK 266, KK 434, Büyük Ruznamçe Kalemi 1960, Mevkufat Kalemi 2682, 27526, Cizye Muhasebesi No.26570.

h) Yayınlanmış Belgeler

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.I-IX, İstanbul 1990–1996.

Barkan, Ömer Lütfi. *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943.

Fekete, Lajos. *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterhazy 1606–1645*, Budapest 1932.

Fekete, Lajos-Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580*, Türkischer Text, Budapest 1962.

Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597–1607), Haz. Cengiz Orhonlu, İstanbul 1970.

Velics, Anatal-Ernö Kammerer, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Vol. I-II. Budapest 1886–1890.

Velkov, Asparuch-Evgeniy Radushev, *Ottoman Garrisons on the Middle Danube. Austrian National Library MS MXT 562 of 956/1549–1550*, Budapest 1996.

B) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

E. 5875, E. 6146/2, E. 7675, Topkapı Sarayı Koğuşlar Kütüphânesi No.888, *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, (Yay. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2002.

II. Kaynak Eserler

(Tarih, Kronik, Seyahatnâme ve Sefâretnâme)

Ahmet Ağa. *Viyana Kuşatması Günlüğü*, (Çev. Richard F. Kreutel, Türkçesi, Esat Nermi), İstanbul, 1970.

Ahmed Feridun Bey. *Münşeât-üs Selâtiyn*, İstanbul 1274-1275, C. I-II.

Anonim, *Cihadnâme-i Hasan Paşa*, Millet Ktb. TY No.190.

Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âli Osman der Hulasâ-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, (Yay. M.Tayyip Gökbilgin), İstanbul 1979.

Busbecq, Ogier Ghislain de. *Türk Mektupları*, (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939.

Cafer İyâni. *Cihadnâme-i Hasan Paşa*, (Anonim Târih-i Tîr Hasan Paşa ile birlikte Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması adıyla yayınlayan Vahit Çabuk), İstanbul 1978.

_____. *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Engürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi 1585-1595)*, (Yay. Mehmet Kirişcioğlu), İstanbul 2001.

Celalzâde Mustafa, *Tabakât-ül Memalik ve Derecât-ül Mesâlik*, (Ed. Petra Kappert), Wiesbaden 1981.

Curipeschitz, Benedict. *Yolculuk Günlüğü 1530*, (Çev. Özdemir Nutku), Ankara 1989.

Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyat*, (Yay. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995.

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, (Yay. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), C.V-VII, İstanbul 2001-2003.

Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavatnamesi, (Yay. Agâh Sırrı Levend), İstanbul 1956.

Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, (Çev. Türkis Noyan), C.I, İstanbul 2007.

- İbrâhim Peçevî, *Târih-i Peçevî*, İstanbul 1283, C. I-II.
- İsazâde Tarihi (*Metin ve Tahlil*), (Yay. Ziya Yılmaz), İstanbul 1998.
- Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İÜ Merkez Ktb. TY. No.6068.
- Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, (Yay. Şerafettin Severcan), Ankara 1996.
- Koca Hüseyin Efendi, *Bedâyi' u'l-Vekâyi*, (Ed. Anna S.Tveritinova), Moskova 1961.
- Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341.
- Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, (Yay. Kamil Su), Ankara 1976.
- Mehmed Râşid, *Târih*, C.I, İstanbul 1865.
- Mustafa Naimâ, *Târih-i Naimâ*, C.I, İstanbul 1864.
- Mustafa Selanikî, *Târih-i Selanikî (971–1008/1563–1600)*, C.I-II, (Yay. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989.
- Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâhir-ül Tevârih*, Köprülü Ktb. No.231, Leiden Ün. Ktb. Oriental No.1225.
- Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668.
- Schulhof, Izsak. *Avrupa'da Osmanlı Damgası*. (Çev. Elçin Kumru), İstanbul 2007.
- Schweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578–1581*, (Yayınlayan Hazırlayan ve Notlayan Heidi Stein), (Çev. Türkis Noyan), İstanbul 2005.
- Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, İstanbul 1334, C.I-II.
- _____. *Nusretname*, (Yay. İsmet Parmaksızoglu), C.I/I, İstanbul 1962.
- Sinan Çavuş, *Târih-i Feth-i Sikloş, Estergon ve İstolni Belgrad or Süleymanname*, İstanbul 1987.
- Sofyalı Ali Çavuş, *Kanunnâme*, (Yay. Mithat Sertoğlu), İstanbul 1992.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Târih-i Âl-i Osman*, C.I-II, (Yay. Vahit Çabuk), Ankara 1989.
- Thévenot, Jean de, *Thévenot Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2009.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç. *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (Der. İlyas Kamalov, Çev. İbrahim Allahverdi), İstanbul 2009.

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi, (Yay. Ziya Yılmaz), C.I-II, Ankara 2003.

III. Araştırmalar ve Genel Eserler

A. Kitaplar

Ágoston, Gábor. *Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, (Çev. Tanju Akad), İstanbul 2006.

Ahmed Muhtar, *Sen Gotarda Osmanlı Ordusu*, İstanbul 1326.

Ahmed Refik, *Devr-i Süleyman-ı Kanûnî'de Birinci Viyana Muhasarası*, İstanbul 1327.

Atiya, Aziz Suryal. *Niğbolu Haçlılar Seferi*, (Çev. Esat Uras), Ankara 1956.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri C.I Romanya-Macaristan*, İstanbul 2000.

Baştav, Şerif. *Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya kadar)*, Ankara 1991.

Bayerle, Gustav. *Ottoman Diplomacy in Hungary: Letters from the Pashas of Buda 1590–1593*, Indiana 1972.

_____. *Ottoman Tributes in Hungary. According to Sixteenth Century Tapu Registers of Novigrad*, Paris 1973.

Berenger, Jean. *A History of Habsburg Empire 1273–1700*, London 1994.

Berindei, Mihnea-Gilles Veinstein, *L'Empire Otoman et les pays Roumains, 1544–1545: etudes et documents*, Paris 1987.

Birken, Andreas. *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*, Tübingen 1979.

Bozkurt, Rıza. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İlaşe Menzilleri*, Ankara 1966.

Braudel, Fernand. *Civilisation matérielle et capitalisme*, Paris 1967.

_____. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), C.II, İstanbul 1990.

Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi*, İstanbul 1993.

Chiot, Daniel (Ed.) *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics and Politics from the Middle Ages Until the Early Twentieth Century*, Berkeley 1989.

- Çalışır, Muhammed Fatih. *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663–1685*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2009. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Danışmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 1–4, İstanbul 1947–1960.
- Dávid, Géza. *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim. 16. Yüzyılda Şimontorna Sancağı*, (Çev. Hilmi Ortaç), İstanbul 1999.
- Dávid Géza-Pál Fodor (Ed.) *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, Leiden 2000.
- Dávid, Géza-Pál Fodor (Ed.) *Ransom Slavery along the Ottoman Borders*, Leiden 2007.
- Düzdağ, M.Ertuğrul. *Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972.
- Eckhart, Ferenc. *Macaristan Tarihi*, (Çev. İbrâhim Kafesoğlu), Ankara 1949.
- Engel, Pál. *Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London 2001.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- Fehér, Geza. *Craftmanship in Turkish Ruled Hungary*, Budapest 1975.
- Fekete, Lajos. *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, Budapest 1955, Band.1–2.
- _____. *Buda and Pest Under the Turkish Rule*, Budapest 1977.
- Finkel, Caroline. *The Administration of Warfare. The Ottoman Military Campaigns in Hungary 1593–1606*, Wien 1988.
- Frojimovics, Kinga-Géza Komoróczy-Viktória Pusztai-Andrea Strbik, *Jewish Budapest: Monuments, Rites, History*, Budapest 1999.
- Fros, Robert I. *The Northern Wars: War, State and Society in Northeastern Europe, 1558- 1721*, Harlow 2000.
- Fugedi, Erik. *Castle and Society in Medieval Hungary, 1000–1437*, Budapest 1986.
- Genç, Nevin. *II. Kosova Savaşı*, Eskişehir 1993.
- Gerö, Gyözö. *Turkish Monuments in Hungary*, Budapest 1976.

- Griswold, William J. *Anadolu'da Büyük İsyan 1591–1611*, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2000.
- Hadrovics, Ladislav. *Le peuple serbe et son eglise sous la domination turque*. Paris 1947.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara, 2002
- Hammer, Joseph von. *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (Çev. Mehmed Ata Bey), C.VI, VII. İstanbul 1918.
- Hanák, Péter (Ed.) *One Thousand Years. A Concise History of Hungary*, Budapest 1988.
- Hegyi, Klára. *A török hódoltság várai és várkatonasága*, Vol. I-III, Budapest 2007.
- Howard, Michael Eliot. *War in European History*, Oxford 1976.
- Ingrao, Charles. *The Habsburg Monarchy 1618–1815*, Cambridge 2000.
- İmber, Colin. *Varna Savaşı*, (Çev. Ayda Arel), İstanbul 2007.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003.
- İsmail Hakkı ve Ziya, III. Mehmed'in Eğri, Haçova Seferi, İstanbul 1933.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C.3 (1538–1640), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C.4 (1640–1774), (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005.
- Káldy-Nagy, Gyula. *Baranya megye XVI. század török Adóösszeirásai*, Budapest 1960.
- _____. *16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi*, Budapest 1974.
- Kálmán, Benda. *Magyarország történeti kronológiája II. 1526–1848*, Budapest 1982
- Kontler, László. *Millenium in Central Europe. A History of Hungary*, Budapest 1999
- Köpeczi, Béla. *A History of Transylvania*, Budapest 1994.
- Kunt, Metin. *Sancaktan Eyâlete: 1550–1650 arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- _____. *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government 1550–1650*, New York 1983.

- Lefavre, Albert. *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie 1526–1722*, Vol I, Paris 1902.
- İrecek, Konstantin Yosif. *Belgrad-İstanbul-Roma Askeri Yolu*, (Çev. Ali Kemal Balkanlı), Ankara 1990.
- Makkai, László. *Histoire de Transylvanie*, Paris 1946.
- Mc Gowan, Bruce. *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land 1600–1800*, Cambridge 1981.
- Moačanin, Nenad. *Town and Country on the Middle Danube 1526–1690*, Leiden/Boston 2006.
- Molnár, Jozsef. *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Ankara 1973.
- Molnár, Miklós. *A Concise History of Hungary*, Cambridge 2001.
- Murphey, Rhoads. *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500–1700*, Çev. M.Tanju Akad, İstanbul 2007.
- Niğbolu Meydan Muharebesi ve Yıldırım Bayezit, Ankara 1985.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara 1994.
- Özgüven, Burcu. *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*, İstanbul 2001,
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.I-X, İstanbul 1994.
- Panaite, Viorel. *The Ottoman Law of War and Peace: The Ottoman Empire and Tribute Payers*, Boulder 2000.
- Pascu, Ștefan. *A History of Transylvania*, Detroit 1982.
- Pastor, Ludwig Freiherr von. *The History of the Popes, from the Close of the Middle Ages. Drawn from the Secret Archives of the Vatican and Other Original Sources*, Vol. 32, London 1940.
- Perjes, Geza. *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohács, 1526-Buda, 1541*, Boulder 1989, Türkçe Ter. Mohaç Meydan Muharebesi, (Çev. Şerif Baştav), Ankara 1992.
- Pitcher, Donald Edgar. *An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Time to the end of the Sixteenth Century*, Leiden 1972.
- Rothenberg, Gunther Erich. *The Austrian Military Border in Croatia, 1522–1747*, Urbana 1960.
- Samarčić, Radovan. *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam: Sokollu Mehmed Paşa*, (Trc. Meral Gaspıralı), İstanbul 1995.
- Sarwar, G. *History of Shah Ismail Safawi*, Aligarh 1939.

Sertoğlu, Mithat. *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul, 1986.

Setton, Kenneth M. *The Papacy and the Levant, 1204–1571: The Sixteenth Century*, Vol. 4, Philadelphia, 1976.

Shaw, Stanford. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), C.I, İstanbul 1982.

Shmuelevitz, Aryeh. *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries*, Leiden 1984.

Stein, Mark L. *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 2007.

Stoye, John. *Viyana Kuşatması*, (Çev. Derin Türkömer), İstanbul 2003.

Sugar, Peter F. *Southeastern Europe Under the Ottoman Rule 1354–1804*, Seattle 1977.

Sugar, Peter F.-Péter Hanák-Tibor Frank (Ed.) *A History of Hungary*, Indiana 1994.

[Tacan], Necati Salim. *Türk Ordusunun Eski Seferlerinden Bir İmhâ Muharebesi. Varna 1444*, Ankara 1931.

_____. *İkinci Kosova Muharebesi (1448)*, Ankara 1932.

Takáts, Sándor. *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler*, (Çev. Sadrettin Karatay), Ankara 1949.

Tansel, Selâhattin. *Sultan II. Bayezid'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966.

Tardy, Lajos. *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Century Hungarian Diplomacy in the East*, Szeged 1978.

Tóth, István György. (Ed.) *A Concise History of Hungary*, Budapest 2005.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi-Osmanlı Devri III. Cilt 4. Kısım Eki, İkinci Viyana Kuşatması 1683, Ankara 1983.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984.

Wallerstein, Immanuel. *Modern Dünya-Sistemi, 2. Cilt Avrupa Dünya-Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantalizm, 1600–1750*, (Çev. Latif Boyacı), İstanbul 2005.

Yurdaydın, Hüseyin G. *Kanûnî'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961.

Yusufoğlu, Hicran. *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na kadar)*, Ankara 1995.

Yükep, Kemal. *Sengotar Muharebesi 1664*, Ankara 1978.

- Yüzbaşı Raif-Yüzbaşı Ekrem, *Türklerin Avusturya'ya Karşı İcra Ettikleri Seferlerden: Sengotar Seferi, 1662-1664*, İstanbul 1934.
- Zachariadou, Elisabeth A. (Der.) *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova) İstanbul 1999.
- Zarek, Otto. *The History of Hungary*, (Trans. Peter P. Wolkonsky), London 1939.
- Zimányi, Vera. *Economy and Society in Sixteenth and Seventeenth Century Hungary (1526-1650)*, Budapest 1987.
- Ziroyevic, Olga. *Tursko Vojno Uredjenje u Srbiji 1459-1683*, Beograd 1974.

B. Makaleler

- Ágoston, Gábor "16. ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevilik", *I. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, Konya 1988.
- _____. "Budin'de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri", *TDA*, Sayı 58, (1989).
- _____. "16. ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'daki Osmanlı Aydınları", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1989.
- _____. "Muslim Cultural Enclaves in Hungary Under Ottoman Rule", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 45, (1991).
- _____. "Macaristan'da Mevlevilik ve İslâm kültürü", *Osmanlı Araştırmaları*, C.14, (1994).
- _____. "Ottoman Gunpowder Production in Hungary in the Sixteenth Century: The Baruthâne of Buda", Géza Dávid-Pál Fodor (Ed.), *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, Budapest 1994, Türkçe Terc. "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi", *Belleten*, C.67, Sayı 249, (2003).
- _____. "Habsburgs and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power", *The Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. 22, No.1 (1998).
- _____. "Macaristan'da Osmanlı Habsburg Serhâdı (1541-1699): Bir Mukayese", *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999.
- _____. "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Ottoman, Hungarians and*

- Habsburgs in Central Europe*, (Ed. Gezá Dávid-Pal Fodor), Leiden 2000.
- _____. "Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary", *A Millennium of Hungarian Military History*, (Ed. Béla Király-László Veszprémy), Boulder 2002, s.94.
- _____. "Avrupa'da Osmanlı Savaşları 1453–1826", *Top, Tüfek ve Súngü. Yeniçağda Savaş Sanatı 1453–1815*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul 2003.
- Alfoldi, Laszlo M. "The Battle of Mohács 1526", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M. Bák-Belá K. Király), Brooklyn 1982.
- Altaylı, Yasemin. "Budin Paşalarının Macar Dilini Kullanımı", *AÜ DTCF Dergisi*, C.46, Sayı 1, (2006), s.255–269.
- _____. "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565–1666)", *OTAM*, Sayı 19, (2008).
- Altunan, Sema. "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâne-ler", *Türkler*, C.X, Ankara 2002.
- Angyal, David. "Le Traite de Paix de Szeged avec Turcs (1444)", *Revue de Hongrie*, (1911).
- Arık, Feda Şamil. "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi", *OTAM*, Sayı 8, (1997).
- Arık, Sabire. "Polonya Kralı III. Jan Sobieski ve Hükümdârlık Dönemi (1674–1696)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, Sayı 38, (2005).
- Aslanapa, Oktay. "Macaristan'da Türk Abideleri", *Tarih Dergisi*, C.I, (1949).
- Barkan, Ömer Lütfi. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arâzi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İFM*, C. I/I, (1940), C.II/2, (1941).
- _____. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Toplumu", *Türkiyat Mecmuası*, C.X, (1953).
- _____. "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, C. 36, Sayı 136, (1970).
- _____. "Avârız", *İA*, C.II.
- Barta, Gábor. "A Forgotten Theatre of War 1526–1528 (Historical Events Preceding the Ottoman-Hungarian Alliance of 1528)",

Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman, (Ed. Géza Dávid-Pál Fodor), Budapest 1994.

Bayerle, Gustav. "The Compromise at Zsitvatorok", *Archivum Ottomanicum*, Vol. VI, (1980).

Baysun, M.Cavid. "Budin", *İA*, C. 2.

Bertényi, Iván. "Hungarian Culture in the Middle Ages", *A Cultural History of Hungary*, (Ed. László Kósa), Budapest 2001.

Bilge, Sadık Müfit. "Osmanlı Hâkimiyetinde Macaristan'ın Tarihî Coğrafyası ve İdarî Taksimâtı", *OTAM*, Sayı 11, (2001).

Blaskóvics, Jozef. "Köprülü Mehmed Paşa'nın Macarca bir Ahidnâmesi", *Türkiyat Mecmuası*, C.XV, (1968).

_____. "Osmanlılar Hâkimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı 12-13 (1969).

_____. "Sadrazam Köprülüzâde (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekuşvar Bolgesindeki Vakıfları 1664-1665", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. 9 (1978).

_____. "Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 32, (1979).

_____. "The Period of Ottoman Turkish Reign in Nove Zamky 1663-1685", *Archiv Orientalni*, Vol. 54/2, (1986).

Buza, János. "The exchange rates of the Hungarian and Turkish ducats in the mid-16th century", *ACTA Orientalia*, Vol. 60, No. 1, (2007).

Bozkurt, Rıza. "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ülkenin Harekât Bakımından Bölgelere Ayrılması, İkmal ve İaşe İşleri, Haberleşme Sistemleri", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 25, (1988).

Coşan, Leyla. "Almanya'da Hristiyanlaştırılan Türk Savaş Esirleri ve Bunların Vaftiz Törenleri (16-18 Yüzyıllar)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 19, (2008).

Csorti, Ferenc. "Ottoman Architecture in the Vilayet of Temesvár", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003.

Çoban, Erdal, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hâkimiyeti", *OTAM*, Sayı 7, (1996).

_____. "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, Sayı 17, (2005).

- Dávid, Géza. "Some Aspects of XVIth Century Depopulation in the Sanjaq of Simontornya", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 28, No.1, (1974).
- _____. "Financial Policy in a Hungarian Sanjaq (The Case of Simontornya)", György Kara (Ed.) *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987.
- _____. "Incomes and possessions of the Beglerbegs of Buda in the Sixteenth Century", *Soliman le Magnifique et sous temps, Suleiman the Magnificent and His Time*, (Yay. Gilles Veinstein), Paris 1992.
- _____. "Tahrir Defterlerinin Neşri Hakkında Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*, C.13, (1993).
- _____. "Data and Continuity and Migration of the Population in XVIth Century Ottoman Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 45, (1993).
- _____. "Ottoman Administrative Strategies in Western Hungary", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Menage*. İstanbul 1994.
- _____. "The Sancak of Veszprém", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 47, (1994).
- _____. "16.-17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Belle-ten*, C.54, Sayı 225, (1995).
- _____. "Demographic Trends of Urban Population in the XVIth Century Ottoman Hungary", *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960). Actes du sixieme congrés international tenu a Aix-en-Provence du 1er au 4 juillet 1992*, Paris 1995.
- _____. "Maliye Tarihi Kaynağı olarak Tımar Defterleri", *TDA*, Sayı 87, (1996).
- _____. "Die Bege von Szigetvar im 16. Jahrhundert." *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul 1997.
- _____. "The Sancakbegis of Arad and Gyula", *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul 1997.
- _____. "Buda (Budin) Vilâyeti'nin İlk Tımar Sahipleri", *GDAD*, Sayı 12, (1998).
- _____. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme", *Osmanlı*, C.4, Ankara 1999.

- _____. "Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdarî Sistemi", *Türk-ler*, C.IX.
- _____. "Osmanlı Avrupa'sında Yönetim", *Kanûnî ve Çağı. Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, (Yay. Metin Kunt-Christine Woodhead) (Çev. Servet Yalçın), İstanbul 2002.
- _____. "The Mühimme Defteri as Source for Ottoman-Habsburg Rivalry in the Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, Vol. XX, (2002).
- _____. "Budin", *TDVİA* C.6
- _____. "Eğri", *TDVİA*, C.15.
- _____. "Estergon", *TDVİA*, C.11
- _____. "İstolni Belgrad", *TDVİA*, C.23.
- _____. "Kaniye" *TDVİA*, C. 24.
- _____. "Mohaç", *TDVİA*, C.30
- _____. "Sigetvar", *TDVİA*, C.37
- Decei, Aurel -M.Tayyip Gökbilgin, "Erdel", *İA*, C.4.
- "Defter-i Mufassalî Livâ-i Sigetvar" (Yay. M.Münir Aktepe), *Kanûnî Armağanı*, Ankara 1970
- Deny, Jean. "Sancak", *İA*, C.10.
- _____. "Sandjak", *EI*, Vol. 9 ^{2nd Ed.}
- Dirimtekin, Feridun. "Belgrad'ın İki Kuşatması", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, (1956).
- Djurdjev, Branislav "Belgrade", *EI*, Vol. 1 ^{2nd Ed.}
- Djurič-Zamolo, D. "Belgrad", *TDVİA*, C.3.
- Elliot, John. "Ottoman-Habsburg Rivalry: The European Perspectives", *Süleyman The Second and His Time*, (Ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar), İstanbul 1993.
- Emecen, M. Feridun, "XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi: Gelibolu'da Sirem Sürgünleri", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 10, (1990).
- _____. "Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha. Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C.15, (1997).
- _____. "Büyük Türke Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş: Mohaç 1526", *Muhteşem Süleyman*, (Ed. Ö.Kumrular), İstanbul 2007.

_____. "Alacahisar", *TDVİA*, C.2.

_____. "Haçova", *TDVİA*, C.14.

_____. "Hadım Ali Paşa", *TDVİA*, C.15.

_____. "Haraçgüzar", *TDVİA*, C.16.

_____. "Kara Ahmed Paşa." *TDVİA*, C.24.

_____. "Kosova Savaşları", *TDVİA*, C.26.

_____. "Mohaç Meydan Muharebesi", *TDVİA*, C.30.

_____. "Niğbolu Savaşı", *TDVİA*, C.32.

Emecen, Feridun M.-İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550 -1551) Tarihli sancak Tevcih Defteri", *Belgeler*, C.XIX, Sayı 23.

Engel, Pál. "János Hunyadi and the Peace of Szeged", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 47, (1994).

Ergenç, Özer. "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", (Ed. Osman Okyar-Halil İnalcık), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920)*, Ankara 1980.

Eyice, Semavi. "Budin'de Türk Eserleri", *TDVİA*, C.6.

Fehér, Geza. "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Pâdişâh Haslarına Bağlı İki Şehir", *Belleten*, C.36, Sayı 144, (1972).

Fehér, Géza-Nandor Paradi, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Macaristan'daki Türk Zanaati", *Belleten*, C.24, Sayı 96, (1960).

Fekete, Lajos. "Türk Vergi Tahrirleri", (Çev. Sadrettin Karatay), *Belleten*, C.11, Sayı 42, (1947).

_____. "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", *Belleten*, C.13, Sayı 52, (1949).

_____. "Eine Konskription von den Jassen in Ungarn aus dem jahre 1550", *Acta Orientalia ASH*, Vol. XI, No.1-3, (1960).

_____. "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", (Çev. Sadrettin Karatay), *Belleten*, C. 29, Sayı 115-116, (1965).

Fenesisan, Cristina. "L'Eyalet de Timisoara dans la seconde moitié du XVIe s. d'après les Mühimme Defterleri", *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, Vol. 66, (1992),

Finkel, Caroline. "French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Otto-

mans in 1600", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 55, No.3, (1992).

Finlay, Robert. "Prophecy and Politics in İstanbul: Charles V, Sultan Süleyman, and the Habsburg Embassy of 1533–1534", *Journal of Early Modern History*, Vol. 1, (1998).

Fodor, Pál. "Ottoman Policy Towards Hungary 1520–1541", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 45, No. 2–3, (1991). Türkçe çevirisi, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520–1541", (Çev. Özgür Kolçak), *Tarih Dergisi*, C.40, (2004).

_____. "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, Vol. 55, (1996).

_____. "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593–1606)", *Osmanlı, C.I*, Ankara 1999.

_____. "The View of the Turk in Hungary: the Apocalyptic Tradition and the Legend of the Red Apple in Ottoman-Hungarian Context", *In Quest of the Golden Apple*, İstanbul 2000.

_____. "Making a Living on the Frontiers: Volunteers in the Sixteenth-Century Ottoman Army", *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (Ed. Géza Dávid), Leiden 2000.

_____. "Some Notes on Ottoman Tax Farming in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001).

_____. "Prelude to the 'Long War' (1593–1606) Some Notes on the Ottoman Foreign Policy in 1591–1593", *The Great Turkish Civilisation*, (Ed. Güler Eren-Ercüment Kuran-Nejat Göyünç-İlber Ortaylı-Kemal Çiçek), İstanbul 2000.

_____. "The Impact of the Sixteenth-Century Ottoman-Persian Wars on Ottoman Policy in Central Europe", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th–17th Centuries*, (Ed. Éva M. Jeremiás), Piliscsaba 2003.

_____. "The Simurg and the Dragon. The Ottoman Empire and Hungary (1390–1533)", *Fight Against the Turk in the Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004.

_____. "Trade and Traders in Hungary in the Age of Ottoman Conquest: An Outline", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 60, No.1, (2007).

Fodor, Pál-Géza Dávid, "Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512–1514", *Hungarian- Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, (Ed. Pál Fodor-Géza Dávid), Budapest 1994.

Fotić, Aleksandar. "Yahyapaşaoğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001).

_____. "Belgrade: A Muslim and Non-Muslim Cultural Centre (16th–17th C.)", *Provincial Elites in the Ottoman Empire. Halcyon Days in Crete V. A Symposium Held in Rethymno 10–12 January 2003*, (Ed. Antonis Anastasopoulos), Rethymno 2005.

_____. "Aladja Hisār", *EI*, Vol. I ^{3th} Ed.

Fugedi, Erik. "Medieval Hungarian Castles in Existence at the Start of the Ottoman Advance", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M. Bák-Belá K. Király), Brooklyn 1982.

_____. "The Aristocracy in Medieval Hungary", *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary*, London 1986.

Gecsényi, Lajos. "Turkish Goods and Greek Merchants in the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th Centuries", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 60, No.1, (2007).

Gedai, Istvan. "Turkish Coins in Hungary in the 16th and 17th Centuries", *Türk Numismatik Derneği'nin 20. Kuruluş Yılında İbrahim Artuk'a Armağan*, İstanbul 1988.

Gerelyes, Ibolya. "Ottoman Architecture in the Town of Gyula", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003.

Gérin, Charles. "Le pape Innocent XI et le siège de Vienne en 1683", *Revue des Questions Historiques*, Tome XXXIX, (1886).

Gerö, Gyözö. "Das Christentum zur zeit der Türkenherrschaft in Ungarn", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 16 (1998).

Gökbilgin, M. Tayyib. "XVII. Asır Başlarında Erdel Hadisleri ve Bethlen Gábor'un Beyliği İntihabı", *Tarih Dergisi*, C.I, Sayı 1–2 (1949–1950).

_____. "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği", *Tarih Dergisi*, C.2, Sayı 3–4 (1950–1951).

- _____. "Korvin Mahtias (Mátyás)'ın II. Bayezid'e Mektupları, Tercüme-leri ve 1503 Osmanlı-Macar Muahedesinin Türkçe Metni", *Belle-ten*, C. 22, Sayı 87, (1958).
- _____. "Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1566 Sigetvar Seferi, Sebepleri ve Hazırlıkları", *Tarih Dergisi*, C.16, (1966).
- _____. "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanûnî Armağanı*, Anka-ra 1970.
- _____. "Varna", *İA*, C.13.
- Göyünç, Nejat. "Timar Tevcihleri Hakkında", *Osmanlı-Türk Diplomati-ği Semineri Bildirileri*, İstanbul 1995.
- _____. "Timar Ruznamçe Defterleri'nin Biyografik Kaynak Olarak Öne-mi", *Belleten*, C.60, Sayı 227, (1996).
- Guboğlu, Mihail. "Osmanlı Padisahları Tarafından Transilvanya'ya Verilen Ahidnameler, Kapitulasyonlar (1541-1690)", X. TTK Kongresi (Ankara, 22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1993.
- Halasi-Kun, Tibor. "Sixteenth Century Turkish Settlements in Sout-thern Hungary", *Belleten*, C.28, Sayı 109, (1964).
- Halasi-Kun, Tibor. "Ottoman Data on Lesser Cumania: Keckemet Nâ-hiyesi Varos-i Halas Kariye-i Kökut", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. IV, (1984).
- _____. "Haram County and the Ottoman Modava Nâhiyesi", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 9, (1984).
- _____. "Krassó County and the Ottoman Nâhiyes: Boğça, Kırışova-Bı-tılınk and Şemlit I: Boğça Nâhiyesi", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 10, (1985).
- _____. "Keve County and the Ottoman Pançova Nâhiyesi", György Ka-ra (Ed.) *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987.
- Hegyi, Klára. "Le condominium hungaro-ottoman dans les eyâlets hongrois", *Actes du 1er Congres International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*, Sofya 1969.
- _____. "La Province Hongroise dans l'Empire Ottoman", *AHASH*, Vol. 33, (1987).

- _____. "The Ottoman Military Force in Hungary", Géza Dávid-Pál Fodor (Ed.), *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, Budapest 1994.
- _____. "The Ottoman Network of Fortresses in Hungary", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Otoman Conquest*, (Ed. Geza Dávid-Pál Fodor), Leiden-Köln 2000.
- _____. "Macar Krallığı'nda Osmanlı Vergilendirmesi", *Osmanlı*, C.III, (Yay. G.Eren-E.Kuran -N.Göyünç-İ.Ortaylı-K.Çiçek), İstanbul 2000.
- _____. "Bács: A Balkan-Turkish Town in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001).
- Hertz, Allan Z. "Muslims, Christians and Jews in Sixteenth-Century Ottoman Belgrade", (Ed. A.Ascher, T.Halasi-Kun, B.K.Kiraly) *The Mutual Effects of the İslâmic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, New York 1979.
- Heywood, Colin. "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhâneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Ed. Elizabeth A. Zachariadou), İstanbul, 1999.
- _____. "Two Firmans of Mustafâ II On The Reorganization of the Ottoman Courier System (1108/1696)", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 54, No.4, (2001).
- Horváth, Anna. "Le Commerce dans l'Eyâlet de Buda durant la Seconde Moitié du XVI.-ème Siècle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, Sayı 12-13, (1969).
- _____. "The Cattle Trade of a Hungarian Town (Szolnok) in the Period of Turkish Domination", *Studia Turcica*, (Ed. Lajos Ligeti), Budapest 1971.
- Horváth, István. "Ottoman Military Construction in Esztergom", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003.
- Issawi, Charles. "The Ottoman-Habsburg Balance of Forces", *Süleyman The Second and His Time*, (Ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar) İstanbul 1993.
- Ivenivcs-Ress, Maria. "Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü", *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999.

- İlgürel, Mücteba. "Subaşılik Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, Vol. VII, (1983).
- İmber, Colin. "The Navy of Süleyman the Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, Vol. 6 (1980).
- İnalçık, Halil. "Osmanlı Tarihinde Dönemler", (Çev. Ferhan Kılıdökme-Mollaoğlu), *OTAM*, Sayı 10, Ankara 1999.
- _____. "Mahkeme", *İA*, C.7.
- _____. "Kanunnâme", *TDVİA*, C.24.
- İpçioğlu, Mehmet. "Kanûnî Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543 Yeni Bir Kaynak", *Osmanlı Araştırmaları*, C.X, (1990).
- Káldy-Nagy, Gyula. "Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter und der Tahrir-Defter", *Acta Orientalia ASH*, Vol. XI, No.1-3, (1960).
- _____. "The Administration of the Sanjak Registrations in Hungary", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 21, No.2, (1968).
- _____. "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkezi Yönetimin Başlıca Sorunları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.VII, Sayı 12-13, (1969).
- _____. "Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa", *Belleten*, C.54, Sayı 210 (1990).
- Kálmán, Benda. "Hristiyan Birliği ve XV. Asırda Osmanlı İmparatorluğu -Macaristan Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, Sayı 28-29, (1974-1975).
- Kármán, Gábor. "Transylvania Between the Ottoman and Habsburg Empires", *Statehood Before and Beyond Ethnicity, Minor States in Northern and Eastern Europe, 1600-2000*, (Ed. Linas Eriksonas-Leos Müller), Bruxelles 2005.
- Karpat, Kemal. "Erdel", *TDVİA*, C.11.
- Katalin, Peter. "The Later Ottoman Period And Royal Hungary, 1606-1711", *A History of Hungary*, (Ed Peter F.Sugar-Péter Hanák-Tibor Frank.), Indiana 1994.
- Kelenik, József. "The Military Revolution in Hungary", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Otoman Conquest*, (Ed. Geza Dávid-Pál Fodor), Leiden-Köln 2000.

- Kiraly, B.K.-P.Pastor, "The Sublime Porte and Ferenc II Rákóczi's Hungary: An Episode in İslâmic-Christian Relations", (Ed. A.Ascher, T.Halasi-Kun, B.K.Kiraly), *The Mutual Effects of the İslamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, New York 1979.
- Kirilly, Zsigmond-István Kiss, "Production de céréales et exploitations paysannes en Hongrie aux XVIe et XVIIe siècles", *Annales ESC*, Vol. XXIII/6, (1968).
- Kopčan, Vojtech. "Ottoman Narrative Sources to the Uyvar Expedition 1663," *Asian and African Studies*, Vol. 7 (1971).
- _____. "XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hâkimiyetinin Karakteri", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1973.
- _____. "Die Osmanische Provinz Nove Zamky/Eyâlet-i Uyvar", *Asian-African Studies*, Vol. XXI, (1985).
- _____. "Eyâlet-i Uyvar", *X. TTK Bildiriler*, C.IV, Ankara 1993.
- _____. "Nove Zamky-Ottoman Province in Central Europe", *Studia Historica Slovaca*, Vol. 19 (1995).
- Kortepeter, Carl M. "Habsburg and Ottoman Hungary in the 16th 17th Centuries", *Habsburg-Osmanische Beziehungen CIEPO Colloque*, Wien 1983.
- Köchbach, Marcus. "Çesar veya İmparator? Jitvatorok Andlaşması'ndan (1606) Sonra Roma Kayzerlerinin Osmanlılar Tarafından Telâkkubu Hakkında", (Çev. Yusuf A.Aydın), *Tarih Dergisi*, C.37, (2002).
- Kubinyi, András. "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagyolazsi (1523)", *Ottomans-Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Otoman Conquest*, (Ed. Geza David-Pál Fodor), Leiden-Köln 2000.
- _____. "Hungary's Power Faction and the Turkish Threat in the Jagielonian Period (1490-1526)." *Fight Against the Turk in the Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004.
- Kumrular, Özlem. "İspanyol Kaynaklarının Işığında Kanûnî'nin Alman Seferi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 216-218, 220, 221, (2001-2002).

- Kütükoğlu, Mübahat S. "1600 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, (1978).
- Majer, Hans Georg. "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, C.II, (1981).
- Makkai, László. "La Structure et la productivite de l'économie agraire de Hongrie au milieu de XVII. siècle", (Ed. S.Herbst), *Spoleczestwo Gospodarka Kultura*, Warszawa 1974.
- _____. "Agrarian Landscapes of Historical Hungary in Feudal Times", *Studia Historica*, Vol. 140, (1980).
- Mandlmayr, C.Martin. "Studies on the Habsburg-Ottoman War of 1592-1606", IX. *Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara 1988.
- Mardin, Ebül'ulâ. "Kadı", *İA*, C.6.
- Maxim, Mihai. "Modava." *TDVİA*, C.30.
- Mc Gowan, Bruce. "Food and Supply and Taxation on the Middle Danube (1568-1579)", *Archivum Ottomanicum*, Vol. I, (1969).
- Miroğlu, İsmet. "Osmanlı Yol Sistemine Dâir", *TED*, Sayı 15, (1997).
- Moačanin, Nenad. "İzvornik", *TDVİA*, C.23.
- _____. "Srem", *TDVİA*, C.37.
- Necipoğlu, Gülrû. "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Habsburg-Papal Rivalry", *Süleyman The Second and His Time*, (Ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar), İstanbul 1993.
- Nutku, Özdemir. "Onaltıncı Yüzyılda Almanya İmparatoru II. Rudolph'un III. Murat'a Gönderdiği Elçilik Heyeti (Stainach Yazması)", X. *Türk Tarih Kongresi*, C.IV, Ankara 1993.
- Özcan, Abdülkadir. "Çeribaşılık Müessesesi", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (1991).
- _____. "Çeribaşılık", *TDVİA*, C.8.
- Özcan, Tahsin. "Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife*, Yıl 1, Sayı 1, (2001).
- Özgüven, Burcu. "The Palanka: A characteristic building type of the Ottoman fortification network in Hungary", *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, Au-*

gust 23–28, 1999. *Electronic Journal of Oriental Studies*, Vol. IV, 2001.

Pach, Zsigmond Pal. "En Hongrie au XVIe siècle: L'activité commerciale des seigneurs et leur production marchande", *Annales ESC*, Vol. I, (1966).

_____. "The Development of Feudal Rent in Hungary in the Fifteenth Century", *Economic History Review*, Vol. 19, No. I, (1966).

_____. "The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th Centuries", *AHASH*, Vol. 14, Nos 3–4, (1968).

_____. "The Role of East-Central Europe in International Trade (16th and 17th Centuries)", *Etudes historiques*, Vol. I, (1970).

_____. "Sixteenth-Century Hungary: Commercial Activity and Market Production by the Nobles", *Economy and Society in Early Modern Europe: Essays from Annales*, (Ed. Peter Burke), New York 1972.

Pálffy, Géza. "The Impact of the Ottoman Rule on Hungary", *Hungarian Studies Review*, Vol. XXVIII, No. 1–2: *Hungary 1001–2001: A Millennial Retrospection*, (2001).

_____. "The Border Defense System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *A Millennium of Hungarian Military History*, (Ed. Béla Királyi-Laszlu Veszprémy), New York 2002.

_____. "Scorched-Earth Tactics in the Ottoman Hungary: On a Controversy in Military Theory and Practice on the Habsburg-Ottoman Frontier", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 61/1–2 (2008).

Panaite, Viorel. "The Voivodes of the Danubian Principalities-As Harâcğuzarlar of the Ottoman Sultans", *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 9, No. 1–2, 2003.

Papp, Sándor. Berkigát: an Unknown Turkish Palisade in Southern Transdanubia", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest (2003).

_____. "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in the Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004.

Parmaksızoğlu, İsmet. "Estergon", *TA*, C. 15.

Perényi, József. "Villes hongroises sous la domination ottomane aux XVIe-XVIIe siècles, les chefs-lieux de l'administration ottoma-

- ne", (Ed. Nikolai Todorov), *La ville balkanique XV-XIX siècles*, Sofia 1970.
- Radomszky, Árpád. "Sigetvar ve Havalisinde Türk Anıtları", *Arkitekt*, No. 308, (1962).
- Radu, Mihnea. "La participation de la Russie aux guerres de la Sainte Alliance", *Études balkaniques*, Vol. 15, (1979).
- Rumbeyoğlu Fahreddin, "Macaristan'da Bazı Âsar-ı Osmaniye", *TO-EM*, Cüz 21, (1328).
- Ruzsás, Lajos. "The Siege of Szigetvar of 1566: Its Significance in Hungarian Social Development", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, (Ed. János M.Bák-Belá K.Király), Brooklyn 1982.
- Sahillioğlu, Halil. "Avarız", *TDVİA*, C. 4.
- Siklósi, Gyula. "Military Events and Fortification Work at Székesfehérvár," *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003.
- Štěpánek, Petr. "War and Peace in the West, 1644/5: A Dilemma at the Thresold of Felicity ?", *Archiv Orientální*, Vol. 69/2, (2001).
- _____. "Zitvatorok (1606) ve Vasvar Antlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da Osmanlı Siyaseti", *Türkler*, C.IX, (Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Saim Koca), Ankara 2002.
- Stoianovich, Trajan. "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", *The Journal of Economic History*, Vol. 20, (1960).
- _____. "Model and Mirror of the pre-Modern Balkan City", *La ville balkanique, XVe-XIXe ss*, *Studia Balcanica*. 3, (1970).
- Sugar, Peter F. "The Ottoman Professionel Prisoner on the Western Borders of the Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Etudes Balqaniques*, Vol. VII/2, (1971).
- Szakály, Ferenc. "The 1526 Mohács Disaster", *The New Hungarian Quarterly*, Vol. 18, No.45, (1977).
- _____. "Phâses of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohács (1365-1526)", *Acta Orientalia ASH*, Vol. 33, (1979).
- _____. "The Hungarian-Croatian Border Defense System and its Collapse", *From Hunyadi to Rákoczi. War and Society in Late Medieval*

- and *Early Modern History*, (Ed. János M.Bák-Belá K.Király), New York 1982.
- _____. "Early Ottoman Period Including Royal Hungary, 1526–1601", P.Sugar-P.Hanák-T.Frank (Ed.), *A History of Hungary*, Indiana 1994.
- _____. "Nándorfehérvár 1521. The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman*, (Ed. Géza Dávid-Pál Fodor), Budapest 1994.
- Szelényi, Balázs A. "The Dynamics of Urban Development Towns in Sixteenth and Seventeenth-Century Hungary", *The American Historical Review*, Vol. 109, No.2, (2004).
- Şentürk, M. Hüdayi. "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Türkler*, C.XIV, Ankara 2000.
- Şimşirgil, Ahmet. "Osmanlı İdaresinde Uyvar'ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği", *GDAD*, Sayı 12, (1998).
- _____. "Uyvar Eyâleti", *TOUOTS*, İzmir 2000.
- _____. "Kızılelma'nın Muhafızları: Osmanlı Uyvar'ında Resmî Görevli ve Hizmetliler", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, (2002).
- _____. "1663 Uyvar Seferi Yolu ve Şehrin Osmanlı İdaresindeki Konumu", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*, 21 Mayıs 2001, *Bildiriler*, İstanbul 2002.
- Tasnadi, Edit. "Macar Mutfağındaki Türk Yemekleri", *IV. Milletlerarası Yemek Kongresi*, Ankara 1992.
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin. "Niğbolu", *İA*, C.9.
- Turan, Şerafettin. "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı (H.1041/M. 1631–32 tarihli bir idârî taksimat defteri)", *Atatürk Üniversitesi Yıllığı* 1961, Erzurum, 1964.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Ekos Borçkay'ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Birkaç Vesika", *Belleten*, C.7, Sayı 27, (1943).
- _____. "Barcsay Akos'un Erdel Krallığı'na Âid Bazı Orijinal Vesikalar", *Tarih Dergisi*, C.7, (1952).
- Üçok, Coşkun. "Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, Sayı 1, (1944).

- Vass, Elöd. "Two Tahrir Defters of the Sanjaq of Mohács from the Time Sultan of Sultan Murad III, 1580–1591", György Kara (Ed.), *Between the Danube and Caucasus*, Budapest 1987.
- Veinstein, Gilles. "La politique hongroise du sultan Süleyman et d'Ibrahim pacha a travers deux lettres de 1534 au roi Sigismond de Pologne", *Acta Historica ASH*, Vol. XXIII, (1977).
- . "Some Wiews of Provisioning in the Hungarian Campaigns of Suleyman The Magnificent", *Osmanistische Studien zur Wirtschaft und sozialgeschichte: In memoriam Vanco Boskov*, (Ed. Hans Georg Majer) Wiesbaden, 1986.
- Veselá-Prenosilová, Zdeňka. "Slovakia and the Ottoman Expansion in the 16th and 17th Centuries", *Ottoman Rule in Middle Europe and the Balkans in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Dissertationes Orientales*, Vol. 40, Prag 1978.
- Vessely, Kurt. "The Development of the Hungarian Military Frontier Until the Middle of the Eighteenth Century", *Austrian History Yearbook*, No.9–10 (1973–4).
- Wagner, Georg. "Otuz Yıl Savaşları döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *Osmanlı Araştırmaları*, C.2, (1981).
- Woodhead, Christine. "Ottoman Historiography on the Hungarian Campaigns: 1596. The Eger Fetihnâmesi", *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyum Bildirileri*, (Ed. J.L. Bacque-Grammont-İ.Ortaylı, E. van Donzel), Ankara 1994.
- Yerasimos, Stefan. "İstanbul'da İstrialı Tercümanlar", *17. Yüzyıl Avrupasında Türk İmajı*, İstanbul 2005.
- Yurdaydın, Hüseyin G. "Sigetvarnâmeler", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2–3, (1952).
- Yücel, Yaşar. "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. 38, Sayı 152, (1974).
- Zimányi, Vera. "Mouvement des prix hongrois et l'évolution européenne: XVIe-XVIIe siècles", *Acta Historica ASH*, Vol 19, (1973).
- . "The Hungarian Economy within the Modern World System", *The Early Modern World System in Geographical Perspective* (Ed. Hans-Jürgen Nitz), Stuttgart 1993.

Ziroyevic, Olga. "Upravna Podela Danasnje Voyvodine i Slavonije u Vreme Turksa", *Zbornik zo Istoriju Matice*, Vol. I, (1970).

_____. "Kruševac u XVI.-XVII. Veku", *Zbornik Istorijskog Muzeja Srbije*, Vol. XI-XII, (1971).

Zsuzsa, Miklós-Márta Vizi, "Data of Settlement History of Ete", *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*, (Ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngy Kovacs), Budapest 2003.

Zytkowicz, Leonid. "Trends of Agrarian Economy in Poland, Bohemia and Hungary from the Middle of the Fifteenth to the Middle of the Seventeenth Century", *East-Central Europe in Transition. From the Fourteenth to the Seventeenth Century*, (Ed. A.Maczak, P.Burke, H.Samsonowicz), Cambridge 1985.

Dizin

- A**
Abadi Benedek 209
Abdi Ağa 272
Abdurrahman Abdi Paşa 66, 67, 167
Abdurrahman Ağa 178
Abdüllatif Paşa 318
Abdülvahap Ağa 240
Ádám Batthyány 164, 190, 308
Adolf Schwarzenberg 239, 242, 287, 288
Adriyatik Denizi 5, 16, 34, 42
Aeneas Sylvius Caprara 231, 307, 324
Agod 241
I. Ahmed 46, 175, 251, 252, 275, 331, 332, 337
Ahmed Ağa 46
Ahmed Ağa 163
Ahmed Ağa 171
Ahmed Ağa 203
Ahmed Ağa 211
Ahmed Ağa 212
Ahmed Ağa 236
Ahmed Ağa 293
Ahmed Ağa 324
Ahmed Bey 169
Ahmed Bey 171
Ahmed Bey 200
Ahmed Bey 212
Ahmed Efendi 184
Ahmed Efendi 193
Ahmed Efendi 214
Ahmed Efendi 224
Ahmed Efendi 258
Ahmed Giray 50
Ahmed Paşa 14
Ahmed Paşa 46
Ahmed Paşa 55
Ahmed Paşa 189
Ahmed Paşa 205, 225, 315
Ahmed Paşa 268
Ak Karpat Dağları 50
Ak Köröş nehri 271, 272
Ak Mehmed Paşa 290
Akkilise 129
Ákos Barcsay 255, 256
Alacaatlı Hasan Paşa 303
Alacahisar 6, 113, 147, 150, 168, 169, 171, 259, 265
Ali Ağa 160
Ali Ağa 166
Ali Ağa 167

Ali Ağa 183

Ali Ağa 186

Ali Ağa 210

Ali Ağa 236

Ali Ağa 241

Ali Ağa 300

Ali Bey 171

Ali Bey 178

Ali Bey 227

Ali Bey 266

Ali Bey 271

Ali Pınarı 128

Ali Potur 129, 201

Alman-Almanlar 6, 8, 15, 20-22, 24, 26, 29, 32, 35, 36, 38-42, 44, 46, 47, 49-51, 53, 55, 57, 59, 62, 67, 71, 86, 89, 90, 94, 115, 151, 152, 155, 156, 161-164, 166, 167, 170, 175, 177, 179, 182, 183, 187, 188, 190, 194, 195, 201, 207, 215, 222, 226, 231, 232, 238-240, 242, 244, 248, 257, 261, 271, 274, 275, 287, 291, 295, 296, 298, 304, 305, 307, 308, 315, 322, 325, 330

Almanya 15, 20, 21, 32, 38, 50, 55, 59, 62, 67, 71, 90, 94, 115, 151, 152, 155, 156, 232, 239, 295, 308

András Báthory 195, 250

Antonio Caraffa 276, 294, 298, 319

Arad 113, 258, 266, 271, 284

Arifi Ahmed Dede 310

Arnavud Osman Paşa 285

Arnavud Sinan Paşa 319

Arslan Ağa 302

Arslan Bey 183, 204, 206, 229, 325, 330

Arslan Paşa 31, 33, 66, 68, 69, 159, 178, 188, 207, 330, 335

Asalo 102, 120, 193

Attarlar Çarşısı 157

Avrupa 3, 5-7, 14-16, 19, 23, 33, 43, 47, 48, 52, 55-57, 59, 60, 62, 63, 65, 80, 84, 85, 91, 92, 95, 102, 106, 107, 111, 114, 127, 129, 133-135, 187, 219, 233, 234, 248, 254, 257, 262, 308, 322

Avusturya 15, 22, 23, 37, 38, 44, 45, 47, 52, 57, 94, 125, 132, 246, 254

Aynaçka 178, 179, 207, 296

Aynavar 213, 235, 236

B

Babofça 51, 128, 169, 170, 223, 225, 304-307

Baç 208, 210, 293-295, 299, 300

Bakony Dağları 184, 241, 287, 288

Balaton 35, 48, 286, 308

Balaton Gölü 30, 38, 40, 120, 185, 186, 192, 194-196, 241, 304, 305, 308

Bâli Bey 15, 17

Bâli Bey 184

Bâli Beyzâde Mehmed Bey 211

Bâli Çavuş 31

Bâli Paşa 313

Bâli Paşazâde Ahmed Bey 235, 238

Bálint Prépostváry 108, 182

Balkanlar 3, 5, 8, 61, 82, 100, 124, 127, 155, 165, 228, 233, 234, 279

Baloşvar 178

Bane 283

Barât 272

Barş 197, 225, 314, 323

Bat 172

Bata 94

- Bataşek 127, 213, 214, 216
 Bâtofça 323
 Bator Kesöy 172, 323
 Bavyera 58
 Bavyerâlılar 167
 Baya 132, 206, 208, 211, 299-301
 I. Bayezid 5, 6
 II. Bayezid 10, 11, 329
 Baygora 242
 Bayram Bey 146
 Bayram Bey 205
 Bayram Bey 220, 221
 Bayram Bey 229
 Bayram Efendi 173
 Beçe 269, 270
 Bega nehri 267
 Began 186-188, 190
 Behram Ağa 178
 Behram Ağa 183
 Behram Ağa 213
 Behram Ağa 306
 Behram Ağa 310
 Behram Çavuş 12
 Bektaş Bey 302
 Bektaş Paşa 290
 Belasiçe 242
 Belenoş 316, 319
 Belgrad 6, 7, 9, 11, 13-16, 46, 50, 51, 57,
 61, 79, 90, 100, 114, 126, 127,
 129, 131, 139, 147, 160, 168,
 198, 217-222, 226, 261, 305
 Bereg 251
 Beremen 198
 Beremend 224
 Bernardo Magno 286, 287
 Bernardo Saldana 274
 Bertalan Horváth 172
 Berzençe 51, 128, 203, 223, 304-306,
 308
 Besermen 234
 Beşkerek 170, 258, 263, 267-270
 Beşova 269, 270
 Bihács 34, 41
 Bihar 244, 266, 271, 317
 Birim 180
 Birnivar 127, 196-199, 203, 211, 212
 Bizans 1, 4, 127, 220
 Bodur Mustafa Paşa 66, 265
 Boğdan 3, 4, 18, 24, 42, 132, 247, 248,
 251, 252, 257, 258
 Bohemya 6, 10, 15, 17, 19, 23, 44, 67,
 246
 Bohorina 191
 Bolcos 274
 Bolvan 169
 IX. Boniface 5
 Bosna 3, 4, 9, 11, 48, 68, 110, 151
 Bosnalı Ali Ağa 197, 212
 Bosnalı Mehmed Ağa 207
 Bosnalı Mustafa Ağa 172
 Boşnak-Boşnaklar 82, 110, 112, 201,
 229, 302
 Boşnak İbrâhim Paşa 292, 303, 305-
 308
 Boşnak İsmail Paşa 161, 162, 164,
 176, 188, 332
 Bozor 261
 Bozovar 261
 Bögürdelen 15, 129, 191, 200
 Brut 205, 206, 312, 313
 Budin 18, 25, 38, 65, 71, 73-77, 79, 80,
 84, 85, 89, 105, 107-110, 113-
 115, 122-127, 136, 138, 147,
 149-243, 249, 263, 268, 269,
 271, 272
 Bukabak 295, 323
 Bulgar 3, 4, 103, 135, 212, 221, 331
 Bulgaristan 3

Burgundy 6-7
 Buyak 154, 207, 325-326
 Bük Dağları 182, 291

C

Cafer Ağa 159
 Cafer Ağa 174
 Cafer Ağa 211
 Cafer Ağa 241
 Cafer Ağa 284
 Cafer Ağa 302
 Cafer Paşa 297
 Cami-i Kebir 153, 173, 274
 Canbek 166, 190
 Canbek Giray 252
 Canfedâ 183
 Cankurtaran 127, 135, 162-164
 Cerrah Kasım Paşa 326
 Cerrah Mehmed Paşa 292
 IX. Charles 36
 Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa 43, 330
 Ciğerdelen 50, 56, 128, 172, 174, 176, 177
 VIII. Clement 42

Ç

Çaçak 218-219
 Çakova 119, 259, 261, 263, 264, 268
 Çanad 77, 135, 259, 267-271
 Çatar 235
 Çatrapatra Ali Paşa 326
 Çayla 271
 Çengizâde Ali Paşa 255, 285
 Çepin 201
 Çerep 292-294, 297
 Çerevik 227, 228, 230
 Çeribaşı Memi Ağa 224, 314

Çerkes Ahmed Paşa 152
 Çerkes İskender Bey 299
 Çerkes İsmail Bey 167
 Çerkes Mehmed Bey 74
 Çerkes Mahmud Paşa 292
 Çernereke 114, 283
 Çerniçe 242
 Çeşnik 184, 185, 241, 242, 308
 Çetnik 178, 179, 295
 Çeyke 128
 Çirin 119, 262
 Çikvar 186-188, 190
 Çingeneler 103, 155, 164, 219, 262
 Çirmen 4
 Çobaniçe 185, 189, 241, 242, 308
 Çoka 186-188, 190
 Çongrad 99, 232, 233, 302

D

Dal 312, 313
 Dalmaçya 6, 34, 35, 61, 215
 Damad Murtaza Paşa, 47, 160
 Darda 127, 199, 201, 212
 David Ungnad 36
 Debbaghâne Varoşu 101, 157
 Debreçin 95, 105, 107, 108, 232, 234, 302, 318
 Dedöş 181
 Defterdâr Ahmed Paşa 323
 Defterdâr Muharrem Çelebi 258
 Deli Kurt Bey 180
 Dente 128, 264, 265, 268
 Derûn-ı Kale mahallesi 274
 Derviş Ağa 213
 Derviş Bey 31
 Derviş Bey 199
 Derya Lokman Bey 150
 Desne 128, 282, 284

Dev Kara Murad Paşa 48
 Deveçer 185, 189, 241, 242
 Dilboççe 168, 169
 Dimitrofça 127, 227-229
 Diósgyör 292
 Diregel 128, 172, 200
 Dişöda 102, 120
 Divâne Ali Ağa 201
 Divâne Mehmed Ağa 302
 Divâne Timur Ağa 183
 Diven 99, 178, 179, 296
 Dobraçane 242
 Dodvaş 271
 Don nehri 1
 Drava nehri 17, 27, 32, 40, 128, 129,
 133, 169, 199, 201, 225, 304,
 309, 313-315
 Durak Ağa 326
 Dursun Ağa 200

E

Ebubekir Paşa 189
 Ebussuud Efendi 87, 112, 153
 Eck Salm 184, 286
 Edirne 3, 4, 27, 58, 59, 113, 127
 Eflâk 3, 4, 6, 7, 24, 251, 258
 Eger çayı 291
 Egirsek 51
 Egirvar 51
 Eğri 45, 46, 48, 58, 65, 68, 71, 77, 80,
 115, 129, 138, 144, 146, 151,
 170, 180, 181, 208, 214, 235,
 273, 290-303, 311, 312, 318,
 325, 326
 Eğri Pehlivanzâde Çelebi 296
 Endrek 235-237
 Erçin 127, 161-162
 Erdel 2, 3, 7, 90, 150, 243-258, 275
 Erdel Belgradı 128, 246, 248, 255

Erdöç 284
 Erdöd 201, 226
 Ermeni-Ermeniler 1, 98, 112, 262,
 265
 Ermeni Mahallesi 262
 Ernest von Habsburg 305
 Ersekujvár 35, 322
 Estergon 27, 37, 38, 42, 48, 49, 57, 58,
 74, 90, 97, 99, 100, 108, 114,
 119, 127, 135, 137, 139, 145-
 147, 151, 152, 160, 166, 171-
 177, 191, 238, 255, 285, 299,
 321, 322
 IV. Eugene 7-8
 Eugene von Savoyen 58, 61, 265,
 281
 Evliyâ Çelebi 92, 110, 157, 176, 189,
 214, 229, 240, 262, 272, 275,
 293, 296, 298, 306, 310, 314-
 316
 Evrenosoğlu Ali Bey 7

F

Façat 261, 265
 Farkon 99, 232, 233
 Fatih Sultan Mehmed 9, 15, 191
 Fâzıl Ahmed Paşa 50, 51, 220, 299,
 306, 308, 320, 323
 Feg Vernik 234
 II. Felipe 32, 36
 Fenlak 261, 265
 I. Ferdinand 15, 16, 19-24, 27-29, 31,
 38, 126, 246, 247
 II. Ferdinand 47, 253
 III. Ferdinand 48
 Ferenc Nádasdy 40, 41, 49, 53, 163,
 195
 II. Ferenc Rákóczi 60, 61
 Ferenc Rhédey 255
 Ferenc Wesselényi 53

Ferhad Ağa 210
 Ferhad Ağa 211
 Ferhad Ağa 297
 Ferhad b. Bahadır Ağa 211
 Ferhad Bey 17
 Ferhad Efendi 173
 Ferhad Paşa 15,
 Ferhad Paşa 274
 Ferhad Paşa mahallesi 310
 Feth-ül İslâm 283
 Fethullah Ağa 266
 Fındık Mustafa Paşa 304
 Firdina 261
 Filek 42, 97, 128, 145, 151, 177-179,
 199, 206, 291, 295, 296
 Filibeli Pirinççi Mehmed Paşa 296,
 325
 Fok 194, 308, 309
 Fonyod 194
 Födvar 94, 127, 136, 154, 164
 Francesco Benigno 286
 Fransa 7, 16, 27, 51, 53, 54, 254
 Fransız-Fransızlar 6, 48, 51, 52, 59,
 89
 Friedrich Veterani 273
 Futok 299-301

G

Gábor Báthory 251-253
 Gábor Bethlen 47, 242, 252-254, 256,
 257, 275, 296
 Gábor Vechi 315
 Galat 269
 Galgócz 20
 Galgofça 323
 Garajgal 151, 180, 196, 197, 223
 Garb kapusu mahallesi 262
 Gáspár Bekés 249
 Gâzi Ahmed Bey 184, 186

Gâzi Arnavud Memi Paşa 205
 Gâzi Evrenos Bey 283
 Gâzi Giray 288
 Gâzi Hüsrev Bey 227
 Gâzi Kâsım Bey 166, 170, 196, 235
 Gâzi Kasım Paşa 28, 195, 203, 206,
 258, 310, 329
 Gâzi Kasım Paşazâde Mehmed Bey
 206
 Gâzi Küçük Bâli Bey 268, 269
 Gâzi Şâkir Ağa 224
 Gede 178
 Gerecse Dağları 238
 Germat 207, 296, 297
 I. Géza 231
 II. Géza 244
 Géza 171, 184, 241, 287
 Gimöş 323
 Giorgio Basta 250, 251
 Giovanni Battista Castaldo 28, 29,
 195, 247, 248
 Giuliano Cesarini 8
 Giulio Turco 242, 287, 305
 Goryan 205, 311
 Göngöş 95, 107, 108, 120, 181-183,
 293, 297, 298
 Gragurofça 227, 228, 231
 XI. Gregorius 4
 Gûla 117, 122, 259, 266, 271-273, 319
 Güns çayı 22
 Gürcü Sofu Kenan Paşa 49, 255, 284
 Gürz-İlyas 157
 Güvercinlik 6, 7, 9, 147, 218, 219,
 222
 Güzelce Rüstem Paşa 169, 173, 189,
 258
 I. György Rákóczi 47, 48, 254, 256
 II. György Rákóczi 49, 254-257
 György Borbély 266, 275, 284

György Dózsa 16, 82
 György Lippai 48, 53
 György Martinuzzi 26, 28, 29, 244-247
 György Szelepcsényi 53
 György Thury 33, 37, 238, 241, 305
 György Zrínyi 40, 41, 170

H

Habil Efendi 46, 79
 Hacı Ali Ağa 178
 Hacı Mahmud Efendi 321
 Hacı Mehmed Efendi 173
 Hacı Piri mahallesi 201
 Hadım Ali Paşa 30, 31, 69, 151, 172, 181, 200, 206, 231, 232, 234, 241, 291, 296
 Hadım Cafer Paşa 292
 Hadım Süleyman Paşa 10
 Hadım Şehabeddin Paşa 7
 Hafız Süleyman Efendi 173
 Halas 105, 108, 120, 166
 Halász 272
 Halil Ağa 160
 Halil Ağa 326
 Halil Bey 274
 Halil Efendi 150, 151, 180
 Halmaş 318
 Hamza Ağa 201
 Hamza Bey 161, 163, 167, 174, 212, 238
 Hamza Bey 202
 Hamza Bey Palankası 127, 161
 Haram 278, 282
 Haremeyn 317
 Harşan 33, 58, 196-199, 223, 224, 226
 Hasan Ağa 158
 Hasan Ağa 200
 Hasan Ağa 210

Hasan Ağa 233
 Hasan Ağa 236
 Hasan Ağa 240
 Hasan Ağa 270
 Hasan Ağa 309
 Hasan Ağa 314,
 Hasek 128
 Hatvan 27, 40, 97, 108, 109, 119, 121, 122, 145, 151, 180-183, 199, 206, 211, 291, 293, 297, 298, 302, 325
 Havale/Güzelce 218
 Haydar Ağa 207
 Hayrullah Efendi 173
 Hayrüddin Efendi 77, 149
 Hazar Hakanlığı 1
 Hedveg 194, 237
 Hermann Christoph Ruszwurm 297
 Hermannstad 7
 Hersek 9, 22
 Heveş 95, 181, 293, 297
 Hristiyan 2, 4, 5, 19, 30, 36, 60, 62, 77, 86, 89, 104, 108-113, 135, 137, 141-143, 155, 156, 162-165, 169, 170, 173, 175, 176, 181, 188-190, 193, 201, 205, 206, 208, 210, 215, 216, 219, 221, 228-231, 264, 266, 269, 272, 278, 292, 293, 297, 302, 307, 310, 314, 315
 Hırvat-Hırvatlar 2, 26, 35, 38-40, 42, 47, 49, 82, 126, 206, 214, 305
 Hırvatistan 2, 3, 10, 11, 17, 34, 38-42, 49, 51, 150, 304, 312
 Hızır Ağa 224
 Hızır Ağa 226
 Hidayet Çavuş 31
 Hieronym Jaroslaw Lasky 20
 Hoca Ali Bey 10
 Hoca Murad Paşa 175

Hoca Sadeddinzâde Mehmet Efendi 253

Hocazâde Hasan Paşa 324

Hollok 207, 325, 326

Hond 323

Horos kapusu mahallesi 262

Hospé 274

Hüdâverdi Ağa 233

Hüdaverdi Efendi 209

Hürrem Ağa 178

Hürrem Ağa 265

Hüseyin Ağa 158

Hüseyin Ağa 184

Hüseyin Ağa 210, 211

Hüseyin Ağa 212

Hüseyin Ağa 224

Hüseyin Ağa 233

Hüseyin Ağa 236

Hüseyin Ağa 272

Hüseyin Ağa 297

Hüseyin Ağa 314

Hüsrev Ağa Mahallesi 274

I

Ijderlo 218

Iktar 261

Ipoly nehri 206

Irşova 135, 259, 273

Istara Selo 242

I. István 2, 184, 202, 239, 286, 291, 307

István Báthory 10, 12, 19, 250, 257

István Bethlen 253

István Bocskai 251

István Bodarich 33

István Kerecsényi 271

István Losonczy 261

István Szapolyai 16, 82

István Verböczy 24, 149, 150

István Zichy 188, 190

Islankamen 59, 227, 228, 231

Ivan Aleksandær 4

İ

(Sultan) İbrâhim 48, 290, 332, 337

İbrâhim Ağa 176

İbrâhim Ağa 265

İbrâhim Ağa 266

İbrâhim Ağa 298

İbrâhim Ağa 306

İbrâhim Bey 31, 36

İbrâhim Bey 170

İbrâhim Kethüdâ 263

İbrâhim Paşa 21, 22, 180, 208

İbrâhim Paşa 290

İdris Murad Ağa 274

İdris Paşa 288, 289

İgal 193

İglama 242

İhram 219, 222

İkinci Vezir Mustafa Paşa 226

İlok 141, 227-231

İmre Balassa 325

İmre Thököly 53-55, 60

XI. Innocent 57

İpek 112, 218

İpek/Maden-i İpek 218

İpol nehri 147, 207

İrek 227, 228, 230, 231

İrög 193

İsa Efendi 47, 79

İsferlek 283

İskender Ağa 163

İskender Ağa 180

İskender Ağa 212

İskender Bey 40

İskender Bey 170, 222, 225

İskender Bey 200

İskender Bey 252

İskender Paşa 68

İskender Paşa 252

I. İsmail 11, 21

İspanya 20, 51, 57, 115, 248

İstanbul 5-11, 13-16, 18-28, 32, 36, 37, 39-41, 43-45, 48, 49, 51, 52, 54-57, 59, 62, 63, 65-75, 77, 78, 80, 83-85, 88, 90, 92, 94, 98, 103, 104, 112-117, 120, 123-127, 130, 132, 134, 136-142, 144, 151, 153, 155, 160, 165, 169, 202, 221, 226, 232, 233, 235, 236, 243, 245-248, 251-253, 256, 258, 271, 280, 287, 289, 303, 304, 312, 323, 330

İstolni Belgrad 27, 31, 38, 41, 42, 54, 75, 105, 109, 114, 133, 137, 139, 145, 151, 152, 163, 166, 184-190, 212, 235, 238, 239, 241, 274, 287

İşkodra 285

İtalyan-İtalyanlar 6, 35, 42, 59, 73, 89, 134, 215, 226, 242, 274, 286, 287, 292, 322, 330

IV. İvan 250

İvan Şişman 4

İvaz Efendi 196

İzabella 23, 24, 26, 29, 195, 244, 245, 247, 248, 274

İzladi 7

İzmornik 169

İzvornik 99, 113, 146, 147, 150, 151, 191, 192, 213

I

Jabokrek 323

Jajca 34

III. Jan Sobieski 56, 57, 325

János Esterházy 188, 190

János Hunyadi 7-9

János Szapolyai 11, 18-24, 153, 163, 195, 202, 244, 274

János Zsigmond 24, 26, 28, 29, 31, 37, 244, 246, 248-250

Jeleznik 218

Jibrit 179

Joachim Hector von Hohenzollern 26

Johann Balbi 21

Johann Erhard Katzianer 23

III. Johann Georg von Sachsen 58

Johann Heinrich von Dünwald 313

Johann von Katzianer 20, 21

Johannes Habardanecz 20

K

Kabarlar 2

Kadızcâde Ali Paşa 44, 187

Kahlenberg 56

Kalâ-i Bâla/Üst Kalâ mahallesi 173

Kalâ-i Tahtanî mahallesi 173

Kalaça 208, 210, 299, 300

Kalanka 129

Kálmán 2, 4, 13

Kalmanç 95, 180, 197, 223

Kalnup maa Totinç 284

Kana 193

Kanber Ali Bey 279

Kaniye 44, 46, 48-51, 61, 65, 68, 71, 80, 115, 128, 138, 144, 151, 189, 223, 252, 303-315, 320

Kanûnî Sultan Süleyman 1, 12-15, 17-25, 27-29, 31-34, 59, 83, 112, 149, 153, 161-163, 169, 171, 184, 195, 201, 202, 205, 208, 210, 216, 217, 222, 224,

- 231, 238, 244-249, 275, 286,
294, 304, 314, 315, 329
- Kapıcıbaşı Ahmed Ağa 46
- Kapıcıbaşı Osman Ağa 48
- Kaplan Mustafa Paşa 325, 326
- Kapoş nehri 236, 307
- Kapoşvar 128, 192, 197, 203, 223,
225, 304-307
- Kara Ahmed Paşa 29, 30, 231, 232,
234, 248, 258, 261, 266, 270,
274, 276, 281, 291
- Kara Ali Bey 41, 187
- Kara Hamza Bey 177, 182, 206
- Kara Koca Musa Paşa 220
- Kara Körös nehri 319
- Kara Üveys Paşa 38, 40, 66, 69
- Karaç 201
- Karaferyeli Mehmed Bey 201
- Karakaş Mehmed Paşa 188, 189, 240
- Karánsebes 29, 34, 245, 259
- Karata 192-194, 308, 309
- I. Karl 16, 19, 28, 31, 246
- VI. Karl 324
- II. Karl von Habsburg 39
- V. Karl von Lothringen 56-58
- Karlofça 14, 59-61, 124, 152, 231,
259, 268, 270, 276, 282
- Karlstadt 35, 39
- I. Károly Róbert 81, 166
- Karpat Dağları-Karpatlar 1, 16, 50,
243
- Kasap Abdi mahallesi 301
- Kasım Paşa 28, 195
- Kasım Paşa mahallesi 274
- Kassa 35, 52, 209, 245, 251, 291
- Katalin 95, 253
- Katat 224
- Kâtip Ferhad 268
- Kazancılar Yolu 101, 156
- Keçke 99
- Keçkemet 77, 78, 94, 99, 105, 107,
108, 153, 154, 164-166
- Kejdehân Ali Çavuş 286
- Kejdehan Mehmed Bey 168
- Kekköy 178, 179, 207
- Kemence 323
- Kemenvar 51
- Kespenye 284
- Kıraşova 261, 262
- Kırım 45, 49, 50, 54, 55, 57, 92, 252,
255, 288
- Kızılhisar 127, 175, 176
- Kilissza 34
- Kiremitçi Ali Ağa 323
- Kiskér 323
- Kislina 169
- Kisvárad 323
- Kiş Topoçân 323
- Knin 34
- Kobila 300
- Koca Sinan Paşa 42, 238, 242, 250,
283, 285-287, 330
- Kokava 179
- Komar 51
- Komaran 54, 55, 323
- Komárom 35, 36, 46, 292, 323
- Komloş 225, 314
- Komyatin 172, 323, 324
- Kopan 31, 38, 40, 41, 91, 94, 102, 108,
117, 120-122, 141, 145, 151,
180, 192-196, 223, 287, 289,
308, 309, 327
- Koporich 242
- Kosova 5, 8
- Kovarça 323
- Kovin 77, 94, 99, 100, 107, 108, 114,
153, 154, 162
- Koznik 168, 169

Köprülü Mehmed Paşa 49, 106, 110,
255, 256, 266, 276, 281, 284,
285, 294, 316, 317

Körmend 51, 189

Köröş 105, 108, 130, 154, 192, 193,
196, 308

Köröş nehri 284, 285, 317

Köse Ali Paşa 49, 51, 256, 316, 317,
325

Köszeg 22, 34

Kratova 242

Krayık 242

Kristóf Báthory 250

Kristóf Batthyány 49, 161, 188, 311

Kriva Reka 242

Krivina 114, 283

Krupa nehri 34

Kuçayna 218, 219, 222

Kumanlar 2

Kupinik 227, 228, 231

Kurd Ağa 214

Kurd Ağa 233

Kurd Ağa 306

Kurd Mehmed Paşa 320, 321

Kurd Ömer Ağa 306, 314

Kurd Yusuf Ağa 174

Kurpina 191

Kurşunlu Kilise 168

Kuşlat 191

Kutlofça 242

Kutsal Roma German İmparatorlu-
ğu 7, 20, 27, 31, 36, 56, 57

Kuyucu Murad Paşa 44

Küçük Cafer Ağa 213

Küçük Mehmed Paşa 49, 51, 229,
256, 259, 317, 321

L

Lab 242

Labad 180, 197, 223

I. Lajos 3, 4, 202

II. Lajos 12, 15-17, 19

Laško 197, 211

I. Lazar 168

Lazarus Freiherr von Schwendi 32,
249

I. Leopold 50, 52, 53, 55-60, 258

Lepeniçe 218

Leskofça 242

Levaç 218

Leve 50, 51, 321, 325, 326

Leved 241

Lıbıkova 278

Lipova 42, 59, 96, 99, 119, 195, 246,
252, 259, 274-276, 318

Lomniçe 218

XIV. Louis 52, 57

Louis de Souchese 49, 51, 161, 188,
326

Lovik 193, 194, 308, 309

Lörinc Nyáry 231

Luceniça 179, 292, 295

Luçiçe 218

Ludwig von Baden 222, 237, 311

Lugos 29, 34, 128, 245, 255, 259, 276

Lugos-Karánsebes Banlığı 281

Lugoş 59, 128, 255, 259, 263, 276,
277, 282

M

Macar-Macarlar 1-15, 17, 19, 20, 22,
33, 35, 38, 40, 47, 49-51, 53,
85, 96, 100, 103, 105, 113, 114,
130, 135, 162, 164, 165, 167,
174, 187, 189, 193, 206, 215,
216, 240, 244, 249, 257, 262,
271, 302, 307, 319

Macar Sodin 172

Macaristan 1-25, 27-29, 31-37, 40-42,
44-47, 52-55, 57-63, 65-67, 74,

- 78-82, 84, 89-95, 102, 103, 106, 114, 117, 121, 122, 133, 135, 154-160, 165, 170, 172, 173, 178, 182, 192, 193, 199, 209, 214, 215, 225, 226, 234-236, 240, 244, 245, 262, 289, 315
- Macaroğlu Ali Paşa 252
- Mahalle-i Nag Utca 154
- Mahalle-i Zido 154
- Mahmud Ağa 207
- Mahmud Bey 41
- Mahmud Bey 232
- Mahmud Bey 271
- Mahmud Çavuş 28, 246-248
- Mahmud Efendi 327
- Mahmud Paşa 174
- Mahmud Paşa 217
- Mahmud Paşa 285
- Makarije Sokolović 112
- Mako 95, 105, 107, 270
- Makrava 279
- Malkoç Ağa 306
- Malkoç Bey 267, 268
- Malkoçoğlu Gâzi Büyük Bâli Bey 273
- Marçina 261
- Margita 235
- Mármaros 243
- Martonoş 299, 300
- II. Mathias 252, 253
- Matthias Erasmus Teuffel 30
- Mátyás Korvin 9, 10, 12, 34
- I. Maximilian 16
- II. Maximilian 31, 32, 36, 37, 242, 248-250, 287, 305
- II. Maximilian Emmanuel von Bayern 58
- Meçek Dağları 202
- Medevege 168
- Medine 277, 281
- III. Mehmed 42, 45, 129, 146, 165, 214, 290, 292, 297, 298
- IV. Mehmed 48-50, 53-55, 57, 58, 67, 285, 317, 323, 325
- Mehmed Ağa 136,
- Mehmed Ağa 163
- Mehmed Ağa 166
- Mehmed Ağa 170
- Mehmed Ağa 175
- Mehmed Ağa 178
- Mehmed Ağa 185
- Mehmed Ağa 188
- Mehmed Ağa 198
- Mehmed Ağa 202
- Mehmed Ağa 207
- Mehmed Ağa 210
- Mehmed Ağa 212
- Mehmed Ağa 225
- Mehmed Ağa 229
- Mehmed Ağa 233
- Mehmed Ağa 236
- Mehmed Ağa 263
- Mehmed Ağa 302
- Mehmed Ağa 311
- Mehmed Bey 38
- Mehmed Bey 225
- Mehmed Bey 240
- Mehmed Bey 241
- Mehmed Bey 327
- Mehmed Giray 50
- Mehmed Kethüdâ 263
- Mekke 277, 281
- Melek İbrâhim Paşa 240
- Memi Ağa 299
- Merçil 193, 195, 308
- Meriç Nehri 4

- Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 54-57
- Mezid Bey 7
- Mısırlı Sinan Bey 41
- Mısırlıoğlu İbrâhim Paşa 282
- Michael Adolf von Althann 44
- Mihaloğlu Ali Bey 9, 10
- I. Mihály Apaffy 49, 52, 54, 256
- Mihály Árkay 315
- Mihály Szilágyi 9
- Miklós Jurisics 21, 22
- Miklós Salm 28, 33, 238, 241, 246
- Miklós Zrínyi 33, 48, 49, 51, 170, 306, 308, 314
- Milova 218
- Mimar Sinan 76, 210, 232
- Minnetoğlu Mehmed Bey 217
- Miskkedisi Mehmed Efendi 285
- Miskofça 107, 108, 181, 182, 292, 295
- Modava 259-263, 277, 278, 282
- Mohaç 17, 18, 33, 38, 41, 58, 91, 107, 108, 117, 127, 135, 139, 146, 147, 151, 166, 171, 192, 195-199, 202, 211, 212, 223, 225, 235, 289
- Monostor 261
- Mora Yarımadası 5, 61
- Morava nehri 168
- Morava/Morava-i Rudnik 218
- Moravya 46, 50, 94, 322
- Morova 242
- Morovik 227, 228
- Muçibaba 242
- Muhammed Mustafa Efendi 223
- Muharrem Çelebi 268
- I. Murad 4, 5
- II. Murad 7, 8, 168, 169
- III. Murad 38, 41, 121, 331
- IV. Murad 47, 48, 254, 332, 333, 337
- Murad Ağa 213
- Murad Ağa 270
- Murad Ağa 300
- Murad Bey 22
- Murad Bey 201
- Murad Bey 204, 205, 315
- Murad Giray 54, 55
- Murad Paşa 259
- Murani 178, 179
- Mureş nehri 10, 195, 255, 265, 266, 268, 270, 274-276
- Muslihiddin Efendi 204
- Muslu Bey 327
- I. Mustafa 46
- II. Mustafa 59, 276, 277
- Mustafa Ağa 48
- Mustafa Ağa 48
- Mustafa Ağa 166
- Mustafa Ağa 183
- Mustafa Ağa 186
- Mustafa Ağa 210
- Mustafa Ağa 211
- Mustafa Ağa 225
- Mustafa Ağa 236
- Mustafa Ağa 284
- Mustafa Ağa 297
- Mustafa Ağa 300
- Mustafa Ağa 324
- Mustafa Bali Ağa 306
- Mustafa Efendi 210
- Mustafa Paşa 170, 225
- Mustafa Paşa 258, 280
- Mustafa Paşa 326
- Müezzinzâde Ali Paşa 314
- Müslüman-Müslümanlar 1, 8, 33, 40, 61-63, 73, 77, 80, 84, 97, 103, 104, 109-113, 118, 119, 122, 137, 142, 143, 155, 156, 162, 164-166, 169, 170, 173,

175, 176, 181, 183, 185, 187,
189-191, 197, 200-203, 205,
206, 208, 210, 215, 216, 219,
221, 228-230, 234, 238, 239,
241, 262, 265, 267, 269, 272,
278, 279, 282, 293, 294, 302,
307, 309, 310, 314, 315, 324

Müteferrika Mehmed Ağa 48

N

Nadaç 198, 304, 306, 309, 310
Nadudvar 235
Nag Kalova 232
Nagmanok 198
Nagykér 323
Nagyszombat 20, 115, 209, 253
Nagyszöllös 49, 256
Nándorféhevár 34
Narhid 172, 323
Nasrullah Efendi 293
Nasuh Ağa 158
Nasuh Ağa 264
Nasuh Ağa 266
Nasuh Ağa 297
Nâsuh Bey 192
Nasuh Ağa mahallesi 201
Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa 48,
163, 254
Naylak 279
Nemçe 44, 45, 62, 227, 228, 230, 251,
275
Nimet Sodin 172
Niş 7, 218, 219, 222
Nitre 50, 51, 120, 323, 326
Nova Berda 242
Novigrad 38, 42, 97, 108, 119, 128,
145, 151, 172, 199-201, 291,
321, 326, 327
Nurullah Efendi 153

Nyitra 20, 50, 120, 172, 323, 326

O

Ogier Ghislain de Busbecq 15, 71,
126
Olesi Dağı 317
Omol 218
Onod 181, 182, 292
Onogurlar 1
Oponiçe 323
Orsova 34, 259, 273
Ortodoks-Ortodokslar 5, 40, 112,
113, 157, 162, 173, 206, 228,
230, 249, 257, 273, 301
Osad 218
II. Osman 253
Osman Ağa 233
Osman Ağa 290, 293
Osmanlı-Osmanlılar 3-6, 8-10, 11,
16, 17, 19, 24, 26, 27, 34, 37-
40, 42, 44, 45, 47-49, 56, 59,
76, 81, 83, 84, 88, 89, 92, 94,
106, 116, 117, 121, 125, 126,
130, 132, 133, 163, 175-177,
183, 189, 194, 242, 249, 252,
254, 282, 284, 292, 296, 299,
308
Osmanlı Devleti 3, 5, 7, 8, 10, 11, 13-
15, 20, 21, 24-29, 31, 33, 36,
41-44, 46, 47, 53, 57-62, 77,
80, 84, 85, 106, 114, 122, 127,
130-132, 145, 155, 159, 217,
226, 244, 246, 247, 249, 250,
253-256, 258, 295, 321, 322
Ostroviça 242
I. Otto 2
II. Otto 2
Ovár 35
Ozora 27, 235-237

Ö

Öküz Mehmet Paşa 252
 Ölvéd 323
 Ömer Ağa 278
 Ömer Bey 211
 Ömer Bey 296
 Ösek 23, 51, 75, 100, 127-130, 143,
 150, 164, 199, 201, 202, 205,
 206, 213, 227, 264, 304, 311-
 313

P

Pahşa 127, 213, 214, 216
 Pakra 204, 218
 Pál Kinizsi 10
 Pál Tomori 17
 Pál Várday 322
 Pañcova 220, 259, 262-264, 279, 280
 Pankota 280, 284
 Pantina 242
 Paolo Mirandola 292
 Papa 46, 185, 287-289
 Papmezö Dağı 318
 Pasoc 107, 108, 180, 181
 III. Paulus 28, 246
 Paymezo 316, 318, 319
 Peçenekler 2
 Peçuy 33, 41, 49, 51, 75, 101, 107,
 109, 113, 117-119, 126, 136,
 145, 151, 196, 197, 202-204,
 212, 222, 223, 225, 287, 289,
 303, 304, 309-311
 Peçvarad 196, 198, 203
 Peleşkö 51
 Pelsök 178
 Penteli 127, 163, 164
 Perçvarad 198
 Pereslin 323
 Pertev Paşa 32, 266, 271, 284, 319

Pervâne Ali Ağa 282
 Peşte 18, 26, 27, 47, 99, 105, 109, 114,
 122, 129, 138, 147, 153-155,
 157-160, 191, 271
 Péter Beriszló 12, 241
 Péter Isvalies 241
 Péter Petrovics 28-30, 245-248
 Péter Zrinyi 53
 Petered 225, 314
 Pétervárad 17, 34, 226
 Petro Hasan Paşa 307
 Petrovity Sancağı 26, 29, 248
 Petrus 168
 Pir Ahmed Ağa 236
 Pirçe 242
 Piri Efendi 209
 Piri Mehmed Paşa 220
 Pirlepe 218
 Pitiçar 191
 Podgoriçe 205, 227, 228, 312
 Pojega 40, 75, 85, 129, 136, 139, 147,
 150, 151, 171, 201, 202, 204-
 206, 268, 289, 303, 311-313,
 315, 316
 Pojegacık 218, 219, 222
 Polaniçe 168
 Polata 185, 186, 188-190, 242
 Polgar 235
 Polomye 114, 283
 Poreç 218
 Posavye 227, 228
 Pozsony 19, 48, 58, 115, 244
 Priştine 242
 Protestan-Protestanlar 46, 52, 53, 90,
 154, 165, 182, 189, 197, 206,
 209, 215, 234, 246, 249, 254,
 257, 288, 295
 Putnik 178, 181
 Püspöki 235

R

Raba nehri 51
 Rác-Ráclár 112, 113, 161, 164, 167, 189, 215, 216
 Rácváros/Sírp Mahallesi 262
 Raça 227-228, 230
 Radina 191
 Radna mahallesi 274
 Rahoviçe 113, 205, 206, 311-313
 Raimondo Montecuccoli 51, 52, 326
 Rakosfelde 24
 Ramazan Ağa 299
 Ramazan Efendi 326
 Rayla 129
 Recaş 262, 267
 Recep Bey 40-41, 47
 Redvar 128
 Regensburg 57
 Reisülküttâb Mustafa Efendi 54
 Resava 169, 218, 219, 222
 Rezi 184, 189
 Rim Sonbod 177-179, 292, 295
 Rimasoç 178
 Rojna 179, 292, 295
 Roma 127, 166, 171, 201, 202, 226
 Romanya 3, 26, 243, 250, 261, 317
 Romen-Romenler 244, 246, 249, 257, 269, 319
 Rudnik 111, 218, 219, 222
 II. Rudolf 38-42, 46, 69, 250, 251
 Rum-Rumlar 31, 70, 103, 135, 234, 312
 Ruprecht von Eggenberg 42
 Rusya 57, 61, 312
 Ruthenya 3
 Rüstem Ağa 200
 Rüstem Paşa 213, 214
 Rüstem Paşa 294

S

Saboşlo 234
 Safeviler 14, 41, 47
 Sakç 193
 Sakson-Saksonlar 2, 103, 244, 249, 257, 258, 291
 Saksonya 58
 Salakuz 323
 Salanta 48, 254, 293, 319
 Salavar 185, 189, 193, 308
 Saraç Ağa mahallesi 201
 Sarad 262
 Sarı Ali Bey 37, 38, 305
 Sarı Hüseyin Paşa 50, 55, 285, 326
 Sarı Süleyman Paşa 152, 167, 199
 Sarvar 189
 Sarvaşko 181, 292-294, 297
 Sarviz çayı 184-186, 188, 214, 237
 Saş 99, 196, 304
 Satırcı Mehmed Paşa 238, 266, 269
 Sava nehri 15, 17, 221, 229, 313
 Seçen 42, 97, 128, 145, 151, 177, 182, 199, 206, 207, 299
 Segbanbaşı Yusuf Ağa 150
 Segedin 8, 47, 94, 96, 97, 99, 107-109, 113, 117, 118, 131, 145, 150, 151, 165, 184, 199, 208-211, 217, 259, 260, 280, 288, 291, 295, 299-301
 Sekçöy 85, 127, 136, 145, 151, 196-198, 211, 212, 311
 Sekel-Sekeller 2, 244, 248-250, 257, 258, 319
 Sekelhit 319
 Sekeş/Sekeşvar 180
 Seksar 108, 112, 127, 135, 141, 145, 151, 152, 196, 212-216, 235
 Selin 323
 II. Selim 121, 203, 224, 250, 330

- Semender Paşa 288
- Semendire 9, 10, 14, 17, 22-24, 61, 75, 100, 113, 117, 120, 128-130, 141, 146, 147, 150-152, 160, 204, 205, 208, 217-220, 222, 226, 229, 235, 259, 261, 263, 280, 330
- Semiz Ali Paşa 32
- Sengörgi 51, 185, 241, 308
- Sengrot 185, 189
- Senik 242
- Senlörenç 196-198, 203, 223
- Senmarten 185, 186, 189, 196, 197, 203, 287
- Senmihal 234
- Senmikloş 135, 232, 233, 302
- Serdahel 323
- Sermed Ağa 183
- Sersik 128
- Severin 6
- Seydî Ahmed Paşa 49, 256, 281
- Seyyid Bey 175
- Sezendre 179
- Sırbistan 3, 5, 7-11, 61, 150, 168, 217, 261
- Sırp-Sırpılar 4-6, 8, 26, 40, 47, 82, 110-113, 135, 146, 156, 162, 164, 168, 169, 190, 210, 212, 214-216, 219, 221, 227, 228, 230, 245, 262, 265, 267, 269, 271, 279, 282, 300, 301, 314, 330, 331, 335
- Sigbert Heister 318
- Sigetvar 31-33, 37, 38, 40, 41, 46, 51, 63, 74, 111, 128, 129, 131, 133, 137, 145, 151, 169, 170, 180, 204, 222-226, 249, 289, 303-305, 307, 309, 314, 315
- Sigliget 184, 189, 308
- Sigmund Friedrich von Trauttmansdorf 314
- Sigmund Weichselberger 20
- Sikloş 27, 33, 128, 135, 151, 196, 197, 223, 225, 226, 315
- Simeg 184
- Simontornya 27, 79, 235
- Sinan Ağa 172
- Sinan Çavuş 24, 27
- Sinan Paşa 6
- Sinan Paşa 316
- Sirem 17, 19, 75, 98, 113, 117, 118, 120, 129, 132, 139, 151, 152, 160, 201, 221, 226-231, 259, 261, 263, 281
- Siyâmi Efendi 209
- Slavonya 2, 3, 35, 201, 204, 304, 314
- Slovakya 3, 21, 30, 50, 53, 116, 177, 244, 251, 253, 291, 292, 295, 298, 321, 322, 326
- Slovenya 3
- Sobotka 99, 177-179, 208, 211, 299-301
- Sobotka-i Segedin 208, 211, 299, 300
- Sodin 127, 228, 231, 323
- Sofu Sinan Mehmed Paşa 72, 290
- Sofya 7, 86, 127, 153
- Sokol 218
- Sokollu Mehmed Paşa 28, 29, 32, 112, 170, 195, 220, 221, 247, 267, 270
- Sokollu Mustafa Paşa 37, 38, 69, 72, 96, 129, 158, 159, 173, 215, 223, 224, 232, 271
- Sokolluzâde Hasan Paşa 42, 292
- Sokolluzâde Lala Mehmed Paşa 175, 237, 240, 251, 292, 297
- Solmoş 274, 276
- Solnok 38, 40, 74, 96, 99-101, 105, 109, 145, 151, 156, 160, 181, 231-235, 290, 291, 302, 303, 318, 319

Sombor 208, 210, 299-301
 Somoşko 178, 179, 207, 296
 Sopron 115, 244
 Sotmar 319
 Södin 274
 Srebreniçe 191, 218
 Stefan Duşan 3
 I. Stjephan Trvotko 2, 5
 Stephen Kohárik 51, 326
 Su kapusu mahallesi 262
 Suydıya 261
 Suyolcu Ali Paşa 327
 II. Süleyman 58
 Süleyman Ağa 189
 Süleyman Ağa 264
 Süleyman Bey 199
 II. Sylvester 2
 Szabács 15, 34, 191
 Szatmár 251, 319
 Szendrő 9, 128, 217, 218, 280, 292
 Szrebenik 34

Ş

Şaban Efendi 182
 Şâdi Ağa 238
 Şahbâz Ağa 311
 Şak 192, 196
 Şakşâki İbrâhim Bey 269
 Şalgo 181-183, 296
 Şalo 322
 Şarlofça 172
 Şebeş 59, 128, 255, 259, 263, 277, 281, 282
 Şehsüvâr Bey 40
 Şehsüvâr Paşa 41
 Şelin 196, 198, 223, 226
 Şelle 323
 Şemlik 261, 262, 265, 282

Şemsi Paşa 31, 169, 170, 307
 Şenkob 316, 319
 Şente 323
 Şerif Muhammed Hindî Baba 275
 Şeyhî Mehmed Efendi 320, 321
 Şimontorna 94, 108, 122, 135, 141, 145, 151, 152, 161, 197, 223, 235-238
 Şirok 181, 292-294, 297
 Şişek 42
 Şolongi 316
 Şomlo 185, 189, 241
 Şölöş 211
 Şubin 191
 Şuran 323, 324

T

I. Tahmasb 21, 30, 292
 Tamás Erdeődy 40
 Tamás Nádasdy 170, 304
 Tamásit 27, 235
 Tarça 304
 Tartosked 323
 Tata 27, 33, 35, 185, 189, 238, 239
 Telli Hasan Paşa 41, 42
 Temesvár 5, 26, 29, 30, 34, 128, 245, 247, 248, 258, 261
 Teodor Nestoroviç 283
 Tepedelen 174, 176, 177
 Tımaş nehri 261, 263, 264, 268, 279, 282, 284
 Tımaşvar 29, 30, 32, 38, 49, 55, 61, 63, 65-68, 71, 72, 77, 79, 80, 84, 85, 113, 115, 120, 122, 128, 138-140, 144, 150, 169, 170, 195, 217, 219, 228, 242, 248, 249, 251, 255, 258-265, 267, 285, 318
 Tırbuşniça 242
 Tırговиşte 261

Tihon 185, 186, 241, 242, 308
 Timok 114, 283
 Tiryaki Hasan Paşa 188, 252, 289, 303, 305
 Tisa Virsan 234
 Tise nehri 28, 30, 59, 101, 131, 135, 208-210, 231-233, 246, 291, 299-302
 Tisolça 179
 Titel 96, 99, 208, 299-301
 Tobolya 299
 Tokay 181
 Tolna 27, 81, 82, 90, 94, 99, 100, 107-109, 127, 192, 213-215
 Tomaşin 235-237, 309
 Topal Hüseyin Paşa 282, 338
 Topolniçe 242
 Topolovik 218
 Toprakkale 167
 Tovarnik 127, 228, 231
 Toygun Paşa 31, 151, 157, 169, 177, 203, 222, 232, 307, 308
 Trabzonlu Ali Ağa 175
 Trabzonlu İskender Ağa 236
 Transilvanya 2, 3, 15, 26, 34, 35, 243
 Tuna nehri 5-7, 9, 16, 18, 25-27, 29, 36, 56, 93, 94, 120, 129, 132, 134, 135, 146, 149, 152, 157, 158, 160-164, 166, 171, 172, 174, 185, 195, 198, 199, 206, 211, 212, 214, 216, 217, 229-231, 273, 277-279, 283, 286, 299, 300, 313, 322
 Tur 95, 105, 107, 232, 234, 303
 Turak Ağa 210
 Turali Ağa 194, 236
 Turhan Valide Sultan 323
 Türk-Türkler 1, 2, 4, 5, 8, 11, 14, 15, 18, 36-38, 40, 45, 46, 50, 52, 54, 56, 57, 62, 63, 65, 66, 71,

73, 74, 83, 90, 93-96, 98, 100, 103, 105, 108, 109, 112, 117, 119, 126, 130, 134, 142, 143, 151, 156, 157, 159, 160, 168, 170, 172, 173, 178, 187, 193, 199, 206, 224, 233, 235, 240, 255, 272, 277, 289, 291, 321, 322, 330-333, 336-338

Tvarlova 227, 228

U

Udor 172, 323
 Ugocsa 244, 251
 Uj 272
 Ujçe 218-219
 Ukrayna 3, 243
 Ulama Paşa 184, 188, 195, 268, 274
 I. Ulászlo 7, 8
 II. Ulászlo 10, 11
 Unitarian-Unitarianlar 249, 257, 258
 Ural Dağları 1
 V. Urban 4
 Ustrumcalı Mehmed Ağa 158
 Utvin 262
 Uy Varoş 234
 Uybarş 172, 322
 Uyfaloba 99
 Uyvar 50, 51, 58, 65, 67, 74, 80, 84, 97, 119, 120, 127, 128, 134-136, 138, 144, 176, 320-327, 339
 Uzun İbrâhim Paşa 54, 55, 333
 Uzun Süleyman Paşa 25, 66, 149, 239, 329

Ü

Ürküp 168, 169
 Üsküp 5, 168

V

Vaç 94, 99, 100, 105, 109, 127, 128,
147, 153, 154, 156, 191, 207,
233, 239, 240

Vafraş 274, 275

Vajon 184-186, 189, 241, 242, 308

Vakçsenmarten 196, 198, 226

Val 154, 167, 188

Val vadisi 167

Valpova 128, 205, 206, 315, 316

Valyevo 218, 219, 222

Vamoştasar 193

Varad 49, 50, 53, 54, 65, 80, 95, 284,
316-318

Varadin 9, 29, 61, 100, 129, 131

Varadya 274, 276

Varna 8, 160

Varoş-u Kebîr-i Martolos 173

Vasak 7

Vaşarel 105, 208, 210

Vaşvar 52, 185, 189

Vega nehri 120

Vejenî 99

Velence Dağları 166, 188

Veli Ağa 194

Veli Bey 180

Veli Bey 236

Venedik 5, 6, 12, 57, 59, 61, 95, 193

Verebil 172, 173, 322

Verseç 113, 259, 261, 265, 282, 283

Vértes Dağları 238

Vespirim 33, 185, 186, 188, 189, 241,
242

Vidak 129

Vidin 3, 114, 119, 259, 283

Vilagoş 274, 276

Virovitiçe 205

Vişegrad 3, 24, 27, 127, 146, 147, 153,
154, 166, 174, 177

Vitovnica 5

Viyana 21, 23, 26-28, 30-32, 36, 38,
42, 46-48, 51, 52, 54-57, 63,
90, 95, 132, 246, 249, 286, 312,
322

I. Vladislav 4

Volga nehri 1

Voyvodina 3

Vörösmart 197, 211

Vuk Branković 5

Vulçitrın 150, 242, 283

Vulkovar 127, 129, 227, 228, 230, 231

W

Wilhelm von Roggendorf 22, 24

Y

Yadar 191

Yagodina 113, 127, 222

Yahudi-Yahudiler 61, 63, 84, 103,
113-115, 156, 157, 165, 168,
189, 190, 215, 219, 226, 262,
263, 265, 279, 310, 312

Yahya Ağa 187

Yahya Paşazâde Gâzi Ahmed Paşa
184, 186

Yahya Paşazâde Gâzi Bâli Paşa 15,
17, 26, 313

Yahya Paşazâde Derviş Bey 166,
184, 192, 208, 209

Yahya Paşazâde Gâzi Mehmed Pa-
şa 22-24, 27, 150, 172, 180,
182, 204, 205, 235, 239

Yakob Ha-Kohen 155

Yakova 205, 206, 312

Yakup Ağa 203

Yakup Ağa 240

Yakup Paşa 11

Yalı kapusu mahallesi 262

Yanık 46, 54, 55, 185, 189, 285-287

Yankofça 299, 300
 Yanova 42, 49, 259, 284, 285
 Yanova maa Samon 284
 Yasenovik 242
 Yavuz Sultan Selim 10, 11
 Yazberen 77, 94, 107, 181, 183
 Yemişçi Hasan Paşa 187, 237
 Yeni Kale 51, 307, 322
 Yeni Palanka 99, 127, 135, 213, 214, 278
 Yosef ben Solomon 18
 Yoşva 179, 295
 V. Yuannis Palaeologus 4
 Yusuf Ağa 186
 Yusuf Ağa 207
 Yusuf Ağa 236
 Yusuf Ağa 274
 Yusuf Ağa 296
 Yusuf Efendi 182

Z

Zabyak 99

Začisne 243
 Zagorlata 168
 Zagorye 283
 Zahid Ağa 233
 Zakan 223
 Zakva nehri 231
 Zehr-i Mar Mehmed Bey 150
 Zeliz 172, 322
 Zemun 127, 129, 131, 227, 228, 230, 231, 249
 Zengg 34
 Zenta 59, 99, 300
 Zerenc 266, 271, 272
 Zers 185
 Ziç 193
 Zimony 14, 34, 226, 227
 Zitvatorok 44, 46-48, 52, 89, 251
 Zsarnóca 51
 Zsigmond 5-7, 34, 81
 Zsigmond Báthory 269
 Zsigmond Rákoczi 41, 187, 251
 Zülfikar Ağa 166

Osmanlı tarihi evrensel bir tarihtir.Yalnız Türklerin değil, Osmanlı idaresi altına giren ya da onunla ilişkili milletlerin; bu manada Macarların da tarihidir.

Ortaçağ Macaristan Krallığı'nın topraklarının çok büyük bölümü yaklaşık iki yüzyıl Osmanlı yönetiminde kaldı. Bu topraklar bir serhaddi. Hem idarî hem de askerî teşkilatı bu duruma uygun tesis edilmişti. Osmanlı Macaristanı, sürekli askerî mücadele içinde olan bir bölgenin mâruz kaldığı, sıkıntılara, zorluklara ve acılara katlanmak zorunda kaldı.

Osmanlı Macaristanı, çok renkli bir yapıya sahipti. Müslümanlar (Türkler, Boşnaklar, Müslüman olmuş Slavlar), Katolik, Protestan, Kalvinist, Unitaran Macarlar ve Saksonlar, Katolik, Protestan Hırvatlar, Ortodoks Romenler, çoğu Osmanlı çağında bu topraklara yerleşen Ortodoks Sırlar, Sefarad ve Aşkenaz Yahudileri, Çingeneler, Ermeniler, Rumlar ve İtalyan/Dalmaçyalı tacirler birarada yaşadılar.

www.kitabevi.com.tr
online satışlar için

KİTABEVİ